ORIGINES

ET

ANTIQUITATES CHRISTIANAE

ORIGINES

ET

ANTIQUITATES CHRISTIANAE

AUCTORE

F. THOMA M. MAMACHIO

ORDINIS PRAEDICATORUM THEOLOGO CASANATENSI

DEINDE SACRI PALATII APOSTOLICI MAGISTRO

EDITIO ALTERA

AUCTORUM EXEMPLARIBUS COLLATA AC RECENSITA

CURANTE

PETRO MATRANGA PRESBYTERO.

TOM. II.

ROMAE
EX TYPOGRAPHIA SALVIUCCI
MDCCCXLV.

PRÆFATIO

Cum de origine, propagationeque christianae religionis generatim disseruissem huiusce libri parte superiore, tum series ipsa rerum hortari, et postulare ratio videbatur, ut in hac altera regiones quasque veluti lustrarem, et quae religionis eiusdem in eis initia, qui progressus, quae vicissitudines fuerint, accurate, ut poteram, diligenterque describerem. Esse namque hoc munus ab eo susceptum perspiciebam, qui origines, et antiquitates reipublicae, vel societatis, vel sectae cuiusquam explicare aggrederetur, ut non solum quibus praesidiis nata, atque confirmata universe, sed quorum etiam opera amplificata sit, atque in varias civitates, provinciasque manarit, singillatim, distributeque ageret, idque contenderet, ut ne quid inconsiderate praetermitteret, neve negligenter tractaret eorum, quae ad rem maxime pertinere existimarentur. Quamobrem Dionysius Halicarnasseus, et Iosephus harum rerum in primis, doctrinarumque periti, cum haec omnia satis explorate cognita habuissent, libros, quibus romanorum, iudaeorumque historiam illustrarunt ἀρχαιολογίας βίβλους *appellaverunt, quasi in primordiis, successionibus, et incrementis describendis tota originum rerum publicarum earumdem gentium contineretur. Fecit igitur ratio, atque horum, quos dixi, aliorumque multorum, qui in hoc genere doctissimi iudicarentur, existimatio, et auctoritas, ut non modo*

mihi illorum exemplum ad imitandum proponerem, sed etiam a Binghamo hanc partem fuisse neglectam mirarer, qui sibi onus explicandarum ecclesiasticarum originum suscepisset.

Itaque cum in eam sententiam venissem, etsi multa collegeram, quae plane perspiciebam mihi aliquando usui futura, tamen avocandum a rebus ceteris animum, ac veteres, novosque scriptores consulendos putavi, ut quae ab iis vel sparsim, vel data opera disputata essent, et meam curam, diligentiamque fugissent, in commentarios referre, dumque tempus posceret, paucis complecti opportune possem. Intelligebam autem rem esse magni momenti, atque huiusce loci propriam fere nullam, quam historici nostri aut non copiose explicarint, aut saltem breviter non comprehenderint. Quare ut Eusebii, Rufini, Socratis, Theodoriti, Sozomeni, Evagrii, Theodori Lectoris etc., ita Baronii, Pagii, Natalis Alexandri, Tillemontii, Gardebosci etc. annalium, historiarumque volumina primum legi: dedique post operam, ut quae a protestantibus Casaubono, Bebelio, Hottingero, Basnagiis, Moshemio dicta essent, pernoscerem, iisque uterer, quae recte, vereque scripsissent; reiicerem vero contra, vel tacitus praeterirem, quae aut levi coniectura nixa, aut malevolentia, fraudeve conficta viderentur.

Cumque legendo comperissem, floruisse olim, ac nostra etiam memoria homines, qui omnem in hunc locum illustrandum operam, atque diligentiam contulissent; committendum non putavi, ut me quisquam vel consulto eorum nomina tacuisse, quorum laboribus profeceram, iudicaret, vel negligentiae nomine accusandum arbitraretur, quod doctos viros, et in hoc argumenti genere magna cum laude versatos ne consulendos quidem existimassem. Iam vero cum diu multumque conquisissem, sic reperi: ab Arnoldo Mermanno editum Antuerpiae an. 1582. *opusculum fuisse, cuius haec esset inscriptio:* Theatrum conversionis gentium totius orbis, sive chronologia de vocatione omnium populorum, et propagatae per universum orbem fidei, christianaeque religionis descriptio. *Rursum anno* 1614. *hanc ipsam descriptionem priori volumini* chronici chronicorum *Ioh. Gualteri, sive Iani Gruteri fuisse insertam, atque vulgatam Francfurti. Sed eum auctorem et breviter, minusque castigate omnia com-*

plexum esse, et rationem censuisse persaepe non locorum habendam, sed temporum. Prodiisse praeterea in lucem an. 1584. *Argentorati, an.* 1621. *Wirtembergae, an.* 1661. *Francfurti Iohannis Pappi* historiam ecclesiasticam de conversionibus gentium, persecutionibus ecclesiae, haeresibus, et conciliis oecumenicis. *Quod quidem opus et exiguum esse, et cum ab homine scriptam sit, qui protestantium partibus studeret, nonnulla continere, quae cum romanae ecclesiae doctrina pugnent. Inde Thomam ab Iesu carmelitam ex eo instituto*, *quod* discalceatorum *vocant, virum singulari, et eruditionis, et virtutis existimatione illustrem, anno* 1613. *Antuerpiae edidisse* de conversione omnium gentium procuranda libros duodecim, *quos, cum pauca de adductis olim ethnicis ad christiana sacra complecterentur, vix prodesse quidquam origines antiquitatesque christianas scribenti posse.*

Atque huiusmodi quidem esse Francisci Orlendii ord. praed. de orbe sacro, et profano *libros, qui anno* 1728. *Florentiae publicari coeperunt. In priore namque volumine* dioeceseon, provinciarum, et metropoleon distributio explicatur, *quae res ad institutum non pertinet; in ceteris autem tribus ecclesiarum quarum Italiae primordia sic describuntur, ut omnis eius auctoris oratio Ughelli persaepe, interdum autem vulgi opinionibus niti, maximeque confidere videatur. Vulgatum denique anno* 1731. *ab Iohanne Alberto Fabricio, viro de secta lutheranorum, celebre illud opus fuisse, quod* salutaris lux evangelii toti orbi per divinam gratiam exoriens, sive notitia historico-chronologica litteraria, et geographica propagatorum per orbem totum christianorum sacrorum etc. *inscriberetur. Sed is scriptor, etsi mihi, quod candide fateor, maximopere profuit, modo tamen alphabeticum, modo geographicum, modo chronologicum ordinem, methodumque sequutus est, multaque comprehendit, quae ad ostentandam eruditionem omnino spectarent, ad propositum autem nullo modo. Nam Philippi Nicolai* de regni Christi apparentibus notis, et hodierna propagatione ecclesiae per Europam, Asiam, Africam, et Americam, *Iohannis Schopsii* de academia Iesu Christi, *Petri Streithagenii* de Floro christiano, *Roberti Millari angli* de propagatione christianismi etc.. *Tho-*

mae Tanneri de origine, et incremento primae Dei ecclesiae, *Iohannis Kahleri* de praedicatione ecclesiae universali, *aliorumque, si qui sunt, de eodem argumento commentarios, et disputationes nusquam vidi. Mitto autem* orationes, *atque* programmata, *eorumque* dissertationes, *qui cum de veritate christanae religionis agere coepissent, tum sibi de illius quoque initiis, et propagatione agendum iudicarunt; propterea quod et perbreves, et tanta copia sint, ut earum catalogum texere non modo longum, sed etiam opus molestiae plenum esset.*

Iis igitur libris, quos inquirendo inveneram, perlectis, animum ad eos consulendos converti, in quibus primordia, progressusque christianismi in certis quibusdam regionibus explicari scirem. Itaque orientem christianum *Michaelis Lequienii ord. praed.*, Italiam *Ferdinandi Ughelli abbatis cisterciensis, Gabrielis Bucelini monachi benedectini, et Marci Hansitzii soc. Iesu,* Germaniam, Galliamque sacram *Sammarthanorum sedulo versare, et quae alii permulti commentati essent cognoscere curavi, qui singularium aliquot ecclesiarum historiam illustrarant, quosque nunc omittendos puto, propterea quod eos opportune commemorarim, cum tempus rerumque series exhortarentur. Quod si plures etiam tacitus praetermisi, eorum vel nullam notitiam habebam (ingenui namque, beneque instituti viri est fateri se nescire, quod nesciat), vel si habebam, partim mihi quidem ipsorum in promtu opera non erant, partim, si erant, in quartum huiusce operis librum reiiciendam censui mentionem.*

Sed his, quae reperi, eruditorum virorum operibus ita sum usus, ut quae ab illis minus vere, minusque castigate dicta esse arbitrarer, corrigerem; idque, velut facultates ingenii ferebant, eniterer, ac laborarem, ut si perpauca ab iisdem non animadversa in hac altera libri secundi parte minime invenirent hi, qui res a me novas exposcerent, nihil saltem, quod non accurate videretur, offendere valerent. Atque ii scilicet, qui ab institutionum antiquariarum scriptore inventa, per summam iniuriam, nova postulant; videant ne nimium morosi sint, cum ne ab iis quidem, trita quae sint multorum sermone, praetermitti constet, qui se data opera novi aliquid explicare profiterentur.

Sed redeo ad rem. Equidem eum in Palaestina ortum servatorem Christum fuisse, indeque iam in orbem terrarum universum manasse evangelicam doctrinam viderem, deducendum mihi esse ex ea provincia orationis exordium, atque hinc in alias regiones progrediundum existimavi, ut qui geographicam descriptionem originum, propagationisque christianae religionis perficere constituissem. Sed quo minus plura, quae ad institutum pertinere viderentur, hoc volumine comprehenderim, et magnitudo operis, et festinatio, ut cetera, quae essem pollicitus, explicarem, fuerunt impedimento. Satis autem lectoribus a me esse factum putaram, si paucis, quod erat propositum, exposuissem, librosque indicassem, ex quibus cognoscere possent cetera, quae desiderari, sibique ex usu esse arbitrarentur. Iam vero huic item alteri libri secundi parti perficiendae p. Franciscus Pollidorius ord. praed s. t. l., de quo in priore volumine diximus, quamquam aliis curis, studiisque distinebatur, maximo tamen mihi adiumento fuit. Quod eo scripsi, ut omnes, quanto me sibi beneficio eruditus iuvenis obligarit, cognoscerent.

INDEX

LIBRORUM, CAPITUM, ET PARAGRAPHORUM.

LIBRI SECUNDI PARS ALTERA

IN PROVINCIIS ROMANORUM, ATQUE IN REGIONIBUS, QUAE VARIIS REGIBUS PAREBANT.

CAPUT XIX.

CAPUT XX.

CAPUT XXI.

CAPUT XXII.

CAPUT XXIII.

CAPUT XXIV.

CAPUT XXV.

CAPUT XXVI.

CAPUT XXVII.

Tab. I. F° II

Tyana
Perga
ISAURIA
Seleucia
Side
CYPRUS
Salamis
Tyrus
Caesarea
Joppe
Judaea
Raphia
Petra
AEGYPTI FINES

ORIGINUM

ET ANTIQUITATUM CHRISTIANARUM

LIBRI SECUNDI

PARS ALTERA

DE ORIGINE, ET PROPAGATIONE RELIGIONIS CHRISTIANAE IN PROVINCIIS ROMANORUM, ATQUE IN REGIONIBUS, QUAE VARIIS REGIBUS PAREBANT.

CAPUT I.

QUIBUS MODIS CONSTITUTA IN PALAESTINA CHRISTIANA RELIGIO FUERIT POST MARTYRIA SANCTORUM APOSTOLORUM.

§. I.

Episcopi, qui hierosolymitanam, finitimasque ecclesias gubernarunt, rem christianam amplificaverunt.

SYRIA est Asiae regio divisa in provincias maiores (1) quinque. Harum unam *Commagenem*, alteram *Seleucidem*, tertiam *Coelesyriam*, quartam *Phoenicem*, quintam *Palaestinam* vocant. *Palaestina*, de qua est nobis priore loco dicendum (propterea quod orta in ea primum religio christiana fuerit), tributa erat omnis in partes tres; quarum unam incolebant *galilaei*, secundam *samaritae*, tertiam qui ab Iuda Iacobi patriarchae filio *iudaei* appellantur. *Galilaei* vergunt ad septemtriones, continentur Iordano flumine, finibus samaritarum, phoenicum, et coelesyriorum, attinguntque, qua parte ad occidentem solem pertinent, mediterraneum mare. *Samaritae* medii sunt inter *iudaeos*, et *galilaeos*. *Iudaei* a montibus Epharaimi initium capiunt, spectant ad lacum Asphaltitiden, attingunt a philistaeis mediterraneum mare, vergunt ad meridiem, et protenduntur ad Aegyptum usque, et eam Arabiae partem, quam Petraeam vocant. His partibus tribus,

(1) Strabo *lib.* XVI. *pag.* 1086. *al.* 749. *tom.* *II.* *nov. edit.*

quas diximus, quatuor aliae, quae sunt trans Iordanum fluvium, *Peraea*, *Batanaea*, *Trachonitis*, atque *Ituraea* coniungi solent. *Peraea* Amoritharum regio initium capit a *lacu genesarethano*, vergitque in austrum ad *Arnonem* amnem. *Batanaea* sita e regione Galilaeae est. *Trachonitis* arabibus proxima, coniuncta est Batanaeae qua spectat ad orientem solem. A septemtrionibus *Auranitis* est, quae eadem atque *Ituraea* erat, aut finibus ita implicatis, ut dignosci hoc tempore, diiudicarique nullo modo possint. *Palaestina* ab antiquis una nominabatur. Sed quinto fere saeculo tres sunt (1) *Palaestinae* dictae, quarum primae *Hierosolyma* (2), alterius *Scythopolis* (3), tertiae *Petra* urbs Arabiae metropolis erat. Ac prima Palaestina Iudaeae, atque Samariae oppida fere universa continebantur.

In eam quemadmodum introducta a Christo, et dilatata religio nostra fuerit, satis est accurate ostensum parte superiore (4). Sequitur ut explicem quibus praesidiis post martyria sanctorum apostolorum propagata etiam atque etiam sit ab episcopis, qui eius provinciae ecclesias administraverunt. Ordiar autem ab hierosolymitis, quorum iam initio amplissima auctoritas fuit, quod ei urbi praeessent, quae Palaestinae olim universae caput existimabatur, delectaque prae ceteris fuerat, ut in ea fundamenta novi foederis iacerentur, offerreturque perenne illud a servatore Chri-

(1) Post medium saeculum IV, cum Ammianus Marcellinus scriberet, nondum erat in partes tres Palaestina divisa. Nam *lib.* XIV. *cap.* VIII. *pag.* 43. *edit. an.* 1681. unam nominat. *Syriarum enim ultimam Palaestinam* esse affirmat. Quinetiam ne tum quidem tres Palaestinae numerabantur, cum Theodosius senior imperium populi romani obtineret. Etenim, historicus Zosimus *lib.* IV. *hist. cap.* XLI. *pag.* 452. *editionis Cellarii an.* 1679. *Palaestinae universae* ab Theodosio praefectum fuisse Hilarium scribit. Ergo Honorio, et Theodosio secundo imperatoribus ea est facta, mea quidem opinione, divisio; quod nullum eius ante vestigium reperiri posse videatur. Contra in *cod. theodosiano lib.* VII. *tit.* IV. *de erog. milit. annon. lege* XXX. quae data est X. *kal. aprilis Honorio VIII. et Theodosio III.* coss., hoc est anno 409., haec leguntur: *Limitanei milites et possessorum utilitate conspecta per primam, secundam, et tertiam Palaestinam huiuscemodi norma processit etc.* Adeundus *Iacobus Gothofred. comment. in legem eamd. tom.* II. *cod. theod. pag.* 328. *edit. an.* 1665. Id autem non impedit, quin post aliquando etsi tres erant, duae tamen Palaestinae numerarentur. *Cod. theod. lib.* XVI. *tit.* VIII. *et seq. l.* XXIX. Quae vero prima Palaestina fuerit, mox liquebit. Interea quoniam huius metropolim aut Hierosolymam, aut Caesaream fuisse constat, confirmari inde magis magisque possunt, quae de *Tiberiano* non Samariae, sed Iudaeae in primis praeside dixi tom. superiore. Adeundus Relandus *lib.* I. *c.* XXXIV. *pag.* 206. *edit. an.* 1714.

(2) Sic enim *notitiae ecclesiasticae* postulant, praesertim posteaquam episcopus Hierosolymorum dignitatem patriarchae consequutus est. Ceterum ante et civilis, et ecclesiastica metropolis *Caesarea* fuit. Prima autem Palaestina, ut civilis distributio postulabat, Iudaea vocabatur. Qua de re consulendi Carolus a Sancto Paulo *geographiae sacrae lib.* III. *pag.* 299. *seqq. edit. an.* 1704. Hadrianus Relandus *de Palaestina lib.* I. *cap.* XXXIV. *p.* 207. *seqq.* et Michael Lequienius *orientis christiani tom.* III. *pag.* 118. *seq.*

(3) In oppidis Palaestinarum trium indicandis non civilem, sed ecclesiasticam distributionem sequutus sum. Nam ecclesiasticae a civilis divisione discrepans erat omnino ratio, ut est a Lequienio *ibid. pag.* 126. *seq.* animadversum.

(4) *Lib.* II. *cap.* IV. *seqq. tom.* I.

sto sacrificium pro salute generis humani, atque in apostolos Spiritus sanctus immitteretur, ut bene instituti, confirmatique in sententia, inde (quod oraculis prophetarum declaratum erat) proficiscerentur, importarentque in alias urbes, atque regiones doctrinam, quam a divino magistro Iesu accepissent. Principio igitur satis constat, vivis apostolis, Iacobum item apostolum, quem veteres, ob generis cum Deipara Virgine, et Iosepho coniunctionem, *fratrem Domini* appellabant, dictum fuisse episcopum Hierosolymorum (1). Is quum singulari virtutis, sanctitatisque morum

(1) Consule quae dixi *lib.* II. *cap.* VI. §. II. *pag.* 314. *tom.* I. Eusebius lib. II. *hist. cap.* I. *pag.* 44. *edit. Cantabrig.* " Iacobum, *inquit*, qui frater Domini diceba„ tur.... hunc, inquam, Iacobum, qui ob eximiam vir„ tutem iustus ab antiquis cognominatus est, hieroso„ lymitanae ecclesiae episcopatum primum accepisse „ perhibent „. Et *c.* XXIII. *p.* 77. " Iudaei in Iacobum „ fratrem Domini, cui episcopalis Hierosolymorum se„ des ab apostolis tradita fuerat, ᾧ πρὸς τῶν ἀποστό„ λων ὁ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκε„ χείριστο θρόνος, rabiem convertunt etc.„ Haec Eusebius mutuatus ab antiquis scriptoribus est. Prior enim locus decerptus est ex Clementis alexandrini sexto hypotyposeon libro: alter est Hegesippi. Confer Hieronymum *de scriptor. ecclesiast. cap.* IV. *pag.* 101. *tom.* IV. *opp. edit. Martianaei Paris. an.* 1706. et auctorem *constitutionum apostolicar. lib.* VIII. *cap.* XXXV. *pag.* 421. *t.* I. *apostolic. PP. edit. ann.* 1724. qui de Iacobo agens, Ἐπίσκοπος, inquit, ὁ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων Ἱεροσολύμων χειροτονηθεὶς, *episcopus a Christo et apostolis Hierosolymorum ordinatus est.* Epiphanium haeresi XXIX. *num.* 3. et *haeresi* LXXVIII. *n.* XIII. et XIV. *tom.* I. *opp. edit. Petavii:* Cyrillum hierosolymitanum *catechesi* IV. *pag.* 34. *edit. Paris. anni* 1640. et *catech.* XIV. *pag.* 152. Chrysostomum *homil.* XXXVIII. *in epist.* I. *ad corinth. tom.* X. *opp. pag.* 353. *edit. Paris. monach. sancti Mauri an.* 1732. et *homil.* III. *in acta p.*26. *tom.* IX. *homil.* XXXIII. *pag.* 253. et *homil.* XLVI. *pag.* 345. eosque scriptores, qui de successionibus episcoporum hierosolymitanorum commentarios ediderunt. Sunt autem patres, et hi quidem magni, ac veteres, qui Christi voluntate Iacobum consequutum hierosolymitanum episcopatum fuisse censeant, ut est animadversum a Tillemontio *vit. s. Iac. minor. art.* IV. *pag.* 410. *t.* I. *h. e. edit. Paris.* Ergo ille, ut inter se antiquos scriptores componat, solemni ceremonia ab apostolis celebratum fuisse, quod erat decretum a Christo scribit, atque hoc pacto mentionem fieri ordinationis Iacobi in aliquot vetustis martyrol. vel die 29. Dec. Vide Bolland. 1. Maii p. 23. et Mabillon. *liturg. gall. pag.* 196. His autem omnibus adimere sine ratione auctoritatem velle, hominum est non veritatis amore, sed contentionis scribentium. At Iacobum quidem Christi propinquum, et apostolum Hierosolymis aut semper, aut saltem fere semper, tam est perspicuum, ut revocari in controversiam nullo modo possit. Itaque quoties Paulus in eam urbem venit, ad Iacobum adiit. Vide *galat. c.* I. *v.* 18. *c.* II. *v.* 9. *act.* XV. *v.* 13. XXI. 11. Quinetiam si quid actum publice in coetu hierosolymitano fuit, actum quidem certe est, cum Iacobus praesto adesset. Consule *actor. cap.* XII. *v.* 17. Rursum, qui Hierosolymis venerant Antiochiam, quo tempore in hac urbe Cephas, et Paulus agebant, hi missi a Iacobo dicuntur. *Ad gal. cap.* II. *v.* 12. Quae res plane indicat primas in hierosolymitana ecclesia obtinuisse Iacobum partes. Sed qui contra, ita ut paullo ante animadverti, pugnant, hi argumentis ad evertendam veterem, satisque bene conciliatam sententiam plane inanibus abutuntur. Salmasius, qui dissertationem contra Dionysium Petavium edidit, cuius haec est inscriptio, *Wallonis Messalini de episcopis, et presb. contra D. Petavium Loiolitam disp. pag.* 21. *edition. an.* 1641. et Samuel Basnagius in *annalibus politico ecclesiasticis ad annum* 35. *n.* CLXXXIX., nam ceteros ne sim longus praetereo, sic statuunt: Iacobum, si dictus antistes hierosolymitanus fuisset 1. *episcopum* a scriptoribus hagiographis fuisse appellandum: 2. apostolum minime fuisse. Quemadmodum enim collegarum ordinatione apostolus egere potuisset? *Salmas. pag.* 22. *Basnag. ibid.* Ac discrepare quidem apostolum ab episcopo ita, ut qui praeditus priore esset, is secundam obtinere nequiret dignitatem. Nam apostolorum ex uno Christo sane, at ope hominum, auctoritatem manare. Rursum episcopum addictum uni ecclesiae esse oportere, apostolum contra, non item. Pugnare autem, ut qui ab uno Christo potestatem accepit, idem non acceperit ab uno Christo, quique nulli peculiari coetui addictus est, is addictus uni tantum ecclesiae fuisse censeatur. Sed nihil est, quod expedire tam facile possim. Ad primum enim quod attinet, quis nesciat, fuisse multa a scriptoribus hagiographis praetermissa, quae tamen scimus esse omnino vera? Basnagius ecce Petrum Romam venisse non negat. Id vero a sacris scriptoribus nusquam est memoriae commendatum: quod tamen et grave erat, et dignum,

existimatione floruisset, quam plurimos ad christiana sacra per-

quod silentio non preteriretur. Cur vero illi praetereundum poterint esse, ne suspicari quidem possumus. Sexcenta proferre ad rem eamdem demonstrandam licet. Sed quoniam alio propero, auctor lectori sum, ut Petavium consulat *lib. I. de hierarch. eccl. cap.* VIII. §. IV. At diaconorum ordinatio praetermissa ab Luca in *actis* non fuit. Quid sibi hoc genere argumenti Basnagius velit, non video. Si enim quidquam inde, quod episcopatu Iacobum hierosolymitanum deiiciat, concludere liceret, vereor ne qui sic statuunt, fateri cogantur, Ananiam, et Silam, et Iohannem Marcum, et alios, quorum fit in actis apostolorum mentio, repente extitisse, quin impositas illis umquam manus, aut delecti ab apostolis ipsis fuerint, ut annunciare Christum, fungique ministerio coepisse; propterea quod a nullo scriptorum sacrorum memorata eorum institutio sit. Qua re quid dici potest absurdius? Quod si Lucae, aliorumque silentium non efficit, delectos illos ab apostolis, ut tanto officio fungerentur, minime fuisse, quid est, quod non eo everti Iacobi episcopatum hierosolymitanum possit? Nam alterum Salmasii, Basnagiique argumentum ne oratione quidem eget. *Ordinatum* enim ab apostolis Iacobum, quasi sola episcopi potestate careret, neque nemo ipsa, nec ullus umquam accuratus ac diligens scriptor fuit, qui putaret, esse credendum. Quod si fuerunt, qui dicerent, hi *ordinationis* nomine, non *impositionem manuum, traditionemque* potestatis episcopi, sed *electionem*, indicaverunt, qua factum est, ut certae, destinataeque ecclesiae ille idem apostolus curam susciperet. Itaque quod Hieronymus dixerat *ordinatum* Iacobum hierosolymitanum episcopum ab apostolis fuisse, sic vertit Sophronius, ut indicet, *ordinationis* vocabulo intelligi *constitutionem* oportere: Ἱεροσολύμων καταστᾳθεὶς ἐπίσκοπος. Confer Petavium *l. I. de hierarch. eccles. cap.* VIII. n. I. Ac nescio equidem, cur *episcopus* qui est, idem et esse, et dici apostolus non possit. Non enim pugnat, ut quisquam unius ecclesiae, in qua sedem fixerit, praecipuam curam gerat, quin alias deserat. Ac Iacobus etsi Hierosolymis manebat, tamen scribendo docere exteros, confirmareque in officio consuerat. Extant autem eius litterae, quae sunt ad duodecim tribus, quae erant in dispersione, scriptae. Nam etsi Combefisius *tom. II. auctarii biblioth. PP. pag.* 840, et 849. non satis constare defendit, cui nam e tribus Iacobis, qui tum floruisse feruntur, adscribendae hae litterae sint, tamen Iacobo minori tribui oportere ostendunt praeter veteres, Nanus Tillemontius in vita Iacobi *h. e. tom. I. pag.* 678. *edit. Paris. not.* XV. Natalis Alex. h. e. saec. I. p. 36. edit. 1699. Petrus Dan. Huet. *demonst. evang. prop. I.* n. XII. Calmetius *proleg. in epist. Iacobi*, aliique. Ex quo re sequitur, non ita fuisse eam uni ecclesiae addictum, ut in alias quas instituere vellet, eiusdem auctoritas, atque etiam diligentia non extenderetur. Nam qui apostolos cursores vellent, ut hac illac vagarentur incertis sedibus, pedemque diu in uno loco numquam figerent, eorum est magna in erratis sententia. Vacarit enim Iohannes apostolatu necesse est, ut qui Ephesi agere soleret. Quae res, cum alibi demonstranda sit, nunc omittetur. De Petro autem quid dicam? quem sedem Romae locasse (quamquam aliquando inde secederet, regionesque alias praedicatum evangelium peragraret) cum traditum ab iis fuerit, qui proxime attigerunt aetatem apostolorum, revocari in controversiam nullo modo potest. Etsi enim concessa a Christo apostolo cuique promulgandi ubique gentium religionem, tum ligandi, solvendi, ecclesias instituendi, episcopos, presbyterosque creandi potestas est (qua facultate apostoli omnino dignitas continetur), tamen neque omnes universum mundum circumcurserunt, ut qui regiones inter se fuerint partiti, et alius eorum alio migraverit; neque erat necesse, ut qui eam se facultatem esse consequutum cognosceret, is nullum locum deligeret, in quo sibi potissimum, velut in sede quapiam, esse consistendum arbitraretur. Quod cum demonstratum exemplo Iohannis, ac Petri fuerit, qui id quidem fecerunt, quod ius sibi esse censerent, tum etiam efficit, Iacobum, qui Hierosolymis praecipue manserit, dignitate apostoli non esse deiiciendum. Quod aiunt, a solo Christo apostolorum, episcoporum autem potestatem a Christo per homines manare, componi cum novi testamenti locis quibusdam non potest. Nam illud a *Christo per homines*, quale tandem est? An quia homines imponunt manus presbytero, consecrantque episcopum, per *homines* confertur episcopo a Christo potestas? Hoc si ita est, ut est revera, Paulus a Deo per *homines* dictus apostolus sit oportet. *Act.* XIII. I. *seq.* Quare erit apostolus, quem Deus per homines constituerit. Sin autem idcirco creari a Deo *per homines* episcopi dicantur, propterea, quod deligi ad id ministerii genus ab hominibus soleant, etsi Deus afflatu, instinctu, gratiaque sua, ut eligantur efficiat, iam illud quoque sequitur, Matthiam a Deo per homines fuisse apostolum factum, cum electus is fuerit ad apostolatum obeundum. *Act.* I. 24. *seq.* Quamobrem tota illa adversariorum de apostoli, episcopique constitutione inconstans est, omnibusque partibus nutat oratio. Nam ut nihil impediebat, quo minus a Deo *per apostolos* apostolus crearetur, eligereturque, ita causa nulla erat, cur ab uno Christo episcopus constitui nequiret. Adeundi Petavius *lib. I. de hierarch. ecclesiastica cap.* V. *seqq.* Tillemontius *monument. h. e. tom. I. in Iac. min. vit. not.* I. et VIII. *pag.* 663. et 673. *edit. Paris.* Baronius ad an. XXXV. n. 37. Natalis Alexander *hist. eccl. saec. I. cap.* VIII. *pag.* 47. *seq. edit. lucensis an.* 1734. at a protestantibus, ut innumeros mittam, Ioh. Henricus Michaelis *introduct. hist. theolog. ad epist. Iacobi edit. Halae Saxonum an.* 1722. Thomas Ittigius *hist. eccles. saec. I. sectione* V. *num.* XV. *seqq. p.* 446. *edit. an.* 1709. qui contra multos, in primisque Henschenium ad I. *mensis Maii diem*, ostendit Iacobum minorem eumdem atque Iacobum Alphaei fuisse; ideoque, eius sententia, Iacobus apostolus idem, atque ille est, qui dictus episcopus Hierosolymorum fuit. Neque vero homi-

duxerat (1). Itaque ob religionem, iussu Anani pontificis, hebraeorum, aliorumque, quorum erant ab institutione christiana aversi animi, lapidibus appetitus interiit (2). Quae res non nostris hominibus modo, sed etiam iudaeis plerique, ac eorum aliquibus, qui pharisaeorum superstitione tenerentur, magnae offensioni fuit. Ergo Iosephus historicus, qui ei sectae iam usque a puero sese obstrinxerat, et expugnatam urbem, et eversum templum, et iudaeos redactos in potestatem populi romani scripsit, proterea quod

nem moror negantem, hunc Iacobum episcopum fuisse *proprie* contra omnium *PP.* fidem. Nam suis assentiri, quam veteres consectari maluit.

(1) De virtute Iacobi Clemens alex. apud Eusebium in altero *hist. eccl. libro c. 1. p.* 44. *ed. Cantabrig.*, inquit, Ἰάκωβον ὃν καὶ δίκαιον ἐπίκλην οἱ πάλαι δι' ἀρετῆς ἐκάλουν, *Iacobum, quem et iustum cognomento veteres propter virtutem appellaverunt.* Similia scripserat Hegesippus, cuius locum laudat *cap.* XXIII. *eiusdem lib. p.* 78. Eusebius. Nam διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, inquit, ἐκαλεῖτο δίκαιος; *ob excellentiam virtutis ipsius appellatus est iustus.* Addit alia pleraque Hegesippus, quibus magis magisque sanctitatem Iacobi persuadere lectoribus possit. Sed magnam partem non a protestantibus solum, sed a nostris etiam, in primisque a Tillemontio *mem. hist. eccl. t.* I. *in calce*, Orsio *hist. eccl. lib.* II. *n.* VI. *pag.* 211. 214. *et seq. edit. an.* 1747. reiiciuntur. Consentit Iosephus *lib.* XX. *antiquit. cap.* IX. *pag.* 976. *tom.* I. *opp. edit. Haverc.*, cuius locum mox afferemus. Atque est ille ipse Hegesippus auctor, fuisse etiam ex iis multos ab Iacobo christianos factos, qui unam aliquam a sectis septem iudaeorum consectabantur. Loco enim mox indicato ,, τῶν ἑπτὰ, inquit, αἱρέσεων τῶν ἐν τῷ λαῷ τῶν προγεγραμμένων μοι ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ἐπυνθάνοντο αὐτοῦ, τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ; καὶ ἔλεγε τοῦτον εἶναι τὸν σωτῆρα. ἐξ ὧν τινες ἐπίστευσαν, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ χριστός.... ὅσοι δὲ καὶ ἐπίστευσαν διὰ Ἰάκωβον. πολλῶν οὖν καὶ τῶν ἀρχόντων πιστευόντων, ἦν θόρυβος τῶν Ἰουδαίων, καὶ γραμματέων, καὶ Φαρισαίων λεγόντων, ὅτι κινδυνεύει πᾶς ὁ λαὸς Ἰησοῦν τὸν χριστὸν προσδοκᾶν. κ. τ. λ. ,, Quidam e septem sectis, quae apud iudaeos erant, de quibus in superioribus libris scripsisse meminimus, interrogaverunt eum, quodnam esset ostium Iesu. Quibus ille Iesum esse Salvatorem respondit. His auditis eorum quidam crediderunt, Iesum esse Christum. Quotquot autem crediderunt, per Iacobum *sane crediderant.* Multis igitur divitum credentibus, tumultus existebat iudaeorum, et scribarum, et pharisaeorum dicentium, quod periclitatur omnis populus Iesum, ut Christum, expectans ,,. Quae sane cur vera esse non possint, non video. Nam apostolum dedisse convertendis iudaeis operam, certum, multos autem adduxisse ad sacra nostra, non solum per se verum, sed etiam, auctore Hegesippo scriptore fere temporum illorum, constitutum, confirmatumque magis est.

(2) Iosephus loco indicato notatione superiore ,, Ananus iunior, *inquit*, quem pontificatum accepisse iam diximus, ferox erat ingenio, et insigniter audax, sectam etiam sadducaeorum sequebatur, qui prae ceteris iudaeis in iudiciis acerbi, et immites, quemadmodum antea indicavimus. Talis igitur cum esset Ananus, opportunum sibi tempus adesse ratus, eo quod Festus quidem vita cessisset, Albinus vero adhuc in itinere esset, concilium iudicum cogit, inductoque in concilium fratre illius *Iesu*, qui dicebatur *Christus*, Iacobus ei nomen, et cum eo quibusdam aliis, in eos, ut legis violatae reos cum accusationem instituisset, statim lapidandos tradidit. Sed quicumque inter cives modestissimi, legisque observandae studiosissimi habebantur, graviter hoc tulerunt ,,. Eusebius loco modo indicato *pag.* 81. alterum Iosephi locum recitat. Sic autem habet: " Iacobus ob singularem iustitiam adeo celebris apud omnes, et admirabilis fuit, ut iudaeorum prudentissimi hanc fuisse caussam existimaverint secutae mox obsidionis Hierosolymorum. Quam quidem non ob aliud sibi contigisse, quam propter scelus in Iacobum admissum ipse etiam Iosephus scriptor testari minime dubitavit, cum ait: *Haec omnia contigerunt iudaeis propter Iacobum iustum fratrem Iesu, qui dicitur Christus; qui cum esset iustissimus, nihilominus ab iudaeis necatus fuerat* ,,. Atque horum similia ex Iosepho multo ante protulerat Origenes in priore *contra Celsum libro num.* XLVII. *edit. monach. S. Mauri tom.* I. *opp.* Scio esse aliquos, qui Origenem, Eusebiumque lapsos fuisse memoria putent, eaque, quasi essent ex Iosepho excerpta, produxerint, quae iudaeus ille historicus nunquam scripsisset. Verum cur sine ratione vetustissimis scriptoribus adimenda sit auctoritas, quum sciamus vitiatos interdum quibusdam in locis Iosephi codices fuisse, assequi nullo modo possum.

in Iacobum Iesu Christi fratrem animadvertissent (1). Interim christianorum, qui Hierosolymis, atque in reliquis Palaestinae urbibus degebant, pars maxima ita colebat religionem, ut ritus etiam legis mosaicae sibi esse observandos arbitraretur. Qua da re tamen non una omnium erat sententia. Qui ab Iacobo disciplinam acceperant, etsi legi Mosis studebant, tamen neque cogi ad eam colendam ethnicos, qui nostris sacris initiarentur, debere, neque ea praetermissa quidquam inde iudaeum christianum factum detrimenti capere posse putabant. Contra, qui turbarum auctores in Syria extiterant, quorum iam fuerant impetus ab apostolis in hierosolymitano concilio repressi (2), non solum eos, qui iudaei, sed etiam ceteros, qui graeci origine fuissent, sine cultu illius legis beatos esse in gloria sempiterna posse negabant. Utrisque vero haesit *nazarenorum* vocabulum, quamquam eis potissimum tributum est, quorum secundo (3) loco meminimus.

Qui Hierosolymam incolebant, cum mortuo Iacobo, obsideri aliquamdiu post civitatem vidissent, memores oraculorum, quae fusa a sanctis viris ante aliquot annos de eius urbis excidio fuerant, inde sibi excedendum, et *Pellam* (4), quod *Batanaeae*

(1) Longe aliter Iacobi martyrium describit Hegesippus loco indicato. Equidem Iosepho assentior scriptori, cuius in hac re castigatior est oratio, et aequalí temporum illorum. Consule eius verba *not. superiore.* Qua in re magnos mihi viros esse intelligo consentientes. Vide Valesium in *not. ad lib.* II. *h. e. Eusebii cap.* XXIII. *pag.* 41. *edit. an.* 1659. Ossium *l. cit.* Non enim tanti sunt momenta eorum pendenda, qui Petrum Halloixium in *not. ad cap.* III. *Hegesippi pag.* 822. *seqq. tom.* II. *vit. et document. illustr. eccles. orient. scriptor. edit. an.* 1636. et Henschenium *tom.* I. *act. ss. mensis Maii pag.* 22. *seqq.* sequuti, Hegesippi narrationem, quod ad genus martyrii attinet Flavianae esse anteferendam putant.

(2) De hac re agam paullo post, ubi de hierosolymitis episcopis e circumcisione agam, qui ad Hadriani tempora floruerunt.

(3) Vide *actor. apostolicor. cap.* XV. et epist. Pauli ad galatas *cap.* V. Diu horum sectam perdurasse animadvertit Salmasius *in lib. de coma pag.* 496. Atque ex eo genere fuerant fortasse, quos Hieronymus *epist. ad Augustin.* LXXV. *pag.* 623. *tom.* IV. *opp. edit. Paris. Martianaei*, describit hoc modo: „ Usque hodie per totas orientis „ synagogas inter iudaeos haeresis est, quae dicitur Mi- „ naeorum, et a pharisaeis nunc usque damnatur, quos „ vulgo nazaraeos nuncupant, qui credunt in Christum „ filium Dei, in quem et nos credimus. Sed dum volunt „ et iudaei esse et christiani, nec iudaei sunt, nec chri- „ stiani „. Multa de nazaraeis collegerunt Tillemontius *tom.* I. *not.* IV. *in vitam s. Matth. pag.* 692. *edit. Paris.* Honoratus Niquetus S. I. in historia *tit. crucis lib.* I. *c.* XV. *pag.* 103. et e protestantibus Thomas Ittigius de haeresiarchis *aetatis apost. pag.* 69. *et seqq.* Ioachimus Langius *in haereseologia saec.* I. *dissert.* IV. Ioh. Guillelmus Baierus *dissert. de nazarenis, Christo, christianis, et haereticis, edita Ienae an.* 1692. et Ioannes Laurentius Moshemius *in vindiciis antiquae christianorum disciplinae adversus Iohannis Tolandi nazarenum edit. Kil.* 1720. Confer quae dixi *pag.* 105. *tom.* V. huius operis.

(4) Eusebius *lib.* III. *hist. eccl. cap.* V. *pag.* 93. *edit. Cantabrig.* „ Sed et cum universa plebe fidelium, *inquit*, „ ecclesiae hierosolymitanae, ex oraculo, quod viris qui- „ busdam sanctissimis divinitus editum fuerat, ante ini- „ tium belli ex civitate migrare, et oppidum quoddam „ trans Iordanem, *Pellam* nomine incolere iussa fuisset, „ iamque omnes, qui Christum crediderant, relictis Hie- „ rosolymis, sedes suas Pellam transtulissent: ita et re- „ gia urbs, quae totius gentis caput est, et universa Iu- „ daea viris sanctis destituta, tum demum divina illa „ ultio ob tot admissa tum in Christum, tum in eius „ apostolos scelera corripuit, totamque illam impiorum „ sobolem funditus delevit „. Ita fit, ut Epiphanius haeresi XXX. §. 2. *Post excidium Hierosolymorum*, dicat ἐν Πέλλῃ τινὶ πόλει καλουμένῃ τῆς δεκαπόλεως *in Pella quadam decapoleos urbe frequentes habitasse chri-*

provinciae, sive potius *Decapoleos* oppidum erat, confungiendum existimarunt. Ex qua re coniectura intelligere (1) possumus, fuisse permultos, qui cum exitum habere, quae Iesus diu ante, quam evenissent, futura praedixerat, viderent, divinitus datam esse, quam ille docuerat, religionem colligerent, crevisseque proinde in Palaestina numerum christianorum. Interea *Simeon* Cleopae filius episcopus dictus est (2), qui restitutis aliqua ex parte Hierosolymis, eo cum sociis religionis revertit, curavitque, ut latius nostra institutio propagaretur. *Simeone* sadducaeorum, atque pharisaeorum scelere (3) sublato, *Iudas*, cui ob egregiam virtutem accesserat cognomen *iusti*, ecclesiam Hierosolymorum administravit summo commodo populi, et laude nominis christiani. Sequuti deinde sunt *Zachaeus*, *Tobias*, *Beniaminus*, *Iohannes*, *Matthias*,

stianos. Tum autem elapsos Hierosolymis nostros viri eruditi censent, cum Cestius obsidionem paullum solvit, ut est traditum ab Iosepho *lib.* II. *de bello cap.* XX. *p.* 206. *tom.* II. *opp. edit. Haverc.* Consule Orsium *lib.* III. *h. e. num.* XXVIII. *pag.* 274. Eodem spectant, quae ante Orsium animadverterunt Henricus Hammondus *annot. in Matth. cap.* XIV. Pearsonus in annalibus paulinis *ad an.* 66 et Iohannes Guillelmus Baierus *dissert. de christianorum migratione in oppidum Pellam imminente Hierosolymorum excidio edit. Ienae an.* 1694.

(1) Vide Marci evang. *cap.* XIII. 2. Matth. XXIII. 38. Lucae XIII. 35. XXI. 24. Confer Eusebium *lib.* III. *h. e. cap.* VII. *pag.* 98. *et seqq. edit. Cantabr.*

(2) Eusebius *lib. eodem cap.* XI. *pag.* 105. *edit. Cantabr.* „ Post martyrium Iacobi, et continuo subsecutam „ Hierosolymorum expugnationem, fama est apostolos, „ ceterosque Domini discipulos, qui adhuc superstites „ agebant, ex variis locis in unum convenisse, et . . . , „ in commune consuluisse quis in Iacobi locum succe- „ dere mereretur. Omnes itaque uno consensu Simeo- „ nem filium Cleopae . . . episcopali sede dignum iu- „ dicaverunt „.

(3) Nam haereticos, quos Hegesippus apud Eusebium lib. III. cap. XXXII. accusatores Simeonis fuisse scribit, non alios quam pharisaeos, sadducaeosque fuisse censeo, qui idcirco haeretici appellentur, quod divisiones sectasque apud iudaeos constituerant. Sic autem ille habet *p.* 127. *edit. Cantabrig.* „ Ex haereticorum, *inquit*, numero qui- „ dam Simeonem Cleopae detulerunt, quod ex stirpe „ Davidis oriundus et christianus esset. Atque ita Si- „ meon cum annos centum ac viginti natus esset mar- „ tyrium subiit principatu Traiani Augusti, Attico con- „ sulari legato Syriam administrante „. Huius ipsius, atque aliorum, qui propinqui servatoris Christi fuissent, fortitudine, virtuteque repressam tempestatem, quae coorta in nostros fuerat, pacemque ecclesiae redditam fuisse, auctor est loco eodem Hegesippus, quem lector, si placet, consulat. Quinetiam haeretici, vivo Simeone, audere quidquam in hierosolymitana ecclesia palam metuebant, quod tanti praesulis auctoritate deterrerentur. Adisis Eusebium *ibid. pag.* 128. Atque magnum numerum christianorum ex circumcisione viguisse cum electus *Iudas iustus* successor Simeonis est, confirmat Eusebius *lib.* III. *h. e. cap.* XXXV. *pag.* 129. Hos autem adductos ad christianismum opera in primis Simeonis eiusdem, credibile est. Verba Eusebii sunt huiusmodi: μυρίων ὄντων ἐκ τῆς περιτομῆς εἰς τὸν Χριστὸν τηνικαῦτα πεπιστευκότων. *Innumerabilibus existentibus, qui ex circumcisione tunc temporis in Christum crediderent.* Iudam autem successorem Simeonis vocat Epiphanius haeresi LXVI. §. XX. *p.* 368. *t. I.* Non discrepant Syncellus *chronogr. inter script. hist. byzantinas pag.* 345. *edit. Paris. an.* 1652. Henschenius, et Papebrochius *t.* III. *Maii act. SS. tract. praelim. pag.* 4. *num.* 15. scribunt, vidisse membranam octingentorum circiter annorum in, in qua is episcopus Ἰούδας ὁ δίκαιος Iudas *iustus* appellaretur. Eusebius lib. III. *hist. cap.* XXXV. *pag.* 129. iudaeorum quemdam *iustum* nomine factum post Simeonem episcopum Hierosolymorum affirmat. Magnam autem vim hominum fuisse ab Iusto permotam, uti in religioni nostrae dederet, etsi ab antiquis distinctae, dilucideque non est scriptum, tamen aliquot scriptores testantur, quorum neque est inepta, neque a similitudine veritatis aliena sententia. Adeundi Bollandiani *act. SS. tom.* III. *m. Maii pag.* 4. *num.* 16. Non enim minus fuisse in amplificandis ecclesiae suae finibus diligentem Iustum credendum est, cum ea aetate qui florebant eius similes viri, admirabilem in modum propagarint christianam religionem. Confer Euseb. *l.* III. *cap.* XXXVII. *pag.* 135. *edit. Cantabr.*

Philippus, *Seneca*, *Iustus*, *Levi*, *Ephraemus*, *Iosephus*, *et Iudas* (1), qui ad aetatem Hadriani Augusti vitam produxit. Quo fere tempore quum iudaei graviter servitutem ferrent, Barcochebac, de quo supra demonstratum est, ductu seditionem fecerunt, armisque sese in libertatem vindicare conati (2) sunt. Ea re intellecta, Caesar Iulium Rufum, qui tum in Britannia cum imperio versabatur, in Palaestinam misit, quod unum omnium virtute, bellique scientia florere cognosceret. Qui cum diuturna obsidione incredibilem iudaeorum multitudinem fame, sitique necasset, ceteros impulit, ut sese romanis dederent, quorum partem vendidit, partem asportari in Aegyptum iussit. His rebus perfectis, Hadrianus e ruinis Hierosolymorum in proximo loco urbem condi curavit, et Aeliam capitolinam appellari fecit, cavitque, ne quis iudaeorum eo deinceps accedere auderet (3). Si quis contra fecisset, hunc reum capitis esse oportere sanxit. *Aeliam*, quod ei ante, quam rursum eversa Hierosolyma fuisset, in mentem venerat, coloniam romanam esse voluit. Igitur quum iis, qui genere iudaei erant (4), in nova urbe agere non liceret,

(1) Euseb. *lib.* IV. *cap.* V. *pag.* 144. *edit. citat.* „ Episcoporum, qui Hierosolymis praefuerunt, *inquit*, tempora scripto servata, nusquam reperire potui. Omnes quippe brevi admodum tempore sedisse perhibentur. Illud tantum ex veterum scriptorum monumentis didici ad illam usque obsessionem iudaeorum, quae imperante Hadriano contigit, quindecim episcopos continua successione illi ecclesiae praefuisse, quos omnes origine fuisse hebraeos memorant, et fidem Christi sincere, atque ex animo suscepisse, adeo ut ab illis, qui de huiusmodi rebus iudicium ferre poterant, episcopali officio dignissimi censerentur. Quippe tunc temporis universa Hierosolymorum ecclesia constituta erat ex hebraeis fidelibus, quid iam inde ab apostolorum aetate ad illam usque obsidionem permanserant „. Recenset deinde nomina episcoporum, quos numeravi.

(2) Confer Eusebium *lib.* IV. *cap.* II. *pag.* 140. et *cap.* VI. *pag.* 144. *et seqq. edit. Cantabrig.* et quae disputata a nobis sunt *tom.* I. *pag.* 308. *not.* I. et Tillemontium *tom.* II. *vit. imp. pag.* 282. *et seqq.*

(3) Consule locum modo indicatum *tom.* I. *p.* 308. *notatione* I.

(4) Non iudaei solum origine, sed etiam ipsi e circumcisione erant, colebantque iudaicos ritus. Consule mox laudatum Eusebii testimonium. Accedit Sulpicii Severi historici gravissimi auctoritas. Nam *l.* II. *hist.* *c.* XLV. *p.* 253. *ed.* 1734. *t.* IV. *opp. Sigon.* „ Quia, *inquit*, christiani ex iudaeis potissimum putabantur (namque tunc Hierosolymae nonnisi ex circumcisione habebat ecclesia sacerdotem), militum cohortem custodias in perpetuum agitare iussit Hadrianus, quae iudaeos omnes Hierosolymae aditu arceret. Quod quidem christianae fidei proficiebat: quia tum pene omnes Christum Deum sub legis observatione credebant. Nimirum id Domino ordinante dispositum, ut legis servitus a libertate fidei, atque ecclesiae tolleretur „. De his christianis ex circumcisione, qui, ut scribit Eusebius, τὴν γνῶσιν τοῦ Χριστοῦ γνησίως *fidem Christi sincere susceperunt*, *Christumque Deum* credebant, ut Sulpicius animadvertit, consule, si licet, Pearsonum *diss.* I. *cap.* I. *successione. primor. episcop. rom. pag.* 8. *edit. an.* 1688. et Bullum *in iudicio ecclesiae catholicae etc. pag.* 20. *edit. an.* 1703. Consulto autem Sulpicius, *pene omnes Christum Deum credidisse* dixit, quod esse aliquos Hierosolymis constaret, qui christianos se dicerent, Christoque adimerent divinitatem, quos nostri longe ab ecclesia arcendos esse iudicabant. Horum numero habendi Cerinthus, et ii, qui ebionaei, et nazaraei ab orthodoxis etiam appellabantur. Confer Eusebium *lib.* III. *cap.* XXVII. *pag.* 121. *et cap.* XXVIII. *pag.* 123. De his multa, post Irenaeum lib. II. contra haereses c. XXVI. *p.* 105. *et l.* V. *c.* I. *p.* 293. *edit. monachor. s. Mauri an.* 1710. et Origenem *lib.* II. *contra Celsum num.* 61. *edit. novae monach. s. Mauri Paris. tom.* I. *opp.*, disputant novi Massuet. *Diss. praev. in Iren. p.* LXV. *seq.* Tillemontius *memm. h. e. t.* II. *pag.* 58. *seq.* 116.

eius gentis episcopi Hadriani tempore cessarunt, quique deinceps aeliensem ecclesiam gubernarunt, grecis avis, parentibus prognati erant. Eorum primus *Marcus* est dictus, quem obiisse martyrem (1), auxisseque numerum christianorum ferunt. Sequuti sunt *Cassianus*, *Publius*, *Maximus*, *Iulianus*, *Caius*, *Symmachus*, *Caius* alter, *Iulianus* alter, *Capito*, *Maximus* alter, *Antonius*, *Valens*, *Diolichianus* (2), *Narcissus* (3), *Dius*, *Germanion*, *Gordius* (4), rursumque *Narcissus*, cuius vitae sanctissime institutae ratio mirifice auxit numerum christianorum, *Alexander* martyr (5), *Mazabanes*, *Hymenaeus*, *Zabdas*, *Hermon* (6) et *Macarius* (7), qui Constantini imperatori christiani tempore magna virtutis opinione illustris fuit. Is perpurgata sacra loca, quae ethnicorum superstitione polluta erant, extructumque ad Christi Servatoris sepulcrum vero Deo templum, suamque civitatem christianam pene universam factam, et signis salutis nostrae publice ornatam vidit (8).

seq. edit. Paris. Natalis Alex. *h. e. saec. i. pag.* 298. *seqq. edit. Luc.* Nourrius apparatu *in bibl. ss. pp. t. i. p.* 9. *seqq. edit. an.* 1703. Bullus *ib.* aliique. Animadvertendum est autem, ab iudaeis non haereticos illos modo, sed etiam omnes, qui e circumcisione christiani facti erant, fuisse *ebionaeos vocatos*, qua de re adeundus Origenes *lib.* ii. *contra Celsum num.* i. *editionis. mon. s. Mauri Paris. etc.* Nam „ *Ebion*, inquit, apud iudaeos pauperem sonat, „ et *ebionaei* illi vocantur, qui e iudaeis Iesum pro „ Christo receperunt „. Itaque ut ethnici *miseros* nos, atque ignobiles appellabant, quod observatum *lib.* i. *cap.* ii. §. xiii. *et* xiv. *pag.* 92. 94. a nobis est; ita *ebionaeos* iudaei appellabant. Cum Iustinus martyr Hadriani etiam tempore vixisset, recensque tum esset ecclesiae hierosolymitanae, quae ritus mosaicos coluisset, memoria, eo fortasse consilio non reprobare eorum christianorum morem se dixit, qui legis ceremonias observarent, quod tam insignem coetum superstitionis damnare auderet. *Dialogo cum Tryph. pag.* 265. *edit. Paris. an.* 1615.

(1) Eusebius *lib.* iv. *h. e. cap.* vi. *pag.* 119. *edit. Paris. an.* 1659. Adeundi Bollandiani *act. ss. tom.* iii. *mensis maii pag.* 11. *hist. patr. hier. num.* 16.

(2) Vide Eusebium *lib.* v. *h. e. cap.* xii. *pag.* 176. *edit. an.* 1659.

(3) Confer Eusebium *ibid. et cap.* xxv. *pag.* 194. *et lib.* vi. *cap.* ix. *pag.* 210. ubi „ de hoc Narcisso, *in-* „ *quit*, multa quidem alia stupenda commemorant ci- „ vitatis illius incolae a fidelibus continua successione „ velut per manus sibi tradita „. Explicat mox, quae praeclare a tanto viro gesta fuerunt, ut commodis ecclesiae suae prospiceret.

(4) Eusebius *ibid. cap.* x. *pag.* 211. Vide Bollandianos *ibid. pag.* 13. *num.* xxvi. *et seqq.* et Lequienium *tom.* iii. *orientis christiani pag.* 147. *et seq.*

(5) Eusebius *lib.* vi. *cap.* xi. *pag.* 212. quo loco Alexandrum, cum alterius ecclesiae episcopus fuisset, instinctu divino delectum fuisse Hierosolymorum antistitem scribit. Confer quae subdit *ibid. cap.* xix. *p.* 222. *et cap.* xx. *pag.* 222. ubi bibliothecam ab Alexandro fuisse Hierosolymis extructam scribit, *et cap.* xxxix. *pag.* 234. *edit. eiusd. Paris.*, quo loco illum martyrio fuisse, Decio imperatore, perfunctum testatur, *et cap.* xlvi. *pag.* 248. Vide Lequien. *ibid. pag.* 151.

(6) Euseb. *ibid. et lib.* vii. cap. v. *pag.* 251. Lequien. *ibid. et seq.* et Bollandiani *ibid. pag.* 14. *et seqq.* Rursum Eusebius *lib.* vii. *cap.* xiv. *pag.* 263. *et cap.* xxxii. *pag.* 289. In menaeis graecorum ad diem 7. martii ab Hermone plures in alias regiones missi fuisse episcopi, in primisque in tauroscythicam praedicatum evangelium feruntur.

(7) De Macario videndus Theodoritus *lib.* i. *hist. cap.* v. *pag.* 21. *edit. Valesii an.* 1673., qui Arii epistolam ad Eusebium nicomediensem recenset, qua graviter haereticus de sancto praesule queritur, quod nostram doctrinam de Verbo divino defenderet, *et lib. eod. cap.* xvii. *pag.* 46.

(8) Confer Theodoritum *lib.* i. *cap.* xvi. *pag.* 45. *et seq.* Ubi, „ adiiciam, *inquit*, ea quae circa sepul- „ crum Servatoris nostri gesta sunt. Nam cum didicis- „ set (Constantinus) insanientes ... daemonum culto- „ res ... sepulcrum quidem Domini congesta humo „ adobruisse; desuper vero fanum impudicae daemo- „ nis extruxisse, ut virginis partum ludibrio afficerent;

Etsi loco Hierosolymorum Aeliam Capitolinam Hadrianus condi, coloniamque romanam esse, atque appellari iussit, tamen post eius urbis excidium, cuius Vespasianus, et Titus caussae fuerunt, Caesarea, quae ante Herodis magni tempora *Turris Stratonis* vocabatur, fueratque iam sedes praesidum romanorum, metropolis Iudaeae provinciae constituta est (1). Aberat ea Hierosolymis (2) millia passum LXXIII; incolasque apostolorum tempore

„ primo quidem execrandum illud aedificium destrui „ iussit ... Deinde vero ecclesiam maximam, ac pulcherrimam eodem in loco aedificari praecepit. Verum haec evidentius ostendit epistola ipsa, quam „ ad ecclesiae illius antistitem misit. Erat hic Macarius ille, cuius supra mentionem fecimus, qui etiam „ maximae synodo interfuerat, et una cum aliis impietatem Arii prostraverat „. Refert mox Theodoritus epistolam Constantini, quam consulere lector poterit. Vide Eusebium *lib.* III. *de vita Constantini cap.* XXV. et *seqq. pag.* 497. *et seqq.* Sozomenum *h. e. lib.* I. *cap.* II. *pag.* 403. *edit. an.* 1668. *et lib.* II. *cap.* I. *pag.* 440. Sed de hac re erit opportune disserendum quo loco de sacris aedificiis agemus. Eodem fere tempore Helenam Constantini matrem Hierosolyma pervenisse, crucemque Christi Servatoris reperisse memoriae traditum a scriptoribus antiquis est, in primisque Rufino *l.* I. *c.* VIII. *h. e. p.* 223. *seq. edit. an.* 1523. Cyrillo *hierosolym. catech.* IV. *num.* X. *pag.* 57. *et num.* XIX. *pag.* 146. *edit. Toutaei, et epist. ad Constantium num.* 2. *pag.* 352. Sozomeno *lib.* II. *cap.* I. *pag.* 440. *et seqq. edit. modo laudatae.* Prodigia vero tum pleraque a Deo fuisse patrata, magnamque proinde civium vim sacrā religionis christianae semet addixisse, facile colligi ex iis potest, quae scripta ab Eusebio sunt *lib.* III. *de vita Constantini cap.* XXVIII. *pag.* 499. *edit. Paris. modo indicatae, et commentar. in psal.* LXXXVII. *pag.* 549. *tom.* I. *collection. Montfaucon. veter. pp. edit. an.* 1706. Confer Toutaei notationes *in Cyrilli epist. ad Constantium loco mox laudato.* Sozomenum *loc. cit. aliosque.* Adeundi Bollandiani *tom.* II. *actor. mensis martii ad diem* X. *pag.* 34. *et seqq.* et *tom.* I. *mensis maii ad diem* 3. *pag.* 361. Natalis Alexander *hist. eccl. sect.* IV. *cap.* VI. *pag.* 126. *tom.* II. *edit. lucensis an.* 1734. Gretserus *lib.* I. *de cruce cap.* LXII. *pag.* 190. *seqq. edit. an.* 1600. *tom.* I. Cetera tum commemorabo cum de cruce, sanctisque imaginibus agam. Vestem praeterea aureis filis contextam, qua tum uteretur, cum baptismum administraret, dono Macario Constantinus Augustus dedit, ut est auctor Theodoritus *lib.* II. *cap.* XXVII. *pag.* 111. *edit. Paris. an.* 1673. De ceteris episcopis Hierosolymorum, deque rebus ab ipsis, in primisque a Maximo, qui Macario, et Cyrillo, qui Maximo successit, gestis, consuluntor Lequienius, et Bollandiani locis indicatis.

(1) Consulendi Strabo *lib.* XVI. *pag.* 1100. *tom.* II. *edit. novae*, Plinius *libro* V. *cap.* XIII. *pag.* 567. *tom.* I. *edit.* Harduini *an.* 1685. Iosephus *lib.* I. *de bello c.* XXI. *pag.* 106. *tom.* II. *opp. edit. Haverc.* Ethnica autem potius, quam Iudaea condita, seu potius restituta ab Herode Caesarea est. Itaque cum bellum iudaicum ferveret, caesarienses ethnici, impetu in cives hebraeos facto, hos omnes interfecerunt. Qua de re adeundus Iosephus *lib.* II. *cap.* XVIII. *pag.* 196. *et seq. edit. Haverc.* Ante excidium Hierosolymorum, praesides Iudaeae provinciae Caesareae agebant. Vide *tom.* I. *lib.* II. *p.* 334. *huius operis.* Tacitus *lib.* II. *histor. cap.* LXXIX. *pag.* 359. *edit. an.* 1668. „ Haud dubia destinatione, *inquit*, discessere Mucianus Antiochiam, Vespasianus Caesaream. „ Illa Syriae, haec Iudaeae caput est „. Multoque magis Caesarea metropolis, post eversam urbem Hierosolymam, fuit. Ergo Ammianus Marcellinus *lib.* XIV. *c.* VIII. *pag.* 43. *edit. an.* 1681. (vixit autem is historicus IV. saeculo) ultimae Syriarum Palaestinae urbes numerans, primam omnium Caesaream ponit. Coloniam vero dictam Caesaream fuisse constat ex nummis, exque testimoniis veterum, quae recenset Cellarius *l.* III. *c.* XIII. *geogr. antiq. pag.* 441. *tom.* II. *edit. an.* 1732. Dubium autem nullum est, quin caesarienses episcopi diu metropolitico iure usi sint, sibique subiectos habuerint episcopos hierosolymitas. Quod sane quoniam alio loco demonstrandum est, nunc, ut brevior sim, praetermitti potest. Interim vide Carolum e sancto Paulo *geog. sacrae libro* III. *pag.* 299. *et seq. edit. an.* 1704.

(2) Vetus itinerarium hierosolymitanum *pag.* 601. *editionis veterum itinerarior. curante* Petro Wesselingio, *edit. Amstel. an.* 1735. Sic habet: *item per Nicopolim Caesaream mil.* LXXIII. At ex iis, quae paullo ante constituta ab auctore itinerarii sunt, ut codicem postulant, 68. *mil. passuum, non vero* 73. colliguntur. *Item*, inquit, *ab Hierosolyma sic. Civitas Nicopolis* XXII. *civitas Lydda* X. *mutatio Antipatrida* X. *mutatio Betthar.* X. *civitas Caesarea* XVI. Atque hi numeri summam dant *m. p.* 68. Itaque in alterutrum locum error irrepserit necesse est. Equidem praetermissum quidpiam a librariis *in mansionibus, mutationibusve* numerandis censeo. Omnino enim LXXIII. *m. p.* numerari ab auctore debuerunt. Ac Iosephus *lib.* I. *de bello cap.* III. *pag.* 59. sexcenta stadia Hierosolymis Stratonis turrim distare scribit. *T.* II. *opp. edit. Haverc.* Iam vero 74. *m. p.* stadia efficiunt 584. qui sane numerus stationum, etsi

habebat, qui christiana (1) instituta consectarentur. Sed quis eius ecclesiae primus episcopus fuerit, non satis constat. Nam quod aliqui tradiderunt, Zachaeum (2) publicanum, de quo supra demonstratum est, primum caesariensium antistitem fuisse, probatis monumentis statui nullo modo potest. Simile autem est huius, quod scriptum a nonnullis est de Cornelio centurione (3). Hunc enim, ut est a Petro apostolo baptizatus, militia se abdicasse, functumque Caesareae episcopatu fuisse, nemo usquam veterum, cuius aliqua sit auctoritas, monumentis mandavit litterarum. Nec vero certiora sunt, quae de Theophilo primo, deque secundo Zachaeo constitutionum apostolicarum auctor (4), et Praedestinatus (5) a Sirmondo vulgatus tradiderunt. Quare ante Theophilum, qui Commodo imperatore florebat (6), quinam caesariensibus christianis praefuerint, incertum omnino est. Quamquam ne illis quidem assentirer, qui nullum omnino tamdiu fuisse, qui tam veterem, tamquam illustrem ecclesiam gubernarit, defenderent. Quo namque tempore Cornelius initiatus mysteriis nostris est, fuerunt alii Caesarae, qui, ut est in actis (7) apostolorum, eius exemplum imitarentur. Atque ecclesia, quae ab apostolis constituta in ea urbe fuit, aucta magis magisque est sanctorum virorum opera, quorum a Deo signis, atque prodigiis confirmata oratio esset. Igitur caesarienses christianos episcopis ad Commodi tempora caruisse numquam concedam. Secundo autem saeculo fere exeunte, quae invecta in caesariensium civitatem est, ea multis partibus crevit ecclesia, atque Theophili potissimum, eiusque ministrorum opera stabilita est. Quo tempore cum ortae inter Asianos, et Victorem pontificem maximum de celebrando paschate dissesiones fuissent (8), curatum ab eodem antiste fuit, ne quid ex ea re detrimenti caesarienses christiani caperent. Theophilo successit Theo-

non aequet 600. Iosephi, tamen proxime ad eam summam accedit. Contra 68. *m. p.* longe minorem efficiunt numerum stadiorum. Confer Hadrianum Relandum *lib.* II. *Palaest. cap.* IX. *pag.* 443. *et seq. tom.* I. *edit. an.* 1714.

(1) *Act. apost. cap.* X. *v.* I.

(2) *Vide constitutionum apostolicarum lib.* VII. *c.* XLVI. *pag.* 327. *edit. Coteler. an.* 1672. et Lequien. *orient. christ. tom.* III. *pag.* 533.

(3) Adisis *eumdem ibid.* et Lequienium *ibid.*

(4) Idem *constitut. apost. auctor. ibid.* Confer Lequienium *ibid. pag.* 538.

(5) *Lib.* I. *cap.* XI. *et* XIII. *tom.* I. *opp. Sirmondi pag.* 467. *edit. an.* 1696. Adeundus Lequienius *p.* 533. *tomo cit.*

(6) Vide Eusebium Caesariensem *lib.* V. *cap.* XXII. *pag.* 190. *edit. Paris. an.* 1658.

(7) Loco *modo indic.*

(8) Confer Eusebium *lib.* II. *cap.* III. *h. e. pag.* 42. *eiusd. edit.*

ctistus, qui pari cum laude in ecclesia regenda versatus est (1). Huic medio fere saeculo tertio vita functo suffectus (2) est Domnus, qui aliquos strenue pro fide in sua ecclesia (3) certasse vidit, quemque Theotecnus Origenis auditor excepit (4), qui an. 264, interfuit synodo antiochenae, quae errores Pauli samosatensis damnavit; quo fere tempore martyribus (5) etiam claruit caesariensis ecclesia. Inde Agapius episcopatu potitus est, qui eo nomine maxime celebratur, quod laborarit, ut suorum civium utilitati, salutique prospiceret. Post Agricolaum sunt qui caesariensibus

(1) Eusebius *lib.* v. *cap.* xxiii. *pag.* 190. *seqq.* et *cap.* xxv. *pag.* 194. Vide Lequienium *ibid. p.* 538. *seq.*

(2) Eusebius *lib.* vi. *cap.* xix. *h. e. pag.* 222. *eiusd. edit.* datam fuisse a Theoctisto operam, ut recte caesarienses instituerentur, scribit. Nam sedem, eo episcopo, Origenem constituerat Caesareae. Hac de re quum conquestus Demetrius alexandrinus fuisset, quod nefas esse arbitraretur, ab laico concionem haberi, *si* episcopus adesset, responsum sic est a Theoctisto, et Alexandro Hierosolymorum. ὅπου γοῦν εὑρίσκονται οἱ ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ ὠφελεῖν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ παρακαλοῦνται τῷ λαῷ προσομιλεῖν, ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων. *Ubicumque enim reperiuntur, qui fratribus prodesse possint, eos sancti episcopi rogant, ut ad populum conciones habeant*: eumdem episcopum Eusebius *lib. eod. cap.* viii. *pag.* 209. δόκιμον *probatum* dicit. Contra haereticos ab eo multa cura actum, auctor idem Eusebius est *lib. eod. cap.* xlvi. *pag.* 248. Quinetiam verisimile est passum illum quo tempore ethnici in nostros saeviebant permulta incommoda fuisse, dedisseque operam ut restituta ecclesiae pace, omnes unam atque eamdem de religione tuerentur sententiam. Lege Euseb. *h. e. lib.* vii. *cap.* v. *pag.* 251. *seq.* Lequienium *christ. orient. tom.* iii. *pag.* 542.

(3) Euseb. *h. e. lib.* vii. *cap.* xiv. *pag.* 263. *edit. eiusd.* De martyribus Prisco, Marco, et Alexandro consule Euseb. *cap.* xii. *pag.* 339. *edit. Cantabrig.*

(4) Euseb. *ibid.*

(5) Eusebius *cap.* xv. *pag.* 263. Marini militis martyrium narrat, ostenditque qua cura tuendae, propagandaeque religionis Theotecnus episcopus teneretur. Habet autem hoc modo: „ Theotecnus civitatis episcopus ad „ illum accedens, et sermocinando longius eum abstra„ hens, prehensa manu ad ecclesiam perducit. Cumque „ interius ad ipsum altare eum statuisset, reducta tan„ tisper eius clamyde, gladium illi, quo praecinctus erat „ ostendens, mox sanctorum evangeliorum codicem ex „ adverso locat, iubens ut ex duobus utrum mallet, eli„ geret. Marinus nihil cunctatus, protensa dextra, codi„ cem cum apprehendisset, his eum verbis Theotecnus „ compellavit: Adhaere igitur Deo, eiusque virtute ro„ boratus, consequere, quod elegisti: vade in pace. Post „ haec regredientem illum ab ecclesia, praeco prae fo„ ribus praetorii evocari coepit. Iam enim praestitutum „ tempus effluxerat. Admotus igitur tribunali, cum ma„ iorem, quam antea alacritatem fidei ostendisset: sta„ tim inde, ita ut erat, ad supplicium adductus, marty„ rio coronatus est „. Ex quibus etiam verbis constat, sacras aedes iii. saeculo Caesareae, Eusebio teste, fuisse. Atque iam diu ante ab auditoribus apostolorum eiusmodi aedificia facta memorat *lib.* iii. *cap.* xxxvii. *pag.* 169. *edit. eiusd.* Ac Theotecno episcopo Astyrium senatorem Caesareae summa religionis laude floruisse, idem ille est auctor Eusebius *lib.* vii. *cap.* xvi. *p.* 264. Quinetiam interfuisse hunc martyrio Marini, et cadaver sancti viri humeris suis imposuisse, ac sepulcro condidisse subdit. Martyrem item obiisse Astyrium legimus in martyrologio romano *ad d.* iii. *martii.* Redeo ad Theotecnum. Is quod orthodoxam doctrinam vitiari non ferret, ad synodos antiochenas se contulit, erroresque Pauli samosatensis una cum aliis permultis episcopis damnavit. Euseb. *lib.* vii. *cap.* xxviii. *p.* 278. *edit. eiusd.* et *cap.* xxx. *pag.* 279. *cap.* xxxii. *pag.* 288. ubi „ apud Caesaream, „ *inquit*, Palaestinae post obitum Theotecni, qui eccle„ siam illam summa cum cura gubernaret, successit A„ gapius „. Hunc plurimum laborasse scribit Eusebius *ibid.* et populi, cui praeerat, commodis benigne consuluisse, cunctosque, ac praesertim pauperes liberalitate sua sublevasse. Huius circiter temporibus magno numero caesarienses pro Christo certarunt, martyresque obierunt. Confer Eusebium lib. de martyribus palaestinis *cap.* i. *et. seq. p.* 406. *et seq. h. e. edit. Cantabrigensis*, Ruinartium *act. martyr. sincera p.* 286. *et seqq. edit. Veron. an.* 1731. *et seqq.* Stephanum Evod. Assemanum virum eruditissimum *act. mart. tom.* ii. *pag.* 166. *seqq.* scriptoresque ceteros, quos *ibid. seqq. paginis* laudat. Martyriis igitur, doctrina, curaque episcoporum, atque presbyterorum, reliquorumque orthodoxorum aucta mirifice fuit caesariensis ecclesia. De Agricolao confer quae viri egregii veterum monumentorum auctoritate freti constituerunt, ut Tillemontius *tom.* vi. *hist. eccl. pag.* 201. *tom.* vii. *pag.* 42. et Lequienius *loc. cit. pag.* 547. et Valesius in *vita Eusebii histor. praefixa.*

christianis praefuisse ferant, quorum tamen a viris aliquot eruditis sententia reprobatur. Hoc certum est, cum Constantinus teneret imperium populi romani, Eusebium singulari doctrinae, eruditionisque opinione claruisse. Quae sane opinio multo illustrior fuisset, si litterarum scientiae morum integritatem, et rectam adiunxisset fidem. Sed cum arianis partibus studeret, essetque animo alieno ab Athanasio episcopo alexandrinorum, non sibi modo, suaeque ecclesiae, orbique christiano, quod ad se pertinebat, detrimento fuit; sed etiam minus celebratus est, quam mereri ob egregia monumenta, quae posteris reliquerit, potuisset (1). Namque, ut erat vafer, et malus, circumvenit imperatorem, impetratque, ut viri permulti doctrinae, atque virtutis laude excellentes, graves calamitates perferrent, in exiliumque demum pellerentur. Cumque magno numero caesarienses cives ad suas opiniones tuendas pertraxisset, ubi decessit, successores habuit, qui eius, et morum et sententiarum sectatores (2) essent. Ariana haeresi sanctorum virorum laboribus expugnata, episcopos nacta Caesarea est orthodoxos, qui caste (3), integreque dignitatem sustinerent. Sed quo tempore hi verbo, scriptis, laboribus continere in fide suos, arcereque finibus haereticos curabant, eodem hostes religionis aliquando invadere, sacras aedes incendere, ludosque, qui alieni ab religione recta essent, populo proponere (4) non dubitarunt. Cum-

(1) Adeundus Athanasius *apolog. II. adv. arianos t. I. opp. edit. Montfauc. pag.* 195. *et apolog. I. pag.* 130. *et libro de decretis synodi nicaenae pag.* 210. 227. *et* 238. *et lib. de synodis p.* 727. Consule veterum testimonia, quae collegit, historiaeque Eusebii praefixit Valesius. Ac persuadere sane mihi non possum, cum Eusebii ad caesarienses epistolam, eiusque in psalmos commentarios, aliaque opuscula considero, eiusque in Athanasium, sanctosque viros res impie, scelesteque gestas animo colligo, veram esse illorum sententiam, qui liberare hominem ab arianae haereseos non labe solum, sed etiam suspicione conantur. Nam quae Valesius in ea, quam paullo ante indicavi, Eusebii vita animadvertit, ut efficiat, Eusebium, post synodum, rectum fuisse de trinitate dogma sequutum, levia sunt, quam ut a nobis extorquere assensionem possint: vide Tillemontium *vit. Euseb. art.* I. *seq. tom.* VII. *mem. hist. eccles. p.* 67. *edit. Paris. an.* 1706. Baronium *ad an.* 340. *num.* XXVIII. et *alibi*, Petavium *lib.* I. *de trinit. cap.* XI. *seqq. tom.* II. *theologic. dogmat. p.* 56. *seqq. edit. Paris.* Natalem Alexandrum *hist. eccles. saec.* IV. *dissert.* XVII. *pag.* 255. *edit. lucensis an.* 1734. et Montfauconum *praelimin. in commentar. Euseb. in psalm. cap.* V. *seq. tom.* I. *collect. veter. patrum.*

(2) Adisis Athanasium *apolog. contra arianos num.* LXXXVIII. *pag.* 203. *tom.* I. *opp.* Confer etiam eumdem Athanasium *lib. de synodis tom.* I. *opp. p.* II. *pag.* 726. ubi de Acacio Eusebii successore agit. Consule praeterea scriptores ecclesiasticos, qui IV. saeculi historiam suis commentariis illustraverunt, ut Teodoritum, Sozomenum, Socratem, et recentiore memoria Baronium, Tillemontium, Fleurium, Orsium etc. De Philumeno, Cyrillo, Euzoio adeundus Lequienius *l. ind. pag.* 562. *t.* III.

(3) Ex horum numero Gelasius fuit, quem studio orthodoxae religionis, ac pietatis claruisse scribit Theodoretus *lib.* V. *h. e. pag.* 206. *edit. Paris. an.* 1673. Vide Lequienium *ibid.* Huic Iohannes, post Eulogius, deinceps que alii suffecti sunt, qui perinde virtutis, veraeque doctrinae studiosi fuerunt. Consule Tillemontium in *vita s. Porph.* 705. *tom.* X. *edit. Paris.* et Lequienium *christ. orient. ibid. pag.* 563. *et seqq.*

(4) Factum quidem circa annum 484. fuit, quo fere tempore samaritae seditionem concitarent, sibique, Iustasa latrone praefecto, Caesaream ceperunt, et multis interfectis, sancti Procopii ecclesiam cremarunt. Sed victi tandem ab Asclepiade exercitus romanorum duce, et Iustasa occiso, synagoga samaritarum, quae Gargaridae

que post schisma a Michäele Cerulario restitutum plerique orientis praesules sequuti religionem constantinopolitanorum imperatorum essent, factum quoque est, ut in iis caesarienses numerarentur. Post latini, cum in Palaestinam profecti, sacra loca in potestatem ecclesiae redactnri, essent, anno 1101. Caesaream expugnarunt, Balduinumque sui ritus episcopum dixerunt, cui mortuo alii deinde ordine subrogati sunt, quorum ad annum 1266. catalogus describi potest (1).

Urbs Dororum ad litus est meditarranei (2) maris, media inter Caesaream, et Carmelum montem. Ante extremum quartum saeculum episcopos (3) nullos habuit, quod posteaquam eversa, atque devastata fuit, nemo ad eam usque aetatem de ipsa restituenda cogitarit. Sed eo fere tempore, de quo modo diximus, cum rursum aedificata esset, e proximis civitatibus christiani (vigebat enim ea tunc in primis religio), qui eam incolerent, venerunt. *Iamniae* autem (4) quae fuerint christianismi primordia non satis constat. Quod idem est de (5) *Nicopoli*, deque *Sozusa* (6) existimandum.

erat, conversa in aedem sacram, Deoque in honorem B. M. V. dicata est, curatumque ut s. Procopii ecclesia restitueretur. Vide *chron. pasch. pag.* 327. *edit. Paris. an.* 1688.

(1) Adeundus Willelmus Tyrius *lib.* x. *hist. cap.* xv. *p.* 784. *tom.* ii. *gest. Dei per franc. edit. an.* 1611. *et cap.* xvi. *ibid. lib.* xi. *cap.* iv. *p.* 797. *lib.* xv. *cap.* xvi. *p.* 884. *lib.* xvii. *cap.* i. *p.* 910. et xxi. *p.* 923. *lib.* xviii. *cap.* xx. *p.* 945. *lib.* xx. *cap.* i. *p.* 976. *cap.* xiii *p.* 984. *lib.* xxi. *cap.* x. *p.* 1003. *spicileg. acherianum tom.* xii. *edit. an.* 1675. *p.* 644. *Et continuation. histor. Willelm. Tyrii gallice scriptam apud Martenium. tom.* v. *veter. monum. col.* 710. *num.* xiv. et 712. *num.* xvii. et *col.* 742. *n.* xi. Matthaeum *Paris. p.* 427. *edit. an.* 1644. et Lequienium *tom.* iii. *orient. christ. pag.* 1288. *et seqq.* Caesar nunc Caesaream vocari novi itinerariorum scriptores testantur. Sed de schismaticis episcopis, qui ad nostram aetatem praefecti caesariensibus sunt, vide Lequienium loco indic. *pag.* 571.

(2) Cum Plinius floreret, vix ruinas urbis cernere licebat. Vide eius *lib.* v. *cap.* xix. *pag.* 572. *tom.* i. *edit. Hard. an.* 1685. S. Hieronymus in epitaphio *s. Paulae viduae ep.* lxxxvi. *tom.* iv. *p.* 673. *edit. Martianaei. Mirata*, inquit, *ruinas Dor urbis quondam potentissimas etc.*

(3) Episcopum Dorensium omnium primum, quem veteres nominent, fuisse Fidum observat Lequienius *t.* iii. *or. christ. pag.* 575. fretus Cyrilli scythopolitae testimonio *in vit. s. Euthymii apud Coteler. tom.* ii. *monum. eccl. graecae pag.* 305. *num.* cxxxi. *edit. an.* 1681.

(4) Id quidem verum est. Arbitror tamen iam inde a primi saeculi ecclesiae, iamniorum saltem aliquot nostris se legibus obstrinxisse. Nam neglectos ab apostolis, eorumve discipulis eos fuisse, qui non longe ab urbibus, in quas ipsi se contulissent, distarent, numquam credam. Abest enim Iamnia x. circiter m. p. ab Ioppe oppido. Quum Diocletianus in christianos saeviebat, fuerunt e iamniis, qui summa constantia supplicia, mortemque perferrent. Adisis Eusebium *lib. de martyribus palaestinis cap.* xi. *pag.* 428. *hist. eccl. edit. Cantabrig.* Episcopalis urbs fuit. Episcopos eius nonnullos numerat Lequienius *tom.* iii. *or. christ. pag.* 587. *seqq.* Vicum nunc esse, *Zaniamque* vocari scribit Masius.

(5) *Nicopolis* olim *Emmaus* vocata discrepat a *Castello*, quod in evangelio Lucae *cap.* xxiv. *vers.* 13. memoratur. Consule Hadrianum Relandum *Palaest. lib.* ii. *c.* vi. *pag.* 426. *tom.* i. *edit. an.* 1714. Distat ab Hierosolymis millia passuum circiter xxii. Saeculo iii. ei urbi, tunc enim est restituta, Nicopoléos nomen tributum est. Consule Hieronymum catalogo *scriptor. eccles. cap.* lxxiii. *tom.* iv. *pag.* 118. *edit. Martian.* Iam inde a synodi nicaenae temporibus episcopos habuit. Sed inducere animum nequeo, ut ante in ipsa, quum in proximis urbibus degerent, christianos nullos fuisse putem. Episcopos numerat Lequienius *ibid. pag.* 594. *seqq.*

(6) De Sozusa vide Hadrianum Relandum *Palaestin. illustr. lib.* iii. *pag.* 1021. *tom.* ii. *edit. an.* 1714. *p.* 773. *seqq.* ubi de *Gadara*.

Ascalon in ora maris syriaci urbs est, cuius fit interdum in sacris litteris mentio. Attingit a meridie gazensium fines, quaque ad septemtriones vergit, ab azotiis XVIII. circiter m. p. (1) distat. De primordiis christianae religionis in ea civitate cum inquirerem, sic reperiebam. Fuisse eius incolas admodum deditos superstitionibus. Nam etsi erant aliqui fortasse in ea christiani, hos tamen et exiguo numero, et multis pressos incommodis fuisse. In his Arem, Promum, et Eliam martyras, qui adducti in supplicium quarti saeculi initio sunt, numerari omnino opertere (2). Post ubi potitus Constantinus imperio est, cavitque, ne quis in nostros, religionis caussa, animadvertere auderet, dilatari paullulum in oppido ecclesiae fines, deincepsque sub Constantio extendi latius coepisse (3). Sed Iuliano imperatore, quem animo esse a nostris sacris alieno constabat, quum ethnici plus sibi, quam antea, quidvis licere (4), arbitrarentur, coniuratione facta, comprehensisque presbyteris, atque virginibus, horumque ventribus dissectis, ac hordeo repletis, vorandos porcis (5) obiecisse. Extincto Iuliano, cum milites Iovianum imperatorem salutassent, qui christianus esset, liberam nostris fuisse et restituendorum templorum, et colendae (6) religionis suae potestatem datam. Nam Valentem, qui post Iovianum tenuit orientis imperium, demtis orthodoxis (7),

(1) Vide Cellarium *lib.* III. *cap.* XIII. *n.* CCIV *seq. pag.* 507. 509. et *notationes* Wesseling. *in itiner. Anton. pag.* 151. 200.

(2) Eusebius *de martyrib. palaest. cap.* X. *pag.* 426. *h. e. edit. Cantabr.*

(3) Nam eis imperatoribus episcopos Ascalonis ecclesia habebat, quorum duos nominat Lequienius *tom.* III. *or. christiani p.* 598.

(4) Non quod imperator iussisset christianos interfici; nam hoc ethnicis specie quadam simulationis fictae vetuerat, ut ex eius *epist.* VIII. quae est ad Artabium *p.* 376. *opp. edit. Lips. an.* 1696. *et epist.* XXXII. *ad Ecebolum p.* 424. *et ex Sozomeno lib.* V. *hist. eccles. capite* V. *p.* 600. *edit. an.* 1668. plane constat; sed quod ethnici sub imperatore ethnico maiores spiritus sumere, inque Christi sectatores grassari auderent. Confer Socratem *lib.* III. *hist. eccl. cap.* I. *et seq. pag.* 168. *et seqq. edit. an.* 1668. et quae dixi *lib.* II. *pag.* 465. *tom.* I. Adeundus praeterea vir clarissimus Stephanus Evodius Assemanus in actis *ss. mart. or. et occid. t.* II. *pag.* 220. *et seqq. edit. an.* 1748.

(5) Consule Theodoritum *lib.* III. *hist. eccl. cap.* VII. *pag.* 129. *et seqq. edit. an.* 1673. ubi „ Ascalonae, inquit, „ et Gazae, quae urbes sunt Palestinae, virorum sacerdotii honore praeditorum, et mulierum, quae perpetuam virginitatem professae fuerant, ventres dissecuerunt, et hordeo postea repletos, porcis vorandos praebuerunt „.

(6) Nullum enim, cui privatam vitam ducere vellet, ad religionem christianam cogendum censuit. Confer Themistium *orat. consulari p.* 70. *edit. Harduini an.* 1684. Quod vero restitui aedes sacras nostris, reddique ecclesiis, quae ad ipsas ante Iuliani tempora spectabant, episcoposque orthodoxos ad sedes quosque suas redire statuerit, constat testimoniis Sozomeni *lib.* VI. *cap.* III. *pag.* 640. *edit. an.* 1680. Theodoriti *lib.* IV. *cap.* II. *edit. an.* 1613. *p.* 132. Praeterea publica sacrificia ethnicorum abrogari iussit. Vide Socratem *lib.* III. *cap.* XXIV. *p.* 202. *seq. edit. an.* 1668. Quinetiam iis qui ethnicis praefecti erant τῆς ἡγουμένοις τῶν ἐθνῶν, Sozomeno *l.* VI. *c.* III. *pag.* 640. teste, edixit „ ut in ecclesias convenirent, divinum numen studiose colerent, solamque christianorum fidem, his qui praeessent, esse colendam.

(7) Nam in episcopos, et clericos, qui arianis assentiri nollent, crudelitate summa est usus. Sed de hac re alias.

in quos esse acriter saeviendum decrerat, propterea quod arianorum patronus, ac defensor esset, ceteris permisisse, ut quam vellent, religionem consectarentur. Ita civitates, quae in Palaestina malorum daemonum religionibus obstrictae erant, nihil esse caussae vidisse, quamobrem a patriis ritibus sibi esse discedendum censerent. Sed Theodosium seniorem, postque Arcadium, deindeque Theodosium alterum, quibus incrementa religionis maxime curae erant, severitate legum, virorumque sanctorum opera, ut reliqua eius provinciae oppida, sic Ascalonem, a superstitione ad religionis verae studium deduxisse (1). Igitur episcopos ascalonitas ab eo tempore nactos magnam partem graves, ac sapientes esse, qui populum in officio continerent, remque christianam amplificare conarentur. Hoc statu diu cum fuissent, ab saracenis tandem, qui Palaestinam sub potestatem redactum venerant, subactos magnam calamitatem (2) accepisse. Inde francos, latinosque ceteros, qui aegre ferrent, sacra loca, in quibus peracta esset *redemtio* generis humani, a muhamedanis teneri, prohiberique se, quo minus in ea sibi accedere liceret, in Palaestinam exercitum transduxisse, medioque saeculo duodecimo Ascalona expugnasse, ac pene (3) evertisse, quod aliter capi oppidum non posse cognovissent. Hos, quum animadvertissent in vico episcopum cum dignitate consistere nequire, auctores ei, ut Bethleemum contenderet, sedemque coustitueret, fuisse, consequutosque esse, ut qui ante Ascalonis, iidem in posterum tempus *Ascalonis*, atque *Be-*

(1) Igitur Theodosio I. imperatore episcopo utebantur ascalonitae Auxentio, qui contra Macedonium egit, synodoque interfuit constantinopolitanae, quae an. 381. celebrata est. Arcadii, Theodosiique II. temporibus vixit Iovianius, quem Palladius in historia Lausiaca *col.* 143. *tom. i. bibl. pp. graecolat. edit. Paris. an.* 1624. memorat, *et virum pium*, atque *eruditum* appellat. Is ad diospolitanam synodum *an.* 415. venit, ut Pelagii haeresiarchae decreta damnavit. Confer Augustinum *lib. i. contra Iulian. cap. v. pag.* 507. *tom. x. par. i. edit. Paris. monach. s. Mauri*, et tomum II. conciliorum *edit. Paris. Labbei an.* 1671. *col.* 1532. Inde Leontius successit, qui etsi anno 449. latrocinali synodo ephesinae contra Flavianum episcopum constantinopoleos suffragatus est, tamen anno 451. factum revocavit, et chalcedonensi concilio subscripsit. Vide *tom. iv. conciliorum edit. Labbei Paris. an.* 82. et Lequienium, qui deinde Antonium, Dionysium, aliosque numerat, qui Leontio successerunt. *Tom. iii. or. christ. p.* 599. *seqq.* (*)

(*) *EMEND. NOTA* — Ecclesiae ascalonitae saec. vi. eximia virtute antistes extitit Narses, quem merito laudibus extollit s. Sophronius in anacreonticis nuper editis, cuiusque mentio nulla est neque apud Lequienium. Spic. Rom. t. iv. p. 102. seqq.

(2) Ut ceteras mittam, celebris est, quam anno circiter 940. evenisse narrat Helmacinus *lib. iii. hist. saracenicae cap. i. p.* 209. Muslimos enim, scribit, nescio qua re commotos, coniuratione facta, in templum christianorum, quod Deo in honorem B. Mariae dicatum erat, irruisse, iisque omnibus, quae in eo erant, direptis, illud tandem, iudaeis adiutoribus usos, incendisse, atque evertisse. Episcopum Ramlam, quae ab Lydda prope aberat, profugisse, ibique quoad vixit, mansisse.

(3) Confer Willelmum Tyrium *lib.* XVII. *cap.* XXX. *pag.* 299. *edit. an.* 1611. et Lequienium *l. c. pag.* 1275. *et p.* 643. *et p.* 598.

thleemii episcopi (1) nominarentur. Sed pulsis iterum latinis, oppidoque, quod nunc *Scalona* vocatur, excedere coactis, incolas, qui pauci egentesque sunt, quorum aliqui ad Muhamedum defecerant, impetrare non potuisse, ut ne perpetuo sub turcarum ditione, atque imperio essent.

Gazae initio nostri aut nulli, aut exiguo numero fuerunt. Post ita est res christiana in civitate sanguine martyrum amplificata, ut iam quarto saeculo magna in celebritate versaretur (2), templaque haberet, in quae populo concurrere, remque divinam facere liceret. Quod si, Iuliano imperatore, nonnihil ethnicorum scelere incommodi (3) accepit, quod multi exagitati, laniati, interemti christiani fuerint, tamen ita, ut fieri solebat, post tempestatem, restituta pace, maius est decus, atque ampliorem gloriam consequuta. At qui primi omnium episcopi eius civitatis fuerint, nemo usquam veterum scripsit, cuius ad nostram aetatem libri pervenerint. Silvani omnium, quorum est ad nos traducta memoria, primi fit in monumentis ecclesiae mentio, quem Diocletiano

(1) Igitur graeci, latinique Bethleemi uno, eodemque tempore fuerunt. Namque anno 1169. quo Raguel pro graecis ecclesiam bethleemiticam, Radulphus eamdem pro latinis administrabat. Primum narrat Dositheus patriarcha hierosolym. *in hist. pag.* 1213., alterum Willelmus Tyrius *lib.* XVIII. *et seqq.* Adeundus Lequienius *locis citatis.* Non eo autem dico translatum Ascalonis episcopum Bethleemum fuisse, quo ante eam translationem bethleemitae episcopo carerent, sed quo expugnata Ascalone, episcopos bethleemitas latinos, circa annum 1110. constitutos, fuisse etiam postea medio saeculo XII. ascalonitas dictos, graecos autem Ascalone profectos bethleemitas, et ascalonitas appellatos putem. Confer Lequienium *loco indic.*

(2) Consule, quae disputat de urbe Gaza Cellarius *lib.* III. *cap.* XIII. *p.* 541. *tom.* II. *edit. an.* 1732., Hippolytus *p.* 42. *tom.* I. *edit. an.* 1706., et Dorotheus Philemonem, ad quem scripta a Paulo epistola est, Gazae episcopum fuisse nugantur. Sed hos ego larvatos scriptores, quorum iam est a magnis viris explosa auctoritas, nihil moror. Hoc certum est, fuisse aliquos primis saeculis in urbe illa christianos. At incolas maxima parte Iovis cretei fuisse superstitione detentos, quem Marnan vocabant. Stephanus ad *v.* γάζα *p.* 76. *seq. edit. an.* 1684. „Hinc „ et apud illos Iovis cretei sacra sunt, quem ut puta„ mus, Marnan vocant „. Hieronymus quoque *ep.* LVII. *al.* VII. *ad Laetam pag.* 591. *tom.* IV. *app. edit. Martianaei.* „ Marnas Gazae luget inclusus, et eversionem templi per„ timescit „. Huc spectat nummus Hadriani apud Spanhemium *de usu et praest. numism. pag.* 869. *t.* II. *edit. an.* 1671. ΓΑΖΑ ΜΑΡΝΑ ΔΙΙΡ. *Gaza Marna* CLXXXIV. Tertio saeculo exeunte, quartique initio adducti aliquanto plures fuerunt, non ut crederent modo, sed etiam ut sese consecrarent Christo, proque illo supplicia perferrent. De martyribus autem, qui gazaenam ecclesiam illustrarunt, consule Eusebium *lib. de martyribus palaest. post l.* VIII. *h. e. cap.* III. *p.* 411. *edit. Cantabrig.*, quo loco de SS. MM. Timotheo, Agapio, Thecla, et aliis octo agit. Assemanum *t.* II. *actor. sanctor. martyr. pag.* 181. *seqq.* et martyrolog. *ad d.* XIX. *aug.* Nam quod ad templa spectat, Marcus s. Porphyrii episcopi gazensis auditor in vita *Porphyrii eiusd.* apud Bollandianos ad *d.* XXVI. *februar. num.* XX. *p.* 648. antiquam ecclesiam memorat, quae ab Asclepa episcopo gazensi fuisse extructa diceretur.

(3) Gregorius Nazianzenus *orat.* III. *in Iulianum p.* 87. *tom.* I. *edit. an.* 1690. Iulianum carpens „ Ecqui gazaeo„ rum, inquit, qui apud eum (Iulianum) in admiratio„ ne erant, propterea quod ipsius magnificentiam pro„ pe praesentiebant, effrenis audacia?... Illi enim vir„ gines castas et mundo sublimiores, quaeque vix etiam „ umquam viris in conspectum venerant, in medium „ productas, vestibusque nudatas... ac postea proscissas, „ atque dissectas... ferocissimis porcis immissis hoc spe„ ctaculum obiecerunt, ut simul cum hordeo carnes la„ niari, atque edi perspicerent „. Similia scribunt Theodoritus *l.* III. *h. e. c.* VII. *p.* 129. *edit. an.* 1673. Sozomenus *lib.* V. *h. e. cap.* IX. *seq. pag.* 605. *seqq. edit. an.* 1668.

Augusto martyrio fuisse coronatum (1) constat. Ei Asclepas vir magnae sanctitatis (2), orthodoxaeque doctrinae laude excellens successit, qui catholicae religionis caussa, incredibili suorum dolore, actus in exilium, posteaque maiore eorum laetitia restitutus est. Huic alii deinde suffecti sunt (3). Nunc urbs a turcis, graecis, armenisque incolitur (4). Non minore erant initio IV. saeculi superstitione, atque improbitate morum incolae portus Gazae, quem veteres vicum *Maiumam*, hoc est *navale Gazae* vocabant. Sed quo tempore Constantinus principatum in republica populi romani obtinebat, sic repente immutati maiumani animis fuere, ut communi consilio christiani facti, ne vestigium quidem idololatriae ullum in civitate esse reliquum vellent. Quod ubi enuncia-

(1) Euseb. *lib.* VIII. *cap.* XIII. *edit. Paris. p.* 306. et de *martyribus palaestinis cap.* VII. *ibid. pag.* 328. martyrolog. romanum *ad d.* IV. *maii*, menologium Basilii, Bollandiani *tom.* I. *mensis maii p.* 468. *n.* I. *edit. Antuerp.*

(2) Lequienium *tom.* III. *or. christ. p.* 605. *et seq.*

(3) Nam Irenion, extincto Iuliano, cum gazensem ecclesiam Ioviano imperatore administrasset, et ad Theodosii senioris extrema tempora vitam produxisset, sanctitate vitae, atque doctrina exemplo aliis, uti suam imitarentur fuit, ecclesiasque extruxit, in quas christiani eratim congregarentur. Confer vitam s. Porphyrii a Marco scriptam apud *Bolland. ad* XXVI. *februar. n.* XI. *p.* 647. et *n.* XVIII. *p.* 648. *tom.* III. *mens. febr.* Sequuti sunt episcopi Aeneas, deindeque Porphyrius, qui tanta vitae innocentia floruit, ut Arcadii, Theodosiique iunioris temporibus mirifice celebraretur. Vide act. *in loco ind. per tot.* Itaque multos ethnicos ad Christi religionem traduxit. Sed cum alios pertinacia desistere nolle animadverteret, Constantinopolim contendit, atque ab imperatore Arcadio petiit, ut sibi templa idolorum evertendi potestatem concederet. Quod cum tandem, ut optarat, impetrasset, in patriam revertit, edictumque publicavit, quo aedes Deorum, fanumque ipsum Marnae dirui, in media Gaza ecclesiam extrui, et xenodochium adiungi praescribebatur. Erant tunc in oppido idolorum templa omnino octo, *Solis, Veneris, Apollinis, Proserpinae*, et *Hecates*, et quod dicebatur *Hierion*, et *Tycheon*, et *Marnion*. His omnibus eversis novum templum vero Deo extructum, quintoque post anno dedicatum est. Tulerunt id quidem aegerrime ethnici, quamobrem infesti nostris erant, insidiasque episcopo parabant, quibus hominem in manibus habere, perderaque possent. *Bollandiani ibid.* Tillemontius *t.* X. *h. e. p.* 703. *seqq.* 843. *seqq. edit. Paris.* Post imperatorum, episcoporumque studiis, qui supererant cultores deorum, missis idolis, meliora consilia ceperunt, ueque Christo, ut postulabat ratio, addixerunt. Vexata tamen interdum e monophysitis deinceps gazensis ecclesia est. Confer Lequienium *or. christ. tom.* III. *pag.* 613. *seq.* Sed ubi capta ab *saracenis* urbs est, quo in statu coetus christianorum fuerit, etsi coniici quidem potest, monumentorum tamen auctoritate ostendi non potest. Post qui Gazae vixerunt christiani, graecorum sunt partes sequuti. Adeundus Lequienius, qui Dosithei patriarchae locum de Melo gazensi refert, ceterosque qui deinde vixerunt, quique noti sunt, numerat *ibid. pag.* 619.

(4) Stephanus Evodius Assemanus *tom.* II. *actorum sanctorum martyrum pag.* 186. *not.* 4. „ Hodie, *inquit* „ *(Gaza)* a paucis mahumethanis habitatur, habetque „ principem proprium, ex constantinopolitani impera- „ toris arbitrio pendentem, quem *Emir*, seu ducem *Gazae* „ vocant „. Remittit mox lectorem ad Michaelem Nau apud Baudrandum. Sed graecos saltem aliquos in eo oppido versari censeo, primo, quod David Cytraeus de *stat. eccles.* in *Graecia* scribit, nunciatum sibi a Libadario thessalonicensi fuisse, Gazae metropolim administratam circa ann. 1569. a nescio quo fuisse, qui Germani patriarchae Hierosolymorum propinquus esset: secundo, quod anno 1666. Paysius Ligaridius civis suam eam ecclesiam regeret. Vide *lib.* XII. *de perp. fid. circa praesent. real. in sacram. euch. p.* 53. *seqq. edit. an.* 1669. Tertio, quod eamdem dignitatem an. 1672. obtineret Christodulus, qui interfuit synodo bethleemiticae, apud Harduin. *tom.* XI. *concil. col.* 257. Quarto, quod circa an. 1685. Pantaleo alumnus collegii graeci Romae gazensium metropolita esset. Quinto denique, quod hoc ipso saeculo Parthenius creatus antistes gazensium fuerit. Vide Lequien. *ibid. pag.* 620. *seq.* Consentit Thevenotus *relat. d'un voyage fait au Levant par.* II. *cap.* XXXVI, *p.* 362. *edit. Paris. an.* 1669. „ La ville, inquit, est fort petite. Il y a „ un bazestein en assez bon ordre, il y a une église des „ grecs assez grande, dont l'arcade du milieu est soute- „ nue par 2. gros pilliers de marbre avec leurs corniches „ d'ordre corinthien... il y a encore une église d'arme- „ niens „.

tum est, Constantinus tot hominum salute vehementer gavisus, summopere homines collaudavit, magnisque honoribus affecit, locumque urbem esse (1), et ab Constantia sorore (2), *Constantiam* appellari iussit. Gazaei, qui moleste ferrent, propriis maiumanos magistratibus uti, ereptumque sibi esse locum, quem ante in potestate habuissent (non enim decere imperator existimaverat, ut qui dediti idololatriae essent, christianis ius dicerent, remque horum privatam, publicamque administrarent), uti Iulianum adeptum imperium, nostrumque esse inimicum cognorunt, legatos ad eum mittunt postulatum, suis ut portum restitui, quaeque ab Constantino contra statuta erant, rescindi, atque irrita esse praeciperet. Accepta oratione eorum, Iulianus imperat (3) ab uno gazaeos, atque maiumanos magistratu regi, hosque postremos, qui gratia apud principes superiores valuerant, constantienses desinere vocari, locumque *maritimam gazaeorum partem* deinceps appellari iubet. Civilis igitur *Maiumae* gubernandae ratio sub Iuliano, posterisque imperatoribus hoc statu fuit. Sed ecclesiae discrepans omnino erat. Nam cives antistitibus diversis utebantur, diesque festos suorum martyrum seorsim celebrare, atque commemorare in concione episcoporum, qui suo coetui praefuissent, nomina solebant, ac fines indicabant, in quos invadere gazaeorum praesules non possent. Verum saeculo quinto, mortuo Maiumae episcopo, is qui tum gazaenam ecclesiam moderabatur, sedem illius occupare, clerumque subiicere conatus est; quod nefas esse urbem unam atque eamdem a duobus episcopis regi diceret. Quare commoti maiumani cives ab episcopis provinciae, ut synodum cogant, utque caussam cognoscant, petunt; ius enim se suum persequuturos, quod quum caussa pietatis concessum esset, per summam iniuriam sibi ab gazaeis temeritate, atque avaritia ductis deripi nunquam paterentur. Dies concilio constitutus est. Ubi episcopi in unum locum convenerunt, et quam ob caussam, quo consilio, cuius principis voluntate datus esset maiumanis episcopus viderunt, gazaeno praesuli ut Maiuma cederet, clerumque, atque ecclesiam, quae

(1) Vide Eusebium *lib.* IV. *de vita Constantini cap.* XXXVIII. *pag.* 647. *edit. Cantabrig.* et Sozomenum *lib.* II. *hist. eccles. cap.* V. *pag.* 450. *edit. an.* 1668. et *lib.* V. *c.* III. *pag.* 597. Chronologi anno circiter 331. dedisse maiumanos christianae religioni nomen putant.

(2) Ita quidem Eusebius, cui equidem assentior, quod ea aetate viveret. Nam Sozomenus ab *Constantio* Constantini filio *Constantiam* fuisse appellatam censet *locis modo indicatis*.

(3) Sozomenus *lib.* V. *cap.* III. *p.* 597.

in oppido erat, ab alio antistite, quem ipsi designassent, administrari sineret, iusserunt.

Ioppe etsi praedicatum fuit a Petro apostolo evangelium, erantque proinde iam usque a primo saeculo, qui nostris sacris, mysteriisque initiati (1) essent, tamen quos ante quintum saeculum urbs illa praesules, qui ecclesiam gubernarent, habuerit, ignoramus (2). Rama praeterea est oppidum, quod post Raphia dictum est. In eo, quod aliis item Palaestinae civitatibus, ut Saripheae, et Eleutheropoli evenit, quamquam est verisimile fuisse a Christi servatoris discipulis promulgatam christianam religionem, quae tamen nostrorum hominum institutio fuerit, et quibus illi episcopis uterentur, ignotum est (3). Bethleemum (quo in oppido diximus natum fuisse servatorem Christum, ostendique deinceps ab ethnicis consuesse locum, in quo Deum christianorum, ac Redemptorem generis humani, qua est homo, in lucem editum constaret) etsi olim incolas habuit christianos, caruit tamen ad eam aetatem episcopis, qua latini, francique contra saracenos Godefridi Bullonii ductu bellum gesserunt (4). Antripatrida etsi Paulum fuisse perductum Lucas in *actis* apostolorum testatur, tamen qui eo saeculo in urbem eamdem evangelium nunciatum venerint, non constat (5). Eleutherepoleos, ut urbis, ita ecclesiae obscura primordia fuerunt. Nam Simonem, cui accesserat cognomen Iudae, et Iustum Christi servatoris auditorem religionem in eam intulisse, coetumque christianorum collegisse, quamquam est memoriae traditum a pseudo Dorotheo, tamen sunt, qui non esse credendum putent (6).

(1) Vide *tom.* I. *huius operis p.* 298. *seq.*

(2) Quae fuerint Ioppes primordia, quae ante propagatam christianam religionem superstitio, qui demum episcopi, ostendit Lequienius *tom.* III. *or. christ. p.* 627. *seqq.*

(3) Confer Lequien. *ibid. p.* 630.

(4) Consule quae dixi *lib.* II. *p.* 1. *c.* IV. §. II. *p.* 236. *not.* 1. *tom.* I. Quid autem quarto saeculo gestum ab Helena Constantini matre Bethleemi fuerit, quae aedes constructae, quae itinera ab ea in idem oppidum suscepta, scribit Eusebius *lib.* III. *c.* XLI. *p.* 600. *seqq. edit. Cantabrig.* De eius oppidi episcopis adeundus Lequienius *t.* III. *or. christ. p.* 642. *seqq.*

(5) Vide *act. apost. cap.* XXIII. *v.* 31. Quinto primum saeculo eius urbis episcopi Polychronii fit in tabulis ecclesiasticis mentio. Adeundus Lequienius *ibid. p.* 584.

(6) Confer Bollandianos ad *d.* XXII. *m. iunii tom.* IV. *p.* 67. *num.* 2. *edit. Antuerp.* Hadrianum Relandum *Palaest. illustr. tom.* II. *p.* 751. *edit. an.* 1714. In martyrologio *rom. ad d.* XXIV. *ianuar.* legimus Ananiam, a quo Paulus baptizatus est, Eleutheropoli evangelium praedicasse. Initio quarti saeculi ecclesia in oppido constituta erat. Nam Alphaeus, cuius meminit Eusebius *l. de mart. palaest. cap.* I. *p.* 409. *Cantabrig.* eleutheropolita civis fuit. Confer *acta* Martyrii apud *Asseman. tom.* II. *p.* 178. Eadem Zebinae martyris patria fuit. Euseb. *lib. de mart. palaest. p.* 424. Eodem fere tempore Petrus, qui et Balsamus dictus est, eleutheropolita martyr floruit. *Vide editionem veronensem act. ss. mart. sincer. Ruinartii p.* 441. et Bollandianos *in praelim. ad t.* I. *maii p.* 12. et *Assem. ibid. p.* 206. *seqq.* Ex ipsa in urbe s. Epiphanius episcopus salaminiorum natus est. Anno circiter 796. captum oppidum a saracenis, atque eversum, neque restitutum a quoquam post fuit. Vide Lequien. *ibid. p.* 634.

Samaritidis regionis praecipua urbs *Samaria* fuit, quae post a Caesare Augusto *Sebaste*, hoc est *Augusta* (1) dicta est. In ea Iohannis Baptistae (2) ossa ante Iuliani Augusti tempora servabantur. Eius incolae permulti baptizati a Philippo diacono, confirmatique a Petro, et Iohanne apostolis fuerunt (3). Qui illius initio episcopi fuerint, a nemine, quod sciamus, proditum memoriae est. Quod idem fere est de hiericuntinis, libyadensibus, sicamazensibus, azotiis, gerariis, minoidensibus, zabulonitis, et archelaiditis episcopis dicendum (4).

§. II.

De initiis, et progressu christianae religionis in Palaestina secunda.

Scythopolis, quae omnium Decapoleos urbium princeps erat, *secunda Palaestinae* metropolis (5) habetur. In ea quid actum a nostris ante quartum saeculum fuerit, qui praesules vixerint, quosque progressus religio fecerit, iudicari ex vetere aliquo monumento non potest. Sed cum prope ab iis locis abesset, in quibus magno numero christiani florebant, quibus quidem christianis nihil erat antiquius, quam ut late, longeque doctrina, institutioque nostra propagaretur, nullum dubium est, quin ex eo tempore, quo apostoli peragrare Palaestinae urbes coeperunt, aliqui saltem in ea fuerint, qui Christum redemtorem esse generis humani confiterentur, eiusqne praecepta colerent. Nazarethi autem etsi ab ipso servatore Iesu primum, et ab apostolis deinceps explicata evangelica doctrina fuit, tamen quum animis incolae obfirmatis in superstitione ante Constantini tempora essent, locum christianis nullum concedendum, in quo tuto consisterent, putabant. Post ubi

(1) S. Hieronymus in *cap. I. Osee t.* III. *opp. p.* 1241. *edit.* Martianaei „ Samaria, *inquit*, quae et ipsa altera urbs „ fuit metropolis decem tribuum, quae postea ab Augusto Caesare appellata est Augusta, id est σεβαστή, „ in qua ossa Iohannis Baptistae condita sunt „.

(2) Confer Hieronym. ibid. et in *Abdiam p.* 1455. *tom. eod.* Theodoretus *lib.* III. *hist. eccl. cap.* VII. *edit. an.* 1673. scribit, gentiles sub Iuliano „ Sebaste Iohannis baptistae arcam aperuisse, et ossibus igne consumptis, cineres hac, et illac dispersisse „. A christianis tamen plura eorum fuisse conservata colligitur ex Hieronymo epist. 86. quae inscribitur *epitaphium Paulae tom.* IV. *opp.*

(3) *Act. apost. c.* VIII. *v.* 5. *seqq.*

(4) Confer Lequienium *tom.* III. *orient. christ. p.*651. *seqq.*

(5) Vide Relandum *tom.* II. *Palaest. illustr. p.* 992. *edit. an.* 1714. et Lequienium *ibid. pag.* 682. *seqq.*

potitum imperio esse eum viderunt, qui christianis rebus non faveret modo, sed etiam studeret, optimum factu esse incolae ab iudaismo, a quo divinitus deterriti essent, discedere, veramque religionem amplecti iudicarunt (1). Pellae, ut paullo (2) ante dictum est, christiani ante excidium Hierosolymorum erant, quos posteris magnum attulisse ad salutem momentum constat. Tiberias ab iudacis precipue his, qui galilaei origine essent, ad aetatem usque Constantini obtinebatur (3). Itaque nemini in ea christianorum degere licebat. Sed quarto saeculo cum Ellelus iudaeorum patriarcha ad nostros accessisset, seque religioni verae dedidisset, impetratum a Constantino est, ut Tiberiade, Diocaesareae, Nazarethi et Capernaumi, aliisque in oppidis templa vero Deo dedicarentur, in quibus nulla ante reperiebantur. Quo tempore templum, quod aedificari ab Hadriano coeperat, commutatum in ecclesiam christianorum fuit. Sed *Hippi*, *Iotabae* (4), *Hamathunte*, *Capitoliade*, *Caparcotiaeque*, Palaestinae secundae oppidis (5), quae origines, quique progressus christianae religionis fuerint, colligi ex nullo vetere monumento potest. Certum tamen esse cuique debet, in iis nonnullos, saltem primis tribus ecclesiae saeculis, christianos floruisse.

(1) Vide Epiphan. haeresi xxx. *p.* 136. *tom.* I. *opp. edit. Paris. Petav.*

(2) *Pag.* 6. *huiusce tom.*

(3) Vide Epiphanium haeresi xxx. num. 4. t. I. *opp. edit. Paris. Petav. p.* 127. *seqq.* ubi „ Fuit, *inquit*, Iosephus quidem ... tiberiadensis ... qui beatae memoriae Constantini senioris imperatoris aetate vixit, a quo etiam comitis dignitatem accepit cum ea potestate, ut cum in urbe ipsa Tiberiadis, tum Diocaesareae, Capharnaumi, ac vicinis aliis in oppidis ecclesias in Christi honorem extrueret ... Hic Iosephus ex illorum erat ordine, qui apud iudaeos principem locum dignitatis obtinent, quos quidem secundum patriarcham apostolos nominant. Assident hi patriarchae ... Erat tum patriarchae nomen Ellel ... Moriens Ellel vicinum episcopum tiberiensem arcessit, ab eoque lotione sacra sub vitae exitum per medicinae speciem expiatur. Quum enim episcopum per Iosephum, velut medicum evocasset, facessere iussis omnibus, supplex illum interpellat, his verbis: Quaeso te, mihi ut Christi signum impertias. Tum accitis ministris aquam inferri iubet ... patriarcha sacro baptismate, ac divinis mysteriis initiatus est. His peractis, et patriarcha vita functo, Iosephus visis, prodigiisque permotus, studere rebus christianis coepit. Cumque vexatus ab iudaeis esset, ad Constantinum adiit, impetravitque, ut Tiberiade, Capharnaumi, Nazarethi sibi templa in Christi servatoris honorem extruere liceret „. Vide Epiphanium *ib. n.* v. *seqq. p.* 128. *et seqq.* Tillemontium *tom.* VII. *memorm. hist. eccl. p.* 298. *edit. Paris.* Orsium *h. e. tom.* IV. *p.* 115. *et seqq. edit. primae an.* 1749. et Bolland. *tom.* v. *iul. pag.* 238. *seq.*

(4) Vide Lequienium *ibid. p.* 710. *et seqq.*

(5) Confer Lequienium *ibid. p.* 722. *et seqq.*

§. III.

De origine, propagationeque religionis in tertia Palaestina.

Palaestinae tertiae metropolis *Petra* est, a qua Arabiae pars nomen accepit, quae *petraea* est a maioribus appellata. Aberat ab Aila portu arabici sinus millia passuum fere (1) decem. In ea quae primis tribus saeculis ratio christianae religionis fuerit, incertum est. Nam etsi in illa Arabiae parte apostolos evangelium promulgasse, nostrorumque hominum aliquos vixisse accepimus, quibus tamen ad eam rem perficiendam modis usi sint, quos instituerint, cuiusmodi episcopos ecclesiis praefecerint, statui nullo modo potest; propterea quod aut perierint, aut nulla a patribus scripta fuerint monumenta, in quibus de primordiis christianae religionis in urbe Petra mentio fieret. Est hoc ipsum de initio, et propagatione christianismi *Augustopoli*, *Aradi*, *Churacmobae*, *Elusae*, *Zoarae*, *Areopoli*, *Ailae*, *Metrocomiae*, *et Medabae* statuendum (2). Phoenum christianos permultos Maximino imperatore fuisse exulatum missos, quod ad metalla damnari, interireque, quam eiurare Christum mallent, auctor est Eusebius in eo libro, qui de martyribus palaestinis (3) inscribitur. Ab his autem nullum incolarum fuisse ad nostram religionem colendam inductum, numquam concedam. De ecclesia Pharani, an ulla ante saeculum IV. fuerit, nihil habeo certi, quod dicam. Quinto saeculo saracenorum (4), quos *nomadas*, vel *scenitas* vocant, permulti in eam Palaestinae regionem venerunt, quae ad meridiem spectat, cumque singulari prodigio a s. Euthymio vehementer laboranti Aspebeto sanitatem repente restitutam vidissent, christianam religionem amplexi sunt, ecclesiamque con-

(1) Adeundus Cellarius *dissert. de amoenit. histor. et geograph. ex itiner. s. Pauli apost. num.* VII. *p.* 153. *edit. an.* 1712.

(2) *Lequien. p.* 727. *et seqq. tom.* III.

(3) *Cap.* VII. *p.* 418, *edit. Cantabrig.* Confer s. Athanasium, qui *in epist. ad solitar. vitam agentes tom.* I. *opp. pag.* 380. *edit. Montfauc.* Eusebianorum scelere Eutychium fuisse apud Phoenum ad metalla damnatum scribit. Consule etiam Theodoritum *lib.* IV. *hist. eccl. c.* XXII. *edit. Paris. an.* 1673. quo loco recenset, quae haereticorum improbitate gesta ibidem IV. saeculo fuerunt, ut est a Petro alexandrino memoriae commendatum.

(4) Vide Eutymii vitam a Cyrillo scytopolita scriptam num. 18. *seqq.* apud Cotelerium *t.* II. *monum. eccl. graecae p.* 216. et Lequienium *t.* III. *or. christ. p.* 763.

stituerunt, quae *paremboles*, seu *castri* appellabatur, propterea quod nullas urbes, quas incolerent, nullasque fixas sedes, in quibus agerent, haberent, vitamque proinde in castris degerent.

§. IV.

De peregrinationibus veterum christianorum in Palaestinam.

Erat christianae consuetudinis diu etiam ante, quam delatum ad Constantinum imperium esset, ut loca, in quibus Christus constiterat, totque res, tamque magnas pro salute generis humani perfecerat, in honore haberent, atque in ea frequentes oratum convenirent (1). Intelligebant enim, qui ad sepulcra martyrum adire, statisque diebus vigilias agere solebant (2), vitio sibi dari non posse, quod eo in primis congregarentur, ubi servator martyrum cruci affixus, sepultusve esset. Quae res, cum ethnicis, uti quidem verisimile est, malevolentia, odioque incitatis minime placeret, eos ut ad Aelium Hadrianum imperatorem adirent, permovit, ex eoque peterent, ut consecrari locum, ibique simulacrum falsae cuiuspiam divinitatis poni iuberet. Christianos enim pro summo suo erga Iesum studio, deterreri ab agendis conventibus aliter nequire. Etenim homines, qui ab deorum superstitione tantopere abhorrerent, numquam commissuros, ut ubi extare idola cognossent, suorum quemquam religionis caussa versari paterentur. Nam si consilium, quod ipsi daretur, sequutus imperator esset, sciret seditionum periculum nullum in posterum futurum. Christi sectatores, etsi a Barcocheba non steterant, neque arma ceperant, immo vero insignem calamitatem ab iis, qui rebellassent, acceperant; profectos tamen ex iudaeis esse, verendumque propterea, ne suae aliquando originis reminiscerentur, iunctisque viribus, una coniurarent, bellumque populo romano inferrent. His caussis adductus Hadrianus oppleri sepulcrum terra, iactoque aggere, atque lapide constrato, basim fieri, eique statuam Veneris imponi fecit: ratus hoc modo, si non Christi, at eius saltem, in

(1) Confer Sozomenum *lib. II. h. e. cap. 1. p. 43. et seq. edit. Cantabrig.*

(2) De hac re erit opportunius disserendum, ubi de sacris veterum christianorum conventibus agam. Interea consule acta martyrii Polycarpi apud Eusebium *lib. IV. cap. XV. hist. eccl. pag.* 172. *edit. Cantabrig.*

quo fuerat conditus, deleri memoriam loci posse (1). Sed res, secus atque sibi ethnici persuaserant, evenit. Quamvis enim accessu, adituque loci sibi esse interdictum nostri viderent, quod in hoc genere nihil habere cum hostibus nominis christiani commune

(1) Nisi enim ita res sese habuisset, cur ethnicis induxissent imperatorem, ut ad sancta loca deorum statuas poni iuberet? Atque ea quidem de causa collocata ibidem simulacra fuisse indicat Sozomenus loco mox indicato. Ac Iovis quidem statuam impositam sepulcro fuisse auctor est Hieronymus *epist. ad Paulinum* XLIX. *al.* XIII. *tom.* IV. *opp. pag.* 564. *edit. Martianaei.* Nam Veneris simulacrum in loco, ubi cruci affixus Servator est, collocatum scribit. Alexander monachus, quem saeculo V. vixisse ferunt, in eo sermone, qui de *inventione s. crucis inscribitur*, editusque est a Gretsero *de cruce p.* 1112. *edit. an.* 1616. „Ceterum, *inquit*, cum fideles, ex traditione locum sacri golgothae, qui iam obrutus, obscurusque erat, didicissent, quotidie ad illud accedentes adorabant, quod idololatrae conspicati, diabolo instigante, aedem illic statuae impurae daemonis Veneris construxerunt". Similia persequitur Georgius hamartolos in chronico, cuius locum refert Stephanus Moyaius. *Not. et observ. ad varia sacra pag.* 429. *et seq. tom.* II. Contra videtur agere Eusebius in III. de vita Constantini libro *cap.* XXVI. *pag.* 592. *edit. Cantabrig.* Habet enim hoc modo: „Illud monumentum, ad quod angelus olim e caelo delapsus admirabili luce radians, saxum revolverat ... hanc speluncam salutarem impii quidam, ac profani homines funditus abolere in animum induxerant, stulte admodum opinati, se hoc modo veritatem esse occultaturos. Itaque non sine summo labore, plurima humo aliunde advecta, aggestaque totum locum replevere. Quem cum mediocri altitudine extulissent, et lapide constravissent, sub hac tanta congerie sacram speluncam obtexerunt. Dehinc, perinde ac si nihil amplius ipsis superesset, supra illud solum, infaustum prorsus animarum sepulcrum extruxerunt; obscuram mortuorum simulacrorum cavernam in honorem lascivae daemonis, quam Venerem vocant, aedificantes: ubi execranda sacrificia super profanis, et impuris altaribus offerebant". Theodor. *l. sup. cit. p.* 41. Sozom. *l.* II. *c.* I. *p.* 44. *edit. Cantabr.* „Cum universum locum tum resurrectionis, quam calvariae muro circumsepsissent, eum exornaverunt. Ac primo quidem solum lapide constraverunt, deinde templum Veneris extruxerunt, et simulacrum constituerunt, eo consilio, ut qui Christum illic adorarent, Venerem colere viderentur". Paulinus nolanus Iovis quidem in calvariae montis loco, in quo cruci affixus Servator est, simulacrum fuisse locatum scribit, contra atque visum Hieronymo fuerit. *Epist.* XXXI. *alias* XI. *ad Severum p.* 190. *edit. veron. Muratorii.* Cumque in hoc re variae sint veterum sententiae, factum est, ut novi etiam inter se scriptores dissideant. Igitur Fronto Ducaeus in Eusebii opinionem videtur esse propensior, quod ceteris hic historicus antiquior sit. Confer eius *not. in mox indic. epist. Paulini p.* 903. *edit. eiusd.* Addere poterat, tum Eusebium floruisse, cum Constantini iussu deiecta, quae ethnici erexerant, simulacra fuerant, vidisseque fortasse ea, ut qui non longe ab urbe Hierosolyma ageret, antequam eversa fuissent. Non discrepat Orsius *lib.* XII. *h. e. num.* LVIII. *p.* 94. *tom.* V. *primae edit.* Eadem est Samuelis Basnagii calviniani opinio *ad an.* 326. *num.* VI. Baronius *ad an.* 137. *num.* V. quum dissidere inter se veteres animadvertisset, simulacra tantum Hadriani iussu fuisse ibidem locata dixit, quin aliud quidquam esse statuendum arbitraretur. Cuius sane tutior est sententia. At Iovis in sepulcro statuam fuisse locatam censent alii, in quibus numerari Stephanus Moyaius in *not. ad varia sacra indic.*, et Iohannes Laurentius Moshemius in ea *commentatione*, quae de *lumine sancti sepulcri* inscribitur, *pag.* 9. *edit. an.* 1736. debent. Hadriani autem iussu fuisse iis in locis simulacra posita, censent Moyaius, et Moshemius *loc. indicatis.* Non dissentit Andreas Schimidius opusculo de *tumba Servatoris cap.* I. *section.* IV. §. I. *pag.* 18. *edit. an.* 1703. Neque est id ipsum alienum a similitudine veritatis. Nam superstitioni fuisse addictum Hadrianum, saevisseque aliquando in eos, qui Christum colerent, cum ex aliis monumentis multis, tum ex iis, quae *t.* I. *p.* 427. *et seqq.* collegimus, plane constat. Iam vero recens erat Barcochebae hebraeorum ducis in romanos coniuratio. Qui autem Hierosolymis agebant christiani, iudaei fuerunt origine, iudaicisque institutis, etsi Christum Deum confiterentur, et colerent, vivebant, ut est supra *pag.* 10. *huius cap.* demonstratum. Est igitur credibile, ethnicos, qui infecti iudaeis, nostrisque essent, accessisse ad imperatorem, eique persuasisse, christianos, qui tum sibi temperaverant ab seditione, diuturnitate temporis coniungi cum hebraeis, ex quibus orti essent, facile contra romanum imperium posse, propterea quod homines similes moribus, eademque gente nati, si inter se aliquando dissidebant, tamen saepe societatem inire, inque alios insurgere, qui diversis omnino usibus, institutisque delectarentur: itaque Hadrianum impulisse, ut quemadmodum porci figuram ad portam Aeliae, ita ad sancta loca simulacra deorum poni iuberet. Sed fac nihil tale imperator praeceperit (intelligo enim fuisse aliquos, qui eum hac culpa liberandum putarent), simulacra tamen deorum iis locis constituta fuisse scelere ethnicorum, aientibus antiquis Eusebio, Rufino *lib.* I. *hist. eccl. cap.* VIII. *pag.* 223. *edit. an.* 1532., Hieronymo, Paulino, Sozomeno, Alexandro monacho, aliisque, revocari in controversiam nullo modo potest. Cur autem factum id fuit, nisi ut christiani, quo minus eo adoratum venirent, impedirentur?

vellent, tamen ea, quae tradita a maioribus fuissent, memoria tenebant, ut si forte per tempus licuisset statuam deiicere, egestaque humo sepulcrum detegere, neque decipi in eo assignando possent (1). Quarto saeculo, extinctis tyrannis, qui delere gentem christianorum statuerant (2), idque iam omnibus modis conati fuerant, cum summa totius imperii militum voluntate in unum Constantinum, quem non favere christianis rebus modo, sed obstrictum esse etiam constabat, delata esset; nostri opportunum advenisse tempus arbitrati, quo iamdiu cogitata sibi perficere liceret, ei ut se monumenta Christi servatoris haberent, quamque indigna essent, quae in iis ab inimicis perpetrarentur, proponunt. Ille nihil cunctatus ministros ad se evocat, et quid fieri velit, ostendit. Ubi hos imperata facere, ac tolli simulacrum deae, expiarique locum, et sepulcro Iesu inaedificari (3) basilicam, aliaque templa extrui coepisse divulgatum est; fuerunt, qui sibi patria aliquantisper cedendum, atque in Palaestinam religionis ergo abeundum arbitrarentur. In his Helena Constantini Augusti (4) mater fuit. Quae cum Hierosolymam profecta, insigniora loca, quae rebus a Christo mirifice, sancteque gestis consecrata fuerant, ut Augustam, christianisque moribus feminam decebat, perlustrasset, consilium contendendi Bethleemum cepit. Eo ut pervenit, et speluncam, in qua Iesus servator nasci voluerat, Adonidis falsi, contaminatissimique numinis statua olim ab ethnicis profanatam, iacere, negligique (5) animadvertit; idque iam neque

(1) Vide Eusebium *lib.* III. *de vita Constantini c.* XXVI. *p.* 508. *edit. Cantabrig.*, Alexandri monachi locum relatum notatione superiore; Paulinum *ibid.*, quid de hebraeis etiam detectam veritatem loci, ita ut est a Sozomeno scriptum, refert. Negari tamen nequit, quin prodigiis confirmata nostrum hominum persuasio fuerit, ut est ab Eusebio *ibid. seqq.*, Sozomeno *l.* II. *cap.* I. *pag.* 44. *edit. Cantabrig.*, aliisque animadversum.

(2) Neque vero delere tantum nomen christianorum statuerant, sed etiam deletum sua opera existimabant, ut constat ex iis, quae diximus *p.* 88. *tom.* I. *et p.* 438. *seqq.* Extat praeter eam, quam *p.* 88. mox indicata retuli, altera inscriptio apud Padillam *hist. eccl. centur.* III. *cap.* I. *p.* 147., Baronium *ad an.* 304. *num.* VIII., Gruterum *pag.* CCLXXV., Boldettum *osservaz. sopra i cimit. l.* II. *cap.* IX. *pag.* 634., Florez *Hisp. sacr. tom.* III. *pag.* 185. quae sic habet:

DIOCLETIAN. CAES. AVG.
GALERIO . IN . ORIENTE . ADOPT.
SVPERSTITIONE . CHRIST.
VBIQVE . DELETA
ET . CVLTV . DEOR. PROPAGATO.

(3) Confer Eusebium, et Sozomenum locis mox indicatis.

(4) Adeundi Eusebius *lib.* III. *de vita Constantini cap.* XLII. *pag.* 601. *seqq. edit. Cantabrig.*, iique omnes, quos numerant, sequunturque, Baronius *ad an.* CCCXXVI. *n.* XXXVIII. *seqq.*, Gretserus *tom.* I. *de cruce lib.* I. *cap.* LXII. *seqq. et lib.* I. *de sacris peregrinationibus cap.* V. *per tot.*, quo loco pietatem eiusdem imperatricis augustae a novatorum calumniis vindicat. Tillemontius *tom.* VII. *memor. hist. eccl. p.* 3. *seqq. edit. Paris.*, Orsius *loco indic.*

(5) Hieronymus loco *supra cit.* „ Bethleem, inquit, „ ... locus inumbrabat Thamus, id est Adonidis, et in „ specu, ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris

suae, neque populi christiani dignitatis esse intellexit, eo in loco templum vero Deo fieri, dedicarique (1) curavit. Nostri, qui dispersi ubique terrarum erant, ut quae acta ab imperatore, matreque fuerant cognorunt, maiore numero, quam antea umquam consuevissent, in Palaestinam concurrere coeperunt (2). Nam superiore tempore, etsi permulti iter in eam provinciam instituerant, atque illuc religionis ergo accesserant, ubi nihil impii, sacrilegique ausi hostes fuissent; eorum tamen pars maxima, quod sepulcrum, quod calvariae, atque olivarum montes, quod antrum bethleemiticum, in quibus, magnis rebus perfectis, suum erga nos amorem Christus demonstrarat, templis, simulacrisque daemonum occupari scirent, detinebantur, quo minus tanta multitudine Hierosolimam, Bethleemumque proficiscerentur (3), quanta et optabant, et ratio poscere videbatur. Igitur arabes, mesopotamii, armenii, persae, aegyptii, aethiopes, graeci, itali, galli, hispani, britannique permulti, qui (4) Christo devoti erant, neque periculis, in quae sane magna coniiciebantur, neque aestu, frigore, laboribus, quae omnia declinari nequire perspiciebant, deterreri se, quin tam longum, tamque difficile iter susciperent, patiebantur. Sed res ipsa hortari videtur, quoniam ventum in hunc locum

„ amasius plangebatur „. Paulinus epistola mox indicata ad Severum. „ In Bethleem quoque, *inquit*, ... infa„ mes hominum amores, mortesque coluerant ... Ibi „ Veneris amasium, mistae semiviris, planxere meretri„ ces„. Sed Baronius *ad an.* CCCXXXVII. n. XVIII. non probat, quod est de simulacro Adonidis Hadriani tempore ad speluncam bethleemiticam collocato, profanatoque impio ritu nativitatis Christi loco. Nam est auctor Origenes in primo contra Celsum libro, ut est etiam a nobis observatum *tom.* I. *p.* 236. ostensum, fuisse ab ethnicis locum in quo natus, et praesepe, in quo positus Deus christianorum fuerat. Hoc ille contra vetus Hieronymi testimonium. Nec vero quidquam impediebat, quo minus ethnici locum, et praesepe ostenderent, etsi locata ibidem statua Adonidis fuisset. Fatendum tamen est, de ea re nihil Eusebium dicere, qui tamen de perpurgato sepulcri loco plura disputat.

(1) Eusebius lib. III. *de vita Const. c.* XLII. *seq. p.*601.

(2) Vide Eusebium *lib.* VI. *demonstrationis evang. cap.* XVIII. *pag.* 288. *edit. an.* 1628., Cyrillum hierosolymitanum *catechesi* XVII. *num.* XVI. *pag.* 272. *edit. Toutaei*, Hieronymum epist. XLIV. *ad Marcellam al.* XVII. *pag.* 550. *edit. Martianaei tom.* IV. *opp. seqq.*

(3) Id innuere videtur Hieronymus *epist.* XLIX. *ad Paulinum p.* 564. *tom.* IV. *opp.*

(4) Hieron. *ep.* XLIV. *l. c.* „ Longum est nunc ab „ ascensu Domini usque ad praesentem diem per singu„ las aetates currere, qui episcoporum, qui martyrum, „ qui eloquentium in doctrina ecclesiastica virorum ve„ nerint Hierosolymam, putantes minus se religionis, „ minus habere scientiae ... nisi in illis Christum ado„ rassent locis, de quibus primum evangelium de pati„ bulo coruscaverat ... Nec hoc dicimus, quod renue„ mus regnum Dei intra nos esse, et sanctos viros etiam „ in ceteris esse regionibus, sed quod hoc asseramus, vel „ maxime eos, qui in toto orbe sunt primi, huc pariter „ congregari. Ad quae nos loca non ut primi, sed ut „ extremi venimus, ut primos in eis omnium gentium „ cerneremus. Certe flos quidam, et pretiosissimus lapis „ inter ecclesiastica ornamenta, monachorum, et virgi„ num chorus est. Quicumque in Gallia fuerit primus „ huc properat. Divisus ab orbe nostro britannus, si in „ religione processerit, occiduo sole dimisso, quaerit lo„ cum fama sibi tantum, et scripturarum relatione co„ gnitum. Quid referamus armenios, quid persas, quid „ Indiae, et Aethiopiae populos, ipsamque iuxta Aegy„ ptum fertilem monachorum, Pontum, et Cappado„ ciam, Syriam coelen, et Mesopotamiam, cunctaque „ orientis examina etc. ? „

est, nominatim viros aliquos, mulieresque numerare, quae missis commodis, quibus abundare domi solerent, ei sese itineri post Helenam commiserunt.

SAECULO IV.

Itaque ex iis, qui, vivo Constantino, e Gallia in Palaestinam secesserant, celibris ille Burdigalensis fuit, qui sacris locis peragratis, ut in patriam est reversus, civium suorum, aliorumque commodo itinerarium scripsit, quod cum ab diligentibus viris alias, tum his annis paucis a Weisellingio notationibus illustratum, publicatumque est. Huius sunt exemplum s. Hilarion (1), Philorhomus (2) presbyter, qui sub Iuliano floruit, imitati. Fuerunt praeterea, qui ante Iuliani tempora a s. Triphilio episcopo Leucosiae in Cypro insula fuisse eodem consilio Hierosolymam iter institutum (3), scriberent. Estque illud memoriae traditum a pseudo Amphilochio de Basilio magno: hunc scilicet in Palaestinam sacra loca visitatum (4) venisse. Quod cur revocari in dubium debeat, ne suspicari quidem possum. Atque eum Hierosolymis aliquamdiu constitisse, testis est ipse in litteris, quas adversus Eustathium sebastenum scripsit (5). Aggressus idem iter Gregorius nyssenus Basilii frater fuit (6). Quo autem tempore Theodosius senior imperium obtiuebat, Andronicus argentarius, religionis caussa, una cum uxore profectus in Iudaeam (7) loca Christi adoratum fuit. Quod ipsum Philastrius brixiensis (8), Porphyrius (9) episcopus gazaeorum, Rufinus aquileiensis, Hieronymus presbyter, sociique, quos ipse nominat, monachus ille, cuius fuit a Basilio improbatum iter (10), aliique innumeri (11)

(1) Hieronymus *epist.* XLIX. *ad Paulinum pag.* 564. „ Hilarion, *inquit*, quum palaestinus esset, et in Palae„ stina viveret, uno tantum die vidit Hierosolymam, ut „ nec contemnere loca sancta propter viciniam, nec „ rursum dominum loco claudere videretur „.

(2) Confer Palladii ex historia lausiaca locum, quem recitat Baronius ad an. 362. n. LXXIV.

(3) Vide Bollandianos ad *d.* XIII. *iunii tom.* II. *eius mensis pag.* 683.

(4) Apud Rosweidum *de vitis pp. lib.* I. *p.* 154. *edit. an.* 1615.

(5) *Epist.* CCXXIII. *n.* 2. *p.* 337. *t.* III. *opp. edit. novae monachor. s. Mauri*, et *epist.* LLV.

(6) Vide *eius epistolam, qua iteris Hierosolymam profectionem dissuadet, tom.* II. *opp. p.* 1084. *edit. an.* 1615.

(7) Consule, quae refert Gretserus *lib.* I. *de sacris peregrinationibus cap.* VI., *menolog. graecorum ad diem* IX. *octob.*, et Surius *ad* XXVI. *sept.*

(8) Vide Bollandianos *tom.* IV. *iulii p.* 384.

(9) Adeundi Bollandiani *t.* III. *p.* 545. *febr.*, Lequienius *tom.* III. *p.* 611., Tillemontius *tom.* X. *p.* 703. *seqq. edit. Paris. de Ruf. et Mel. peregr.* Vide Rosweid. *loc. cit. p.* 429. *seq.*

(10) Epist. LLV. *al.* IV. *tom.* III. *p.* 133.

(11) Confer Bollandianos *tom.* I. *mensis martii p.* 270.

fecerunt. Eodemque in genere singularis optimarum feminarum *Melaniae* (1), *Paulae* (2), *Fabiolae* (3), *et Eustochii* (4) laus apud maiores nostros fuit. Nam etsi ortae familiis consularibus in urbe erant, divitiisque abundabant; tamen rebus omnibus, ipsisque propinquis, quibus nihil habere in patria carius poterant, relictis, maturandum putarunt, ut quam celeriter liceret, in Palaestinam proficiscerentur. Qua in re haud minorem *Athanasiae* Andronici argentarii uxoris virtutem fuisse, scriptum veteres (5) reliquerunt.

SAECULO V.

Post viri gravissimi *Synodius* (6) Euthymii magister, idemque *Euthymius* (7), *Stephanus* (8), *armenii* plus quadringenti (9), *Petrus anachoreta* (10), *Iacobus diaconus* (11) edessenae ecclesiae, qui de vita, rebusque a Pelagia gestis libellum publicavit, illustresque dignitate, atque virtute feminae *Eudocia* (12) *Augusta* Theodosii II. imperatoris uxor, *Melania iunior* (13) cum

(1) Hieronymus epist. II. *al.* V. *ad Florentium*, qui Hierosolymam se contulerat, ut peregrinis operam navaret suam, *pag.* 4. *tom.* IV. *opp. editionis Martianaei*, ubi „ Heliodori, *inquit*, fratris a te adiuta necessitas, mutorum enim potest ore laxare, quibus gratiis, quo ille „ praeconio peregrinationis incommoda a te tota ferebat?... Et quia frater Rufinus, qui cum sancta Melania ab Aegypto Hierosolymam venisse narratur, individuo mihi germanitatis charitate connexus est, quaeso ut epistolam meam huic epistolae tuae copulatam „ reddere non graveris etc. „ Consule, quae collegerunt Baronius *ad an.* 372. XCVI. *et seqq.*, et Tillemontius *tit. s. Melan. tom.* X. *mem. hist. eccl. art.* II. *et seq. pag.* 596. *et seqq. edit. Paris.*

(2) Consule Paulae, et Eustochii litteras ad Marcellam, quae extant apud Hieron. epist. XLIV. *al.* XVII. *t.* IV. *opp. pag.* 545. *seqq.*, quibusque eam hortantur, ut Palaestinam petat Christi loca adoratura. Adeundi etiam Hieronymus *epist.* XXVIII. *al.* XCII. *pag* 66. *et epist.* LXXXVI. *al.* XXVIII. *pag.* 673. *seqq.*, Baronius ad *an.* 385. *n.* XX. Tillemontius *tom. eod. in vita Epiphanii pag.* 518. *edit. Paris.*, Gretserus *lib.* I. *de sacris peregrin. cap.* III. *pag.* 3. *seqq. tom.* IV. *opp.*, et Bollandiani *tom.* II. *mensis ianuarii ad diem* XXVI. *pag.* 714. *seqq. edit. Antuerp.*

(3) Hieron. *epist.* LXXXIV. *ad Oceanum al.* XXX. *p.* 661. *tom. eod.*

(4) Confer notationem 2., quae spectat ad peregrinationem Paulae.

(5) *Menolog. graecor. ad d.* IX. *octobr.*, Surium *ad d.* XXV. *februar.*, et Gretserus l. c. *cap.* VI. *pag.* 19.

(6) Vide Euthymii vitam apud *Cotelerium tom.* II. *monum. ecclesiae graecae pag.* 244. *n.* LIV.

(7) Consule *eamdem vitam pag.* 209. *n.* X.

(8) Ibib. *pag.* 245. *n.* LIV.

(9) Ibib. *pag.* 234. num. XLIII. „ Accidit enim, multitudinem armeniorum, οὐκ ἔλαττον ἢ τετρακοσίους τὸν ἀριθμόν, *non minus quam quadringentorum numero* ad Iordanem a sancta civitate descendere etc. „

(10) Adisis Theodoritum *religios. histor. cap.* IX *p.* 220. *tom.* III. *opp. edit. Sirmondi.* Sed hanc peregrinationem ad superius saeculum pertinere arbitror.

(11) Vide vitas pp. apud Rosweidum *p.* 360. *edit. Antuerp. an.* 1615.

(12) Socrat. *lib.* VII. *c.* XLVII. *pag.* 395. *edit. Cantabrig.*, et Gretserus *lib.* I. *de sacris peregrin. pag.* 18., et Baronium *ad an.* 438. *n.* IV.

(13) Hieronymus epist. LXXXI. *al.* LXXIX. *p.* 646. *t.* IV. *opp. edit. Martianaei*, Baronius *ad an.* 419. *n.* CXI. Ex ea Hieronymi epistola plane colligitur, Innocentium presbyterum, Eusebiumque cremonensem idem suscepisse iter.

Piniano marito, *Albina* (1), *Paula* iunior (2), *Marana*, *et Cyra* (3) idem iter ingredi non dubitarunt.

SAECULO VI.

Sequuti deinde horum exemplum *Theodorus* siceorum archimandrita (4), eiusque auditores *Evagrius*, *Andreas*, *Arsimus*, *Iohannes*, *archidiaconus*, atque *Martinus* fuerunt. Eodemque saeculo *Simeon*, cui *Sali* cognomen ob simulatam stultitiam tribui (5) solebat, eiusque socius *Iohannes* et *Germanus* parisiensium (6), *Licinius* (7) turonensium, *Martinus* galiciensium (8), et *Iohannrs Chuzibita* caesareensium palaestinorum (9) antistites, sanctique viri *Cadorus* (10), *David* menevensis (11), *Petrocus* (12) abbas, *Berthaldus*, et (13) *Amandus*, *ac Potentinus* (14) de profectione cogitarunt.

SAECULO VII.

Atque eorumdem locorum adorandorum caussa *Anastasius persa* martyr, qui post rem strenue, fortiterque pro religione gestam in extremum (15) cruciatum venit, *Heraclius* (16) *Augustus*, et *Petrus Telonearius* Hierosolymam contenderunt. Sophro-

(1) Confer quae collegerunt Baronius *loco mox indic.*, et Rosweidus *cit. pp. pag.* 794.

(2) Hieronymus *ibid.*;

(3) Adeundi Theodoritus *histor. relig. cap.* xxxix. *pag.* 894. *tom.* iii. *opp. edit. Sirmondi*, et e novis Bollandiani *tom.* i. *mensis augusti p.* 228. *edit. Antuerp.* Iidem Bollandiani referent earum acta ab Theodorito litteris commendata, aguntque de earum itineribus Hierosolymam.

(4) Vide acta a Metaphraste scripta, quibus nihil est, cur, Eleusio non repugnante, in hac re fidem esse denegandam putem, apud Surium *tom.* ii. *ad d.* xxii. *aprilis pag.* 836. *edit. an.* 1578., Bolland. *tom.* iii. *aprilis pag.* 38. *seqq.* Confer etiam, quae ex Eleusio producit Gretserus *ibid. cap.* vi. *pag.* 21.

(5) Consule acta ab Leontio scripta *apud Surium ad d.* i. *mensis iulii tom.* iv. *pag.* 3., et Bollandianos *tom.* i. *iul. pag.* 138. *edit. Antuerp.*

(6) Ita quidem in quibusdam Aimoini codicibus legi animadvertunt editores *collectionis novae edit. an.* 1741. *scriptor. hist. gall. tom.* iii. *pag.* 69. *not.* 2.

(7) Gregor. *turon. l.* v. *cap.* xxxviii. *tom. eod. p.* 255.

(8) Proditum id est memoriae a s. Gregorio turonensi *l.* ii. *hist. franc. c.* xxxix. *pag.* 183. *inter script. hist. gallor. tom.* ii. *edit. nov. an.* 1739.

(9) Vide menaea *graecor. ad d.* xxviii. *octob. p.* 148. *edit. rom. an.* 1727. *tom.* i.

(10) Confer Bollandianos *tom.* ii. *ianuar. pag.* 604. *edit. Antuerp.*

(11) Adeundi iidem Bollandiani *tom.* i. *martii p.* 44.

(12) Iidem *tom.* i. *iunii pag.* 401.

(13) Iidem *ad d.* xvi. *iunii pag.* 99. *tom.* iii.

(14) Iidem *ad d.* xviii. *ian. pag.* 575. *tom.* iii.

(15) Vide acta synodi nicaenae secundae *actione* iv. *pag.* 175. *tom.* iv. *conciliorum editionis Harduini.* Adisis Baronium ad *an.* 621. *n.* x. *seq.*

(16) Confer quae collegit Baronius *ad an.* 628. *n.* i. *seqq.* (*)

(*) *EMEN. NOTA* — Heraclius anno xx. eius imperii crucem a Chosroe ablatam restituendi causa Hierosolymam etiam petiit, cuius reditum Sophronius in ode xviii exultans suavissimis versibus celebrat. Spic. rom. tom. iv. p. 108. seqq. et alo. p. 609.

nius anno 633. patriarcha (1) trium Palaestinarum erat, ecclesiamque Hierosolymitanam antistes moderebatur. Is quod monothelitarum errorem manare in dies latius videret, metueretque, ne gravius inde christiana respublica detrimentum caperet, Stephanum, quem ad sedem apostolicam nuncium mittere constituerat, ad se evocavit, atque ad montem calvariae adductum: Hic tuam, inquit, obstringito Christo servatori generis humani fidem. Cùm ille, quod iussus fuerat, fecisset; tum Sophronius: Nunc, inquit, tuae, nostrumque omnium saluti prospicito. Quam magnis itineribus potes Romam contendito, ubi sedes veritatis locata a Deo est, ac rerum omnium, quae iu oriente ab improbis gerantur, facito pontificem certiorem. Quod si promissis non steteris fidemque fefelleris, scito te impune minime laturum. Suas enim ipse per se Christus iniurias ulciscetur, cui tu iudici reddes extremo mundi tempore rationem. Tantus scilicet honor *sacris locis Christi* (*) (sic enim ea maiores appellabant) adhibebatur. Interim segniores nostri, ne ei se itineri committerent, fieri coeperunt, propterea quod barbaros principes vererentur, qui Palaestinam in potestatem redegerant saracenorum (2). Etsi enim saraceni eo christianis aditum patere facile permittebant, tamen quod nostris cogniti eorum mores, perspectique essent, committendum non putabant, ut iter aggrederentur plenum periculorum. Quamquam non deerant, qui magno animo, quidvis ferendum potius, quam deterrendos se ab invisendis signis, locisque salutis nostrae esse, arbitrarentur. In horum numero Arculphus (3) episcopus gallus fuit.

SAECULO VIII. et IX.

Sed ubi enunciatum est, saracenos aequiore, quam esset divulgatum, imperio uti, christianisque sine magno periculo in Palaestinam iter facere, licere; *Wilibaldus* episcopus aicstadensium (4),

(1) Vide *act. seu secret.* II. *concilii lateran. sub Martino pont. max. an.* 649. *habiti, pag.* 711. *seqq. tom.* III. *concilior. editionis Harduini.*

(2) De capta ab saracenis Hierosolyma *dicam* §. VI.

(3) Vide *Ioh. Mabillonii acta ss. ord. s. Benedicti saec.* III. *part.* II. p. 499. *seq.* et Bedam *lib.* V. *hist. eccl. c.* XVI. *tom.* IV. *opp. pag.* 131. *edit. an.* 1612.

(4) *In vita s.* Wilibaldi apud *Bollandianos pag.* 405. *edit. Antuerp. tom.* II. *iulii* haec habentur. „ Tunc erant

(*) *EMEN. NOTA* — Sophronius ipse absens σεβασμίους τόπους invisere cupiebat, quos graphice describit in ode XIX. et XX. Spic. rom. tom. IV. p. 109-117. et adn. p. 610-617.

aliique permulti (1) retineri nequiverunt, quin eo alacres, plenique fiduciae properarent. Initio noni saeculi multo frequentiores nostrum hominum in eam provinciam commeatus erant, quo tempore sanctus *Ioannes* episcopus Gotthiae Hierosolymam animo adorandi venit (2). Eius rei praeter ceteras, quae afferi possent, haec etiam fuisse caussa videtur. Quum Carolus magnus imperator, et regni amplitudine, et rerum praeclare gestarum gloria unus omnium maxime floreret, graviterque sacrorum locorum omnium casum pateretur; sibi, suisque persuasit, si ad Aaronem calipham, qui principatum in Syria obtinebat, scripsisset, se facile, quae vellet, impetraturum. Igitur ad eum legatos misit, postulatum ut si fieri eius voluntate posset, sacrum imperator sepulcrum in potestate haberet, in eoque faceret, quae sibi ex usu esse (3) viderentnr. Re impetrata, Carolus introduci in locum eumdem latinos, aedes, quibus peregrini hospitio reciperentur, extrui, bibliothecam (4) parari, et dona Christo ab se data Hierosolymam deferri, atque in templum importari iussit. Anno DCCCIX. Aarone, Carolo vero anno DCCCXIV. mortuis, magna est rerum in Palaestina commutatio facta. Nam saraceni ad ingenium reversi, in aedem sepulcri impetum interdum facere, custodes vexare, ac superbe, crudeliterque in eos agere audebant, qui ex Europa, aliisque orbis terrarum partibus Hierosolymam adorandi voluntate venissent. Itaque quum latini, qui in urbe manserant, ceterique hospites christiani spe videndi deinceps cuiusquam suorum civium fere omni deiecti essent, communemque proinde ca-

„ cum sancto Wilibaldo septem contribules illius, et ipse „ fuit octavus. Confestimque pagani saraceni reperientes, quod advenae, et ignoti homines illuc venissent, „ tulerunt eos, et captivos habebant, quia nesciebant de „ quali fuerant regione, sed speculatores illos esse existimabant. Et captivos eos ducebant ad quemdam senem „ divitem, ut videret, et agnosceret unde essent. At ille „ senex interrogavit eos, unde essent, aut quali fungerentur legatione. Tunc illi respondentes, ab exordio „ totam intimaverunt ei itineris sui caussam. Et ille senex respondens ait: *Frequenter huc venientes vidi homines de illis terrae partibus istorum contribules: non „ quaerunt mala, sed legem deorum adimplere cupiunt.* „ Tum inde illi pergentes venerunt ad palatium, ut rogarent illos viam transire ad Hierosolymam etc. „. Vide Mabillonium *act. ss. or. s. Bened. tom.* IV. *pag.* 372. *seqq. edit. Paris. an.* 1672.

(1) *Vide notationem superiorem.*

(2) Adeundi Bollandiani *tom.* V. *Iunii pag.* 199. *edit. Antuerp.*

(3) Ita quidem Eginhardus *in vita Caroli magni c.* XVI. *pag.* 95. *tom.* V. *script. rer. gallicar. edit. an.* 1744. Iacobum Basnagium, qui suo more omnia rapit in peiorem partem, contra atque proditum ab Eginhardo memoriae sit, alio consilio Aaronis amicitiam a Carolo exoptatam scribit *t.* II. *hist. par.* I. *Des iuifs. p.* 40. *edit. an.* 1716. Confer, si licet, quae habet Iohannes Laurentius Moshemius *diss. de lumine sanctis sepulcri pag.* 18. *edit. an.*1736. Vide praeterea Baronium, et Pagium ad an. 800. et Cointium *annal. eccl. francor. ad an.* 800. 801.

(4) Monachus Bened. anonymus, cui Mabillonius suo arbitratu indidit Bernardi nomen: *Comment. de locis sanctis n.* 10. *pag.* 524. *tom.* IV. *act. ss. o. s. Benedicti edit. Paris.*

lamitatem miserarentur, lucis quoddam genus praeter consuetudinem magno sabbato in lampadas templi descendere, easque accendere (1) animadverterunt. Id ut constanter experiundo quotannis contingere cognorunt, inductis in eam opinionem sunt, ut si publicatum esset, suorum aliquos, saltem novitate, ac rei magnitudine permotos, eodem concessuros, sibique solatio futuros confiderent. Quae res ita omnino, ut illi prospexerant, evenit. His enim nunciis intellectis, egredi e suis civitatibus magno numero christiani, Hierosolymamque oratum secedere statuerunt. Eorum, qui sequuti huiusmodi consilium sunt, Theophanes et Theodorus fortissimi viri fuerunt, qui Theophilo imperatore pro sanctis imaginibus pugnarunt (2), duoque illi monachi, quorum alter (3) Nicolao I. pontifice, alter aliquamdiu post Hierosolymam pervenit, uterque vero de rebus, quas in itinere vidisset, commentarios scripsit. Bernardus (nam secundo id nomen erat) lumen, de quo supra demonstratum est, visum ab se fuisse (4) affirmavit. BB. *Salome, et Iuditha* (5), sociaeque hoc ipso saeculo Bethleemum, Hierosolymam, aliasque Palaestinae provinciae urbes peragrarunt, in quibus aliquem esse locum Christi praesentia consecratum acceperant.

SAECULO X. et XI.

Deinde *Conradus* constantiensis episcopus, *Iohannes* abbas (6) parmensis, s. *Lietbertus* episcopus cameracensis (7), sec. XI. eiusque socii, et s. *Udalricus* (8), nam ceteros, ne sim longus prae-

(1) De hac re agam §. huiusce capitis extremo.

(2) Consule iambos Theophili, quos refert Cedrenus *pag.* 521. *par.* II. *inter script. hist. byzant. edit. Paris. an.* 1647.

(3) Is est monachus ille, cuius *de locis sanctis* commentarium refert *loco mox indicato* Mabillonius. Nicolao autem I. summo pontifice profectum Hierosolymam esse, ut constat *p.* 523. Hunc monachum eumdem atque Bernardum esse, quem Willelmus malmesburiensis *de gestis regum Angliae l.* IV. *cap.* II. *p.* 209., et Albericus in chronico *ad an.* 670. *edit. Leibnit. tom.* II. *accession. historic. p.* 18. memorant, Mabillonius putat, *tomo eodem* IV. *ss. o. s. Bened. p.* 502. Sed vereor, ne lapsus sit, inque eumdem errorem illexerit Papebrochium *hist. chronol. patriarch. Hierosol.*, *quam tom.* III. *act. ss. mensis maii praefixit p.* XXI. Nam Bernardus, ut est a malmesburiensi animadversum, iter hierosolymitanum fecit an. 870., monachus contra mabillonianus annos post an. 867. cum vivo Nicolao profectus sit, quem anno modo indicato obiisse certum, exploratumque est. Rursum Bernardus affirmat suis se oculis ignem sancti sepulcri vidisse, quod monachus mabillonianus de se ipso usquam tradidit; ut ne illud quidem, quod Bernardus testatus est, in xenodochio se constitisse, quod a Carolo magno extructum fuerat. Consulendus, modo lectori liceat, Moshemius *de lum. s. sepulcri p.* 16.

(4) Vide malmesburiensem, et monachum mabillonianum *locis modo indicatis*.

(5) Confer acta ss. *mensis ian. tom.* V. *ad d.* XXIV. *p.* 496. *seqq.*

(6) Bollandiani *tom.* V. *act. ss. mensis maii p.* 180.

(7) Iidem *tom.* IV. *iunii p.* 596. *seqq.* Sed is videre sacra loca non potuit.

(8) Acta s. Udalrici refert Mabillonius *saec.* VI. *act. ss. o. s. Benedicti par.* II. *p.* 761. *seqq.* Consule Bollandianos *tom.* III. *iul. ad d.* X. *eiusdem mensis p.* 136. *seq.*

tereo, rati excitari se magis magisque ad pietatem, virtutemque colendam posse, si quod actum ante ab aliis magna eorum utilitate fuerat, fecissent, in Syriam navigarunt, Hierosolymaeque locis sacris omnibus visis, Bethleemum petierunt, atque ad speluncam adducti divinum numen adorarunt. Idem est a *Poppone* (1) abbate, sociisque itineris *Roberto*, et *Lauro*, a ss. *Gerardo* (2), *Gualtero* (3), *Poppone* trevirensi (4), *Simeone* recluso (5), *Davino* (6), *Helmerado* (7) presbytero, et a *Willelmo* eremita, *Odolrico* aurelianensium praesule, *Sigefrido* (8) moguntino archiepiscopo, *Gunthero* antistite bambergensi, *Othone* ratisbonensi, *Willelmo* traiectensi, septemque circiter millibus germanorum factum. His praeiverant Dietericus comes (9), alterque Dietericus dux Hollandiae (10), qui an. MXXXIX. extremum obiit diem. Itaque paucis post annis iter illud ingressus est, quam sancti sepulcri aedes iussu Akemi caliphae, quem iudaei in nostros homines concitaveraut, eversa est (11). At sive eius principis, sive Mariae matris, quae christianis sacris addicta erat, sive filii Daeri (nam variae de hac re fuerunt, interque se discrepantes scriptorum opiniones) decreto abrogata lex de pellendis sepulcro nostris fuit; hoc certum est, fuisse paullo post aedem restitutam, datamque christianis ad locum sanctum adeundi, adorandique perpetuam potestatem.

(1) Bolland. *tom.* II. *m. ianuar. p.* 639.

(2) Iidem *tom.* I. *april. p.* 416.

(3) Iidem *tom.* II. *maii p.* 703.

(4) Iidem *tom.* I. *iunii p.* 92.

(5) Ibid. *et pag.* 87.

(6) Ibid. *p.* 327.

(7) Iidem *tom.* V. *ian. p.* 388.

(8) Una enim hi omnes, quos post Sigefridum nomino, hierosolymitanum iter aggressi sunt. Confer, quae collegit Baronius ad eam rem confirmandam ad an. 1064. n. XLIII.

(9) Baron. *ad. an.* 1066. n. XI.

(10) Vide Gretserum *l.* I. *de sacris peregr. c.* VI. *p.* 23. *tom.* IV. *opp. edit. novae.*

(11) Adeundi Herbelotus *bibliotheque oriental. ad vocem* Hakem *p.* 411. *et ad v. mogireddin p.* 597. Iosephus Simonius Assemanus vir doctissimus *biblioth. orient. tom.* I. *p.* 628. *et tom.* III. *p.* 3. *c.* VII. §. XX. *p.* 368. quo loco sic habet *Olaimus mahamedanus.* „ Nunc aliquid commemo„ remus ex iis, quae Hierosolymae per eam tempestatem „ contigerunt. Anno 397. (*hoc est Christi* 1007.) Hodemus „ Beamrillah Al-Mansores pater Ali, filius autem Azizi „ Phatemitae caliphe Aegypti, praecepit, ut templum „ Kamamae (*hoc est s. sepulcri*) everteretur „. Eadem fere, sed corruptis nominibus refert Stephanus Moynius *tom.* II. *not. et observ. ad var. sacr. p.* 436. Innumeri pene sunt, qui religionis ergo peregrinatum in Palaestinam contenderunt. Quorum si catalogum accuratiorem texere vellem, opus esset molestiae, ut laboris plenum. Itaque his paucis exemplis contineri volui. Qui plura desiderat, is consulat Gretserum *lib.* I. *de peregr. cap.* IV. V. et VI., et Iohannem Stalenum l. inscript. *peregrinus ad loca sancta etc, tract.* XI. *c.* V. *p.* 307. *edit. an.* 1619.

§. V.

Refellitur eorum sententia, qui peregrinationes in Palaestinam reprobandas putant.

Hanc tam veterem consuetudinem, etsi orthodoxi omnes semper probaverant, fuerunt tamen XVI. saeculo, qui novis partibus studerent, inque inanibus rebus numerandam arbitrarentur. Iohannes Calvinus, et centuriatores (1) magdeburgenses, cum secessione a nostris facta, quae in usu apud nos essent, aut nihil afferre utilitatis posse defenderent, aut superstitionis condemnarent, iis omnibus, quos ab se stare perspiciebant, auctores fuerunt, ut ne genus quidem illud peregrinationum christianis dicerent licere, quod esse tam constans, tamque vetus cognoscerent. Itaque Hospinianus, Molinaeus, Stephanus (2), et nostra memoria (namque ceteros, qui multi profecto sunt, nominare non est necesse) Wesselingius (3), atque Moshemius (4) ad eam opinionem tuendam nihil sibi reliqui fecerunt. Qui sane postremi cum iisdem argumentis permoti sint, quibus abutebantur superiores, et quae a Baronio, Gretsero, aliisque illustribus, maximisque viris non refutata solum, sed obtrita etiam, funditusque sublata viderentur, nihil nostris hominibus negotii exhibere poterant. Atque hi sane in hunc fere modum loquuti sunt. Principio mirari, scripserunt, se quid esset, quod cum neque auctoritate sacrorum bibliorum, ne-

(1) Erasmus Roterodamus, etsi de *peregrinationibus* in Palaestinam in eo colloquio, quod inscripsit, *peregrinatio religionis ergo*, nihil explicate scripsit, ea tamen iecit fundamenta, quibus protestantes abuti, ut eas oppugnent, consueverunt *p.* 430, *colloquior. seqq. edit. genevensis an.* 1681. Deteriores aliquanto fuerunt centuriatores, *centuria* IV. *cap.* VI. *p.* 457. *seqq. edit. an.* 1560., et Iohannes Calvinus *institut. cap.* IV. §. 7. *pag.* 43. *edit. an.* 1553., qui ea ratione sacras peregrinationes refellit, quod sibi minime placeant. Sequuti sunt Danaeus *resp. ad* VII. *controv. Bellarm. ad c.* VIII. *pag.* 1487. *seqq. edit. an.* 1596. *tom.* II., ubi sectatorem se in hac re Vigilantii, waldensium, wiclefianorum, quos pios appellat, confitetur. Hospinianus *in opere de orig. progress. usu et abusu templor., atque omn. rer. ad templa pertinentium lib.* V. *c.* XXIX. *p.* 364. *seqq. edit.* 1603. Petrus Molinaeus *in not. et lib. de peregr. epistolae Gregorii nysseni ab se in latinum sermonem conversae adiunctis, editisque Hanoviae an.* 1607. Isaacus *Casaubonus in not. ad epist. Greg. nyss. ad Eustathiam edit. Hanov. an.* 1607. Binghamus *orig. et antiq. eccles. lib.* XX. *cap.* VII. §. I. Henricus Heideggerus in sua *de peregrinat. religiosis diatribe edit. Tiguri an.* 1670., et Michael Faertschius *de peregrinationibus iudaico-ethnico-pontificiis edit. Ienae an.* 1705.

(2) Robertus Stephanus iunior, qui XVII. saeculi initio vixit, addictusque calvinianis partibus fuit, et epistolam nysseni, quam a Molinaeo diximus latinam factam, in gallicum sermonem vertit, edidítque. Confer quae de ipso scribit Gretserus *in praef. ad notationes suas super notas Molinaei p.* 305. *edit. an.* 1608.

(3) *Dissert. de sacris peregr. praefixa itinerar. hierosolymit. p.* 537. *seqq. edit. Amstelod.* 1735.

(4) *Dissert. de lumine s. sepulcri pag.* 12. *edit. Helmstad. an.* 1736.

que nostris institutis, quibus informati a Christo sumus, is usus confirmaretur, tum probatus maioribus nostris esset, quorum permulti singulari doctrinae, virtutisque existimatione (1) floruissent. Apostolum Paulum, qui doctor esset dictus a Christo gentium universarum, sic existimare, plus sanctitatis nemini mutato loco, accedere. Deinde periculum fuisse, ne qui Hierosolymam contenderent, hi iacturam facerent animi bonorum, quae essent in patria diuturna exercitatione, cultuque virtutis adepti. Quid enim consequi commodi in ea regione potuissent, in qua homines agerent improbi, scelesti, inquinatique omni genere flagitiorum? Neque haec se temere iactari. Gregorium nyssenum (2), atque (3) Hieronymum viros sanctissimos, atque doctissimos, qui coram omnia vidissent, locupletissimos rerum eiusmodi testes esse. Quod si est, qui neget, hunc eorum epistolas consulere debere; tumque iam, ut errorem agnoscat, ad detestetur, perfacile futurum. Postremo haec se, cum de origine illius consuetudinis quaererent, didicisse: Helenam (4) Constantini matrem, quae sepulcrum, quae calvariae montem, quae speluncam bethleemiticam invisisset, in caussa fuisse, cur deinceps tanta vis, tantaque nostrum hominum multitudo in Palaestinam proficisceretur. Accessisse ad haec plurimorum persuasionem, qui si loca, in quibus Christus natus, altus,

(1) Wesselingius *ibid. p.* 539. ,, Atque hic saepe mihi, *inquit*, quid potissimum christianos in illud iter coniecerit, quod nusquam sacrae litterae, aut congenita nobis ratio praecipiunt, mirari subiit. Haec utique Deum ubique se benevolum castis adoratoribus praebere, nec loci mutatione ad eum propius accedi posse, singulos admonent illo προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ, *orate in omni loco* I. *Timoth. cap.* II. v. 8. nulla usquam Hierosolymorum, aut Syriae Palaestinae praeter ceteras habita ratione ,,. Haec ille, quae a Danaeo, Hospiniano, Casaubono, Molinaeo, aliisque sui similibus mutuatus est. Permultos autem eorum, qui ingressi iter hierosolymitanum fuerunt, singulari doctrina floruisse, facile ex iis cognoscitur, quae §. superiore disputata sunt.

(2) Wesselingius ibid. ,, Nyssenus Gregorius, *inquit*, cui propius haec explorare licuit, in epistola, qua ituris Hierosolymam profectionem dissuadet, pericula egregie exponit. *Quum per orientis regiones stabula, et diversoria, et urbes omnem licentiam, et promiscuam mali libertatem habeant, qua fieri ratione potest, ut transeunti per fumum, oculi eius acrimonia non mordeantur? Ubi polluitur auditus, polluitur oculus, polluitur animus per oculos, atque aures foeda admittens, fieri ne potest, ut loca infecta transeas, nec afficiare tamen?* Ad hoc, Hierosolyma ipsa nihil sanctum habebat, latronum, adulterorum, homicidarum sentina, rari ibi boni, mali, et hominum circumvenientes quamplurimi. Quid sancti ergo inibidem reportarent, quorumve exemplo ad pietatem accenderentur?... Iterum Gregorius loquatur. *Nunc vero nullum non impuritatis genus apud eos perpetratur, nequitiae, adulteria, furta, idololatriae, veneficae artes, et maxime quidem hoc malum ibi usque adeo familiare est, ut unquam tanta sit ad homicidia facilitas, quanta illis in locis* ... Quae profecto flagitiorum illic, non pietatis domicilium patefaciunt ,,.

(3) Hieronymum sibi praesidio esse Casaubonus in *not. ad epist.* Gregorii nysseni putat, quem merito refellit Gretserus *not.* in notas *Molinaei p.* 366.

(4) Wesselingius *ibid. p.* 540. ,, Mihi rem sedulo examinanti, *inquit*, haud pauca se obtulerunt, quae, quam brevissime potero, exponam. Et primo quidem augustae Helenae, Constantinique exempla, quorum illa ad urbem inviserat, hic illam, et vicinam Bethleemum variis ornaverat operibus, multorum studia ad iter ingrediendum excitasse videntur ,,.

mortuusve fuerat lustrassent, incendi magis ad eum colendum se, maioreque studio sequendum (1) putarent. Quorum se numquam fuisse rationem reprehensuros, modo his illi rebus, veluti limitibus quibusdam, contineri curassent, operamque, ne in superstitionem (2) inciderent, dedissent. At fuisse aliquos ita affectos, atque comparatos, ut se sanctiores futuros confiderent, si baptizati in Iordano flumine fuissent (3). Non minus ineptam fuisse aliorum sententiam, qui versum psalmi *de adoratione in loco ubi stetissent pedes Dei* contorquere, eumque sacris locis Palaestinae provinciae accomodare, ac preces in iis fusas plus habere, ad placandum divinum numen, virtutis (4) iudicaret. Atque hos, in quibus Eusebius, et Hieronymus numerantur, nihil fuisse simile dicturos, si ad sermonis hebraici rationem, cuius non essent ignari, animum advertissent. Praeterea fuisse nonnullos nostrum theologorum, qui iudaeorum institutis, quibus Hierosolymam dierum quorumdam festorum celebrandorum caussa contendere praeceptum esset, christianos metiri auderent, eamque urbem reliquis sanctitate cultus praestare arbitrarentur, contemnerentque hoc modo, quae a Christo de sacrorum iudaicorum, et christianorum diversitate constituta erant. Auctam superstitionem fuisse, ubi divulgatum est, crucis virtute Hierosolymis fuisse admiranda prodigia patrata. Episcopos autem, qui deterrere suos a prava opinione debuissent, nihil praetermisisse eorum, quae spectare ad eamdam rem confirmandam viderentur. Collaudari ab his viros, feminasque, quae in Palaestinam concurrerent, perverti sacrarum scripturarum loca, turpique assentatione peregrinis aptari, cogi denique miseros consuevisse, qui lapsi in aliquod scelus erant, iter ingredi plenum incommodorum, ac si aliter veniam consequi non possent (5).

Ad haec nostri, ut supra indicatum est, iamdiu responderant: Non esse necesse, ut quae recte, pieque gerantur, omnia sacrorum bibliorum auctoritate constent. Esse permulta, quorum fiat in evangeliis, ceterisque testamenti libris commemoratio, quae tamen reiicere ne illi quidem novi, contra quos scribimus, auderent.

(1) Wesseling. *ibid.*

(2) Wesseling. *ibid.* Quae sane omnia pugnant cum iis, quae paullo ante statuerat. Nam si incendi nos aspecto sacrorum locorum ad pietatem, virtutemque colendam putat, cur aliquanto superius dixit, haud maiorem Palaestinae potius, quam aliorum locorum habendam esse rationem?

(3) Wesseling. *ibid.*

(4) Wesseling. *ibid.*

(5) Sunt haec item a Wesselingio disputata.

Fas namque esse baptizare infantes, qui usu rationis vacent, quibusnam tandem perspicuis scripturarum locis efficerent? Haec, aliaque plura, etsi non scripta, voce tamen ab apostolis in posteros manasse (1). In iisdem rebus *peregrinationes* hierosolymitanas esse ponendas. Aliter qui instituti a discipulis Christi fuerant, atque ad imperatoris Hadriani tempora vitam produxerant, numquam commisissent, ut ob magnos suos in eadem loca concursus, sepulcrum occludi, statuaeque Deorum ab ethnicis in sepulcro ipso, in monte calvariae, atque in aliis monumentis Christi collocari ethinici curarent (2). Esse illud etiam incredibile, ut quod traditum numquam ab apostolis fuisset, in sequentes aetates traduceretur, essetque omnium gentium summa in eo probando, maximisque laboribus, incommodis, aerumnis stabiliendo consensio.

Quod protestantes dicerent, usum eiusmodi cum Apostoli sententia pugnare, falsum esse. Nam etsi mutatio loci ipsa per se immutare animum non possit, nobis tamen esse exploratum, plerosque homiues et exemplis eorum, qui in locum aliquem sacris usibus destinatum concurrant, et memoria rerum ibidem gestarum, prodigiorumque, quae Deus fecerit, commoveri, incitarique, ut se Christo arctius obstringant (3), solere. Alioqui pas-

(1) Confer Gretserum *not. in not. Molinaei pag.* 314. *seqq.* Quamquam esse aliquid in sacris litteris, quod eamdem consuetudinem confirmet, ne ii quidem tam negaverint protestantes, cum nulla iis esset cum aliquo catholicorum contentio. Rauwolfius medicus in suo *itinerario hierosolymitano*, cuius locum longiusculum affert Gretserus *de sacr. peregr. cap.* xii. *p.* 54. *tom.* iv. *opp.*, sic habet. „ Cum animadverterem me in iis locis versari, ubi „ D. N. Iesus Christus versatus est, docuit, nobisque salutem per acerbam suam passionem, et mortem, per „ laetam resurrectionem, et ascensionem suam apud Patrem caelestem iterum reparavit, et obtinuit ea ineffabilia beneficia, impetratumque gratiarum thesaurum „ in memoriam revocavi, et laetatus fui, quemadmodum „ aliter fieri non potest, quia in quovis vero christiano, „ qui in calvariae monte Christi crucis, et mortis, in sepulturae loco victricis resurrectionis etc. recordatur, „ variae oboriuntur affectiones: sicut etiam apparet „ *Matthaei ultimo*, id evenisse mulieribus, ubi ita scriptum est, *quod tres Mariae ad sepulcrum foras cum timore, et gaudio iverint etc.* „ Confer, quae a nobis paullo inferius ex Gregorii nysseni epistolis producuntur.

(2) Vide, quae infra adnotamus, ubi Wesselingium refellimus aientem, Helenae, Constantinique exemplo adductos nostros fuisse, ut sacra loca sibi esse frequentanda arbitrarentur.

(3) Multa in hanc rem contra Hospinianum disputat Gretserus *de sacris peregrin. cap.* xii. *tom.* iv. Apostolus I. *Timoth. cap.* ii. *v.* 8. docet, nos in omni loco orare. Multo igitur magis iis in locis, quae recordatione rerum ibidem gestarum, nos magis excitent ad pietatem. Sanctis autem Hierosolymae urbis locis visis, excitari nos, ut quae gesta in iis fuerint, in memoriam revocemus, et moveamur ad colendum, diligendumque divinum numen, et dictum paullo ante est, et ostensum non Rauwolfii, sed etiam Wesselingii testimoniis, quocum precipue mihi controversia est. At Christus, *inquiunt*, monuit *Matth.* xxiv. *ne eos audiamus, qui ipsum in terris hinc vel hic, vel illic monstrare audeant.* Quam hoc sit ad rem, viderint protestantes. Non enim in terris versari Christum, quisnam nostrum censet, ut eum, ubi agat, ostendat. Loca indicamus, in quibus passus, sepultusque est, piumque esse dicimus, si quis ad ea se conferat, propterea quod memoria tot rerum permoveatur ad virtutem observandam. Sed sumunt, *non esse virtutem Christi illi loco alligatam.* Quis negat? Concludunt: *frustra igitur suscipi hierosolymitanum iter.* Ridiculum! Quasi vero sequatur, neminem in ecclesiam eucharistiam celebratam concurrere

surum Paulum numquam fuisse, ut suo tempore certas, ac destinatas aedes christiani haberent, in quas oraturi, remque divinam facturi convenirent, mutuoque ad colendam pietatem excitarentur (1).

Nam quod adderent, a moribus, institutisque apostolicis concursum in Palaestinam abhorrere, cuiusmodi tandem esset, cognoscerent. Quid enim? An quia Iesus futurum aliquando tempus dixit, quo *veri adoratores in spiritu, et veritate adorarent Patrem*, cautum legibus novi testamenti concludent fuisse, ne quis in certum aliquem locum oratum (2) proficisceretur? Hoc si affirmarent, tollendas aedes sacras, tollendum baptismum, tollenda demum esse omnia sacra, quae sensu percipiantur. Etenim si uno spiritu ducantur christiani necesse sit, nullas ab iis ceremonias esse observandas, quae sub sensus cadant, sintque illius indicia, quae inest in animo, religionis. Quare hoc esse ex protestantium dictis consequens, ut christianos, cum de cultu divini numinis agitur, sensu vacare oporteat, hominesque desinere vocari. Quod autem Christus de *spiritu, et veritate* statuit, sic esse omnino explicandum, ut non sint ritus, qui sensu noscantur, ecclesiae finibus exterminandi, sed adhibendi veluti nuncii quidam *spiritus*, quo animi christianorum reguntur, sintque etiam externa quaedam ad virtutem, et sanctitatem vel comparandam, vel augendam incitamenta. Nostra enim natura, quum animo, et corpore contineatur, cumque sint haec duo inter se copulata, ut

oportere, quod Christus nulli loco suam alligarit virtutem. Iam hoc saepe dixi, non eo concurri ad sacra loca, quod eis alligata sit virtus Christi, sed quod monere videantur, quid in ipsis peractum sit, inducantque recordatione passionis, mortisque Christi ad eum imitandum. Mitto cetera argumenta, quae Hospinianus, aliique congerunt, quod iisdem responsis refutari omnia recte possint. Ac Hieronymus ea epistola, quam nomine Paulae, et Eustochii ad Marcellam scripsit „ Nec hoc dicimus, „ *inquit*, quod renuamus regnum Dei intra nos esse, et „ sanctos viros in ceteris etiam esse regionibus; sed quod „ hoc asseramus, vel maxime eos, qui in toto orbe sunt „ primi, huc pariter congregari „. *Epist.* xliv. *al.* xvii. *p.* 550. *seqq. edit. Martianaei tom.* iv. *opp.* Et Theodoritus *hist. relig. cap.* ix. *pag.* 820. *tom.* iii. *opp. edit. Sirmondi*, ubi de Petro anachoreta agit „ Abiit, *inquit*, in „ Palaestinam, ut conspectis locis, in quibus salutaris „ passio suscepta est, servatorem Deum in illis adoraret, „ non quasi locis circumscriptum ... sed ut oculos etiam „ ipsos rei quadam contemplatione pasceret, nec sola „ mentis acies sine visu spiritalibus per fidem deliciis „ frueretur. Solent namque qui aliquem amant, non ex „ illius tantum aspectu affici laetitia, sed et domum, et „ vestes, et calceamenta, summa cum voluptate contem- „ plari ... Nihil ergo absurdi egit vir hic divinus ... loca „ inquirebat, ex quibus salutares omnibus hominibus „ fontes profluxerant „.

(1) Aedes, in quas statis diebus christiani convenirent, apostolorum aetate in ecclesia fuisse ostendam, ubi de *aedibus* sacris disseram. An id Paulus, ceterique apostoli aequo animo tulissent, si ita esse in omni loco orandum censuissent, ut nullus ei usui peculiari ratione destinari debeat?

(2) Hoc testimonio abusus est Rauwolfius homo de protestantium quidem numero, ut ex eius *itinerario* constat. Sed multis est a Gretsero refutatus *lib. de sacris peregrin. cap.* ix. *p.* 36. *et seqq.*

quamvis animus imperium teneat, tamen sensu plurimum, et ad agendum, et ad cognoscendum utatur; fieri quidem ita, ut si ceremoniae, quae sub aspectum cadunt, tollantur, quemadmodum hominum, sic christianorum ne cogitari quidem possit consociatio. Itaque ab Iesu servatore, qui *adorandum in spiritu, et veritate Patrem* affirmavit, esse baptismum, et eucharistiam constitutam, quorum sacramentorum (nam mittenda nunc esse arbitror reliqua) tametsi intima, quae sunt, ac virtus, quae creditur, sensum fugiant, tamen aquam in altero, in altero vero species panis, atque vini aspectum fugere nequire. Ac si ritus, si sacramenta, quae sensu percipiuntur, nihil impediunt, quo minus verum, sit, quod est praescriptum de cultu Dei *in spiritu*, labi protestantes, qui hoc uno evangelii loco conentur efficere, nefas esse christianis ad sepulcrum Christi, ad calvariae montem, ad speluncam bethleemiticam oratum accedere.

Nostrum esse neminem, qui palaestinorum eius temporis, quo Gregorius, Basiliusque scriberent, defensionem esse suscipiendam (1) putet. Fuerint illi quidem improbis moribus. Quid? esse ne proinde condemnandos superstitione, ac sceleris bonos, qui iter in Palaestinam caussa religionis instituissent? Hoc si ita est, discedendum cuique nostrum ex omni civitate esset, propterea quod nulla sit, in qua impudici, periuri, improbi multitudine bene moratos non superent. Quapropter in hisce rebus, non quales quisque homines reperturus sit, sed qua voluntate aliquo profi-

(1) Quamvis si vellem, ostendere perfacile mne possem, plurimos ea aetatem in Palaestina, in primisque Hierosolymis floruisse singulari virtute christianos. Atque sunt quidem huiusce rei testes Paula, et Eustochium in ea, quam Hieronymus ipsorum nomine scripsit epistola, ex qua nonnihil supra produximus. Sic enim scribunt: « Quicumque in Gallia fuerit primus, huc properat. Divisus ab orbe nostro britannus, si in religione processerit, occiduo sole dimisso, quaerit locum fama sibi tantum, et scripturarum relatione cognitum. Quid referamus armenios, quid persas, quid indos? Quid aethiopum populos, ipsamque iuxta Aegyptum fertilem monachorum, Pontum, et Cappadociam, Syriam coelen, et Mesopotamiam, cunctaque orientis examina? Quae iuxta Salvatoris eloquium dicentis: *Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae*, concurrunt ad haec loca, et *diversarum nobis virtutum specimen ostendunt*. Vox quidem dissona, sed una religio: *Tot pene psallentium chori, quot gentium diversitates*. Et inter haec, quae vel prima inter christianos virtus est, *nihil arrogant sibi de continentia supercilii. Humilitatis inter omnes contentio est. Quicumque novissimus fuerit, hic primus putatur. In veste nulla discretio, nulla admiratio. Utcumque placuerit incedere, nec detractionis est, nec laudis*. Ieiunia quoque neminem sublevant; nec defertur inediae, nec moderata saturitas condemnatur. Suo Domino unusquisque stat, aut cadit. Et quod in plerisque *provinciis est familiare, ut se genuino dente lacerent, hic penitus non habetur. Procul luxuria, procul voluptas. Tanta in ipsa urbe orationum loca, ut ad ea peragranda dies sufficere non possit* ». Haec illae quidem perpaucis annis post, quam vita functus Gregorius nyssenus fuit. Neque vero de exteris, peregrinisque tantum, sed de iis etiam, qui Palaestinam incolerent, loquuntur, ut quivis facile intelliget, qui legerit considerate. Sed quid multis est opus? Si Gregorius ipse *epist. ad Eustathium, et Ambrosiam congressu bonorum*, συντυχίᾳ τῶν ἀγαθῶν, delectatum se maxime fuisse scribat, cum Hierosolymis ageret? *pag.* 1055. *tom.* II *opp. edit. an.* 1615.

ciscatur, qua continentia, qua virtute moderetur animum, disquirendum esse. Multos nostra, multos patrum memoria Hierosolymam abiisse peregrinatum, qui deinde aut ibi constiterint, aut reversi in patriam fuerint meliores (1).

At Gregorius nyssenus, et Hieronymus vehementer eorum desiderium improbant, qui illi se itineri committere optarent. Quorum nam desiderium? An quo ipsi aliquando (2) flagrassent? Id sane tam esse falsum, ut ne veri quidem esse simile videatur. Ac Melaniam, Paulam, Eustochium (3) quis credat ob eam rem maxime fuisse ab Hieronymo commendatas, quam ipse ferendam non putasset? Paulinum scilicet monachum tunc aetatis (4) ab

(1) Confer exempla allata §. superiore.

(2) Nam flagrasse quidem ea cupiditate Gregorium, Hierosolymamque proinde venisse, ibique orasse, ubi Christus sessutus est, constat ex eadem ad *Eustathiam etc. epist. l. c.* Quinetiam eam rem maximam sibi attulisse voluptatem scribit. « Congressus, *inquit*, bonorum, mihique ex animo dilectorum, et illius ingentis humanitatis nobis a domino praestitae, monumenta, quae isthic (*hoc est Hierosolymae*) ostenduntur τῆς μεγίςης ἐγένετό μοι χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης ὑπόθεσις, *maximi mihi gaudii, et voluptatis argumento fuerunt*: δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐδηλώθη μοι ἡ κατὰ Θεὸν ἑορτὴ, διά τε τοῦ ἰδεῖν τὰ σωτήρια σύμβολα τοῦ ζωοποιήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ, καὶ διά τε τοῦ ψυχαῖς συντυχεῖν, ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος σημεῖα πνευματικῶς θεωρεῖται, ὥςε πιςεύειν ὅτι ἀληθῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἐςὶ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχοντος ἡ Βηθλεέμ, ὁ γολγοθᾶς, ὁ ἐλαιὼν, ἡ ἀνάςασις. Utroque enim modo feriari quid esset experiebar, quum et Dei, qui vitam nobis dedit, symbola salutaria videbam, et in eiusmodi personas incideram, in queis illa ipsa signa gratiae Domini spiritualiter est contemplari, ut credere liceat, esse revera in animo illius, qui Deum in se habet, Bethleemum, golgotham, olivetum, et resurrectionem ». De Hieronymo autem quid dicam? Quem plane liquet deterreri numquam potuisse, quo minus religionis ergo in Palaestina maneret, laudaretque homines, qui eamdem ob caussam Hierosolymam, Bethleemumque proficiscerentur. Confer eius *epist.*, quam nomine Paulae, et Eustochii ad Marcellam scripsit paullo ante indicatam. *Praefat. in lib* IV. *commentarior. in Hierem. p.* 613. tom. III. *opp. edit. Martianei*, et epistola XLVIII. *ad Desiderium al.* CXLIV *p.* 562. tom. IV. ubi « Hortor, *inquit*, vos, et precor per Domini charitatem, ut nobis vestros tribuatis aspectus, et per occasionem sanctorum locorum tanto nos ditetis munere. Certe si consortia nostra displicuerint, adorasse ubi steterunt pedes Domini pars fidei est, et quasi recentia nativitatis, et crucis, ac passionis vidisse vestigia ». Scripsit autem hanc epistolam circa an. 397., *et epist.* LXXXIV. *al.* XXX. *ad Oceanum pag.* 661. tom. IV. quo loco « Nos, *inquit*, in oriente tenuerunt iam fixae sedes, et *inveteratum sanctorum locorum desiderium* ». Viderint nunc sacrarum peregrinationum calumniatores, qua impudentia Danaeus dixerit, sibi esse non modo nyssenum Gregorium, sed etiam Hieronymum consentientem.

(3) Confer *epist.* XXVIII. *al.* XLIX. *ad Asellam p.* 66. tom. IV. *et* LXXXVI. *al.* XXVII. *ad Eustochium p.* 670. *seqq.*

(4) Vide eius epistolam LXII. *al.* XIII. *ad Paulinum pag.* 564. tom. IV. *opp.* ubi « Ut simpliciter motus mentis meae fatear, considerans et propositum tuum, et ardorem, quo saeculo renunciasti, differentias in locis arbitror, si urbibus, et frequentia urbium derelicta, in agello habitas, et Christum quaeras in solitudine, et ores solus in monte cum Iesu, sanctorumque tantum locorum vicinitatibus perfruaris, id est ut et urbe careas, et *propositum monachi non ammittas*. Quod loquor non de episcopis, non de presbyteris, non de clericis loquor, quorum aliud officium est; *sed de monacho, et de monacho quondam apud saeculum nobili*, qui idcirco precium possessionum suarum ad pedes apostolorum posuit, docens, pecuniam esse calcandam, ut humiliter, et secreto victitans, semper contemnat, quod semel contempsit. Si crucis, et resurrectionis loca non essent in urbe celeberrima, in qua curia, in qua aula militum, in qua scorta, mimi, scurrae, et omnia sunt, quae solent esse in ceteris urbibus, vel si monachorum turbis tantummodo frequentarentur, expetendum revera cunctis monachis huiuscemodi esset habitaculum. Nunc vero summae stultitiae esset *renunciare saeculo ... monachum profiteri, et inter maiores populos periculosius vivere*, quam eras victurus in patria. De toto hoc orbe concurritur. Plena est civitas univers

ipso Hieronymo, a Gregorio (1) vero, nescio quos viros, qui monasticum institutum profiterentur, existimarentque, nisi ad sacra loca profecti essent, sibi aliquid, quod magni esset ad salutem sempiternam momenti, defuturum, deterritos fuisse, ne domo ab-

» generis hominum, et tanta est utriusque sexus constipatio, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum » sustinere cogaris ». Viden? ut Hieronymus non alium quemquam, sed *monachum*, qui in solitudinem se contulerat, quo uni Deo feriaretur, hortetur, ne se ei itineri committeret, in quo offendere plures posset, qui detrimentum eidem afferrent? Accedebat huc, quod nonnulli sibi persuadere non dubitaverunt, nescio quid sibi deesse boni, propterea quod Hierosolymam non vidissent. Quae res sane et falsa erat, et indigna, quae in animo Paulini haereret. Quamobrem Hieronymus: *De Hierosolymis*, inquit, *et de Britannia aequaliter patet aula caelestis. Nec quidquam fidei tuae deesse putes, quod Hierosolymam non vidisti.* Id vero nemo nostrum unquam dixerit. Facile namque intelligimus virtutem quemque consequi ubique terrarum posse, idque peragere, quod conferat ad comparandam sempiternam vitam. Haec autem cum ita se habeant, non est cur protestantes epistolam ad Paulinum pugnare dicant cum ea, quae est ab Hieronymo ad Marcellam scripta. In hac enim, inque multis aliis, quas laudavimus, non monachos, cuiusmodi Paulinus erat, sed alios ad Christi loca visenda invitat; in ea contra, monachum, ne id faciat, neu se in discrimen adducat, hortatur. Consule Gretserum *de sacris peregr. lib.* 1. *cap.* 21.

(1) Gregorius nyssenus *epist. de iis, qui adeunt Hierosolyma tom.* II. *opp. p.* 1084. *edit. an.* 1615. « Sunt alii » qui ex iis, *inquit*, qui solitariam, et privatam vitam sibi delegerunt, qui in parte pietatis ponant hierosolymitana loca vidisse ». Itaque hos coarguit Gregorius, propterea quod persuaderi sibi id opinionis genus tulerint. Ergo, ut eosdem convincat, non esse *pietatis* partem, hoc est ad salutem ullo modo necessarium, quod praeceptum divina lege nusquam fuerit. Iam vero iter hierosolymitanum nemini esse praescriptum a Christo; ac perfectum esse hominem posse, qui sacra Palaestinae loca nunquam inviserit. Quod si inest peregrinationi eiusmodi quidquam utilitatis (inesse autem aliquid Gregorius ipse ostenderat in *epist.*, *quam ad Eustathiam* scripsit, ut paullo ante animadvertimus) « Ne sic quidem » honesta a *perfectis* (*hoc ille epitheto ornat monachos*) studio dignum videri debere ... Immo maxime esse cavendum, ut nihil ab eo laedatur is, qui secundum Deum » vitam instituit agendam ». Subiungit continuo: « Quid » igitur est in his, quod laedat? Sancta, et gravis vitae » institutio eadem omnibus, et viris, et feminis proposita est. Peculiaris est vitae philosophicae honestas, et » castitas, quae in vita ab utraque non mixta, ac seorsim » acta consummatur, ita ut impermixta sit, et minime » confusa natura, neque feminis in consortium virorum, neque viris in mulierum ad tuenda castitatis, et » honestatis officia contendentibus. At vero itineris conficiendi necessitas, nunquam non diligentem in his » observandis in indifferentiam adducit ». Ad monachos autem cum haec sit perscripta oratio, qui vagari hac illac non debebant, errabantque putantes aliquid se pati iacturae virtutis posse, ni Hierosolymam proficiscerentur, quid est, quod a protestantibus in omnes christianos transferatur? At omnes, *inquiunt*, sibi a malis caveant, oportet. Non nego. Verum malum nullum erat, laicum aliquem, presbyteros etc., qui solitariam vitam non colerent, eo proficisci, ubi aspicere loca sancta possent. Alioqui egrediendum omnibus e civitatibus esset, ut supra observatum est. Nisi enim in solitudinem te conferes, audies plerumque, videbisque in civitate, quae minime conducere possint ad pietatem. Ac si Hierosolymis plures erant perversis moribus, multo maiore numero alibi reperiebantur. Huius rei testis est idem ipse Gregorius *epist. ad Eustathiam p.* 1089. « Si locus, *inquit*, qui » sanctum vestigium verae vitae suscepit, purus a malis » sentibus non est, quid de ceteris opinari debemus, qui » sola auditione, et praedicatione boni illius communionem sunt adepti »? Igitur si proficiscendum nemini Hierosolymam protestantes censent, idque iam ratione Gregorii confici arbitrantur, fatebuntur etiam, excedendum omnibus esse e saeculo, atque institutum monasticum colendum, quo seorsim viri a mulieribus degant. Sed rursum opponunt: Gregorium testari, id tantulum se eo itinere utilitatis percepisse, quod ex comparatione cognoverit, nostra, hoc est interna animi bona, externis longe esse sanctiora. Id ab Gregorio hac in oratione dici, non nego. Verumtamen in epistola ad Eustathiam maximam se voluptatem, et gaudium percepisse, expertumque se, quid esset ἡ κατὰ Θεὸν ἑορτή *festus dies secundum Deum* adiungit. Quid igitur? Pugnantia ne loquutum hominem dicemus? Minime vero. Sed est id oratorum interdum proprium, ut non esse necesse arbitrentur dicere, quae minime conferunt ad ostendendum, quod persuadere aliis statuerunt. Quod notat Casaubonus *in Greg. epist. ad Eustathiam*, nyssenum non tam esse accurate loquutum cum ad Eustathiam, ut cum ad monachos scriberet, quod illic οἰκονομικῶς, hic διδακτικῶς ageret, ridiculum est. Quare merito vapulat a Gretsero *pag.* 373. *in not. ad not. Molinaei edit. an.* 1608. Ac ferreus Gregorius fuisset, si loca, in quibus pro salute generis humani, tot incommoda perpessus Servator, mortuus, sepultusque esset, ac deinde resurrexisset, perlustrans, non commoveri quidem se ad pietatem sensisset. Quod nec Wesselingius negat, ut supra ostensum est.

scederent, seseque, cousuetudiue sceleratorum, quibus Palaestina provincia abundaret, et in quos viatores incidere solerent, in discrimen adducerent illius virtutitis, aut delendae, aut minuendae, quam in monasteriis divina sibi ope, diuturnaque exercitatione comparassent (1).

Non Helenam Constantini augusti matrem, sed eos, qui acceperant ab apostolis disciplinam, exemplo posteris fuisse, ut ad sacra loca frequentes (2) concurrerent. Haec et veterum testimoniis, et factis ethnicorum constare. Praeterea esse nobis persuasum, non improbitatem palaestinorum, non superstitionem, quas lutherani, et calviniani iactarent, sed ipsam per se consuetndinem

(1) Hanc Gregorii epistolam sunt, qui in spuriis numerandam verisimilius esse putent. In his sunt magnus Bellarminus *lib.* III. *de sanctis cap.* XIII., et Richeomus, ut initio adnot. in not. *Molinaei* scribit Gretserus. Dubitat Gretserus ipse *lib.* I. *de peregr. sacris cap.* X. *p.* 42. *seqq.*, et not. in not. *Molinaei p.* 206. *tom. eodem* IV. *opp.* Non discrepat eruditissimus Lambecius *lib.* 8. *biblioth. vindobonensis p.* 81., ubi catholicorum probat de sensu epistolae eiusdem sententiam. Contra magnus Baronius *ad an.* CCCLXXXVI. *n.* XLVIII. genuinam esse facile patitur, sed nihil impedire, quo minus recte agant, qui iter religionis ergo in Palaestinam instituunt, defendit, quod *de anachoretis*, solitariamque vitam agentibus, non de aliis nyssenus loquutus sit.

(2) Hoc protestantes volunt, ante Helenam nullos fuisse, qui religionis causa in Palaestinam contenderent. Atque silentio Iustini, Tertulliani, Cypriani abutuntur, ut ostendant, horum temporibus neminem iter eiusmodi suscepisse. Quo in errore versatur in primis Hospinianus *l. c. p.* 364. Consentiunt magdeburgenses, Danaeus, Wesselingius *ll. cc.*, ut qui ab Helena primum exemplum datum affirmant. At Cyrillus hierosolymitanus *catech.* XVII. *n.* XVI. *p.* 272. *edit. Toutaei*, *Non enim nunc coepit*, inquit, *caeterarum gentium multitudo huc ex omnibus partibus congregari, sed ex tunc*, hoc est ex illis temporibus, *quibus Iohannes, ceterique apostoli quavis lingua loquebantur.* Huc item spectant, quae Paulae, Eustochiique nomine complexus Hieronymus est. *Ep.* XLIV. *al.* XVII. *pag.* 550. *ad Marcellam tom.* IV. *opp.* « Longum est, *inquit*, nunc ab « ascensu Domini usque ad praesentem diem per singu- « las aetates currere, qui episcoporum, qui martyrum, « qui eloquentium in doctrina ecclesiastica virorum ve- « nerint Hierosolymam, putantes minus se religionis, mi- « nus habere scientiae, nec summam, ut dicitur, manum « accepisse virtutum, nisi in illis Christum adorassent « locis, de quibus primum evangelium de patibulo co- « ruscaverat ». In his numerandus est Alexander, qui medio fere saeculo III., quo Cypriano florebat, episcopus Hierosolymorum instinctu divino creatus fuit: ut mirum sit, Hospinianum tante impudentiae, vel imperitiae fuisse, ut Cypriani aetate neminem fuisse contenderet, qui eiusmodi iter pietatis ergo ingrederetur. Eusebius *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* XI. *p* 212. *edit. Paris. Vales.* „ Alexander, „ *inquit*, cum ex Cappadocia, in qua primum episcopus „ fuerat ordinatus Hierosolyma profectus fuisset εὐχῆς, „ καὶ τῶν τόπων ἱστορίας ἕνεκεν *orationis, visen-* „ *dorumque locorum causa*, fratres illius ecclesiae huma- „ nissime eum excipientes, reverti post haec in patriam „ non siverunt „. Scio esse aliquos, qui antiquariorum more Alexandrum peragrasse loca Christi defendant. Quorum si vera est opinio, quo tandem spectare putabunt τὸ εὐχῆς ἕνεκεν, *gratia orationis, seu precationis?* At Eusebium, inquiunt alii, suorum temporum consuetudine metiri est ausus superioris aetatis mores: lepide! Quasi vero Eusebius nesciret, quae acta in Palaestina ante Helenae adventum fuissent, qui episcopus caesariensis in eadem provincia erat aliquanto prius, quam iter Augusta suscepisset hierosolymitanum. Atque is episcopus, qui assentator imperatoris, eiusque matris existimabatur, numquam commisisset, ut quod actum primum ab Helena est, illud esse reliquum alteri, qui superiore tempore visisset, tribuendum posteri censerent. Praeterea Hieronymus in *catalogo scriptor. eccles. cap.* LXII. *tom.* IV. *p.* 118. „ Alexander episcopus Cappadociae, *in-* „ *quit*, quum desiderio sanctorum locorum Hierosolymam pergeret etc. „. Rursum Hieronymus *lib. eod. cap.* LXIX. *p.* 116. de Firmiliano, quem Caesareae in Cappadocia Cypriani tempore episcopum fuisse constat, loquens „ Firmilianus, *inquit*, Caesareae episcopus .... po- „ stea sub occasione sanctorum locorum Palaestinam ve- „ niens, diu Caesareae in sacris scripturis ab eo Origene „ eruditus est „. Eodem spectant, quae supra disputavimus, cum ob concursum nostrorum in loca sancta statuas Deorum paullo post initium secundi saeculi ethnicos posuisse demonstraremus. Sed non est opus, ut diutius in re manifesta operam esse conterendam putem. Consule Gretserum *lib.* I. *de peregrin. sacris cap.* IV.

peregrinandi adversariis minime placere. Secum enim illos pugnare, qui nunc inficientur, quod paullo ante affirmassent. Nam si abusionem aversarentur, cur *peregrinationes* componi cum institutis christianis posse negarent? Cur Pauli apostoli locum, qui nihil obstaret, opponerent? Cur totis voluminibus *peregrinantes* concidendos arbitrarentur? Sacra ne biblia cum religione christiana componi dicerent nequire, propterea quod illis sociniani, ceterique haeretici abuterentur? Hoc si de *scriptura* non dicunt, quod adimi illi sanctitas scelere malorum, perversorumque hominum non possit, quo vultu de *peregrinationibus* dicere generatim non vererentur, quas, sublata superstitione, conferre ad pietatem aliquid posse iudicarent? Quamobrem aut ignorare eos, quae disputant, aut si habeant explorata, non abusum, sed peregrinandi etiam morem reiicere; cumque se implicatos cernant, uti circuitione verborum, ac loqui pugnantia, ne esse lapsi errore videantur.

Eorum consilium, qui baptismum differrent, quoad opportunum tempus nacti essent, quo sibi in Palaestinam abire, inque Iordano flumine exemplo Christi tanto mysterio initiari possent, ferri aliquo modo pietatis ratione quivisse, ratione vero periculi, in quod adducerentur, si baptismi expertes decessissent, nullo modo. Sed hoc ei quaestioni, quae est de concursu in sacra loca, non esse simile.

Non esse Eusebium, atque Hieronymum reprehendendos, quod versum psalmi, qui sic haberet: *Adorabimus in loco, ubi steterunt pedes eius*; sanctis Palaestinae locis accommodaverint. Quamquam enim optime noverant, quae praecipua versiculi (1) significatio esset, tamen quoniam nemini vitio dandum iudicaverant, qui allegoriis interdum, translatisque sensibus uteretur, licere quoque sibi putasse, ut quae aptari locis Christi dicta prophetarum valerent, eadem usurparent, excitarentque nostros, ut pietate maiore ad sepulcrum, calvariaeque montem accederent. Atque haud scire nos, quare Wesselingio (2) licuerit itineribus peregrinantium aptare virgilianum versum:

Per mare, per terras, per tot discrimina rerum;

Eusebio vero, atque Hieronymo ita versum illum psalmi trans-

(1) *Confer Hieron. brev. in psal.* CXXXI. *p.* 467. *t.* II. *opp. edit. Martianaei.*
(2) *L. c.*

sferre, ut in loca terrae sanctae etiam caderet, non licnerit. Verum hoc inimicos catholici nominis solere, ut modo carpere possint, levia, inepta, indigna denique sapienti viro consectentur. Plus autem virtutis inesse locis iisdem ad placandum Deum, si qui affirmarunt, hos ita intellexisse, ut aditu aspectuque eorum moveri magis homines ad virtutem observandam, diligendumque Deum, non vero ut inde re ea per se virtutem aliquam, *influxumque*, ut aiunt, *physicum* censerent.

Quod quererentur de scriptoribus, qui ad exemplum iudaeorum confugerent, quibus quotannis onus ter ascendendi Hierosolymam incubebat, scirent, non esse tam barbaros nos, tamque imperitos rerum, ut hebraeis ceremoniis, legibusque teneri neminem nostrum (1), ignoraremus. Sed quemadmodum longe aberant a suspicione erroris hebraei, qui templum hierosolymitanum quotannis adoratum proficiscebantur, fasque illis erat id agere, quamquam multos, dum iter facerent, offendebant, qui essent flagitiis implicati; ita superstitionis reos agi non oportere christianos, qui in Palaestinam secederent, non ut templum, quod figura Christi fuisset, sed ut loca, quae Christus rebus egregie, sancteque gestis consecraverat, religionis caussa venerarentur. Neque nos mores nostros iudaicis moribus metiri. Nam quod illos facere vi legis necesse erat, hoc nos agere in locis, in quibns Servator generis humani constitit, arbitrari liberum nostris esse debere. Ac si ritus iudaicos nonnullos sanctificatos, virtuteque superiore donatos Iesus in ecclesiam transtulit, utque a nobis adhiberentur praecepit (cuiusmodi esse baptismum constat), cur tandem arguerentur impietatis, qui non ceremonias iudaeorum ullas colerent, sed in ea loca se conferrent, quae a Christo esse rebus sanctissime gestis illustrata scirent?

Auctam autem *superstitionem* fuisse, ubi enunciatum est, admiranda prodigia a Deo esse, cum inventa crux Christi servatoris fuit, patrata, concedi a nemine sano posse. Neque vero imbutos esse superstitione eos, qui aliquo proficiscantur, ubi a Deo

(1) Eusebius *lib.* VI. *demonstr. evang.* c. XVIII. p. 288. *edit. an.* 1628. „ Quod aliter quoque licet intueri completum ad verbum, quando hodie quoque omnes, quicumque Christi religionem cum fide susceperint, ex omnibus terrae partibus concurrunt, non ut quondam festae cuiusdam laetitiae gratia, quae in Hierusalem celebretur, neque ut adorent in eo, quod olim in Hierusalem constitutum fuerat sanctuario, sed ut diversentur ... ut in monte olivarum, qui est contra Hierusalem, adorent, ubi gloria Domini commutata est, postquam delevit priorem civitatem etc „.

signa intelligant, atque miracula fieri solere. Nisi enim ita se res haberet, accusati impietatis fuissent christiani, qui iis locis considerent, unde Petrum esse transiturum acceperant, ut, si adversa valitudine vexarentur, sanitatem (1) recuperarent. Atque ab adversariis, nisi sibi caveant, eos etiam condemnatum iri, qui fimbriam Christi (2) attingere, sudariola apostolorum parare, ac *semicincta* (3) consequi, et retinere salutis impetrandae caussa conarentur.

Quamobrem vero non collaudassent eos episcopi, quos pietate in Palaestinam adductos, meliores in patriam revertisse perspicerent? Nam laudatos ab eis improbos usquam fuisse, osteudi nullo vetere monumento posse.

Age vero, quae tandem scripturarum loca corrupta a patribus fuisse ob rem eamdem adversarii iudicarent? An quia fuerunt, qui Eudociam Augustam, propterea quod moenia urbis restituisset, laudandam arbitrarentur; eiusque opera versiculum psalmi, *Benigne fac Domine in bona voluntate tua Sion, ut aedificentur muri Ierusalem*, exitum habuisse dicerent, vitiata ab illis turpi assentatione sacrorum bibliorum loca (4) defenderent? Quotumquemque esse, qui si quidpiam ab aliquo praeclare actum sit, in quem scripturae textus aliquis cadere videatur, non esse hunc usurpandum putet? Ac mirari nos, qua fronte pergerent lutherani et calviniani, veteres praesules, qui simile aliquid fecissent, assentationis, impietatisque arguere, ii scilicet lutherani, et calviniani, qui tot sacrorum bibliorum loca in suos, quos vocant, reformatores transferre (5) auderent, quae sane de Christo, eiusque apostolis, vel de aliis omnino intelligi deberent.

(1) Act. *apost. cap.* v. v. 15. *seq.*

(2) Confer quae dixi tom. I. *p.* 243. not. 2.

(3) Act. apost. *cap.* v.

(4) Ita quidem existimat Wesselingius l. c., sed non animadvertit cum veteres reprehendit, suos quoque perinde, qui similia fecerint, reprehendere.

(5) Marcus Iohannis Elias Ulichius lutheranus *obser. ubi Lutherus primum habuit concionem evangelicam*, de Wittemberga urbe loquens *pag.* 305. *tom.* VI. *miscel. Lipsiens.* ei aptat haec scripturae verba, *Ex Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem*: *Et p.* 308. de ecclesia, in qua primum Lutherus sua decreta publicavit, agens, ei accomodat versiculum psalmi: *Deus virtutum convertere, respice de caelo, et vide, et visita vineam istam, et perfice eam, quam plantavit dextera tua.* Quot autem loca scripturarum accomodavit Luthero, *circumstantiisque temporum* illarum Christophorus Cellarius in ea *dissert.*, quae de *Pathmo Lutheri inscribitur*? Quodsi *p.* 797. *dissert. academ. edit. an.* 1712. scribit „ Rogeri benevolum lectorem ab „ eo, ne dedignetur loca scripturae, quae ut suo mo„ do parallela nude assignata sunt, si quando ipse „ haereat, legere, atque rite sic evoluta applicare in suo „ genere „. Quid est quod lutherani maioribus nostris crimini vertant, quod iis, qui recte agerent, non Luthero, qui vitiare ausus esset christianam religionem, loca aliquot scripturae accomodaverint? Hoc ipsum dicere de calvinianis plerisque possem, quorum sunt ad manus opuscula. Sed non est opus. Brevitati namque consulendum est potius, quam bonum otium in nugis eiusmodi conterendum.

Extremum quod obiicerent, coactos multos fuisse, qui in scelus aliquod grave inciderant, patriam deserere, atque in Palaestinam abire aliquamdiu exsulatum, quasi aliter, salutem obtinere non potuissent, simile esse criminationum superiorum. Novisse maiores nostros, perplures rationes esse, quibus impetrare veniam iis, qui implicati flagitiis fuissent, postquam iam conversi ad saniora consilia capienda erant, et Deo satisfacere liceret. Sed illis, quod tot incommodis itinerum ne aequare quidem, quam meruissent, poenam, aspectuque sacrorum locorum incendi etiam atque etiam ad virtutem posse (1) existimarent, hoc genus laborum esse subeundum, putasse. Nullam proinde caussam esse, quamobrem in crimen superstitionis vocentur (2).

§. VI.

De statu christianismi in Palaestina a tempore, quo redacta in potestatem persarum fuit, ad nostram usque aetatem.

Depulsis accusationibus lutheranorum, atque calvinianorum, quae excogitatae in eos essent, qui iter Hierosolymam instituere solerent, multae esse causse videbantur, quae me permoverent, ut de expeditionibus *cruciatis* in Palaestinam dissererem. Sed quum diligenter considerassem, reiici ne ea disputatio in opportuniorem locum posset, adductus tandem in eam sententiam sum, ut ipsam in illud volumen, in quo esset de conventibus sacris, de supplicationibus, ac de peregrinationibus generatim agendum, differendam existimarem. Itaque proprium esse huiusce loci perspiciebam, de christianae religionis in Palaestina ab eo tempore, quo subacta a persis fuit, ad hanc usque aetatem statu scribere; idque iam putabam et commodum mihi, et gratum lectoribus futurum. Paullo post septimi saeculi initium Cosrhoes persarum rex, quem imperatores multis, magnisque beneficiis ornaverant, cum barbaris mo-

(1) De hoc argumento agem, ubi *de sacram. poenit. et satisfact.* erit instituendus sermo.

(2) De sacris peregrinationibus Hierosolymam institutis, consulendi eminentissimi viri Baronius, et Bellarminus *ll. cc.*, Gretserus *ll. cc.*, Iohannes Stalenus *peregr. ad loca sancta tract. VI. cap. IV. seqq. p.* 200. *seqq. edit. an.* 1649., et Iohannes Chrysostomus Trombellus *canon. regul. congreg. rhenan. tom.* I. *par.* II. *p.* 331. *seqq. edit. an.* 1740.

ribus, animoque ab omni humanitate alieno esset, nihil pensi habere statuit, quam ut eos, qui de se meriti optime fuissent, bello persequeretur. Igitur exercitum in provincias populi romani misit, eisque subactis, enitendum sibi putavit esse, ut etiam Palaestinam sub potestatem redigeret. Captis oppidis, quae proxima Hierosolymae urbi erant, eam quoque oppugnare, quibus poterat modis, coepit. Hierosolymitae, quod impares viribus essent, diutiusque ab se impetum persarum sustineri (1) non posse perspicerent, cogitandum de deditione putarunt. Sed persae, qui non minore in populum romanum, quam in christianam religionem odio ferrentur, ubi se urbe potitos viderunt, non solum in cives misericordia non utendum, sed ne sacris quidem aedibus parcendum (2) iudicarunt. Ergo oppido direpto, multisque oppidanorum necatis, ceterorum magnam partem iudaeis, quibus nostros esse invisos cognoverant, vendiderunt, incensisque templis, crucem in Persidem asportarunt, eodemque patriarcham captivum (3) abduxerunt. Iohannes tunc eleemosynarius patriarcha alexandrinorum erat, qui ut intellexit, quae esset ab hierosolymitis calamitas accepta, eos, quibuscumque modis posset, iuvare constituit. Itaque pecunia, reque frumentaria collecta, coemptisque vestibus, tantum iumentorum suis imperat, quantum satis esse ad haec omnia vehenda videretur. His paratis rebus, Chrysippum, cuius insignem in egentes pietatem, egregiamque in se fidem multis ante indiciis cognitam habuerat, ad se vocat. Ei mandat, ut Hierosolymam proficiscatur, consoleturque christianos, quibus data in oppido manendi potestas fuisset, et si quid praeterea usui esse videat, eius se rei faciat diligentissime certiorem. Praeterea Theodorum Amathuntis, et Gregorium Rhinocorurorum episcopos, Anastasiumque magno monti Antonii praefectum, ut ad captivos abirent, pretioque illos, quod ipse solvisset, redimerent (4), hortatur. Interim Modestus, qui ne-

(1) Vide *Baron. ad an.* 614. *num.* XVIII.

(2) Leontius Constantiae in Cypro episcopus *in vita Iohannis eleemosynarii* ab Anastasio bibliothecario latine facta, ac Nicolao I. pont. max. inscripta, editaque a Rosweido *vit. pp. pag.* 178. *seqq.*, Bollandianis *tom.* II. *ianuar. p.* 498. *seqq.* aliisque. *Cap.* VI. *pag.* 505. *tom. cit. Bolland.* sic habet: „ Domino ob multitudinem peccatorum nostrorum permittente, propria templa, quae „ erant Hierosolymis a percutiendis a Deo persis cremari etc. „. Similia habet Antiochus monachus Laurae Sabae *epistola ad Eustachium praepositum monasterio Datalenae, tom.* XII. *biblioth. pp. edit. Lugd. p.* 217. Haec circa an. 614. contigerunt. Confer Baronium *ad an.* 614. n. XVIII. *et seqq.*

(3) Leont. *ibid.* Antiochus loco modo indicato, et *homil.* CVII. *p.* 278. *tom. eodem.*, Theophanes *in chronogr. ad an.* 5. *Heraclii p.* 252. *inter script. hist. byzant. edit. Paris.* aliique.

(4) Leontius *ibid.*

scio cui monasterio in Palaestina praeerat, congregare monachos, qui sibi fuga salutem petiissent, curavit, restituendorumque templorum, quae conflagrassent, consilium (1) suscepit, quin esse sibi ab iudaeis, persisque metuendum arbitraretur, qui forte impedissent, quo minus ille conata perficere valeret. Dum haec Hierosolymis agebantur, Heraclius imperator supplex ad Cosrhoen legatos cum his fere mandatis misit: quoniam tanto romanorum beneficio affectus, cum patria eiectus, apud imperatorem mansisset, omnibusque rebus adiutus esset, hanc sibi, populoque romano gratiam referret, ut quibus condicionibus vellet, de pace agere (2) ne gravaretur. Cosrhoes, qui tantam sibi arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur, ei legationi respondit, tum se de rebus, quas poscerent, acturum, cum romani Christum eiurassent, quem cruci fuisse adfixum constaret, solique cultum (3) adhibuissent. His responsis ad imperatorem relatis, Heraclius vehementer commotus, quod summam Christo servatori ab impio persa iniuriam inlatam esse perspiceret, maturandum sibi existimavit, ut arma in regem ferret. Sed cum tantulis copiis pelli hostes cognosceret nequire (crebris enim rumoribus intelligebat, augeri in dies exercitum persarum), ad Deum sese convertit, praesidium (4) postulatum. Igitur fiduciae plenus, propterea quod vinci neminem posse existimaret, qui caussa religionis bellum defendere aggrederetur, milites ut Christi virtutem, et quamobrem suis finibus egressi essent in memoriam revocarent, hortatus, in Persidem contendit, multisque praeliis hostibus superatis, a Cosrhois filio, qui interfici patrem fecerat, ut patriarcha hierosolymitis, lignumque

(1) Antiochus *epist. mox indic. ad Eustathium p.* 217. « Supersunt nuncia aliquot sane quam laeta, quorum fideli relatu et vestra, et omnis sinceriter christiani anima merito possit exhilarescere. Haec igitur alacer annuncio vobis. Modestus sanctitatis eximiae vir, de quo non semel dictum, non eorum modo providam gerit curam sollicitus, quae per hanc vastam eremum sparsim disiecta sunt, monasteriorum; sed et moderandae huic civitati, ac universae circum finitimae regioni soleter prospicit, Deo eidem cooperante in omnibus. Hic enim ad vivum nobis exprimit imaginem novi cuiusdam Beseleelis, aut certe Zorobabelis... Templa servatoris nostri I. C., quae quidem barbarico igni conflagrarunt, in sublime erigit omni prorsus digna veneratione, puta aedem s. calvariae, ac s. resurrectionis, domum insuper dignam omni honore venerandae crucis, quae mater ecclesiarum est; sed et sanctae assumptionis aedem a fundamentis exaedificat, adeo ut per haec laeta initia de futuris quoque spes amplissimas concipiamus, idque vel ob eos maxime, qui huc properantur venturi ab extremis regionibus, et sancta haec loca adorent etc. ».

(2) Confer Theophanem *ad an.* 8. *Heraclii p.* 252, et Baronium *ad an.* 617. num. XVII. Cum persae Hierosolymam obtinerent, nulli erant, qui iter in eam urbem instituere auderent. Consule *notat. superiorem.*

(3) *Theoph. ibid.*

(4) Vide Theophanem *ad an.* 12. *Heraclii pag.* 252. *seqq.*, Baronium et Pagium *ad an.* 621. n. 1. et *seqq.*

crucis sibi restitueretur, impetravit, iterumque Palaestinam in potestatem redegit romanorum (1).

Vix pauci anni itercesserant, cum saraceni, qui afflictam esse civilibus bellis rem persarum publicam viderent, venisse iam tempus arbitrati, quo de finibus exire, Syriaeque imperio potiri possent; in romanorum ditionem transierunt, caesoque praeside Palaestinae provinciae, eiusque copiis disiectis, Gazam, totamque circum regionem (2) occupaverunt. His nunciis acceptis, Heraclius, qui componendis controversiis inter episcopos coortis de religione, etsi ad ipsum minime spectarent, studebat, avocandum ab ea re auimum aliquanto, curandumque, ne quid respublica detrimenti caperet, putavit. Ergo Theodorum fratrem exercitui praefecit, in Syriamque missum, ut si ex usu reipublicae esset, cum hostibus confligeret, iussit. Sed saraceni, expugnata Bostra, multisque oppidis in ditionem receptis, infestis signis ad Theodorum proficiscuntur, et agmen romanorum adorti, primo fere concursu omnes in fugam coniiciunt, quos consectati, magnum eorum numerum interficiunt; reliquos, ut Edessam ad Haraclium una cum Theodoro (3) profugiant, compellunt. Imperator, confecto, ut angustiae temporum ferebant, delectu, Baani, Theodoroque sacellario imperium exercitus tradit, eisque praecipit, ut cum copiis ad hostes (4) proficiscantur. Ipse Emesam contendit (5), fusisque arabibus saracenis, Himaroque eorum amira (sic enim suum saraceni vocabant imperatorem) Damascum usque fugato, ad Bardanisium amnem castra ponit. Inde quasi desperatis rebus, sublato crucis ligno, Syriam deserit, et Constantinopolim muniendi sui caussa discedit. Ad Baanem praeterea scribit, ut Damasco abscedat, copiasque cum theodorianis, quo resistere commodius possit, coniungat (6). Dum haec agebantur, amiras, equitatu, legionibusque eductis, Damascum venit, summisque copiis oppugnare castra romanorum instituit. Qua re cognita, Baanes viros reperit,

(1) Consule chronicon paschale *ad an.* 18. *Heraclii*, *inter script. hist. byzant. pag.* 398, *seqq.*, Theophanem *ad an.* 18. *Heracl. p.* 272. *seq. edit. Paris. an.* 1686., Baronium ad *an.* 627. *n.* XIII. *seqq.*, Pagium ad eumdem *an.* *n.* IV., *et notationes Cangii ad chronicon paschale pag.* 614. *eiusd. edit.*

(2) Circa *an.* 634. Confer Theophanem *ad ann.* 22. *et* 23. *Heracl. pag.* 278., Baronium *ad an.* 632. *num.* I., Pagium *ad an.* 632. *num.* I. De saracenis, hagarenis, et mauris extat dissert. defensa a M. Georg. Kabr, editaque *Lips. an.* 1723.

(3) Theophan. *ad an.* 24. *Heracl. p.* 279., et Baronius, atque Pagius ad *an.* 633. *n.* I. *et seqq.*

(4) Theoph. *ad. an.* 24. *Heracl. p.* 270. *seqq.*

(5) Theoph. *ibid.*

(6) Theophanes *ibid.*

qui ad Theodorum litteras deferant, quantoque res in periculo sit demonstrat. Orat, atque obsecrat, sibi ut subsidio veniat. Ni fecerit, sciat sustineri impetum hostium non posse. Theodorus, speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat quo commodissimo itinere ad ducem transire possit; deindeque magnis se diuturnis, nocturnisque itineribus ad Baanem confert, postremoque cum saracenis praelium committit. Superatis theodorianis, ceteri Baanem imperatorem salutant, indignum esse Heraclium rati, qui populi romani imperium teneret. His perspectis rebus, theodoriani Syria excedunt. Quod ubi saraceni animadverterunt, Baanem adoriuntur, in summasque angustias redactum, ipsum et exercitum perire cogunt. Inde progressi, omne in damascenos bellum transferunt. Expugnato oppido, subactisque damascenis, in Aegpyptum contendunt, eamque redigunt in potestatem (1). Post in Palaestinam irrumpunt. Sergio provinciae praeside, qui parva romanorum manu contra eos venerat, interfecto, multisque oppidis captis, Hierosolymam obsident. Ubi Sophronius episcopus Bethleemum ab hostibus teneri, et non solum copias non adaugeri, sed ne sarciri quidem quod esset detrimenti acceptum animadvertit, remque esse in angusto vidit, ad amiram legatos de deditione (2) mittit. His conditionibus amiras urbe potitus, cum neque cogere quemquam ad abiicienda christiana sacra, neque aditu sanctorum locorum (3) prohibere polliceretur, quaesivit a patriarcha, ubi nam templi (4) ab Salomone extructi vestigia essent, ideque eo consilio fecit, quod aedem eodem in loco religionis ergo facere, dedicareque instituisset. Interim, ut evenire victis solet, etsi nostris passionis, resurrectionisque Christi monumenta visere, aegre tamen, magnoque cum periculo, interdum licebat, propterea quod ea occupata a victoribus essent, quibus nonnumquam incolae, exteri vero suspecti persaepe essent (5) proditionis. Iam Sophronius multis laboribus perfunctus, propagata

(1) Idem *ad an.* 25. *Heraclii p.* 260. *seq.* De his ipsis rebus agunt Baronius, Pagius, Fleurius *an.* 633. *seqq.*, quos lector, si plura volet, consulat.

(2) Circa an. 636. Vide Theophanem ad an. 26. *Heracl. p.* 281. *seqq.*, *Baron. et Pagium ad an.* 636. *n.* 1.

(3) Vide Theoph. ibid. Id vero non promisit solum amiras, sed etiam interdum fecit. Confer chronicon orientale ab Abraamo Echellensi editum inter script. hist. byz. *pag.* 41. *edit. Venet.*, Anastasium de viris *pontif. inter script. hist. byz. eiusd. edit. p.* 56., Elmacinum hist. saracenicam *lib.* 1. *cap.* 3. *pag.* 26. *edit. Lugd. Batavor. an.* 1625., Bartholomaeum Herbelotum *biblioth. orient. ad v. Omar Ben Alkhetab. pag.* 687., et Bollandianos *hist. patriarch. hieros. num.* XVIII. *praefixa tom.* III. *mensis maii pag.* XXXII.

(4) Theophanem *ibid.*

(5) Vide supra *in* §. IV. *p.* 31. *not.* 4. Et Herbelotum biblioth. orient. *ad v. Code.*

religione, eaque contra haereticos defensa, graviter easum civitatis ferens (1), deeesserat, cum monothelitae omni ope, ut constituerent moderatores, qui loco patriarchae administrarent ecelesiam, viros eorum superstitione imbutos conati, quod in animum induxerant, (2) impetrarunt. Anno aerae ehristianorum circiter 633. Haumar prineepes arabum saraceuorum, de quo paullo ante demostratum est, ita ut decrerat, extruere hierosolymitanum templum (3) coepit, iudaeorumque perfidia, cruees, quae templo montis olivarum impositae erant, deponi iussit, quod iis ereetis aedificium consistere non posse eognoseeret. Deiecti deinde sedis administratione monothelitae (4) fuerunt, quae oceupata ab iis aliquamdiu est, qui orthodoxam religionem profitebantur. Hoc fere (5) statu ad Caroli magni tempora res ehristiana Hierosolymis fuit. Sed is princeps, ita ut supra diximus, eum rebus fortiter, magnificeque gestis, magnam sibi apud omnes laudem, atque gloriam parasset, sibique Aaronem caliphum saracenorum devinxisset, ab eoque sancti sepuleri aedem sibi attribui impetrasset, nosocomium aedificari, et bibliothecam extrui eodem in loco feeit, latinique ritus hominibus haec, templumque ipsum, quod ad sepulerum (6) erat, concessit. Mortuo Aarone, paucisque post annis Carolo vita functo, impetum saraceni in sacras aedes facere, infesti esse nostris, peregrinosque modo spoliare, modo captos in vincula eoniicere, multisque malis affiecre coeperunt. Quae res eum efferrentur, impedimento permultis erant, quo minus, etsi optarent, iter tamen ingredi auderent. Qui maiores spiritus sumpserant, modo coram intueri sacra loca possent, nullum perieulum reeusandum (7) arbitrabantur. Igitur in Palaestinam concedebant, pluribusque calamitatibus aeceptis, partim interibant, partim voti compotes tandem faeti, in patriam pleni alacritatis revertebantur. Iam arabes saraceni potiti aliquamdiu Palaestinae imperio fuerant, quum a selgiucidibus ex eadem seeta hominibus bello lacessiti, quod sustinere horum impetum nequivissent, provineia exeedere, eamque in hostium potestatem permittere statuerunt. Selgiucidae

(1) Consule Theophanem *ad an.* 26. *Heraclii p.* 291. *seq.*, et *Bolland. l. c.*

(2) Confer quae referunt Bollandiani *serie hist. chron. patriarch. hieros. p.* xxxv. *tom.* III. *mensis maii.*

(3) Theophanes *ad an.* 2. *Constantis p.* 284.

(4) Adeundi Bollandiani *l. c. n.* LXII. *p.* XXXV.

(5) Vide Bollandianos ibid. *p.* XXXII. *seqq.*

(6) Vide supra pag. 31. *seq.*

(7) Consule monachum illum, cuius commentarium de locis sanctis edidit Mabillonius *tom.* IV. *actor. ss. o. s. Bened p.* 523. *seqq.* qui, quae subierit pericula, narrat.

subactis hierosolymitis, iniquiore in victos usi imperio fuerunt, quoad discissi in factiones sunt, odiumque in se moverunt phathemitarum. Nam Aegypti huius stirpis, quam modo nominavimus, princeps, obsessa urbe, selgiucidas, uti si dederent (1), coegit. Anno MVII., ut supra declaratum est, Hakemus Bemrillahius soldanus, qui in Aepypto, et Syria tyrannidem occupabat, suis, ut templum, quod ad sepulcrum Christi erat, everterent (2), praecepit. Caussa eius rei aurelianenses iudaei fuerunt, qui soldano persuaserant, nostrum fraude lumina sabbato hebdomadae magnae repente accendi, idque prodigio fieri videri, periculumque esse, ne plerique decepti muhamedanorum ad christianos profugerent, eorumque religionem amplecterentur. Paucis post annis, permissum nostris est, ut pecunia collecta, eodem in loco templum fieri, pristinaeque dignitati (3) sepulcrum restitui curarent. Templo perfecto, ingens christianorum multitudo undique Hierosolymam petere, sacraque loca (4) perlustrare, iuque aedem praecipue ad idem sepulcrum factam magno sabbato videndi luminis caussa concurrere rursum coepit. In his praesules tarentinus, remensis, beluacensis, aliique, et Guillelmus eremita, exeunte saeculo XI. (5), numerantur. Interim latini, qui moleste in Palaestina saracenos babylonios, nam hi, pulsis aegyptiis, Hierosolymae imperium obtinebant (6), inveterascere, levitateque animi permo-

(1) Vide Herbelotum l. c.

(2) Consule Bartholomaeum Herbelotum *bibl. orient. ad vocem, Hakem, pag.* 411. I. S. Assemanum *bibl. orient. tom.* I. *p.* 628. Confer etiam Glabrum Rodolphum *l.* III. *hist. cap.* VII. *p.* 31. *seqq. tom.* IV. *hist. francor. script. edit. Duchesnii an.* 1641.

(3) Vide Helmacinum hist. sarac. *lib.* III. *cap.* VI. *p.* 323., qui ab Hakemo ipso concessam restitutionem sedium sacrarum narrat, et Herbelotum *ad v. Hakem. p.* 411. Consule etiam Glabrum Rodolphum *ibid.*, qui a matre eius regis, quae rebus christianis studeret, impetratam testatur, *pag.* 32. At Guillelmus Tyrius *hist. belli sacri lib.* I. *cap.* VI. *tom.* I. *gest. Dei per francos edit. Bongarsii p.* 629., a filio Hakemi Dahaero hoc idem fuisse datum affirmat. Ita scilicet scriptores in ea re describenda dissentiunt.

(4) Glaber Rodulphus *lib.* IV. *cap.* VI. *pag.* 46. „ Per „ idem tempus (hoc est circa an. 1035.) ab universo orbe „ tam innumerabilis multitudo coepit confluere ad se„ pulcrum Salvatoris Hierosolymis, quantam nullus ho„ minum prius sperare poterat. Primitus enim ordo in„ ferioris plebis, deinde vero mediocres, post haec per„ maximi quique reges, et comites, ac praesules. Ad ul„ timum vero, quod numquam contigerat (*fallitur, nam „ mulieres quoque permultas ante in Palaestinam contendis„ se constat*), mulieres multae nobiles cum pauperibus il„ luc perrexere „.

(5) Auctor XII. saeculi incertis, qui scripsit *historiam de via Hierosolymis, qualiter recuperata sit, qualiterque etiam Antiochia, et eadem Hierusalem ab invasione gentilium per fideles Christi liberatae fuerint.* Apud Mabillonium *tom.* I. *musei italici p.* 209. *edit. Paris. an.* 1724. „ Placuit, in„ quit, regi *Babylonis*, ut illuc tendens, urbem *Hierosoly„ mam*, aliasque circa eam civitates melius praemuniret, „ quatenus christianis principibus, si super eam irruituri „ essent, obsistere valentes ab illis non superarentur. Cum „ ergo Hierusalem peteret, et cum eo legati ipsi fran„ corum, simulque captivi illi, qui superius dicti sunt, „ scilicet tarentinus, remensis, beluacensis, duoque alii „ episcopi, atque Guillelmus eremita, putantes illum „ Hierusalem idcirco iturum, ut eam latinis ducibus, si„ cut promiserat, subderet etc. „.

(6) In vita s. Lietberti apud Bollandianos *act. ss. m. iun. tom.* IV. *p.* 597. n. 35. haec habentur: „ Ubi Laodi„ ceam Syriae pervenit, (circa an. 1056.) comperiens ec„ clesiam dominici sepulcri christianis electis a rege ba-

tos in peregrinos interdum omnia cruciatuum genera (1) edere, arcereque sacris aedibus christianos, ferrent; manus cogere, naves parare, omnia denique agere, quae ad bellum inferendum pertinerent (2). His confectis rebus, in orientis regiones proficiscuntur, superatisque saracenis, multa Palaestinae oppida, in quibus Hierosolymam, liberant. Inde regem (3) sibi praeficiunt, sacris aedificiis urbem ornant, suique ritus patriarcham deligi curant. Equitum praeterea ordines duos in oppidum introducunt, quorum

„ bylooiorum violenter obseratam, viamque paganorum „ metu per terram penitus interclusam, per tres menses „ in eadem civitate moras fecit „. Auctor laudatus notat, *superiore l. indic.* „ Eo tempore, *inquit*, Ierusalem „ regi (Babylonis) subdita erat, quam iam regi aegyptio „ bellando abstulit, qui eam invasam, christiano sapul„ ro dominio, per sedecim annos tenuerat „. Loquitur autem de tempore, quo Guillelmus eremita in oriente agebat. Is vero circa an. 1098. in Syria versabatur.

(1) Confer l. c. auctorem not. sup. laudatum, Acta s. Lietberti, Glabrum Rodolphum *lib.* IV. *cap.* VII. *p.* 31., Guillelmum Tyrium *l.* I. *cap.* VI. *p.* 626., Fulcherum Carnotensem *hist. Hierosol. lib.* I. *p.* 816. *seq.*, *tom.* IV. *hist. franc. script. edit.* Duchesnii *an.* 1641., atque innumeros alios praetermittam, Fulconem auctorem poematis *hist. gestor. viae Hierosol.*, quod opus ex ms. exemplari Sirmondi edidit Duchesnius *ibid. p.* 890. *seqq.* Is enim *lib.* I. *pag. eadem* sic habet:

„ Multorum spatio feritas pagana dierum
„ Nimbus omnimodis Domino contraria rerum,
„ Urbem Hierusalem saeva ditione tenebat;
„ Christicolasque inibi nimia asperitate premebat.
„ Hinc Domini violans polluta per idola templum,
„ Illinc catholicis claudens vitale sepulcrum.

Confer etiam Urbani II. concionem synodalem, quam refert Guillelmus Tyrius *lib.* I. *de bello sacro c.* XV. *seqq. p.* 639. *edit. Bongarsii, tom.* II. *gestor. Dei per francos*, et Baronius ad an. 1095. n. XXXV. *seqq.*

(2) Adeundae historiae, quas vulgavit Bongarsius duobus vol. in folio, quae inscripsit, *gesta Dei per francos*, interque eas in primis *anonymi gesta francorum, et aliorum hierosolymitanorum* ex Tudebodo, et aliis ab an. 1095. ad 1099. tom. I. *p.* 1. *seqq.*, Roberti monachi *historia hierosolymitana t.* I. *p.* 30. *seqq.*, Baldrici Dolensium archiepiscopi *hist. hierosol. lib.* IV. *p.* 61. *seqq.*, Raymondi de Agiles canonici podiensis *historia francorum, qui ceperunt Hierosolymam pag.* 139. *seqq.*, Alberti Aquensis *historia hierosolymitanae expeditionis usque ad Baldewinum regem defunctum an.* 1118. *p.* 184. *seqq.*, Fulcherii Carnotensis *gesta peregrinantium francorum, cum armis Hierusalem pergentium p.* 381. *seqq.*, Guiberti Novigentini abbatis *gesta Dei per francos p.* 467. *seq.*, anonymi *gesta francorum expugnantium Hierusalem p.* 561. *seqq.*, Guillelmi Tyrii archiep. *de bello sacro lib.* I. *seqq. p.* 625. *seqq.*, Confer praeterea *hist. de via hieros. etc*, quam paullo ante laudavimus, referrique diximus a Mabillonio *tom.* I. *mus. italici*. Petri Tudebodi historiam *de hierosolymit. itinere*, apud Duchesnium *tom.* IV. *hist. rer. franc. script. p.* 773. *seqq.*, Marbodei redonensis *commendationem hierosolymitanae expeditionis p.* 1578. *opp.*, quam edidit cum Hildeberto Antonius Beaugendre *Paris. an.* 1708., Stephani Carnotensis, et Blesensis comitis *epist. ad Adelam uxorem de actis ad Antioch. an.* 198. apud Dacherium *tom.* IV. *spicilegii edit. primae pag.* 257., et *edit. novae tom.* III. *p.* 430., et alteram *epistolam ex castris obsidionis nicaenae editam a Iohanne Mabillonio tom. eodem p.* 237., anonymi *narrationem de captione Hierusalem an.* 1099. *apud Ughell. tom.* III. *Ital. sacr. p.* 853. *edit. Rom. an.* 1647., Fulchesi Carnotensis historiam hierosolymitanam *apud Duchesnium tom. eodem* IV. *p.* 816. *seqq.*, Fulconis *lib.* III. apud Duchesnium *tom. eod. p.* 890. *seqq.*, et Gilonis monachi cluniac. sanctae r. e. cardinalis *hist. gestor. suor. temp. Hierosol.* apud Martenium *tom.* III. *thesauri anecdotor. p.* 211. *seqq.*, chronicon barense *ad an.* 1097. *seqq. tom.* V. *scriptor. rer. italic. Muratorii p.* 154. *seqq.*, Boemondi *epist. de capta Antioch. a christianis, apud Baluzium tom.* I. *miscellaneor. Paris.* 1678. *p.* 415. *seqq.*, Ekkeardi abbatis s. Laurentii urangiensis librum inscriptum, *Hierosolymita*, apud Martenium *tom.* V. *collect. veter. monumentor. p.* 511. *seqq.* aliosque, qui noti sunt, quos brevitatis causa praetereo.

(3) Capta a nostris Ierusalem an. 1099. fuit, die 15. Iulii. Rex dictus Godefridus Bullonius. Anno eodem 1. augusti die intellecta morte Simeonis, vice praesulem ecclesiae hierosolymitanae *Arnulphum de Rohes* dixerunt latini. Confer Albertum Aquensem *lib.* VI. *hist. hierosol. cap.* XXXIX., et Papebrochium *ser. histor. chron. patriarch. hieros. praefixa tom.* III. *maii pag.* XLVI. *num.* 195. Anno eodem post diem Domini natalem, vel anno 1100. instante paschalis die (non enim una eademque scriptorum sententia est) patriarcham dixerunt Daibertum. Videndi Albertus Aquensis *lib.* VII. *cap.* VII., Fulcherus Carnotensis *lib.* I. *p.* 838., *tom.* IV. *scriptor. rer. franc.* Duchesnii, et anonymus mabillonianus *tom.* I. *musei ital. num.* CXXIV. *pag.* 231.

priorem, quod aedes templo proximas haberet, *templariorum*, alterum, cui concessum nosocomium hierosolymitanum fuit, *hospitalariorum* (1) appellant. His ordinibus auctoritate sedis apostolicae confirmatis, et vestis genere, cui crucis signum assutum esset, puculiari ornatis onus pugnandi, quoties ex usu fuisset, adversus nominis christiani hostes imponunt. Annis fere nonaginta cum in ea provincia imperium nostri obtinuissent, Saladinus Aegypti rex, magnis coactis equitatus, peditatusque copiis, ad eos contendit, multisque praeliis victos, sibi ut urbem dederent (2) adegit. Eiectis francis, hierosolymitae christiani graeci ritus, qui ab schismaticis steterant, fere omnibus ecclesiis potiuntur (3). Ad ea tamen loca arabes, armenii, habessini, omnium denique nationum christiani, ne latinis quidem exceptis, vota Deo nuncupatum (4) proficiscebantur. Nam saraceni, modo ne de tributo nostri recusassent, nihil obstabant, quo minus hi omnes in aedes sacras oratum congregarentur. Sed latini quamquam tentandam deinceps fortunam, dandamque sibi operam existimabant, ut rursum Palaestinam, sacrorum locorum caussa, in potentiam suam dominatumque converterent, exercitusque codem crucesignatorum traducebant, tamen magnis acceptis calamitatibus, multisque militibus, et viris principibus amissis, re infecta in regiones quique suas (5)

(1) Templarii circa an. 1118. hoc sunt consequuti nomen. Regula autem vivendi illis praescripta, et indumentum album attributum in concilio trecensi an. 1127. fuit. Post multas res egregie gestas, deficere a pristino instituto vitae coeperunt. Itaque in concilio viennensi an. 1311. a Clemente V. p. m. deleti sunt. Illorum historiam copiose persequitur *Petrus Puteanus*, cuius extat *historia condemnationis templarior. edita gallice an.* 1650. *Paris.* Nicolaus Gurtlerus homo de numero protestantium historiam scripsit *templariorum*, *edidítque Amstelodami* an. 1691. et 1703. Confer Natalem Alexandrum *hist. eccl. saec.* xiii. et xiv. *diss.* x., Ludovicum Eliam du Pinium *tom.* xi. *bibl. eccl. p.* 23. *aliosque.* Ordo equitum hierosolymitanorum institutus circa an. 1113. fuit. Eius historiam ordinis complexi sunt *Bosius, Heliotus*, aliique; rem vero *diplomaticam vulgavit vir* clarissimus *Sebast. Paulus congr. matris Dei lucensis presbyter.* Fuerunt praeterea equites s. sepulcri, seu ad tuendum sanctum sepulcrum instituti circa an. 1120. Vide Pagium ad an. 1120. n. xxiii., et Petrum Lagerloefium, siquidem licet, in dissertationibus *de ord. equestr. edit. Holmiae an.* 1696 *p* 31. et 25. De aliis equestribus ordinibus consulendus *Heliotus hist. ord. reg.*

(2) Vide *hist. de la conquête de Hierusalem sur les chrétiens par Saladin edit. Paris. an.* 1679., Radulphum Cozeshalensem *chronicon de expugnat. terrae sanctae per Saladinum apud Martenium tom. v. mon. veter. pag.* 547. *seqq.*, et Herbelotum *ad v. Saladin.*

(3) Consule Baronium ad an. 1188. n. xxv.

(4) Burchardus, qui saeculo xiii. florebat, quo adhuc tempore aliquot maritimae Palaestinae urbes in potestate erant latinorum, sic habet in *libello de locis sanctis p.* 9. *edit. Nov. Canis t.* iv. „ Sunt, *inquit*, quae de„ votionem excitent ampliorem. Quis enim enarrare „ sufficiat quot monachi, et moniales, exceptis aliis chri„ stianis de Armenia, Chaldaea, India, Nubia, Syria, „ Aethiopia, turmatim veniunt centeni, ducenteni plus, „ et minus discurrentes per loca singula in spiritu vehe„ menti, osculantur terram, amplectuntur loca, in qui„ bus Iesum vel stetisse, vel aliud quid egisse audie„ runt etc. ? „

(5) Confer bullam Innocentii III. p. m. *pro expeditione cruciata edita an.* 1198. apud Duchesne *t. v. p.* 749., *et epist. lib* i. *epist.* ccc. ccciii. cccxxxvi. cccxliii. ccccvii. cxvi. *seqq.* dviii. dxxix. dxxvii., *lib.* ii. ccli. cclxviii. *seq.*, et Raynaldum ad an. 1195. *seqq* ,Rigordum *de gestis* Phi-

revertebantur. Difficilior aliquanto latinis ab an. circiter 1261., quibus fere temporibus (1) oppida, quae in Syria franci obtinebant, postremoque Accon saracenorum vi expugnata est, in Palaestinam aditus fuit, propterea quod multo illis maiora (2) pericula subeunda essent. Interim qui principatum in Syria tenebant, quod levissimis essent ingeniis, modo christianis rebus favere, modo ita exterminari nostros e locis sacris debere statuebant, ut nisi data a principe facultate, militumque praesidio, christianus nemo (3) ad aedem s. sepulcri accedere auderet. Igitur duodecimum post saeculum rariores saepe, interdum frequentio-

lippi Augusti, scriptoresque anglos ubi de Richardo rege agunt ad an. 1198. *seqq.*, Innocentium IV. *de captione Ludovici regis* per saracenos an. 1250. apud Duchesne *t. v. p.* 418. Consule etiam, quae edidit Duchesnius *t. v. eodem p.* 435. *seqq.*, Iohannis de Ionville historiam et chronicon s. Ludovici a suppari scriptore scriptum, editumque deinde Genevae an. 1547., et Paris. an. 1596. et 1608. et ex recensione, cumque dissertationibus Caroli du Fresne *Paris.* an. 1668., *Ephemen bellorum, quae a christianis principibus pro recuperatione terrae sanctae suscepta sunt ab anno* 1095. *ad* 1422. apud Canisium *tom.* IV. *lect. antiq. p.* 426. *seqq. edit. novae*, bullam Nicolai IV. *de recuperatione terrae sanctae an.* 1291. *editam bullar. Cherubini tom.* I. *pag* 192. *seqq.*

(1) Iacobus Echardus O. P. *tom.* v. *pag.* 422. *seqq.* laudat Nicolai de Hanapis opus *de excidio Acconis an.* 1291. Confer anonymi *de eodem excidio librum* apud Martenium *tom.* v. *collect. novae vet. monum. p.* 757. *seqq.*

(2) Fuerunt tamen aliqui, qui idem iter susciperent, ut anno 1322. Iohannes Montevillaeus anglus, qui iter suum descripsit, quod ann. 1564. editum Antuerpiae fuit. Willelmus de Boldensel, et Rudolphus Parocchus ann. 1336., cuius accurate descripta peregrinatio extat *tom.* v. *antiq. lect.* Canisii *edit. primae p.* 102. *seq.*, *et tom.* IV. *edit. novae p.* 334. *seq.*, et Rodulphus de Frameinsperg *an.* 1346. *tom.* VI. *ant. lect. Canisii primae edit. p.* 324. *seq.*, *et tom.* IV. *novae p.* 358. *seq.* Saeculo XV. factum idipsum fuit a Stephano Cupenbergio, sociisque an. 1449. et circa an. 1476. ab Alberto duce Saxoniae Lantgravio Turingiae etc., ab Iohanne duce Bavariae an. 1476., ab Iohanne Tuchero norimbergensi an. 1479., ab Iohanne comite salmensi, et Bernardo Bredembachio an. 1483., ab Iohanne Werlio, Henrico Stoffeln, Iohanne Trucsesio baronibus, quibus se socium adiunxit Felix Faber dominicanus an. 1483., a Friderico Saxoniae, et Christophoro Bavariae ducibus an. 1493., ab Alexandro comite palatino Rheni an. 1495., a Bogislao duce Pomeraniae an. 1496., atque ab aliis, quos nunc recensere non vacat. Vide Gretserum lib. *de sacris peregrin.* I. *cap.* VIII. *p.* 29. *seqq. tom.* IV. *opp. edit. novae.*

(3) Ioh. Cantacuzenus, qui XIV. saec. constantinopolitanum imperium tenebat, cum vexari peregrinos, incolasque ab saracenis videret, legatos ad Soldanum misit, qui ut aequior esse christianis vellet, orarent. Soldanus imperatori respondit in hunc modum: « De manu praefecti Manuelis vestrae maiestatis legati mira cum laetitia, et pace eius litteras suscepimus, et quam continebant petitionem legimus etc. Praeterea de sacris Hierosolymae sanctae locis petebat, quod etiam legimus, et ecclesiis, de quibus significastis, curam adhiberi iussimus etc. Posthaec petivit legatus vester, ut quoddam veteris templi ruinosum aedificium, vicinum romanis sancti Georgii renovaretur. Id etiam fecimus. Insuper sacram a nobis facultatem petebat, ut cum sociis a tua maiestate illi attributis ad sanctam resurrectionem adorandi causa proficisci posset: quod permisimus, et libenter eius voluntati respondimus. Nam de eo quod legatus petebat, ut fieret, quod ad sanctam resurrectionem pertinet, scriptum est mandatum, et roganti illuc proficisci, comitem praefectum adiunximus, adoravitque quantum voluit, et cum gratiarum actione reversus est. Etiam hoc idem legatus adiecit, ut edictum serium ederemus, quo qui in sanctissimis Hierosolymae locis habitant christiani, item monasteria, et ecclesiae, ne violarentur, et per charitatem coninngerentur, qui illic est amirae, seu praefecto, eiusque auxilio defenderentur. Nec solum indigenas, sed et qui distinctis temporibus ad sanctam resurrectionem adorandam eo venirent, ut praecipue, qui illic serviunt musulmanis, ne sineret conviciis lacerare, ac verberare, aut ulla molestia afficere tum eos, qui ad sanctam adorationem certo tempore adveniunt, tum eos, qui in loco illo habitant: sed potius in honore illos haberent, eosque susciperent, iisdemque ministrarent. Ita mandatum a nobis prout petebatur etc. » *Ioh. Cantac. hist. lib.* IV. *cap.* XIV. *p.* 755. *edit. Paris.* an. 1645. Ex qua re constat, quibus incommodis premi saepe solerent, qui sacra loca invisuri in Palaestinam proficiscebantur, quibusque precibus opus esset, ut potestas in ea nostris se conferendi daretur.

res occidentalium in *terram sanctam* commeatus erant. Armeniorum, habessinorum, aegyptiorum, graecorum, in primisque eorum, qui saracenis parebant, incredibilis multitudo, religione inducta, partim in provincia, mercatura victum quaeritans, consistebat, ut Hierosolymam petere, cum vellet, commodius posset; partim in oppido domicilia habebat, partim finibus egressa, ad sacra loca proficiscebatur, votisque nuncupatis, laeta in patriam redibat (1). Quo tempore (2) franciscanorum, dominicanorum, carmelitarum, aliorumque ordinum in Palaestina coenobia visebantur. Dominicanis, ceterisque, muhamedanorum maleficio, ex provincia excedere coactis, franciscanis Hierosolymis, Bethleemi, Nazarethi, aliisque in locis; carmelitis vero in Carmelo monte concessa manendi potestas fuit. Post qui plus pecunia valebant, hi parte ecclesiae aliqua potiebantur. Nulla enim res est, quam pecunia quisquam extorquere a muhamedanis non possit.

Igitur aliquando armeniis, interdum habessinis (3), aut coptis, graecisve, saepe coptis, graecis, armeniisque (4) iunctim sabbato sancto in aedem s. sepulcri penetrandi, falsoque confictum caeleste lumen (nam ipsi calybis, lapidisque ictu accedunt) recipiendi potestas data. Muhamedani aedis eiusdem clavem retinent, cuius, nisi soluta pecunia, nemo ut fores aperiantur, impetrare potest. Hoc pacto in templum ipsum ad sepulcrum factum ingredi cuique licet. Illud latinorum, graecorum, armeniorumque commune est. Franciscani primas in divinis officiis peragendis partes obti-

(1) Perdiccas ephesius sec. XIV. scriptor *de dominicis Hierosolymae locis* ap. d. Allatium *Symmict. tom.* I. *p.* 27. *fidelibus, et infidelibus* suo tempore patuisse scribit prodigium de lumine, quod ad sepulcrum perficeretur. Confer, si licet, Moshemium *de lum. s. sepulcri p.* 39.

(2) Cum latini Palaestinam obtinebant, canonici regulares, ac monachi coenobia iis in locis habebant, quae Christi consecrata praesentia fuerant. Confer Iacobum de Vitriaco episc. acconensem *hist. hieros. cap.* I. *p.* 1077. *seq. gestor. Dei per francos edit. Bongarsii.* Post introducti dominicani, atque franciscani fuerunt. Sed demtis franciscanis, abeundum inde ceteris fuit. Nam carmelitae, qui in Carmelo monte coenobium habent, in Palaestina prima nullum post obtinere potuerant. Primus praefectus provinciae terrae sanctae dominicanorum fuit circa an. 1232. Henricus Teutonicus, cui anno 1234. suffectus fuit F. Philippus, cuius extant litterae ad Gregorium IX. pont. max., quas refert *Albericus chron. ad an.* 1237., ut describit Echardus *script. ord. praed. tom.* I. *p.* 10½., quibusque eum, ut sedi apostolicae obstrinxerit patriarcham iacobitarum, qui in Hierosolymam adoratum venerat, atque fratres in Aegyptum, aliosque ad praedicandum evangelium miserit, certiorem fecit. Instituta autem haec eadem dominicanorum provincia circa an. 1228. fuit. Confer reverendissimi patris Antonini Bremondii magistri ordinis praedicatorum, viri eruditissimi, deque me optime meriti, *bullar. ord. praed. tom.* I. *p.* 147. *const.* LXXXIII. *notation.* 2. De franciscanis consulendus Wandigus, qui passim de *minoribus*, qui in terra sancta agerent, accurate, ut solet, disseruit.

(3) Saeculo XIV. monachos habessinos Hierosolymis egisse, constat ex epistola Zerec-Iacobi imperatoris habessinorum, quam refert Iobus Ludolphus *comment. in hist. aethiop. lib.* III. §. XXX. *p.* 302.

(4) De his, qui ex eis nationibus in Palaestinam religionis causa proficiscerentur, quid scriptores tradiderint, constabit testimoniis, quae proferam §. sequente.

nent. Sequuntur graeci, armeniique. Alterius sacelli, quod *sacram capellam* vocant, iidem sunt custodes franciscani, clavesque, concedentibus turcis, tenent. Pars aedis ad sepulcrum, quam obtinent, cum illis saeculo superiore ademta schismaticorum artibus fuisset (1), restituta deinceps est, numerata ab catholicis nostris pecunia, postulatisque principum orthodoxorum. Religio nunc in Palaestina hoc statu est. Praeter muhamedanos, qui omnia oppida, vicosque compleverunt, plures urbes, locaque graeci, atque armenii haeretici, in primisque Hierosolymam, Bethleemumque incolunt. Pauci sunt orthodoxi, qui latinae ecclesiae ritus (2) colant. Sunt e sectis ceteris orientis, qui ex aliis regionibus profecti sedes in eam provinciam trastulerunt.

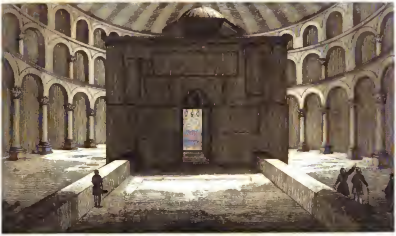
§. VII.

De lumine sancti sepulcri.

Sed quoniam de lumine sancti sepulcri facta interdum est mentio, non alienum videtur esse paucis cuiusmodi sit, quid initio de illo maiores nostri censuerint, quidque nunc latini, graeci, armeni, coptique sentiant, declarare. Principio igitur satis constat, iam usque a nono ecclesiae saeculo, cum apud cristianos sententiam invaluisse, ut cum extinctae lampades sabbato sancto essent, repente lucem prodigio apparere, lampadas, faccsce accendere arbitrarentur. Hoc multi, iique iam fere omnes e numero protestantium, fraude christianorum semper fuisse factum defen-

(1) Urbanus Cerri lib., *quem Innocentio XI. pont. max. obtulit, inscripto*, *Istruzione dello stato della sacra congregazione di Propaganda fide*, *ad cap.* cuius haec est inscriptio, *della terra santa*, sic habet: « Nella Palestina, o *terra santa*, non vi sono ministri della congregazione, » ma conventi di minori osservanti, uno in Gerusalemme di 40. frati, uno in Betlemme, e un altro in » Nazaret di minor numero, sotto l'obbedienza del guardiano di Gerusalemme, quali servono al s. sepolcro, » sebbene di questo santuario ultimamente sono stati » spogliati dai greci, che con denaro hanno dal gran » Visir spuntato un tal possesso, nondimeno adesso s'intende, che detti padri possano ricuperarlo mediante » la intercessione de' principi cristiani, mossi dalle caldissime istanze fatte loro con replicati brevi della santa memoria di Clemente X., e di una gran somma di denari raccolta da detti padri nella cristianità. Il paese è pieno di greci, armeni, cofti, e altri scismatici orientali, quali anche hanno la custodia distinta di alcuni luoghi santi. I latini sono pochi, e la maggior parte forestieri, e pellegrini ». Servatur hoc idem opusculum ms. in bibliotheca casanatensi *miscell.* xiv., nosque haec excerpsimus *ex p.* 69. Versum etiam in gallicum sermonem fuit, publicatumque Amstelodami an. 1716. a *Richardo Steele*.

(2) Nam esse Hierosolymis mille, trecentosque circiter latini ritus homines accepi ex Iosepho a s. Remo minorita viro erudito, linguae arabicae in coenobio s. Bartholomaei ad insulam tiberinam professore, qui diu Hierosolymis, inque proximis ei urbi oppidis versatus est. De sectis schismaticorum, quae eadem in provincia obtinent, constabit §. seq.

ECCLESIA S. SEPULCRI

dunt. Contra qui nono, sequentibusque saeculis floruerant, remque omnem, ut agebatur, coram conspexerant, prodigii loco habendum existimarunt. Hoc nostri, ac protestantes conveniunt: quod nunc graeci, armeni, coptique iactitant esse omnino in fraudibus numerandum. Qui primi omnium, quod sciam, eius rei meminerint, monachi duo fuerunt, quorum alter Nicolao primo (1) pontifice maximo, alter aliquot post annis (2) iter est aggressus hierosolymitanum. Quod hi, posterique aut ab se, aut ab iis, ex quibus intellexerint, visum narrant, longe est ab eo discrepans, quod fieri hoc tempore ad sepulcrum constat. Quare si dolo agunt graeci, non est continuo consequens, latinos etiam ad axtremum xii. saeculum fraude egisse. Nam illi lampadas saepe, quin ullus ad eas (3) accederet, nonnumquam vero facem, quam unus aliquis in ecclesia, ut moris erat, teneret, idque iam futurum ne suspicaretur quidem, ex improviso accendi consuevisse scripserunt. Quinetiam fuerunt, qui lampadem unam repente accensam, propagasse in alias lucem, eiusque prodigii se inspectores fuisse (4) traderent. Est autem auctor anonymus mabillonianus, saracenorum regem, qui anno MXCVII. Hierosolymis imperium obtinebat, cum ad se nostros vocasset, ac ne verisimile quidem sibi videri

(1) Apud Mabillonium *tom. ii. actor. ss. ord. s. Benedicti p.* 524. *edit. Paris.* „ Sabbato sancto, quod est vigilia paschae, mane officium incipitur in ecclesia, et post peractum officium, Kyrie eleison canitur, donec veniente angelo lumen in lampadibus accendatur, quae pendent super praedictum sepulcrum, de quo dat patriarcha episcopis, et reliquo populo, ut illuminet sibi in suis locis „.

(2) Willelmus malmesburiensis *de gest. regum Angliae lib. iv. cap. ii. p.* 209. „ Legi ego, *inquit*, in scripto Bernardi monachi, quod ab hinc annis cc., idest anno incarnationis 870., idem Hierosolymam profectus ignem illum viderit etc. „. Glaber Rodulphus *lib. iv. hist. cap.* 6. *p.* 47. *apud Duchesnium tom. iv. script. rer. franc.* saeculo xi., cum adhuc in potestate saracenorum Hierosolyma essent, Odolricum aurelianensium episcopum eo adoratum contendisse scribit: moxque adiungit: „ Quid viderit, nobisque narraverit, non praetermittendum videtur miraculum. Die igitur magni illius sabbati, quo ignis mirabili Dei potentia veniens ab universo populo praestolatur, ibi cum ceteris idem praesul astabat. Iamque dies ipsa in vesperum transiens, repente prope horam, qua sperabatur ignis affuturus, unus saracenorum scurra impudentissimus ex plurima illorum multitudine, quae annuatim semper una cum christianis adesse solet, exclamavit, ut christianis mos est, cum primum videtur, *agios, Kyrie eleyson*, cavillansque cachinnum emisit, extemploque manu arripuit cereum de manu cuiusdam christiani aufugere tentans. Qui illico arreptus a daemonio turpiter nimium vexari coepit, quem prosequens christianus cereum abstulit. Ille vero tortus acerrime, protinus inter saracenorum manus expiravit. Quod factum omnibus in commune terrorem immisit .... Statim vero, ut assolet, Dei virtute erumpens ignis ex una lampadarum, quae septem ibidem pendere cernuntur, cursim cunctando, ceteras inflammavit. Quam etiam cum suo oleo praefatus episcopus emens auri libra a Iordano, qui tunc praeerat, patriarcha, secum detulit etc. „. Urbanus II. p. m. *in sermone habito in concilio claramont. an.* 1095. apud *Harduin. t. vi. concil. par. ii. p.* 1726. „ Neque, *inquit*, ibi Deus hoc annuatim praetermittit facere miraculum, cum in diebus passionis suae extinctis omnibus et in sepulcro, et in ecclesia circum circa luminibus, iubere divino lampades extinctae reaccenduntur „. Cetera post referam opportune testimonia.

(3) Confer notat. superiorem.

(4) Vide infra *p.* 61. *not.*

dixisset, quod illi de lumine in vulgus spargere auderent, sic demum constituisse. Ab se ipso ut lampadas (1) parari sinerent. Si accensae fuissent, tum demum se, quae dicerent, crediturum. Accepisse christianos conditionem. Regem ellychniorum loco poni filamenta ferrea curasse. Nostrum aliquos, qui plane, quae acta ab rege fuerant, cognossent, timuisse, ne implere quod promiserant, non possent. Guillelmum eremitam fiduciae plenum, eos esse graviter cohortatum, ne animis conciderent; sed Deo se, remque christianorum sacram commendarent. Hunc enim iis, qui ad ipsum confugerent, minime defuturum. Ergo dum omnes incredibili pietate precibus instarent, ignem apparuisse ellychniosque ferreos, ac si fuissent papyracei, incendisse. Admiratum regem revertisse domum, christianosque, propter prodigium, divinum numen collaudasse, eique gratias egisse. Qua parte aedis lux in ecclesiam immitteretur, non a duobus illis monachis modo, quos nono saeculo vixisse diximus, sed etiam ab aliis permultis, qui (2)

(1) Hist. *de via hieros. qualiter recuperata etc. apud Mabill. tom. i. mus. ital.* §. cii. *p.* 209. *seqq.* Neque vero is solum, ut Moshemius videtur affirmare *de lum. s. sepulcri pag.* 23., sed alii quoque latini hoc idem memoriae tradiderunt. Fulco apud Duchesnium *tom. iv. scriptor. hist. franc. p.* 890. sic habet.

„ Nulli namque aditus vel ad haec vel ad illa patebat,
„ Si non praeveniens merces iter expediebat.
„ Et cum paschali festo resonantibus hymnis
„ Expectabatur super affore caelicus ignis,
„ Tunc vice flammicomi feriata lucerna papyri
„ Aptabatur, evans divino obstare nitori.
„ Cum tamen omnipotens sua per miracula numen
„ Ferro ceu stuppae clarum daret edere lumen,
„ Hostis devictus, sed non compunctus in istis,
„ Tentabat stolidis caelestia dona sagittis,
„ Ut circum sacri laquearia fulgida tecti,
„ Confixam segetem potuisset cernere ferri.
„ Sin vero haec tarde miracula proveniebant,
„ Tempore nec solito sacra lumina se referebant,
„ Tum gladii circum sacra limina triste micabant,
„ Atque pios capitum discrimine terrificabant,
„ Ni precibus celerem impetrarent affore lucem,
„ Nec cito, nec tarda sedabant signa furorem.

(2) Confer Urbani II. sermonem apud Baldricum *hist. hieros. lib. i. p.* 87. *gestor. Dei per francos t. i. edit. Bongarsii*: Machichae pontificis nestorianorum epistolam *ad principem nestorianorum in Persida commorantium apud Assemanum tom.* iii. *par.* i. *bibl. orient. p.* 552., *et par.* ii. *pag.* 312., quo loco sic habet. „ Ex his miraculis nonum „ est luminis lapsus in ecclesiam resurrectionis in ur„ be sancta vergente sabbato, quod praecedit domini„ cam resurrectionis, unoquoque anno, certa et infal„ libili regula, quae usque in praesentem diem ma„ net. Eo autem lumine lampades sancti sepulcri .... „ accenduntur, quum eiusdem sepulcri tholus clausus, „ sigilloque obsignatus maneat, praesidiis eius orbis mi„ nistris in eum locum attente oculos defigentibus, „ eumque diligenter custodientibus, ne cui christiano„ rum fraudi sit poteat „. Visit his Machicha initio saeculi xii. Othmarum, ut Moshemius censet, x. vel xi. saeculi scriptorem diversum ab Othmaro abbati sancti Galli, in visione, quam edidit Iacobus Gretserus *in horto s. crucis cap. xxx. p.* 266. *primae edit.* qui „ rem, inquit, „ amicorum meorum intimae patefacio dilectioni, quae „ licet peccator, Dei misericordia, Hierosolymae oculis „ corporeis inspexi, qua et nihil verius potest dici. In„ stitutus tum ego, prout quidquam patet visui huma„ no, lucem invisibilem caelitus ad sepulcrum Domini „ visibiliter apparentem, et revera illud visibile mani„ feste accendere „. Consule, quae paullo ante ex Glabro Rodulpho, et Fulcone protuli. Atque Rodulphus quidem in loco, lucem ex lampade erupisse aliquando, in ebrosque meonme, non immissam e cubiculo, quod secto careret, testatur. Adisis praeterea Fulcherum Carnotensem *lib. ii. cap. vii. p.* 844. *tom. iv. scriptor. rer. francic. edit. Duchesnii ad an.* 1101. Chronici malleacensis scriptorem *editi* a Philippo Labbeo *tom. ii. biblioth. mss. novae ad an.* 1100., *qui pag.* 436. haec habet „ Sub „ eodem (Daiberto) patriarcha ignis, qui venit in Ie„ rusalem in sabbato paschae cessavit, et post paullu„ lum miserante Domino veniens, iterum laetificavit

post floruerunt, praetermissum silentio est. Graeci, qui post pulsos Hierosolymis francos vixerunt, latinique etiam nonnulli, qui peregrinatum in Palaestinam post XIV. saeculum profecti sunt, per superiorem s. sepulcri (1) partem in templum introduci ignem

„ christianos, quos extinctione tristaverat: „ et ad an. 1101. „ Ignis qui venit in sabbato sancto, non venit „ usque in ipso die paschae, et tunc tribus vicibus venit „. Conradum urspergensem *chronic. ad an.* act. *editi Basil. an.* 1539. *p.* 240. qui „ Neque hoc, *inquit*, silentio praetereundum, quod eodem anno ibidem cognovimus contigisse venerabili viro Herimanno presbytero, qui tunc in monte oliveti conversabatur, in haec verba referente. Die, inquit, sacratissimi sabbati, quo secundum antiquae misericordiae Domini παράκλησιν, baptismate iam consecrato, lumen de caelo nobis ministrari devoti nimis expectabamus usque ad vesperam, orationibus solitis instillimus, tamque propter peccata nostra, desiderato dono caelesti, quod etiam in conspectu gentium olim christiani ante nos semper suscipere solebant, omnimodo frustrati, absque omni festivae sinaxis officio, noctem illam dominicae resurrectionis lugendo tantum, et moerendo transegimus. Summo autem mane cum litaniis e sepulcro Domini nudipedes processimus, ingressique ante templum Domini... mox post preces, lacrymasque, ne nos deserendo, Christus nomini suo blasphemiam inter gentes praepararet, fusas; necdum atrium illud famosum egredimur, et ecce concrepantia signa laudes altisonas in occursum nobis, ab his, qui remanserant, reboantes audivimus; intrantes vero ecclesiam praenominatam, lampadas duas caelitus incensas immenso gaudio repleti conspeximus ... Nobis quoque egressis, inter missam syrorum, lampadas aliae divinitus accenduntur: ante vesperas vero, et inter ipsas vespertinas laudes, usque ad sedecim huiusmodi lumine visibiliter ampliantur ..„. e *historiam monast. s. Mariae de Fontanis cap.* IV. *tom.* II. *spicileg. acheriani pag.* 574. *primae edit.*, ubi haec habentur « Accidit .... quoddam dignum sollemni recordatione. Nam Willelmus clericus ... inspiratione divina, tactus amore cordis intrinsecus, petivit licentiam a domino Gaufrido, et a turonensi archiepiscopo eundi Hierosolymam, et sicut petiit, habuit, et abiit. Quando venit ergo sacri celebratio sabbati paschae, accessit cum ceteris fidelibus ad sepulcrum Domini, volens interesse consueto miraculo, quo datus ignis divinitus illa die praesentes solebat omni anno laetificare, et cunctis videntibus, qui aderant, et prae gaudio mirantibus, cereus eius divina virtute ardens, et lucens apparuit „. Mitto ceteros ne sim longus. Ex his omnibus testimoniis plane colligitur, non solum non fuisse a scriptoribus latinis, qui ante pulsos nostros Hierosolymis floruerunt, traditum, immissum e superiore sacelli parte lumen in lampadas fuisse; sed etiam interdum negatum. Nam scribunt aliquando: primo, ex una lampadum erupisse lucem; secundo, repente facem quam Willelmus tenebat, accensam esse; tertio, non quidem noctu semper, sed interdiu aliquando incensos lampadum ellychnios fuisse, quare si ulla fraus intervenisset, facile fuisset detecta. At enim quod est de Willelmo, dolo factum Moshemius contendit *lib. c. p.* 38. Nam eum, qui lumen immittebat, *incerta dextra* egisse ait, et loco lampadum, ceream facem Willelmi incendisse. Ego vero quemadmodum id non perata ante ad eam rem face contigerit, fateor assequi me nullo modo posse. Sed instat, moremque illum luminis statim post adventum latinorum indicia fraudis esse pugnat. Nam pulsis graecis, qui praefecti ei rei fuissent, latinos, qui ministros peritos non haberent, lumen aut nullo pacto, aut difficulter impetrare potuisse, quoad lapsu temporis tales sunt nacti impostores, quales desiderabant. Hanc ille iniuriam maioribus nostris, qui solida pietate ducerentur, conflat. Deinde imperitos artis illius tanta facultate valuisse, ut cum extincta lumina fuissent, quemadmodum traditum ab auctore chronici malleacensis vidimus paullo post repente accendi potuerint, persuaderi mihi vellem. Nam combusta *materia* illa, quam fingit Moshemius, continuo alia pararі nequiverat, ut paullo post accendi rursum lampades possent.

(1) Perdiccas ephesius saeculi XIV. scriptor apud Allatium *tom.* I. *Symmict. pag.* 27. sic habet:

Καὶ τὸ δὴ μεῖζον προφανῶς πιστοῖς τε, καὶ ἀπίστοις
Ἡ κατὰ τὴν παγκόσμιον ἀνάστασιν Κυρίου
Φωτοχυσία πρόδηλος φωτὸς τοῦ παναγίου
Μεταδιδοῦσα τοῖς πιστοῖς ἁγιασμόν, καὶ φῶτα.

Quae sic vertit Fed. Morellus, sed paullo, quam verba poscant, liberius:

« Unde omnibus piis patet miraculum,
« Quod maius est palam infidelibus, ac piis
« In qua resurrexit die Dominus, micat
« Quum accensio luminis sanctissimi
« Communicantis sanctitatem omni probo.

Graecus alter apud Allatium *ibid. pag.* 33. sermone vulgari gentis suae ἡ δὲ μιὰ τρούλλα, ὁποῦ εἶναι ἐπάνω τοῦ ἁγίου τάφου εἶναι ἀνασκέπαστη, ὅτι ἀπ' ἐκεῖ κατέβαινε τὸ ἅγιον φῶς. « Trulla una, quae « est super sanctum sepulcrum tecto caret, quod inde « descenderet sanctum lumen ». Et paullo post: καὶ

illum caelestem scripserunt. Namque sepulcro inaedificata aedicula (1) rotunda est, quae iam inde a nono ecclesiae saeculo tecto vacat. Hanc nostri paradisum nono saeculo (2) appellabant.

Nostra aetate non ita, ut olim, lampades accenduntur. Hora post mediam noctem octava, quotquot in aede sacra sunt, lumina extingui solent. Qui ex omnibus nationibus, sectisque orientis christiani viri, mulieres, pueri, puellaeque in templum convenerunt, perinde ac si furore agitentur, hac illac discurrunt, atque omnia clamoribus replent, maioresque turbas agerent, nisi turcae, qui adsunt, fustibus interdum uterentur. Hora pomeridiana tertia graecorum patriarcha in templum descendit. Hunc magna turba

ἀπάνω τοῦ ἁγίου τάφου, εἶναι κουβούκλιν μικρὸν μολιβδοσκέπαστον .... ἐκεῖθεν καταβαίνει τὸ ἅγιον φῶς τῷ ἁγίῳ καὶ μεγάλῳ σαββάτῳ ὥρᾳ ἑσπερινοῦ, καὶ προσεγγίζει τοῦ ἁγίου τάφου τοῦ Χριστοῦ, καὶ εὐθὺς ἅπτουσιν αἱ κανδῆλαι τοῦ ἁγίου τάφου. Et super sanctum sepulcrum est rotundum parvum cubiculum plumbo contectum ... Inde descendit sanctum lumen sancto, et magno sabbato hora vesperae, et applicat se sancto sepulcro Christi, et statim accenduntur lampades sancti sepulcri ». Willebrandus ab Oldenborg, qui post pulsos latinos Hierosolymam venit, *itiner. terrae sanctae apud Leon. Allat. Symmict. tom.* II. *pag.* 17. *edit. Venet.* « Nota, *inquit*, quia *erga* monumentum ipsa ecclesia non unquam habuit tectum, ita ut ipsum tectum ad dispositionem, et formam clericalis coronae sit abrasum... Annuatim ex eo ... nocte paschae sacer ignis per caelestem nuncium illic apportari consuevit ». Quod Willebrandus dicit, numquam fuisse contectum eiusmodi sacellum, falsum est. Nam ante saeculum VIII. tecto minime carebat. Arculfus antistes gallus, qui saeculo VII. invisit sacra Palaestinae loca, sanctum sepulcrum non modo contectum, sed etiam eius fastigium aurea cruce ornatum fuisse affirmavit. Confer Adamnanum de locis sanctis *lib.* I. *cap.* II. *apud Mabil. t.* IV. *actor. ss. o. s. Bened. p.* 564. Hoc idem statuit virgo, quae acta s. Wilibaldi descripsit, quem VIII. saeculo in Palaestinam profectum fuisse constat. Vide apud Bolland. *act. ss. t.* II. *iul. pag.* 495. *seqq.* Saeculo IX. aedes ad s. sepulcrum non superiore parte, sed qua ad meridiem spectabat, patens erat. Consule Rhabanum Maurum *commentar. in Matth. lib.* VII. *p.* 157. *tom.* V. *opp. edit.* 1626., et Paschasium Rodbertum *comment. in Matth. pag.* 211. *edit. Sirmondi.* Sed hoc Moshemio negotium exhibet. Nam idcirco detectam aedem fuisse putat, ut ignis inde in lampadas vibrari posset. At quam id sit falsum, ostendimus notatione superiore.

(1) Vide notat. superior. Chorum ecclesiae esse Moshemius putat. Errat enim vero. Nam templum est. Simile olim extructum a Constantino fuit. Recte Valesius *epist. ad amicum de anastasi, et martyrio hierosolym. pag.* 785. *edit. Cantabrig. hist. eccl. Eusebii*, « Interdum anastasis strictius sumitur, et separatur a martyrio, seu basilica Constantini, ac pro sepulcro Domini, seu potius pro aedicula sepulcro superstructa ponitur, ut videre est apud Hieronymum, et Eucherium. Hanc distinctionem non intellexit Gretserus, qui in libro I. *de cruce cap.* LXV. acriter reprehendit Bedam, quod anastasim a martyrio distinxerit ... Aediculam ergo ibidem fuisse innuit (Eucherius) arcuato opere structam, et columnis marmoreis suffultam, ut testatur Eusebius. Erat porro haec aedicula coniuncta basilicae. Nam ab anastasi ad basilicam, seu martyrium ingentes erant porticus, atque in medio campestris planicies, ut scribit Eusebius ». Sed de hac re alias. Huiusmodi aedicula chorus ne esse potuit s. sepulcri, quae a basilica templi distaret? Non arbitror. Vide figuram eius aedis, quam exhibuit Arculfus apud Mabillonium *tom. eodem* IV. *act. ss. o. s. Bened. l. c.*, et Gretserum *lib. de locis sanctis p.* 256. *tom.* IV. *opp. edit. novae*: τὸ κουβούκλιν, quod nominat auctor, qui vulgari sermone graecorum scripsit de locis sanctis, cuiusque locum supra attulimus (vixit is non XIV. saeculo, tunc enim scribere vulgari lingua non poterat, sed XV. vel XVI.) est eminentior aedis pars, quae media, rotundaque est, tectoque caret. Vide *Cornelii de Bruyn voyage au Levant etc. tom.* II. *p.* 242. *edit. an.* 1275. Nunc quidem chorus pars aedis s. sepulcri est, non totam aedem sepulcro inaedificatam occupat. Vide Bruyn *ibid. pag.* 244. Confer etiam Brocardum *descript. terrae sanctae* a Iohanne clerico *ad calcem Eusebii, et Hieron. de locis hebraicis edit. Amstelod. an.* 1707. *cap.* VIII. *p.* 1820. Guilielmum de Baldensel *hodep. ad terram sanctam pag.* 348. *tom.* IV. *antiquar. lect. Canisii edit. novae*, et Anselmum saec. XVI. *script. descript. terrae sanctae apud* Canisium *tom. eod. pag.* 795.

(2) Vide *Mabillon. act. ss. ord. s. Bened. pag.* 525. *tom.* IV.

praesulum, sacerdotum, clericorumque consequitur. Succedunt armeni antistites, quos eius gentis clerici comitantnr. Hi omnes, ne opprimantur a multitudiue, mnhamedanos milites in subsidium vocant. Ubi accesserunt, preces, nescio qnas, recitantes, sepulcrum ter circumeunt. Consistunt deinde universi, duosque antistites graecum, armeniumque, ut in sacrarium secedant, caelestemque ignem deferant, iubent. Posteaquam ingressi in locum sunt, claudnntur fores, adstant milites, et ne quis vim inferat, unaque introeat, obsistunt. Interea praesules intus aliquamdiu manu ferro silice ignem eliciunt. Prodit inde primus graecorum patriarcha utraque manu cereas faces ardentes gestans. Circumsistit populus vimque homini infert, dum suas quisque (nam facibus praesentium nemo caret) iuflammare conatur. Fit tumultus. Resistunt milites. Nihil proficiunt. Fustes adhibent, atque hoc pacto impetum plebis aliquando reprimunt, et patriarchae, ut inde evadat, faciunt potestatem. Amotis Graecis, mox armenius e specu egreditur. Minor fit strepitus, quod minor sit numerus armeniorum. Postremus sacculo superiore erat coptus antistes, quem sui circumsistebant, suasque taedas facibus praesulis admovebant, accendebantque, ita ut diximus fieri ab graecis solere (1).

Si quis autem modum, quo olim lampades accendebantur, conferre cum hodierno velit; is facile intelliget, esse hunc quidem ab illo maxime discrepantem. Ac si vera scriptores de ellychuiis ferreis (quod observatum paullo ante fuit) incensis praedicant (voluisse autem eos in fraudem inducere posteros, si probabilibus monumentis ostenderetur, vix; his autem sublatis, ne vix quidem arbitror concedendum), erit scilicet, cur eorum memoria, incendi prodigio lampadas consuesse, dicendum sit. Nam quod nonnulli (2), quin ullo vetere testimonio, momentove aliquo rationis utantur, eos in suspicionem falsi vocent, faciunt, quod plerique lutheranorum solent, ut ea contemnant, quae minime ipsis placeant, ne post tertium, quartumve saeculum prodigium ullum patratum a Deo fuisse, aut confirmandorum in religione christianorum, aut convertendorum ad sanitatem impiorum caussa, videatur.

(1) Vide Quaresmium elucid. terrae sanctae *lib.* v. *cap.* xiii. *p.* 556. *seq.*, Thevenotum *voyage de Levant. t.* I. *p.* 393. *edit. an.* 1665., Laurentium de Arvieux, cuius itinera descripsit Ioh. Baptista Labatus ord. praed. *mémoires etc. tom.* II. *cap.* xiii. *pag.* 139. *seqq. edit. an.* 1725. Ceteros, ne sim longus, praetereo.

(2) In his Moshemius *diss. de lumine s. sepulcri p.* 1. *seqq. edit. an.* 1736.

At saraceni, inquiunt, sibi persuaserant, fraude id fuisse christianorum factum (1). Quid ad rem? An quod hostes aiunt, hoc esse continuo concedendum putant? Negent ergo in miraculis esse, quae fiebant a Christo, ponenda, quod cum pharisaei magum, seductorem, impostoremque fuisse defenderent. Ac moveor equidem auctoritate inimicorum, si quod nostri affirmant, probent; sin autem negent, non moveor. Nam qui hoc in genere inimicus est, saepe etiam convinctus, ne incidisse in errorem imprudens videatur, negat; nisi autem vi veritatis convictus, affirmat numquam. Quare eidem, si cum nostris conveniat, tribui aliquid debere facile patior; sin minus, negantem adversarium nihil moror. Iam vero cur hosti, qui quo res pacto perageretur ignoraret, adhibenda, contra vero nostris, qui scirent, hominibus et doctis, et piis, et minime incautis deneganda assensio sit, ne suspicari quidem possum. Ac saracenum ignarum eorum, quae in templo fierent, fuisse, testis est is idem Moshemius (2), qui eius historici muhamedani fide putat deiici ab se, quod orthodoxi admirabantur, de gradu miraculorum posse. Atque est illud praeterea ad credendum difficile, ut qui praefecti sacris christianorum Hierosolymis erant, quorum pars non minima singulari virtutis, integritatisque morum existimatione florebat, quosque fugere, quae a ministris in templo perpetrabantur, non poterant, passos aequo animo fuisse, ut tanta multitudine christiani deciperentur. Deinde voluisse eos se, existimationemque suam, si deprehensa fraus esset, in discrimen coniicere, quis credat? Nam doli latere quidem aliquantisper possunt, semper non possunt. Neque est veri simile, muhamedanos, qui principatum (3) in Syria obtinerent, quique negarent miracula in coetu nostrum ulla patrari, cum prodigio lampadas igne tangi intelligerent, in modum, quo res eve-

(1) Confer Assemanum *bibl. oriental.* tom. III. *par.* II. *cap.* VII. *p.* 368.

(2) Migareddio Arabs *chronic. hierosol. ad an.* 1007. apud *Assemanum tom.* III. *par.* II. *bibl. orient. cap.* VII. §. XI. *p.* 368. « Satis compertum est, *inquit*, ignem illum accendi appositis ellychniis subtilissimis e gossipio fabrefactis, balsamoque imbutis, atque sulphure, aliaque simili materia medicatis: etsi istud ea fraude atque dissimulatione ab illis conficiatur, ut non modo plebeculae, sed et viris in ipsorum secta primariis miraculi speciem praebeat ». At hoc si verum est, quomodo fax quam unus aliquis teneret, incensa repente est? Quomodo accensi ellychnii ferrei? Negat hoc esse verum Moshemius. Sed recte ne, contra testium eius temporis fidem, ipse viderit. At is ipse Migareddinum aliquid deprehendisse adiungit, quamquam omnem artem nostrum habere compertam nequiverit. Quasi vero si arte ulla usi fuissent, ea turcas fugere potuerit, qui diligenter rem saepe investigarent.

(3) Vide Machichae nestoriani locum supra indicatum, et quod ex anonimo mabilloniano paullo ante de ellychniis ferreis allatum est.

niret, studiose inquirere recusasse. Quod si inquisiverunt, neque fraudis genus ullum deprehenderunt (si enim deprehendissent, numquam se illius ignaros demonstrassent), quid est, quod protestantes tam confidenter maiores nostros dolo, fraudeque, ut rem suam privatam amplificarent, egisse putent?

Sed ante saeculum nonum nulla fit, inquiunt, ab historicis huius tanti prodigii mentio. Fateor. Tunc enim primum fortasse agi divina potestate coepit, quod non agebatur aetate superiore. Nam quod Iohannes in evangelio ad piscinam Bethesdam factum quotannis prodigium scribit, coeperit aliquando necesse est fieri. Quae autem ratio sit, cur tunc initium sumeret, ille ipse novit, cui uni, quamobrem incoeperit miraculum ad (1) Bethesdam perspectum est. Iam vero qui ex me quaerunt, quae caussa fuerit, cur in aede s. sepulcri lampades miraculo accendi desinerent, hi sic habeant: tum sibi satisfieri posse, cum ipsi quamobrem ad Bethesdam cessarit prodigium, demonstrarint.

At enim instant, atque ex aedicula aiunt, quae tecto carebat, ignis in templum immittebatur, nescio quibus artificiis, et lampadum ellychnios incendebat. Nego enim vero traditum a quoquam veterum, ante pulsos e Palaestina francos, memoriae esse, quod est de igne per aediculam (2) immisso, quae tecto careret. Ac facile quidem quod est de artificio darem, si noctu semper res fieri consuesset. At quandoque interdiu (3) solebat. Quo sane tempore latere, fugereque omnes fraus, artificiumque qui poterat? Haec autem non eo dixi, quo si peccassent hierosolymitae, peregrinosque decepissent, quidquam inde incommodi catholicam ecclesiam, quae conscia fraudis non esset, accepturam arbitrarer; sed quo nullam esse rationem putarem, quae plane, quod protestantes volunt, efficeret (4).

(1) Confer, quae diximus *tom.* I. *pag.* 257. *not.* 1. *et seq.*

(2) Consule huiusce *vol. pag.* 60. *seq. not.* 2.

(3) Adisis Conradi urspergensis, et auctoris chronici malleacensis testimonia allata *sup. pag.* 59. *seq. notatione* 2.

(4) De discrimine rationis, qua olim lampades prodigio accendebantur, et nunc qua fraude schismaticorum accendi solent, confer Quaresmium *elucidat. terrae sanctae lib.* V. *cap.* XXXIII. *p.* 239., Petrum Arcudium *de consensu eccl. orient. et occident. lib.* II. *cap.* IX. *pag.* 307., Ioh. Svallardium, *lib.* I, *de peregrinatione hierosol.*, et Bonifacium Stephani *lib. de perenni cultu terrae sanctae*, quorum testimonia indicat Gretserus *de horto s. crucis c.* XXI. *p.* 267. *edit. primae an.* 1610., Petrum Strozzam *de dogmatibus chaldaeor. pag.* 35. *et* 223., Gretserum *tom.* III. *de s. cruce lib.* II. *cap.* II. *edit. primae*, *et loco mox laudato*; I. S. Assemanum *bibl. orient tom.* I. *cap.* II. *p.* 550. *t.* III. *par.* I. *p.* 553., *tom.* III. *p.* II. *cap.* VIII. §. XX. *pag.* 367., Thevenotum, et Arvieux *locis indicatis*. Tempore Iohannis Cantacuzeni non ita res eveniebat, ut nunc evenit. Vide eius *apolog.* III. contra *mahumedanos apud Iac. Gretser. de horto s. crucis p.* 177. *laudatae editionis*. Nescio autem quae caussa fuerit, cur clariss. Cangius non omnem

CAPUT II.

DE ORIGINE, ET PROGRESSU RELIGIONIS IN RELIQUA SYRIA,

Atque in primis in Phoenicia.

§. I.

Phoenicis, quam Palaestinae finitimam esse diximus, maritima erant oppida *Orthosia* ad *Eleutherum* amnem, *Aradus*, *Tripolis*, *Botrys*, *Biblos*, *Berytus*, *Sidon*, *Tyrus*, atque *Porphyrium*. *Sidon*, *Tyrusque* et multitudine oppidanorum, et rerum ab incolis terra, marique gestarum maxima olim in celebritate fuerunt. *Ptolemais*, quae longius a *Tyro* recedit, vergitque ad austrum, *Aces* olim, post *Acon* est appellata. Phoenici mediterraneae sunt qui *Caesaream Paneadis* attribuant, contra quos non est cur esse hoc loco disputandum putem (1).

Cum Paulus *Tyrum* appulisset, ecclesiam ibi, ut est in actis apostolorum, constitutam (2) invenit. Sed quis eo religionem christianam intulerit, incertum omnino est. Nam qui Petrum, cum iter Antiochiam instituisset, ad tyrios primum venisse, multaque apud eos prodigia patrasse, omnesque ad colendum Christum impulisse, scribunt; hi quoniam auctorem libri *de gestis Petri*, ignotum hominem, consectantur, qui fabulis saepe delectaretur, nihil (3) profecto efficiunt. Atque etsi erant tyrii aetate apostolorum non pauci christiani facti, qui tamen eam ecclesiam primo saeculo, et secundo ad Victoris pontificis tempora, quibus orta fuit de celebrando paschate controversia, gubernaverint, quod nobis vetera monumenta desint, statui nullo modo potest. Sed ante Cassium (4), qui vivo Victore synodo Palaestinae interfuit, ut est memoriae proditum ab Eusebio, fuisse alios, qui eamdem ecclesiam moderati essent, existimo negari a nemine iure posse. His

graecis in ea re fidem esse derogandam putarit. *In notis ad lib. XIII. Alexiadas Annae Commenae p.* 389. *edit. Paris.*

(1) Consule Cellarium *lib.* III. *geogr. antiq. cap.* XII. *sect.* VIII. *p.* 374. *seqq. edit. an.* 1732. *tom.* II.

(2) Confer quae diximus *tom.* I. *pag.* 331. *seq.* vide *act. apost. cap.* XXI. *v.* 3, *seqq.*

(3) Pseudo-Clemens homil. VII. *de praedicationibus Petri n.* V. *p.* 679. *tom.* I. *apostolic. pp. edit. an.* 1724., et *Clementin. epit. de gestis Petri n.* IV. *p.* 774. *tom. eod.*

(4) Euseb. *lib.* V. *hist. cap.* XXV. *p.* 250. *edit. Cantabrig.* Cassium Tyri episcopum nominat.

VETERIS TEMPLI TYRENSIS RUDERA

TEMLUM. S. IOH. PTOLEMAIDES

initiis, quibus diximus, cum coepisset, adeo deinceps res christiana Tyri recta vitae nostrum hominum institutione, sanguineque sanctorum martyrum (1) amplificata est, ut quibus temporibus ethnici summam obtinebant potestatem in imperio populi romani, iidem oratoria haberent, in quibus congregari (2), remque divinam facere solerent. Quae cum Diocletiani, atque collegarum jussu eversa essent, tum exactis ethnicis imperatoribus, Constantinus, qui ad nostra sacra accesserat, christianis ea, ut ampliora restituerent, facultatem fecit. Itaque celebre illud templum extructum a Paulino eius urbis episcopo est, quod descriptum ab Eusebio fuit in decimo libro historiae (3).

Eodem fere, quo tyrii, tempore sidonii, qui ab illis circiter quadraginta aberant stadia, christianam religionem amplexi sunt. Igitur cum eo Paulus, navigaturus in Italiam, attigisset, aliquos in oppido reperit, quos amicos Lucas in apostolorum actis (4) vocat, propterea quod eamdem atque ipse disciplinam, institutionemque profiterentur. Petrum autem sidoniensem ecclesiam instituisse, atque unum aliquem episcopum creasse, qui eam (5) moderaretur, non admodum repuguo, etsi ne affirmare quidem possim. Post apostolos, quamquam est verisimile fuisse in ea urbe permultos, qui operam amplificandae, dilatandaeque religioni chri-

(1) Confer Eusebium *lib.* VIII. *hist. eccl. cap.* VII. *p.* 384. *edit. Cantabrig.*, et *cap.* XIII. *p.* 394., et martyrologium romanum *ad diem* XX. *februarii.*

(2) Sed ea eversa, quum ethnici in nostros homines saevirent, fuerunt. Horum unum restituit, longeque magnificentius astrui curavit Paulinus episcopus tyriorum, postquam sedata diocletianea tempestas est, imperioque Constantinus Augustus poliretur. Vide Eusebium *oratione de aedificatione eccles. ad Paulinum tyr. aliosque epis. l.* X. *hist. cap.* IV. *p.* 467., et *p.* 470. *seqq. edit. Cantab.*

(3) De episcopis tyriis, qui post Paulinum vixerunt, consulendus Lequienius *tom.* II. *orient. chr. p.* 802. *seqq.* Circa an. 1124. Tyrus expugnata ab latinis est, ac liberata a servitute saracenorum, qui eam diu occupaverant. Confer Fulcherum Carnotensem *lib.* III. *hist. hierosol. cap.* XXI. *seqq. ad an.* 1125, *seq. pag.* 675. *seqq. tom.* IV. *scriptor. rer. francicar. edit. Duchesnii*, Willelmum tyrium *lib.* XIII. *cap.* XIII. *seq. p.* 640. *edit. an.* 1611. Antequam urbs in nostrum potestatem veniret, praefectus ei Odo antistes fuit. Hoc vita, cum ea obsideretur, functo, quadriennio fere post Willelmus ille, qui historiam scripsit, episcopatum obtinuit. Adsis Lequienium *tom.* III. *or. christ. p.* 1311. *seqq.* Innocentii II. decreto tyrienses episcopi patriarchae hierosolymitano parebant, quae Paschalis II. Balduino regi Hierosolymorum primo concesserat quamcumque urbem redegisset in potestatem. Sed eiectis Tyro nostris, sedes tyrensis antiochano restituta ab saracenis est. Vide *Lequien. ibid. pag.* 1310. Pulsi autem inde latini anno circiter 1293. fuerunt. Iacet hoc tempore pene desolatum oppidum. « Aujourd'hui, inquit Cor- » nelius Bruynius, *voyage au Levant. tom.* II. *pag.* 341. » *edit. an.* 1725., toute la magnificence de Tyr est ense- » velie, et on ne trouve parmi ses mesures, qu'une dou- » zaine de maisons où habitent quelques turcs, et quel- » ques arabes ». Ruinas templi christianorum observavit ibidem Bruynius, delineavitque. Vide *tom. eod. p.* 329. Maronitae episcopum habent, qui nomine solum *Tyrius* appellatur. Anno 1743. cum episcopi maronitae convenissent, quaeque sancita de patriarcha maronitarum essent a Benedicto XIV. pont. max. intellexissent, tum iis se acquiescere dixerunt, subscripseruntque. In his Ignatius tyrius fuit. Confer *act. cor. quae an.* 1744. *gesta in consistorio die* 13. *iulii fuerunt*, edita eodem anno typis *sacrae congr. de prop. Fide.*

(4) Cap. XXVII. v. 3.

(5) Ita pseudo-Clemens *homil.* VIII. n. VIII. *pag.* 680. *edit. pp. apost. an.* 1724., *et de gest. Petri* n. XVI. *p.* 771.

stianae darent; tamen nihil certi esse de ea re, ac definiti statuendum puto, quod nullum vetus monumentum habeam in promtu, quod hoc idem efficere posse videatur. Nam si quae unquam commendata memoriae posterorum sunt, ea quidem omnia iniuria temporum perierunt. Quarto saeculo ita sidoniorum ecclesia florebat, nt multos haberet, qui summa constantia omne genus suppliciorum perferre (1), quam Christum eiurare mallent.

Cum Paulus Tyro solvisset, seque Ptolemaida contulisset, esse ibi aliquos intellexit, qui sibi societate religionis coniuncti (2) essent. Sed a quonam instituti illi fuissent, doctique quid quemque nostrum credere oporterent, neque Lucas, neque ullus vetus auctor (3) scriptum reliquit. Ante Clarum (4) vero, qui secundo saeculo vixit, quibus usi episcopis ptolemaidenses fuerint, non facile est existimare (5).

Atque, vivis apostolis, berytios quoque aliquos fuisse, qui Christum colerent (6), credibile est. Non assentior autem Hippolyto, et Dorotheo, Quartum (7), cuius fit a Paulo mentio, primum berytiorum institutorem, ac praesulem fuisse aicutibus. Scriptores namque, qui se tales esse, quales profecto non erant, mentirentur, silentibus patribus, historicisque ecclesiae, extorquere a viro

(1) Vide Eusebium *lib. viii. hist. cap. viii. pag.* 394. *edit. Cantabrig.* Anno 1110. a Balduino expugnata Sidon est. *Sayda* nunc appellatur. Cum diruta pene saeculo xiii. esset, eam s. Ludovicus rex circa an. 1250. restitui curavit. A saracenis capta an. 1292. fuit. Episcopos eius urbis recenset Lequienius *tom. ii. or. christ. p.* 811. *seqq.*, et *tom. iii. p.* 1322. *seqq.* De statu praesenti civitatis haec habet Bruynius *ibid. p.* 347. « La ville est raisonnable« ment peuplée ... Plusieurs anciennes mosquées, dont « quelques-unes sans doute ont été des églises des chré« tiens, font une partie de sa beauté ... On y a plusieurs « chans (hoc est aedificia unius muri circuitu septa), où « demeures pour les marchands, dont le principal est « celui, qu'occupe le consul françois avec les négocians « de cette nation ». Sunt praeterea in oppido melchitae, et maronitae catholici non minimo numero. Vide domini de la Roque *voyage de Syrie p.* 5. *edit. an.* 1723.

(2) Acra etiam, post Accon, et Ptolemais dicta. Vide Cellarium in not. ad *Cornel. Nep. Datamen.* De iis, quos ibidem Paulus reperit, christianis, vide *act. apost. cap. xxi. v.* 7.

(3) Consule Lequienium *or. christ. tom. ii. p.* 813.

(4) Adeundus Eusebius *lib. v. h. e. cap. xxv. p.* 250. *edit. Cantabrig.*

(5) Ceteros episcopos, qui post Clarum vixerunt, numerat Lequienius *tom. ii. or. christ. p.* 813. *seqq.* *Acca* nunc a turcis oppidum vocatur. *Acron* galli, *Acri* itali appellabant. De eius obsidione a francis facta, consule anonymum mabillonianum *tom. i. musei italici p.* 204. *n.* xcvii. De latinis eiusdem urbis episcopis egit Lequienius *tom. iii. or. christ. p.* 330. *seqq.* Eadem sedes regum hierosolymitanorum, post expugnatam a saracenis Hierosolymam, ad ann. 1291. fuit. Hoc nunc statu est. Vestigia in ea cernuntur veterum aedificiorum. Nonnulla, quorum pars aliqua superest, a francis facta sunt. In his aedes s. Iohannis, cuius figuram dedit Cornelius Bruynius *voyage au Levant. tom. ii. p.* 304. Exiguus numerus humilium aedium urbem hac aetate constituit. Galli mercatores in aede agunt peculiari eius generis, quas *chans* vocare turcae solent. Perpauci ibi graeci, armenii, maronitaeque agunt. Ac maronitae episcopum etiam nunc habent, qui Ptolemaidis appellatur.

(6) Nugas tamen agit pseudo-Clemens *homil. vii. n. ix. p.* 680., *et de gestis Petri n. lvii. seq. p.* 771. *seq.*, ubi de berytiorum ad religionem christianam conversione scribit, ut non historicum, sed ut poetam, fabulatoremque decet.

(7) Confer Lequienium *tom. ii. or. christ. pag.* 815. *seqq.*

prudente assensionem non possunt. At qui primo omnium in ea urbe evangelium promulgarant, id facile impetrarunt, ut non plerique berytienses cives solum, sed etiam, qui eo studiorum caussa venire consuerant, doctrinam Christi amplecterentur, atque in patriam quisque suam, dum tempus manebat, introducere (1) studerent. Ex horum numero fuerunt, qui una cum aliquot berytiis quarto saeculo pro Christi religione tuenda extremos cruciatus pertulerunt. Ita igitur constabilita sanguine martyrum in civitate ecclesia est, ut berytii, magnam partem mysteriis nostris initiati, summa deinceps pace fruerentur. *Porphyrion* erat oppidum medium inter *Ptolemaida*, et *Tyrum* urbes. Nulla est eius ab antiquis geographis facta mentio. Quare ut origines oppidi, ita initia in eo christianismi obscura sunt. Episcopus Porphyrii Thomas quinto saeculo vixit, interfuitque chalcedonensi concilio. Celebre est praeterea templum ab Iustiniano sexto saeculo Porphyrii in honorem Deiparae Virginis (2) extructum. Quod ipsum est de pri-

(1) *Bairut*, vel *Barut* arabes, graecique incolae vocant oppidum, quod dictum olim *Berytus* est. Sanchoniathonis scriptoris vetustissimi, cuius insignem locum e Philone Biblio graecum factum refert in *praeparatione evangelica* Eusebius, de quo quidem loco magnae sunt ortae inter doctos viros contentiones, aliis negantibus, aliis ab Sanchuniathone esse scriptum aientibus, patria fuit. Scholae ante IV. saec. in eodem erant oppido, in quo etiam christiani degebant, a quibus instituebantur, qui se dedere rectae disciplinae vellent. In his Appianus martyr fuit, qui initio IV. saec. Caesareae interfectus est. Confer *Euseb. de martyribus palaest. cap. IV. pag.* 413. *edit. Cantabrig. hist. eccl.* Vide Evodium Assemanum *act. ss. mm. occid. tom.* II. *p.* 165. *seqq.* Episcopos Beryti recenset Lequienius *tom.* IV. *or. christ. p.* 813. Cum in saracenorum potestate diu fuisset, liberatum oppidum an. 1111. a Balduino I. rege Hierosolymorum fuit. Confer Willelmum tyrium *lib.* XI. *cap.* XIII. *p.* 803. *seq. edit. an.* 1611. Episcopi inde latini constituti in eo fuerunt, quos nomerat Lequienius *tom.* III. *or. christ. p.* 1326. *seqq.* an. 1162. Balduinus III. rex Hierosolymorum interiit. Sed rursum a turcis captum oppidum, magnam pertulit calamitatem. In eo nunc graeci, melchitae, maronitae, armeniique versantur. Melchitae magnam partem sunt orthodoxi: maronitae universi. Perpauci sunt latini ritus, iique advenae fere omnes. Ante annos aliquot Cyrillus patriarcha antiochenus melchita, quod cum sede apostolica coniunctus esset societate communionis, pulsus patriarchatu est, idque iam berytiis, sidoniisque multis, qui a Cyrillo stabant, contigit. Horum malorum schismatici auctores fuerunt. Maronitae episcopum habent, qui non voce tantum, sed re ipsa berytius antistes est, suosque maronitas berytios moderetur. Circum Berytum sunt montes, quos castrovani vocant. Illos incolunt maronitae, qui civi cuidam suo stipendiario principis arabum drusorum parent. Montes ad latitudinem duum circiter millium passuum patent: circuitu ad decem, et octo. In iis viginti circiter atque octo vici sunt, quorum nullus plus ducentis aediculis constat. *Gasiri*, qui vicus 130. aediculas continet, hospitium est capuccinorum, in quo ex eo ordine modo unus, modo nullus degit. *Arissa*, qui vicus tribus aediculis constant, coenobiolum est franciscanorum, quos observantes vocant, spectatque ad terrae sanctae *praefecturam*. *Antura*, quem vicum decem circiter aediculas continentem nonnulli ausi sunt *regnum* appellare, hospitium est unum patrum societatis Iesu, et paullulum inde distans sedes, quam collegium vocant. Ut in collegio unus, sic unus item in hospitio eius societatis alumnus agit. Monachi maronitae coenobia obtinent *Gasiri*, in quo coenobio 18., *Charchii*, in quo 5., *Ansercheishii*, in quo 5. circiter monachi degunt. Melchitarum monachorum *Zucchii Michaelis* coenobium unum visitur, alterumque virginum alepinarum, quae regulam sancti Francisci Salesii profitentur. *Louisae* alepini monachi circiter viginti coenobium obtinent. Ab his quingentis fere passibus monasterium virginum eiusdem instituti abest, quae s. Sabae regulam consectari dicuntur. Episcopi maronitae in coenobiis degunt, ut *Raisoni*, qui vicus 10. aediculis constat, *Marcellitae*, *Annareae*, *Harasciae*, et *Baccatae*. Sunt praeterea in *Castrovano* coenobia, in quibus qui agunt monachi nullam certam, destinatamque regulam sequuntur.

(2) Confer Lequienium *tom.* II. *p.* 830. *seq. or. christ.* *Caifa* nunc, vel *Kafa* dicitur. Vicus autem est, atque a

mordiis religionis christianae (1) Botri dicendum. Nam quae de Petro, qui Tripolim venerit, episcopum nescio quem ordinaverit, institueritque presbyterorum, diaconorum, et viduarum collegia auctor operis *de gestis s. Petri apostoli* turbat, commenticia (2) sunt. Estque in iisdem erratis fere constitutionum apostolicarum scriptor, qui ei episcopo fuisse Marones (3) nomen contendit. Etsi enim vetus tripolitana in Phoenice ecclesia est, quo tamen tempore nata, et a quibus viris constituta sit, quaque ratione creverit, quoniam veteribus monumentis caremus, definiri omnino non potest. Illustrata illa sane quarto saecalo fortissimorum virorum triumphis fuit, qui tuendae religionis caussa ab hostibus christiani nominis multis suppliciis affecti, morte tandem sua et victores, atque perpetuo felices ipsi, et gloriae, salutique patriae (4) fuerunt. Ea namque post ipsorum certamen consequuta pax ecclesiae est, quam neque sperare quisquam humanis artibus, neque obtinere, sine praesidio, singularique Dei providentia, posse, dum in nos ethnici imperatores furerent, videretur. Constantino enim imperatore, et extrui Tripoli templa a christianis, et dilatari eius ecclesiae fines, et conventus palam haberi (5) coeperunt.

Biblos antiquum est oppidum inter *Berytum, et Botrum.* In eo a Marco, qui etiam Iohannes est dictus, praedicatum fuisse evangelium pseudo-Dorotheus scribit, cui fabulatori non est, cur fidem esse adhibendam putem. Quamvis enim facile assentiar his, qui institutos eodem fere tempore biblios, quo tyrii (6), ceterique phoenices doctrinam Christi cognorunt; tamen numquam committam, ut cum Dorotheo sentiam. Initio quarti saeculi suos

paucis arabibus, turcisque incolitur. Vide Bruynium *voyage au Levant tom.* II. *p.* 307.

(1) Vide Lequienium *tom.* II. *or. christ. p.* 827.

(2) *Num.* 59. *seqq. pag.* 772. *seqq. tom.* I. *apostolicor. pp. edit. an.* 1724.

(3) *Lib.* VII. *cap.* XLVI. *p.* 388. tom. eod. Confer notat. Cotelerii in eumdem locum, et *lib.* VI. *recogn. Petri* n. XV. *p.* 553. *tom. eodem.*

(4) Euseb. *lib. de martyribus palaest. cap.* III. *p.* 412. *edit. Cantabrig.*

(5) Vide Ruinartium *praef. in acta martyrum sincera* §. II. *p.* XIX. *edit. veron.* De episcopis tripolitanis agit Lequienius *tom.* II. *or. christ. p.* 822. Hanc urbem pulsis saracenis in suam potestatem redegerunt latini anno 1099. De episcopis latinis, quos deinceps habuit, consulendus idem Lequienius *tom.* III. *or. christ. p.* 1174. De statu hodierno urbis agit Bruynius *voyage au Levant. t.* II. *p.* 282. *et seqq.* Catholici latini ritus sunt ibi ferme trecenti; sed fere omnes advenae galli, italique. Maronitae quoque, atque melchitae aliquot urbem incolunt, armeniique eodem mercaturae caussa conveniunt.

(6) Nam si instituti ab apostolis ptolemaidenses, tyriique fuerunt, non est, cur praetermissos ab iis fuisse putemus biblios. Quamquam non is ego sum, qui multa turbanti pseudo-Clementi de conversione bibliorum assentiar. Vide *gesta Petri* n. LXX. *seqq. p.* 772. Clementinae *homil.* VII. et VIII. *pag.* 680. *seqq.*, et *recognition. lib.* IV. *cap.* I. *p.* 539. *seq. tom.* I. *apost. pp. edit. an.* 1724.

etiam martyres Biblos habuit, ut est in romano martyrologio (1), atque in menologio graecorum (2). Atque ut Bibli, ita *Arcae* (3), *Orthosiae* (4), *Aradique* (5) initia, progressusque christianismi qui fuerint ignotum est.

Paneade, hoc est *Cesareae Philippi*, iam usque ab ecclesiae initiis fuerunt, qui Christum Deum profiterentur, et colerent (6). Celebris in ea fuit statua eiusdem Christi, quam mulier, quae fluxu sanguinis laborabat, ob sanitatem sibi ab ipso Servatore restitutam, fieri erigique curavit. Labitur autem Dorotheus, qui Erastum, cuius meminit Paulus in ea epistola, quae ad romanos inscribitur, primum Paneadis episcopum fuisse defendit. Administratam vero ecclesiam paneadensium ante Philocalum, qui adfuit synodo nicaenae, ab illustribus episcopis fuisse, facile patior (7).

§. II.

In Syria Coele.

Urbes Coelesyriae propriae, demta *Decapoli*, si Ptolemaeo assentiamur, sunt *Damascus*, *Abila*, *Heliopolis*, atque aliae quae-

(1) Vide *martyrol. rom. ad diem* XIII. *iunii*, *menologium ad diem* XIII. *ian.*, et Bollandianos *tom.* II. *mensis ian. p.* 672. *seqq.*

(2) Nunc Biblos *Giblet*, vel *Zibellet* appellatur. Ut capta a latinis fuerit, quosque episcopos huius ritus habuerit, explicat Lequienius *tom.* III. *or. christ. p.* 1176. *seq.*, de ceteris eius antistitibus adeundus idem Lequienius *tom.* II. *p.* 284. *seq.*

(3) Vide Lequienium *tom.* II. *p.* 823. *seqq.*

(4) Confer Lequienium ibidem pag. 823. et seqq. Quae autem olim Orthosia, post *Tortosa* appellata est. Atque hoc eam vocarunt franci nomine. De eius hodierno statu sic habet Bruynius *p.* 351. *tom.* II. *voyage au Levant.* « Nous vinmes un peu après-midi à Tortosa, qui » est une ville ancienne, mais ruinée ». Vide *Shaw. voy. tom.* II. *p.* 1. *edit. an.* 1745.

(5) Vide Lequienium *tom.* II. *p.* 827. *et seqq.*

(6) De Paneade videndus Chrystophorus Cellarius *lib.* III. *cap.* XIII. *geogr. antiq. num.* CCL. *p.* 525. *et seqq.*, *tom.* II. *edit. an.* 1732. Paneade autem mulier illa versabatur, quam Christus sanavit. Ea statuam Servatori fieri curavit, quae diu ibidem servata est. Adisis Eusebium *lib.* VII. *cap.* X. *hist. eccl. p.* 342. *et seq.* Etsi autem erant in oppido maximo numero ethnici, tamen nonnulli christiani in eo degebant. Confer Eusebium *lib. eod. cap.* XVIII. *p.* 342. *edit. Cantabrig.* Sed statua, de qua diximus, quamquam ethnici imperatores ne tangi quidem iusserant, post medium saeculum IV. averti, frangique Iulianus apostata curavit. Sozomen. *lib.* V. *cap.* XXI. *p.* 212. *edit. Cantabrig.* Vide Evodium Assemanum *tom.* II. *act. ss. occid. p.* 167. Theodorus Hasaeus *diss. de statua etc.* suspicatur Hadriano Caesari fuisse eam a paneadensibus positam. Alii Appollonium thyaneum eam expressisse putant. Alii ab Agrippa positam censent. Omnes hi contra manifestum Eusebii testimonium agunt. De episcopis paneadensibus confer Lequienium *tom.* II. *p.* 831. *et seqq.* Belina postea dicta Paneas est. Capta a francis fuit ann. 1132. vel 1133. Fulcone Hierosolymorum rege, diuque episcopos habuit latini ritus. Adeundus Lequienius *tom.* III. *p.* 1337. Excisa nunc temporis iacet.

(7) Fuisset hoc loco dicendum de ecclesia maronitarum ad Libanum. Sed quum omnia, quae ad eam spectarent illustrata diligentissime fuerint ab Renaudotio *hist. patriarch. alexandr.*, a Fausto Nayrono *in euoplia fidei catholicae edit. an.* 1694., a Iosepho Simonio Assemano viro eruditissimo *tom.* I. *biblioth. orient. p.* 490. *et seqq.*, et a doctissimis Lequienio *tom.* III. *or. christ. p.* 1. *et seqq.*, et Evodio Assemano *tom.* II. *act. ss. mm. p.* 405. *seqq.*, non est cur de ea esse mihi copiosum sermonem hoc loco instituendum putem.

dam ignobiliores. Lapsu temporum *Damascus* ecclesiasticae provinciae, cui inditum erat *Phoeniciae secundae*, ac *Urbaniensis* nomen, metropolis dicta est, omniaque fere *Coelesyriae* oppida complectebatur. Quamquam Coelesyriae qui fines fuerint, ne antiquorum quidem auctoritate, quod magna sit eorum in illis indicandis dissensio, constitui (1) possit. *Damascus* olim sedes regum Syriae fuerat. Ea deinde urbs, cum Syria redacta iam esset in potestatem populi romani, regibus arabum (2) parebat. Paullo autem post, quam Christus in caelum ascendit, introduci Damascum religio, atque propagari coepit. Itaque cum Saulus nostris, qui in Syria agerent, flagella, supplicia, caedesque minaretur (3), erant Damasci, qui doctrinam Christi probarent. At Saulo, qui deinde est Paulus appellatus, visis, prodigiisque deterrito, ne deinceps in homines innocentes saevire auderet, atque ad sacra, quae ipse ante aversatus esset, perducto, tanta est ecclesiis Syriae facta accessio, ut permulti christiani Damasci numerarentur. Est autem ab aliquibus memoriae traditum, primum omnium, qui religionem christianam in eam urbem importarit, fuisse Ananiam, a quo Paulus sanatus, initiatusque mysteriis nostris fuit. His initiis ecclesia damascena cum coepisset, sic aucta insequenti aetate est, ut iam quarto, quintoque saeculis cum iis comparari soleret, quae propter auctoritatem, multitudinemque christianorum magna in celebritate (4) versarentur.

Sed Heliopoli etsi non desint, qui studio Ananiae, quem modo diximus, propagatum fuisse evangelium arbitrentur, tamen certum est ad aetatem usque Diocletiani aut nullos in ea civitate, aut perpaucos omnino christianos viguisse. Itaque neque episcopum habebant, neque collegium ullum presbyterorum. Sed cum Constantinus pacem ecclesiae restituisset, curassetque, ut quae ante vexata, atque agitata fuerat, multo amplior, atque illustrior

(1) Adeundus Cellarius *lib.* III. *cap.* XII. *geogr. antiq. sect.* VII. *p.* 368. *et seqq.*

(2) Confer Cellarium *dissert. de amoenit. histor. geogr. ex itineribus s. Pauli p.* 452. *et seqq. edit. dissertationum an.* 1712.

(3) Vide quae diximus *tom.* I. *p.* 303. *et seq.*

(4) Confer Lequienium *tom.* II. *p.* 828. *et seqq.* Cuiusmodi autem esset circa annum 1670. status damascenae ecclesiae, et civitatis cognoscitur ex Thevenoti *voyage de Levant. par.* II. *cap.* IV. *pag.* 23. *seqq. edit. an.* 1674. Agunt in ea civitate graeci, maronitae, nonnullique eorum, qui sorianum, quem vocant, ritum colunt. Mercatores praeterea galli, itali, armeniique eo saepe proficiscuntur. Societatis Iesu patres, et franciscani minores observantes, atque capuccini coenobia ibidem habent.

videretur; tum Heliopoli templum christiano ritu extructum, dedicatumque est, inductique etiam cives, qui ante dediti fuissent superstitioni deorum, ut si christiani esse omnes nollent, tamen eos, qui essent, agere impune in civitate, veroque Deo sacrificia, precesque palam adhibere (1) paterentur. Interea his qui persistere in errore, in quo versarentur, constituissent, ne deinceps, quae hactenus stupra, atque flagitia patrare, ut Veneri aphacitidi gratum facerent, non dubitassent, ea aut agerent, aut permitterent, praecepit. Quae res Veneris cultorum heliopolitarum animos vehementer commovit. Igitur Constantio imperio, et vita functo, ubi intellexerunt, teneri ab Iuliano imperium populi romani, qui eorum similis et moribus, et religione esset, coniuratione facta, adorti virgines sunt, quae Christo se consecrarant, easque nudas in medio foro exponi, et indignis modis ludificari fecerunt. Quo tempore veriti forte nostrum plerique omnes, ne si fuga salutem petere neglexissent, hostium furore opprimerentur, inde sibi, quam celerrime possent, excedendum, alioque abeundum (2) existimarunt. Atque hinc factum est, ut cum Petrus, qui Athanasii episcopi alexandrinorum successor fuit, epistolam, ut est apud Theodoretum in historia (3), scriberet, nulli Heliopoli christiani consistere auderent. Post aliquot annos cum Theodosius imperator, qui nihil minus ferre, quam idolorum cultum posset, lege sanxisset, ut falsorum numinum delubra everterentur, heliopolitae quidvis experiri, ac perpeti potius, quam sua diruere (4) decrerunt. Sed vi, armisque, ut imperata facerent, coacti, adeo immutati temporis successione animis fuerunt, ut nostris ritibus, atque institutis assuescerent, cognitaque veritate doctrinae, christiani esse non modo non renuerent, sed etiam optarent (5).

Obscuriora sunt initia christianismi in urbibus *Abila*, *Lao-*

(1) De Heliopoli consulendus Cellarius *lib.* III. *geogr. antiq. cap.* XII. §. LXXI. *pag.* 370. *seq. edit.* an. 1732. tom. II. Martyres habuit sub Diocletiano. Confer chronicon paschale *ad an.* XIII. *Diocletiani pag.* 275. *edit. Paris. inter scriptor. hist. byz.*, et Cangium in notationibus ad idem chronicon *pag.* 552., et Bollandianos *ad d.* XXVIII. *februar. p.* 675. *tom.* III. *act. ss. eius mensis.* De eversis idolis aetate Constantini Heliopoli, consule Eusebium *lib.* III. *de vita Const. cap.* LVIII. *pag.* 613. *edit. Cantab.*, et *laud. Constant. cap.* VIII. *p.* 736. *eiusd. edit.*, Theodoritum *lib.* III. *hist. eccl. cap.* VII. *pag.* 123. *edit. Cantabrig.*, de episcopis heliopolitis adeas Lequienium *or. christ. tom.* II. *p.* 841. *seq.* De statu praes. heliopol. vide la Roque *t.* I. *p.* 97. *seqq.*

(2) Theodoritus ibid. et *lib.* IV. *cap.* XXII. *p.* 178.

(3) Theodorit. *lib.* IV. *cap.* XXII. *pag.* 179. *edit. Cantabrig.*

(4) Sozom. *lib.* V. *cap.* X. *p.* 194., et *lib.* VII. *cap.* XV. *p.* 290. *edit. Cantabr.*

(5) Vide Lequienium *or. christ. tom.* II. *p.* 843. *seq.*

dicea, *Libani*, *Evaria*, *Iabruda* (1), quam ut exponi hoc tempore a quoquam possint. Nam quid actum ante saeculum quintnm a nostris in eis fuerit, incertum omnino est. Sed est creditu perdifficile, ut instituti diu ante emisseni fuerint, quam in laodicenos, qui Emesa XVIII. millia passuum distabant, christiana doctrina permanaret. Summa enim fuerat nostrorum hominum, qui primis ecclesiae temporibus floruerunt, in suscipiendis gravissimis itineribus, caussa dilatandae religionis, cura, ac diligentia, ne qua natio reperiretur, quae propter ignorationem divinarum rerum perpetuo periret. Quare si in regiones longe a Palaestina, et Syria reliqua remotas sese contulerunt, quin pericula, quae sibi imminerent, metuerent; incredibile est, fuisse ab illis praetermissa loca, quae sita in provinciis proximis Palaestinae essent. Emesae autem cum sanctitate doctrinae, rectaque institutione morum confirmatum evangelium esset, tum ita deinceps martyriis episcoporum, fortissimorumque virorum propagatum est, ut iam quarto saeculo templum magnifice vero Deo extructum in oppido videretur, in quo publice convenire, Christique nomen celebrare nostri solerent (2).

Palmyrene Syriae regio, etsi longius Damasco recederet, tamen Phaeniciae secundae attributa est. In eam ante saeculum tertium fuisse introductam christianam religionem, ostendi nullo modo potest. Sed circa annnm 260. cum Zenobia regnum in civitate obtineret, neque inimica sacrorum nostrorum esset, concessum aliquibus nostrnm hominum fuit, ut eo se conferrent, ac civibus quam sequebantur doctrinam proponerent. Itaque extiterunt inde episcopi initio quarti saeculi, qui ecclesiis eius regionis praefecti eas doctrina, exemploque suo moderarentur (3).

(1) De Abilo, Laodicea etc., egit Lequienius *ibid.* *p.* 843. *seq.*

(2) Confer quae de Silvano episcopo et martyre habet Eusebius *lib.* VIII. *hist. eccl. cap.* XIII. *pag.* 494. *edit. Cantabr.*, et *lib.* IX. *cap.* VI. *p.* 444. De templo consule Sozomenum *lib.* III. *cap.* XVII. *p.* 122. *edit. Cantabrig.* De episcopis eius urbis vide Lequienium *ibid. pag.* 383. *seq.*

(3) De originibus Palmyrae urbis multis disputavit Abrahamus Sellerus lib. angelice edito inscriptoque, *antiquitates palmyrenae urbis etc. Lond. an.* 1696. *in* 8., quo etiam in libro cap. II. restitutam potius a Salomone, quam aedificatam scribit, sequutus arabem paralipomenon librorum interpretem. Sita in deserto Arabiae proxime est, haud procul ab Euphrate. *Tadmor*, quod eius antiquum nomen est, idemque atque *Palmyram* significat, etiamnum appellatur, et recte observatum a Sellero *ibid.* Descripsit eamdem urbem, eiusque monumenta quaedam illustravit Willelmus Alifaxius anglus, cuius *epist. ad Eduardum Bernardum* extat in *collect. dissert. philosoph. edit. an.* 1695. Confer Cornelium Bruynium *voyage au Levant. tom.* II. *p.* 379. *seqq.*, et Sellerum *ibid. cap.* II. Christianam autem religionem iam inde ab eo tempore, quo apostoli eam propagare coeperunt, obtinuisse Palmyrae, censet Sellerus *ibid. cap.* VI. *p.* 20. Sed ante saeculum IV. qui eius ecclesiae antistites fuerint non constat. Sellerus *ibid.*, et Lequienius

Oppidum praeterea *Charra* in Coelesyria erat, quod ad libaniensem *Phoeniciam* spectabat, cuius incolae cum episcopum quarto saeculo haberent, argumento est, fuisse eos aliquamdiu ante amplexos christianam religionem (1).

Eodem saeculo, quod modo diximus, Zocomus princeps erat saracenorum, qui eam Arabiae, quae proxima provinciis Palaestinae, Phoenicique libaniensi est, partem incolebant. Is cum liberis careret, ad monachum quemdam adiit, cuius esse insignem virtutem cognorat, pollicitusque est, si prece sibi prolem ex Deo, quem ille coleret, impetrasset, se christianum continuo futurum. Monachus quod fuit rogatus, fecit. Re divinitus impetrata, Zocomus quod promiserat, implevit. Hoc mortuo, Maria regina, posteaquam libaniensem provinciam, Palaestinam, aliasque regiones populata esset, duosque imperatoris Valentis duces exercitus superasset, negavit se alia conditione de pace cum romanis acturam, quam ut Moses monachos sibi, suisque episcopus daretur. Valens, qui arianis partibus studeret, ad Lucium episcopum alexandrinorum hominem de secta eadem scripsit, eique, ut Mosi manus imponeret, mandavit. At monachus, qui nihil magis, quam haeresim aversabatur, induci quidem se, ut ab orthodoxo quopiam, propterea quod imparem se tanto oneri sustinendo esse cognosceret, episco-

tom. II. *or. christ. p.* 846., primum memorent Marinum, cuius fit in indice synodi nicaenae I. commemoratio. Sub Diocletiano martyres obiisse feruntur Palmyrae *Lybia*, *Eretropia*, et *Leonide martyrol. rom. ad d.* XV. *iunii*, Bollandiani *ad d.* XXV. *iunii tom.* V. *p.* 17. *seqq.* Acta s. Febroniae referunt, in quibus, cuiusque modi laudem sint, haec habentur *cap.* I. *n.* 3. *p.* 18. « Cum autem » in orientem venirent (Lysimachus, et Primus) trans» euntes palmyrenam regionem, atque Mesopotamiam, » quoscumque sibi oblatos christianos aut igni trade» bant, aut ferro necabant ». Saeculo III. ecclesiae in urbe visebantur. Atque est eius rei testis Athanasius *hist. arianor. ad monachos n.* 71. *p.* 286. *tom.* I. *opp. edit. Montf.* Ἰουδαία ἡ Ζηνοβία, inquit, καὶ Παύλου προστάτις τοῦ Σαμοσατέως, ἀλλ' οὐ δέδωκε τὰς ἐκκλησίας τοῖς Ἰουδαίοις εἰς συναγωγάς. *Iudaea erat Zenobia* (regina palmyrenorum) *et Pauli patrona Samosatensis; sed non dedit iudaeis ecclesias in synagogas.* Consule Tristanum *comment. historiq. sur l'hist. des empereurs tom.* III. *p.* 203. Ac iniuria Sellerus Tristanum carpit, quasi dixerit, Zenobiam a Paulo fuisse in iudaismum inductam *cap.* XXV. *p.* 86. Hoc enim Tristanus non dicit. Sic enim is statuit. Censere aliquos Odenathum ab ethnicismo ad iudaismum transfugisse, idque adnotatum esse a Photio in bibliotheca. Id quod verum est. Vide Photium *cod.* CCLXV. *p.* 2470. *edit. an.* 1612. Factum id videri Zenobiae opera. Sed esse locum credendi, non Zenobiam solum, sed etiam Odenathum fuisse christianum, quod institutores sint mi Paulo, quem fuisse christianum, et episcopum antiochenorum constat. Vide *Trist. ibid.* Saeculis IV. V. et VI. qui episcopi palmyrenorum fuirint, quorum traducta ad posteros memoria sit, ostendit Lequienius *l. c. pag.* 946. Iustiniani aetate pene deletum erat oppidum. Itaque restitutum ab eo fuit. Adeundus Procopius *lib.* II. *de aedificiis c.* XI. *p.* 50. *edit. Paris. an.* 1693. Post saracenorum incursionibus christianismus ibidem oppressus, atque extinctus fuit. *Seller. cap.* VI. *p.* 20. Vicus nunc est et a paucis arabibus incolitur. Vide *epist. Alifaxii apud Bruynium l. c. p.* 384. Vestigia veteris urbis, ruinaeque etiamnum cernuntur. Eas accurate descripserunt Sellerus, vide *act. erud. Lips. ad an.* 1703. *p.* 102., et Bruynium *voyage au Levant. p.* 380. *tom.* II.

(1) Confer Sozomenum *lib.* VI. *cap.* XXXIII. *p.* 267. *edit. Cantab.* Lequienium *tom.* II. *p.* 850.

pus ordinaretur, vix posse dixit: ut vero ab ariano, qui etiam in catholicos omnia cruciatus exempla edere curasset, nullo modo. His rebus intellectis, Caesar ei, ut ad episcopum damascenorum, qui catholicam religionem profiteretur, accederet, ab eoque reciperet, quod regina postularat, concessit. Hinc extitit ecclesia tribus saracenorum, quae ad *secundam*, hoc est ad *libaniensem* Phoenicem pertinebat (1).

§. III.

In Arabia petraea reliqua.

Phoenici secundae provinciae, quam libaniensem appellari diximus, cum ab austro Arabia petraea proxime obiecta sit, praetermittenda nobis non erat, antequam de ortu, progressuque religionis christianae in reliquis Syriae regionis provinciis dicere aggrederemur. Atque eo confirmatus magis in sententia sum, quo de Petra, aliisque nonnullis eius Arabiae oppidis, quae post seiuncta ab eadem provincia fuerunt, supra disputarim, cum de urbibus *Palaestinae tertiae* agerem. Ergo Arabiae provinciae ecclesiasticae Bostra (2) metropolis fuit. Sunt qui Timonem illum,

(1) Consule Sozomenum *lib.* VI. *cap.* XXXVIII. *p.* 276. *seqq. edit. Cantab.*, Theodoritum *lib.* IV. *cap.* XXIII. *p.* 186. *edit. Paris. Valesii*, Socratem *lib.* IV. *cap.* XXXVI. *p.* 257. *seq. edit. Cantab.* Et e novis Baronium *ad an.* 372. *n.* XII., Pagium *ad an.* 372. *n.* XXII., Lequienium *tom.* III. *orient. christ. p.* 854.

(2) In maximis arabiae urbibus Bostra numerabatur. Adeundus Ammianus Marcellinus *lib.* XIV. *cap.* VIII. *p.* 43. *edit. Vales. an.* 1681. Qui plura de eadem volet, consulat Cellarium *lib.* III. *geogr. ant. cap.* XIV. *p.* 580. *seq. tom.* II. *edit. an.* 1732. Paulus in Arabiam se contulit, ibique praedicavit evangelium *gal.* I. XVII. Confer Procop. gazaeum ad Isaiae 14. Pseudo-Hyppolitus, et pseudo-Dorotheus Timonem discipulum Christi primum bostranorum antistitem fuisse nugantur. At eiusmodi catalogi 70. discipulorum Iesu servatoris aetate Eusebii caesariensis nulli erant. Nam *h. e. lib.* I. *cap.* XII. *p.* 35. *edit. Cantabrig.*, ubi septuaginta, inquit, *discipulorum catalogus ne unus quidem usquam reperitur.* Tertio saeculo Beryllus bostrenam ecclesiam summa cum laude administrabat. Eusebius *lib.* VI. *cap.* XXXIII. *p.* 297. *edit. Cantabrig.*, et Hieron. *catal. script. eccl. cap.* LX. *p.* 117. *t.* IV. *opp. edit. Martianaei.* Atque ecclesiam arabum saeculo eodem iuvit Stephanus pontifex. Euseb. *lib.* VII. *h. e. cap.* V. *p.* 324. Miror autem quid sit, quod nonnulli Gelasium obscurum scriptorem *libelli de duabus naturis* sequuti, Hippolytum metropolitam arabum fuisse contenderent, contra Prudentii, Leontii, Anastasii, aliorumque veterum disertissima testimonia. Sed de ee re erit alibi opportunius disserendum. Interea hoc moneo, e Constantino Ruggerio viro eruditissimo, et amico meo de episcopatu Hippolyti, et originibus christianae religionis in ea provincia esse disputatum sane accurate in gravissima dissertatione de s. Hippolyto cap. III., quam nos dissertationem quum legeremus, admirati sumus ingenium, incredibilemque viri in re antiquaria diligentiam, atque peritiam. Atque optandum sane esset, ut brevi ea publicaretur. Iam vero non moror Socratem aientem *lib.* III. *cap.* VII. *p.* 178. *edit. Cantabrig.* Beryllum fuisse antistitem philadelphenorum arabum. Sed Beryllus lapsus deinde in errorem est, operaque Origenis rediit ad sanitatem. Euseb. *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* XXXIII. *p.* 297. *cap.* XX. *p.* 284. Ac Berylli quidem caussa coacta synodus in Arabia est, cui interfuit Origenes. Euseb. lib. supra indicato *cap.* XXXIII. *p.* 297., et *cap.* XXXVII. *p.* 299. *seqq.* Beryllo successit Maximus, qui studio tuendae religionis illustris fuit. Vide *Euseb. lib.* VII. *cap.* XXVIII. *p.* 358. Sequuti deinde sunt Nicomachus, qui adfuit synodo nicaenae, Titus, cuius extant adversus manichaeos eruditissimi plenique gravitatis libri. Is floruit

qni unus septem diaconorum, quos apostoli ordinarunt, fuit, primum omnium eo se contulisse evangelium praedicatum, ferant. Sed ea res confirmari vetere aliquo monumento non potest. Negandum tamen nullo pacto est, iam usque a primis ecclesiae saeculis nostrum aliquos id sibi onus sumpsisse, ut in eam Arabiae partem contenderent, incolisque quid creditu sit opus nunciarent. Nam si susceptis longissimis itineribus in eas regiones penetraverunt, quae a Palaestina longe abessent, atque ab iis gentibns incolerentur, quae ab syriorum lingua, institutis, moribus, rebus denique omnibus discreparent; cur tandem arabas sibi finitimos praetermittendos esse existimassent? Ac tertio sane saeculo Beryllus, quem Origenes, ut ab haeresi, in quam inciderat, revocaret, convenit, episcopatnm bostrenorum numquam obtinuisset, si ante Bostrae, qui christianam religionem profiterentur, nulli fuissent. Neque aliter de originibus christianismi *Adraae*, *Batanaeae*, *Medabae*, *Esebonis*, *Errhae*, *Gerasae*, *Philadelphiae*, *Neapoli*, *et Constantiae* statuendum est (1).

§. IV.

In Seleucide.

Phoenicibus libaniensibus proximi sunt syri seleucidenses. Theodosii iunioris tempore divisa Seleucis Syria fuit in provincias duas, quarum una Syria prima, altera Syria secnnda (2) appellata est. *Syriae secundae Apamea* (3) metropolis erat. In hac urbe, etsi ab Hippolyto, et Dorotheo traditum est, fuisse ab Aristarcho Christi discipulo evangelium promulgatum; tamen induci non possum, ut nullius pretii scriptoribus auctoritatem, et fidem

sub Iuliano, multisque incommodis vexatus est. Huius tempore media pars civium bostrenorum christianam religionem colebat. Nam cum imperator ad cives scripsisset, ut praeconis voce urbe Titum eiicerent, Titus ad eum litteras misit, quibus significabat, *christianos plebem gentilium numero exaequare.* Confer Sozomenum *lib. v. cap. xv. p. 204. edit. Cantabr.* Qui ethnici erant Petrae, et Areopoli pro suis templis ad Arcadii tempore acriter pugnabat. Sozom. *lib. vii. cap. xv. pag. 298.* Episcopos bostrenos numerat Lequienius *tom. ii. orient. christ. p. 503. seqq.* Saeculo superiore episcopus bostrenorum circa ann. 1671. Gregorius vivebat. Confer *tom. iii. perpet. de la foi, p. 736. et 743.*, anno 1672. synodo hierosolymitanae subscripsit *Philemon hieromonachus, et archimandrita, et administrator sanctissimae metropoleos bostrorum. Apud Arduin. tom. xi. concilior. pag.* 270. Ex quo re constat, versari etiamnum Bostrae graeci ritus christianos, qui tamen schismati studeant.

(1) Consule Lequienium *tom. ii. or. christ. p.* 859. *seqq.*, et Euseb. *lib. vii. h. e. cap. v. p.* 324.

(2) Ita quidem *Iohann. Malel. chron. p.* 69.

(3) Lequien. *tom. ii. p.* 910.

adhibeam. Est autem maioribus in erratis, nolo enim gravius dicere, Blasii Tertii *in Syria sacra* sententia, qui Hieremiam nescio quem apostolorum auditorem institnisse apamienses, initioque saeculi tertii creatum eorum episcopum fuisse (1) scribit. Quamquam non is ego sum, qui cum sciam primo saeculo ab apostolis, eorumque discipulis curatum fuisse, ut in Seleucide, in primisque antiochenae christianae religionis decreta enunciarentur, quamque fieri posset, latissime manarent, tum putem repertum fuisse neminem, qui Apameam et satis antiquam, et multitudine civium celeberrimam urbem peteret, in eaque exequi studeret, quae Iesus de propagando ubique gentium evangelio iussisset. Sed quis ille, quo loco natus, quibusque magistris usus fuerit, non satis constat. Quin etiam ne illud quidem compertum est, qui ante saeculum quartum apamiensem ecclesiam (2) episcopi gubernarint. Neque fortasse *Arethusae*, *Epiphaniae*, *Larissae Syriae*, *Mariammae*, *Seleucobeli*, *Raphaneae*, *Balaneaeque* diversa initia christianismi fuerunt, quamvis eorum oppidorum incolae plerique ad quarti usque saeculi finem pertinacia desistere noluerint, abiicereque idolorum cultum, quem suis maioribus pobatum fuisse cognoverant (3).

Syriae Seleucidis Antiochia urbs praecipua fuit. In eam ab apostolis, ut ante (4) diximus, inducta primum christiana religio est; iisque vivis, cum ita crevisset, ut non eos modo, qui iudaei, sed etiam qui graeci origine fuissent, contineret; quo dissensiones, quae oriri caussa variarum appellationum gentium diversarum solent, omnino tollerentur, commodissimum visum sanctissimis viris est, ut omnibus, qui Iesum colerent, inderetur nomen christianorum. Interea Petrus, qui Romam venire decreverat, Evodium (5) antiochenis episcopum dedit. Huic successit Ignatius

(1) *Syria sacrae*, quam anno 1530. edidit italico sermone Romae, pag. 99.

(2) *De apamiensibus, arethusiis, epiphaniensibus etc.* episcopis consule Lequienium *ibid. p.* 910. *seqq.*

(3) Confer Soz. *lib.* VII. *cap.* XV. *p.* 298. De statu eius praesenti, vide Thevenot. *tom.* II. *p.* 53.

(4) Lib. I. cap. X. §. III. p. 7. seqq.

(5) De controversiis Antiochiae ortis, quo tempore apostoli vivebant, diximus volumine I. huiusce operis p. 319. Ac Petrum quidem rexisse, administrasseque aliquamdiu eamdem ecclesiam paucis dictum est *ibid. p.* 315. De Evodio confer Eusebium *lib.* III. *hist. eccl. cap.* XXII. Sed de Evodio, Ignatio, ceterisque episcopis, qui antiochenam ecclesiam moderati sunt, praeter Eusebium, qui eorum opportune meminit in historia ecclesiastica, dum tempus maneret, agunt ex novis scriptoribus diligenter Petrus Boschius S. I. initio *tom.* IV. *actor. ss. iulii*, Michael Lequienius *tom.* II. *orientis christiani pag.* 670. *seqq.*, Fabricius tom. XIV. *bibliothecae graecae p.* 38., ut Baronium, Tillemontium, Fleurium, Orsium, aliosque innumeros praetermittam, qui in annalibus, historiisque ecclesiasticis, quas descripserunt, saepe, ut postulabat ratio, episcopos, resque antiochenorum commemorarunt. Confer etiam *constitut. apost. l.* VII. *c.* XLVI. in eamque

ille martyr, qui doctrina, summisque laboribus susceptis, ac fuso pro Christo sanguine, ita auxit antiochenam in primis ecclesiam, ut nulla fere alia civitas esset, in qua tot christiani numerarentur. Ac diligentia quoque, illorum, qui post eidem ecclesiae praefuerunt, prodigiis a Deo patratis, martyrumque deinceps fortitudine (1) factum est, ut plerique omnes antiocheni cives, reiecta superstitione, christianis sacris initiarentur, ac templa vero Deo extrui curarent. Itaque quarto saeculo cum Iulianus Augustus Antiochiam venisset, aegreque tulisset, a civibus se fuisse derisum, quod deditus superstitioni esset, librum, quem μισοπώγωνα inscripsit, vulgavit, graviterque eos reprehendit, propterea quod Christo cultum eiusmodi adhiberent, quem maiores eorum idolis adhibuissent. Sed quo tempore Constantius potiebatur imperio populi romani, cum ortae arianorum scelere contentiones in ecclesia fuissent, antiocheni, ut sunt laevia syrorum ingenia, in factiones divisi sunt, parsque illorum maxima, quo gratum imperatori faceret, id consilii cepit, ut novam doctrinam probare, episcopis-

locum adnotationes Cotelerii *p.* 388. *tom.* I. *apostolicor. pp. edit. an.* 1724.

(1) Eorum, qui dispersi post mortem Stephani fuerant, pars Antiochiam venit, illisque solum initio evangelium nunciarunt, qui iudaei religione essent. Sed cyprii quidam, ac cyrenenses ex ipsorum, qui dispersi fuerant, numero ethnicos docere coeperunt, magnamque horum multitudinem ad christiana sacra perduxerunt: *act. apost. cap.* XI. *v.* 20. *seq.* Confer Tillemont. *tom.* I. *mon. hist. eccl. p.* 685. *edit. Paris. an.* 1693. Quo autem in statu initio secundi saeculi ecclesia antiochena esset, colligitur ex epistolis VII. *Ignatii martyris*, exque actis martyrii. Confer *tomum* II. *apostolic. pp. pag.* 1. *seq. edit. an.* 1724. Nam de martyribus, qui saeculo I. seqq. in ea urbe decesserunt, dici vix potest quot scriptores agendum sibi esse putaverunt. Etenim Prochorum septem diaconorum unum certane Antiochiae, obiisseque martyrem ferunt. Consule Bollandianos *tom.* I. *april. p.* 818. De Philone, et Agathopode, quos Ignatii socios fuisse, cum Romam e Syria veniret, censet Baronius *not. ad martyrol. rom. ad d.* XXV. *april.*, vide Bollandianos *tom.* III. *april. pag.* 359. De Herone, quem Eusebius suffectum Ignatio fuisse scribit *lib.* IV. *hist. cap.* XXX. *p.* 181. *edit. Cantabr.*, consule martyrolog. rom. *ad d.* XVII. *octob.*, de Theophilo (qui 7. a Petro episcopus censetur) illustri II. saeculi scriptore, confer martyrolog. rom. *ad d.* XIII. *octob.* de s. Babyla adeundi Eusebius *lib.* VI. *cap.* XXX. *h. e. pag.* 294., *et cap.* XXXIX. *p.* 301. *edit. Cantab.*, Baronius ad ann. 253, n. 126., Bollandiani *tom* II. *ianuar. pag.* 569. *seqq.*, Tillemontius *tom.* III. *monum. hist. eccl. pag.* 400. *seqq. edit. Paris. an.* 1695. De Cypriano mago, et Iustina martyribus, vide martyrol. rom. *ad d.* XXVI. *sept.*, et Tillemontium *tom.* V. *p.* 329. *seqq.*, de sancto Romano sub Diocletiano adeundus Evodius Assemanus *tom.* II. *act. ss. mm. p.* 179. Ac nulla sane commota ab imperatoribus tempestas in ecclesiam est, quae antiochenam etiam non exagitarit. At christiani, qui ibidem agebant, quod recte essent instituti, incredibili virtute pugnabant pro religione. Iam vero ab aetate Ignatii aedes sacras habebant, in quas convenire solerent, quod IX. huius operis libro, ubi de templorum apud nostros antiquitate agam, plane demonstrabo. De templis christianorum antiochenorum Constantini, et Constantii aetate confer quae disputant Athanasius *tom. ad antiochenos p.* 773. *tom.* I. *par.* II. *opp. edit. Montfauc.*, Socrates *lib.* III. *cap.* II. *pag.* 184., Sozomenus *lib.* IV. *cap.* XXVIII. *p.* 174. *seq. edit. Cantabrig.*, et e novis Ezechiel Spanhemius *in not. ad Iul.* I. *orat. pag.* 270. et *seqq. edit. an.* 1696. At sub iisdem ipsis, quos modo nominavi, imperatoribus ab arianis vexata antiochena ecclesia est. Qua de re consuli poterunt, praeter veteres Theodoritum *lib.* I. *h. e. cap.* XXI. *pag* 51., XXII. *pag.* 53., *lib.* II. *cap.* IX. *p.*, 84. XXIV. *p.* 106. *seq.*, *cap.* XXXI. *p.* 119. *seq. edit. Paris. Valesii.*, Socratem *lib.* I. *cap.* XXIV. *p.* 59. *seq.*, *lib.* II. *cap.* XIII. *p.* 84., X. *p.* 86. *seq.*, XIV. *pag.* 157. *seq.*, Sozomenum *lib.* II. *cap.* XIX. *p.* 469., *lib.* III. *cap.* V. *p.* 501., *lib.* IV. *cap.* XII. *p.* 553., *cap.* XVI. *pag.* 559. *seq.*, *cap.* XXVIII. *p.* 586. *seq. edit. Paris.*, e novis *Baronius, Tillemontius, Orsius, Bollandiani init. tom.* IV. *act. ss. mensis iulii, Lequienius l. c. etc.*

que arianis parere, quam decreta, quae ab apostolis explicata fuerant, consectari mallet. Imperatoribus, qui ab arianis stetarant, vita functis, et haeresi, orthodoxorum laboribus, prece, martyriis deleta, episcopos rursum nacti (1) antiocheni sunt, quorum et doctrina ad evangelium, et mores compositi essent ad pietatem. At ubi nata quinto, sequentibusque saeculis nova dissidia (2) sunt, rursum discissa eorum civitas in partes fuit, postque varios (3) casus, eo tandem devenit, ut schisma (4) graecorum, quod nunc

(1) Sozomenus *lib.* v. *cap.* xix. *edit. Paris. Vales.* « (Iulianus) Antiochiam venit, *inquit*. Ibi cum populus vociferatus esset, maximam quidem copiam esse frugum, sed eas carius divendi: imperator ... res in foro venales viliore pretio distrahi iussit. Cumque mercatores fuga se subduxissent, res quidem ad victum necessarias deficere coeperunt. Antiocheni vero graviter id ferentes, imperatorem probris affecerunt, et in barbam eius, quod prominior esset, cavillati sunt ..... At imperator initio quidem ira succensus, antiochenis minatus est, sese illos male mulctaturum ... sed ... verbis dumtaxat contumeliam suam ultus est elegantissimo, et admodum faceto adversus antiochenos libro composito, quem μισοπώγωνα inscripsit ». Haec Sozomenus; qui mox addit, antiochenos christianos inclementius fuisse ab Iuliano tractatos, quod eos deducere in ethnicismum vellet. Praeterea quod Apollo daphnaeus oracula non funderet, propterea quod s. Babylae corpus in proximo loco sepultum esset, iussos fuisse ab imperatore antiochenos inde reliquias alio asportare, quod christiani continuo fecerunt, corpusque in urbem detulerunt. Id vero, ut compertum imperatori fuit, statuisse in nostros animadvertere. Igitur comprehendi praecepisse multos, coniicique in carcerem. Sed victum constantia Theodori adolescentis, qui excruciatus suppliciis fuerat, finem torquendi nostros fecisse. Confer Soz. *cap.* xx. *pag.* 628. *seq. edit. Paris. Vales.*, Socratem *lib.* iii. *cap.* xix. *p.* 190. *seqq.*, Theodoritum *lib.* iii. *cap.* x. *p.* 132. *seq.*, et Iuliani *orat. inscriptam* μισοπώγωνα *p.* 336. *seq. edit. an.* 1696. Sed de his ipsi copiose Baronius, Tillemontius, aliique *hist. eccl. scriptores*, et qui ante annos paucos historiam Iuliani descripsit.

(2) Satis sunt omnibus explorata, quae pro Nestorio primum ab Iohanne antiocheno, deinde vero a Petro fullone, Iohanne II., Palladio, Severo pro monophysitis, postque a Macedonio, Georgio, et Macario pro monothelitis gesta in urbe eadem fuerunt. Quare non est necesse, ut quae a Baronio, Pagio, Natali Alexandro, Tillemontio, Bollandianis, Lequienio fuse, copioseque disputata sunt, rursum explicem, contra atque meum institutum poscere videatur. Confer Bollandianos *hist. chronol. patriarch. ant. tom.* iv. *mit.* ss. *mens. iul. praefixa.* Iustinianus imperator magnam vim pecuniae, ut urbem restitueret, insumsit, et Theopolim vocavit, ut est auctor *Theophanes* chronogr. *p.* 154. *edit. an.* 1655. Post a Cosroho subacta, ac pene eversa, sed paullo post restituta, et Cosrohe Antiochia appellata est. *Theoph. ibid. p.* 185.

(3) Anno 1098. expugnata a latinis Antiochia est. Confer Robertum monachum *lib.* vi. *hist. hierosol. p.* 55. *tom.* i. *gestor. Dei per franc. edit. Bongarsii.* Idipsum scriptores ceteri, quorum Bongarsius, Duchesnius, Martenius, et Mabillonius ediderunt de sacris expeditionibus commentarios, memoriae tradiderunt. Itaque latini etiam patriarchae Antiochiae creati sunt, quorum seriem exhibet Lequienius *tom.* iii. *or. christ. p.* 1154. *seq.*, an. 1268. capta rursum a Soldano Babylonis Antiochia fuit, quo tempore patriarcha erat antiochenorum fr. Christianus o. p., quem saraceni sacris vestibus indutum cum in templo offendissent, interemerunt. Vide Lequienium *ibid. p.* 1126. *seq.* Nihilominus post Christianum *Opisio* est dictus patriarcha, qui curam gereret in Syria degentium christianorum. Confer Lequien. *ibid.*

(4) Statum hodiernum urbis describit Dominus de la Roque *voyage de Syrie et du mont Liban, tom.* i. *p.* 201. Ea sultano constantinopolitanorum paret. Etenim erepta a Selimo I. fuit postremo soldano mameluccorum Aegypti. Pauci in ea sunt graeci. Ili patriarcham habent. Qui nunc eam dignitatem obtinet, schisma sequitur graecorum. Nam ante perpaucos annos, cum Cyrillus graecomelchita collegii de Propaganda Fide in urbe olim alumnus, sedique apostolicae addictus patriarcha esset, factum schismaticorum scelere est, ut ille sede pellaretur, ac Silvester eius loco substitueretur a muhamedanis, qui Constantinopolitano patriarchae graecorum haereret. Confer *acta consistorialia pro concessione pallii patriarchae antiocheno graeco-melchitarum consist. secreto habito die* 3. *februar.* 1744. *tom.* ii. *bullar. Bened.* xiv. *pont. max. pag.* xxxi., *in append. edit. an.* 1749. « sed praeest, *inquit ibid. m. pontifex p.* xxxiii., Cyrillus noster genti melchitarum (melchitae autem dicuntur, quod cum Syriae incolae permulti ad monophysitas defecissent, ipsi ab imperatoribus graecis, ac tum temporis orthodoxis steterint), quae hodie catholicam ingenti numero complectitur, quaeque a decem episcopis, qui ipsum tamquam legitimum patriarcham venerantur, et colunt, provide gubernatur. Atque in melchitis hisce vere orthodoxis venerabiles antiochenae ecclesiae reliquiae, iampridem consepultae, reviviscunt ».

etiam obtinet, non probandum solum, sed esse etiam omni studio defendendum statueret.

Aliquos nostrum initio Antiochia profectos *Seleuciam* (1) *Pieriam*, *Berrhoeam* (2), *Gindarum* (3), *Gabalam* (4), *Paltum*, ac *Laodiceam* ad mare (5) importasse doctrinam christianorum, verisimile est. Atque episcopi harum urbium in monumentis ecclesiasticis nominantur, quorum tamen nemo est tertio saeculo aerae christianae vetustior. Nam quod Dorotheus tyrius levissimus auctor scribit, Lucium (6), cuius est a Paulo facta in litteris ad romanos mentio, fuisse primum episcopum laodicenorum, inane est.

§. V.

In Commagene provincia.

Seleucidi Syriae, qua spectat ad orientem solem, proxima est Commagene provincia, quae post Euphratensis appelata est. Huius quidem Mambeg urbs, quae Hierapolis (7) etiam dicitur, metropolis fuit, in qua saeculo IV. episcopi floruerunt. Quae

(1) De Seleucia Pierie vide Cellarium *lib.* III. *cap.* XII. *p.* 304. *tom.* II. *geogr. ant. edit. an.* 1732. Eo Paulus, et Barnabas contenderunt, ut inde in Cyprum navigarent. Consule *act. apost. cap.* XIII. *v.* 4. Incredibile autem est, nullos ab iis relictos ibi fuisse christianos, qui cura propagandae religionis maxima tenerentur. De episcopis eius urbis edisis Lequienium *tom.* II. *or. christ. p.* 778. *seqq.*

(2) De Berrhoea Syriae confer Cellarium *lib.* III. *geogr. antiq. cap.* XII. *p.* 362. *tom.* II. *edit. laudatae.* Media fere inter Hierapolin, et Antiochiam erat. Consule Procopium *lib.* II. *de bello persico cap.* VII. *p.* 102. *seq. edit. Paris. an.* 1662. Nullos autem primo saeculo Berrhoeae fuisse christianos, quum tanta multitudine reperirentur Antiochiae, numquam credam. At eam ecclesiam quinam tandem episcopi ante saeculum IV. rexeriot, nescio. Posteriores recenset Lequienius *tom.* II. *or. christ. p.* 782. *seq.* Nunc *Aleppo* vocatur, quae olim dicta Berrhoea est, si Cellario *ibid.*, Lequienio *ibid.*, Bruynio *loco inf. cit.* aliisque credendum sit. Non assentior autem iis, qui *Hierapolim* veterem dici hac aetate *Aleppum* putant, quod celebre est emporium in Syria. Nicetas Choniates *in Iohanne Comneno cap.* VII. *p.* 19. *edit. Paris. an.* 1647., *Accessit ad Chalep, quod est vetus dicta Berrhoea.* Similia habet Nicephorus Callistus *lib.* XIV. *hist. cap.* XXXIX. *p.* 526. *t.* II. *edit. an.* 1630., Holstenius *in Steph. byz. pag.* 65. *edit. an.* 1684. ex Χαλὲπ profectum esse nomen *Aleppo* existimat. Saeculo XII. a francis *Halap*, et *Calip* vocabatur, interdum etiam *Aleph.* Consule Fulcherum *apud Duchesnium tom.* IV. *ad an.* 1124. *pag.* 879. *seq.*, et *anon. hist. belli sacri apud Mabillonium tom.* I. *musei italici pag.* 183. *seq. n.* XXVIII. *seq.* Hoc tempore Aleppi degunt galli, syri, armenii, syri-maronitae, ac graeco-melchitae orthodoxi non pauci. Horum, quos postremo loco nominavi, episcopus exulare ante annos aliquot coactus est potentia schismaticorum. Sed ut intelligo brevi in patriam redibit, quod sedata tempestas sit, quam improbi in catholicos concitaverant. De Aleppo vide Thevenotum *voyage de Levant p.* 57. *seq. tom.* II. *edit. an.* 1674., Le Bruyn. *tom.* II. *p.* 356. *seq.*

(3) Lequien. *tom.* II. *or. christ. p.* 790.

(4) Lequien. *ibid. p.* 793. *seq.*

(5) Confer Lequienium *ibid.* 790. *seq.* Celebris urbs fuit. Consule Strabonem *lib.* XVI. *p.* 1091. *edit. an.* 1707. Multa in ea urbe antiquorum monumentorum vestigia supersunt. Consule Shawium *voyage etc. tom.* II. *pag.* 1. *seq. edit. an.* 1743. Agunt etiamnum Laodiceae christiani, qui schisma, ritusque graecorum colunt. Hi in cryptarum ona, quae ab oppido duo circiter stadia distat, s. Theclam aliquamdiu constitisse censent.

(6) Consule Lequien. *ibid.*

(7) Vide Lequien. *ibid. pag.* 926. *seqq.*, et 1292., et 1448.

res argumento esse debet, fuisse in ea ante aliquos saltem annos constitutam ecclesiam. Eoque magis in ea confirmor sententia, quo tertio saeculo *Cyri*, quod oppidum Mambogo prope aberat, christianos fuisse constet, quorum aliqui (1) martyrio coronati sunt. Ædibus autem sacris quarto, quintoque saeculo extructis, factaque omnibus, qui vellent, abiiciendae idolorum superstitionis, colendaeque religionis nostrae potestate, adeo aucta Cyri res christiana fuit, ut anno circiter 450. in eo episcopatu octingentae ecclesiae (2) numerarentur. Neque vero Cyri tantum, sed *Samosatae* etiam tertio saeculo agebant, qui dediti religioni (3) nostrae essent. Est vero animadvertendum, nullum usquam repertum hactenus illustre monumentum esse, in quo alicuius episcopi (4) fiat mentio, qui ecclesiam ullam euphratensis provinciae ante quartum saeculum rexerit.

CAPUT III.

IN CILICIA.

Cilicia provincia Theodosii iunioris Augusti decreto divisa in primam, et secundam (5) fuit. Est vero *secunda Syriae primae* propinquior. Eius metropolis *Anazarbus* erat. In hanc urbem iam usque a primo saeculo invectam christianam doctrinam fuisse facile patior, propterea quod importatam in Ciliciam ab apostolis fuisse certo sciam. Sed praefectum illi episcopum Marim, cuius meminit auctor epistolae, quae Mariae proselytae castaobolorum nomine circumfertur, scriptaque esse ad Ignatium martyrem (6) fingitur, numquam credam. Nam qui in veteribus ecclesiae monumentis ob eam rem studium consumendum putaret esse, nae

(1) De ss. Cosma, et Damiano, deque monumentis, quae spectant ad cyrensem ecclesiam, consule, quae collegit Lequienium *ibid. p.* 930. *seq.*, et *syntag. de ss.* iisdem *edit. Viennae an.* 1660.

(2) Consule Theodoretum *epist. ad Leonem magnum p.*986. *seq. tom.* III. *opp. edit. Sirmondi*, *καὶ ἐν ὀκτακοσίαις*, inquit, *ἐκκλησίαις ἔλαχον ποιμαίνειν. τοσαύτας γὰρ ἡ Κύῤῥος παροικίας ἔχει. Et octingentas ecclesias pascere contigit. Totidem enim habet Cyrrhus paroecias.*

(3) Confer acta ss. mm. samosatensium apud Evodium Assemanum virum eruditissimum *tom.* II. *p.* 124. *seqq.*

(4) De episcopis samosatensibus consule Lequienium *ibid. seq.* De s. Eusebii samosatensis diligentia in amplificanda orthodoxae religione adisis *martyrolog. roman. ad d.* XXI. *iunii*, et Bollandianos *tom.* IV. *mensis iunii p.*71. *seq.*, qui tamen contra Baronium agunt.

(5) Sic enim habet Iohannes Malelas in *chron.* de Theodosio II. imperatore agens. Vide Lequienium *t.* II. *or. christ. p.* 886.

(6) *Tom.* II. *apostolic. pp. p.* 132. *edit. an.* 1724.

is nullum ante quartum saeculum reperiret, quem plane constet, fuisse Anazarbi antistitem (1) christianorum.

Anno aerae christianae circiter 260. mopsuestenos episcopum habuisse, certum est. Neque hi tum primum extiterunt, quin ulli ante in urbe, quae non longe ab Antiochia distaret, christiani reperirentur (2). Quod ipsum de aegiensibus censendum omnino est, quos tertio quartoque saeculis nec episcopis, neque martyribus caruisse accepimus (3).

Sunt praeterea Ciliciae secundae oppida *Epiphania*, *Irenopolis*, *Flaviopolis*, *Castabala*, *Alexandria*, *Rhosus*. In his ante saeculum quartum fuisse evangelium promulgatum non aegre concesserim, modo ne quis monumenta antiqua extare defendat, quibus cognoscatur, qui illis episcopi praefecti primis temporibus fuerint (4). Excipi fortasse potest Alexandria, cuius episcopi *Helenus*, *Aristo*, *et Theodorus* in tabulis ecclesiae graecae memorantur, quasi ante Constantini tempora vixerint, martyrioque perfuncti sint (5).

Tarsus, quae urbs caput Ciliciae universae fuerat, a discipulis Christi servatoris doctrinam evangelii accepit. Atque epistola his, qui erant *Antiochiae*, *et Syriae*, *et Ciliciae*, fratribus ab apostolis scripta satis indicat (6), Tarsi aliquos saltem initio christiani nominis fuisse, qui decretis, institutisque christianae religionis parerent. Itaque et Tarsi, et aliis in urbibus provinciae Ciliciae multi deinceps fuerunt, qui extremos cruciatus religionis (7) caussa

(1) Vide Lequienium *ibid. p.* 886. *seqq.*

(2) Vide *Lequien. p.* 890. *seq. et admonitionem Ruinartii ad acta ss. mm. Probi, Tarachi, et Andronici p.* 374. *edit. Veron.*

(3) Confer Lequien. *ibid. p.* 894. *seqq.* Vide Euseb. *lib.* VII. *de vit. Const. cap.* LVI. *p.* 611.

(4) Confer eumdem *p.* 895. *seqq.*

(5) *Id. ibid. p.* 903. *seqq.*

(6) De Tarso metropoli Ciliciae consule Cellarium *lib.* III. *cap.* VI. *pag.* 214. *seq.* Patria apostoli Pauli fuit, *act.* VII. n. 3. In eo oppido iam usque a primo saeculo christiani ex gentibus fuerunt, *act. cap.* XV. n. 23., praecipuum enim eius provinciae erat. Atque ad cilices quoque apostoli, ut constat *act. l. c.* scripserunt hoc modo: *Apostoli, et seniores fratres his, qui sunt Antiochiae, et Syriae, et Ciliciae fratribus ex gentibus salutem etc.* Hos ab apostolo Paulo cive suo conversos ad nostra sacra fuisse arbitror, cum diu ille Tarsi constiterit; *act. cap.* IX. n. 30, *et* XI. 15.

(7) Vide martyrolog. romanum ad d. XIII. aug., et Bollandianos *tom.* IV. *mensis eiusdem p.* 449. *seq.*, ubi de s. Athanasio tarsensi episcopo, et martyre disserunt. Acta s. Pelagiae virginis, et martyris apud Bollandianos *d.* 4. *tom.* I. *mensis maii p.* 453. *seq.* Acta s. Bonifacii martyriis apud Ruinartium *act. ss. mm. p.* 249. *edit. Veron.* Ubi missi referuntur a Diocletiano, et Maximiano ministri, indeque « atrocissimus Simplicius nomi» ne in partes orientis in Tarsum civitatem, quae est » metropolis Ciliciae provinciae, ut ibidem omnes, qui » Christum confiterentur, utriusque sexus, et aetatis » per publicam audientiam interrogaret, ipsosque per » diversorum tormentorum macerationem ad suae men» tis vesaniam quantocius inclinaret », *et p.* 251, ubi de s. Bonifacio haec habentur: « Accedens ergo puer » Bonifacius, coepit osculari ss. martyres (*qui Tarsi agonizabantur*) cum essent in tormentis nequissimis; erant » enim omnes viri numero viginti ». Confer etiam acta ss. mm. Tarachi, Probi, et Andronici apud Ruinartium *ibid. p.* 378.

perferrent. Etsi autem sunt, qui Iasonem patria, ut censent, tarsensem, et Pauli propinquum, fuisse episcopum tarsensibus datum putent, his tamen si documentis melioribus uterentur vix, cum vero Dorotheum auctorem et novum, et fabularum inventorem sequantur, ne vix quidem censeo esse (1) credendum. Neque est eorum propensior ad veritatem sententia, qui Urbanum, post Iasonis mortem, a Paulo suis civibus concessum episcopum fuisse arbitrantur. Nam quibus argumentis ad eam opinionem tuendam adducti sint, ne suspicari quidem (2) possum. Saeculo III. cum Valerianus imperium populi romani teneret; Athanasium, qui praefectus tarsensi ecclesiae esset, martyrem (3) obiisse ferunt. Successerunt deinde alii, quorum fit in tabulis ecclesiasticis (4) mentio.

Quo autem primum tempore *Pompeiopoli*, *Sebastae*, *Augustae*, *Adanae*, *Malli*, *Zephyrique* (5) nunciatum evangelium fuerit, statui nullo pacto potest. Quoniam vero cilices christiani in actis apostolorum, quod paullo ante diximus, memorantur, concludi fortasse poterit, non defuisse nostrum aliquos, qui in iisdem oppidis versarentur.

CAPUT IV.

IN OSROENE, ET MESOPOTAMIA.

Sequitur, ut de Osroene agam, quae euphratensi finitima est. In ea ponitur *Edessa* urbs abgarorum sedes, de qua alio loco (6) diximus. Etsi autem esse permultos intelligo, qui vereantur, ne falsa sint, quae de primordiis christianae religionis in ea urbe tradita ab Eusebio, Ephremoque syro scriptoribus celeberrimis memoriae fuerunt, tamen vetustissimam esse edessenam ecclesiam revocari in dubium non potest. Proditum namque a ma-

(1) Vide Dorotheum *tom. III. bibl. pp. p.* 154. *edit. an.* 1589., et Lequienium *or. christ. tom. II. p.* 870.

(2) Actis enim graecis *de ss. Petro, et Paulo editis a Bollandianis*, quibus sane actis nulla inest auctoritas, tota haec innititur fabula. Confer *Bolland. tom. V. iun. p.* 411. *seq.*

(3) Vide *martyrol. rom. ad d.* XXII. *augusti*, et Bollandianos *tom. IV. aug. p.* 499.

(4) Hos omnes, quorum nomina reperire in monumentis antiquis potuit, numerat Lequienius *p.* 870. *seq. tom. II.* Ea urbs in potestatem subinde venit saracenorum. Quo tempore syri-iacobitae in oppido agebant, episcopisque sui ritus utebantur, vide Assemanum t. II. *biblioth. orient. dissert. de monophysitis*, ubi de episcopis Tarsi num. 9., et Lequien. *tom. II. christ. or. p.* 1465. *seq.*

(5) Confer Lequienium *ibid. pag.* 875. *seq.* qui eas urbes describit, earumque episcopos recenset.

(6) *Tom. I. pag.* 299.

ioribus nostris est, ossa Thomae apostoli in ea servata (1) fuisse, primis temporibus abgaros aliquot insigni religione, ac pietate (2) vixisse, martyras (3) floruisse, scholam denique fuisse institutam, in qua (4) decreta, institutaque Christi servatoris explicarentur. Quin etiam episcoporum quorumdam, qui eamdem ecclesiam secundo tertioque saeculis gubernarunt, scriptores (5) magni, ac nobiles meminerunt. Itaque quarto saeculo sic erat universa civitas christianae religioni (6) addicta, ut Iulianus Augustus, qui idolorum superstitione detinebatur, cum ad bellum persicum proficisceretur, eo se conferre noluerit, qua iter in fines persarum erat (7). In quibusdam urbibus Osroenae provinciae aliquos eo (8) tempore, quo propagata Edessae est, christiana religio, in aliis nullos fortasse, in omnibus non magnos progressus fecit.

Mesopotamia provincia dicta est, quod duobus fluminibus Tigri, atque Euphrate contineatur. Huic qua parte ad septemtriones spectant, finitimi sunt armenii, quos a mesopotamiis mons Taurus dividit. Atque Osroene provincia ad eam regionem pertinet: incipit enim ex septemtrionibus a Tauro monte, protenditur ad ostium Chaborae, duobusque fluminibus Euphrate, atque Chabora continetur. A sancto Mari s. Thaddaei discipuli (non vero apostoli) Iesu Christi, qui Edessam evangelium praedicatum

(1) Consule Rufinum *lib.* II. *h. e. cap.* V. *pag.* 245. *edit. an.* 1523., et Iohannem Chrysostomum *homil.* XXVI. *in epist. ad hebraeos, tom.* XII. *p.* 237., quo loco, Thomae sepulcrum cognitum omnibus fuisse, scribit. At nisi cognitum ita fuisset, ut traditum a Rufino est, cognitum certe omnibus non fuisset.

(2) Vide Eusebium in *chronico ad an.* 1. *Macrini p.* 176. *edit. Pontaci.*

(3) Adeundi Bollandiani ad *d.* XXX. *ian. tom.* II. *p.* 1026., ubi de s. Barsimeo edesseno episcopo, et martyre, quem sub Traiano floruisse ferunt. Quinetiam secundo saeculo, cum controversia de paschate orta esset, vigebant ecclesiae in Osroene provincia. Euseb. *lib.* V. *cap.* XXIII. *hist. eccl. pag.* 243. « Ecclesiarum quoque in » Osroene provincia, et in illius urbibus regionis con- » stitutarum litterae visuntur ».

(4) De schola edessena disseram *lib.* III. huiusce operis, ubi agam de catechetis, et catechumenis.

(5) Consule Lequienium *tom.* II. *or. christ. pag.* 955. *seqq.*

(6) Confer Ruinartium *act. ss. mm. sincer. pag.* 616. *edit. Veron. in act. s. Domninae*, ubi haec ex I. Chrysost. de statu urbis Edessae Diocletiani tempore habentur. « Pergunt ad urbem Edessam nomine, urbem permultis » agrestiorem illam quidem, sed pietate insigniorem ». Sub Constantino aedificata ibidem cura episcoporum *Cononis, et Saadis* templa fuerunt. Confer chronicum edessenum n. XXII. apud I. S. Assemanum *tom.* I. *biblioth. or. p.* 422. *seq.*

(7) Sozomenus *lib.* VI. *cap.* I. *p.*216. *edit. Cantabrig.* Saeviit praeterea Valens arianus in edessenam ecclesiam. Sozom. *lib.* VI. *cap.* XVIII. *p.* 240. Ea deinde urbs cum, post multas dissensiones episcoporum de religione, exagitata fuisset, de qua re confer catalogum eius ecclesiae episcoporum apud Lequienium *tom* II. *or. christ p.* 959. *seq.*, in potestatem venit saracenorum. Capta post ab latinis fuit, cum armenii in ea, syrique christiani agerent, saracenique parerent. Vide Fulcherum *lib.* II. *cap.* XLI. *tom.* IV. *scriptor. rer. francic. p.* 858. *lib.* III. *p.*869. 872., sed rursus eiectis nostris potiti saraceni Edessae imperio sunt. Nunc turcis subest constantinopolitanis. De *Orfa*, (sic enim nunc temporis Edessam vocari aiunt) eiusque praesenti statu, consule Thevenotum *voyage de Levant p.* 78. *seqq. tom.* II. *edit. an.* 1674.

(8) Vide Euseb. *lib.* V. *cap.* XXXIII. *p.*243. *edit. Cantabrig.*, et Sozomenum *lib.* VI. *cap.* XVIII. *p.* 240. *edit. Cantabrig.* Confer etiam Lequienium *tom.* II. *orient. christ. p.* 970. *seqq.*

venerat, auditore fuisse cascaritas (1) mesopotamieuscs institutos, traditum a quibusdam scriptoribus est, quorum neque vetustate confirmatam, neque magnam esse intelligo auctoritatem. Nolo autem quisquam existimet, ita esse affectum animo me, ut quarto saeculo essc antiquioria in Mesopotamia christianae religionis primordia negem. Nam quum vetera monumenta (2) considero, cruciatusque, quos non modo cum Sapor persarum rex, sed etiam cum Maximinus in nostros saevissimam (3) tempestatem concitavisset, nisibeni in primis perpessi fuerunt, animo colligo, sic equidem statuo, ut neque recentem tunc in provincia cultum veri Dei, neque angustis finibus fuissc contentum putem. Sed nescio quo casu evenerit, ut quae fortasse olim cxtabant, unde origines christianismi colligere liceret, ea iniuria temporum interciderint monumenta (4).

(1) Cascar urbs Mesopotamiae censetur. In finibus Babyloniae sita erat, ecclesiamque habebat, non seleuciensi metropolitae, sed catholico chaldaeorum seleuciensi obnoxiam. Igitur in pontificali chaldaeorum apud Lequienium *or. christ. tom.* II. *pag.* 1163., haec habentur. » Statim ab obitu catholici mittatur ad episcopum Ca» scar (*al. Caschar*) si in vivis est, utpote principem, pri» mariumve praesulem patriarchalis provinciae, qui de» xteram patriarchae tenet, custosque illius sedis est post » eius obitum ». Nam Beausobrium, qui *lib.* I. *cap.* XII. *hist. manich. p.*137. *seq. tom.* I., ubi *acta disputationis Archelai cum Manete haeresiarca* in spuriis esse ponenda ostendere conatur, *Cascar* urbem, cuius fit in iisdem *actis* commemoratio, eamdem, atque illam Seleuciae proximam esse negantem, nihil moror. Quod enim ait eam, quam memorat Archelaus, romanorum, eam vero, quae Seleuciae vicina erat, persarum in potestate fuisse, inane est. Quid namque impediebat, quo minus *Probi* imperatoris tempore id oppidum romanis pareret, postquam rediret in ditionem persarum? Ac si Seleucia babylonica subacta aliquando a romanis est, ut est proditum memoriae ab Ammiano *lib.* XXIV. *cap.* V. *edit. Vales. p.* 404. *seq.*, et ab Eutropio *lib.* IX. *cap.* XII. *pag.* 124. *edit. an.* 1703., cur subiici eidem si armorum non potuit Cascara? Neque vero quia proditum id nusquam ab historicis memoriae est, idcirco captum numquam hoc oppidum a romanis fuit. Non enim quae vera sunt, omnia veteres monumentis mandarunt litterarum. Deinde non desunt monumenta, cum in actis Archelai et antiquis, et laudatis a scriptoribus quarti saeculi cui eiusdem fiat commemoratio.

(2) Nam si persae consuetudine osroenorum perducti ad christiana sacra fuerunt, ut est animadversum a Sozomeno *lib.* II. *cap.* VIII. *p.* 55. *edit. Cantabrig.*, multo magis id mesopotamiis evenerit necesse est. Iam vero vetus in primis est osroena ecclesia, ut supra ostendimus, cum de Edessa in primis ageremus. Quid ergo impedit, quo minus primo, secundove saeculo invecta religio nostra in Mesopotamiam fuerit? Ac si Thaddaeus ille, quem a Thoma missum ferunt, Edessam venit, non video cur progredi noluerit paullulum, in Mesopotamiamque penetrare evangelium praedicatum. Cumque ea apud mesopotamienses percrebuerit opinio, ut omnes a Thaddaeo, sociisque institutos se fuisse arbitrentur, non auderem temere eiusmodi sententiam arguere falsitatis. Confer Assemann. *tom.* II. *biblioth. orient. p.* 394. *seq.* Atque etiam si s. Thomae parthorum regnum, ubi evangelium enunciaret, attributum est, ut post Origenem Eusebius in III. *lib. hist. cap.* I. *p.* 87. *edit. Cantab.* narrat, non equidem intelligo, cur in Mesopotamia fundamenta christianismi iacere neglexerit, qua iter erat in Parthiam. Consule *martyrol. rom. ad d.* XXVIII. *oct.* Sed quid opus est multis? Tertullianus *adv. iud. cap.* VII. mesopotamiorum aliquos suo tempore christianis sacris studuisse scribit. Multoque magis *medio saec.* III., Euseb. *lib.* VII. *cap.* V. *p.* 324.

(3) Vide Theodoretum *hist. relig. cap.* I. *pag.* 764. *seq. tom.* III. *opp. edit. Sirm.*, Bollandianos ad d. 15. *iulii tom.* IV. *p.* 29. *seqq.*, Tillemontium *in vita s. Iacobi nisibeni tom.* VII. *mem. hist. eccl. p.* 261. *seq. edit. Paris. an.* 1706.

(4) Quarto saeculo magnus erat in Mesopotamia numerus christianorum. S. Athanasius *epist. ad episc. aegypt. etc. p.* 278. *tom.* I. *opp. edit.* Montfauconi, Iacobum nisibenum, aliosque Mesopotamiae antistites in arianos calamum strinxisse testatur. Confer Evod. Assemanum *tom.* I. *act. ss. mm. pag.* 92. Quinetiam a Mesopotamia episcopi ad nicenam synodum venerunt. Euseb. *lib.* III. *cap.* VII. *de vita Const. p.* 580. *edit. Cantab.* Cum Iulianus imperio potiretur, nisibeni omnes christianae religioni studebant. Vide Sozomenum *lib.* V. *cap.* III. *p.* 183. *edit. Cantabrig.*, IV. saeculo templa in Mesopotamia christianorum erant. Confer *acta ss. mm. Milis etc.* apud Evodium

CAPUT V.

IN CHALDAEA, ET PERSIDE.

Quamvis autem ab antiquis scriptoribus Babylonia a Chaldaea distingueretur, tamen lapsu temporum factum est, ut qui utramque regionem incolerent, hi omnes chaldaei appellarentur. Itaque constitutae chaldaeorum dioeceses sunt, quae omnes fere Assyriae, Chaldaeae, Babyloniaeque urbes continerent. Atque haesit illis quidem huiusmodi appellatio, propterea quod iacta religionis nostrae fundamenta in Chaldaea essent, antequam ea in finitimas regiones manaret, in qua etiam proinde fuit praecipua sedes constituta. Nam Seleucia magna, quae ad Tigrim, et Euphratem est (1), eius dioeceseos urbs princeps fuit. Regionis vero eiusdem, quae tota extra fines imperii populi romani erat, spectabatque ad orientem solem, pars potior in ditionem persarum ceciderat. Igitur Thomam apostolum, cum ad parthos nunciatum evangelium, ut est apud Origenem, abire constituisset, Thaddaeo, de quo paullo ante diximus, praecepisse ferunt, ut sibi onus mesopotamiensium, chaldaearumque ecclesiarum administrandarum

Assemanum *p.* 72. *tom.* I. Qui sequiorum temporum status christianismi in Mesopotamia fuerit, cognosci ex Assemani bibliotheca *tom.* II. et IV., et ex Lequienii *or. christ. tom.* II. *p.* 990. *seq.* et 1077. *seqq.* potest. Post varias rerum vices, postque reductos interdum ad sedem apostolicam mesopotamios, ut est observatum a Morino *de sac. ord. p.* 438. *seqq. edit. an.* 1655., rursum magnam partem sequuti sunt decreta nestorianorum, tandem saeculo superiore sic in ea provincia res christianae religionis habebant, ut est e Cerrio *s. congr. de Prop. fide* a *secretis* memoriae commendatum *l. c. pag.* 90. *seqq.* « Non si « trovano altre missioni, che de' cappuccini francesi. « Questi in Diarbechir fecero acquisto dell'arcivescovo, « che fu più volte carcerato, e dopo venne a Roma ... e « adesso s'intende sia stato fatto patriarca domandando « l'approvazione della sede apostolica. Ne stanno alcuni « in Musul, ch'è l'antica Ninive, e vi è il vescovo de' giacobiti, è cattolico, con molti del suo rito. In questa città abita il detto patriarca de' caldei, che hanno gli errori di Nestorio, che sebbene ivi ne stanno solamente 1000, se ne sono sparsi per le montagne 40000. In « detta provincia è posta Bagdad.... ivi si hanno chiesa, « e ospizio i detti cappuccini francesi, quali vi fanno « gran frutto ben veduti da' turchi ... I soriani, e armeni, che ivi sono tutti fatti cattolici, celebrano nella « stessa chiesa, e da' detti padri sono istruiti i loro figliuoli, essendovi veramente gran quantità di fedeli ». Vigent etiamnum in Mesopotamia armenii catholici, quos partim carmelitae excalceati, partim armenii presbyteri, quorum aliqui sunt alumni collegii urbani de Propaganda fide, instituunt moderanturque. In his est Johannes Tasbas magno et ingenio, et virtute iuvenis, qui multa est pro religione incommoda perpessus. Nunciatum autem his mensibus paucis a carmelitis est, patriarcham nestorianorum coniungi nobiscum societate communionis velle, secum autem una II. circiter hominum millia ad orthodoxam religionem perducturum. Immo vero litteras patriarcha ad sacram congregationem scripsit, quibus etiam, atque etiam orat, atque obsecrat, ad se ut ministri mittantur. Itaque attributa nova ea pars dominicanis est, missique initio fere huius anni 1750. Caietanus Codileoncius, et Conradinus Turrianus eruditi, optimique viri Niniven iverunt evangelium praedicatum. Multa de origine, et progressu religionis in Mesopotamia dici possent. Verum omnia hoc loco explicare neque possum, neque vero esse opus existimo.

(1) Vide Lequienium *or. christ. tom.* II. *p* 1078. *seq.*

susciperet. Hunc, quod iussus fuerat, fecisse. Etenim Edessa profectum, Arbelam, quae Adiabenes provinciae metropolis erat, deinde Nisibim, post Mosulam venisse, nunciasseque quid quemque credere oporteret. Interim auditoribus suis Mari, atque Achimo, quibus propter insignem doctrinam, et pietatem perfamiliariter utebatur, ad se vocatis, eis mandasse, proximas provincias ut peragrarent, nomenque christianum, quam latissime possent, producere curarent. Marim ad babylonios, cascarenos, persasque finitimos, indeque Seleuciam, et Ctesiphontem penetrasse, ibique potissimum constitisse, multisque auctorem, ut superstitione abiecta veram religionem amplecterentur, et colerent, fuisse. Mortuum tandem, in eaque ecclesia sepultum, quam ipse extrui fecisset.

Achimum in eas regiones, quae ad austrum vergerent, migrasse, susianosque docuisse, quos *chuzistanenses* hoc tempore appellant. Sed vera ne haec omnia sint, an falsa, nescio (1). Illud scio, christianos in Chaldaea, et Perside ante Constantini magni tempora non paucos floruisse. Itaque cum is imperator viveret, etsi persarum reges dediti admodum superstitioni erant, tamen late, longeque in eorum regione christiana religio (2) manarat.

(1) Confer I. S. Assemanum *tom.* III. *biblioth. orient. par.* II. *p.* 4. *seq.*, et Evodium Assemanum *tom.* I. *act. ss. mm. pag.* LXVI. *praef.*

(2) Cur parthi, quorum fit in actis apost. mentio *cap.* II. *v.* 9., introducere in patriam, ubi eodem reverterunt, religionem nequiverint, ostendi nullo modo potest. Ac parthos suo tempore (Parthis autem tunc Persis parebat) christianos vixisse, indicat Tertullianus *cap.* VII. *libri adversus iudaeos*. Iam vero est auctor Origenes, cuius locum offert Eusebius *lib.* III. *cap.* I. *hist. p.* 87. *edit. Cantabr.*, Thomam fuisse Parthiam sortitum, in eaque regione christianam religionem praedicasse. Quid? si Bardesanes saeculi II. scriptor testetur, suo tempore in Perside christianos floruisse? Apud Euseb. *lib.* VI. *praep. evang. cap.* VIII. *p.* 280. *edit. an.* 1628. Neque est a similitudine veritatis Sozomeni *lib.* II. *cap.* VIII. *p.* 55. sententia discrepans, asentis consuetudine osroenorum persas christianis ritibus, ac religioni se addixisse. Nam quod eum erroris Evodius Assemanus *praef. in act. ss. mm. p.* 66. arguat, quasi IV. primum saeculo, Sozomeni opinione, persae dederint christianismo nomen, cuiusmodi sit, nescio. Non enim quidquam aliud Sozomenus habet, » quam persarum christianos eos primos, sua sententia, videri, qui consuetudine osroenorum, et armeniorum, ut est verisimile, in colloquium cum sanctis » viris venerint, qui illic habitabant ». Quo autem tempore ab osroenis instituti fuerint persae, Sozomenus nusquam indicat. At est certum, antiquissimam esse osroenorum ecclesiam. Quidni ergo diu ante Constantinum ab osroenis instituti fuerint persae, cum neque repugnet, neque Sozomenus neget? Magnam autem christianorum copiam in Perside, cum Constantinus floreret, viguisse, narrant Eusebius *lib. de vita Constant.* IV. *cap.* VIII. *pag.* 630. *seqq. edit. Cantab.*, Theodoritus *lib.* I. *cap.* XXV. *p.* 56. *seq. edit. an.* 1720., et Sozomenus *lib.* II. *cap.* XV. *p.* 63. *edit. Cantabr.* Quanquam errat Sozomenus, qui ante scriptas litteras a Constantino ad Saporem saeviisse in nostros hunc ipsum persarum regem affirmat. *Ibid.* Nam saeviit Sapor post an. 340., adeoque post obitum Constantini. Quod cum ostensum a Baronio, Bollando, Hermantio, Pagio, aliisque sit, nostra oratione non eget. Qui autem, quamque magno numero martyres tum in Perside fuerint, ostendunt Sozomenus *lib.* II. *cap.* IX. *seq. p.* 56. *edit. Cantabr.*, Evodius Assemanus *tom.* I. *act. ss. mm. pag.* 1. *seqq.*, quo etiam volumine complexus acta est, quae spectant ad martyres Seleuciae, Ctesiphontis, Tillemontius *tom.* VII. *mem. hist. eccl. p.* 76. *edit. Paris.* Quinetiam fuerunt persae episcopi, qui an. 325. veniendum sibi ad synodum nicaenam putarunt. *Euseb. lib.* III. *de vita Constant. cap.* VII. *p.* 580. *edit. Cantab.* Converterant autem sacra biblia in suam linguam ante Iohannis Chrysostomi tempora. Vide *eius homil. in Ioh.* II. *tom.* VIII. *opp. pag.* 9. *edit. Montfauc.*, et Theodoretum *lib.* IX., *therapeutices tom.* IV. *opp.*

Itaque magno deinceps numero viri, mulieresque, cum sub Sapore secundo ad necem quaererentur, propterea quod Christum eiurare nollent, tandem extremis cruciatibus affici, martyresque decedere meruerunt. In his diaconi, presbyteri, et episcopi aliquot fuerunt. Cumque ne in cogitationem quidem cadat, repente tot christianos in iis regionibus extitisse, in quibus nullos saeculis superioribus reperire liceret, statnendum est, diu ante in Chaldaeam, et Persidem nostrum aliquos pervenisse, idque diligentissime laborasse, ut paullatim, quae ab ipsis instituta esset, tum magnos progressus ecclesia faceret.

p. 610. *edit. Sirmondi.* Neque caruerunt apologistis, qui contra magos religionem defenderent. *Gregor. Abulpharagius hist. dynast. p.* 87. Cosrhoës porro Heraclii temporibus christianis infestus fuit. Confer, quae dixi *p.* 47. *seqq.*, Pagium ad an. DCXX., et Willelmum Schickardum *per. reg. pers. p.* 155. *seq.* Episcoporum persarum seriem exhibet Lequienius *tom.* II. *or. christ. p.* 1248. *seqq.* Superatis persis an. 1651. saraceni in eam regionem muhamedismum introduxerunt. Hoc nunc genus superstitionis persae colunt, quamquam aliquanto a turcis discrepant. Incredibilis est in Perside multitudo christianorum armeniorum. Viginti millium familiarum numerat Chardinus *itiner. tom.* VI. *p.* 326. Nec desunt nestoriani, et iacobitae. Sed hi longe minore sunt numero. Galli mercatores, hollandii, britannique in Persidem commeant. Chard. *tom.* VI. *pag.* 327. Ispahani, quae regia urbs est, christianis nisi impetrata ab rege facultate agere non licebat. Chardin. tom. VIII. *p.* 100. Circa an. 1683. res nostrae in Perside sic habebant, ut scribit Urbanus Cerrius *ibid. p.* 91. « Il re di Persia benchè maomettano ha qualche corrispondenza colla santa sede ... In tempo della sa. me. di Paolo V. vi furono mandati i carmelitani scalzi, che presentando le lettere pontificie al re Abbas, le ricevè con molto onore, e diede loro un palazzo in Ispaan ..., dove i detti padri fabbricarono convento, e chiesa di quattro cappelle collaterali, oltre all'altar maggiore dedicato alla Vergine santissima. Stanno dunque i detti religiosi in quella città come ambasciatori del papa, e con questo carattere vi risiedono ancora agostiniani, gesuiti, e cappuccini, i primi come ambasciatori del re di Polonia, i secondi di Portogallo, i terzi di Francia. Ma da poco tempo in qua sono rimasi soli i carmelitani, essendo stati gli altri discacciati, mentre dal primo ministro di quella corona assai zelante della sua setta, che credeva esser divenuta immonda la città d'Ispaan per abitarvi i cristiani, che continuamente bevevano vino ... fu comandato, che tutti dovessero vendere le case, che possedevano nella città, assegnando loro un luogo fuori di quella ... dove vivono uniti, e vi hanno case, e chiesa le dette religioni. Due miglia lontano da Ispaan vi è la città di Giulfa colonia degli armeni ... che farà da 16000. anime essendovi molte chiese, monaci, e monache con suo arcivescovo, e clero tutti scismatici, e per illuminare questi armeni faticano continuamente i carmelitani scalzi; ma non fanno molto frutto, avendo quella gente, come si è detto degli altri, grande ostinazione. È poco tempo fa, che i cappuccini sono andati ad abitare in Baderabassi coll'occasione, che vi ha presa casa, e fattorie la compagnia de' mercanti francesi. Questo è un porto di mare nel seno arabico. Stanno i carmelitani scalzi in Sciras città molto grande, e antica discosta da Ispaan dieci giornate verso oriente, e alcuni vogliono, che sia l'antica Persepoli ..., avendovi una buona casa fabbricata dai fondamenti, a modo di convento, con una piccola chiesa. In questo luogo attendono assai allo studio delle scienze i persiani, e per ragion di disputa è permesso a tutti i cristiani, e a' padri stessi d'impugnare la legge di Maometto; ma essendo convinti [*i persiani*] e conoscendo la falsità di quella legge, invece di abbracciare la fede cattolica, professano l'ateismo, benchè occultamente per timore del castigo ».

CAPUT VI.

IN INSULA CYPRO.

Cypros insula mediterranei maris Syriae, Ciliciaeque provinciis e regione opposita, dedita olim superstitionibus deorum, Venerisque in primis fuit. Post in eam iudaei permulti venerunt, ac sedibus constitutis, synagogas, in quas statis diedus convenirent, scripturasque legerent, fecerunt. Quum iudaeorum scelere lapidibus obrutus Stephanus, et concitata in ecclesiam hierosolymorum saevissima tempestas fuisset, veriti nostri, ne improbitate hostium opprimerentur, memoresque eorum, quae sibi a Christo de vitando periculo praescripta fucrant, in proximas iudaeae provincias magno numero migrarunt, seque ita gesserunt, ut de studio propagandae religionis nihil remittendum esse arbitrarentur. Eorum aliqui cum Cyprum appulissent, incolasque ea esse voluntate animadvertissent, ut quidvis audere, quam deserere cultum idolorum mallent, initio iudaeos, qui ibi degerent, quosque primos omnium doceri oportere accepissent, instituendi consilium ceperunt. Ubi hos pervicaces in sententia manere cognorunt, etsi omnino deserendos non putarunt, tamen dubitandum (1) non existimarunt, quin, ut supra dietum est, ad ethnicos sese converterent, eosque ut sprctis numinibus, quorum ante religione detenti essent, ad cultum veri Dei accederent, hortarentur. Igitur praeter Paulum, Barnaba, et Iohannes Marcus, qui nati in Cypro erant, cum tot inineribus, vigiliis, atque laboribus perfuncti essent, ostendissentque quantopere cuiusque interesset Christum servatorem sequi, multos suorum civium doctrina, vique prodigiorum induxerunt, ut ad se venirent, dieerentque se, suaque omnia in eius fidem permittere, qui pro communi salute flagris caedi, atque in erucem agi (2) voluisset. Quo fere tempore Sergius Paulus, qui in insula proconsul erat, Paphique agebat, quod psevdoprophetam (de quo alio loco diximus, quique superstitione, ac scelcre deterrere, quos posset, ne christianae religionis decretis parcrent, conaretur) praece Pauli captum esse oculis ani-

(1) *Act. apost. cap.* xI. v. 19.

(2) Act. apost. *cap.* xIII. v. 4. *seq.*

madvertisset, committendum non putavit, ut in errore, quo implicabatur, maneret. Proconsule ad nostra sacra perducto, perfacile fuit his, qui veritatem docerent, admirandisque prodigiis confirmarent, salaminios, paphios, aliorumque oppidorum incolas permultos, ut sibi assentirentur inducere, quaeque imperata essent a Christo, facerent. Itaque neque pauci in insula Cypro primis temporibus, neque infreqnentes coetus christianorum erant. Post, etsi falsa omnino, vel suspecta falsitatis sunt, qnae de primis episcopis successoribus Barnabae, et Iohannis Marci scriptores Cyprii (1) tradiderunt, tamen adeo aucta doctrina, certaminibusque sanctorum martyrum res christiana in insula fuit, ut initio quarti saeculi, nulla fere in ea urbs esset, quae ecclesia, atque episcopo careret. Quare dolendum vehementer est, eas, quae tot itineribus ab apostolis, eorumque discipulis susceptis, quae sanguine sanctorum virorum, quae miraculis, quae denique rebus praeclare a maioribus gestis constitutae, confirmatae, amplificataeque fuissent; redactas in potestatem esse muhamedanorum, conflatoque nefario schismate, accessisse patriarchae constantinopolitano graecorum, atque ab sede apostolica defecisse, quam esse omnium ecclesiarum magistram constat.

CAPUT VII.

IN ISAURIA.

Ciliciae, qua parte ad occidentem solem pertinet, proxima est *Isauria*. Metropolis Seleucia urbs est, quam a Seleuco Nicatore conditam ferunt. Huius incolas a Thecla (2), quae Paulum

(1) De episcopis cypriis confer Lequienium *tom. II. or. christ. p.* 138. *seq.* In martyrologio romano *ad d.* X. *ianuarii* s. Nicanoris, qui unus e septem diaconis fuit, *ad d.* XXII. *februar.* s. Aristonis, quem unum e LXXII. discipulis fuisse ferunt, *ad d.* XXIX. *aprilis* s. Tychici s. Pauli auditoris mentio fit, quasi martyres in Cypro obierint. De aliis martyribus in ea insula confer Bollandianos *tom. III. februar. p.* 173., *et tom.* V. *iul. p.* 320. Post multas vices, latini regnum in insula occuparunt, episcoposque sui ritus delegerunt, quos recenset Lequienius *tom. III. or. christ. pag.* 1202. *seq.* Venetis cum delatum regnum esset, non diu post in turcarum venit potestatem. Nunc res christianae in insula hoc modo habent, ut est a Census S. C. *de Prop. fide a secretis* viro diligentissimo litteris consignatum. Vigent ibi hospitia capuccinorum, et minorum, quos *reformatos* vocant. Observantes minores coenobiolum unum obtinent, quod ad *terrae sanctae* praefecturam spectat. Maronitae permulti eodem sedes transtulerunt, qui omnes orthodoxi sunt, episcopoque sui ritus utuntur. Latini ritus perpauci sunt, iique omnes advenae, qui in insulam mercaturae caussa commeant. Turcae imperio potiuntur. Plenum est regnum graecorum schismaticorum, qui ita sunt obfirmatis, obstinatisque animis, ut deterreri nulla ratione a sententia possint.

(2) De Seleucia Isauriae vide *Cellar. geogr. lib.* III. *cap.* IV. *p.* 164., *et cap.* VI. *p.* 203. *tom.* II. *edit.* 1732. De institutione vero isauriensium a Thecla, confer quae col-

audiverat, imbutos doctrina fuisse, prodigiisque, atque martyrio demum (1) confirmatos, tradunt, ut ne fidem, quam Christo dedissent, fallerent. Submissos deinceps homines virtutis, sapientiaeque laude florentes, qui id laborarent, ac diligentissime conarentur, ut late, quam accepissent, religionem in (2) Isauria producerent. Ergo sic esse christianam rem dilatam, ut non solum Seleuciae nostri sacella, in quibus congregarentur, haberent, sed in maioribus etiam provinciae Isauriae vicis episcopi ante quartum saeculum degerent, ecclesiasque administrarent. Nam quarto sacculo nulla fere eius pars erat, in qua vero Deo cultus, honores, preces non adhiberentur (3).

CAPUT VIII.

IN LICAONIA, ET CAPPADOCIA.

Licaonia provincia ad septemtiones, si habeatur Isauriae ratio, vergit. Continetur finibus cappadocum, pisidarum, phrygarum, et cataonum. Oppida sunt eius *Iconium*, *Lystra*, *Derbe*, quorum fit in *actis apostolorum* (4) commemoratio. Cetera minus nota sunt, quamquam episcopos (5) olim nonnulla habuerunt, qui vitae sanctitate, rebusque praeclare gestis illustres essent. Nam in provinciam a Paulo, et Barnaba inlatum nomen christianum est. Quumque saeculo III. Iconii non solum antistites Celsus, et Nicomas vigerent, sed etiam concilia (6) celebrarentur, argumento est, exactis apostolis, nihil detrimenti nostros, qui ibi consistereut cepisse, immo vero auctam multis partibus fuisse Iconiensem (7) ecclesiam. Quare etsi certa non sunt, quae de Sosipatro, Terentio, et Caronato primis eius episcopis Dorotheus, aliique memoriae tradiderunt, tamen in falsis ut ponantur, nulla est

legit Lequienius tom. II. *or. christ. p.* 1010. *seqq.*, et acta s. Theclae spuria apud Grabium *spicil. p.* 116. *tom.* I. *edit. an.* 1714.

(1) De urbis Seleuciae celebritate, deque synodo Constantii tempore ibidem celebrato, consule Athanasium *de synodis tom.* I. *par.* II. *opp. p.* 746. *edit. Montfauc.*, et Theodoritum *lib.* II. *cap.* XXV. *p.* 109.

(2) Vide Basilium magnum *epist.* CXC. *al.* CCCCVI. *p.* 282. *seq. tom.* III. *opp. edit. novae.*

(3) Consule Lequienium *ibid. p.* 1011. *seqq.*

(4) Act. XVI. 1. 21. Iconii autem Thecla a Paulo ad christiana sacra perducta dicitur. Confer acta spuria edita a Grabio *spicil. pp. pag.* 95. *seqq. edit. an.* 1714. tom. I. De Lystra vide *act. apost. cap.* XIX. *v.* 8. 21., XVI. *v.* 1. De Derbe *act. apost. cap.* XIV. *v.* 20., *et* XVI. *v.* 1.

(5) Vide Lequienium *or. christ. tom.* I. *pag.* 1065. *seqq.*

(6) *Eus. lib.* VII. *cap.* VII. *h. e. p.* 328. *edit. Cantab.*

(7) De episcopis iconiensibus vide Lequienium t. I. *or. christ. p.* 1066. *seq.*

MÆOTIS
PALUS
ZICHIA
ALANIA
ABASGIA
XINUS
LAZICA
IBERIA
PONTUS
POLEMONIACUS
Neo-Cæsarea
Sebaste
ARMENIA PRIMA
ARMENIA MAJOR
CÆSAREA
ARMENIA SECUNDA
Melitene
Amida
Tigris R
CILICIA
SYRIA
ANTIOCHIA
SCALA
Milliaria Romana
Milliaria Græca
Leucæ Francicæ Hexapedarum 2500

omnino, quae efficiat, ratio. Post Petrum, qui ancyranae synodi decretis, et Eulalium, qui synodo nicaenae (1) subscripsit, cum Faustinus vir obtuso ingenio potitus episcopatu fuisset, ob eamque rem non minimam Lycaoniae ecclesiis intulisset partem incommodorum, necesse fuit, ut hoc vita functo, Amphilochius, ut est in Basilii magni (2) epistolis, curam earum restituendarum susciperet, idque in primis eniteretur, ut ne fraude, dolisque arianorum non Lycaonia modo, sed etiam Isauria, Pisidiaque provinciae religionem, quam a maioribus acceperant, colerent. Lystrae, uti supra (3) demonstratum est, a Paulo, et Barnaba prodigiis, laboribus, cruciatibusque constituta christiana religio, magnos deinceps eorum, qui post floruerunt, sanctorum virorum opera, progressus (4) fecit. Derben quoque introducta disciplina nostra a Paulo, socioque Barnaba fuit, qui presbyterum etiam ecclesiae, quam instituerant, dederunt, qui eam (5) moderaretur. Ex his oppidis tribus, quod quidem crebile est, viri integritate morum, scientiaque praestantes prodierunt, qui peragratis ceteris Lycaoniae locis, ostendere suis provincialibus curarint, quid quisque credere debeat, ut consequi salutem sempiternam possit. Quapropter *Vasadae*, *Ambladae*, *Hydae*, *Babattae*, *Cannae*, *Cornae*, *Isaurae*, *Misthii*, *Pertaeque* episcopi quarto saeculo vigebant, quorum in veteribus monumentis nomina recensentur (6).

Cappadoces, quod ante diximus, finitimi sunt lycaonibus. Spectant ad orientem solem, paulloque ad septemtriones vergunt. Cum iam inde ab apostolorum temporibus nacti viros fuissent, qui sibi Christum (7) nunciarent, sensim nostrae disciplinae assuescere, religionemque profiteri coeperunt. Quamobrem cum eorum ecclesia multorum vigiliis, oratione, sanguine non modo collecta, sed etiam multorum accessione amplificata fuisset, praesulibus usi secundo sequentibusque (8) saeculis sunt, qui ob rem bene adversus ethnicos, atque haereticos gestam, admirabilem in modum celebrarentur. In his Theocritus, Firmilianus, qui tamen vir, etsi alioqui magnus erat, nonnumquam lapsus errore est, dein-

(1) Lequienius *ibid.*

(2) Vide Basil. *epist.* cc. *al.* CCCXCVII. *pag.* 297. *seq.* *edit. novae tom.* III.

(3) *Tom.* I. *huius operis p.* 323. *seqq.*

(4) Vide Lequienium *ibid. p.* 1076. *seqq.*

(5) *Act. apost. cap.* XIV. *v.* 22.

(6) Confer Lequienium *ibid. p.* 1075. *seq.*

(7) A Petro instituti censentur cappadoces fuisse. Eius apostoli I. est ad eosdem, aliosque finitimarum provinciarum christianos data epistola *cap.* I. *v.* 1.

(8) Confer Lequienium *tom.* I. *p.* 367. *seq.*

de Leontius, Eulalius, Hermogenes, Eusebius, et Basilius magnus fuerunt, qui caesariensem ecclesiam administrarunt, dederuntque operam, ut ne quid in eam incommodi redundaret. Igitur superatis hostibus (1) extructae sacrae aedes, dicataeque uni vero Deo fuerunt, quas etsi haeretici, in primisque ii, qui arianis partibus studerent, in potestatem redigere tentarunt, tamen impetrare numquam potuerunt, quamquam habebant imperatores, qui eodem superstitionis genere imbuti, humana omnia, divinaque iura miscere, atque pervertere auderent, modo haeresis, quae iam multorum animos quarto saeculo occupaverat (2), quam latissime fieri posset, propagaretur. Nam episcopi caesarienses neque minis, neque ullo cruciatu inducti a quoquam sunt, ut imperatori in ea re parendum esse iudicarent. Neque vero Caesareae solum, sed in reliquis quoque oppidis provinciae Cappadociae iacta olim fundamenta religionis fuerunt, ecclesiaeque constitutae, quibus iam IV. saeculo episcopi praeficiebantur. Quod si monumentis, quibus earum primordia dignoscere liceat, caremus, hoc certum est tamen, tam late christianismum in Cappadocia eo tempore patere nequivisse, ni diu ante introducta religio fuisset (3).

CAPUT IX.

IN ARMENIIS MINORE, ATQUE MAIORE

Armeniam minorem a maiore dividit fluvius Euphrates. Incolae minoris attingunt a septemtrionibus Pontum polemoniacum, suntque cappadocibus finitimi, qua parte spectant ad occidentem

(1) Sozomenus *lib.* v. *cap.* IV. *p.* 184. *edit. Cantabr.* « Per idem tempus Iulianus imperator Caesaream .... « totius Cappadociae metropolim ex albo civitatum ex- « punxit ... Nam et antea eius civitatis incolas gravis- « simo odio prosequebatur, propterea quod omnes pe- « ne christiani essent, et quod duo apud ipsos templa, « Iovis scilicet praesidis urbis, et Apollinis patrii, iam- « pridem destruxissent. Ubi vero templum Genii pu- « blici, quod solum supererat, se regnante, a christianis « eversum esse didicit, gravissima indignatione commo- « tus est adversus universam civitatem ... omnes vero « opes, ac possessiones ecclesiarum, tam quae in urbe « Caesarea, quam quae in vicinis locis essent, tormentis « exquiri, et in medium proferri iussit ... Addita quo- « que iure iurando minatus est, nisi quamprimum tem- « pla instaurassent, se urbi succensere, eamque oppri- « mere non destiturum, ac ne permissurum quidem, ut « galilaei, sic enim christianos per ludibrium vocabat, « capita sua retinerent. Ac fortasse ad opus ipsum « pervenissent minae, nisi morte praereptus fuisset. « Nam et initio imperii clementiorem se praebuit iis, qui « prius ecclesiam persequuti fuerant, non quod christia- « nos misereretur, sed quoniam ex praeteritis rebus de- « prehenderet, nihil prodesse supplicia ad confirmen- « dam gentilium religionem; immo vero ea potissimum « ratione res christianorum auctas esse etc. ».

(2) Basil. epist. cont. *p.* 299. *seq. tom.* III. *opp. edit. novae, ep.* XLVII. *p.* 140. et alibi.

(3) Confer Lequienium *tom.* I. *or. christ. pag.* 369. *seqq.*

solem. Oppida habent *Sebasten*, *Sebastopolim*, *Nicopolim*, *Coloniam*, *Satalam*, *Berissam*, *Amphipolim*, *Camachen*, *Melitenen*, *Arcem*, *Comanam*, *Arabissum*, *Cucusum*, *Ariarathiam*, et *Citharizam* (1). Sebasteni iam usque a primis ecclesiae temporibus fuisse aliquos pugnant, qui cum studio propagandi nominis christiani flagrarent, in principem minoris Armeniae urbem praedicatum evangelium (2) venerint. Itaque martyras numerant, qui caussa tuendae religionis sanguinem fuderint, illustrarintque sebastenam (3) ecclesiam. In his Antiochum medicum recensent. Est autem apud Eusebium in historia, tertio saeculo floruisse in ea (4) provincia episcopum Meruzanem. Ex qua re efficitur, fuisse ante fortasse aliquos, qui e Cappadocia egressi, Christum in Armenia (5) nunciatum contenderint, multisque ad christiana sacra perductis, eis episcopos dederint, qui et coetus moderarentur, et maiorum exemplo non continere in fide modo, sed augere etiam curarent. Quo illi munere egregie perfuncti sunt. Nam plerosque ita instituerunt, ut omnia cruciatus exempla perferre potius, quam aut idolis cultum adhibere, aut dicto, factove ullo iniuriam inferre Christo servatori vellent. Quocirca cum (6) Diocletianus, atque collegae, et post illos Licinius (7) imperium tenebant, nomenque christianum, quibus poterant modis, delere conabantur, inventi permulti Sebaste sunt, qui sibi gloriae ducerent, quod se vexatos, laceratos, extremisque suppliciis affectos servatae Christo fidei caussa viderent. Atque his quidem episcopus Blasius, aliique, qui sub Diocletiano, Liciniove imperatoribus passi sunt, ut summa constantia, fortitudineque animi pro Christo, extremo etiam vitae tempore, certarent, auctores, si non verbo, at exemplis saltem fuerunt. Quod si Eustathii (8) primi, qui ad arianos defecerat, improbitate, sebastena ecclesia aliquid detrimentum cepit, tamen Pe-

(1) Vide Cellarium *geogr. ant. tom.* II. *p.* 316. *seq. edit. an.* 1734.

(2) Armenii a Bartholomaeo apostolo institutos maiores suos fuisse gloriantur. Vide *martyrol. rom. ad d.* XXV. *augusti.* Adeundus Ioachimus Schroederus *thesaur. ling. armenicae p.* 149. *edit. an.* 1711. Quin etiam Thaddaeum, quem Thomae apostoli auditorem fuisse ferunt, praedicasse in Armenia evangelium, eorumdem armeniorum traditio est. Vide Schroederum *ibid.* Ac negari sane non potest, quin saeculo II. in Armenia vigeret christiana religio. Vide Tertullianum *adv. iud. cap.* VII. Quare perfacile inducor in eam sententiam, ut initio amplexos eos nostra dogmata, in primisque sebastenos putem.

(3) Vide Lequienium *tom.* I. *or. christ. p.* 419. *seq.*

(4) *Lib.* VI. *cap.* XLVI. *p.* 319. *edit. Cantab.*

(5) Inde enim factum suspicor, ut armenii cappadocum metropolitis parerent, de qua re alias.

(6) Martyrol. roman. ad d. VII. et XXVII. nov. et ad d. XXIX. sept., et Bollandiani *tom.* I. *februar. p.* 332.

(7) Consule Ruinartium *act. mm. sincera pag.* 460. *seq. edit. Veron.*

(8) Confer, quae collegit Lequienius *ibid. p.* 421. *seq.*

tri secundi, qui Basilii magni frater germanus fuit, studio, virtuteque restituta est. Neque vero Sebaste solum, sed *Sebastopoli* etiam, *Nicopoli*, *Coloniae*, *Satalae*, *Phidachthoe*, *Melitene*, *Comanae*, *Arabissi*, *Cucusi*, *Ariarathiaeque* (1) christiani ante quartum saeculum viguerunt, quorum haud pauci ab inimicis exagitati, interfectique sunt, propterea quod, neglecta superstitione, se Iesu liberatori humani generis devovissent. Sed lapsu temporum Armeniae minoris incolae malorum hominum dolis, fraudeque a doctrina, quam a maioribus acceperant, depulsi, in monophysitarum errores suo magno damno inciderunt (2).

Maior Armenia, qua spectat ad occidentem solem, finitur Euphrate flumine, vergit ad meridiem, eaque parte Tauro monte a Mesopotamia dividitur, estque ab ortu medis, a septemtrionibus vero iberis, albanensibusque finitima. In eam, quod dictum alio loco est, sunt qui a Bartholomaeo (3) apostolo legem christianorum fuisse invectam putent. Quae res, etsi armeniis plerisque omnibus vehementer probatur, quod quisque laudi, gloriaeque patriae ducat, si apostolis institutoribus usa sit, tamen Thaddaeum etiam, quo magistro mesopotamienses, persaeque gloriantur, in Armeniam profectum, magnum ibi tulisse itinerum suorum, et laborum fructum (4) vellent. His, si qui sunt, qui esse adiungendam fidem existiment; sunt autem, ut intelligo, neque pauci, neque imperiti veterum historiarum; nihilominus negant, mortuis magnis viris, qui primi omnium armeniis quis Christus esset, quaque virtute excelleret, nunciarant, locum ullum in ea regione christianos reperisse, in quo diu (5) possent consistere. Sed initio fere quarti saeculi, cum Gregorius Anacis filius, vir is, quem maiores nostri ob illatam ei nationi veritatis lucem *illuminatorem* appellaverunt, animadvertisset magnas opportunitates inesse

(1) Lequien. *ibid. p.* 425. *seq.*

(2) Nam ann. 518. Nicepherus monophysita episcopus erat sebastenorum. Vide Assemanum *tom.* II. *biblioth. orient. de monophysitis num.* 2. Sed de monophysismo armeniorum agam paullo post, ubi de maioris Armeniae incolis disserendum erit. Negari tamen non potest, quin plures in Cappadocia, et Armenia minore eius gentis orthodoxi versentur, qui nobiscum sentiant. Vidi ego ante annos paucos, multisque egi cum archiepiscopo armenio caesariensi, qui Romam venerat, haeresimque eiuraverat, de amplificanda in oriente apud armenios catholica religione. Id ille nunc curat Venetiis.

(3) Vide *martyrolog. rom. ad d.* XXIV. *augusti.* Tillem. in vita s. Barthol. *tom.* I. *p.* 397. *edit. Venet.*

(4) Vide Schroederum l. c.

(5) Ita quidem Schroederus. Sed deletam penitus in Armenia christianam religionem fuisse, nullus ut ibi esset christianorum, numquam concedam. Tertullianus enim *l. adver. iud. cap.* VII. suo tempore in ea regione christianos vixisse scribit. Neque vero de minore solum Armenia loquitur. Perpaucos tamen nostrum hominum in ea provincia ante Tiridatis tempora fuisse, facile patiar.

animis armeniorum, ut christiani essent, statuit nulli curae, laborique parcere, quoad rem, ita ut optabat, perfecisset. Igitur multis privatorum, regeque ipso Tiridate, ut Christum colerent (1), inductis, Caesaream Cappadociae contendit, et ab Leontio, qui primas in antistitibus eius provinciae obtinebat, episcopus est creatus armeniorum. Ubi enunciatum id est, Maximinus imperator, quo nostri hostem nullum experti fuerunt acerbiorem, aegerrime ferens in regnis aliorum disseminari, manareque in dies latius genus illud religionis, quod ipse imperii finibus exterminare conatus esset, bellum Tiridati socio populi romani indicere decrevit; quod tamen minus ex eius sententia (2) gestum est. Interim Gregorius episcopos creare, eosque urbibus praeficere, remque christianam amplificare studebat. Quod ipsum a filiis (3), qui ei deinceps successerunt, ab aliisque regni episcopis actum diligentissime fuit. Usu autem apud armenios diu obtinuit, ut qui delectus regni primas fuisset, is Gregorii exemplo Caesaream peteret, et a metropolita Cappadociae episcopus (4) ordinaretur. Cumque cappadoces romanae ditionis essent, factum inde fortasse est, ut novi armenii, qui apostolicae sedi suam ecclesiam subiici optarent, ubi legerunt, a romanis suos olim catholicos consecrari consuevisse, quin inquirerent ecqui tandem illi *romani* fuissent, Romam Gregorium, et successores venisse affirmarunt, ut episcopi a pontificibus maximis fierent, idque iam ut civibus suis persuaderent, pacta conventaque inter Silvestrum, atque Gregorium commenti (5) sunt, eaque publicari, spargique in vulgus curarunt. Theodosio II. imperatore, veriti armenii, ne a persis op-

(1) Ita referunt Simeon Metaphrastes apud Surium ad d. xxx. nov., et Agathangelus *hist. convers. armenior.* Consule Tillemontium *tom. v. mem. hist. eccl. p.* 112. *edit. Paris.*, utque ceteros mittam, Lequienium *tom.* I. *or. christ. p.* 1372.

(2) Euseb. *lib.* IX. *hist. cap.* X. *p.* 446. *edit. Cantabr.* » Bellum insuper a tyranno commotum est adversus armenios, iam inde a priscis temporibus amicos, et socios populi romani, qui cum christiani ipsi quoque essent, et divinae religionis studiosissimi, Deo invisus tyrannus eos ad simulacrorum, et daemonum cultum vi traducere conatus, pro amicis inimicos, hostes pro sociis effecit ... Et ipse quidem in bello adversus armenios una cum exercitu suo varias clades, atque aerumnas pertulit ».

(3) Vide Lequienium *ibid. p.* 1373. *seq.*

(4) Vide *narrationem de rebus Armeniae* apud Combefisium *tom.* II. *auctar. biblioth. pp. graecorum p.* 287. *cuius narrationis* auctorem Isaacum armenium fuisse, qui Iustiniani II. Augusti aetate floruit, putat Lequienius *tom.* II. *or. christ. p.* 1356. Itaque Valens imperator, qui sciret id iuris ad caesarienses archiepiscopos spectare, Basilio in mandatis dedit, ut in Armeniam se conferret, episcoposque ei provinciae daret. *Epist.* XCIX. *al.* CLXXXVII. *ad Florentium p.* 193. *tom.* III. *opp. edit. novae*, et *pag.* 195. Atque ad caesariensem quidem potestatem ordinandorum armeniorum praesulum spectasse, colligitur ex epistolis Basilii CXXI. *al.* CXCV. *ad Theodotum*, et CXXII. *al.* CCXXIII. *ad Poemenium p.* 212. *seq.*

(5) Confer, quae accurate de ea re disputat Lequienius *tom.* I. *or. christ. p.* 1356.

primerentur, quos esse inimicos perspiciebant gentis, et religionis suae, Constantinopolim legatos auxilium postulatum miserunt. Imperator, qui arbitraretur, iniurias, quas socii propter doctrinam in primis, quam ipse quoque profiteretur, acceperant, negligi non opertere, eas se quibus copiis posset, persequuturum promisit. Haec praecipua belli caussa fuit, quod anno fere 420. adversus (1) persas est gestum. Eo confecto, oriri inter episcopos, clericosque de Diodori tarsensis, Theodorique mopsuesteni scriptis altercationes coeperunt. Acacius melitinensis, et Rabulas edessenus, ut ea in armenicum sermonem conversa esse intellexerunt, metuentes, ne si vulgi manibus tererentur, magnum inde ecclesiae armenicae detrimentum caperent, hortati etiam, atque etiam praesules eius regni fuerunt, uti sibi, suisque plebibus, quae orthodoxae hacteuus fuerant (2), caverent. Sed ab his, quum diiudicare per se ipsi nequirent, utris Diodoro ne, ac Theodoro, an Acacio, Rabulaeque accedere liceret, Constantinopolim ad Proclum missi sunt, qui consulerent, a quibus sibi esse cavendum arbitraretur. Nam armenii eo tempore ad constantinopolitanos episcopos, quoties dubii quidquam oriebatur, confugere petitum consilium (3) solebant. His consulentibus, Proclus, qui coacta synodo, quid facto esset opportunum perspexerat, respondit, probari librum Theodori nemini orthodoxo posse. Itaque litteras ab se scriptas armeniis antistitibus redderent, ex quibus cognossent, qua ratione depelli nestorianorum errata, eludique fraudes deberent. His litteris (4) in fide firmati, nihil a nestorianis accipere incommodi poterant. Sed *incorrupticolae*, quorum erat haeresis nestorianae opposita, tantum dolis malisque artibus valuerunt, ut post aliquot a celebrato chalcedonensi concilio annos magnum numerum armeniorum sibi devinxerint, deterruerintque ab ecclesiae universae doctrina, quam propinquam esse nestorianae defenderent. Igitur anno fere 554. tibenensis est habitus (5) con-

(1) Vide Socratem *lib.* VII. *cap.* XVIII. *pag.* 363. *seq. edit. Cantabrig.*, et e novis Pagium *ad an.* 420. *n.* XVI.

(2) Confer *narrationem de rebus armeniorum apud Combefis. tom.* II. *auctar. biblioth. graecae* *pp. pag.* 271., et Dionysium Exiguum *epist. ad Felicianum, et Pastorem t.* I. *concilior. edit. Hard. p.* 1722.

(3) Vide Lequienium *ibid. p.* 1357.

(4) Vide eam epistolam apud Beluzium *tom.* I. *concil. p.* 294. *seqq.*, Harduinum *ibid. p.* 1724. *et seq.* Consule etiam, quae de eadem epistola scribit Fabricius *t.* VIII. *biblioth. graecae p.* 605. De concilio ab armeniis habito de ea re circa an. 435. adeundus Baronius *ad an. eumdem n.* IV. *et seqq.*

(5) Consule *narrationem de rebus Armeniae* apud Combefisium *l. c. pag.* 278. Adeis etiam Lequienium *tom.* I. *pag.* 1359. *seq.*, et Clementem Galanum *lib.* I. *hist. Armen. etc. cap.* 2. *p.* 94. *edit. an.* 1650.

ventus, in quo omnibus praesulum eius gentis sententiis damnata decreta synodi chalcedonensis fuerunt, ac si plena nestorianorum errorum, et impietatis essent, quin ullam maiorum suorum rationem habuerint, quibus ea fuisse probata constaret. Cautum praeterea in eo conventu est, ne qui deinceps armenii in Palaestinam se sacra loca (1) visitatum conferrent. Quum enim in ea provincia monasteria Euthymius, Sabas, et Theodosius condidissent, in quibus monachi plerique morum integritate, sanctitateque vitae illustres degerent, qui quod armenii genere essent, lingua eius gentis multa utebantur, metuebant *incorrupticolae* fore, ut si qui suorum Hierosolyma contendissent, ad nos diverterent, eorumque exemplo, vique orationis capti, ab haeresi recederent, nostrisque assentiri cogerentur. His decretis religionem, quam a Gregorio docti fuerant, quamque tot martyres suo sanguine confirmarant, armenii, qui persis sexto saeculo parebant, corrumpunt. Detinebantur autem in primis magistrorum, quos vartabiedos vocant, auctoritate, ut ne pertinacia desisterent. Tanta enim eorum hominum fuit apud suos, tamque vetustate constabilita existimatio, ut ne principes quidem, ipsis nesciis, quidquam de religione, ritibusque statuere (2) auderent. Est vero auctor Photius, in charnensi armeniorum synodo revocata fuisse, quae tibeuenses episcopi (3) sanxerant. Sed ea, si qua est umquam facta rerum immutatio, diuturna profecto non (4) fuit; etsi orthodoxi nihil praetermitterent eorum, quae ad ipsos in ecclesiam reducendos spectare viderentur. Interim non deerant viri bene instituti, qui, cognita veritate, ad nostros profugerent, maiorumque doctrinam exules profiteri, quam errorem in patria consectari mallent. In his sanctus Nicon fuit, qui librum edidit de erroribus (5) armenio-

(1) Confer narrationem mox laudatam *p.* 273.

(2) Consule eamdem narrationem pag. 283.

(3) *Epist.* II. *p.* 49. *edit. an.* 1651.

(4) Est enim satis exploratum, nullum a VI. saeculo diuturnum tempus fuisse, quo armenii errores monophysitarum non tuerentur. Qui errores damnati a synodo trullana an. 692. *can.* 32. *seqq.* 56. et 99. fuerunt, *tom.* III. *concilior. edit. Harduin. p.* 1671. *seqq.* Confer nomocanonem apud Cotelerium *tom.* I. *monumentor. eccl. graecae p.*423., concilium hierosolymitanum adversus armeniorum errores an. 1143. celebratum sub Innocentio II. p. m., apud Harduinum *tom.* VI. *par.* II. *concilior. ag.*1230., concilium tarsense an. 1177. habitum, cuius acta refert Galanus *lib.* I. *cap.* XX. *p.* 235. *et* 454. *tom.* I., concilium florentinum *decr. Eug. union. armenior. tom.* IX. *concilior. edit. eiusd. p.* 434. *seq.*

(5) Confer *bibl. pp.* tom. III. *p.* 583. *edit.* 1588., et Bevereg. *in not.* ad can. LVI. *trull.* tom. II. *cod. eccl. graecae p.* 158. Aversatus item est errores armeniorum Isaacus catholicus, cuius invectivam in eos haereticos duplicem edidit Cambefisius noster *tom.* II. *auctar. biblioth. pp. pag.* 318. *seq.* Praescripta praeterea ratio fuit recipiendi armenios, quum ad ecclesiam redeunt, quam vulgavit Cotelerius in *not. ad const. apost. lib.* V. *cap.* XIII. *tom.* I. *apostolicor. pp. pag.* 314. *edit. an.* 1724.

rum. Saeculo ecclesiae xii. quum Emanuel Comnenus, graecorum imperator, in eam spem venisset, si virorum doctorum opera usus esset, fore ut armenii errare desinerent, Theoriano, cuius erga se fidem, rerumque theologicarum peritiam satis explorate perspectam, et cognitam habebat, in mandatis dedit, ad eos ut contenderet, et cum *catholico* (sic enim illi primatem suae ecclesiae appellant) (1) congrederetur. Is quod sibi fuerat imperatum fecit. Nam ut vidit sibi esse cum *catholico* disceptandi facultatem datam, tanta vi orationis, tantaque copia veterum testimoniorum caussam orthodoxorum adversus monophysitas defendit, ut victum se esse adversarius confiteretur, promitteretque suam, suarumque ecclesiarum salutem sibi curae futuram. Ei rei perficiundae dies ab *catholico* dictus concilio est. Armenii, quod graecos veterem de naturis, voluntatibusque duabus in Christo sententiam sequi cognoscerent, dictis se patrum audientes fore dixerunt, modo visum iacobitis esset opportunum : sed ut verba, *qui crucifixus es pro nobis*, quae usurpari a monophysitis in conventu solebant, e trisagio delerent ; id vero ab se impetrari nullo modo (2) posse. Longe magis laboratum ab latinis est, ut armenii eiurato errore apostolicae sedi consentirent. Etsi vero extent regum eius gentis, atque catholicorum in primis sisensium ad pontifices maximos litterae, ex quibus cognoscitur eos alienos ab orthodoxa fide non esse, confidereque (3) fore, ut aliquando sui reverterentur ad sa-

(1) Vide *legationem ad armenios*, sive *dialogum Theoriani* circa an. 1170. habitum cum Nersete catholico armeniorum *edit. Leuncl. an.* 1578., *et tom.* xi. *biblioth. Paris. vv. pp. pag.* 439. *edit. an.* 1644. Hunc eumdem dialogum recudi curavit Iohannes Dominicus Mansius clericus regular. congreg. Matris Dei suppl. concilior. etc. *tom.* ii. *p.* 578. *seqq.*

(2) Confer Iosephum Simonium Assemanum *tom.* ii. *biblioth. or. p.* 364. *seqq.*

(3) Gregorius VII. *lib.* ii. *epist.* xxxi. *p.* 1265. *tom.* vi. *concilior. edit.* Harduini circa annum 1074. ad beneventanum archiepiscopum scribens, eum certiorem facit rerum omnium, quae nomine synnadensis antistitis armeniorum dicta sibi ab Iohanne presbytero armenio, viro orthodoxo, adversus nescio quem armenium haereticum, qui in Italiam venerat, Beneventumque petierat, fuissent. Scripsit deinde Gregorius ad eumdem synnadensem praesulem, accusarique multis rebus armenios significavit, petiitque, ut sibi vera ne essent, quae ipsis opponebantur, nunciaret. *Lib.* viii. *epist.* i. At iniuria quaedam illis adscripta errorum portenta tunc temporis fuisse constat, etsi aliquot capitibus armenii a religione catholica discreparent. Post in conciliis hierosolymitanis an. 1136., et 1243. actum de conciliandis ecclesiae romanae armeniis fuit. Atque Innocentio quidem II. summo pontifice, armenii se ad fidem redituros promiserunt. Confer Iacobum de Vitriaco *lib.* iii. n. ix. *p.* 276. *tom.* iii. *anecdot. veter. Marten.* Sub Innocentio III. p. m. curatum id ipsum diligenter fuit. Vide eius epistolas ad Gregorium catholicum, et Leonem regem armeniorum *lib.* ii. *epist.* 218. *seq.*, *p.* 483. *seqq. tom.* i. *edit. Baluzii*, *et epist.* ccxix. *seq. p.* 504. *seq.*, *lib.* vii. *epist.* clxxxix., quam opportune vulgabimus cum aliis, quae nondum publicatae sunt, *lib.* iii. *p.* 45. *tom.* ii. *p.* 326., *lib.* xiii. *ep.* cxxii. *p.* 470., *lib.* xvi. *epist.* ii. *p.* 734. Catholicus armeniorum *lib.* v. *ep.* xliii. *seq. p.* 636. *seqq.*, *epist.* xliv. *p.* 636. *seq.* agnosci ab se, ait, fidem, et auctoritatem sedis apostolicae, quare *absit, quod a s. romana ecclesia removeamur usque in finem.* Circa an. 1266. seq. nostri ut armenios allicerent ad orthodoxam religionem, nihil, quod ad eam rem conferret, praetermiserunt. Vide *epist.* Clem. IV. cxi. ccxlviii. cccclxviii. *seq. tom.* ii. *collect. vet. anecd. Martenii.* Data deinceps

nitatem, tamen neque sincera fortasse ea consensio, neque constans fuit. Quamquam non est illud silentio praetereundum, saeculo XIV. Bartholomaeum Parvum dominicanum, quem episcopum creatum Ioh. XXII. pontifex in (1) Armeniam miserat, ratione multis persuasisse, romanum pontificem omnium ecclesiarum caput, et doctorem esse, a quo si qui doctrina, communioneque discrepent, hos salutem consequi sempiternam non posse. Ubi eos sedi apostolicae conciliavit, ad monachos se convertit, eorumque coetus aliquos, ut eadem atque nos sentirent induxit. Quibus, ne rebus novis deinceps studerent, ut sacella propria haberent, latinos ecclesiae ritus colerent, regulamque s. Augustini, et constitutiones fratrum praedicatorum observarent, iussit; et vestes dedit, quae similes earum essent, quibus utuntur conversi dominicanorum. Experiundo enim didicerat, armenios (2), qui templa frequentarent, ritusque, ac disciplinam suorum consectarentur, aut longa consuetudine, imperitiaque rerum theologicarum, aut vi, sceLereque schimaticorum in errorem recidere, quod malum vix alia ratione declinari posse existimaverat. His rebus gestis, cum monachos virtuti dare operam, exemploque aliis ad eam colendam esse cognosset, pontificem certiorem fecit, qui novum ordinem, cui indita *unitorum* appellatio a Bartholomaeo fuerat, confirmavit, adiunctisque privilegiis amplificavit, episcoposque ex eorum coetu fecit, qui novas ecclesias administrarent. Interea Bartholomaeus, qui plane cognosceret, liberos omnino a periculo esse novos catholicos nequire, si quidquam sacri cum armeniis haereticis haberent commune, statuit libros sacros e latina in armeniam

opera fuit, ut nostris armenii coniungerentur, Rainald. ad an. 1239., quo mne consilio ad eos Gregorius IX. saeculo XIII. scripsit. Advocati ad concilium lugdonense fuerunt. Consule Raynald. *ad an.* 1272. *n.* IV. Quinetiam Bonifacius VIII. eadem voluntate opem illis ferendam putavit. Raynald. ad an. 1298. n. XVIII. *seqq.* Quod idem curatum est in synodis sisensi an. 1307., adonensi *an.* 1309. *Galan. tom.* I. *cap.* XXXIII, *et* XXIX. An. 1342. celebratum concilium, in quo catholicus, archiepiscopi, episcopi, abbates, doctoresque permulti articulis, qui propositi a nostris fuerant, subscripserunt. Consule acta eiusdem synodi apud Martenium *tom.* VII. *collect. veter. scriptor. pag.* 310. *seq.*

(1) Armenii ad sedem apostolicam an. 1322. confugerunt auxilium postulatum. Id vero Iohannes XXII, ut potuit, praestitit. Confer Reynald. ad an. 1322. n. XXXIV. seqq. Iam ante aliquot annos ad eos Bartholomaeum Parvum miserat. Vide Bzovium ad *an.* 1318. *n.* XVI. *seq.*, Galanum *de conciliat. ecclesiae armenae cum romana tom.* I. *cap.* XXX. *pag.* 508. *seq.*, Fontanam *in const. ord. praed. par.* II. *tit.* XXXIV. *p.* 255., Echardum script. *ord. praed. tom.* I. *p.* 481. *seqq.*, Antoninum Bremondum magistrum nunc ordinis praed. *bullar. dominican. t.* II. *p.* 246. 249. et Antonium Touronum o. p. virum doctiss. *tom.* II. *h. vir. illustr. o. p. pag.* 103. *seq. edit. Paris.* 1745.

(2) Nam hoc experiundo didicimus, eos, quibus sui ritus retinendi potestas datur, ad ingenium magnam partem redire. Hoc chaldaei saepe, hoc iacobitae, hoc graeci, hoc alii plerique fecerunt. At armenii, qui instituti a nostris fuerunt, non item. Ac probari quidem ritus debent, ubi periculum perversionis nullum est.

linguam convertere, iu eaque re, adscitis sociis quatuor, qui sibi adiumento essent, triennium fere consumsit. Quo labore egregie perfunctus, cum sanctitate vitae, miraculorumque dono claruisset, decessit, praemiumque laborum in patria beatorum (1) tulit. Sed *uniti* qui vocabantur, posteaquam late longeque propagati sunt, anno circiter 356. multis calamitatibus affecti, et ad extremam fere paupertatem, paucitatemque redacti, legatos Romam ad pontificem miserunt, qui rogarent, ut si fieri voluntate magistri ordinis praedicatorum posset, praedicatores et ipsi essent, idem institutum profiterentur, eidemque magistro obtemperarent. Quod cum facile (2) impetrassent, in patriam laeti reverterunt. Atque hinc extitit armenica provincia dominicanorum. Inde qui electi archiepiscopi naxivanenses sunt, omnes ad haec usque tempora fuerunt (3) dominicani. Nunc eam ecclesiam tot incommodis bellorum vexatam, ac pene oppressam moderatur Dominicus Maria Salvinius, vir insigni pietate, ac religioue, qui cum praedicatores constantinopolitanos aliquamdiu rexisset, et me ipsum in eum ordinem cooptasset, praefectusque deinde provinciae nostrae armenicae fuisset, dictus tandem, cousecratusque fuit archiepiscopus naxivanensium armeniorum (4).

(1) Confer Galenum *tom.* I. *cap.* XXI., et Lequienium *tom.* III. *p.* 1393. *seqq.*, ubi de Bartholomaeo *Parvo*, seu *de Pisialis bononiensi* et sociis accurate disserit.

(2) Consule reverendissimum Antonium Bremondum *l. c.*

(3) Naxivanensis provincia armeniorum omnis fere deinceps catholica fuit. Episcopos numerat Lequienius *ibid. p.* 1403. *seqq.* Cerrius *istruz. etc.* supra cit. pag. 79. » Ha la sacra congregazione, *inquit*, nell'Armenia maggiore l'arcivescovo di Naxivan, che sempre suol essere un domenicano, essendo ivi alcuni conventi di quei religiosi, che formano il suo clero, e mantengono nelle fede cattolica alcune ville di armeni soggette al re di Persia, quali patiscono molte persecuzioni da quegli infedeli, e perciò la ss. me. di Clemente IX. li raccomandò con un efficace breve al detto re, che ne vennero le risposte in tempo di Clemente X. portate da due domenicani di quella provincia, che furono rispediti con nuovi brevi, e con doni etc. ».

(4) Armenii schismatici, qui sane magno numero sunt, primum unum, post duos, inde tres, deinde quatuor catholicos, postremo patriarchas plures habuerunt. Sed de hac re agam *lib.* III., ubi de dioecesibus disseram. Interea confer Lequienium *p.* 1361. *seqq. tom.* I. Errores armeniorum recenset ibidem Lequienius *p.* 1367. Consule concilii armeniaci an. 1342. celebrati acta apud Martenium, et decretum unionis armen. ab Eugenio IV. p. m. scriptum *tom.* IV. *concil. edit. Hard. pag.* 434. *seqq.* Quare cum Iohannes Ioachimus Schroderus *thesauro ling. arm. p.* 250. *seqq. edit. an.* 1711. armenios vindicare aliquantum ab erroribus monophysismi, et monothelismi conatur, laterem lavat, nec quidquam proficit. Quid enim faciat contra armeniorum disertissima testimonia, quae illorum synodis, statutis, historicis denique monumentis continentur? Etsi autem non negem, fuisse quondam armeniis iniuria tributos interdum errores, qui sunt tamen de monophysismo, et monothelismo iis non nisi iure tributi sunt, ut quos omni studio defendendos arbitrarentur. Vide *legationem Theoriani*, testimonia s. Niconis, et auctoris *narrationis armeniorum etc.*, quae supra indicavimus. Mitto Richardi Rodulphi archiepiscopi armacheni, qui an. 1360. obiit, summam *l.* XIX. contentam *de erroribus armeniorum*, *editamque Paris. an.* 1511. *et* 1625., Gabrielis Prateoli *elenchum haereticorum p.* 62. *seqq.*, ne quis me scriptorum auctoritate uti contendat, qui minus essent periti rerum armenicarum. Sed ferri impudentia Maturini Veyssieri la Croze non potest, qui *lib.* IV. *hist. armen. etc. pag.* 333., non *Niconem*, neque *Isaacum*, sed impostores duos graecos armeniis tot errata affinxisse augetur, quot illi ne suspicari quidem potuissent. At huius ego scriptoris, ut et

CAPUT X.

IN PONTO POLEMONIACO ET HELENOPONTO.

Pontus omnis a Constantino imperatore, ut matri honorem adhiberet, *Helenopontus* est appellatus. Sed fuerunt qui post in partes duas dividerent, et alteram *Helenopontum*, alteram *Pontum polemoniacum* vocarent. Est haec pars proxima iis, qui armeniam minorem primam incolunt, spectatque ad (1) septemtriones. In hac provincia pauci omnino christiani ante saeculum ecclesiae tertium viguerunt, qui ab iis fortasse acceperunt disciplinam, qui Amasea Helenoponti metropoli profecti, in Pontum polemoniacum propagandae christianae religionis caussa migrarunt. Medio eo, quod diximus, saeculo, Gregorius, qui ob donum patrandorum prodigiorum *thaumaturgus* est a posteris appellatus, quemque Origenes in Palaestina instituerat, cum in patriam redisset, et a Phaedimo amaseensi episcopo ordinatus neocaesareensium antistes fuisset, doctrina, vitae innocentia, miraculisque sic auxit in provincia, inque urbe praecipue, cui praefectus erat, numerum christianorum, ut qui Neocaesareae initio episcopus vix decem ac septem nostrum hominum reperisset, ubi decessit, totidem reliquerit, qui a nostris decretis, ac legibus (2) abhorrerent. Gregorio vita functo, qui ei suffecti sunt, nihil praetermiserunt, quod spectare ad retinendam, ac dilatandam religionem,

Richardi Simonii, Thomae Kempii, aliorumque de hoc genere argumenti opiniones alio loco opportune refellam. Iam vero etsi post synodi florentinae tempora multis rebus conati fuerint nostri armenios ad ecclesiae unitatem reducere, id tamen consequi, ut optarant, non potuerunt. Perpauci enim sunt eorum, qui uni alicui *catholicorum, patriarcharumque* armeniorum addicti essent, qui ad nostra sacra perduci voluerint. Sed de armeniis aliis, de quibus dixerunt a catholicis Galenus *hist. conciliat. etc. trib. vol. in fol.*, auctor *concordiae armenor. rom. an.* 1623., Matthaeus Bembus S. I. theologus *lib. de ritib. armenior. et invitat. ad unit. eccl. cathol. Cracov.* 1634. polonice, Iohannes a Siderno capuccinus *director. contra arm. error. edit. an.* 1645., anonymus Soc. Iesu *voyage en Turq. Pers. Arm. etc. ab an.* 1688. *ad* 1709. *Paris.* 1730., *journal de pao* 1702. *mense decemb. pag.* 199, Richardus Simonius *hist. critique de la créance, et des coutumes des nations du Levant. cap.* xii. *p.* 137. *seq. edit. Franc. an.*1684., Le Brun *de sacrif. miss. et liturg. tom.* xii. *pag.* 1. *seq. edit. Paris. an.* 1726. aliique.

(1) Consule Lequienium *christ. orient. tom.* i. *p.* 321. *et* 499.

(2) Confer Basilium *lib. de Sp. s. cap.* xxix. *pag.* 62. *tom.* iii. *opp. epist.* ccxv. *al.* lxxv. *pag.* 303. *tom.* iii. *opp. op.* ccx. *al.* lxxv. *p.* 314., *op.* xxviii. *al.* lxii. *pag.* 107., Gregorium nyssenum *vit. Greg. thaumat. pag.* 976. *seqq. tom.* ii. *edit* 1615., Baronium ad an. 253. seqq., Tillemontium *tom.* iv. *monum. hist. eccl. p.* 315. *seqq. edit. parisiensis*, Natal. Alexand. h. e. saec. iii. *tom.* i. *edit. Luc. an.* 1764. *pag* 662 *seqq.*, Orsium *tom.* iii. *hist. eccl. lib. p.* 204. *seqq. edit. an.*1746., G. I. Vossium *edit. an.* 1621. *opp. s. Greg. thaumat.*

quam a sancto viro edocti fuerant (1), videretur. Ergo laudati a Basilio magno, aliisque patribus fuerunt, quod id curassent in primis, ne quid fraude haereticorum neocaesareensis ecclesia detrimenti (2) acciperet. Sed posteaquam graeci a communione sedis apostolicae defecerunt, neocaesareenses praesules, quorum aliqui initio schismatis Photio pseudo-patriarchae restiterant (3), caussamque Ignatii strenue defenderant, in haeresim eamdem inciderunt, divisique a pontificibus romanis, in ditionem constantinopolitanorum patriarcharum imprudentes venerunt.

Helenopontus attingit a septemtrionibus Euxinum Pontum, ab oriente Pontum Polemoniacum, atque Armeniam minorem, a meridie Cappadociam, et ab occasu Galatiae, Paphlagoniaeque fines. Traditum autem memoriae a patribus est, Petrum, quum provincias populi romani praedicandae, propagandaeque religionis caussa, ut iussus a Christo fuerat, lustraret, eo pervenisse, multosque permovisse, ut sese totos Christo (4) traderent. Atque amaseenses, Pontique incolae ceteri, non a Petro solum, quod is apostolus Romam properaret, sed etiam ab (5) Andrea eius fratre se esse institutos defendunt. Addunt sibi a Petro episcopum esse Nicetium (6) datum, qui singulari virtute excelleret, locumque illum, in quo apostolus docuerat, manusque Nicetio imposuerat, fuisse *cathedram apostolorum* vocatum. Sed eo episcopo mortuo, dolis sceleribusque civium rem christianam ita fuisse imminutam, ut qui pauci nostrum Amaseae degebant, vix eam restitui in pristinum statum (7) posse confiderent. Exactis saeculis

(1) Basil. *ibid. p.* 303. « Gregorium dico summum » illum virum, et quotquot post eum sedi episcopali » apud vos succedentes, alius post alium veluti stellae » quaedam exorientes, iisdem vestigiis institerunt, adeo » ut nemini obscura reliquerint caelestis instituti monu» menta ».

(2) Queritur tamen in epistolis mox laudatis de neocaesareensibus Basilius, quod ab institutis, doctrinaque Gregorii circa an. 375. deflectere auderent.

(3) Thomas initio IX. saeculi episcopus erat neocaesareensium. Hunc pauliciani haeretici occiderunt, propterea quod eorum haeresim delere conaretur. Consule Petrum Siculum *hist. manich. p.* 70. *edit.* an. 1604., et Photium *lib.* I. *contra manichaeos apud Montfauconum biblioth. coislinianae pag.* 372. Stilianus vero restitit Photio, caussamque Ignatii tutatus est. Consule, quae in hanc rem collegit Lequienius *orient. christ. tom.* I. *pag.* 506. A schismaticis steterunt Nicephorus II., et qui post eum sequuti sunt neocaesareenses episcopi. Episcopus tamen neocaesareensis, qui ad florentinam synodum venerat, latinorum partibus studebat. Consule Allatium lib. III. de consensu *ecclesiae orient. et occident. cap.* IV. *p.* 941. *edit. Colon.* Sed graeci Gregorium Neocaesareae damnasse in constantinopolitana synodo, quae gesta in florentina fuerant, defendunt. *Allat. de consens. addend. p.* 1387. Anno 1672. neocaesareensis episcopus schismaticus erat Gregorius, anno vero 1721. Methodius. De ecclesiis ceteris Ponti Polemoniaci adeundus Lequienius *ib. p.* 509. *seqq.*

(4) Vide acta s. Basilei martyris apud Bollandianos *tom.* III. *aprilis pag.* 416. *seq. n.* 2. Atque est prior Petri epistola ad Ponti etiam christianos data *cap.* I. *v.* 1. *seqq.*

(5) Confer Lequienium *ibid. p.* 524.

(6) Bolland. ibid.

(7) Sed haec inanis, mea quidem sententia, est tra-

fere duobus, cum Phaedimus potitus episcopatu esset, videretque quantopere sibi esset laborandum, non modo ut Amaseae, sed ut etiam in provincia reliqua coetus christianorum aut augeret, aut novos constabiliret, si quos invenit doctos, sanctisque moribus praeditos homines, hos praesules creavit, inque vicina oppida evangelium praedicatum misit (1); ipse in metropoli provinciae substitit, hortatusque omnes, qui bene animati essent, ut in fide manerent, ceterorum perplures, ut christiani essent, effecit. Post Phaedimum, sunt qui Athenodorum Gregorii neocaesareensis fratrem, virum et sanctum, et eruditione illustrem, electum Amaseae antistitem fuisse, deindeque martyrem obiisse (2) ferant. Huic successit (3) Basileus item martyr, quem Eutychius excepit, propterea quod ille significatum sibi esse divinitus dixisset, ungi Eutychium Callistrati filium, postquam ipse decessisset, amasenorum antistitem (4) oportere. Horum moribus, oratione, exemplis ita auctae opes ecclesiarum ponticarum sunt, ut permultis reliquarum provinciarum et numero christianorum, et celebritate pares essent. Quamquam est illud certissimum ante Phaedimum floruisse in Ponto, in primisque Sinope, et martyras, et episcopos integra fide, atque virtute, qui Traiano, Hadrianoque imperatoribus, ecclesias (5) administrarent. In his pater Marcionis fuit, qui cum a filio virginem, nescio quam, vitiatam fuisse intellexisset (6),

ditio. Nam saeculo II. Pontus christianorum plenus erat, ut est auctor Lucianus samosatensis in pseudomanti. Vide tom. I. *huiusce operis pag.* 396. Vide Euseb. *lib.* IV. *h. cap.* XV. *p.* 162. Iam vero saeculo II. cum M. Antoninus imperium teneret Dionysius corinthiorum episcopus litteras ad Ponti ecclesias dedit. *Euseb. l.* IV. *h. e. cap.* XXIII. *p.* 186. Post Dionysium Tertullianus *cap.* VII. *lib. contra iud. Ponti* christianos commemorat. Fortasse post horum tempora sensim ecclesiae Ponti excidere a pristina pietate coeperunt.

(1) Confer acta s. Basilei apud Bollandianos *tom. eodem p.* 417. *num.* 3. Iam vero in his episcopis Gregorius neocaesareensis, eiusque frater Athenodorus fuerunt, quorum meminit Eusebius *lib.* VII. *cap.* XXVIII. *h. e. p.* 357.

(2) Vide menaea graecor. *ad. d.* VII. *novemb.*, *martyrolog. rom. ad d.* XXVIII. *octobris*, et Lequienium *tom.* I. *or. christ. p.* 524.

(3) Confer Bollandianos l. c. Amaseae autem, quo tempore Basileus affectus supplicio est, multa exempla crudelitatis Licinius edidit. Vide Euseb. *lib.* X. *hist. c.* VIII. *p.* 491., *lib.* II. *vit. Const. cap.* I. *p.* 535. Ante Licinium saevierant etiam ethnici imperatores in Ponti ecclesias. Vide Euseb. *lib.* VIII. *cap.* XII. *h. p.* 392., *acta s. m. Theodori apud Ruinart. act. ss. mm. p.* 423. *seqq.* IV. saeculo circa an. 373. Hospitia in ea urbe pauperum erant. Basil. epist. CXLIII. *al.* CCCXLIX. *pag.* 235. *tom.* III. *opp. edit. nov.*

(4) Consule Bollandianos *ibid. p.* 419.

(5) Matthiam primum, tum Andream sinopensibus evangelium praedicasse scribit auctor *actor. s. Andreae*, quae mss. viderunt Combefisius, et Lequienius. Leq. *t.* I. *or. christ. p.* 536. Ac s. Philologum sinopensium episcopum ab Andrea dictum, martyrem obiisse ferant eadem acta. Fit ad diem IV. nov. Philologi in graecorum menologiis mentio. De Phoca autem sinopensium eorumdem episcopo, et martyre sub Traiano, adeundi Bollandiani *tom.* III. *iul. p.* 629. *seqq.*

(6) Consule s. Epiphanium haeresi XLII. n. 2. *p.* 302. *tom.* I. *edit. Paris.* an. 1622. Tertullianus *de praescript. cap.* XXX. *nauclerum ponticum* vocat Marcionem, et orthodoxum primum fuisse scribit *lib.* I. *contra Marc. cap.* VII., Eusebius *lib.* V. *cap.* XIII. *hist. pag.* 226. *edit. Cantabrig.* ποντικὸν λύκον *ponticum lupum* appellat. De Marcionis aetate, et patria, et moribus, et dogmatibus, vide Ba-

idque aegre, ut par erat, acerbeque tulisset, ei sacrificio, communicationeque divinarum rerum interdixit. Marcion ubi se impiorum numero haberi, ab seque ipso omnes recedere vidit, Romam venit, atque ad presbyteros adiit, petiitque, ut se in coetum orthodoxorum recipi paterentur. Sed romani, qui scirent plurimum episcopo, qui etiam pater esset, tribui oportere, responderunt, nihil se huiusmodi, inconsulto sinopensi antistite, facturos. At mortuo Marcionis patre, quinam sinopensem ecclesiam ad quartum usque saeculum moderati sint, ostendi nullo modo potest. Ac vereor equidem, ne ethnicorum vi, scelereque haereticorum eadem aut funditus eversa, aut oppressa aliquamdiu fuerit, quoad Phaedimi, aliorumque praesulum studiis, atque laboribus restituta est (1).

CAPUT XI.

IN PAPHLAGONIA, ET GALATIA.

E Ponto in occasum progressis paphlagones, et galatae occurrunt. In Paphlagoniam, uti mihi quidem facile persuadeo, ex Galatia traducta christiana religio est. In ea secundo saeculo episcopi viguerunt, qui multis, magnisque rebus gestis, id maxime laborarunt, ut fines ecclesiae amplificarent (2). His est annumerandus Palmas episcopus (3) amastriensium, quod propter praeclara in christianam rempublicam merita, maiores nostri summopere commendaverunt. Memorantur praeterea martyres aliqui paphlagones in ecclesiasticis tabulis, quos etsi decessisse ante nicae-

ronium ad an.136. n.1. etc.,Pagium ad an.141.num. 2., 144. num. 3., 156. num. 3.,Tillemontium *tom.* II. *p.*291. *seqq. edit. Paris.*, Orsium *de capit. crim. absolut. pag.* 41. *seq. edit. Mediol.*, et *hist. eccl. tom.* II. *p.* 83. 89., I. S. Assemanum *tom.* I. *bibl. orient. p.* 389., Massuetum dissert. in Irenaeum *p.*58. *seq. edit. opp. s. Iren. Paris. an.*1710., et ex britannis episcopalibus Caveum *hist. litt. tom.* I. *pag.* 34. *edit. London.*, et Pearsonum *d. s. vind. epist. ign. cap.* VII. *p.* 385. *tom.* II. *apost. pp. edit. an.* 1724. Multa praeterea de Marcione turbat Isaacus Beausobrius calvinianus *hist. manich. lib.* IV. *cap.* V. *p.* 69. *seq. tom.* II.

(1) Reliquos sinopenses, ut et caeterarum urbium helenoponticarum, antistites numerat Lequienius *tom.* I. *p.* 538. *seqq.*

(2) De Paphlagonia vide Cellarium *geogr. ant. l.* III. *cap.* VIII. *p.* 261. *seq. edit. an.* 1732. *tom.* II. Cum in Galatia constet ab apostolis iacta fuisse fundamenta christianae religionis, hinc, coniectura usus, censeo invectam eamdem religionem in Paphlagoniam fuisse. Iam vero quoniam II. saeculo episcopi in provincia erant, argumento est, tum primum non coepisse, sed ante introductum fuisse in hanc ipsam provinciam christianismum.

(3) Vide Eusebium *lib.* IV. *h. e. cap.* XXIII. *pag.* 186. *edit. Cantabrig.* Quo ex loco plane colligitur, fuisse amastrianorum, et ponticorum aliquos, qui in haeresim inciderant, quosque esse suspiciendos Dionysius corinthius scribit,

na tempora verisimile sit, quo tamen imperatore interierint, cognosci (1) nullo modo potest. Quarto saeculo res christiana optimo loco in Paphlagonia erat. Longe enim, lateque propagata est, ita ut urbs nulla fere esset, quae suo episcopo careret. Quod quidem argumento est, eos qui ante Constantinum in provincia eadem claruerant, prodigiis, visis, suppliciis, martyriis denique, velut erat nostris illorum praecipue temporum hominibus consuetum, alacriores fuisse ad rem gerendam factos, impetrasseque tandem aliquando, ut plena essent oppida christianorum (2).

Paphlagonum finitimi sunt galatae, qui ad meridiem spectant. Ad hos Paulus, et Barnabas praedicatum evangelium venerunt, pluresque ecclesias constituerunt, quae in *epistolis*, inque *actis* sanctorum apostolorum (3) commemorantur. Crescenti deinde Paulus, quum ipse per se nequiret, in Galatiam, ut se (4) conferret, cognosceretque quid rerum christiani eius provinciae gererent, praecepit. Hi ergo, cum apostolis magistris usi fuissent, ab iisque litteras accepissent, quibus in fide, ac religione confirmabantur, insignesque episcopos primis temporibus nacti (5) essent, martyrasque habuissent, qui miraculis, visis, fusoque (6) etiam pro

(1) Confer *Basil. synaxar. post tom. I. iulii act. ss. Bolland. ad d.* XVIII. *iul. p.* 694.

(2) De ecclesiis Paphlagoniae consule Lequienium *ibid. p.* 549. *seq.*

(3) De Galatia adeundus Cellerius *lib.* III. *geogr. ant. cap.* IV. *p.* 151. *tom.* II. *edit. an.* 1732. De ecclesiis in Galatia iam usque ab apostolorum temporibus institutis consule epist. Pauli ad galatas, *cap.* I. *v.* 1. *seq.*, *ad corinth.* I. *cap.* XVI. *n.* 1., *et* I. *Petri cap.* I. *v.* 1., *et acta apost. cap.* XVI. *n.* 6., *cap.* XVIII. *n.* 23.

(4) Vide *epist.* II. *ad Timoth. cap.* IV. *v.* 10., sunt qui pro Γαλατία scribendum esse Γαλλία putant. In his Epiphanius *haeres.* LI. *n.* XI. *p.* 433. *tom.* I. *app. edit. Paris. Petavii.* Sed vereor, ne labentur. Ac galaticarum ecclesiarum episcopum fuisse a Paulo Crescentem dictum existimat auctor apostolicarum constitutionum *lib.* VII. *cap.* XLVI. *pag.* 388. *tom.* I. *apostolic. pp. edit. an.* 1724.

(5) Hos numerat Lequienius *tom.* I. *p.* 457. *seqq.*

(6) Confer martyrologium romanum ad d. XXIII. ianuarii, ubi s. Clementis ancyrani episcopi fit mentio, et Bollandianum *tom.* II. *ianuar. p.* 458. Martyr praeterea Theodoretus, septemque virgines, quum Diocletianus in nostros saeviret ancyranam ecclesiam martyrio illustrarunt. Vide Bolland. *tom.* III. *maii pag.* 47. *seqq.*, et Ruinartium *acta sinc.* ss. *mm. p.* 295. *seqq.* Quo autem tunc temporis statu esset Galatia, ostendit Nilus synchronus actorum scriptor *apud Ruinart. ibid. pag.* 297. « Quidam Theotecnus nomine patriae nostrae regimen » consecutus est ... Hic ergo priusquam nostros fines » ingrederetur, sola sui adventus fama pios omnes sic » exterruit, ut desolata fuerit planitudo ecclesiae, et » fugitivis impletae solitudines, montiumque cacumina, » tantusque omnes terror invasit, ac si dimissa caeli» tus plaga impenderet capitibus universorum etc. ». Claruerunt alii permulti tunc in Galatia martyres, quorum nomina nos latent. Nam pag. 298. sic habet Nilus: « *Eorum corpora*, qui variis tormentis fuerant ne» cati, proiiciebantur canibus in escam, et si quis in» veniebatur eorum curare sepulturam, idem sustine» bat supplicium, quia mors acerbissima constituta erat » sepelientibus illa ». Eodem tempore martyrium pertulit s. Valens. Confer *acta eadem apud Ruinartium p.* 299. De visionibus, prodigiisque consule eadem acta s. Theodoti. Sub Iuliano quoque s. Basilius presbyter affectus Ancyrae martyrio est. Vide Bollandianos *tom.* III. *martii ad d.* XXII. *martii pag.* 379. *seqq.* Eodemque imperatore suppliciis excruciati religionis causa fuerunt ss. Melasippus, Antonius, et Carina, *martyrol.* rom. *ad d.* VII. *novem.* Galatiae meminit etiam Arnobius *lib.* II. *p.* 50. Aetate Constantini episcopi Galatiae aliquot ad nicaenam synodum venerant. Euseb. *lib.* III. *cap.* VII. *vitae Const. p.* 437. *edit. Paris.*

Christo sanguine veritatem religionis, quam profitebantur, ostendissent, et numero, et opibus creverunt. Sed quarto saeculo, quod ariani plurimum auctoritate, et viribus valerent, magnam partem episcopos galatarum compulerunt, ut a vetere pietate deficerent, atque haereticorum decreta non modo probarent, sed etiam propagare (1) conarentur. Ariana haeresi delata, qui post sedes in ecclesiis eius provinciae τῆς ἐπισκοπῆς occuparunt, catholici fere (2) omnes fuerunt, quoad graeci conflato schismate curarunt, ut galatae quoque ab ecclesia romana (3) seiungerentur. Itaque hac aetate vix paucos orthodoxos in iis numerare licet, qui certe origine aut armenii, aut e Cycladibus insulis sunt, qui mercatores cum essent, eodem se lucri caussa contulerunt. Ceteri photianis partibus student (4).

CAPUT XII.

IN PROVINCIIS HONORIADE, ET BITHYNIA RELIQUA, PHRYGIA SALUTARI, ET PACATIANA, PISIDIA, ET PAMPHILIA.

Paphlagoniis, de quibus supra demonstratum est, ab occasu finibus coniuncti sunt, qui eam Bithyniae mediterraneae partem incolunt, quam Theodosius iunior a patruo Honorio (5) Honoriaden appellavit. Nunciatum vero his fuisse ab apostolicis viris evangelium, ut et bithyniis reliquis, non est cur esse quisquam negandum (6) putet. Atque ab Andrea Petri fratre, antequam in Thraciam migrasset, institutos se in Christi doctrina fuisse, Bithyniae incolae (7) gloriantur. Sunt autem qui iu hac ipsa provincia Lucam (8) evangelisten aliquamdiu constitisse, ibique diem

(1) Vide Lequienium *p.* 458. *et seqq. tom.* 1.

(2) Confer Lequienium *ibid. p.* 464. *et seqq.*

(3) Idem *p.* 470. *et seqq.* De ceteris Galatiae ecclesiis confer eumdem *ibid. p.* 473. *seqq.*

(4) Turcarum imperio parent, quorum est magna in oppido copia. Multa ibidem cernuntur monumenta vetera. In his est Sebastaeum ancyranum, cuius inscriptiones aliquas, quae extant, aedificiorumque reliquias incidi aeri curavit, illustravitque post alios mue plures Edmundus Chishullus britannus: *antiq. asiat. christ. aeram antecед. ex primar. monum. descript. etc., accedit monum. ancyranum etc. Lond. an.* 1728. *pag.* 172. *et seqq.* Vide etiam Iohann. Albert. Fabric. *imp. Caesaris temper. notat. genus script. fragm. edit. Hamburg. an.* 1727. *p.* 217.

(5) Iohann. Malelas *chron. par.* II. *p.* 69.

(6) Nam si bithyniis praedicatum primo saeculo evangelium est, ut constat 1. *Petri cap.* 1. *v.* 1., nulla est ratio cur eius partis Bithyniae incolas ab apostolis fuisse praetermissos existimemus, quae post Honoriade appellata est.

(7) Confer Lequienium *ibid. p.* 581.

(8) Sed variae sunt, interque se dissidentes de urbe, provinciaque, in qua s. Lucas decessit, sententiae. Confer Tillemontium *t.* II. *in vit. s. Lucae not.* IX. *p.* 584. *edit. Paris. an.* 1694.

supremum obiisse arbitrentur. Ac ne in cogitationem quidem cadit, segnes, atque indiligentes majores nostros in re regenda fuisse, quam sibi esse praescriptam a Iesu cognossent. Non assentior tamen iis, qui Dorotheum, atque Hippolytum nullius pretii scriptores sequuti, Prochorum, quem unum septem diaconorum fuisse constat, datum a Petro nicomediensibus episcopum (1) defendunt. Hoc certum est, saeculis ecclesiae secundo, tertioque magni nominis antistites in Bithynia claruisse, qui adversus ethnicos religionem tueri, arcereque e provincia haereticos curarent, darentque operam, ut quae ab apostolicis viris introducta in provinciam doctrina fuerat, ea latius manaret, quin ullam facultatum, quas possidebant, vitaeque suae rationem habendam esse (2) arbitrarentur. Quamobrem magna copia christiani, cum tempestates commotae ab ethnicis imperatoribus essent, in supplicinm rapiebantur, cruciatibusque extremis affecti interibant, ne quam Christo dederant fidem (3) fallerent. His praesidiis, vitaeque praeterea innocentia, atque donis miraculorum, quibus illi praestiterant, factum est, ut quarto saeculo nulla urbs in Bithynia esset, quae ecclesia, episcopoque (4) vacaret. Praeterea templa, basilicaeque magnifice a nostris Nicomediae, aliisque in oppidis publicae, editisque in locis extructae (5) cernebantur, quae cum Diocletiani iussu eversae ab ethnicis fuissent, tum deinde Constantini optimi principis liberalitate (6) restitutae sunt. Sed ubi ariani numero, viribusque augeri coeperunt, Eusebiusque (7) potitus nicomediensi episcopatu est, vir vafer in primis, ac subdolus, qui ingenio, gratiaque imperatorum plurimum valebat, adeo nostrum hominum opes debilitatae, prostrataeque in provincia sunt, ut perpauci in ea praesules numerarentur, qui haeresim aut non probarent, aut refellere palam (8) auderent. Profligatis singulari divini numinis

(1) Consule Tillemontium *ibid. p.* 76., et Lequienium *tom.* I. *p.* 581. *seq.*

(2) Confer Lequienium *ibid. p.* 583. *seq.* 599, 613, 615, 620.

(3) Consule Plinii *epist. ad Traian. sup. tom.* I. *huius opp. p.* 425., Tertullianum *lib. ad Scapulam cap.* V. *edit. Paris. an.* 1641., Ruinartium *act. mm. sincera, pag.* 140. *seqq. edit. Veron.*, Lucium Caecilium *lib. de mort. persec. cap.* X. *seqq. p.* 196. *seqq.*, qui rem eam persequitur t II. *edit. novae*, *Eusebium lib.* VIII. *h. e. cap.* V. *seqq. edit. Cantabr. p.* 381. *et seqq.* Mitto ceteros, qui prope sunt innumeri, ne sim longior, quam oportet.

(4) Consule Lequienium *or. christ. tom.* I. *pag.* 551. *seqq.*

(5) Confer Caecilium *ibid. cap.* XII. *p.* 199. Sed de his templis erit in IV. libro opportunior disserendi locus.

(6) Euseb. *lib.* III. *de vit. Const. cap.* I. *p.* 605. *edit. Cantab.*, *orat. de laudib. Constant. cap.* IX. *p.*741.

(7) Eusebius celebris est nicomediensium praesul, qui princeps arianorum factionis fuit, cuius improbe, scelesteque res gestas omnes historici ecclesiastici latissime sunt persequuti. Sed de episcopis bithyniis arianis confer Lequienium l. c.

(8) Dum Valens imperium teneret, patronusque

providentia arianorum rebus, ut ceterae omnes, ita etiam Bithyniae ecclesiae, quae sub eorum fuerant ditione, liberatae sunt. Cumque undecimo saeculo graeci se ab ecclesia romana separassent, bithynii, quoniam obsequi imperatori, quam synodis, decretisque apostolorum, et Christi servatoris parere maluerunt, eos in errores inciderunt, quibus universa Graecia implicata est. Quamobrem quod errantibus orientalibus ceteris, hoc idem bithyniis evenit, ut sub potestatem redigerentur muhamedanorum, atque in summa rerum divinarum ignoratione versarentur. Si qui autem in illis sunt, qui religionem catholicam colant, sunt autem, ut intelligo, omnino pauci, hi quidem certe vel latinorum monachorum hortatu, atque oratione errandi finem facere constituerunt, vel armeniis, latinisve parentibus nati sunt, qui eo se mercaturae caussa contulissent.

Phrygia olim provinciam unam constituebat, quae deinde divisa in duas est, quarum altera Pacatina, altera (1) Salutaris appellabatur. In utraque iam usque ab aetate apostolorum ecclesiae florebant. Bis namque Paulus, ut est in actis apostolorum, cum iter in Galatiam instituisset, in Phrygiam venit, multosque ad christiana sacra perduxit, quibus inde discedens, ut in fide manerent, atque imperata facerent, praecepit. Illustriores in ea, quae Pacatiana dicta est, ecclesiae laodicena, et colossensis fuerunt. Laodicenam Paulus institui curavit, socioque est usus Epaphra, quem fuisse colossensem civem constat. Itaque iis in litteris, quas ad colossenses scripsit, quantae sibi curae res essent laodicenorum, quos tamen nondum inviserat, ostendit. Praeterea epistolam ad ipsos misit, quae nescio quo casu (*) perierit. Initio qui illic agebant christiani in aedes Nymphae rem divinam facturi conveniebant. Hunc antistitem eius ecclesiae post Archippum fuisse, menologiorum auctores scriptum reliquerunt. Atque Archippum dimissum Laodiceam a Paulo fuisse, ut christianorum curam susciperet, ceterosque, qui dediti superstitionibus essent, ad rectam sentiendi rationem perduceret, ex ea epistola intelligitur, quam esse dixi-

arianorum esset, in nicomediensem ecclesiam acerrime saevuit, et praeter ceteros, quos vexavit, LXXX. orthodoxos presbyteros in medio mari exuri fecit. Consule Socratem *lib. IV. cap. XVI. pag.* 231., et Sozom. *lib. VI. cap. XIV. p.* 236. *edit. Cantabr.*

(1) Consule Lequienium *tom. I. p.* 792. *seqq.*

(*) Hanc ad laodicenos epistolam in aliquot codd. vaticanis, inspexi quam, quamvis apertam, edendam aliquando eruditionis ergo aliquis fortasse cogitabit. *Emen. nota.*

mus scriptam ad colossenses. Post cum Iohannes apostolus in minorem Asiam pervenisset, cognovissetque, si laodicenam ecclesiam, ut apostolum decebat, administrasset, suam operam civibus utilem futuram, eo, ut est verisimile, contendit; bonisque, propterea quod pietatem colerent, in virtute ac fide confirmatis, ceterorum permulti ut ad sanitatem reverterentur, effecit. Sed Domitiano imperatore, quum in Patmon insulam relegatus esset, accepissetque, episcopatu civitatis potiri improbis moribus hominem, Diotrephen fortasse, idque iam acerbissime, aegerrimeque pateretur, ad eum etiam scripsit, et quae in ipso reprehenderet, ostendit, monuitque, ut in reliquum tempus insanire, peccareque desineret. Quod si parere recusaret, sciret se perpetuo periturum. Interim erant Laodiceae gravissimi viri, quibus apostoli, propter egregiam in Deum fidem, integritatem, atque virtutem, summam rerum omnium fidem haberent. In his Sagaris, qui deinceps episcopus fuit, et martyr decessit. Horum studiis, laboribus, exemplis, quum magna multitudo se nostris legibus obstrinxisset, concitavit in se, clerum, atque ecclesiam reliquam laodicenam, iram ethnicorum. Sed cum tot calamitatibus oppressa, peneque deleta esse videretur, tum maxime, quod multis aliis christianorum coetibus evenire solebat, novos spiritus, ut cum hostibus pro religione, non armis, sed constantia in suppliciis perferendis confligeret, sumebat, admirabilemque in modum (1) augebatur. Itaque quarto saeculo, cum respirare paullulum nostri coepissent, quod Constantinus, qui tenebat imperium populi romani, ethnicis iussisset, ut christianos ad necem quaerere, molestiaque afficere cessarent, Eugenius episcopus (2) laodicenorum, qui Maximiano imperatore miles fuerat, multaque incommoda, caussa religionis, pertulerat, templum in civitate fecit, et sculptis, pictisque imaginibus ornavit, ut populum, qui eodem concurreret, magis, magisque ad pietatem colendam (3) excitaret. Quibus rebus etsi ea ecclesia, ma-

(1) De episcopis Phrygiae, deque iis, quae gesta in iisdem ecclesiis primis ecclesiae, insequentibusque saeculis fuerunt, copiose egit *pag.* mox indicata, *seq.* Lequienius. Quare non est opus, ut qui alio propero, in iisdem rebus recoquendis operam esse conterendam existimem.

(2) Consule Lequienium *ibid. p.* 794.

(3) De Laodicea confer quae dixi *tom. i. p.* 324 *seq.*, et Callarium *diss.* VII. *de amoenit. geograph. ex itineribus s. Pauli apostoli n.* XV. *pag.* 157. *edit. dissertationum an.* 1712., *et dissert.* III. *de septem Asiae ecclesiis in apocal. memoratis n.* XXXVII. *p.* 459. *seq.* Vide Pauli epistolam *ad colossenses cap.* II. *v.* 1. « *Volo*, inquit, *vos scire quam sollicitudinem habeam pro vobis, et pro his, qui sunt Laodiciae, et quicumque non viderunt faciem meam in carne:* et *cap.* I. *v.* 12. « Testimonium, *inquit*, Epaphrae perhibeo, quod « habet multum laboris pro vobis, et pro iis, qui sunt « Laodiciae, et qui Hierapoli ... salutate fratres, qui

xime synodi nicaenae temporibus florebat, tam paullo post incidit in eamdem, in quam aliae pleraeque, calamitatem. Nam ariani, qui principem locum gratiae apud imperatores tenerent, non esse committendum putarunt, ut ea quae tam vetus esset, et ad quam apostolus Paulus litteras scripsisset, episcopis uteretur, qui orthodoxae religionis decreta populum docerent, curarentque, ne pravitate novarum opinionum inficeretur. Igitur mortuis Eugenio, et Nunechio, Cecropium (1) primum, tum Nonnium (2) perditos, factiososque viros delegerunt, qui laodicenam sedem occuparent. Secta autem arianorum sublata, res quoque sunt immutatae (3) laodicenorum. Sed XI. saeculo, quum Michael Cerularius constantinopolitanus dignitate, quam obtinuerat, elatus plura miscere, et maiora concupiscere coepisset, atque ab ecclesia romana descivisset, laodiceni, quod vel sibi ab imperatore metuerent, vel propensiore ad patriarcham, quam ad veritatem, pontificesque maximos voluntate essent, exemplum (4) graecorum sequuti sunt. Nunc urbs in ditione turcarum est, ab hisque (5) Novelische vocatur.

» sunt Laodiciae, et Nympham, et quae in domo eius » est, ecclesiam: et cum lecta fuerit apud vos epistola » haec, facite et ut in laodicensium ecclesia legatur, et » eam, quae laodicensibus est, vos legatis et dicite Ar» chippo, vide ministerium, quod accepisti in domino, » ut illud impleas ». Vide Lucam act. XVI. ver. 6. In quibusdam exemplaribus in extremo epist. I. ad Timotheum, scripta haec dicitur: ἀπὸ Λαοδικείας ἥτις ἐστὶ μητρόπολις Φρυγίας τῆς πακατιανῆς. *Ab Laodicea, quae est metropolis Phrygiae Pacatianae.* Sed vereor, ne haec adiecta a recentiore aliquo scriptore fuerint. De primis episcopis laodicenorum phrygarum consule Lequienium *tom.* I. *p.* 792. *or. christ.* Iam vero Iohannes in *apocalyps. cap.* III. *v.* 14. acriter reprehendit episcopum laodicenorum, quod minus coleret pietatem. *Diotrephem* hunc fuisse coniicit Lequienius, a quo se idem Iohannes *epist.* III. *v.* 9. minime receptum scribit. At enim vereor, ne haec non ratione nitatur coniectura, sed arbitratu Lequienii. Martyres in ea urbe secundo, insequentibusque saeculis floruerunt. An Sagarim, cuius meminit Eusebius *lib.* IV. *cap.* XXVI. *hist. eccl. p.* 189. *edit. Cantabrig.* Laodiceae obiisse martyrem legimus in *rom. mart. ad d.* VI. *octob.* Atque Eusebius sic habet « Servilio Asiae proconsule (sub M. Aurelio), quo » tempore Sagaris martyrium perpessus est, magna con» troversia Laodiceae excitata est de solemnitate pa» schali ». Quinetiam Polycrates Ephesius secundi saeculi scriptor apud Eusebium *lib.* V. *hist. cap.* XXIV. *p.* 244. « Quid Sagarim, *inquit*, episcopum, eumdemque mar» tyrem attinet dicere, qui Laodiceae est mortuus » ? Fuerunt praeterea alii, qui pro Christo Laodiceae certarunt, martyresque decesserunt. Adeundi Bollandiani *ad d.* XXII. *aprilis tom.* III. *p.* 4. Mitto cetera monumenta, ne longior videar, quam necesse sit. De Eugenio confessore, qui diu episcopatum laodicenum gessit, consulendus Lequienius *ibid. p.* 794., quo loco inscriptionis, quae laodiceae reperta fertur, partem refert, quam ei ostendit Iohannes Iebbius britannus, quae sic habet:

— ΚΑΙ . ΠΑΣΑΝ . ΤΗΝ . ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ
ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΑΣ . ΑΠΟ . ΘΕΜΕΛΙΩΝ
ΚΑΙ . ΠΑΝΤΑ . ΤΟΝ . ΠΕΡΙ . ΑΥΤΗΝ
ΚΟΣΜΟΝ . ΣΤΟΩΝ . ΚΑΙ . ΠΡΟΣΤΟΩΝ
ΚΑΙ . ΖΩΓΡΑΦΙΩΝ.

Et totam ecclesiam extruens a fundamentis, et omnem eius ornatum porticuum, et vestibulorum, et picturarum etc.

(1) Vide Athanasium *hist. arian. ad monachos n.* 74. *p.* 189. *tom.* I. *opp. edit. Montfauc., epist. ad episcopos Aegypti, et Lybiae p.* 277. *n.* 7. *tom. eodem.*

(2) Vide Lequien. *ibid. p.* 795. *seq.*

(3) Confer Lequien. *ibid. seq.*

(4) Societate enim coniuncti semper cum constantinopolitanis fuerunt. Adeundus Lequienius *p.* 797. *seq.*

(5) *Eski-Hissar* hodie a turcis vocari, scribit Smithius *epist. de not. septem Asiae ecclesiar. pag.* 149. *seq.*

Quemadmodum autem laodicena, ita colossensis est a Paulo ecclesia constituta. Is enim Epaphrae mandavit, eo ut rediret, idque contenderet, ut cives sui abiecta idolorum superstitione, unum verum Deum, liberatoremque generis humani Christum confiterentur (1), et colerent. Epaphras, quod iussus est, fecit. Re bene gesta, ad apostolum revertit, et quos homines, quibus laboribus susceptis, ad Christum (2) adduxisset, narravit. Interim novi christiani, quod publice congregari nequirent, in aedes Philemonis oratum (3) conveniebant. Cumque recte in conventu instituti essent, sancte, integreque viverent, id facile impetrabant, ut plures viri, mulieresque eorum exemplum imitarentur. In his Philemon, ad quem a Paulo litterae sunt datae, aliique fuerunt. Atque ut aliae pleraeque, ita colossensis ecclesia, prodigiis, sanctorumque martyrum sanguine amplificata (4) est. Nam ritibus, qui ad certum quemdam angelorum cultum, erroris, atque superstitionis plenum, spectarent, quosque gnostici in Phrygiam introduxerant, ne colossenses seducerentur, apostolus, episcopique civitatis (5) caverunt. Sed quoniam fuerunt deinceps nonnulli, qui cultum eiusmodi angelis adhibere pergerent, patres, qui eodem tempore florebant, acceperantque s. Michäelem in agro colossensi certo quodam loco apparuisse hominibus, templum Deo extrui in eius archangeli honorem curarunt; rati, tolli superstitionem posse, si profano illo ritu, quem apostolus reprobarat, deleto, is in civitate adhiberetur, quem ecclesia et sanctum esse, et laude dignum semper (6) iudicasset. Atque his quidem modis, cum introducta christiana religio, et propagata apud colossenses fuisset, in urbes deinceps ceteras Phrygiae Pacatianae manavit, ita ut quarumdam secundo saeculo (7), quarto autem pene omnium praesules magna in celebritate versarentur.

edit. an. 1675., quo etiam loco sic habet. « A nemine « iam habitatur, nisi quod hic noctu lupi, vulpes, et « alopecidae, quas *lackal* (sachal debuit dicere) nomi- « nant, praedam investigatum eunt ... sola hodie su- « persunt rudera ». *Pag.* 152. « Amplissimae ecclesiae « muri nobis demonstrarunt, veteres christianos nullis « sumptibus in fabricandis aedibus religioso cultui di- « catis pepercisse, prope quam extant tres pulcherrimi « fornices etc. ».

(1) Apost. *ad coloss.* I. v. 7.

(2) *Ibid. cap.* IV. v. 12.

(3) *Confer epist. Pauli ad Philem.* v. 1.

(4) Consule martyrolog. romanum ad d. XXII. novemb.

(5) *Cap.* II. *epist. ad Coloss.* v. 18.

(6) Vide menologium graecorum ad d. VI. sept., ubi *de apparitione s. Michaëlis in Chonis, quae iuxta Chaeretapa haud procul Laodicea agitur.*

(7) Vide Lequienium *ibid. p.* 816. *seqq. tom.* I. Colossas *Chonas* a turcis appellari, testatur Smithius ibid. p. 148. A turcis nunc oppidum incolitur. « Apud quos « (addit Smithius) reperiuntur pauci e gente graeco- « rum, qui inter tot opprobria, et calamitates, quibus « obnoxii sunt, adhuc fidem christianam profitentur.

Epaphras laodicenos, et colossenses cives, ut dicto audientes essent, hortatus, Hierapolim, quae urbs Salutari Phrygiae attributa post fuit, contendit, incolasque non minimo numero ad Christum adduxit. Quibus in officio manere iussis, ad Paulum, qui ita imperasset, revertit, rerumque omnium, quae ab se gestae fuissent, certiorem (1) fecit. Etsi autem absens tunc erat, tamen impetrare ab se non poterat, ut ne illorum, quos Christo consecravisset, memoria teneretur. Paulus quod ecclesias a se, suisque auditoribus constitutas invisere, amplificareque soleret, diu expectandum non esse putavit, ut eo proficisceretur, scriptisque ad Titum litteris, huic in mandatis dedit, ut statim atque ad eum Artemas, atque Tychicus venissent, Hierapolim (2) peteret. Praeterea sunt, qui scriptum reliquerunt, Philippum apostolum eadem in urbe constitisse, ibique fuisse, ubi vitam posuerat, sepultum. Quibus sane viris etsi plurimum de asianis rebus credimus; ne tamen id sibi quisquam falso persuaserit veremur, qui diaconum cum apostolo (3) confundisset. Post apostolos, apostolicosque viros, de quibus paullo ante dictum est, Papias potitus episcopatu hieropolitano cum esset, vir is qui Iohannem presbyterum audierat, magnamque sibi laudem ob singularem eruditionem comparaverat, statuit nulli curae, diligentiae, studio parcere ad ea perficienda, quae ad augendam ecclesiam (4) spectarent. Quo in genere plurimum etiam laborarunt hi, qui dicti deinceps episcopi

« Nulla opud ipsos est ecclesia, nullus sacerdos, qui li- « turgica praelegat, et sacramentum eucharistiae cele- « bret. Graecae linguae penitus obliti sunt miserrimi « colossenses, turcice in familiari sermone loquuntur ». Phryx erat is Quintus, qui Marco Aurelio imperatore, veritus tormenta, e religione christiana defecit. Consule Eusebium *lib. IV. hist. cap. XV. p.* 164. *edit. Cantabrig.* De ecclesiis in Phrygia, deque haereticis montanistis, qui eas primum infestare coeperunt, adeundus Eusebius *lib. V. hist. cap. III. pag.* 212. *seq. edit. Cantabrig.*, *cap. XIV. p.* 227. *seq.* 229. *seq.*

(1) Consule epist. *ad coloss. cap. IV. v.* 12. *seq.*

(2) Pro *Nicopoli* namque ubiqui *Heriapoli* esse *epist. ad Tit. cap. III. v.* 12. legendum putant. Sed vereor, ne errent. In his est Lequienius *tom. III. p.* 833.

(3) Confer Polycratis ephesii testimonium apud Eusebium *lib. V. hist. cap. XXIV. p.* 243. *edit. Cantabrig.*, *et lib. III. cap. XXXI. p.* 126.

(4) Sunt, qui ante Papiam fuisse ab Heroe rectam censeant hierapolitanam ecclesiam. Consule Lequienium ibid. de Papia. Confer Eusebium *lib. II. hist. cap. XV. p.* 64., *et lib. III. cap. XXXVI. p.* 130. ubi, « Papias, *inquit*, « hierapolitanus episcopus eadem aetate celebris fuit: ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα λογιώτατος, καὶ τῆς γραφῆς εἰδήμων: *vir in primis disertus, et scripturae peritus.* Vide *cap. XXXIX. p.* 135. *seq.*, quo loco negat Papiam fuisse auditorem apostolorum. At is ipse, qui disertum Papiam, peritumque scripturam dixit; ubi de millenarismo sermonem instituit, quem errorem probarat Papias, de gradu hunc eruditorum deiiciendum existimavit. « Fuit, *inquit*, mediocri admodum in- « genio praeditus, ut ex scriptis illius conicere licet ». At alii, in quibus Irenaeus, magno eum et ingenio, et facultate scripturarum floruisse testantur. Maluissem sibi ut paullo plus Eusebius constitisset. Nam sententiam Papiae nihil moror. Scimus enim homines doctos lapsos interdum errore fuisse. Quod si res posceret, quam sit ille turpiter lapsus perspicue sane demonstrari a me posse confiderem.

fuerunt. In his Abercius (1), et Claudius Apollinaris (2). Hic cum coetus christianorum, in primisque hierapolitorum magno in periculo versari cerneret, quod ethnici, qui eos in suspicionem mali vocarant, quaerendos ad necem esse arbitrarentur, Marco Aurelio Antonino Vero insignem librum obtulit, qui ab se de veritate christianae religionis scriptus erat, et quo modum vexandorum nostrorum hominum fieri petebat. His litteris scriptis, cum impetum aliquanto hostium retardasset, infirmioresque, ac dubios christianos propter suppliciorum metum, libris duobus, qui erant de veritate religionis christianae, confirmasset, ad reprimendos iudaeos, quorum caussa multae tempestates in nostros esse interdum excitatas intelligebat, animum convertit, eorumque errores confutavit. Interim in Phrygia haeresis montanistarum, quae cataphrygarum etiam dicta est, serpere, latius disseminari, manareque in urbes provinciae coepit. Eius rei ut est certior factus Apollinaris, maturandum iudicavit, ut errorem nascentem opprimeret, ne si propagatus magis esset, animi vitiarentur orthodoxorum. Nam fictis prodigiis, inanibusque visis imperitae multitudini imponere cataphrygae poterant, quae sibi esse quotidiana iactare, factisque ostendere conarentur. Itaque in hos quoque tot libros edidit, quot esse ab eo de veritate religionis vulgatos diximus. Cataphrygibus superatis, ethnicisque deterritis, ne in christianos adeo immaniter saevirent, mirificeque re christiana amplificata, Apollinaris decessit, et successores doctrinae, ac dignitatis habuit, quales ipse futuros non expetierat modo, sed etiam sperarat. Ii enim episcopi, praedicatoresque (3) veritatis consequnti sunt, qui neque minis, neque edictis, neque ullo genere suppliciorum dimoveri a suscepto consilio tuendae, dilatandaeque disciplinae christianae possent. Ergo et conventus saepe agere, et conciones habere, quibus plebem instituerent (4), consuerant. His praesidiis

(1) Martyrolog. rom. ad d. xxvi. oct., Lequienius *ibid. p.* 833.

(2) De apolog. Apollinaris videndus Euseb. *lib.* iv. *cap.* xxvii. *pag.* 191. *seq.*, quo loco etiam disserit de eius *adversus gentiles libris* v., *libris duobus de veritate, duobus contra iudaeos*, et opere *contra tum orientes cataphrygas*.

(3) Vide Lequien. *ibid. p.* 834.

(4) Confer Lequien. ibid. De reliquis ecclesiis Phrygiae Pacatianae, ac Salutaris consulendus ibid. seqq. Lequienius, et Eusebius *p.* 137. *h. e.* 164. 244. etc. edit. *Cantabr.* De statu autem praesenti ecclesiae Hierapoleos haec habet Smithus l. c. pag. 141. « Hierapolis, *inquit*, « hodie turcis *Pambuk Kalasi*, hoc est *gossipina turris* « ob rupium clivos, qui a longe instar gossipii candicant, urbs maioris Phrygiae, sub excelso monte ad « septemtrionem conditur, *Laodicea ad austrum* ex ad« verso opposita, planicie quinque circiter mille passus « lata intercedente, quam interluit Lycus ... Lugubrem « huius admirandae urbis vere flebilem, et miserandam « sortem, tot templa intercidisse mihi doluit, quorum

ita aucti numero, opibusque sunt, ut quarto saeculo nulli ecclesiae cederent, sacrisque aedibus abundarent, in quibus congregarentur. Atque haec de introducta, propagataque in Phrygia christiana religione dicta sunto.

Pisidiae ecclesiarum institutores Paulus, et Barnabas fuerunt. Nam Perge, quod est Pamphyliae oppidum, profecti, Antiochiam, quae Pisidiae metropolis erat, venerunt, multosque iudaeos, eorumque proselytos, uti suam fidem Christo obstringerent, permoverunt. Id ubi incolis nunciatum est, pene universi in synagogam concurrerunt, ut quae ab apostolis dicebantur, cognoscerent. Erant e iudaeis, qui graviter ferrent, tantum christianis tribui ab antiochenis, quantum sibi numquam ante tributum fuisset. Hi arguere Paulum, et Barnabam, reprobareque omnia, quae ab illis de Christo disputabantur, coeperunt. Apostoli nunciari iudaeis priore loco, uti supra demonstratum est, evangelium oportere dixerunt. Quare factum ab se, quod Christus iusserat, fuisse. Quod si christiani fieri nollent, curaturos se, ut quam salutem iudaei negligerent, eamdem ethnici consequerentur. Id ut elatum in vulgus ethnicorum est, summa universi laetitia sunt affecti, eaque die magna facta est ecclesiae pisidensium antiochenorum accessio. Interim dum non in ea urbe modo, sed in tota provicia latius christianismus disseminabatur, iudaei invidentia ducti, matronas, primosque civitatis concitarunt, ut Paulum, atque Barnabam finibus expellerent. Apostoli, posteaquam in proximis provinciis versati aliquamdiu fuerunt, ubi tumultum cessasse, furoremque civium aliquanto esse repressum acceperunt, reversi eodem (1) sunt, confirmatisque in fide discipulis, episcopos, atque presbyteros in oppidis constituerunt. Post qui praefecti ecclesiis fuerunt, cum religioni commoda fortunasque suas postposuissent, inque extremas saepe redacti essent calamitates, quod superstitionem oratione, virtute, prodigiisque delere contenderent, auctores plerisque fuerunt, ut sese re-

» parietinae adhuc durant. Ubique erant altaria, forni» ces, et columnae pristinum splendorem, et gloriam » retinentes, palatiorum, aliarumque insignissimarum » aedium appendices, ut inter praecipuas non solum » orientis, sed totius mundi urbes recenseri, dum sta» ret, mereretur ... Ex sepulcris quaedam adhuc su» persunt, plane mausolea, integra quidem, et illaesa, » quasi mortuis parcendum esse inter tot clades, quas » urbs passa est, lex naturalis vel efferis hostibus suase» rit, eorumque monumenta demoliri plane sacrilegum » esse videretur ... Inscriptionibus prope omnia insi» gnita erant, quorum aliquae tot lineis, iisque valde » in longum protensis, constant, ut non epitaphium, » sed historiolam continere videantur. Sed hic ubi etiam » sub dio pernoctare vellem, non licuit morari ». Hoc scilicet statu amplissimum oppidum nunc est. Iacet desolatum, nullosque incolas habet.

(1) Vide acta apost. *cap.* XIII. v. 14. *seq.*

spicerent, cognoscentesque, neminem pro inanibus rebus prudentem, volentemque se ipsum in snmmum periculum adducere solere, ab idolorum cultu ad christianam religionem traducerentur. His laboribus Antiochiae Eudoxius, et Cyprianus; Hadrianopoli Olympius; Seleuciae Ferreae Artemon functi sunt: idque tandem impetraverunt, nt quarto saeculo Pisidia universa plena christianorum esset (1).

Pamphyliae incolas in Iesu Christi doctrina Paulus item, et Barnabas, ut est alio loco dictum, instituerunt, in primisque (2) pergenses, quorum est in actis apostolicis facta mentio. Sed quibus illi, ceterique provinciales deinceps episcopis usi fuerint, a nemine nsquam scriptum invenio. Nulli tamen dubium esse debet, quin magni viri, singularique virtute excellentes ecclesias, quae in provincia vigebant, moderati sint. Nisi enim ita se res habuisset, neque tam copiosi, neque tanta multitudine in Pamphylia coetus christianorum quarto saeculo fuissent, quanta fuisse a scriptoribus eorum temporum est litterarum mandatum monumentis. Quemadmodum enim sine duce in unam sententiam convenire, tamque recte institui, dirimereque controversias potuissent, quae oriri interdum in ecclesia consuescunt? Sed ubi divisi ab ecclesia latina pamphylii, sequutique schisma graecorum sunt, in maximas aerumnas inciderunt. Nam paullo post a turcis subacti, ita de priore gradu honoris, exstimationisque deiecti snnt, ut non modo cultum amiserint humanitatis, sed etiam omnibus pene rebus spoliati, ne oppida quidem illustria habeant, quibus ante gloriari solebant (3).

(1) Confer Lequien. *tom. I. p.* 1036. *seqq.*, martyrol. rom. ad d. XVIII. sept. De Pisidia provincia adeundus Cellarius *geogr. ant. tom. II. lib. III. cap. IV. p.* 159. *seqq.*

(2) Act. *cap.* XIII. v. 13., XIV. v. 25.

(3) De provinciis Pamphyliae videndus Cellarius *t. II. geogr. antiq. p.* 184. *seqq.* Episcopos provinciae eiusdem numerat fretus antiquis monumentis Lequienius *tom. I. p.* 996. *seqq.*

CAPUT XIII.

DE ORIGINE, PROGRESSU, STATUQUE PRAESENTI RELIGIONIS IN LYCIA, CARIA, LYDIA, ET ASIA MINORE.

Eodem fere tempore, quo pamphylii sacris se christianis addixerunt, finitimos lycienses (1) fuisse nostris mysteriis initatos, credibile est. Neque enim finibus unius provinciae contineri ii, qui initio sibi onus propagandae religionis susceperant, potuissent, ut si in longe dissitas regiones contendere solerent, ii proximorum rationem nullam haberi oportere arbitrarentur. Quod si monumenta, quibus res a nostris in Lycia (2) tribus prioribus saeculis gestae continerentur, non extant, quod fortasse iniuria temporum interciderint, non sequitur, coetus in provincia christianorum ea aetate nullos viguisse. Quod initio saeculi quarti omnibus fere eius oppidis episcopos fuisse (3) praefectos, quod coetus in illis floruisse numerosissimos christianorum, quod plurimos sub Diocletiano martyres (4) obiisse constet; hoc sane permagno indicio esse debet, diu ante fuisse iacta christianismi in eadem provincia fundamenta. Non enim repente prodire tanta sectatorum Christi copia poterat, ut continuo loca omnia Lyciae plena eorum essent. Sed quae post Constantini tempora magna in celebritate ecclesiae erant, eaedem post graecorum ab latinis defectionem, postque incursionem muhamedanorum pene extinctae, atque deletae sunt, ita ut si pauci schismaticorum in iis, orthodoxorum quidem certe vix quisquam versetur.

In Cariam, quae media est inter Lyciam, Lydiamque provincias, ab apostolo Paulo invecta christiana religio fuit. Nam is,

(1) Lyciam describit Cellarius *tom. II. geogr. antiq. lib. III. cap. III. p. 93. seqq.*

(2) Et in graeco quidem *actor. apost.* contextu *c. XXVII. vers. 5.* legimus Paulum una cum sociis itineris venisse *εἰς Μύραν τῆς Λυκίας, in Myram Lyciae.* Vulgatus habet *Lystram Lyciae.* At traditum a Luca non est, ullos ne ibi apostolus discipulos reliquerit, qui religionem christianam incolis explicarent, cum ille Myram pervenit. In menologio praeterea graecorum ad d. 4. nov. fit ss. mm. *Nicandri myrorum episcopi, et Hermaei presbyteri, qui ordinati sunt a s. Tito apostolo,* mentio. Sed quibus monumentis tota haec nitatur historia, assequi nullo umquam vetere testimonio potui. Acta vitae s. Nicolai, quoniam suspecta plerisque sunt, satis esse non possunt, ad demonstrandum, quod dixi de introducta ante extremum III. saeculum in Lyciam christianae religione.

(3) Episcopos recenset Lequienius *tom. I. or. christ. p. 673.*

(4) Confer Lequienium tom. I. *pag. 975. seqq.*, Ruynartium *act. ss. mm. sincera p. 478. seqq. edit. Veron.*, et Bollandianos ad d. XVIII. februarii tom. II. *pag. 57. seq.* Mitto ceteros ne sim longus.

cum Samo profectus esset, ut Hierosolymam peteret, atque Miletum, quod insigne oppidum (1) Cariae erat, appulisset, eo asianos episcopos accivit, illosque, ut curam gregis, qui illis fuerat commissus, gererent, adhortatus est. Id vero factum in ea urbe fuisse, in qua nostrum hominum nulli agerent, ne suspicari quidem possum. Medio tertio saeculo, quartoque (2) ineunte non defuerunt, qui ibidem pro doctrina Iesu, quam profiterentur, sanguinem funderent. Itaque Constantino, ac deinceps filiis imperium obtinentibus, ecclesiae provinciae Cariae non infimo loco erant. Sed post schisma graecorum eadem earum, quae proximorum Lyciae Lydiaeque, sors fuit.

Lydiensium (3) ecclesiarum vetustissima est origo. Etsi enim sunt, qui Clementem Pauli (4) auditorem, contra atque menologii fides postulet, sardensium episcopum fuisse negent (*Sardis* autem urbs Lydiae erat, quae post irruptionem turcarum in vicum redacta est), tamen priore saeculo ecclesia constituta sane illustris erat, quae antistitem haberet, virosque sanctissimis moribus, ac dignos, qui ab Iohanne in apocalypsi (5) laudarentur. Post cum Marcus Aurelius imperaret, episcopo usi sardenses Melitone (6) sunt, viro in primis docto, atque pio, qui propterea quod cerneret christianos in discrimen perpetuo vocari, librum scripsit, obtulitque imperatori, quo eorum caussam egregie defendit, postulavitque, ut ethnicis, finem caedendi nostros facere, iuberet. Idem ipse, quod integris, castisque moribus esset, ac dono prophetiae praestaret, admirabilem in modum auxit sardensem ecclesiam. Sed posteaquam ariani orti sunt, abutique imperatorum gratia coepe-

(1) Vide quae dixi *tom.* I. *p.* 330.

(2) Vide Lequienium *tom.* I. *p.* 900. *seqq.*

(3) De Lydia provincia consulendus Cellarius tomo eodem *p.* 100. *seq. edit. an.* 1732.

(4) Consule Lequienium *or. christ. tom.* I. *p.* 860.

(5) *Apocal. cap.* III. v. 1. *seq.* Cellarius *dissert.* III. *de septem eccl. Asiae in apocalypsi memoratis* n. XXXV. *p.* 447. *seq.* « Caput, *inquit*, quondam Lydiae, ac sedes regum » lydorum ». Plinius *lib.* v. *c.* XXIX. «*Lydia celebratur ma-* » *xime sardibus in latere Imoli montis* ». Strabo *l.* XIII. *p.*4. » αἱ Σάρδεις πόλις ἐςὶ μεγάλη ..... βασίλειον » δ' ὑπῆρξε τῶν λυδῶν. *Sardes urbs est magna.... re-* » *gia autem lydorum fuit* ». Damnum, quod sardes cum aliis Asiae civitatibus terraemotu sunt passae, et Tiberii restituentis magnificentiam Tacitus narrat *lib.* II. *annal. cap.* XLVII. « Hinc etiamnum sardibus visuntur inscriptio- » nes, quae ad Tiberium spectant ». Smithius *in septem Asiae ecclesiar. notitia p.* 137. « Intra arcis aream, *inquit*, » super capitulum columnae ».

. . . . ETEIMH
ΣEN EK TΩN IΔIΩN TIBE
.... ON KAIΣ

Honoravit ex propriis Tiberium Caesarem.

(6) Euseb. *lib.* IV. *cap.* XXI. *hist. p.* 181. *edit. Cantabrig.*, *et cap.* XXVI. *p.* 188., *et lib.* V. *cap.* XXIV. *pag.* 244. Meminerunt eiusdem praeter veteres Tertullianum, Hieronymum etc., novi scriptores Baronius, Tillemontius, Dupinius, Ceillerus, aliique omnes, qui historiam ecclesiasticam illustrarunt, commentariosve de scriptoribus ecclesiasticis ediderunt.

runt, Heortasius eius urbis antistes ab iis stetit, quos historici semiarianos (1) vocant. Quae res non minimam in sardensem ecclesiam intulit partem incommodorum. Sublatis arianis, cum una restituta vera doctrina fuisset, tum saeculo v. Moeonius, qui sardibus praefectus antistes fuerat, sequutus eorum partes est, qui cum Iohanne antiocheno pro Nestorio contra Cyrillum Ephesum celebratum concilium (2) convenerunt. At eorum qui deinde consequuti praesulum sunt, nullum simile factum fuit, ad tempora schismatis graecorum. Nam qui imperatoribus, quam Christo obtemperare maluerunt, id tandem suo merito passi sunt, amplissimam urbem in vicum, templa a maioribus Deo dedicata in meschitas, suosque omnes in potestatem muhamedanorum redactos, ab hisque durà oppressos servitute, imperitos, miseros, omnibus pene rebus spoliatos cernerent (3).

Sardibus haud longe abest Philadelphia, quam turcae *Etlahshar*, hoc est pulcram (4) urbem, vocant. In ea iam inde ab apostolorum aetate christiani degebant. Itaque ab Iohanne in apocalypsi fit angeli philadelphenorum (5) commemoratio. Angeli autem nomine, ut alio loco animadvertimus, episcopum indicat, qui administraret ecclesiam philadelphenorum. Quamobrem tum primum eam fuisse institutam ad similitudinem quidem veritatis potest accedere. Assentior proinde his, qui Paulum, aut socios, qui ante Iohannem in Asiam venerant, Philadelphiam contendisse, coetumque nostrum hominum (6) collegisse pugnant. Initio secundi saeculi magno in honore apud nostros ecclesia philadelphenorum erat. Quare ad eam ab Ignatio martyre, cum Romam duceretur, litterae sunt datae, quibus omnes etiam, atque etiam hortabatur, episcopo ut parerent, eoque nescio nihil agerent, ut presbyteris honorem deferrent, quem ipsorum status (7) posceret.

(1) Nam post Artemidorum, qui subscripsit decretis synodi nicaenae, Heortasius memoratur. Consule Sozomenum *lib.* IV. *cap.* XXIV. *p.* 168. *edit. Cantabr.*

(2) Confer Lequienium *ibid. p.* 861. *seqq.*

(3) Smithius ibid. « Ad orientem ecclesiae cathedra- « lis, ut videbatur, ruinas lusimus ... Turcae unicam ha- « bent moscheam, pulcram quidem, olim christianorum « templum, cuius propylaeum columnis affabre politis or- « natum est. Pauci admodum hic reperiuntur christiani « ingenti patientia, vel potius stupido, ac sine sensu mi- « seram servitutem sustinentes, sed quod longe miserius « est, absque ecclesia, absque sacerdote. En deplorandum urbis quondam gloriosissimae statum. Ad conge- « riem casularum redacta est Lydiae urbs primaria, et « sedes metropolitica destituitur ecclesiola ».

(4) Smith. *ibid. p.* 139.

(5) *Apocal. cap.* III. v. 7. *seq.*

(6) Confer Lequiem. *tom.* I. *or. christ. pag.* 867. De hac urbe consulendus Cellarius *dissert. de* VII. *eccles. As.* n. XXXVI. *p.* 448. *seq.*

(7) Vide *tom.* II. *apost. pp. pag.* 30. *seq. edit. an.*1724.

Atque ut magis magis magisque augeri, ubi iam vigebant, christiani consueverant, ita quoque Philadelphiae numero deinceps creverunt, dignique sunt ab ecclesia smyrnensi existimati, ad quos tempore M. Antonini imperatoris de Polycarpi episcopi martyrio litterae (1) mitterentur (2). Quarto saeculo philadelpheni eamdem, quam permulti alii, sunt perpessi (3) calamitatem. Nam arianis episcopis usi sunt, quibus extinctis catholicam doctrinam coluerunt. Postremo ubi ab ecclesia latina una cum graecis seiuncti sunt, etsi in minores iis, quibus oppressi sardenses fuerunt, at in magnas tamen aerumnas inciderunt. Nam a turcis subacti, templa partim everti, partim in meschitas redigi viderunt. Quamvis quatuor nunc habere templa, qui ibi agunt, christiani dicantur, tamen sunt ita pressi, afflictique, ita ut Iohannes praedixcrat ecclesiam philadelphenam futuram (4). Est propterea Thyatira (5) urbs provinciae Lydiae. Ecclesia antem in ea a Paulo ne, an ab Iohanne constituta fuerit, non (6) liquet. Sed cum Iohannes apocalypsim (7) scriberet, negari nequit plures vixisse Thyatirae christianos, episcopumque habuisse, qui illos moderaretur. Fit enim in eo libro angeli thyatirenorum mentio. Neque vero audiendi alogi erant, qui apocalypsin reiici oportere arbitrabantur, propterea quod in ea memoretur ecclesia thyatirenorum, quam tum nul-

(1) Confer *acta martyrii s. Polycarpi tom. II. pp. apostolic. p.*195. *edit. an.* 1724. Sic enim habent: „ Ecclesia „ Dei, quae habitat Smyrnam, ecclesiae Dei, quae diversatur apud Philadelphiam „. Consule *ibid. adnot. Usserii*, et Ruinartii *act. ss. mm. sincera p.* 27. *edit. Veron.*

(2) Eusebius *lib.* IV. *cap.* XV. *pag.* 174. *edit. Cantabr.* „ Haec beato Polycarpo, *inquit*, qui cum aliis duodecim „ philadelphensibus apud Smyrnam martyrio est coronatus „.

(3) Consule Lequienium *ibid. p.* 868.

(4) De fatis urbis Philadelphiae multis agit Thomas Smithius *ibid. p.* 137. *seq. p.* 141. haec habet „ Pauca „ antiquitatis monumenta in ea supersunt ... Marmora „ quaedam vidi characteribus insignita, sed ea aut deorsum fracta, et exesis litteris deformata, aut, si in parietibus aedium integra manerent, inversa ... Nobis maxime displicuit haec rudera intueri; sed in barbariem „ turcicam plane excandescebamus, dum ad s. Iohannis „ ecclesiam ad Euronothum urbis, olim, ut amplitudo „ ipsius pene demonstrat, *cathedralem*, iam sterquilinium factam, nos convertimus, in quam purgamenta „ coniiciunt impuri turcae ... Colliculi vineis, quas co- „ lunt graeci, consiti sunt, sed a vino conficiendo, an- „ tumno proxime elapso, abstinuerunt, edicto imperatoris, quo vetitum erat, territi, ut, prout mihi narravit graecus *papas*, id est *sacerdos*, ad sacros eucharistiae usus vix ipsis suppeteret. Nescio an dicerem cum „ posteris eorum, qui in defendenda christiana religione mortem adeo fortiter oppetiere, ideo melius actum „ esse. Hi enim quatuor ecclesias, quae τῆς παναγίας, „ seu sanctissimae Virginis, *s. Georgii*, magnae apud „ christianos orientales famae, *s. Theodori*, et *s. Taxiarchae* nominibus insigniuntur, hic habent, unde eorum „ numerum neque parvum, neque contemnendum esse „ quis facile censeat „.

(5) *Cellar. dissert. de* VII. *eccles. Asiae etc. pag.* 446. n. XXXIV.

(6) Consule Lequienium *ibid. p.* 876.

(7) Apocalypsis II. v.18., *et act. apost. cap.* XVI. v.14. sic habet Lucas „ Et quaedam mulier nomine Lydia purpuraria civitatis thyatirenorum, colens Deum audivit, „ cuius Dominus aperuit cor intendere his, quae dicebantur a Paulo. Cum autem baptizata esset, et domus „ eius, deprecata est dicens, si iudicastis me fidelem Do- „ mino esse, introite in domum meam, et manete „. Sed haec Philippis in Macedonia contigerant.

lam fuisse defenderent. Etsi enim tertio saeculo, quo illi haeretici furebant, ecclesia thyatirensis perierat, non sequebatur tamen, eam primo saeculo minime (1) floruisse. Quinetiam, Marco Antonino imperatore, Carpum eius urbis episcopum Pergami extremo supplicio religionis caussa fuisse affectum (2) constat. Sed cum orta Montani haeresis fuisset, manassetque in multa Phrygiae, Lydiaeque oppida, magno numero thyatirenses in eorum ineptas, perniciosasque sententias lapsi sunt, fueruntque in caussa, cur universus pene coetus, qui ante illic floruerat, deleretur. Verum paullo ante saeculi tertii exitum data opera a nostris fuit, ut extincto montanismo in pristinum statum restitueretur thyatirensis ecclesia; quae diu catholica (3) mansit, quoad graeci ab latinis desciverunt. Nunc quamquam oppidum supersit, nullum in eo extat christianorum templum, modo sit Thomae Smithio (4) abhibenda fides. Ab apostolis igitur, eorumque discipulis iisdem modis qui-

(1) Egregie Cellarius *l. c. pag.* 447. „ Alogi haeretici „ apud Epiphanium *haeresi* LI. *n.* XXXIII. In argumentis, „ quibus apocalypsin reiicere tentabant, et hoc ponunt: „ nominatim ecclesiam thyatirenorum, quae nusquam fuerit. At quamvis posteriori tempore ab haereticis, pota „ alogis, et cataphrygibus occupata omnis fuerit, non ta„ men inde sequitur neque primo, et apostolico aevo nul„ lam ibi ecclesiam extitisse. Per orbem terrarum fuit „ primo evangelium praedicatum, et ubique fundatae „ ecclesiae, quarum vero plurae ad gentilitatem relapsae „ sunt, et denuo converti ad Christum opus fuerit. Sic „ Germania nostra ab Irenaeo *lib.* I. *cap.* III. dicitur *fundatas ecclesias* habuisse, quas ne de Carbonana roma„ norum in solo gallico interpreteris, occurrit, qui proximus est Tertullianus *cap.* VII. *adv. iud.*, germanos il„ los Christum confessos, cum *dacis, scythis, et sarmatis* „ connumerans, quorum *limites suos transgredi non sinerentur a romanis*, quae sane Germaniae barbarae, non „ romanae est descriptio, nihilominus posteriori saeculo „ vel nulla, vel pauca vestigia ecclesiarum in illa vasta „ regione superfuerant, quae sero ad Christum deinde „ reducta sunt „.

(2) Vide Euseb. *lib.* IV. *cap.* XV. *h. e. pag.* 173. *edit. Cantab.* At sunt, qui sub Decio passum fuisse Carpum defendant. Confer Ruinartium *act. mm. sincer. p.* 26. *edit. Veron.*, *et p.* 116., Bollandianos *ad d.* XIII. *april. p.* 120. *seq. tom.* II., et Lequienium *ibid. p.* 877. Episcopum autem thyatirenorum fuisse Carpum, ostendit ibid. Lequienius. Vide praeterea martyrologium romanum ad d. XIII. aprilis.

(3) Nominantur enim alii episcopi orthodoxi, qui quarto, sequentibusque saeculis floruerunt. Consulendus Lequienius ibid.

(4) Smithius *ibid. pag.* 121. „ Thyatira urbs Lydiae „ hodie a turcis AK-hisar, id est album castrum nuncupata, a Pergamo quadraginta octo, aut circiter millia„ ribus distantia in planicie conditur ... sed ecclesia„ rum dirutarum ne extant quidem vestigia ... Adhuc „ latuerant Thyatira, nisi clariss. d. consul smyrnensis „ rev. d. Luke mercatorum anglorum societati illic de„ gentium a concionibus, aliique, quibus suspectum „ erat, graecos in hac urbe designanda errasse, itinere „ suscepto ea investigatum ivissent, tandemque felicissi„ me detexissent. Sed ecce quam firmissimam fidem fa„ ciunt antiquissima marmora. In medio foro desuper „ tecto, ne perpluat, in basi cuiusdam columnae epigra„ phen pulcris, et conspicuis characteribus incisam re„ peri „.

Η ΚΡΑΤΙΣΤΗ ΘΥΑΤΕΙ
ΡΗΝΩΝ ΒΟΥΛΗ ΚΛΩ
ΔΙΟΝ ΑΥΡ ΠΡΟΚΛΟΝ
ΗΡΩΑ ΑΝΔΡΑ ΕΥΓΕΝΗ
ΕΠΙ ΣΕΜΝΟΤΗΤΗ ΒΙΟΥ
ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡ
ΓΙΑΙΣ ΠΑΣΑΙΣ ΔΙΑΤΕ ΑΥ
ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ.

Quae sic vertimus: *Potentissimus thyatirenorum senatus Clodium Aur. Proclum heroem virum nobilem propter honestatem vitae, et magistratus et omnia publica munera, ipsum, et gentem etc.*, *et pag.* 136. „ Civibus abundat turcis, qui „ hic octo numerant moschoas, cum ne una quidem ec„ clesia christiana, quantum memini, illic reperiatur „.

bus alia in loca, regionesque, introducta religio christiana in Lydiam est, postque ab iis, qui successerunt, doctrina, exemplis, martyriis ita propagata, uti iam quarto saeculo universa fere eius oppida occuparet, in iisque quasi imperium tenere videretur (1).

Ephesus Asiae (2) minoris metropolis erat. In eam eum Paulus, ut supra demonstratum est (3), pervenisset, bienniоque ibi constitisset, ecclesiam non solum instituit, sed etiam amplificavit, effecitque, ut inde in Asiae oppida cetera doctrina Christi manaret, et ab iudaeis, ethnicisque cognosceretur. Multis prodigiis patratis, veritateque doctrinae ostensa, atque probata, cum magnum numerum ephesiorum Paulus ad christiana sacra perpulisset, concitavit in se iram non ethnicorum modo, sed etiam iudaeorum. Ergo inde excedere coactus, in alias provincias praedicatum evangelium concessit. Quo in munere cum aliquos consumsisset annos, Hierosolymam redire statuit. Ubi Miletum venit, Ephesium ad se, ceterosque Asiae antistites accivit, eisque ut gregis, qui eis esset commissus, rationem haberent, praecepit. Paulo igitur Hierosolymam reverso, Iohannes apostolus, et evangelistes, ut reliquarum Asiae, ita ephesinae ecclesiae (4) curam suscepit, inque ea diutius, quam in reliquis, ut quae earum omnium caput esset, degere decrevit. Quo tempore Timotheum auditorem Pauli coetus christianorum ephesiorum antistitem fuisse (5) ferunt. Interim Iohannes id in primis contendebat, atque enitebatur, ut non tantum ecclesiae, quarum ante facta fundamenta erant, accessione multorum, qui christianis sacris sese addicerent, augerentur, sed etiam novas in Asia (6) constitueret, et sua, discipulorumque opera illustriores efficeret. Hoc ut facile assequi posset, Deus auxilio fuit. Nam claruit et sapientia rerum maximarum, quam divinitus acceperat, et prophetiae, atque miraculorum donis. Quae res cum elatae in populum essent, asianorum incredibilem multitudinem

(1) De ceteris ecclesiis Lydiae videndus Lequienius tom. I. *or. christ.* p. 878. *seq.*

(2) De Epheso minoris Asiae metropoli consulendus Cellarius *dissert. de VII. eccl. Asiae* n. XXIX. *seq. pag.* 439. *seqq.*, *et geogr. antiq. lib.* III. *cap.* III. *p.* 70. *tom.* II. *seq. edit. an.* 1732.

(3) *Tom.* I. *p.* 329. *seq.*

(4) Euseb. *lib.* III. *cap.* I. *hist. p.* 87. *edit. Cantabrig.* ubi „ Iohanni, *inquit*, Asia obvenit, qui plurimum tem- „ poris in ea commoratus, Ephesi tandem diem obiit „. Confer etiam quae collegerunt Baronius ad an. XCVI. n. II., et Tillemontius *in vita Ioh. apost. tom.* I. *edit. Paris.* Nam ceteros, qui prope innumeri sunt, praetermitto, quod de re minime necessaria copiosius non esse disserendum putem.

(5) Vide Euseb. *lib.* III. *cap.* IV. *hist. eccl.* p. 91.

(6) Smyrnensem enim, magnesianam, trallianam, aliasque ecclesias, quas mox describemus, quoniam tam sunt veteres, ut ab Ignatio memorentur, credendum est, fuisse ab Iohanne apostolo constitutas. „

ad christianismum amplectendum, perpulerunt. Hos religionis progressus, cum iniquo animo ethnici paterentur, dandam esse ei delendae operam putarunt. Itaque ab Domitino, qui tyrannidem Romae occuparat, jussi praefecti provinciis fuerunt, ut in nostros crudeliter (1) animadverterent. Sed his calamitatibus etsi christiani prohibebantur, quo minus latins doctrinam, quam colebant, disseminarent, nihilo minus sanguine martyrum, signisque, quibus illustrari, qui rapti in supplicium fuerant, solebant, extincto saevissimo imperatore, hoste nefario religionis, adeo multiplicati nostri sunt, ut nullus iam, Traiano Augusto, in Asia vicus (2) esset, in quo idolorum templa pene desolata non viderentur. Atque plurimum ad dilatandum christianum nomen Iohannis, post reditum ab exilio (3), diligentiam contulisse, testata res est. Nam ubi magnum tulit itinerum suorum, et laborum fructum, existimans plurimi ad confirmandos in fide suos, adducendosque alios ad ecclesiam interesse, si, quod rogatus ab Asiae episcopis fuerat, evangelium scripsisset, ac testimonium de divinitate atque humanitate, deque factis, dictisque Servatoris Christi dixisset, appulit iam senex ad eam rem animum, tantaque est usus felicitate, ut ethnicos, iudaeosque convicerit superstitionis, eosque vitari oportere ostenderit, qui cum christianos se esse iactarent, tum novas opiniones, quae a Christi doctrina abhorrebant, in ecclesiam invehere (4) conarentur. Erat hoc tempore, siquidem apostolicarum constitutionum scriptori adhibenda assentio sit, ephesiorum christianorum antistes Iohannes ille (5) presbyter, cuius Papias (6) hierapolitanus auditor fuisse (7) fertur. Ei Onesimus successit,

(1) Vide quae diximus *tom.* I. *p.* 420. *seqq.*

(2) Confer Plinii Secundi locum supra *t.* I. *p.* 425.

(3) Vixit enim, Ephesique in primis ad Traiani usque tempora mansit. Irenaeus *lib.* III. *cap.* III. *pag.* 177. *seqq. edit. Monach. s. Mauri*: ἀλλὰ, inquit, καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου μὲν τεθεμελιωμένη, Ἰωάννου δὲ παραμείναντος αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων. „ Sed et quae in Epheso ecclesia a Paulo quidem fundata est, Iohanne autem apud ipsos permanente ad tempora usque Traiani „. Confer quae ex Polycrate II. saeculi scriptore de Iohanne refert Eusebius *lib.* III. *cap.* XXXI. *hist. p.* 126., et *lib.* V. *cap.* XXIV. *pag.* 243. *edit. Cantabrig.*, et *lib.* III. *cap.* XXIII. *p.* 112. ubi „ Iisdem temporibus, *inquit*, in Asia apostolus ille, et evangelista Iohannes, quem Iesus praecipue dilexerat, adhuc in vivis agens, ecclesias regionis illius gubernabat, post Domitiani mortem reversus ab exilio, quod in insula pertulerat „.

(4) Eusebius *lib.* III. *hist. cap.* XXIV. *p.* 117. *edit. Cantabr.* Hoc idem novi scriptores Irenaeum, Eusebium, Hieronymum, alioque sequuti ostenderunt, ut Baronius, Tillemontius, Ceillerus, Dupinius etc., et ex acatholicis Caveus, I. A. Fabricius, Oudinus, aliique innumeri quorum sententiae notiores sunt, quam ut indicari hoc loco debeant.

(5) *Const. apost. lib.* VII. *cap.* XLVI. *pag.* 387. *edit. an.* 1724. *tom.* I.

(6) Vide Eusebium *lib.* III. *hist. cap.* XXXIX. *p.* 136.

(7) Huius Iohannis sepulcrum Ephesi ostendebatur, Euseb. *loco mox indic.*

cuius (1) fit ab Ignatio martyre in epistola ad ephesios mentio. Florebat is sub Traiano. Hoc episcopo tanta erat in Asia copia christianorum, ut Plinius iunior ad Traianum scripserit, si animadversum, ita ut lege sancitum erat, in omnes fuisset, provinciam pene sine incolis (2) futuram. Ephesi maxima erat multitudo, cum ea urbs, quod dictum paullo ante est, ceterarum Asiae caput, ac facile princeps esset. Itaque Ephesina ecclesia laudata maxime ab Ignatio est in iis litteris, quas ad eam, cum Romam ad supplicium duceretur, scripsit. Sed cum adversis reipublicae christianae temporibus, diuturna pace frui nostri nequirent, propterea quod ethnici imperio potirentur, qui Diis, ut aiebant, iniurias a christianis illatas, inultas se praeterire velle negarent, multis magnisque incommodis pressae, atque (3) agitatae Asiae ecclesiae fuerunt. Verum quin debilitari, extinguique, maiores vires et amplitudinem consequi visae sunt. Multoque magis tum quidem earum auctae opes fuerunt, quum Hadrianus, et qui ei successit Antoninus imperium tenerent. Nam ii ad praesides, atque ad commune provinciae Asiae scripserunt, ut caverent, ne quis religionis caussa christianos in ius vocare, molestiaque afficere (4) auderet. At enim, his imperatoribus sublatis, novae sub Marco Aurelio in nostros omnes, potissimumque eos, qui Asiam incolerent, tempestates (5) coortae sunt. Quae tametsi gravissimae erant, impedire tamen nostros non poterant, quo minus scriptis apologiis sese defenderent, finesque ecclesiarum dilatare (6) conarentur. Irascebantur ethnici, dumque sibi licere arbitrabantur, furere in eos, dirisque suppliciis animadvertere (7) non dubitabant. Sed tantum aberat, ut eos ipsos deterrere ab instituto possent, ut potius mirifice nomen, religioque christiana in provincia propagaretur. Nam episcopi, qui ecclesiarum curam, administrationemque susceperant, presbyterique, cum tanta doctrinae, virtutisque laude florerent, quantam in sacerdotibus christianis desiderare quisquam posset, minas edictaque principum, quibus ab instituto revocabantur, quod cum divinis praeceptis pugnarent, nihili pendebant, atque cruciatus

(1) *Pag.* 12. *tom.* II. *apost. pp. edit. an.* 1724. Consule Eusebium *lib.* III. *hist. cap.* XXXVI. *p.* 134. *edit. eiusd.*

(2) Confer quae diximus tom. I. *p.* 425.

(3) Constat ex iis, quae loco modo indicato animadvertimus.

(4) Vide quae diximus supra tom. I. *p.* 429., et Euseb. *lib.* IV. *cap.* VIII. *p.* 152. *seq.*, et *cap.* XIII. *pag.* 159. *seq.*

(5) Confer, quae diximus tom. I. *p.* 436. *seq.*

(6) Vide sup. tom. I. *p.* 434. *seq.* Confer Eusebium *lib.* IV. *cap.* XXVI. *p.* 188. *seqq.*

(7) Euseb. *ibid. p.* 188.

aequo animo (1) patiebantur; exemploque suo demonstrabant, Deo esse, non hominibus, quantavis tandem dignitate excellerent, parendum. Esse namque nostris omnibus, in primisque iis, quibus onus instituendorum, regendorumque populorum impositum sit praeceptum a Christo intelligebant, ut quemcumque in locum possent, evangelium importarent (2), ne quis in quaque orbis terrarum parte reperiretur, qui aut non audisse quidquam de vera religione se, aut audire nequivisse diceret. Qua sanctorum virorum diligentia factum est, ut cum Septimii Severi (3), postque Maximini (4), Decii (5), Diocletiani, et Maximianorum (6) crudelitate infirmatae res nostrae, deiectaeque in Asia; tum maxime virtutem, roburque parare, et sese erigere viderentur, incredibilique numero christiani prodirent, qui verbis factisque demonstrabant, sanguinem sanctorum martyrum semen esse novorum christianorum. Quod cum in ceteris eius provinciae oppidis fiebat, tum Ephesi quidem certe nostri experiebantur, quae urbs ut

(1) Marci ne, an patris Antonini, Hadriani ve tempore Onesimus martyr obierit, non constat. Est tamen illud longe probabile, quod martyrologiorum scriptores tradunt ad xvi. februarii, Onesimum Romam perductum, lapidibusque appetitum interiisse. *Confer* menologium graecorum ad d. i. decembris, et Bollandianos *tom.* ii. *mensis februarii.* Quam multi autem in Asia pro Christo mortem obierint, patet ex iis, quae diximus tomo superiore *p.* 433. *seq.*

(2) Neque vero id solum, sed etiam ut curarent, haereses si quae ortae essent, refellere, darentque operam diligentem, ne quid christiana respublica detrimenti caperet. Igitur cum nicolaitae quidem episcopi redarguti essent ab Iohanne in apocalypsi *cap.* ii., propterea quod nicolaitas in ecclesia versari paterentur, non illi modo, sed ceteri etiam deinceps id sunt enisi, ut qui novi quidpiam moliri ausus esset, hunc esse oppugnandum, exque ecclesia repellendum arbitrarentur. Hoc igitur, cum contra Cerinthum exemplo suo Iohannes ostendisset, non solum vitans haereticum, *Euseb. lib.* iii. *cap.* xxviii. *hist. p.* 123., sed etiam evangelio, epistolisque scriptis exagitans, ostendensque quid sit de Deo, homineque Christo credendum; tum est accurate factum a Polycarpo contra Marcionem haeresiarcham, *Euseb. lib.* iv. *hist. cap.* xiv. *pag.* 161., a Melitone sardensium episcopo, cuius opuscula Eusebius numerat *lib.* iv. *hist. cap.* xxvi. *p.* 188. *seqq.*, ab Apollinare hierapolitano, cuius extabant Eusebii aetate libri, non adversus iudaeos, et ethnicos modo, verum etiam adversus cataphrygas, quorum errores tunc temporis disseminari in Asia coeperant, Euseb. *lib.* iv. *cap.* xxvii. *p.* 192., ab Apollonio Ephes. episcopo, *Euseb. lib.* v. *cap.* xiii. *p.* 233. Negari autem non potest, quin Polycrates ephesiorum episcopus aliquanto fuerit in eos asperior, qui secus esse pascha celebrandum arbitrarentur, atque ipse sequutus ecclesiarum Asiae morem statueret. De qua re erit alibi opportunior disserendi locus.

(3) In omnes enim provincias saevit Septimius Severus. Confer *Euseb. lib.* vi. *hist. cap.* i. *p.* 257.

(4) Nam is in antistites ecclesiarum animadvertit, ut est auctor Euseb. *lib.* vi. *c.* xxviii. *p.* 293. Non est autem verisimile, praetermissos ab eo fuisse asianos, qui in celeberrimis urbibus tam illustris provinciae versarentur.

(5) Sub Decio enim passos Pionium, sociosque smyrnenses defendunt Baronius, Iacobus Usserius, Bollandus, et Ruinartius. Confer huius *act. ss. mart. sincera pag.* 118. *seq. edit. Veron.* Sunt praeterea, qui Decio imperatore Maximum Ephesi martyrem obiisse putent. Vide Ruinartium *ibid. p.* 132. Quamvis Orsius *de capitol. crim. absol. pag.* 27. *seq.* contra pugnet, qui tamen mutasse videtur sententiam *tom.* iii. *p.* 209.

(6) Multos fuisse in Asia Diocletiani aetate martyrio functos, certum est. Ephesi autem porta extat urbis, quam *portam persecutionis* vocant. Huius appellationis caussam assequi se posse negat Tournefortius *voy. au Levant tom.* ii. *p.* 205. *edit. an.* 1718. Fortassis ex anaglypho opere, quod portae est impositum, ubi figurae hominum cernuntur, quorum aliqui aut vincti videantur esse, aut gladio, alioque supplicii genere interempti, incolae concluserunt, nostrorum hominum cruciatus eo exhiberi, portaeque nomen eiusmodi indiderunt. Vide figuram, quam aeri incidi curavimus.

PORTA PERSECUTIONIS EPHESI

civilis metropolis, ita christianismi in Asia praecipua sedes erat. Sed quoniam de oppidis Asiae reliquis indicatum est, quorum sane plurima magno in honore propter opes, civiumque multitudinem fuerunt, in illis etiam quibus auctoribus orta, quibusque praesidiis propagata christiana religio fuerit, demonstrandum videtur. Trallas (1) igitur cum ab Iohanne invectus christianismus esset, ita brevi crevisse fertur, ut initio saeculi secundi, qui ibi vigebat coetus christianorum, in amplissimis (2), maximisque numeraretur. Nulla autem caussa est, cur iis nos assentiri oporteat, qui Philippum diaconum, a quo eunuchus reginae Candacis baptizatus est, primum trallensium doctorem, atque episcopum (3) fuisse scripserunt. Polybium quidem (4) fuisse (ab Ioh. fortasse) trallibus constitutum antistitem sacrorum christianorum constat: qui ubi Ignatium Smyrnis degere, Romamque ad martyrium duci intellexit, nihil veritus ethnicorum vim, ad eum non modo gratulatum, sed etiam de statu progressuque ecclesiarum, ac potissimum provinciae Asiae (5) actum venit. Eadem Magnesiae ad Maeandrum ecclesiae primordia fuerunt. Huic initio saeculi secundi Damas erat episcopus praefectus, cuius in epistola ad magnesianos Ignatius (6) meminit. Aucta deinceps multis partibus fuit studiis, martyriisque sanctorum virorum, quo tempore Septimius Severus imperio (7) potiebatur. Assum autem a Paulo, ut supra demonstratum est, invecta religio christiana (8) fuit. Quod si monumenta nulla extant, quibus demonstretur, quae post (9) incrementa ceperit, hoc scilicet argumento esse non potest, aut extinctam deinde in oppido, aut imminutam ecclesiam fuisse, cuius

(1) Etsi fundamenta trallensis ecclesiae iacta ab Iohanne fuisse feruntur; tamen non est inde consequens, nullos in ea urbe ante fuisse, qui christianam religionem colerent. Neque enim ostendi potest, a Petro, qui in Asiam venisse dicitur, evangeliumque iudaeis dispersionis praedicasse, ut est apud Eusebium *lib. III. cap. I. p. 88. hist. edit. Cantab.*, qui accepit ab Origene, nullum fuisse trallensium permotum, ut Christi doctrinam amplecteretur. Nec ulla est caussa, cur Trallas Paulo, qui minorem Asiam peragravit, fuisse praetermissas putemus. Hoc certum est, ab Iohanne idcirco conditas dici ecclesias provinciae Asiae, quod is easdem partim nascentes amplificaverit, partim constituerit.

(2) Consule epistolam Ignatii martyris ad trallianos *tom. II. apost. pp. edit. an* 1724. *pag.* 21. *seqq.*, et Eusebium *lib. III. hist. cap. XXXVI. p.* 131. *edit. Cantab.*

(3) Confer Lequienium *tom. I. p.* 695.

(4) Ignatius *ibid.*, Eusebius *ibid.*

(5) Ignat. *ibid. p.* 22.

(6) Ignat. *epist. ad magnesianos num.* 2. *p.* 17., Euseb. *ibid. p.* 131.

(7) Num in hac ad Maeandrum, an in altera Magnesia martyr Charlemplus obierit, incertum est. Vide Bolland. *ad d. X. februar. tom. II.* Id oppidum turcae *ghiusel assar* vocant, hoc est, *pulcrum castrum.*

(8) *Tom. I. p.* 331. *et seq.*

(9) Assi episcopus Orion an. 325. subscripsit synodo nicaenae. Confer Lequienium *tom. I. p.* 701. *seqq.*, quo loco antistites, post Orionem, Assi recenset. Ante hunc praesulem, quem modo nominavi, quinam ei ecclesiae praefuerint, statui nullo modo potest.

episcopi quarti saeculi initiis in tabulis ecclesiasticis memorantur. Pergami cum Iohannes morabatur, coetus erat (1) illustris christianorum. Ei antistites Caium primum, inde Antipam praefuisse veteres aliqui, quorum tamen magna non est auctoritas (2), scriptum reliquerunt. Antipae (3), si modo is pergamenorum episcopus fuit, Angelus ille successit, cuius est ab Iohanne (4) in apocalypsi facta commemoratio. In ea ecclesia cum Domitianus de nostris hominibus delendis cogitasset, aliqui fuerunt, qui summa fortitudine, constantiaque tormenta perpeti, mortemque obire potius, quam eiurare (5) Christum statuerunt. Sed ubi nicolaitarum factio nata est, eorumque aliqui Pergamum seducturi fortasse orthodoxos venerunt, pergameni, ac si nihil ab eis metuendum esse arbitrarentur, eosdem hospitio exceperunt, secumque una in coetu versari passi sunt. Qua de re quum graviter conquestus Iohannes fuisset, denunciassetque fore, ut nisi nicolaitas pellerent, parem noxiae poenam ferrent; pergameni, ut sibi, suisque prospicerent, nihil sibi cum haereticis commune esse oportere rati, eis ecclesiae aditum interdixerunt. Igitur qui post Pergami vixerunt praesules ecclesiae, non modo sibi a communione eorum temperarunt, quos minus esse orthodoxos cognoscerent, sed eos etiam oppugnarunt. Quo in genere (6) Theodotus saeculo tertio laboravit, qui cum accepisset colorbasianos insanire, catholicosque pervetere conari, synodum habuisse fertur, qua eorum opiniones haerescos condemnaverit. Post (7) Carpus, qui summo propagandi evangelii studio flagraret, continerique limitibus dioeceseos nequiret, alio etiam eamdem ob caussam contendit, sociisque usus, qui non minore tuendae, dilatandaeque religionis desiderio arderent, multos ab idolorum superstitione revocavit, et ad sacra christiana colenda perduxit. Quod ubi nunciatum praesidi est, cui datum negotium ab Decio imperatore fuerat, ut ne impune ferre christianos

(1) *Apocal. cap.* II. v. 12.

(2) Confer Lequienium *or. christ. tom.* I. *p.* 713.

(3) Antipas martyr apud pergamenos obiit, ut constat *apocal. cap.* II. v. 13. At nusquam traditum ab Iohanne est, hunc episcopum fuisse pergamenis datum.

(4) Iohannes *apocal. l. c.*

(5) Apocal. *cap.* II. v. 13.

(6) Ita enim scribit auctor, quem Praedestinatum vocant, apud Sirmondum *tom.* I. *opp. p.* 469.

(7) De Carpo episcopo *Euseb. lib.* IV. *cap.* XV. *p.* 173. » Aliorum praeterea, qui in urbe Asiae Pergamo sub id » tempus martyrium passi sunt, acta etiamnum circum» feruntur, Carpi videlicet Papuli, et mulieris cuiusdam » Agathonicae, qui post multas, atque illustres fidei no» strae confessiones, glorioso exitu consummati sunt. De» cio autem imperatore functus Carpus martyrio est, si » actis martyrii fides ». Quamquam Eusebius in M. Aurelii tempore rem omnem referat. Confer Valesii *adnotationes in mox recitata Eusebii verba.*

sineret, Carpum, ceterosque comprehendi, Pergamum reduci, excruciarique, quoad animum efflarent, iussit (1). His, aliisque martyrio coronatis, Pergami, atque in finitimis civitatibus non minus christianae opes crescere, atque amplificari sunt visae. Quae pergamenorum, eadem pene anaeorum (3), colophoniorumque (2) ecclesiarum primordia, atque incrementa fuerunt. Discipulis enim apostolorum episcopis initio usae, ita sunt certaminibus fortissimorum Christi martyrum, prodigiisque illustratae, ut iam quarto saeculo nulli fere in his oppidis cultores idolorum degerent. Nam smyrneuses a Paulo primum (4), tum ab Iohanne evangelista misteriis christianis initiati, in Strataeae, quem Timothei propinquum fuisse, et Pauli auditorem memoriae traditum est, aedes convenire, remque divinam facere consuerant. Sunt, qui huic Strataeae mandatum ab apostolis fuisse, ut ecclesiam administraret, eique mortuo Bucolum successisse, scribant (5). Bucolus iis praesidiis, quibus altiores in animis hominum radices agere christiana religio solebat, cum multis magnisque partibus coetum christianorum auxisset, virtutis, ac meritorum plenus decessit. Atque is ille antistes smyrnensium fuit, ut criticorum plurium huiusce temporis fert opinio, cui Iohannes adolescentulum bono, ut videbatur, ingenio praeditum etiam, atque etiam commendavit, utque daret operam, ne quid ille detrimenti caperet, praecepit. Sed adolescens ubi aetate crevit, amicosque summae audaciae, improbitatisque morum paravit, paullatim a recta institutione vitae deflexit: inde aliena carpere, divina, atque humana iura miscere, deponere pudorem, nihil demum pensi, ac moderati habere coepit. Quumque ob ingentia flagitia versari sine metu in civitate non posset, consilium in solitudinem abeundi suscepit. Quo loco homines sceleratissimos nactus, qui latrociniis vitam sustentarent, eorum se ducem fieri curavit. Iohannes forte ab exilio Smyrnam reversus, ad episcopum convenit, ex eoque de iuvene, quem suae curae crediderat, quaesivit. Ille suspirare, lacrimari, flere, casum adolescentis lamentari, ac si functus vita fuisset. Tum apostolus, quin pa-

(1) Vide acta apud Bolland. *tom.* II. *april. p.* 965.

(2) Ita enim coniicere licet, quod credibile non sit, illustria oppida fuisse a nostris hominibus omissa, quin ab errore liberarentur. De martyribus, et episcopis anaeorum videndus Lequienius *tom.* I. *p.* 717. *seq.*

(3) Vide Lequiedium *ibid. p.* 725. *seq.*

(4) Confer quae collegit Lequienius *ibid. p.* 738. *seq.*

(5) Consule *synaxar. Basilii ad d.* XVI. *februar.*, et Suidam ad *voc. Polycarpus.*

lam eloquere? inquit. An periit? Enim vero, respondit antistes, periit. Nam etsi vivit, tamen ita vivit, ut periisse funditus videatur. Re, ut evenerat, percepta, Iohannes percunctatus quonam tandem iuvenis profugisset, ad eum magnis itineribus contendit. Interim illi transfugae nunciatur, ad se apostolum senem venire: qua re vehementer commotus, nam inerat ei adhuc sensus aliquis verecundiae, ferreque aspectum senis proinde non poterat, alio extemplo proficisci decrevit. Subsequutus est abeuntem senex, atque ubi eumdem vidit, suo nomine appellavit. Oravit, obsecravitque, sui ut misereretur, seque respiceret, neque obstinato se animo iret perditum. Reminisceretur eorum, quae gesta pro ipsius salute fuissent. Rediret supplex ad Christum, qui ea misericordia est, ut neminem, qui ad se reverteretur, auxiliumque postularet, perire sineret. His aliisque ab Iohanne dictis, transfuga cogitans, quae improbe, scelesteque fecisset, quantoque in sempiterni interitus periculo versatus esset, permotusque promissis senis, ad hunc tandem accessit, sibique ut veniam a Deo impetraret, magno et dolore, et fletu poposcit. Iussum, ut bono animo esset, Iohannes Smyrnam in nostrum hominum coetum reduxit, hortatusque, ut in fide, ac disciplina, quam rursum profiteretur, maneret, alio se praedicatum evangelium (1) contulit. Atque haec ratio esse consuerat, qua maiores nostri, ut vel ethnicos ad ecclesiam adducerent, vel eos, qui lapsi erant, converterent, utebantur. Mortuo Bucolo, Polycarpus auditor Iohannis episcopus smyrnensium dictus est. Is, ut erat singulari doctrina, castitate, sanctitate morum, donisque caelestibus instructus, incredibili felicitate magnam civium copiam, ut christianae religioni nomen daret, permovit. Traiano imperatore, quum Smyrnam Ignatius antiochenorum praesul pervenisset, quoque in statu eius civitatis ecclesia esset, cognosset, episcopi studium tuendae propagandaeque veritatis collaudavit, presbyterisque deinde scripsit, ut optimo praesuli, quod hactenus fecerant, parerent. Nam populum, quem esse pietati, ac religioni deditum videret, ut ne ab incoeptis desisteret (2), commonefecit.

(1) Vide Eusebium *lib.* III. *cap.* XXIII. *pag.* 112. *seq.*, qui accepit ex Clementi alexandrini libro, qui inscribitur, *quis dives salvandus*, edito a Combefisio *tom.* I. *auct. bibl. gr. lat. ss. pp. pag.* 185. *n.* 42., et a Pottero *tom.* II. *opp. Clem. alex. edit. oxoniensis.*

(2) Confer epist. Ignatii ad smyrnaeos *tom.* II. *pp. apostolic. p.* 33. *seqq. edit. an.* 1724., et ad Polycarpum *ibid. p.* 39. *seqq.*, et Eusebium *lib.* III. *hist. eccl. cap.* XXXVI. *p.* 131.

Re igitur ad Pii, et Marci Antoninorum tempora feliciter gesta, quum essent permulti, qui Polycarpum seductorem plebis, ac deorum inimicum (1) vocarent, ideoque occidi poscerent, praeses provinciae, qui christianos aversabatur, horumque antistites, propterea quod ab idolorum cultu mortales avertere solerent, ferre impune nolebat, capi hominem, atque ad se adduci imperavit. Aberat tum ex urbe Polycarpus; quo tempore oblatum ei visum est, quod illi mortem impendere significaret. Interim, qui missi a praeside fuerant, domum, in qua ille latebat, accedunt, quaeque sibi essent imperata, exponunt. Igitur comprehensum, in urbem deducunt. Id ubi elatum in populum est, clamare hostes, postulareque a praeside, atheum bestiis ut exponeret. Praeses in amphitheatro sarmenta circumdari, atque accendi, in medioque locatum Polycarpum, exuri vivum praecepit. Sed qui aderant improbi viri, cum ignis vim minus esse vehementem viderent, quam ut eum vita privaret, carnifici ut propius accederet, senemque conficeret, imperarunt. Ut carnifex, quod iussus est, fecit, columba continuo egressa e rogo est, sanguisque ex martyris corpore tanta copia manavit, ut flammas extingueret. Quo prodigio permoti plerique, eiurata superstitione, nostris se institutis addixerunt. Ita quin martyriis delerentur, his ipsis, prodigiisque reipublicae christianae opes augebantur. Smyrnenses cum victos episcopi sui constantia, certaminibusque ethnicos fuisse perspexissent, litteras ad proximas Asiae, aliasque ecclesias miserunt, quibus eas rerum omnium, quae contigissent, certiores facerent, significarentque quo die quotannis christianos Smyrnam concurrere, et ad sepulcrum martyris vigilias agere oporteret. Polycarpo Papyrius (2), huic Camerius, Camerio Thraseas successit, qui nisi pari celebritate, at pari tamen virtute, diligentiaque floruerunt. Longe discrepans exitus Eudaemonis fuit (3). Decio enim imperatore, quum publicata edicta fuissent, quibus praesides provinciarum in christianos animadvertere, et omnia cruciatus exempla edere iubebantur; captus ab

(1) Confer acta martyrii apud Euseb. *lib.* IV. *hist. cap.* XV. *seqq. p.* 160. *seqq. edit. Cantabr.*, et *tom.* II. *apostolic. pp. pag.* 195. *seqq. edit. an.* 1724., et apud Ruinartium *act. ss. mm. sincera p.* 27. *seqq. edit. veronensis.* Mitto ceteros actorum eorumdem editores, ne sim longior, quam oportet.

(2) Confer Lequienium *ibid. p.* 470. *seqq.*

(3) Consule acta s. Pionii mart. apud Ruinartium *pag.* 125. *edit. Veron.* Ante Eudaemonem Thraseam sanctum virum rexisse smyrnensem ecclesiam putat Lequienius *tom.* I. *or. christ. p.* 741. Est autem Thraseae episcopi et martyris a Polycrate honoris causa facta mentio apud Euseb. *lib.* V. *hist. cap.* XXIV. *p.* 244. *edit. Cantab.*

hostibus Eudaemon, sacrificareque coactus est. Quod ut est factum, ethnici Pionium, ceterosque, qui eodem tempore comprehensi, coniectique in vincula fuerant (1), adeunt. Exemplum episcopi proponunt. Eos ut sacrificent, itaque suis, suorumque rebus prospiciant, hortantur. Illi aegre se ferre casum episcopi dicunt. At quod ille fecit, non vitio religionis, quam ante coluisset, sed culpa esse eius, atque etiam damno factum. Sibi ille prospiceret, qui tam turpiter lapsus esset. Nam proditorem imitari nolle se homines christianos, quos fortes Christus suo praesidio fecisset. Experirentur ethnici; cruciarent innocentes, lacerarent, laniarent. Paratos esse quidvis perpeti se, non ut damnum, cuius ille caussa fuisset, repararent solum, sed ut sanguine quoque suo veram religionem confirmarent. Hostes nominis christiani, cum deterreri confessores a sententia nequire animadvertissent, adduci eos ad supplicium, atque interfici iusserunt. Igitur qui verbis ante, iidem morte sua timidos, dubitantesque propter vim, atque metum confirmarunt, ethnicosque moltos, qui sanctis viris, ut Christum eiurarent, auctores fuerant, ab errore, et scelere ad veritatem, virtutemque colendam adduxerunt. Aucta deinceps smyrnensis ecclesia ita est, ut Constantini tempore perpauci in oppido reperirentur, qui idola tenerent, diisque preces esse adhibendas arbitrarentur. Sed post synodum nicaenam, quod (2) ab arianis imperatores circumventi, partaque magna vis, atque potestas fuisset, non minima antistitum asianorum pars est in errorem (3) abrepta. Igitur medio IV. saeculo videbantur ecclesiae a Paulo, et Iohanne constitutae, totque sanctorum praesulum studiis, prodigiis, sanguine propagatae vel eo errore detineri, quem iidem ipsi apostoli non verbo solum, sed scriptis etiam reprobassent, vel administrari ab impiis, sacrilegisque viris, qui erroris patrocinium suscepissent. Post romanorum pontificum in primis auctoritate, Theodosiique, ac filiorum auxiliis, factione arianorum depressa, atque deleta, cultus religionis verae restitutus ecclesiis est, neque ad ea tempora ullus est locus arianis, aliisque haereticis in Asia relictus,

(1) *Act. s. Pionii ibid. p.* 125. *seqq.*

(2) Synodi nicaenae decretis subscripsit Eutychius smyrnensis episcopus. Confer Lequien. *tom. 1. pag.* 741. Neque vero ullus est vetus scriptor, qui eius urbis episcopum aliquem ab arianis stetisse dicat. Id quod de nonnullis aliis Asiae ecclesiis dici debet.

(3) In his Menophantus, et Erethius ephesini. Vide Lequien. *tom. 1. p.* 674. *seqq.*, aliique nonnulli aliarum ecclesiarum, quos numerat et seqq. paginis Lequienius, quos equidem, ne longior sim, praetermitto.

quibus graeci ab ecclesia romana sese omnino seiunxerunt. Nam etsi fuerunt aliqui in provincia episcopi, qui adversus Photium Ignatii (1) partes defenderent, tamen Michaële Cerulario patriarcha constantinopolitanorum undecimo saeculo rebus novis studente, curanteque, ut orientis ecclesiae a nostris deficerent, coacti a graecis Augustis asianis etiam fuerunt, ut qui eorum imperio parerent, eosdem de Spiritu sancto non procedente a Filio, de producta ad iudicii usque diem beatitate, quae in *aspectu Dei* constituta est, de negando primatu sedi apostolicae, errores probarent, quibus constantinopolitani delectabantur. Quamobrem post paucos annos tanti flagitii poenas luerunt. Nam Asia ab turcis capta, quae oppida et aedium amplitudine, et multitudine civium celebrabantur, multis patria sponte cedentibus, aliis dura pressis captivitate, aedificiis autem vetustate collapsis, in eum statum redacta sunt, ut vici, non urbes appellari hac nostra aetate possint. Ephesus, quae urbs ceteris praeferri merito consuerat, perpaucos nunc incolas christianos habet (2) sine episcopo, imperitos rerum, schismaticos, miseros, egentes, durissimaque pressos servitute: nam si qui sunt alii, sunt autem minimo numero, ii Muhamedi partibus student. De Pergamo autem quid memorem, quod oppidum in easdem fere incidit, in quas Ephesus (3) calamitates? De Asso vero, Trallibus, Colophone nihil dicam, quas urbes vel pene ever-

(1) Horum meminit Lequienius in catalogis episcoporum provinciae Asiae *loc. indic.*

(2) Thomas Smithius *opusc. de sept. Asiae ecclesiis pag.* 155. « Ephesus, *inquit*, a turcis *Ajasalik* (vel *Ajasaluk*) dicta, ... ob rudera venerabilis .... Columnas (in ea urbe) marmoreas disiectas, et submotas offendimus alias albi coloris, misti alias. Hae autem erant prope templum Dianae (cuius fundamentis ecclesiam christianos inaedificasse verisimile videtur), quarum diameter erat septem circiter pedum, longitudo quadraginta ... Non procul a Dianae templo versus Boreapeliotem humi iacet amplum lavacrum e lapide porphyretico efformatum, cuius interior circulus ab extremo ad extremum sex circiter pedes continet. Hoc d. Iohanne olim usum fuisse quidam asserunt, eadem incerta traditione confisi, quatuor adhuc columnis restantibus, quibus id institisse volunt. At parum credibile est *christianos sub Domitiano, et Traiano*, quo tempore tot gravia passi sunt, opibus, et dignitatibus auctos, et quorum mysteria, et ritus religionis clam in cryptis fiebant, et celebrabantur, de tanta magnificentia meditari, et consulere ... Quam splendida, et magnifica templa essent, ostendit unicum illud, quod hodie restat, divi Iohannis memoriae consecratum, ad septemtrionem, iam turcarum mosches, septuaginta passus longum, latum viginti, cuius duos tholos sustinent quatuor insignes columnae ». Confer etiam Cornelium Bruynium *voyage au Levant tom.* I. *p.* 91. *seq. edit. an.* 1725. De graecis, qui nunc oppidum incolunt, sic habet Turnefortius *tom.* II. *voy. au Levant p.* 202. « Urbem, quae a Stephano Byzantio ἐπιφανεστάτη appellata sit, in vicum esse redactam, habitarique a familiis graecis triginta circiter, vel quadraginta ». Confer Sponium *voy. du Levant pag.* 336. *tom.* I. *edit. Lugdun. an.* 1678. ubi de septem Asiae ecclesiis agit.

(3) Confer Smithium *de sept. eccl. As. p.* 114. *seqq.* Sponium, qui *pag.* 245. narrat, « christianos pergamenos in miseria, et squallore versari. Eorum ecclesiam cathedralem s. Iohannis, quae ad orientem aciem spectat, eversam pene, ac dirutam esse ... vix in oppido quindecim christianorum familias agere, qui agros colunt. Ecclesiam eos unam habere, quae Deo in honorem s. Theodori dedicata sit ».

sas, vel multis partibus diminutas, aut nulli christiani, aut pauci, iique errori addicti, incolunt; nisi aliquos armenios demas, qui eo mercaturae caussa commeant, vixque aliquando praedicatores, hoc est dominicanos, ex eadem gente magistros vident, qui eodem se interdum conferunt, suosque instituunt, ne longa consuetudine graecorum, turcarumque vitiari eos, inducique in errorem sinant. Smyrna portus etiam nunc incolarum numero, urbisque vetustate celeberrimus est. In eo oppido praeter turcas, graecos schismaticos, armenios monophysitas, britannos, batavos (nam iudaeos praetereo, qui fere omnes hispanico sermone utuntur), sunt etiam catholici cives non pauci, quibus episcopus quandoque, persaepe vero vicarius apostolicus a sacra congregatione de Propaganda fide praeficitur (*). Coenobia ibidem *franciscanorum observantium*, *capuccinorum*, *iesuitarumque* cernuntur, qui statis diebus concionem convocant, plebemque instituunt. Mercatores galli in iesuitarum, et capuccinorum templa frequentes confluunt, sacrificioque intersunt, concionantesque sacerdotes audiunt, quod ipsi quoque ex eadem fere omnes natione sint, linguamque, dum conciones habent, persaepe utantur gallorum. Veneti, ceterique itali *observantes franciscanos*, propterea quod hi etiam magnam partem itali sint, adeunt, inque horum ecclesia mysteria percipiunt, disserentesque de rebus divinis, deque moribus sacros oratores intelligunt. Armenii orthodoxi dum dominicanum aliquem e gente sua Smyrnam venisse, divertisseque ad franciscanos cognorunt, diebus festis ad eum conveniunt concionantem audituri. Atque optandum sane esset, ut qui Asiam peragrant armenii ex eodem ordine sacerdotes, Smyrnae hospitium haberent. Namque hoc modo multo suis civibus maiorem afferrent partem commodorum (1).

CAPUT XIV.

IN CYCLADIBUS INSULIS.

Lesbus, et Chios proximae sunt Asiae insulae, quarum una ab altera sexaginta circiter passuum milla distat. Metylenes urbs

(*) Nunc vero inter sedes archiepiscopales numeratur. *Emend. nota.*

(1) De Smyrna agunt Smithius, Sponius, Bruynius, Tournefortius, innumerique alii, qui sua itinera descripserunt. Quae autem de christianis smyrnaeensibus dixi, ante annos vigintiduos hisce oculis egomet vidi.

in Lesbo est antiquissima, cuius olim antistites iure metropolitico utebantur. Sed quo primum tempore in insulam invecta christiana religio fuerit, non satis constat. Hoc certum est, ante Constantinum ecclesiam Metyline fuisse, martyrasque viguisse, qui eam mirifice amplificaverunt. Nunc turcis paret, incoliturque a civibus maiore parte graecis schismaticis, et muhamedanis. Nam etsi in ea catholici degunt, sunt tamen exiguo numero, ortique parentibus latinis, qui sedes in insulam mercaturae caussa transtulerunt (1). Chii, quae decem fere millibus passuum a continenti Asiae abest, urbs est ad orientem solem spectans, et multitudine civium, et aedium magnitudine, et agri amoenitate ceterarum omnium, quae in proximis insulis cernuntur (2), facile princeps. Cum Paulus apostolus in Syriam navigaret, *contra Chium stetit*, ut est auctor Lucas (3) in actis apostolorum. Sed quod in oppidum ingressus non fuerit, neque in pago vicove ullo constiterit, nulla caussa est, cur eum institutorem ecclesiae chiorum fuisse putem. Isidorus miles alexandrinus, quum, Decio imperatore, Chium appulisset, seque christianum esse affirmasset, in ius vocatus, iussusque idolis sacrificare, quod Deo, quam hominibus parere se malle dixisset, multis tormentis excruciatus, capitis denique condemnatus est. Elatum deinde corpus a Merope matrona, quae christianis partibus studebat, et asportatum opportunum in locum, atque conditum fui . Quae res plane efficit, medio sae-

(1) Est tamen aliquibus visum, fuisse in ea insula fundamenta religionis christianae opera Pauli iacta, qui eodem appulit ; *act. apost. cap.* xx. v. 14. Nam etsi ille insequente die inde secesserit, pertamen credibile est, relictos ibidem aliquos fuisse, qui ecclesiam instituerent. De Metylenes episcopis confer Lequien. *tom.* 1. *pag.* 953. *seq.* De statu hodierno insulae, vide Turnefortium *tom.* 1. *p.* 158. *seq.*, et Sponium *pag.* 195. *tom.* 1.

(2) Non is ego sum, qui amore me patriae duci ita sinam, ut plus ei tribuam, quam veritas poscere videatur. Qui enim mihi siculi difficulter credendum censerent, hi consulant itineraria doctissimorum virorum, qui de Chio insula loquuti sunt, multoque plura de numero civium, de aedificiis chiorum, de moribus, de templis dixerunt, quam ego dicere aut debeam, aut ob temporis, librique brevitatem possim. Consule Turnefortium *tom.* 1. *p.* 140. *seqq.*, Bruynium *tom.* 1. *p.* 533. *seqq. edit. an.* 1725. quo loco « On pourroit, *inquit*, avec raison appeller cette île le paradis de tout la Grèce etc. », mitto Sponium, Petrum Valleum, Thevenotum, Abbatem a Burgo, sexcentosque alios, qui in suis itinerariis de insulae eiusdem amoenitate, incolisque loquuti sunt. In ea praeter templum, quod populares Homeri scholam appellant, vix ullum reperire vetus monumentum licet. De schola eadem confer Leonem Allatium *lib. de patria Homeri p.* 230. *seq. edit. an.* 1640. Chii multos antiquos cives suos commemorant, quos fuisse litterarum, philosophiae, poeseosque laude illustres constat. In his Homerum, Metrodorum, Theopompum historicum, aliosque numerant. Sed de Chio, si Deus, ut diu vivam, concesserit, agam data opera aliquando, et quae ad eam pertinent, illustrabo, quoad eius fieri poterit diligenter. Interea hoc moneo. Nullum fere veterem aut historicum, aut poetam celebrem fuisse, qui Chii insulae non meminerit.

(3) *Act. apost. c.* xx. v. 15. „ Et inde (ex Metylene) „ navigantes sequenti die pervenimus ἀντικρὺ contra „ Chium „.

culo tertio Chii christianorum coetum (1) viguisse. Verum quo tempore introducta eodem religio nostra fuerit, ne coniectura quidem assequi possum. Non enim cives moror meos, qui aevo apostolorum inlatam in insulam fuisse defendunt. Etsi enim ardeo amore patriae, numqnam tamen committam, ut quisquam mihi hanc esse veritate cariorem putet. Mortuo Decio, persequutoribusque religionis, restituta ecclesiae chiorum pax fuit. Igitur crevit deinceps maiorem in modum, episcoposque nacta est, quorum aliqui synodis, qnae contra hereticos coactae fuerant, subscripserunt. Verum ubi graeci a romana ecclesia desciverunt, qui in urbe, vicisque erant ex eadem gente, sequuti sunt partes patriarcharum constantinopolitanorum. Cumque genuenses familiae aliquae Chium venissent, sedesque ibidem constituissent, remque in insula publicam administrare coepissent, cum errare graecos perspicerent, metuerentque, ne si ceremonias, moresque eorum sequnti essent, schismati ipsi quoqne, atque haeresi assuescerent; episcopum a romanis pontificibus quaerendum putarunt, qui presbyteros consecraret, remque divinam ritu latinorum faceret. Templa praeterea in urbe, vicisque aliquot extruxerunt, in quae nostris convenire, sacrisque mysteriis interesse liceret. Graeci, qui id graviter ferrent, cum de pace cum romana ecclesia egissent, tum id facile praeter cetera impetrarunt, ut chiis a patriarcha (2) constantinopolitano episcopus daretur. Sed ubi animadversum est, eos, qui implicati errore ante fuissent, novis rebus studere, neque manere in fide velle, sunt enim leves graecorum, minusque constantes in pactis, conventisque servandis animi, rursum chii latini ritus, qui schisma vehementer aversabantur, praefici sibi antistites, quales initio habuerant, curarunt. Atque is nostrorum hominum in ea insula ad tempora Pii V. pont. max. status fuit. Nam turcae, quamquam oppida Asiae, Macedoniae, Thraciaeque omnia in potestatem redegerant, tamen impediendum non putarunt, quo minus familiae genuensis generis, de quibus supra demonstratum est, quasque sibi stipendiarias turcae fecerant, principatu insulae potirentur, suisque legibus, atque institutis viverent. Sed XVI. ec-

(1) Vide Bollandianos *tom.* III. *mensis maii p.* 445. *seqq.*, et *tom.* I. *iulii ex Basilii menolog. p.* 692.

(2) Καὶ ἀρχιερέα εἶναι ἐκ τῆς ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησίας κεχειροτονημένον. Confer Lequienium *tom.* I. *p.* 932.

clesiae saeculo, cum eo praefectus classi turcicae appulisset, urbemque in deditionem (1) accepisset, quibusdam nobilibus Theodosiam, quae deinde *Caffa* est appellata, discedere coactis, et aliquibus Iustinianis adolescentulis captis, atque Constantinopolim abductis, latinis permultis manendi in patria potestatem fecit, utque suum ritum colerent, permisit. Interim (2) illi ipsi adolescentuli maiore parte, quod mori potius se velle dixissent, quam assentiri his qui eos ad Muhamedi sectam amplectendam impellere conarentur, gravissimis tormentis affecti, martyres decesserunt; reliqui vero, quorum minis, terroreque suppliciorum expugnata constantia est, cum primum licuit, fuga sibi salutem petierunt, atque in eas regiones profecti, in quibus tuto vivere, patriamque religionem palam profiteri possent, pie deinceps, integreque vixeruut. De martyribus cum esset enunciatum, Pius V. pont. max. gravissimam habuit ad senatum S. R. E. cardinalium orationem. Interim chii orthodoxi schismaticis auctoritate praestabant, et homines domi, forisque habebant, qui doctrina, virtute, dignitate singulare afferrent patriae decus, et ornamentum. In his Vincentius Iustinianus, qui anno 1558. magister ordinis praedicatorum electus, anno 1570. in collegium cardinalium a Pio V. pontifice cooptatus est (3). At graeci, qui animo semper inimico in latinos fuerunt, cum pati nequirent, eosdem latinos sibi anteponi; gratia apud turcas, donis, artibus denique omnibus obtinuerunt, ut pares primum, tum longe superiores nostris essent. Exitu fere saeculi superioris Zenus classe Chium pervenit, et insulam in potestatem redegit venetorum. Sed cum turcas naves parare, eoque maioribus copiis venturos prospiceret, de fuga cogitare coepit; accitisque primis civitatis, quid sui consilii sit ostendit. Hortatur eos, ut nisi in summum fortunarum, vitaeque discrimen adduci

(1) Confer Tournefortium l. c., et Sheveuotum l. c.

(2) Extat de adolescentibus iisdem libellus italice editus ab abbate Michaële Iustiniano.

(3) Praeter Vincentium, fuerunt chii cardinales ex eadem gente Iustiniana duo, Benedictus, atque Horatius. Horatius autem custos primum, tum ubi est S. R. E. cardinalis renunciatus, praefectus bibliothecae vaticanae fuit. Ediderat is acta s. synodi florentinae ann. 1638. Romae. Pag. vero 349. sic habet de se ipso. « Erant » sub eiusdem reipublicae genuensis dominio aliae etiam » regiones, et orientis insulae, inter quas et Chios, » quam a praefata republica primum, deinde ab imperatoribus, Iustiniana nobilis ianuensis familia pleno, ac perpetuo iure obtinuit, in qua et ego eiusdem familiae natus sum ». Iam vero initio saeculi superioris singulari vitae sanctitate floruit Maria Raggia vidua, quae Chii cum diu egisset, tum Romam venit, ubi sancte decessit, sepultaque est in aede s. Mariae super Minervam. Viri doctrina conspicui eamdem insulam superiore saeculo illustrarunt, in quibus Leo Allatius vir doctissimus, et Georgius Coresius, et Ligaridius fuerunt. De Timotheo Iustiniano tunc episcopo Chii, cum capta a turcis urbs est, consule Fontanam *theatr. dominic. pag.* 168. *tit.* 167.

velint, naves conscendant, secumque in ditionem venetorum proficiscautur. Leonardus (1) Balsarinus episcopus tunc erat chiorum latini ritus. Is quod se in suspicionem proditionis a graecis vocari intelligeret, deserere ecclesiam, unaque cum Iustinianis plerisque, Castelliis, Timoniis, Guiducciis, aliisque nobilibus permultis abire in Peloponnensum constituit. Turcae principatu civitatis potiti, templa omnia latinorum everterunt, virosque nobiles quatuor suspendendos (2) laqueo iudicarunt, quos coniurationem cum Balsariniis, et Castelliis fecisse, venetisque persuasisse, ut in insulam venirent, acceperant. Eorum unus Iohannes e gente Castelliorum fuit, cuius iuvenis eximia pulcritudine cum turcae casum miserarentur, tentandam esse virtutem existimaruut. Itaque eum certiorem faciunt, perfacile esse supplicium vitare. Nam si Muhamedo assentiatur, sciat se non modo salvum futurum, sed etiam cogniturum quid munificentissimi turcae possent. Ad haec ille innocentissimus respondit: iniuste se esse damnatum, qui conscius sibi erat, nihil se cum venetis de deditione civitatis egisse. Quod hortarentur, ut si vivere vellet, ad Muhamedi sectam transfugeret, scirent, extorqueri ab se nullo modo posse, ut tanto suo damno vita frueretur. Esse namque sibi exploratum, eos, qui Christum deserant, perpetuo esse perituros. Itaque abirent. Nihil enim se laborare. De fortunis, de domo, de capite suo, quod visum illis esset, statuerent. Pro his rebus omnibus, quae facile intercidant, esse sibi in caelo paratum sempiternum regnum. Igitur quum proficere quidquam se posse turcae diffiderent, eum in supplicii locum, una cum aliis tribus deduci, atque suspendi iusserunt. Interim latini iisdem in templis, in quibus graeci congregabantur, celebrare sacramentum eucharistiae solebant. Post consul gallorum, qui in Mamachiorum aedibus agebat, aulam domus, Iacobi Mamachii rogatu, in sacrarium convertit, et franciscanis, ceterisque latinis sacerdotibus, ut eo convenirent, ac divina officia persolverent, potestatem fecit. Sed quod is ad capuccinos, qui coenobium, privatumque sacellum extruxerant, accedere constituisset, Iacobus consulem britannum, qui orthodoxus erat, permovit, ut loco galli in aedes suas veniret; nisi enim auctoritate

(1) Confer Garzonium, et historicos ceteros reipublicae venetae ad an. 1694. seq.

(2) Consule Tournefortium ibid.

aut gallorum, aut britannorum deterriti essent, muhamedanos in se impetum facturos, et suam domum, sacrariumque eversuros. Ruri quoque, ut alii latini nonnulli, ita Iacobus in privato sacello ab latinis sacerdotibus rem divinam fieri curabat, eosque ad synaxim vocare consuescebat, a quibus nihil esse timendum arbitraretur. Sed a Balsarinii secessione ad an. 1720. latini ritus chiorum ecclesia episcopo vacarat. Quo tempore a sacra congregatione de Propaganda fide vicarius, ut vocant, apostolicus ei praeficiebatur, qui catholicos regeret. Eo, quem dixi, anno, cum Caroli VI. romanorum electi imperatoris Augusti, aliorumque principum christianorum officiis, restitutum templum s. Nicolai fuisset, Philippus Bavestrellus, qui *vicarius apostolicus* aliquamdiu fuerat, dictus ab eadem s. congregatione episcopus est chiorum. Paullo post dominicani, franciscani, quos reformatos vocant, et iesuitae aedes sacras aut novas extruxerunt, aut veteres, quae furore hostium eversae fuerant, restituerunt. Id turcae, nescio sultano, factum fuisse aiebant. Igitur Constantinopolim scripserunt, ut quid facto esset opus, cognoscerent. Acceptis a Sultano litteris, quibus praeceptum erat, ut eiusmodi aedificia diruerentur, dominicanos principio aggrediuntur. Horum ecclesia, coenobioque funditus eversis, ad iesuitas contendunt, eorumque sacrarium destruunt. Capuccini pecunia, ne quid simile patiantur, agunt. Nam reformati franciscani consulis britannici, qui etiam germanorum consul erat, auctoritate, ornamentis ex aede sacra detractis, periculum vitant. Episcopus, primique civitatis aut Constantinopolim abducti, indignisque modis tractati, aut in carcerem obscurum coniecti, magnam vim pecuniae, ut sese liberent, turcis numerant. His liberatis, novae sunt deinceps in nostros coortae, graecorum in primis calumnia, tempestates. Anno circiter 1745. franciscani, quos reformatos appellari diximus, germanorum auxilio, facultatem extruendae ecclesiae impetrarunt, quo cuique nostrum accedere ad sacram synaxim sine periculo liceret. Nunc se res latinorum in insula hoc modo habent. Divina officia presbyteri laici in ecclesia episcopali s. Nicolao sacra peragunt. Praeterea sacraria in vicis quibusdam, agrisque obtinent quatuor. Hospitia quoque in oppido sunt dominicanorum, iesuitarum, franciscanorum, et capuccinorum. Solis franciscanis templum, ut demonstra-

vimus, concessum est. Scholae sunt ibidem publicae iesuitarum, franciscanorum, et sacerdotum quorumdam laicorum. De graecis cum inquirerem, sic reperiebam. Antistitem illis a patriarcha Constantinopoleos dari. Hunc iuribus metropoliticis gaudere, templisque in insula potiri ferme trecentis, quibus presbyteros, quos velit, praeficiat. Monasteria quoque ei esse subiecta monachorum tria, monacharum unum, quibus integrum sit ad suos interdum adire, in aedibusque parentum aliquamdiu degere. Monasteriorum praecipuum esse illud, quod *nean monin* appellant, quodque magnificum templum a Constantino Monomacho extructum, insignemque manuscriptorum codicum bibliothecam habeat. Monachos, sacerdotes, laicosque omnes acerrimos esse hostes latinorum (1).

Sed Cycladum insularum praecipua Rhodus fuit. Quo autem primum tempore rhodii ad christiana sacra accesserint, non satis constat. Nam etsi Paulus in eam (2) venit, tamen quod brevi intervallo ibidem manserit, constitutam ab eo fuisse rhodiensem ecclesiam, pro re certa statui nullo modo potest. Est autem auctor (3) Primasius, rhodiorum aliquos non modo christianis sacris fuisse initiatos, sed episcopos etiam secundo saeculo habuisse, quorum uni nomen *Euphranon* esset. Photinus autem in insula eadem antistes erat, dum imperator Diocletianus omnia crudelitatis exempla in nostros edere (4) decrevit. Constantini aetate Euphrosinus primas in ea ecclesia partes obtinebat, qui synodo nicaenae interfuit. Cum Photius novis rebus studere Constantinopoli coepisset, deque sede patriarchali Ignatium virum sanctissimum exturbasset, Michael rhodiorum metropolita, Ignatii defensionem suscepit, Photiumque, ut ratio postularat (5), exagitavit. Sed eius successores schisma sunt sequuti graecorum. Anno 1309. equites

(1) Haec ego de chiorum rebus paullo copiosius dixi. Confido autem fore, ut aequo animo lectores ferant. Est enim omnibus exploratum reprehendi neminem iure posse, qui plus esse quidpiam patriae concedendum putat. De episcopis graecis insulae confer Lequienium *tom. I. or. christ. p.* 932., de latini vero *t.* III, *p.* 1062. *seqq. Avestrellum* vocat eum qui nunc est, episcopum chiorum latinorum ibid. *Lequien. pag.* 1066., *quem Bavestrellum* appellare debuit. Leo Allatius *lib.* III. *de consensu utriusque eccl. cap.* 8. *pag.* 1059. *edit. Colon.* Graecos, ait, Chii suo tempore latinorum amicos fuisse. Id fortasse exiguo illo temporis intervallo, quo ipse in patria egit, contingere potuit; semper autem non item.

(2) *Actor.* XXI. v. 1.

(3) Sive auctor, quem Praedestinatum vocant. Confer Lequien *tom.* I. *or. christ. p.* 924.

(4) Si tamen actis Clementis ancyrani apud Bollandum *tom.* II. *ianuar. ad d.* XXIII. adiungenda sit auctoritas.

(5) Confer Lequienium *ibid. p.* 925.

hierosolymitani, quos hospitalarios vocant, quod aegerrime ferrent, insulam omnium Cycladum principem Rhodum ab saracenis teneri, multarum navium classem ad eam appulerunt, pulsisque hostibus insulae potiti imperio sunt, episcopumque sibi a pontifice dari curarunt, qui et origine, et ritu latinus (1) esset. Sed ne graecorum animos in se commoverent, committendum non putarunt, ut eis antistes graecus eriperetur. Verum id equites maxime caverunt, ne quis eam sedem occuparet, qui schismaticorum partes sequeretur. Itaque etsi an. 1360. nescio quibus modis metropolita rhodiorum Nilus (2), patria quidem chius, at acerrimus latinorum hostis fuit; tamen XV. saeculo Metrophanes, XVI. vero Elymis, Clemensque ante postremam obsidionem an. 1521., et post captum a turcis oppidum Euthymius singulari pietate, integraque in sedem apostolicam, atque in equites hierosolymitanos fide (3) floruerunt. Eiectis ex insula equitibus, et Euthymio vita functo, data opera a constantinopolitanis patriarchis est, ut rhodiis metropolita daretur, qui eorum similis et moribus, et religione esset.

In insulis *Samo*, *Coo*, *Paro*, *Naxo*, *Thera*, nunc *Santerina*, *Teno*, *Andro*, *Melo*, *Lero*, *Delo*, *Carpatho*, *Tenedo*, *Siphno*, *Lemno* (4), quae initia christianismi fuerint, ne coniectura quidem assequi possum. Nam quod traditum a Luca in actis apostolorum est, Paulum applicuisse aliquando Samum, die tamen uno, quo ibi constitit (5), ullos ne religionem christianam docuerit, discipulosve reliquerit, qui samios instituerent, cum scriptum a nemine veterum auctorum sit, affirmare profecto non ausim. Omnes hasce insulas graeci incolunt. In aliquibus latini quoque ritus homines degunt, quibus a sacra congregatione de Propaganda fide aut episcopus, aut *vicarius apostolicus* praefici solet. *Naxos* archiepiscopalis est sedes (6).

(1) Episcopos rhodienses latini ritus recenset Lequienius *tom.* III. *or. christ. p.* 1050. *seq.*

(2) Consule Leonis Allatii *lib.* I. *cap.* XVIII. *de consen. eu eccl. orient. et occid.*, eiusdemque distribam *de Nilis*.

(3) Vide Lequienium *tom.* I. *or. christ. p.* 927. *seqq.*

(4) Confer eumdem *tom.* I. *p.* 929. *seq.*

(5) *Cap.* XX. *act. apost.*

(6) Episcopos latinos aliquarum insularum Cycladum recenset Lequienius *tom.* III. *p.* 1038. *seq.*

CAPUT XV.

IN HELLESPONTO.

In Hellespontum invecta a Paulo apostolo christiana religio est. Atque eum Troade aliquamdiu mansisse, testis est ipse in iis, quas ad Timotheum (1) dedit, litteris. Scribit autem in actis Lucas evangelistes, se una cum eodem apostolo Troadem contendisse. Igitur sunt, qui (2) Carpum, cuius hospes Paulus fuit, dum in ea urbe agebat, troadensibus episcopum datum suspicentur. *Cyzici*, *Germae*, *Lampsaci*, *Abydi*, *Miletopoli*, *Scepsi* (3), *Parii*, etsi iam usque ab aetate Pauli aliquos saltem, abiecta superstitione, nostris se institutis, ac legibus obstrinxisse, putem; quod ne verisimile quidem videatur, ab eo, qui Troade versatus sit, neglecta cetera Hellesponti oppida fuisse; tamen quibus illae ecclesiae episcopis usae sint, a nemine est veterum litteris commendatum. Post praesules, aliique doctrina, martyriis, rebusque praeclare gestis, rem christianam mirifice amplificaverunt (4). Sed quarto saeculo Hellesponti ecclesiarum quarumdam ariani sedes occuparunt, magnasque illis intulerunt calamitates. Deleta haeresi arianorum, qui potiti iisdem sedibus fuerunt, orthodoxam coluerunt religionem. Sequuti tandem successores eorum schisma graecorum sunt, et, quamvis subacti a turcis, desipere tamen numquam cessarunt.

(1) Confer epist. ad Timoth. II. *cap.* XI. v. 13., *et act. apost. cap.* XVI. v. 10.

(2) Vide Lequienium *tom.* I. *or. christ. p.* 747.

(3) De episcopis harum urbium adeundus Lequienius *pag.* 748. *seqq.*

(4) Vide acta ss. mm. Andreae, Pauli, et Dionysiae apud Ruinart. *pag.* 134. *seq. edit. Veron.*

CAPUT XVI.

IN INSULA CRETA, INQUE PROVINCIIS ACHAIA, ET MACEDONIA.

Cretenses primordia christianismi in insula ab apostolo (1) Paulo repetunt. Is enim etsi eorum mores perspectos (2) habebat, tamen quod converti permultos ad sanitatem posse confideret, eo se contulit, cumque ecclesias constituisset, Titum, cui ob (3) egregiam virtutem plurimum tribuere consueverat, eisdem praefecit, atque ei in mandatis dedit, ut presbyteros ordinaret, qui coetus christianorum moderarentur. Auctis deinde christianorum rebus, ethnici in eos praecipue, quos maiore in celebritate versari intelligerent, saeviendum existimarunt. Quae res quin laeserit, magnopere amplificavit cretensem ecclesiam. Diu autem cum pro orthodoxa religione certassent, cretenses circumventi a patriarchis constantinopolitanis, qui saeculo XI. ab apostolica sede, conflato schismate, omnino defecerant, iis illi quoque erroribus implicati sunt, quibus reliqui fere omnes graecorum. Tantum vero apud ipsos opinio praeiudicata potuit, ut ne tum quidem, paucis exceptis, errare cessarint, cum a venetis (4) subacti, sub latinorum ditionem venissent. Igitur quod indigni patrocinio reipublicae venetorum essent, quae lenissimo in subditos imperio uti solet, a turcis capti, durissima premuntur servitute.

In Achaiam provinciam sive a Petro, sive ab Andrea, sive a Paulo, tamen nullum dubium est, quin priore saeculo ab apostolis introducta christiana religio (5) fuerit. Ac fit quidem ecclesiae Achaiae a Paulo in litteris ad romanos commemoratio. Quod si acta martyrii sancti Andreae numeranda (6) in apocryphis sunt,

(1) Confer *epist. Pauli ad Titum cap. I.* ubi haec habentur: „ Huius rei gratia reliqui te Cretae, ut ea quae „ desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, „ sicut et ego disposui tibi etc. „.

(2) Consule apostolum *ibid.* ubi „ Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta:

„ Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri.

(3) De Tito cretensium apostolo, quem auctor constitutionum apostolicarum *lib.* VII. *cap.* XLVI. ordinatum episcopum cretensium scribit, vide Bollandum *tom. I. ianuar. ad d.* IV., de Philippo Cortinae, consule Bollandianos *ad d.* XI. *aprilis.* De aliis mox. Oriens *tom.* III. *h. c. pag.* 223.

(4) De episcopis latinis in insula Crete, vide Lequienium *tom.* III. *p.* 907. *seqq.*

(5) Vide epistolam ad romanos *cap.* XVI. *v.* 6.

(6) Quamvis contra pugnet Natalis Alexander *tom. I.*

hoc quidem certe nihil obstat eiusdem ecclesiae antiquitati. Atque athenienses a Paulo nonnullos fuisse ad christiana sacra perductos, testata (1) res est. Ex eorum numero Dionysium Areopagitam fuisse constat, quem a Paulo praefectum atheniensi ecclesiae ferunt. Huic Publium successisse a martyrologiorum scriptoribus proditum memoriae est. Igitur diu magno est in honore habita ecclesia atheniensium. Etsi enim, mortuo Publio, res christiana in oppido imminui, atque intercidere visa est, propterea quod nostri ad necem se ab hostibus quaeri perspicerent, ideoque vel sacrificarent, vel fuga salutem petendam arbitrarentur; tamen ubi Quadratus administrare ecclesiam coepit (sunt enim qui eum functum episcopatus munere fuisse censeant), non solum eos, qui in urbe manserant, confirmavit, sed etiam lapsos, ut resipiscerent (2), permovit. Atque ad rem eamdem perficiundam plurimum Aristidis atheniensis philosophi studia contulerunt. Cum enim furore in nostros, dirisque suppliciis animadvertere ethnicos videret, Hadriano imperatori apologiam pro veritate christianae religionis (3) dedit, obsecravitque, ut potestate, auctoritateque sua finem vexandi innocentes fieri iuberet. Iam Quadratus, et Aristides decesserant, cum Dionysius episcopus est dictus (4) corinthiorum. Is quod compertum haberet, quantum laboris, studii, diligentiae athenienses antistites in continendis in officio bonis, lapsisque reducendis consumsissent, periculumque fortasse esse animadverteret, ne quae ab illis egregie constituta essent, aut diligentia, aut improbitate cuiusquam deinceps conciderent, gravissimis litteris athenienses christianos cives hortatus est, ut in fide manerent, eaque studiose, quae illis erant a maioribus, atque a Christo in

hist. eccl. saec. I. *art.* VIII. *p.* 106. *edit. Paris. an.* 1679., tamen negari non potest, quin acta eadem diligenter consideranti spuria videantur.

(1) Vide *act. apost.* XVII. v. 15. *seqq.*, *martyrol. rom. ad d.* III. *ian.*, *constitut. apostol. lib.* VII. *cap.* XLVI. De antiq. eius ecclesiae confer quae scribit Euseb. *lib.* IV. *hist. eccl. cap.* XXIII., et *martyrol. rom. ad d.* IV. *octob.*

(2) Consule Eusebium *lib.* IV. *hist. cap.* XXIII. *edit. Cantabr.*, et e novis Orsium *lib.* IV. *hist. eccl. num.* XXIV., *p.* 199. *edit. an.* 1747., ac Tillemontium *tom.* II. *monum. hist. eccl.*

(3) Confer Hieronymi epistolam ad *Magnum tom.* IV. *opp. edit. Martianaei*, et *lib. de viris illustribus cap.* XXXI, Orsium *hist. eccl. lib.* III. *n.* XXIV. *pag.* 63., ceterosque historiae ecclesiasticae scriptores, qui res secundo saeculo in ecclesia gestas complexi sunt, ut Baronium, Tillemontium, Halloixium etc. Grabius *tom.* II. *spicilegii patrum p.* 126. *edit.* 1714., sic habet » Addit Ado viennensis in » suo martyrologio: *Hoc apud athenienses summo genere* » *colitur, et inter antiquiorum monumenta clarissimum te-* » *netur, ut peritiores graecorum affirmant.* Immo adhuc » in bibliotheca caloierorum, qui prope Athenas in mo- » nasterio Midelli habitant, dictam apologiam servari, in » itinerario domini la Guilletiere legimus. Quam in rem » ut peregrinantes istis in locis diligentius inquirant, et » si laudata apologia ibi haberi possit, eam publico ec- » clesiae commodo in lucem producant, omnes antiqui- » tatis ecclesiasticae studiosi mecum puto optabunt «.

(4) Floruit enim Dionysius circa annum 160. Eius epistolas recenset Eusebius *lib.* IV. *cap.* XXIII. *hist. eccl.*

primis mandata, opere perficere (1) curarent. Interim Athenagoras philosophus, ut fertur (2), atheniensis, quoniam ab ethnicis in multorum, magnorumque criminum suspicionem christianos vocari, expoliari bonis omnibus, ac vita deuique privari videbat, librnm edidit, quem inscripsit *legationem*, obtulitque Marco Aurelio, et L. Aurelio Commodo Augustis, quod veritate perspecta, reprimi ab his, qui ingenio valere dicebantur, principatumque in republica obtinebant, impetus inimicorum nominis christiani posse confideret. Etsi vero quis eius legationis exitus fuerit, non liquet (vix enim est Athenagorae, eiusque librorum a veteribus facta mentio); tamen nullus est fere ab antiquis christianis adversus ethnicos scriptus liber, qui cnm ea et gravitate sententiarum, et ordine rerum, et dilucida ratione dicendi comparari posse videatur. Praeterea sunt, qui (3) Clementem saeculi III. ineuntis scriptorem doctissimum, cuius extant *paedagogi*, et *stromateon*, aliique contra ethnicos, et heterodoxos libri, quemque alexandrinum vocant, propterea quod diaconus, et presbyter fuerit alexandrinus, patria fuisse atheniensem existiment. Anno circiter 230. aerae christianae cum nunciatum alexandrinis esset, magnum esse in Achaia numerum haereticorum, iisque iam esset exploratum, neminem tantum doctrina posse, quantum Origenes praestaret, qui tunc suos cives instituebat; huic ut in eam provinciam contenderet, strenueque caussam religionis defenderet, mandarunt. Ille igitur superatis iis, qui secum in Palaestina, aliisque in locis confligere (4) ausi fuerant, Athenas venit; qua in urbe, quum imperata, ut est credibile, fecisset, ad philosophos accessit (florebant namque etiam tum, plus quam alibi, Athenis scholae philosophorum), ut quae illorum essent decreta, quibusque rationibus uterentur, cognosceret. Non diu post, cum Maximinus primum, inde Decius, aliique deinceps imperatores christianos, nisi sacrificassent, interficiendos esse statuissent; non pauci Athenis fuerunt, qui incredibili fortitudine supplicia, mortemque pro Christo perferrent.

(1) Consule Eusebium *ibid.*

(2) Ita enim posuit inscriptio, quae eius *legationi* praefixa est. Edidit praeterea Athenagoras egregium de resurrectione mortuorum opus, quo solide, graviterque omnia, quae ab ethnicis, atque haereticis contra hoc tantum orthodoxae religionis decretum proponi solent, refellit.

(3) Confer Epiphanium *haeres.* xxxii. n. 9.

(4) Vide Eusebium *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* xxiii. Hieronymum *lib. de vir illustr. cap.* LIV., Pamphil. *apol. pro Origene*, et e novis Petrum Danielem Huetium *origenianorum lib.* I. *cap.* II. *num.* X., et Orsium *lib.* VI. *hist. eccl. n.* XXX. *seq. p.* 72. *seq. tom.* III. *edit. an.* 748.

Sublatis tyrannis, restitutaque a Constantino ecclesiae universae pace, florere magis magisque in oppido res christiana coepit. Sed ab arianis deinde vexata, post ab Iuliano, inde rursum ab arianis maximas accepit calamitates. Sed ubi imperatores orthodoxi summam reipublicae tenuerunt, catholici athenienses latius ecclesiae fines producere curarunt. Postremo post multas vices, commutationesque rerum, sequuti schisma graecorum (1) sunt, etsi deinde a latinis subacti, episcopis (2) aliquandiu usi fuerint, qui veram religionem profiterentur. Denique quod tanto beneficio indigni essent, in potestatem muhamedanorum venerunt, totque incommodis sunt affecti, ut non modo se in extremam paupertatem, sed oppidum etiam suum multis locis desolatum intueantur.

Quae Athenis, eadem sane Corinthi christianismi primordia fuerunt. Sunt enim a Paulo corinthii quoque instituti (3). Quo munere functi etiam Apollo, et Petrus fuerunt, modo tamen Cephas idem fuerit, atque Petrus, de qua re antiqui, recentioresque

(1) Quae gesta ab antistitibus atheniensium fuerint, ostendit Lequienius *tom.* II. *or. christ.*, quem lector consulat *pag.* 167. *seqq.*, *et pag.* 176. *seq.*

(2) Episcopos latini ritus, qui Athenis, aliisque eius dioeceseos ecclesiis praefuerunt, recenset Lequienius *t.* III. *or. christ. p.* 835. *seqq.* De ecclesiae atheniensis primordiis vide quae dixi *tom.* I. *pag.* 327. *seqq.* De statu praesenti Athenarum confer Sponium *tom.* II. *p.* 163. *seq.*

(3) *Epist.* I. *ad corinth. cap.* I. « Significatum est mihi, fratres mei, ab iis, qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit, ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephae, ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? Aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum, et Caium, ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem et Stephanae domum, ceterum nescio, si quem alium vestrum baptizaverim. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare ». Hae primitiae christianismi opera Pauli Corinthi fuerunt. Nam cap. XVI. ubi etiam Fortunati, et Achaici meminit, sic habet: « Nostis domum Stephanae, et Fortunati, et Achaici, quoniam sunt primitiae Achaiae, et in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos, ut et vos subditi sitis eiusmodi, et omni cooperanti, et laboranti. Gaudeo autem in praesentia Stephanae, Fortunati, et Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt. Refecerunt enim et meum spiritum, et vestrum ». Lucas praeterea in actis apost. cap. XVIII. « Post haec, *inquit*, (Paulus) egressus ab Athenis venit Corinthum, et inveniens quemdam iudaeum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, et Priscillam uxorem eius ... accessit ad eos ... Et disputabat in synagoga per omne sabbatum interponens nomen domini Iesu, suadebatque iudaeis, et graecis. Cum venissent autem de Macedonia Silas, et Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans iudaeis esse Christum Iesum. Contradicentibus autem eis, et blasphemantibus, excutiens vestimenta sua dixit ad eos, sanguis vester super caput vestrum .... Et migrans inde, intravit in domum cuiusdam nomine Titi iusti colentis Deum, cuius domus erat coniuncta synagogae. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua, et multi corinthiorum audientes credebant, et baptizabantur. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: noli timere, sed loquere, et ne taceas, propterea quod ego sum tecum, et nemo apponetur tibi, ut noceat te; quoniam populus mihi multus in hac civitate. Sedit autem ibi annum, et sex menses docens apud eos verbum Dei. Gallione autem proconsule Achaiae insurrexerunt uno animo iudaei in Paulum, et adduxerunt eum ad tribunal dicentes, quia contra legem hic persuadet hominibus colere Deum. Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad iudaeos: si quidem esset iniquum aliquid, aut facinus pessimum, o viri iudaei, recte vos sustinerem, si vero quaestiones sunt de verbo, et nominibus legis vestrae, vos ipsi videritis. Iudex ego horum nolo esse ... Paulus vero cum adhuc sustinuisset dies multos, fratribus vale faciens, navigavit in Syriam ... devenitque Ephesum etc. ».

scriptores vehementer inter se dissident. Hinc cum ortae contentiones in corinthiorum ecclesia fuissent, quod alii se Pauli, alii contra Apollo, aut Cephae sectatores esse contenderent, eiusque rei a Chloes familiaribus christianis certior Paulus factus esset, gravissimis corinthios litteris is ipse apostolus commonefecit, ut altercationum inter sese, dissidiorumque finem facerent. Nisi enim dicto audientes fuissent, nossent se ab eo aspere deinceps, acerbeque tractatum iri. Eisdem litteris Paulus corinthiis praecepit, ut incesti reum, qui uxorem patris habebat in matrimonio, in sathanae potestatem permitterent (1). Nam cum flagitiosis eiusmodi non modo non convenire in ecclesiam, sed ne cibum quidem sumere licere. Missurum autem se ad eos brevi Timotheum. Hunc scilicet, ut omnia diligenter, expediteque fierent (2), curaturum. Nam Apollo, etsi multis verbis ab apostolo rogatus, ut Corinthum dissidium sedatum proficisceretur, tamen quod alio evangelii nunciandi caussa discedere statuisset, iturum se tum demum (3) promisit, cum liberatus maioribus curis fuisset. Hac epistola perlecta, timere suis rebus corinthii, contristari, deprecarique facinus, quod ab eis esset (4) perpetratum, coeperunt. Igitur ne moerore conficerentur, scriptae rursum ad eos, atque ad christianos ceteros, qui in universa Achaia (5) versabantur, litterae fuerunt, quibus principio rationem exposuit eorum, quae fuerant impedimento, quo minus iterum ad eos invisendos (6) accederet: deinde gaudere se dixit, quod contristati essent ad poenitentiam. De reo, quem indicavimus, incesti, sic statuit: prohiberi hominem ecclesiae communione debere, ut facti poenitens reverti ad sanitatem demum (7) posset. Laudat praeterea corinthios, quod Titum rebus omnibus (8) iuvissent. Quinetiam mis-

(1) *Epist.* I. *ad corinth. cap.* V.

(2) *Ibid. cap.* IV., *et cap.* XVI.

(3) Ibid. *cap.* XVI. „ De Apollo autem fratre, vobis „ notum facio: quoniam multum rogavi eum, ut veniret ad vos cum fratribus, et utique non fuit voluntas „ eius, ut nunc veniret. Veniet autem, cum ei vacuum „ fuerit „.

(4) *Epist.* II. *ad corinth. cap.* VII.

(5) *Epist.* II. *ad corinth. cap.* I. v. 1. „ Ecclesiae Dei, „ quae est Corinthi cum omnibus sanctis, qui sunt in „ universa Achaia „. Hinc plane liquet, in Achaia universa christianos apostolorum tempore viguisse, constitutasque fuisse ecclesias. Quae res confirmari magis magisque potest iis, quae cap. IX. subiungit. „ Scio, *inquit*, „ promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior „ apud macedones, quoniam et Achaia parata est ab „ anno praeterito, et vestra aemulatio provocavit plurimos „. Vide Lequien. *tom.* II. *p.* 175. *seq.*

(6) *Ibid. cap.* II.

(7) Vide epist. *eamdem* II. *ad corinth. cap.* II., et quae sunt a clarissimo viro Iosepho Augustino Orsio animadversa *dissert. de capit. criminum absolut. etc. pag.* 6. *seqq. edit. mediolanensis an.* 1730.

(8) Paulus *ibid. cap.* VII.

sos ab se (1) Titum, atque (2) Lucam ad eos scribit, ut de rebus ipsorum, ut par erat, disponerent. Quamobrem sibi corinthii caverent. Nam si Corinthum tertio ipse venisset, deprehendissetque eos, qui lapsi fuerant, in improbitate persistere, nossent (3) se misericordia non usurum. His permoti comminationibus corinthii desistendum ab improbitate censuerunt. Sed exactis apostolis, ad ingenium redire, atque in factiones divisi, in eos, qui rebus sacris praeessent, insurgere, hosque indignis modis tractare non dubitarunt. Post ad romanos litteras dederunt, quibus significabant, quae apud se gesta essent. Saeviebat tum maxime in nostros Domitianus, cum perlatae (4) Romam huiusmodi litterae fuerunt. Clementi, qui distentus aliis negotiis erat, non ante respondendi potestas est data, quam ab ethnicis exagitare nostros desitum esset. Sublato Domitiano rescripsit nomine ecclesiae suae Clemens, mirari se quid esset, quod antiquissima, et celeberrima corinthiorum ecclesia tot intestinis contentionibus laceraretur. Ferri autem illorum temeritatem non posse, qui cum inquinati multis flagitiis essent, versari in ecclesia, seditionesque concitare auderent. Patere nihilominus omnibus, si resipiscant, ad salutem aditum adiungit. Itaque ne differant. Penitentia tandem aliquando ducantur, presbyterisque in posterum tempus obtemperent, nisi excludi e regno caelorum velint. Dici vix potest quanta sit

(1) *Ibid. cap.* VIII.

(2) Nam Lucam his verbis a Paulo *cap.* VIII. *epist.* II. *ad corinth.* indicare contendunt patres. „ Misimus etiam „ cum illo fratrem, cuius laus est in evangelio per om„ nes ecclesias. Non solum autem, sed et ordinatus est „ ab ecclesiis comes peregrinationis nostrae in hanc gra„ tiam, quae ministratur a nobis ad Domini gloriam „.

(3) Ibid. cap. XIII.

(4) S. Clemens romanus *epist.* I. *ad corinthios* n. I. *pag.* 9. *seqq. collect. epist. rom. pontif. edit. Coustantii*. „ Propter calamitates, *inquit*, et casus adversos, qui no„ bis acciderunt, fratres, tardius videmur convertisse „ animum ad eas res, quae a vobis, dilecti, quaesitae „ sunt, et ad alienam, peregrinamque Dei electis se„ ditionem scelestam, ac impiam, quam pauci homines „ praecipites, ac temerarii in tantum vecordiae inflam„ marunt, ut venerabile, ac celebre, et ab omnibus di„ gnum amari nomen vestrum, magnopere blaspheme„ tur „. Et paulo post. „ Hinc aemulatio, et discordia, „ et seditio, persecutio, ac tumultus, bellum, et captivi„ tas ... Turpia sunt, dilecti, et valde turpia, et christia„ na conversione indigna audiri firmissimam, et anti„ quissimam corinthiorum ecclesiam, propter unum, „ aut alterum hominem contra presbyteros seditionem „ movere „. Monet propterea „ ut faciant omnia, quae „ ad sanctitatem pertinent, vitantes obtrectationem, im„ puros, ac impudicos complexus, ebrietates, et insolen„ tias, et abominandas cupiditates, detestandum adulte„ rium, execrabilem superbiam „. Postremo. „ Fixis „ oculis, *inquit*, respiciamus in sanguinem Christi ... Au„ feramus hoc celeriter malum, et Domino accedamus, „ et plangamus orantes eum, ut propitius factus recon„ cilietur nobis ... Quotquot igitur per quemdam adver„ sarii illapsum deliquimus, veniam postulemus. Illi ve„ ro, qui seditionis, et dissensionis duces, et principes „ extiterunt, debent communem spem contemplari ... „ Vos ergo, qui seditioni fundamenta iecistis, subditi „ estote presbyteris, et in poenitentiam corripimini, fle„ ctentes genua cordis vestri, discite subiici, deponentes „ omnem arrogantiam, et superbam linguae vestrae ia„ ctantiam. Melius siquidem vobis est in ovili Christi „ parvos, et probatos inveniri, quam altum sapientes, et „ spe illius eiici „.

apud corinthios, his acceptis litteris, animorum commutatio facta. Ac ne rerum, quas ipsae continerent, obliviscerentur, eas in conventu legi oportere existimarunt. Cuius (1) quidem rei testis est episcopus corinthiorum Dionysius in epistola, quam ad Soterem pontificem scripsit. Atque is Dionysius cum singulari sanctitatis, doctrinaeque laude floreret, tum operam diligentem dedit non modo in officio continendis, recteque instituendis suis, sed etiam monendis alienis, ne se abduci a cultu virtutis paterentur. Itaque eo antistite recte se omnia in ecclesia Corinthi habebant. Quam enim, post (2) Primum sanctissimum praesulem, sibi esse commissam vidit, sic esse administrandam putavit, ut nihil capere detrimenti, sed proficere magis, amplificarique posset. Qui sequuti deinceps sunt, ii quidem episcopi studia sunt (3) imitati superiorum. Huiusmodi autem magistris usi corinthii, parati animis erant pro religione sanguinem, vitamque profundere. Quamobrem cum ethnici imperatores bellum universae ecclesiae intulerunt, capti non pauci christiani corinthii fuerunt, ac multis, atrocibusque suppliciis excruciati, martyrii gloriam consequuti (4) sunt. Quorum virtute, ac sanguine confirmati ceteri in fide sunt, pluresque eorum, qui hostes se nostros esse profitebantur, idolorum superstitione abiecta, nostris institutis, ac legibus paruerunt. His praesidiis munita, novisque accessionibus aucta, magna sub imperatoribus christianis in celebritate corinthiorum ecclesia fuit. Sed quo casu permultae aliae orientis, eodem sane corinthia abrepta est ad schisma, et haeresim graecorum. A francis, venetisque ann. 1224. captum (5) oppidum est, in eoque constituti archiepiscopi (6) latini fuerunt, ut corinthii assuescere ritibus nostris, inducique tandem ad decreta catholicae religionis probanda possent. Sed anno 1458., cum turcae permulta Graeciae oppida expugnassent, Corinthum venerunt, eiectisque venetis, urbe agroque potiti sunt. Veneti ut primum sibi offerri facultatem recuperandi peloponnesiaci regni animadverterunt, classem eo multarum na-

(1) Apud Eusebium *lib. iv. hist. cap.* xxiii. „ Hodie „ sacram dominicam diem transegimus, in quo epistolam vestram legimus, quam quidem deinceps perpetuo „ legentes perinde ac priorem illam nobis a Clemente „ scriptam epistolam, optimis praeceptis, ac documentis abundabimus „.

(2) Confer Eusebium *lib. iv. hist. cap.* xxii.

(3) Hos recenset Lequienius *tom. ii. or. christ. p* 153. *seqq.*

(4) In his Quadratus, sociique martyres fuerunt. Consule Bollandianos *tom. ii. mart. p.* 4. *seq.*

(5) Confer Lequienium *tom. iii. or. christ. p.* 883.

(6) Episcopos latinos numerat *tom. iii.* *Lequienius p.* 883. *seqq.*

vium appulerunt, atque, inter alias, urbem quoque Corinthum in potestatem anno 1687. redegerunt, eique anno 1698. Leonardum Balsarinium, quem chiorum praesulem fuisse diximus, archiepiscopum (1) praefecerunt. Huic Angelus Maria (2) Carlinus anno 1700. successit, quem turcae, cum in venetos iterum arma tulissent, et Corinthum cepissent, interfici iusserunt. Itaque soli graeci post ea tempora episcopatum in oppido obtinuerunt, et societate religionis patriarchis constantinopolitanis coniuncti, latinis sacris omnibus esse interdicendum putarunt, quos esse haereticos iactarent. Atque eodem statu hac tempestate sunt res corinthiorum. Nam etsi *missionarii* nostri Corinthum se conferant, ii tamen francis, italisque, qui mercaturae caussa eodem commeant, ministrant, quod in reducendis graecis vix quidquam profici posse intelligant (3).

Macedones Paulo apostolo usi institutore fuerunt. Is cum Troade (4) ageret, videre sibi visus est macedonem, qui se etiam, atque etiam obsecraret, ut abire in Macedoniam, eiusque provinciae incolis opem intendere ne gravaretur. Nactus igitur navim, atque opportunum ad navigandum tempus, Troade solvit, tertioque die Philippos, quae prima est colonia civitatis macedonum, pervenit. Ibi posteaquam aliquamdiu mausit, et Lydiae (5) purpurariae, de qua supra demonstratum est, multisque, ut idolorum superstitionem abiicerent, religionemque christianam amplecterentur, persuasit; mulierem quandam, quae oracula, ut ethnici quidem arbitrabantur (6), fundebat, pulso malo daemone, a quo agitata erat, sanavit. Quod cum iniquo animo eius domini tulissent, propterea quod deiecti spe quaestus, lucrique essent, magistratus opem implorarunt. Paulo, atque Sila virgis caesis, coniici eos in carcerem curarunt. Inde sancti viri singulari prodigio liberati, ad

(1) Leonardi Balsarinii patrui aviae maternae meae meminerunt rerum venetarum scriptores, ut Garzonus *tom.* I. *p.* 581. *edit. an.* 1705. De rebus memorabilibus ecclesiae corinthiorum agit copiose vir eruditissimus Iohannes Lamius *in delic. eruditor. vol. edito an.* 1738. ante *lib.* V. *Laurentii Beninc̃ontri a pag.* XIII. *ad* calc.

(2) Consule eruditissimi viri Antonini Bremondi magistri ordinis praedicatorum *bullarium tom.* VI. *p.* 517.

(3) Dominicani olim Graeciam peragrarunt, multisque incolarum ad veritatem colendam inductis, coenobia aedificarunt; ex quibus constituta est *provincia Graeciae* dominicanorum. Nunc eius vix aliquod vestigium extat. Eodem in genere laborarunt, qui hospitia quaedam obtinent in Graecia. Data quoque est ab iesuitis opera, ut qui in Hellade sunt, ii tandem aliquando errare desinerent. Sed obstinatiores sunt graeci, quam ut finem desipiendi facere velint. Helladis, seu Achaiae provinciae praesules numerat Lequienius *t.* II. *or. christ. p.* 158. *seq.*

(4) Vide *act. apost. cap.* XVI.

(5) Tom. I. *huiusce operis p.* 325.

(6) Confer quae diximus tomo eodem *p.* 324. *seq.*

Lydiam purpurariam adierunt, salutatisque fratribus, Amphipolim primum, tum Apolloniam, postremoque Thessalonicam contenderunt. Quo in oppido cum iudaeis, ethnicisque non paucis auctores, ut ad Christum accederent, fuissent, et quorumdam hebraeorum, qui obfirmati in falsa de religione sententia erant, plebemque concitarant, metu Beroeam profugissent, multosque in hac item Macedoniae urbe Christo conciliassent, thessaloniecnces iudaeos vehementer incenderunt. Quos iudaeos cum Beroeam petere sui opprimendi caussa Paulus intellexisset, Athenas abire statuit, paulloque post Silae, atque Timotheo, quos Beroeae reliquerat, iussit, ut quum primum possent, Athenas proficiscerentur. His laboribus, contumeliis, adversisque rebus thessalonicensi, philippensi, aliisque Macedoniae ecclesiis constitntis, etsi Paulus aliis aut condendis, aut administrandis operam dabat, tamen committendum non putabat, ut quae tanto cum periculo suo natae essent, ministris, qui eorum (1) curam gererent, suisque litteris, quibus ad pietatem colendam excitarentur, carerent. Igitur epistolas tres, ad philippenses unam, duasque ad thessalonicenses scripsit, quibus eis aerumnas, atque incommoda, quae perpessus in Macedonia fuerat, in mentem revocavit, hortatusque est, ut ne abduci a religione, virtutisque cultu, cui sese ipsi obstrinxerant, paterentur. Interea episcopi, atque diaconi, quibus credita cura earumdem (2) ecclesiarum erat, rei dare operam, numerum christianorum augere, nihil denique praetermittere, quod ad earum salutem, amplitudinemque spectare videretur. Sunt autem, qui Parmenam (3) unum e septem diaconis Philippis aliquandiu constitisse, mortemque obiisse censeant. Atque Erastum a Paulo fuisse philippensibus episcopum praefectum, in eaque urbe martyrem

(1) *Epist. 1. ad philippenses cap.* 1. v. 1. sic Paulus scribit „ Omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Phi„ lippis cum episcopis, et diaconibus. Gratia vobis, et „ pax a Deo patre nostro, et domino Iesu Christo etc.„. Quinetiam misit Paulus Epaphroditum Philippos, ut eius ecclesiae christianos inviseret, quidque illi rerum gererent, videret. *Epist. ad philipp. cap.* 11. „ Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem, et cooperato„ rem, et commilitonem meum, vestrum autem aposto„ lum, et ministrum necessitatis meae mittere ad vos, „ quoniam quidem omnes vos desiderabat, et moestus „ erat, propterea quod audieratis illum infirmatum „. Ex qua re constat Epaphroditum convertendis ad christiana sacra philippensibus operam dedisse. Nominat praeterea Paulus Evodiam et Syntychen *cap.* 10.; epistola autem ad thessalonicenses 1. *cap.* 1. memorat apostolus ecclesias Macedoniae, ut et *cap.* iv. et ii. *ep. ad corinth. cap.* viii. Atque ad eosdem thessalonicenses Timotheum misit, ut ipsos in fide confirmaret, *ep. ad thess.* 1. c. iii.

(2) De episcopis Macedoniae confer apostoli *epist. ad philip. cap.* 1. v. 1. Vide locum not. superiore.

(3) Confer Bollandianos ad d. xxiii. ian. *t.* ii. *p.*453.

decessisse (1) putant. Florebat autem ea ecclesia II. saeculo singulari existimatione sanctitatis. Itaque ad eam sunt a Polycarpo smyrnensium praesule (2) scriptae litterae, quibus virtus philippensium christianorum maxime commendatur. Epistolam autem, quae ab Ignatio esse ad philippenses data dicebatur, quoniam in spuriis numeranda (3) est, nihil moror. Thessalonicensibus Aristarchum fuisse a Paulo episcopum datum, auctores (4) martyrologiorum scriptum reliquerunt. Hunc vero martyrio fuisse coronatum ferunt, quum Nero deleri christianorum nomen imperasset. Sed quemadmodum aliae pleraeque, ita Macedoniae ecclesiae optimis moribus, martyriisque suorum admirabilem in modum (5) creverunt. Itaque, cum Constantinus teneret imperium populi romani, tanti fieri consueverant, ut ne amplissimis quidem postponendae esse viderentur. At ubi ariani dolis, fraudibusque agere, gratiaque imperatorum praecipuas ecclesias occupare coeperunt, macedonas quoque in maximas adduxerunt calamitates. Quo sane tempore non defuerunt viri eximia fortitudine, qui satius esse quidvis perpeti, quam deserere orthodoxum de verbi divinitate dogma iudicarent. Arianorum factione precibus sanctorum virorum, et sanguine martyrum sublata, restituta Macedoniae ecclesiis pax est, summaque diligentia ab episcopis (6) curatum, ut ne qui suorum errore deinceps inficerentur. At progressione temporum patriarchis constantinopolitanis macedones consenserunt. Saeculo XII. Thessalonica in marchionum Montisferrati potestatem redacta est. Itaque constitutum thessalonicense regnum fuit, quod magnam partem orientalis Illyrici provincias complectebatur. Ordinati tunc in regno latini ritus episcopi fuerunt, qui ecclesias moderarentur. Sed non diu post Thessalonica in ditionem orientis imperatorum rursum venit. Qui cum aegre defendi eam contra impetus hostium turcarum posse intellexissent, anno 1423. venetis, qui terra, marique plurimum copiis poterant, vendendam iudicarunt. Amurates II. turcarum sultanus, qui id maxime la-

(1) Martyrologium rom. ad d. XXVI. iul. Consule Bollandianos *tom. VI. iulii p.* 298.

(2) Vide *tom. II. apostolicor. pp. pag.* 196. *seqq. edit. an.* 1724.

(3) Consule Cotelerium *tom. II. apost. pp. edit. an.* 1724. *p.* 112. *seqq.*

(4) Martyrol. rom. ad d. IV. augusti. Adeundi Bollandiani *tom. I. mensis eiusd. p.* 313. *seq.*

(5) Confer Bollandianos *tom. I. mensis april. p.* 537., *tom. eodem p.* 245. *seqq., tom. eod. p.* 321. *seqq. etc.*

(6) Hos recenset Lequinnius *tom. II. p.* 26. *seqq.*

borabat, ut imperii sui fines dilataret, anno 1431. urbem obsedit, pulsisque venetis, ea, totaque circum regione potitus est (1). Ex quo sane tempore nulli Thessalonicae episcopi latini ritus constiterunt. Nam ecclesias partim muhamedani in moscheas converterunt, partim graeci obtinent, quibus praesul a constantinopolitano patriarcha praeficitur. Armenii quoque ecclesiam ibidem, et antistitem sacrorum habent. Si qui autem in oppido sunt, qui romani pontificis partes sequantur, ii quidem eodem mercaturae caussa aut redituri in patriam contenderunt, aut sedes transferendas iudicarunt (2).

CAPUT XVII.

IN PROVINCIIS THRACICIS.

Thracia omnis divisa in varias provincias minores erat. Sed in iis distinguendis non eadem Augusti aetate, atque temporibus Hadriani, et sequentium imperatorum ratio (3) adhibebatur. Paullo ante Septimium Severum sex Thraciarum provinciae numera-

(1) Vide Iohannis Cameniatae *de excidio Thessalonicae narrationem* apud Allatium *symmict. lib. II. p.* 180. *seqq. edit. an.* 1653.

(2) Adeundus Lequienius *tom. III. or. christ. p.*1089. De statu Thessalonicae, et erat extremo saeculo superiore, confer Vincentium Coronellum *memor. histor. geogr. de regno Moreae, Negroponte etc. edit. an.* 1686. Sed de Macedonia, et Graecia quid Urbanus Cerrius ad Innocentium XI. p. m. scripserit, dicendum hoc loco esse videtur. *Istruz. dello stato presente della sacra congregazione di Propaganda fide.* ,, La Grecia si divide in quattro provincie, cioè Macedonia, Epiro, Acaia, e Morea, sebbene quasi tutta la Romania si può chiamar Grecia, come anche le isole dell'arcipelago. Nella Grecia dunque, che chiameremo mediterranea, non sono altri cristiani, che greci scismatici, nè tra loro è alcuna diversità essenziale; vero è ch'essendo sotto il giogo ottomano la cristianità si è diminuita, le città spopolate, e i tempi del tutto distrutti, sicchè dentro terra sono in molto maggior numero i turchi de' greci. Dei cattolici ve ne abitano pochissimi, scarsi di aiuti spirituali, non avendo in quel paese potuto pigliar piede le missioni, che si sono dalla congregazione più volte mandate. Ricevono però qualche assistenza de' padri conventuali di Corfù, e da' cappuccini francesi, che stanno nell'arcipelago. *È una gran cosa però, che da tanti alunni allevati nel collegio greco non si faccia mai nessun profitto per la reduzione de' scismatici al grembo della santa madre chiesa: anzi molti tornano a farsi scismatici, riuscendo più fieri nemici de' cattolici per le scienze, che hanno apprese, e per la notizia delle nostre imperfezioni, e in specie il Pianotto vescovo scismatico, e già dragomanno del primo visir, che fu alunno di questo collegio è stato il maggior persecutore de' cattolici, avendoli anche con scritture false privati del santo sepolcro, a tutto il Levante scrive, e fa istanze, che si abolisca il detto collegio; però bisognerebbe, che la Santità Vostra lo facesse visitare diligentemente per trovare la cagione, e' è possibile, di questi sconcerti* ,,. Haec Urbanus Cerrius a. congr. de Propaganda fide a secretis. At caussa, quam ille esse quaerendam putat, perspicua est. Etsi enim adolescentuli parentibus graecis schismaticis orti, dum in collegium veniunt, professionem fidei recitent, ore tamen, non corde recitare plerumque solent, quod ita fuerint a suis instituti antequam patria excederent. Addiscendi enim caussa veniunt, non schismatis eiurandi. Qui autem praefecti collegio sunt, quamquam errorem ex animis adolescentulorum eorumdem evellere conantur, nihil tamen efficiunt, quod linguae omnino assentiri se illi nobis dicant, animo non dicant.

(3) De Thracia confer Cellarium *lib. II. geogr. antiq. cap. XV. tom. I. edit. an.* 1732. *p.* 2055., et Lequienium *tom. I. or. christ. p.*1091. *seqq.*

bantur. Harum priorem veteres *Thraciam*, alteram *Haemimontium*, tertiam *Moesiam inferiorem*, quartam *Scythiam*, quintam *Rhodopen*, sextam *Byzantium* appellabant. Harum incolae olim institutoribus Paulo, eiusque (1) discipulis gloriabantur. Sed cum lapsu temporum episcopi byzantii cum patriarchis ceteris, quorum ecclesias conditas ab apostolis fuisse constabant, de dignitate contendere aggressi essent, serpere primum, tum manare latius opinio coepit, quae ferret, Andreae Petri apostolorum principis fratris opera byzantios (2) fuisse amplexos christianam religionem; qui inde egressus Heracleam post venerit, Thraciamque deinceps omnem peragrarit evangelium nunciatum. Quoniam vero a nemine scriptorum (3) antiquorum tradita haec posterorum memoriae fuerunt, factum hinc est, ut criticae artis periti novam de itineribus Andreae sententiam aut negarent omnino, aut in dubiis esse ponendam (4) arbitrarentur. Hoc aliis placet. Ante Septimii Severi tempora christianos byzantios episcopo (5) caruisse. Tum enim primum praefectum illis fuisse Philadelphum. Post hunc Eugenium eamdem obtinuisse (6) dignitatem. Eugenio fuisse Metrphanem suffectum. Interim multos, religionis caussa, fuisse vita privatos, martyresque decessisse (7). Alexandrum deinde, quo tempore Constantinus imperio populi

(1) Vide Theodoritum *in epist. ad romanos cap. xv. tom. III. opp. p.* 113. *edit. Sirmondi.*

(2) Traditum id ab auctore *commentarii de gestis s. Andreae*, quem manu Combefisii nostri scriptum apud se retinebat Michaël *Lequienius*. Vide *tom. I. or. christ. p.* 1093. Hoc idem nugatur pseudo-Dorotheus *comment. de Byzantio urbe, eiusque episcopis*, quem commentarium refert Lequienius *tom. I. or. christ. pag.* 197. *seq.* Confer Nicetae Paphlagonis scriptoris saeculi IX. *orat. de laudibus s. Andreae tom. XXVII. bibl. pp. pag* 398. *edit. Lugd.* Vide Nicephorum *lib. II. cap. XXXIX. pag.* 200. *edit. an.* 1630. *tom. I.*

(3) Origenes apud Eusebium *lib. III. hist. c. I. p.* 87. *edit. Cantabrig.* Andream in Scythiam quidem venisse scribit, de Thracia autem verbum nullum. Hoc idem fere est a Sophronio factum, qui *de apostolis Christi* nonnulla addidit *libro Hieronymi de viris illustribus tom. IV. opp. Hieron. edit. Martianaei.* Quamquam is ad Sogdianos, et Aethiopas profectum eumdem apostolum fuisse adiungat. Alii alias item regiones ab Andrea fuisse peragratas tradunt. Vide *Baron. ad an.* 44. *n.* XXXI., et Tillemontium *tom. I. p.* 336 *seq. edit Paris.*

(4) Consule Baylletum *ad d. XXX. nov. p.* 463. *t. III. des vies des saints edit. an.* 1704., Lequienium *tom. I. or. christ. p.* 1094. *seq.*, Bollandianos *hist. chronol. patriarch. constantinop. p.* 1. *seq. tom. I. mensis augusti praefixa.*

(5) Simeon *Logotheta* al. *Metaphrastes* saeculi X. scriptor *in annal. apud Lequien. ibid. pag.* 205., de Septimio Severo loquens, eiusque filio Antonino Caracalla ἐπὶ τούτῳ, inquit, πρῶτος ἐπίσκοπος κατέστη Βυζαντίου Φιλάδελφος ἔτη τρία. πρὶν γὰρ προΐστατο τῆς ἐκκλησίας ἔτη κ΄ καὶ πρός, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐπίσκοπον. „Sub hoc (imperatore) primus Byzantii episcopus constitutus est Philadelphus tribus annis. Ante hac enim ecclesiae illi praefuerat annos viginti, et supra; cum nemo illic episcopus esset „. Haec ego non eo attuli, quo certa esse arbitrarer (res enim, quas antiqui scriptores praetermiserant, si non in falsis, at in dubiis saltem numerandae sunt); sed quo ne saeculo quidem X. scriptores illustres reperirentur, qui de ecclesia byzantina ab Andrea constituta, statui quidquam certi posse indicarent. Nam si ecclesia constituta ab Andrea est, quemadmodum ullus extitisset saeculo X. scriptor, qui ante Severum ullum fuisse byzantiis episcopum datum negaret?

(6) Vide Lequienium *tom. I. or. christ. p.* 205.

(7) Vide Bollandianos *tom. II. p.* 291. *seqq.*

romani potiebatur (qui Byzantium restitui, et pulsis ethnicis Constantinopolim appellari iusserat), sedem, probantibus bonis omnibus, occupasse; prohibuisseque, quo minus ariani, qui ecclesiam byzantinam (1) pervertere moliebantur, conata perficerent. Multa hoc vivo ab imperatore fuisse praeclare gesta. Aedes sacras a fundamentis (2) extructas, statuas Christi servatoris, et apostolorum columnis impositas, fundos ecclesiis attributos, nihil denique omissum, quod ad cultum religionis amplificandum pertinere (3) videretur. Post Alexandrum constitutum Paulum virum sanctissimum sacrorum praesidem (4) fuisse. Huius aetate arianos, quum Constantius imperaret, in constantinopolitanam ecclesiam invasisse (5), intulisseque maximam partem incommodorum. Constantio vita functo, Iulianum, qui imperium susceperat, superstitioneque idolorum imbutus erat, cultum veri Dei (6) delere constituisse. Hoc interfecto, cum paullulum sub Ioviano, et Valentiniano orthodoxi respirassent, rursum a Valente, qui in arianorum errorem inciderat, gravem fuisse tempestatem adversus ecclesiam (7) concitatam. Theodosio deide Augusto pio, optimoque principe, repressis arianis, pacem esse ecclesiam catholicam consequutam. Hoc eam statu diu fuisse. Nam etsi nestoriani (8), et eutychiani (9) doctrinam apostolorum vitiare contenderint, turbasque Con-

(1) Confer Socratem *lib.* I. *hist. eccl. cap.* XXXVII. *p.* 73. *edit. Cantabrig.* Et e scriptoribus novis Baronium *ad an.* 336. *num.* I. *seqq.*, Tillemontium *tom.* VII. *pag.* 32. *seqq. edit. Paris.*, Hermantium in *vita Athanasii tom.* I. *p.* 248. *edit. an.* 1671., Montfauconum in *vita Athanasii tom.* I. *opp. pag.* 23., qui omnia quae ad Alexandri cum arianis certamina spectant, complexi sunt.

(2) Euseb. *de vita Const. imp. lib.* III. *cap.* XLVIII. *p.* 604. *edit. Cantabrig.*, *lib.* IV. *cap.* LVIII. *p.* 639. Confer Baronium *ad an.* 328. *n.* I. *seqq.*, Tillemontium *tom.* IV. *de vit. imperat. p.* 230. *seqq. edit. Paris.*

(3) Vide Eusebium l. c., Baron., Tillem. ibid., ceterosque, qui de rebus a Constantino gestis scripserunt.

(4) De Paulo episcopo constantinopolitano adeundi s. Athanasius *hist. arianor. ad monachos* n. 7. *tom.* I. *opp. p.* 348. *edit. Montfauc.*, Socrates *lib.* II. *cap.* VI. *p.* 83. *edit. Cantabrig.*, *et cap.* XII. *p.* 90., *et cap.* XV. *p.* 92., quamvis hoc loco Socrates erret, dum Paulum Romam una cum Athanasio venisse narrat. De qua re consuli poterit Valesius *lib.* II. *observ. in Socrat. et Sozom. cap.* I. *p.* 390., *et cap.* III. *p.* 392. *seqq.* in calce *hist. Socr. et Sozom. edit. Cantabr.* Rursum de Paulo confer Socratem *lib.* II. *c.* XVI. *cap.* XVIII. *pag.* 97., *cap.* XXVI. *pag.* 198., Sozomenum *lib.* III. *cap.* III. *pag.* 95. *seq.*, *cap.* IV. *p.* 96., *cap.* VIII. *p.* 102., *cap.* IX. *p.* 104., et Photium *cod.* CLVII. *p.* 1419. *edit. an.* 1612. E novis vero Baronium ad an. 340. n. XV. *seqq.*, Tillemontium *tom.* VII. *pag.* 251. *seqq. edit. Paris. an.* 1706., Hermantium *in vita Athanasii tom.* I. *p.* 499. *edit. an.* 1671., Montfauconum *in vita Athanasii tom.* I. *opp. praefixa pag.* 34., Bollandianos *hist. chronol. patriarch. const. tom.* I. *mensis augusti p.* 14. *seqq.* Missos facio ceteros, ne lectori molestus sim.

(5) Confer eosdem auctores locis mox indicatis.

(6) Vide quae collegerunt ex antiquis monumentis Tillemontius *tom.* IV. *vit. imp. p.* 509. *seq. edit. Paris.*, et Bleterus in vita Iuliani imperatoris gallice scripta.

(7) Consule, quae collegit Tillemontius *p.* 88. *seqq. tom.* V. *vit. imp.*

(8) Confer Baronium *ad an.* 421. *seqq. n.* XXIII. *seqq.*, Iohannem Garnerium societ. Iesu theologum *dissert.* I. et II. *de haer. nest. post opp. Marii Mercat. p.* 283. *seqq. edit. an.* 1673., Tillemontium *tom.* XIV. *mem. hist. eccl.* in *vita Cyrilli alex. pag.* 285. *seq. edit. Paris.* Missos autem facio historicos ceteros, atque theologos, qui de hoc genere argumenti egerunt, suntque prope innumeri, ne longior sim, quam oportet.

(9) Vide quae in hanc rem disputant Baronius ad *an.* 449. *seqq. num.* V. *seqq.*, Tillemontius *tom.* XV. *mem.*

stantinopoli excitaverint, tamen romanorum pontificum auctoritate, praesidioque Theodosii, et Marciani imperatorum damnati, iisque poenis affecti sunt, quibus affici pestes eiusmodi oportebat. Interim de dignitate ab episcopis eius urbis cum patriarchis ceteris disputari (1) coeptum. Nova post ea tempora coorta in coetu constantinopolitanorum dissidia (2) fuisse. Iustinianum ob rempublicam aliquamdiu (3) recte administratam, templaque magno sumtu (4) extructa a maioribus laudatum imperatorem, implicatum tandem fuisse errore *incorrupticularum* (5) monophysitarum. Ergo praesules nostros, orthodoxosque reliquos miserandum in modum fuisse exagitatos. Hoc mortuo (6), res ecclesiae meliore loco positas fuisse. Sed aerae christianae septimo saeculo monothelitas sedem constantinopolitanam occupasse, pertraxisseque ad suam sententiam (7) Heraclium imperatorem. Multas deinceps aerumnas viros catholicos, in primisque sacrorum antistites pertulisse, quoad Agathonis pontificis maximi potestate auxilioque Constantini Pagonati imperatoris, celebratum vi. concilium est. Porro ab impiis Augustis saec. viii. (8) saevitum in eos esse, qui sanctorum imagines retinendas, atque in honore habendas defenderent. Hac item haeresi ss. mm. sanguine orthodoxorumque precibus expugnata, integrum nostris fuisse imagines in templis po-

hist. eccl. p. 488. *seq.* Natalis Alexander *hist. eccl. saec.* v. c. iii. *art.* xiii. *p.* 83. *seqq. tom.* ii. *edit. lucensis an.*1734. aliique.

(1) Confer canonem xxviii. *synodi calced. pag.* 769. t. iv. *concilior. edit. Paris. Labbei.*, s. Leonem *epist.* lxxx. *al.* liii., et lxxxiv. *al.* lvii., lxxxvii. *al.* lxi., et lxxxviii. et xcii. *al.* lxii., et e novis scriptoribus Baronium ad *an.* 351. *num.* cxxxvi. *seq.* Christianum Lupum *ad can.* xxviii. *synodi chalced. tom.* ii. *opp. edit. venetae pag.* 190. *seqq.*, Leonem Allatium *de consensu utriusque eccl. edit. Colon. lib.* i. *cap.* xvii. *seq. p.* 246. *seq.*, Bollandianos *tom.* i. *mensis iulii p.* 654. *n.* 21., qui tamen aliquanto sunt Anatolio tunc episcopo Constantinopoleos aequiores, Lequienium *de patriarchato constantinopolitano tom.* i. *orientis christiani p.* 30. *seq.*, et Iosephum Catalanum congregationis oratorii s. Hieronymi charitatis presbyt., virum doctissimum, et amicum meum *t.* i. *oecum. concilior. p.* 412. *seqq.*; sed de hac contentione erit iv. libro copiosus disserendum.

(2) Cum eutychianorum artibus latrocinalis synodus ephesina habita est, oppressus, vexatusque ab inimicis orthodoxae religionis Flavianus fuit, qui tunc potiebatur constantinopolitano episcopatu, tandemque pro fidei defensione aeternam gloriam consequutus est. Confer Baronium ad *an.* 449. *n.* xcv. *seq. et* cvi., Bollandianos *hist. chronol. patriarch. constant. p.* 43. *tom.* i. *mensis aug.*, et Lequienium *tom.* i. *or. christ. p.* 216. *seq.* De turbis post in ea ecclesia excitatis sub Acacio, aliisque consule historicos ecclesiasticos Theodorum lectorem, Theophanem, et e recentioribus Baronium, Bollandianos, Lequienium etc.

(3) De rebus ab Iustiniano praeclare gestis adeuntor Evagrius, Procopius, Theophanes, Iohannes Malalas, et e novis cardinalis Baronius *ad an.* 527. *seq.* Nam omnes, qui de Iustiniano scripserunt, recensere velle, hominis est lectorum patientia abutentis.

(4) Consule Procopium *lib.* i. *de aedificiis cap.* i. *seq. p.* 5. *edit. an.* 1663., et e novis Cangium *Constantinopoli christiana lib.* iii. *p.* 5. *seq*, et Bandurium *commentar. in antiq. constantinopolit. p.* 744. *seqq. tom.* ii. *edit. an.*1711.

(5) Confer, quae collegit magnus Baronius ex antiquis scriptoribus ad *an.* 563. *n.* i. *seqq.*

(6) Consule Baronium ad an. 566. seqq.

(7) Historiam monothelitarum egregie descripsit noster Combefisius, quem consule.

(8) Adias Baronium ad *an.* 726. *seqq. num.* 2. *seqq.*, et Bollandianos *tom.* i. *mensis aug. hist. const. patriarch. pag.* 93. *seqq.*

nere, easque, ut par est, venerari. Augustorum, qui post successerunt, magnam partem, vixisse impurissimis moribus. Saeculo IX. Photii scelestissimi hominis (1) artibus fuisse Ignatium patriarcham dignitate spoliatum. Episcopos, qui virtute praestabant, ac potissimum romanos pontifices, qui tantum scelus ferendum non putarant, Ignatii patrocinium suscepisse. Sed hos, quamquam initio nihil profecerant, proptera quod Photius gratia apud imperatorem plurimum valeret, tamen id demum impetrasse, ut a Basilio successore imperii patriarchatus Ignatio restitueretur. Ubi is decessit, accitum Constantinopolim Photium ab imperatore, dictumque iterum patriarcham fuisse. Romanum pontificem, qui ne schisma, quod conflatum ante aliquot annos a Photio fuerat, renovaretur, orientalemque ab occidentali ecclesia perpetuo discinderet, metuebat, passum aegre tandem fuisse, ut ille, qui iam cum nostris de religione sentire affirmabat, tam insignem ecclesiam administraret (2). Exinde patriarchas CPolitanos, qui primi omnium haberi optabant, minus romanis pontificibus tribuisse, quam canones, ac divina omnium ecclesiarum traditio poscerent. Saeculo XI. Michaelem Cerularium, qui maiora concupiscere coeperat, acerrimum sedi apostolicae (3) bellum indixisse. Etsi autem data saepe a pontificibus opera est, ut graeci ad sanitatem reverterentur, ob eamque rem legati ad imperatores (4) missi, et concilia celebrata fuerunt, impetratum tamen est numquam, ut illi diu coniuncti nobiscum essent societate communionis. Interea apud eos dominicanos, et franciscanos versari consuesse, curasseque, ut tandem aliquando errare (5) desinerent. Demum constantinopolitanos, cum obfirmati in errore essent, a turcis subactos (6), durissima pressos fuisse servitute. Nunc ita esse illos

(1) Consule Bollandianos *ibid. p.* 109. *seqq.*, Baron. *ad an.* 867. *seqq.*, et Allatium *de octava synodo photiana.* Innumeri autem pene sunt, qui de graecorum photiano schismate scripserunt.

(2) Pulsus tamen deinde sede fuit. Confer Bolland. *ibid. pag.* 112. *col.* 2.

(3) Consule Bollandianos *ibid. pag.* 124., et Lequienium *tom.* I. *or. christ. p.* 260. *seqq.*, eosque historicos tam veteres, quam novos, qui de rebus XI. saeculo gestis loquuti sunt.

(4) Plena sunt huiusmodi rerum monumenta saeculi XII., et XIII. Capta etiam ab latinis saeculo XIII. ineunte Constantinopolis fuit, et patriarchae sunt in ea constituti latini ritus. Consule quae Michaël Lequienius vir doctissimus collegit ex veteribus monumentis *tom.* III. *or. chr. p.* 786. *seqq.* Sed rursum a graecis imperatoribus occupata est, inductique rursum in errorem graeci fuerunt.

(5) Aliqui saeculo XIV. et XV. Constantinopoli dominicani summa eruditione floruerunt. In his Emanuel Calecas fuit, cuius iam sunt a Combefisio, aliisque aliquot opera vulgata.

(6) Constantino postremo graecorum imperatore, rursum graeci turcarum tyrannidem veriti, opera Isidori cardinalis s. Sabinae, et Leonardi chii ord. praedic. archiepiscopi metylenensis, consentire se latinis dixerunt. Sed paullo post a turcis expugnata Constantinopoli, ad

animis comparatos, ut turcis parere, atque servire, quam cum latinis fateri romanum pontificem ecclesiarum omnium caput, et doctorem esse, Spiritumque sanctum ex Patre, Filioque procedere. Atque illis a Sultano muhamedanorum patriarcham dari. Quod si plus pecuniae quisquam obtulerit, hunc continuo patriarcham ab turca (1) dici, deiecto de gradu patriarchae eo, qui ante dignitate potiebatur. Antistiti ei sacrorum, quisquis tandem ille sit, summam a graecis tribui auctoritatem. Itaque fas illi esse matrimonia solvere, canones, ut placuerit, explicare, omnia denique pro suo iure agere. Practer graecos armenii quoque monophysitae urbem incolunt, et praesulem habent, quem patriarcham vocant. Huius dolis, atque artibus armenii orthodoxi maximis interdum incommodis premuntur. Atque is eodem modo deligitur, quo deligi graecorum patriarcham diximus. Latinis in urbe aedes habere non licet. Hi omnes in *suburbio*, quod *Galata*, sive *Pera* dicitur, quasi πέραν κόλπου *trans sinum*, degunt. Praefectus iis episcopus a sacra congregatione de Propaganda fide est, qui vices patriarchae sui ritus agat. Extant ibidem coenobia *dominicanorum*, *franciscanorum conventualium*, *reformatorum*, *capuccinorum*, et *iesuitarum* (2).

ingenium reversi sunt. Confer epistolam eiusdem Leonardi ad Nic. V. p. m. de expugnatione urbis Constantinop., apud Bzovium *ad an.* 1453. n. vi. *tom.* xvii. *p.* 34. *seqq.* De expugnatione eiusdem urbis praeter historicos, qui de rebus an. 1453. gestis scripserunt, qui sane permulti sunt, consule *tractatum de exp. urb. const.*, apud Martenium *tom.* vi. *collect. veter. script. p.* 785. *seq.* At imperio nunc muhamedanorum ita assuerunt graeci, ut iam eis potius subiecti esse, quam latinis velint.

(1) De his rebus recte, accurateque egit Bruynim tom. i. *voyage au Lévant. p.* 304. *edit. an.* 1725. Reliquos scriptores permultos, qui de statu constantinopolitanorum hodierno agunt, recenset Fabricius *lib.* v. *cap.* v. *p.* 692. *seqq. tom.* vi. *bibliothecae graecae*. Quo etiam volumine catalogum auctorem dedit, qui de antiquitatibus, rebusque constantinopolitanorum scripserunt.

(2) Urbanus Cervius sacrae congregationis de Propaganda fide a secretis loc. cit. ad Innocentium XI. p. m. scribit hoc modo: « Constantinopoli ... è piena di grandissimo popolo di tutte le nazioni, e religioni. I latini però non arrivano a mille, per lo più mercanti, che abitano in Galata, o Pera. Tra questi hanno le abitazioni gli ambasciatori, o residenti de' principi cristiani. Vi mantiene la congregazione un vescovo col titolo di vicario patriarcale, ch'era M. Ridolfi della Marca minore conventuale, che per le sue indisposizioni avendo ottenuto licenza di ritornare in Italia, è morto prima che gli arrivasse il successore, qual'è il p. Gasperini della provincia di Fano, stato già provinciale in quel convento, e soggetto assai e proposito per tal ministero, per quanto ne ha data relazione il p. Lauria, qual è già partito per la sua residenza. Vi sono molte chiese, e la repubblica di Venezia ha pochi anni sono impetrato licenza di rifare la chiesa di s. Francesco ... Fa ivi il detto vicario le sue funzioni episcopali, e soprantende a' religiosi, che sono curati per l'amministrazione de' sacramenti ai latini, e schiavi, che stanno ne' bagni. Altro bene non è permesso dalla tirannide del turco, e dalla pertinacia de' greci, il cui patriarcato è divenuto venale, e il gran signore elegge, e dispone i patriarchi di Constantinopoli, tuttochè viventi: provano in somma que' greci una schiavitudine incredibile dopo d'essersi alienati dalla chiesa romana collo scisma ... Onde contuttochè nel concilio fiorentino se ne stabilisse poi la unione, dalla malizia, e ostinazione de' greci non fu mantenuta, oltre che dagli istessi turchi adesso sarà sempre impedita ».

Heracleae, quae urbs princeps Thraciae Europae provinciae est, iam inde ab apostolorum temporibus constituta fuisse ecclesia fertur (1). In ea secundo, ac sequentibus (2) saeculis, aliquos fuisse pro christiana religione interfectos memoriae traditum est. Memorantur praeterea eius antistites, quorum primum Pauli auditorem Apellem fuisse heracleenses (3) contendunt. Saeculo IV. vexata eadem ecclesia ab arianis, et macedonianis haereticis fuit. Post episcopis usa est, quorum plerique omnes orthodoxae religionis laude floruerunt. Quo tempore ortum schisma photianum est, qui episcopus heracleensium erat, ei psevdopatriarchae accedendum putavit. Atque ubi graeci a romana ecclesia seiuncti omnino sunt, eius urbis praesules simul una a communione se latinorum separaverunt. Nunc in eadem haeresi versantur, turcisque subiecti sunt.

Qui Heracleae, proximisque in oppidis, iidem (4) Philippopoli secundae provinciae Thraciae fere progressus, eademque vices (5) christianismi fuerunt. Quod ipsum de primordiis ecclesiae Beroeae Thraciae dicendum (6) esse videtur. Saeculo autem secundo Haemimontis provinciae ecclesiae vigebant, quae deinde ab haereticis interdum exagitatae sunt, eoque tandem redactae, ut schisma (7) sequantur graecorum. Atque inde cur in Rhodopen inferri primis ecclesiae temporibus (8) christianum nomen nequiverit, ne suspicari quidem possum.

Scythiam universam a Philippo apostolo ad christiana sacra fuisse perductam martyrologiorum scriptores (9) memoriae prodiderunt. Sed fuerunt etiam, qui eam gloriam Andreae (10) Petri germano esse tribuendam existimarent. Atque initio, sequentibusque aetatibus multos in ea provincia viguisse ferunt, qui, pro religione cruciati, martyres (11) decesserint. Uno diu sacrorum antistite usi scythae fuerunt, qui Tomis, quod oppidum metropolis est provinciae, agebat, coetusque omnes christianorum moderaba-

(1) Vide Lequienium *tom.* I. *p.* 1093. *seq. or. christ.*

(2) Confer Bollandianos *tom.* III. *mens. maii p.* 188., *et martyrolog. rom. ad d.* 7. *mart.*, 7. *ian.*, 13. *apr.*, I., et 16. *sept.*

(3) Lequienius *ibid. p.* 1101. *seqq.*

(4) Vide Lequien. *ibib. p.* 1156.

(5) Confer Lequien. *tom.* I. *or. christ. p.*1156. *seqq.*, quo etiam loco omnes eius provinciae episcopos numerat.

(6) Lequien. *ibid. p.* 1165. *seqq.*

(7) Lequien. *tom. eod. p.* 1172. *seqq.*

(8) Lequien. *ibid. p.* 1195. *seqq.*

(9) Confer *martyrol. rom. kal. maii.*

(10) Euseb. *lib.* III. *hist. cap.* I. *p.* 67. *edit. Cantab.*

(11) Vide vite pp. *pag.* 216. *edit. an.*1615., et Bedae *martyrol. ad d.* 3. *ian.*

tur. Martyriis autem, doctrinaque sanctorum virorum adeo propagata in provincia religio fuit (1), ut iam permulti ibidem christiani quarto, sequentibusque saeculis numerarentur. Constantino enim imperatore, cum superati a romanis, victique bello scythae fuissent, maiore numero, quam factum apud eos anteactis temporibus fuerat, christianis se legibus (2) addixerunt, itaque deinceps coluerunt orthodoxam religionem, ut potius excruciari, interireque voluerint, quam eiurata *catholica fide* ad arianos deficere. Sed extincto Valente, orthodoxis restitutae ecclesiae iussu Theodosii (3) augusti fuerunt. Itaque res christiana maiorem in modum amplificata est. Saeculo sexto a monachis scythis celeberrima de *uno ex Trinitate passo* controversia orta est, quae turbarum in ecclesia, atque dissensionum caussa (4) fuit.

Iam usque ab ecclesiae saeculo II. in Moesiam inferiorem (5), quae post Bulgaria dicta est, christianam religionem fuisse invectam, martyrologiorum scriptores tradiderunt (6). Quamquam non desunt, qui Andreae apostoli studio, ac diligentia diu ante in provinciam fuisse introductum christianismum defendant (7). Itaque non solum aetate Constantini, sed cum etiam ethnici imperatores (8) regnabant, episcopi ibidem viguisse feruntur. Sangui-

(1) Vide Ioh. Chrysost. *orat. contra iudaeos tom.* I. *opp. edit. Paris. novae p.* 666. *seq.* De Niceta Remesiane in Dacia episcopo haec habet Paulinus Nolanus. *Poem.* XVII. *al.* XXX. *edit. Veron.*

» Te patrem dicit plaga tota Borrae,
» Ad tuos fatus scytha mitigator,
» Et sui discors fera, te magistro,
» Pectore ponit.
» Et getae currut, et uterque dacus etc.

(2) De Sancto Bertannione episcopo, et martyre sub Valente, vide martyrologium ad d. 25. ian., et Theodoretum *lib.* IV. *hist. cap.* XXXV. Insigni praeterea virtute post floruit apud scythas episcopus Theotimus sub Arcadio imperatore. *Martyrol. ad d.* 20. *apr.*

(3) Confer Lequienium *tom.* I. *pag.* 1213., quo loco refert legem a Theodosio magno ad Auxonium Asiae proconsulem scriptam 3. kalend. aug. Heracleae, Eucherio, et Syagrio coss., qua imp. iubet » episcopi tradi omnes » ecclesias communioni Nectarii episcopi constantinopo- » litanae ecclesiae, nec non Timothei intra Aegyptum » alexandrinae urbis episcopi societis ... Terentio epi- » scopo Scythiae ». *Cod. Theod. lib.* XVI. *tit.* I. *leg.* 3. *p.* 9. *tom.* VI. *edit. an.* 1665.

(4) Vide Norisium *apologia monachorum scytharum, et diss. de uno ex Trinitate passo,* et Natalem Alexandrum *hist. ecc. tom.* V. *edit. Paris. in fol. p.* 398. et 424.

(5) Bulgariae latiores aliquanto fuerunt, quam Moesiae inferioris fines. Nam *Achrida* etiam Iustiniani patria in Macedoniae finibus regio bulgarorum fuisse traditur. *Propria Bulgaria* est, quae Ciabro amne a Servia dirimitur. In via ad Constantinopolim est *Sophia,* olim *Sardica,* et in ripa Danubii *Nicopolis.* Confer Cellarium *geogr. novae edit. an.* 1716. *p.* 493. De Moesia inferiore consule eumdem *Cellar. geogr. ant. lib.* II. *cap.* VIII. *p.* 466. *seq. edit. an.* 1732. *tom.* I.

(6) Martyrolog. rom. ad d. XV. septembris.

(7) In menologio ozletano, quod Henricus Canisius *tom.* II. *antiq. lection. p.* 900. *edit. primae ad d.* XXXI. *oct.* haec leguntur. » Natalis sanctorum Stachys, Ampliae, Ur- » bani, Narcissi, et s. martyris Epimachi, ex quibus san- » ctus Stachys ab apostolo Andrea episcopus Byzantii or- » dinatus est ... sancti vero Amplias, et Urbanus ab eo- » dem apostolo Andrea episcopi ordinati : ille quidem » Odyssopolis (*sive civitatis Odyssi*), his vero Macedoniae, » propter fidei christianae confessionem, atque idolorum » eversionem ab iudaeis, et gentilibus interfecti, beatas » animas Deo tradiderunt ». Sed vereor, ne haec sint fidei omnino dubiae, ne gravius dicam. Odyssus autem oppidum erat *Moesiae inferioris.*

(8) Confer Lequienium *t.* I. *or. christ. p.* 1217. *seqq.*

ne autem (1) sanctorum martyrum, operaque praesulum, et presbyterorum ita est in ea res christiana amplificata, ut quarto, insequentibusque saeculis nullum fere in provincia oppidum esset, quod episcopum non haberet. Non pauci sunt hoc tempore catholici in Bulgaria, qui praesules etiam sibi a sacra congregatione de Propaganda fide (2) praefectos obtinent. Atque ex Moesia religionem christianam in eas regiones manasse credibile est, quas inter Tanaim, et Danubium amnes sitas olim gothi posséderant, deindeque chazari, bulgari, blachique (3) occupaverunt.

(1) Lequien. locis supra indicatis, et pag. 1227., et martyrologium rom. ad d. xx. novembris.

(2) Urbanus Cerrius l. c. « In Bulgaria, *inquit*, mantiene la sacra congregazione l'arcivescovo di Sofia, o Sardica colla cura della Vallachia; non vi è stato clero, che i minori osservanti bulgari, i quali essendo in piccol numero e più disciplinati riescono, e migliori dei bosnesi: tengono cura delle parocchie, e la congregazione li stipendia insieme con un maestro di scuola. Hanno anch'essi alcuni luoghi di studi nella Italia .... stendono la missione delli religiosi nella Ungheria inferiore, e quando si dà loro un buon prefetto, giovano grandemente a que' cristiani. Vi sono molti luoghi abitati da' cattolici, e particolarmente Chiprovo terra assai grossa con alcuni casali, ch'è numerosa di quattro mila cattolici, ha la chiesa, ed è sortito anche a quei fedeli di poterla rifabbricare per essere distintamente de' turchi riguardato il detto luogo come quello, che spetta, quanto a' proventi dell'entrate pubbliche, alla sultana madre pro tempore ... Sotto il vescovato di Nicopoli 3000 i paulianisti ... furono convertiti da f. Pietro Deodato arcivescovo di Sofia. Per questi la congregazione mantiene alcuni sacerdoti stipendiati, oltre al vescovo ... La chiesa di questa città ha una prerogativa, che non può cadere, essendo scavata in un gran scoglio di tufo, ed è anche antichissima ». De bulgarorum propterea conversione, et progressu in rebus religionis adeundi Sigebertus Gemblacensis ad an. Christi 778., auctor vitae Basilii Macedonis *cap.* xv. *p.* 135. *edit.* an. 1685., *et Cont. Porphyr. ibid. p.* 102., Anastasius bibliothecarius in vit. Nic. I. et Hadriani II. *pag.* 219. *et* 224. *seq. edit. an.* 1649., Iohannes Scylitzes Curopolata *p.* 25., Cedrenus *p.* 539. *seqq. edit. an.* 1647., et e recentioribus Natalis Alexander *hist. eccl. saec.* ix. et x., *diss.* iv. §. xxiii. tom. vi. *p.* 263. *seqq. edit. Paris.*, et Cangius in familiis byzant. *p.* 174. *seq.*, Assemann. *calend. etc. par.* ii. c. xi, *pag.* 467. *seqq.*

(3) De Bulgarorum, walachorumque rebus multa nos disputavimus in *not. ad epist.* Innocentii III. pont. max., quas aliquando vulgabimus. Interim confer eius *lib.* ii. *ep.* 115. *seqq.*, *et lib.* x. *ep.* 65. De episcopis Walachiae consule Lequienium *tom.* i. *or. christ. p.* 1243. *seqq.* Urbanus Cerrius *l. c. pag.* 36. « La Valachia è governata, *inquit*, da un principe, che gli dà la Porta, e questo dev'essere sempre greco scismatico, come sono i suoi popoli, che hanno il loro metropolita, e molti calogeri basiliani sparsi in vari conventi, i cui superiori dallo stesso principe sono eletti, e vi vengono a fare gran raccolte di danaro i patriarchi scismatici, e particolarmente quello di Gerusalemme. Nella corte del principe stanno anche luterani, e calvinisti, la maggior parte di Transilvania, oltre molti ebrei, e turchi. In questo dominio sono però sparsi molti cattolici assistiti già dall'arcivescovo di Sofia, e ora dal p. Antonio Stefani suo vicario. Aspettano questi con gran desiderio il successore, che dalla Santità Vostra è stato loro conceduto nella persona del p. Stefano Conti minor osservante, soggetto di esperimentata bontà. Vi è ancora una missione di minori osservanti bulgari distribuiti per quelle chiese, quali sono in gran parte rovinate da' tartari, e ultimamente ha fatto istanze caldissime quel vicario, che gli si somministri qualche sussidio per rifare le chiese rovinate in Bucoresto, dove risiede il principe valaco, e sogliono concorrere molti cattolici di varie nazioni per servirlo tanto nella corte, quanto nell'esercito, non potendo egli migere più limosine, essendo il paese molto desolato dalla guerra, supplicando ancora, che gli mandino due, o tre religiosi del suo ordine, che siano di buoni costumi, e di dottrina, per applicarli alla educazione de' figliuoli ». De walacorum conversione xiv. saec. vide Raynal. *ad an.* 1370. *num.* 5. *seqq.*, *et* 1374 *num.* 9., et Bzovium *ad an.* 1374. *num.* 5. De Ioh. Nicolao Maurocordato Alexandri Maurocordati chii, viri magni ingenii, filio, et Hungaro-Walachiae hoc saeculo principe, eiusque filio Carolo, confer quae ex Demetrio Procopio refert Iohannes Albertus Fabricius *tom.* xi *biblioth. graecae p.* 774. *seqq.*, *et p.* 793. *seqq.* De Moldo-Walachia consule Lequienium *p.* 1259. *seq. tom.* i. *or. christ.* Urbanus Cerrius ibid. « In Moldavia, *inquit*, ... tolta da Solimano a Stefano il buono, che la possedeva, il quale abbenchè scismatico, avea la moglie ungara cattolica, che vi fece gran bene per la nostra fede, i cattolici hanno 19. chiese, e solo quella di Kotina

Ecclesiae, quae constitutae in iis fuerant, IV. saeculo barbaricae appellabantur, spectabantque ad ditionem patriarchae constantinopolitani. Hac vero aetate tametsi non desunt in iis locis, qui romanae ecclesiae partibus studeant, sunt tamen magno numero, qui sequantur instituta, atque haeresim graecorum. Quamquam enim XIV. saeculo, Ladislao Walachiae principe, deducere eos ab schimate nostri ad unitatem ecclesiae curarunt, ob eamque rem litterae ad Urbano VI. pont. max. sunt datae, tamen eorum diuturna cum orthodoxis consensio non fuit.

Qui minorem Russiam incolunt, etsi Andrea, Bartholomaeo, et Thaddaeo institutoribus gloriantur, seque iam tertio saeculo episcopis usos ferant; tamen hoc constat, eos qui proximi (1)

» ha entrate per mantenervi un sacerdote ... Al presente vi sono due preti moldavi, e tre minori conventuali... Vi vanno adesso con facoltà, e provisione un nuovo perfetto con altri sei religiosi dell'istesso ordine, che si spera possano fare molto frutto, quando avranno appresa la lingua. La chiesa di Baccovia era la residenza del vescovo; ma la innondazione del fiume l'ha rovinata. Ora il principe, benchè scismatico, assai nondimeno ben affetto ai latini per opera del segretario, che è di Caminiec, e buon cattolico, e del p. Vito, ha ordinato, che se ne fabbrichi una nuova in miglior posto. Questo principe è poco, che dalla Porte è stato destinato, rimosone l'altro, ch'era gran nemico de' cattolici, onde vi si possono sperare molti vantaggi. Al detto vescovato eretto da Clemente VIII. sogliono promoversi quelli, per i quali supplicano i re di Polonia, conforme ha fatto adesso la Santità Vostra per un domenicano... Le provincie è abitate da IV. mila cattolici, e gli altri sono greci scismatici, che hanno un metropolita con tre vescovi, che oltre gli errori soliti, ne professano molti altri, e in particolare per danari concedono divorzi (hoc quod est de divortio, ceteri metropolitae graeci, in primisque patriarcha constantinopolitanus, facile concedunt), e facoltà di prendere altre mogli, permettono i concubinati, purchè si paghi un tanto la quaresima, e dicono ancora, che chiunque ribattezza un cattolico alla scismatica, conseguisce perdono de' suoi peccati. Anzi un principe pessimo scismatico chiamato Stefanizza obbligò tutti i cattolici a ribattezzarsi (che dopo la sua morte ne tornarono molti alla fede cattolica), e distrusse molte chiese. Vi sono anche sparsi armeni, luterani, ed ebrei. Erano prima in Iassi i padri gesuiti, che facevano molto frutto, ma per le guerre sono partiti. Scrive adesso monsignor nunzio di Polonia, che vi vogliono ritornare, il che sarebbe molto utile per la istruzione della gioventù, che va alle loro scuole ». De vlachis vide Ioh. Lucium *de regno Dalm. lib.* VI. *cap.* V. *pag.* 281. *seqq.*, et Assem. *p.* 252. *seq.*

(1) Andrea institutore gloriari russos scribit chronographus ruthenus apud S. I. Bayerum *orig. russic. tom.* VIII. *academ. petrop. p.* 390. *edit. Petropol.* „ Andrea, „ inquit, apostolum iamdudum russos baptizaverat, fue„ ratque iam in primo concilio provinciali antiocheno „ Antipater episcopus Russiae, haeresimque Pauli samo„ sateni sua subscriptione damnaverat „. Sed errat vehementer, quod Rossum Ciliciae oppidum in Russiam provinciam commutaverit. Consule etiam Sigismundi Baronis de Herberstein *comment. rer. moschovit. pag.* 19. *edit.* weckelianae *an.* 1600., Bzovium *ad an.* 1314. *n.* XVI. *p.* 226. *tom. annal.* XIV., et Papebrochium *in not. ad ephemer. graec. mosc. tom.* I. *mensis maii Bollandianor. p.* 54. Orta autem ea hinc est opinio, quod ab *Hippolyto* (huic enim adscribitur περὶ τῶν ιβ´ ἀποστόλων de XII. apostolis), et ab Origene traditum fuerit, scythis fuisse ab Andrea evangelium praedicatum. Vide quae diximus t. I. *p.* 314. *not.* 1. Verba Hippolyti apud Combefisium, et Fabricium *tom.* I. *opp. Hippolyti p.* 31. *edit. an.* 1716. in appendice sic habet: „ Andreas cum scythis, et thracibus praedicasset, cruci affixus est Patris in Achaia etc. „ At Bayerus *loc. cit. p.* 391. Thraciae mentionem in causa esse ait, cur existiment Andream nunciasse Christum his, qui proximas Thraciae regiones incolerent: etsi Simeonem Logothetam non probet, qui in annalibus *p.* 445. *edit. scriptor. post. Theophanem hist. byz. edit. Paris. an.* 1685., scribit hoc modo de Nicephoro imperatore loquens: „ Vetus mensa sustentante columna inventa „ est, hoc inscriptione: *sanctum Michaëlis coelestis mili„ tiae principis orientis* τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, ὅπερ „ ἐνεθρόνισεν ὁ ἅγιος ἀπόστολος Ἀνδρέας. *san„ ctum altare, quod posuit s. apostolus Andreas* „. Facile autem patitur Bayerus fuisse ab eodem Petri fratre thracibus explicatam christianam religionem. At tum qui-

Bulgaris erant, IX. ecclesiae saeculo amplexos christianam religionem fuisse, ceteros X. circiter saeculo eorum exemplum fuisse imitatos. Kiovia utriusque Russiae metropolis erat. Post synodum florentinam Isidorus metropolita, qui deinde S. R. E. cardinalis fuit, a factione schismaticorum, quod sedi apostolicae adhaereret, de gradu episcopatus deiectus est, quamquam ille nihil huiusmodi hostium iniurias moraretur. Interim graeci pro kioviensi alterum metropolitam constituerunt, ut moschis rem gratam facerent, qui *Moschuae* metropoli *Moschoviae* versaretur. Etsi autem data diligens opera a Poloniae regibus deinceps fuit, in quorum Kiovia

dem e Danubio ad Borysthenem scythae non erant. Getae namque regionem obtinebant, quibuscum pauci scythae versabantur. Iam vero quamquam superiora Borysthenis scythae incolebant, nihilo secius ostendi nullo modo potest, penetrasse in ea loca apostolum ipsum, ac Borysthenem traiecisse. Quinetiam russos tum ad Borysthenem fuisse demonstrari nequit. Multa de russis ibidem disserit Bayerus satis, mea quidem sententia, accurate. Russorum autem apud graecos recens mentio est. Eius rei causas explicare conatur ibid. Bayerus *p.* 395. *et seqq.* Consule praeterea eiusdem Bayeri dissertationem *de russorum prima expeditione constantinopolitana p.* 365. *et seqq. tom.* VI. *comment acad. petropol. edit. Petrop. an.* 1738. De ecclesiastica provincia Russiae, eiusque episcopis adeundus Lequienius *tom.* I. *orient. christ. p.* 1257. *seqq.* Quod rutheni apud Michov. lib. II. de duabus Sarmatiis *cap.* I. *p.* 281. *edit. an.* 1542. de ss. Bartholomaeo, et Thaddaeo apostolis, institutoribusque suis affirmant, inane est, neque ulla coniectura confirmari potest. Atque est aliquanto absurdius, quod Novogrodenses apud Fabricium *salut. luc. evang. cap.* XXIII. *p.* 471. augentur, sanctum Antonium lapide ingenti molari adnatantem ad ipsos appulisse, eosque christianae religionis decreta docuisse. Neque iis assentior, qui s. Quintianum sexto saeculo episcopum russorum fuisse putant. Confer *Baron. ad an.* 506. Est enim, ut Iohannes Harduinus animadvertit *tom.* XI. *concil. ind. episc. pag.* 840. *rutenensis seu rutenus* episcopatus in Aquitania orientali *Rodez.* Vide concilium agathense celebratum ann. 506. apud eumdem Harduinum *tom.* II. *p.* 1006., et quae disputat Bayerus *ibid. tom.* VIII. *p.* 392. Sed de russorum expeditionibus, et eorum ad fidem conversione consulendi Cedrenus *ad an. Christ.* 860. *p.* 580., *et pag.* 676. *edit. an.* 1647., Constantinus Porphyrogenneta, seu potius (ut recte animadvertit Fabricius *salut. luce evangelii p.* 472.) Leontius byzantinus in vita *Basilii macedonis cap.* XCVI. *p.* 211. *edit. Paris. an.* 1685., Zonaras *tom.* II. *annal. p.* 162. *edit. an.* 1687., Iohannem Scylitzem Curopalata pag. 94. De s. Bonifacio camaldulensi russorum, prussorumque institutore saec. X. et XI. ineunte, vide martyrologium romanum ad diem XIX. iunii, s. Petrum Damianum in vita s. Romualdi *cap.* XXVII. *pag.* 46. *edit. an.* 1666., Bollandianos *tom.* III. *iunii pag.* 907. *seq.*, *et tom.* VI. *p.* 247. *seqq.*, et Pagium *ad an.* 997. *n.* 2. *seqq.* Urbanus Cerrius ms. cit. p. 56. De statu ecclesiarum russiae polonicae agens. „ V'è, *inquit*, quantità di greci del rito ruteno divisa in *uniti*, e *scismatici*, avendo gli uni, e gli altri i loro vescovi. Gli *uniti* vennero all'unione ne' tempi di Clemente VIII., e sono governati nello spirituale da un metropolita, che chiamano di Kiovia, dall'arcivescovo di Ploseo, e da' vescovi di Kelma, Presmilia, e Luceoria. Hanno appresso di loro conventi di monaci basiliani, quali si mantengono nell'unione, e la conservano assai bene, anzi la promuovono quanto possono, essendosi l'anno precedente al passato unite alla chiesa cattolica trenta parocchie scismatiche con tutto il popolo a loro soggetto, e ultimamente ne fu acquistata una molto celebre nel palatinato di Novogrodno, ove si fece cattolico il paroco con 3000. anime, e in altre dopo la morte dello scismatico è stato ricevuto il mandato dal metropolita. Anzi adesso si è avuto l'avviso, che abbia fatto la professione della fede cattolica il vescovo ruteno scismatico di Leopoli, onde si va ogni giorno più sperando maggiori progressi. La sede apostolica sovviene questi uniti con aver assegnati alcuni luoghi per i loro monaci ne' collegi pontifici di Polonia, e nel collegio greco in Roma, ove gli ha anche concedute la chiesa, e l'ospizio de' ss. Sergio, e Bacco „. Addit Cerrius opportunum sibi videri „ che per mezzo di questi ruteni si faccia un passo in Moscovia ora appunto, che tra un popolo, e l'altro fiorisce la pace „. Ex iis autem plane liquet, vera ne sit inscriptio dissertationis illius editae ab Iohanne Francisco Buddeo viro de secta lutheranorum, quae sic habet, *ecclesia romana cum ruthenica irreconciliabilis*, Ienae 1718. Nam si pars haec ruthenorum ita est romanae ecclesiae coniuncta, ut supra desiderari quidquam non posse videatur, non equidem video, cur moschovitica reconciliari sedi apostolicae nequeat.

ditionem ceciderat, ut eius civitatis praesules, qui post Isidorum sedem occuparant, errare desinerent, tamen hoc et aegre consequi potuerunt, et numquam impetrarunt, ut diuturna (1) russorum omnium cum nostris consensio esset, propterea quod apud hos ipsos instituta, erroresque graecorum inveterassent. Interim metropolitae, si qui fuerunt ecclesiae romanae addicti, multis iniuriis ab russis schismaticis afficiebantur. Igitur cum ferre impetus hostium non possent, Wilnam tandem sibi esse abeundum existimarunt. At nunc magna est orthodoxorum, qui pontificibus maximis obtemperent, in Russia multitudo, episcopisque utuntur, qui etsi graecorum in re divina ritus colant, tamen orthodoxam religionem profiteutur. Sunt practerea (2) armenii plures in Russia, qui ab episcopis suae gentis reguntur.

Neque longe recentiora in Russia, quae ad septemtriones spectat, atque Alba, Moschoviaque dicitur, christianae religionis primordia fuerunt. Nam cum in eam Russiam, de qua supra demonstratum est, invecta sanctorum virorum opera fuisset, tum episcoporum in primis kioviensium diligentia (3) in *maiorem*, seu *Moschoviam* (4) manavit. Episcopi deinde sunt ab kioviensibus Wolodomiriae, Rostovii, aliisque in oppidis ordinati, qui eccle-

(1) Lequien. *ibid. p.* 1160. *seqq.*

(2) De armeniis in Russia sic habet Cerrius *ibid. p.* 59. ,, Abita anche ivi una nazione intiera di armeni, e la ,, maggior parte sta in Leopoli, e ne' contorni sotto ,, cattolici nel rito loro approvati, e soggiacciono all'ar- ,, civescovo armeno di detta città ..... Il p. Clemente ,, Galano teatino fu quello, che contribuì assai alla ,, unione loro con indefessa fatica, e applicazione, aven- ,, do visitato quelle chiese, corretti gli abusi, e gli er- ,, rori, e introdottovi le verità cattoliche ,,. Nunc in ea Russiae polonicae parte permulti sunt armeni catholici, eorumque aliqui in dominicanorum, aliorumque ordines petunt. Id quod facile impetrant, modo rectam fidem colant, sintque bene morati.

(3) Lequien. p. 1291.

(4) De origine moschorum, seu moscovitarum agunt Bochartus *phaleg. lib.* III. *cap.* XII. *tom.* I. *edit. opp. ann.* 1712., Michaël Lequienius *tom.* I. *or. christ. pag.* 1291. *seqq.*, et Iosephus Simonius Assemanus vir eruditissimus *in opere* ante dies paucos vulgato, quod inscribitur *de calendariis universae ecclesiae etc. par.* II. *cap.* IV. *p.* 275. *seqq.* Sed quod hi vel affirmant, vel dubitant, a Mosoch moschos, veteribus memoratos, et moscovitas a moschis indem profectos esse, ne verisimile quidem mihi videtur. Atque Assemanus *p.* 284. fieri potuisse ait, ut moschi populi Colchis olim finitimi in Russiam magnam migraverint, ibique et flumini *Moscho*, et urbi *Moschae* nomen indiderit, quamquam a nemine veterum tradita haec sint memoriae posterorum. Is autem error manavit ex eorum opinione, qui russos existimabant a *Moschae* urbe *moschovitas* fuisse, et *moschos* appellatos. Id vero Polonis acceptum est referendum. Quoniam vero *moschi* veteres intra Caucasum degebant montem, vetus nomen visum est opportunum, quod in *moschovitas* transferretur. At scriptores nulli erant antiqui, quibus haec sententia confirmaretur. *Russos* enim eos IX. et X. saeculi scriptores vocarunt, *moschos* numquam. Neque ante illud tempus, quo Moschua Georgio Uladimiri filio longimano anno circiter 1149. condita est, ullus fuit, qui *moschovitarum* meminerit, immo vero ne post quidem, quoad constituto magno *Moschoviae* ducatu *augeri* opes russorum coeperunt. Iam vero *Moschua* non a fluvio, cui vetus nomen *Smorodinae* erat, sed a vetere coenobio *Moschol* dicta est. Moskol autem a *mas*, et *moeil*, idest *viro*, quasi *virorum sedem* dicas, nomen sortita est. De qua re consuli potest Henricus Brennerus in *notis in seriem principum Iberiae p.* 66. Quamobrem non rectius, *russicam* gentem appellari *moschoviticam* posse arbitror, quam si quis *gallos* vocet *parisinos*. Sed de his adeundus Bayerus *loc. cit. tom.* VIII. *p.* 398. *seqq.* De nomine recens imposito moschovitis, vide Assemanum *loc. cit. cap.* IV. *p.* 284. *seqq.*

sias (1) administrarent. *Olgam* autem *Ivoris* (2), seu *Georgii* Russiae magnae principis uxorem circa annum 955. initiatam mysteriis nostrae religioni, et Helenam fuisse appellatam ferunt. Cum haec supremum obiisset diem, Woldemirum illius nepotem baptizatum fuisse, et anno circiter 988. suis, ut christianis sacris sese addicerent, graecaeque ecclesiae ritus colerent, persuasisse, uxoremque duxisse Annam Basilii II. imperatoris graecorum sororem. Ac dic quidem, quo nomen Woldemirus christianae religioni dedit, viginti millia russorum eius fuisse exemplum imitatos memoriae (3) traditum est. Propagata deinceps in iis regionibus maiorem in modum ab iis, quibus ea res cordi fuerat, religione; ubi graeci omnino ab sede se apostolica seiunxerunt, russi quoque impulsi sunt, ut eorum partes sequerentur. Quare nihil praetermissum a romanis pontificibus est, quod ad *moschovitas* reducendos pertineret. Missi namque ab iis legati (4) interdum in *Moschoviam* sunt, qui id laborarent, idque, quibus modis possent, eniterentur. Sed frustra. Nam graeci eos in errore continebant, curabantque, ne quos nostri progressus facerent. Extremo fere saeculo XVI. cum Hieremias secundus constantinopolitanus patriarcha, in cuius ditionem kioviensis metropolites ceciderat, in Moschoviam esset profectus, ut pecunia collecta Metrophanem, qui in patriarchatum invaserat, eiiceret, dignitatemque, de qua fuerat deiectus, recuperaret; monachis moschorum rem gratam facturus, a quibus multis, magnisque rebus adiutus esset, moschicae genti archiepiscopum praefecit, qui αὐτοκέφαλος esset, nulliusque metropolitae imperio (5) pareret. Qua re perfecta, litteras etiam addidit, quibus moschoviticum illum primatum confirmavit, quasque a monachis, sacerdotibusque, qui praesto aderant, probari fecit, quin monembasiensis, et elassoniensis episcoporum rationem habendam esse existimarit, qui socii itineris erant, atque

(1) Confer Lequienium *tom. I. or. christ. pag.* 1298. *seqq.*

(2) Vide Cangii *familias byzantinas pag.* 144. *edit.* an. 1680, Pagium ad an. Christi 987. *num.* VI. *seqq.*, et *ad an.* 1015. n. VIII. Sed sunt qui metuant ne hi rugos cum *russis* confuderint. Vide Asseman. *ibid. pag.* 255. *seqq.*

(3) Consule Strahlenbergium *p.* 273

(4) Vide Iovium *in Moschov. p.* 82. *edit. opp. an* 1578. Possevinum *lib.* VI. *bibl. select. p.* 304. *edit. an.* 1603., Baronium *ad calcem tom.* VIII. *annal. edit. venetae*, Bzovium *ad an.* 1514. *p.* 226. *seqq. tom.* XIX. *annal.*, Raynaldum *ad an.* 1308. *p.* 36. *seqq.*, Thomam a Iesu *de procuranda omnium gentium conversione, lib.* VI. *pag* 106. *edit opp. an.* 1684., Richardum Simonium *biblioth. choix. tom.* I. *cap.* XLI. *p.* 302. *seqq. p.* 150.

(5) Vide Hierothei monembasiensis episcopi synopsim historiar. *p.* 384. *seqq.*, et Chrysanthum Notaram patriarcham Hierosolymorum *lib. de sacris officiis edit. Walach an.* 1715.

hoc genere institutionum dividi ecclesiae constantinopolitanae, minuique proinde opes arbitrabantur. His rebus gestis, Hieremias Moschuae in synodum (1) episcopos moschorum, eosque, qui praefecti monachis erant, cogit, et praesentibus imperatore Theodoro, eiusque coniuge, senatoribusque rem divinam facit, deinde omnium suffragiis Iobum rostoviensem primum totius moschoviticis imperii archiepiscopum, et patriarcham constituit. Moschuam urbem eius sedem archiepiscopatus esse oportere decernit, eique rei ne quis umquam resistat, neu quidquam apponat, cavet. Theodorus princeps tanto beneficio Hieremiae obstrictus, multis muneribus eum, socios, ipsumque Monembasiae praesulem, qui ne rei quidem sacrae, quam tunc patriarcha facerat, interesse voluit, donatos dimittit. Is Hieremias cum Constantinopolim revertisset, et Metrophanem, ita ut optaverat, de gradu, et dignitate, numerata turcis pecunia deiecisset, concilium episcoporum convocat, et, quid sui consilii sit, ostendit. Moschovitarum archiepiscopum, qui patriarchae instar esset, agnosci, et confirmari eorum consensione iubet, idque iam canone XXVII. synodi chalcedonensis statui posse demonstrat. Nam ecclesiam imperialem, quae senatu, quae imperatoria maiestate, quae multis denique nominibus illustris sit, dignam esse dicit, quae in patriarchalibus numeretur. Hoc interea a moschovitis petit, ut statim atque delectus ab iis primas ecclesiarum est, Constantinopolim mittantur, qui a patriarcha byzantino, ut ratam rem habeat, petant, statisque temporibus ei quingentos aureos nummos (2) solvant. Sed cum principes Moschoviae a patriarcha sibi leges dici, imperarique acerbe ferrent, in ordinem hunc ceterosque sacrorum praesides redegerunt; quo tempore et numerandae pecuniae, et petendae, ut vocant confirmationis consuetudo (3) sublata est. Alexius enim Michaëlis filius, qui magno in honore patriarcham versari, plusque sibi tribuere, quam ecclesiastica dignitas posceret, videret, metueretque, ne qua

(1) Anno Christi 1593. mense februar. perfecta haec omnia fuerunt, ut est ibidem traditum a Chrysantho. Editus praeterea est Taurini a doctissimo Pasino index bibliothecae *codicum ms. biblioth. taurinensis*, in qua haec leguntur, *edit. an.* 1750. *pag.* 433. *tom.* II., κόποι καὶ διατριβὴ τοῦ ταπεινοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρσενίου. γράφει καὶ τὴν προβίβασιν τοῦ πατριάρχου Μοσκοβίας. „ Labores, et iter humilis „ archiepiscopi Arsenii. Scribit et institututionem patriarchae Moschoviae „. Atque hac quidem narratione, eadem quae dixi, continentur.

(2) Celebrata haec synodus an. 1593. mense februar. in constantinopolitano Pammacaristae patriarchali templo fuit. Confer Chrysanthum hierosolymitanum loco mox indic., et Lequienium *or. christ. p.* 1293. *seq. tom.* I.

(3) Lequien. *ibid.*

in republica perturbatio, depressa regia auctoritate, nasceretur; contra atque leges, et instituta maiorum postulabant, collegium, in quod nullos ex ordine sacerdotali viros cooptari volebat, instituit, cui in caussas ecclesiasticorum inquirere, easque dirimere ius esset. Nicon tunc erat patriarcha (1) moschovitarum. Is quod de tanta dignitate deiectum, coactumque dicto principis, et ministrorum audientem esse animadvertisset; Alexium convenit, oravitque, ne sanctorum patrum instituta, legesque violare pergeret. Sed quod nullos in ea re progressus se facere posse perspiceret, ad constantinopolitanum patriarcham litteras dedit, quibus ei, quae acta erant in Moschovia, significavit, obsecravitque hominem, ut pro sua auctoritate a suscepto consilio regem (2) deterreret. Interim Nicon hortari Alexium, obtestari, arguere, nihil denique praeterire, quod ad recuperandam potestate spectare videretur. Quae res principem vehementer commoverunt, fueruntque in caussa, cur ad se patriarchas alexandrinum, antiochenum, et hierosolymitanum acciret, iuberetque concilium celebrari, atque Niconem de sede deiici, eiusque loco alium dici patriarcham, qui (3) regi pareret. Nihilosecius constantinopolitani patriarchae in Moschoviam suos mittere, colligendae pecuniae (4) caussa, solebant. Hi quod (5) tur-

(1) Consule eiusdem Niconis *epistolam ad constantinopolitanum patriarcham apud eundem Lequien. ibid. p.* 1295.

(2) Erat is patriarcha Constantinopoleos Dionysius secundus.

(3) Adeundus Lequienius *ibid. p.* 1300. *seq.*

(4) Confer Adamum Olearum *in suo itinerario p.* 95. *tom.* 1. *edit. Paris.* 1666., et Augustinum liberum baronem in *itiner.* apud Lequienium *ibid. p.* 1302.

(5) Urbanus Cerrius *l. c. p.* 28. ,, Nella Moschovia, ,, *inquit*, ... regna lo scisma de' greci, e in vari tempi si è tentato di procurare la unione di quei popoli colla chiesa romana, ma sempre in vano. E veramente pare strano, che vi sia maggior difficoltà, o almeno minor riuscita nell'unire questi scismatici alla chiesa, che d'introdurre nel di lei grembo gl'infedeli istessi. Ma la ragione di ciò a me pare la stretta unione, che questi popoli hanno col patriarca di Constantinopoli, e cogli scismatici della Grecia, i quali essendo nemici capitalissimi della santa sede, e tirando la maggiore, e miglior parte della loro sussistenza dalle contribuzioni, che raccolgono tra' moscoviti, e sapendo, che se questi si unissero alla chiesa cesserebbero le contribuzioni suddette, procurano per tutte le strade di tenerli lontani da tali pensieri. La seconda ragione è, perchè tutte le aperture, che si sono finora fatte, sono state ragioni umane e politiche, essendo pensiero di quel principe di rendersi re di Polonia, e avendo talvolta esibito di fare la unione con questa condizione, ma perchè i polacchi realmente aborriscono quel dominio, e temono per la sua potenza perdere la loro libertà, non hanno mai voluto in sostanza accudire a questo suo disegno; di che accortosi quel principe ha lasciata ogni intenzione di più unirsi alla chiesa. La terza ragione della difficoltà di unirsi alla chiesa sono i mezzi, che si sono presi per procurarla; poichè non avendo la sede apostolica altri soggetti pratici del rito greco, e de' costumi, e lingua loro, che i monaci ruteni uniti di Polonia, ha dato loro di quando in quando questa incombenza; ma o che i moschoviti gli abbiano avuti per sospetti come di nazione nemica, o che questi dubitando di dare gelosia alla Polonia se s'internavano troppo coi moscoviti, hanno camminato nel negozio con lentezza, e con politiche considerazioni piuttosto, che ecclesiastiche ... Pochi anni sono venne di Moscovia un ablegato uomo dotto, e benissimo cattolico scozzese erudito ne' collegi di quella nazione in Dovai, quale offeriva di stabilire una corrispondenza tra Roma e quella corte. Ma perche voleva si dasse al suo re il

cicis partibus studerent, exploratoresque othomannorum potius, quam legati patriarchae essent, idque iam multis, magnisque indiciis demonstrarent, quae latere moschovitas non possent, iram in se principis concitarunt, qui suis imperavit, ne quid in posterum tempus cum patriarcha byzantino commercii haberent. Sed quoniam unum aliquem esse oportere intelligebat, qui supremam in ecclesia obtineret auctoritatem, ceterosque regeret, in officioque contineret, ne turbae, dissensionesque in administratione sacrorum, et religione excitarentur, de conciliandis sedi apostolicae moschis cogitavit. Pantaleon Ligaridius chius, vir magno ingenio, qui in collegio graecorum Romae litteris operam dederat, magnamque sibi eruditionem paraverat, ubi cognovit, principi, apud quem consilio, fide, auctoritate plurimum valebat, esse in animo coniungi nostris societate religionis, hunc in sententia confirmabat, utque Romam legatos de re tanta mitteret, hortabatur. Erat autem Ligaridius suspectus latinis, propterea quod Roma decedens, atque in patriam reversus a schismaticis stetisset, seseque ab eius factionis praesule ordinari episcopum passus esset. Itaque nostri committendum non putabant, ut eius dictis fides adiungeretur. Atque ita quidem res moschorum se, cum Innocentius XI. viveret, habebant. Initio huius saeculi, Hadriano patriarcha vita fun-

„ titolo di Czar, che in lingua schiavona non significa altro, che dominatore supremo, per la somiglianza che ha col nome di Cesare, solo dovuto all'imperatore, non gli si volle qui concedere, onde si ritirò l'ablegato da Roma, e ritornò a render conto della sua commissione al principe, che lo mandò, che per tal cagione lo fece stare molto tempo carcerato. Ora il detto re è mancato, essendo restato erede del regno il suo figliuolo. Con tale occasione si ebbe una notizia, che può molto contribuire all' avanzamento della fede, e animare la santità vostra a ripigliar il trattato, cioè che quel principe era disgustatissimo del patriarca di Constantinopoli, il quale mandando colà alcuni vescovi a raccogliere limosine, si scoperse, che facevano la spia al turco, e perciò gli avea discacciati, e proibito a' suoi popoli il commercio col patriarca, e coi greci sudditi del turco. Anzi considerando, che non potevano governarsi que' suoi vescovi senza qualche suprema autorità, avea pensato di unirsi con Roma, che in questo disegno lo tratteneva, e nodriva grandemente Paisio, o Panteleone Ligaridio arbitro di quel principe in materia di religione, quale era stato alunno del collegio greco in Roma, e poi fattosi consacrare arcivescovo di Gaza dal patriarca scismatico, si era reso molto sospetto alla congregazione, sebbene in tutte le occasioni avea parlato con venerazione, e con rispetto della chiesa romana, esortando i suoi greci a unirsi con essa; onde stimava sarebbe stato molto proficuo fargli cortesia, e dimostrazione possibile, mentre avea già tolti da quei popoli molti abusi perniciosissimi dello scisma, e orribili bestemmie verso la santa sede. Qui si vede benissimo essersi perduta una bellissima occasione di stabilire non solo corrispondenza con quella corte, ma anche di mandarvi un ministro apostolico, che quel principe offeriva di mantenere nella medesima maniera, che fu trattato il suo ablegato in Roma ... Per via del medesimo ablegato si ebbe anche notizia, che di là ogni anno si parte una carovana di mercanti, che per la Tartaria asiatica traversando tutto quel vasto tratto di paese, vanno alla China, e questa sarebbe stata una delle più belle aperture, che mai si potesse dare per traghettare i nostri missionari in quella gran provincia, e per avere notizie non mai più avute di tutta la Tartaria, e dell'Asia settentrionale affatto abbandonata etc. „.

cto, Petrus, qui principatum in republica obtinebat, quod tales sacrorum praesides nollet, quales ad ea tempora patriarchae fuerant, qui non solum res ecclesiasticas, sed civiles etiam interdum administrare conarentur, ut eius rei periculum deinceps vitaret, tollendos funditus e moschovitarum ecclesia patriarchas statuit, resque omnes, quae ad clerum pertinerent, ab (1) undecim viris ecclesiastis diiudicandas sanxit, quibus metropolita praeesset, cui id esset impositum onus ab rege. Hoc genus collegii synodum vocari, et regi esse subiectum praecepit. His rebus perfectis, Petrus iter in Germaniam, Galliam, aliasque regiones instituit, ut quid rerum in quaque illarum gereretur, qui usus obtinerent, quae artes excolerentur, quidque commodi inde, si invectae in suum regnum fuissent, percipere moschi possent, cognosceret. Cum Parisiis ageret, Sorbonae collegium invisit. Doctores sorbonici, rati utiles se christianae reipublicae futuros, si cum tanto principe de conciliandis sedi apostolicae suis egissent, libellum ei obtulerunt, quo caussas exponebant, quibus perfacilem esse eiusmodi pacem inire defenderent. Petrus non eum esse respondit se hominem laicum, qui de religione agere aut posset, aut deberet. Ad episcopos imperii sui scriberent. Eos namque facturos, quod visum esset opportunum. Dici vix potest quam id acerbe tulerint protestantes. Iohannes Franciscus Buddeus homo de secta lutheranorum, qui plane perspiciebat, adductis ad sacra romanae ecclesiae moschis, proficere nihil in Moschovia protestantes posse, librum scripsit, quo conciliari eos nostris nequire (2) conficeret. Sed quum permulta miscuisset, quae longe a veritate distare perspicuum erat, reprobatus non a Ribera dominicano (3) solum, sed a mo-

(1) Stephanum Iavorski resanensem, et muromensem metropolitam ei concilio Petrus praefecit, et exarcham vocari iussit. Qui praesidis vices tenerent duos instituit, Theodosium novogorodensem, et Theophanem Procopowie pskowiensem. Sed Sthephano anno 1723. mortuo, nullus eius loco constitutus est synodi praeses. Exarchi enim partes agebat novogorodensis, quin plena potestate poliretur. Confer Petri epistolas, quas eam ob caussam scriptas refert Lequienius *p.* 1296. *tom.* I. *or. christ.* Datae autem sunt die 22. februarii, et 7. martii, atque eodem, quem dixi, anno confirmatae. Rursum an. 1722. similes leges tulit, quas edi eodem ipso anno typis slavonicis fecit.

(2) Refertur libellus doctorum sorbonicorum a Buddeo in eo *tractatu*, quem inscripsit „ *ecclesia romana cum* „ *ruthenica irreconciliabilis, seu scriptum aliquot doctorum* „ *sorbonicorum augustissimo russorum imperatori ad utriusque ecclesiae unionem ei suadendam exhibitum, modeste* „ *expensum, et animadversionibus illustratum* „. Sed quod dicit modeste expensum, tam est verum, quam est verum illud, reconciliari romanae ecclesiae ruthenam non posse. Nam si rutheni polonis subditi romanae ecclesiae consentiunt, non video, cur consentire nequeant rutheni ceteri, qui eosdem ritus, atque eadem instituta sequuntur. De hac re autem dicam copiose, sed tempore.

(3) Edidit enim is adversus Buddeum cum in Moschovia ageret librum, quem moschi probarunt, ac verti

schis etiam est, qui impune calumniari lutheranum minime ferendum existimabant. Clemente XI. pontifice maximo, in eam spem nostri venerunt, ut si praedicatores in Moschoviam misissent, aliquos saltem induci ad catholicam religionem colendam posse arbitrarentur. Itaque datum Augustino Pipiae ordinis praedic. magistro a pontifice negotium fuit, ut aliquos deligeret, quos et doctos, et bene moratos esse sciret, ut recte instituti in eas regiones promulgandae veritatis caussa mitterentur. Sed nescio quo casu contigerit, ut deterriti nostri sint, quo minus in suscepto consilio manerent. Nunc etsi catholicis nonnullis in Moschovia versari licet, tamen moschi graecorum ritus (1), et schisma sequuntur, quin constantinopolitano patriarchae pareant (2).

Quo autem tempore introducta in provinciam Zichiam, quae pars Sarmatiae ad Pontum Euxinum erat, christiana religio fuerit, non satis liquet. Negari autem nullo modo potest, quin ante quartum ecclesiae saeculum in ea reperirentur, qui nostris se legibus, sacrisque dedidissent. Nam in oppidis, quae ei provinciae attributa sunt, non modo Theodosii senioris, et Constantini magni (3) temporibus, sed etiam aliquamdiu ante episcopi florebant, qui coetibus christianorum praeessent. Iberiae incolae Christo se obstrinxerunt, cum Constantinus teneret imperium populi romani. Quum enim barbari impetum in aliquas regiones fecissent, in quibus christiani versabantur, in principem provinciae (4) urbem cum

in slavicum sermonem volebant. Quae cum argumento est, Buddeum multa moschis affinxisse, quae ab eorum opinionibus abhorrerent. Vide Lequien. *t.* I. *p.* 1308. *seq.*

(1) De episcopis moschorum confer Lequienium *ibid. seqq.*, Riberam *anti-apolog. p.* 16.

(2) Sed qui plura de ruthenis, qui moschi deinde sunt appellati, volet, is consulat Lequienium *l. c.*, et notationes in menolog. ruthenicum, quod Amstelodami a Laurentio Van der Hem acceptum, una cum menologio metrico graecorum praemisit tom. I. *mensis maii Bollandianorum pag.* 64. *seqq.* Daniel Papebrochius, Iosephum Simonium Assemanum bibliothecae vaticanae custodem primum *lib.* I. *kalendar. ecclesiae slavicae, sive graeco-moschae cap.* I. *seqq. edit. an.* 1750., qui multos nominat, qui illustrandis moschorum rebus laborarunt. E protestantibus etiam fuerunt, qui de moribus, et religione moschorum egerent. In his est Salomon Neugebeverus *in Moschov. edit. Gedani ann.* 1614. *cap.* XII. *seq.*, Iohannes Conradus Danhaverus *exercitat. hist. theol. de relig. moschov. inter eius opp. edit. Lips. tom.* II. *p.* 1611. *seq.*, Michaël Siricio githenus *in relig. moschovit. edit. Giessae an.* 1661., Iohannem Ernestum Gerhardum *diss. de moschovitar. relig. edit. Ienae ann.* 1662, 1710., Iohannes Herbinius *in cryptis kioviensibus cap.* III. *p.* 17. *edit. Ienae an.* 1675., Nicolaus Bergius *superintendens generalis Livoniae exercit. hist. theol. de statu eccles., et relig. moschovit. edit. Holmiae an.* 1704. *cap.* IV. *p.* 48. *seqq.*, aliique, quos recenset I. A. Fabricius *salut. lux. evang. cap.* XXIII. Sed hi quidem nonnulla moschovitis tribuunt, quae illis minime probantur. E moschis Petrus Mogila metropolita kioviensis scripsit, ἔκθεσις τῆς τῶν ῥώσων πίστεως, *expositionem fidei russorum edit. graece, et latine a* Laurentio Normanno *Lipsiae an.* 1695. De episcopis russorum moschorum confer Lequienium *tom.* I. *p.* 1291. *seqq.*

(3) De ecclesiis Zichiae adeundus Lequienim *ibid. p.* 1325. *seqq.*

(4) Tractus ille omnis, qui e Ponto Euxino ad *hircanum*, sive *caspium* mare pertinet, divisus erat in regiones tres, quarum prior, quae ad occidentem solem spectabat, attingebatque Euxinum Pontum, *Colchis*, altera ad mare caspium pertinens ad orientem solem *At*

aliis multis mulierem quamdam captivam abduxerunt, quae singulari erga Christum fide, pietateque excellebat, ita ut barbaris etiam admirationi (1) esset. Interim regis filius adversa valetudine laborare coepit. Eum mater, cum afferri ad mulieres, quae curandi facultate praestare dicerentur, iussisset, neque salutem recuperare vidisset, deduci tandem ad captivam praecepit. Quem illa, cum invocato Christi nomine sanavisset, magnam sibi apud ethnicos existimationem paravit. Non diu post regina in morbum incidit. Cumque exemplo filii, a qua demum auxilia essent petenda, perspiceret, mulierem ad sese accivit, sibique sanitatem eadem ratione restitui impetravit. Ubi convaluit, quaesivit ex illa, undenam tantam facultatem consequuta esset. Captiva autem, ne puta, inquit, regina, haec virtute mea fieri solere. Christus enim Dei filius, quem ego Deum unum agnosco, et agnoscam dum vivam, is ille est, qui ut mundum condidit, ita vi restituendae cuique sanitatis pollet. Quamobrem ipsum colito, atque invocato, si sapis. Rex, qui repente sanatam uxorem acceperat, percuntatus, quo medico usa esset, ut intellexit captivae id esse virtute factum, amplissima ei munera misit, ipsamque certiorem fecit, quae vellet ab se facile eam esse consequuturam. Ad haec mulier respondit, non egere pecunia se, neque eam esse, quae auro anteponeret pietatem. Id autem sibi gratum futurum, si quem ipsa venerabatur, eidem rex Deo cultum adhibere statueret. Itaque munera ad regem reportari fecit. Miratus ille captivae animum pecuniae minime cupidum, secum cogitabat, quod esset sibi de religione consilium suscipiendum. Postridie eius diei rex cum forte ad venandum egressus esset, et montium iuga, saltusque, in quos pervaserat, nebula, et obscura caligine obduci vidisset, neque viam, qua domum redire posset, ullam reperisset, et quo se verteret, quidque consilii caperet, ignoraret, suorum numinum opem imploravit. Sed cum nihil ageret, ei captivae mulieris, Deique, quem ipsa nominasset, in mentem venit. Hoc invocato, dissipata continuo caligo est. Laetus, quod tanto periculo liberatus

bania, tertia quae media earum erat, *Iberia* appellabatur. Sed cum Constantinus imperium teneret populi romani, omnis ea regio Iberia dicta est, quae ad Euxinum usque Pontum porrigitur. Quamobrem Socrates *lib.* I. *cap.* XX. *pag.* 52. *edit. Cantabrig.* Ἴβηρες, inquit, δὲ αὐτοὶ προσοικοῦσι μὲν τον Εὔξεινον πόντον. *Iberi autem ipsi incolunt Euxinum pontum.*

(1) Vide Rufinum *lib.* I. *hist. cap.* X., Socratem *lib.* I. *cap.* XX. *p.* 52. *edit. Cantabrig.*, Sozomenum *lib.* II. *c.* VII. *p.* 33. *edit. Cantabrig.*

esset, domum revertit, atque ad se mulierem evocat. Quaerit quis ille sit Deus, quem ipsa coleret. Ubi de conditore mundi, qui rebus universis prospiceret, quique homo esset factus, ut genus humanum, quod in daemonis potestatem venerat, sanguine suo redimeret, cognovit; non modo christianum se esse dixit, sed etiam dedit operam, ut sui eamdem religionem amplecterentur. Iberos enim, qui suo imperio parebant, ad concionem vocavit, expositisque iis, quae filio, quae uxori, quae sibi contigerant, omnes ut ad Christum accederent, hortatus est. His iam, ut nostris se sacris addicerent, permotis, captivam de forma templorum, cuiusmodi esse apud nostros soleret, interrogavit. Inde saxa, materiam, et quae ad aedem sacram perficiendam requirerentur, in certum quemdam locum asportari, et aedem sacram extrui praecepit. Columnarum unam cum nulla vi erigi posse novi Christi asseclae animadvertissent (funes enim disrumpebantur, et machinae quaeque ineptae ad eam commovendam erant), rem omnem, ut evenerat, regi nunciarunt. Captiva, quae id aegerrime ferebat, noctu ad locum eumdem se contulit, precibusque Deo adhibitis impetravit, ut ipsa per se columna erigeretur, ac suspensa ita basi immineret, ut eam ne contingeret quidem. Mane eodem architectus, atque alii venerunt, columnamque supra basim in sublimi pendentem conspicati, incredibili affecti laetitia sunt, neque inde recedendum putarunt, quoad ipsis inspectantibus columna descenderet, suaque sponte basi imponeretur. Clamor tunc excitatus ab omnibus fuit, universis veram esse regis, captivaeque mulieris religionem aientibus, atque una dantibus operam, ut templum, quam fieri cito posset, absolveretur. His rebus peractis, rex ad Constantinum imperatorem legatos cum his fere mandatis misit; quoniam divini numinis beneficio christiana sacra probaverat, suosque omnes ad colendam pietatem induxerat, velle se populi romani socium in posterum tempus esse. Interea episcopum, et clericos ad se mitteret. Curaturum se, ut nihil eis deesset, quod ad rem optime gerendam spectare videretur. Haec primordia christianae religionis in Iberia fuerunt. Nam quod Colchidis, quam nunc Mingreliam vocant, incolae ab Andrea se fuisse christianam (1) reli-

(1) Vide Lequien. *tom.* 1. *or. christ. p.* 1334.

gionem edoctos pugnant, nullus usquam vetus auctor scriptum reliquit. Quod si hoc illis nihilominus detur, fateantur necesse est, penitus eam in Iberia paullo post fuisse deletam, opusque captivae mulieris opera fuisse Constantini aetate, ut earum regionum habitatores non solum fierent christiani, sed etiam quis Deus christianorum esset, cognoscerent. Sexto saeculo iberi nulli fere erant, qui leges Christi non esse colendas arbitrarentur. Igitur cum Cabades (1) persarum rex eos vellet ad persica instituta servanda cogere, Gurgeni eorum principi mandavit, ut ne solis cultum introducere in provinciam differret, caveretque, ne iberi corpora sepelirent, neu quidquam aliud agerent, quod a persarum consuetudine discreparet. Gurgenes, qui numquam se commisurum aiebat, ut reus tanti sceleris esset, nuncios ad Iustinum Augustum misit, qui peterent, ut numquam a romanis iberi in potestatem persarum permitterentur. Id vero ab Iustino facile impetrarunt.

Albania asiana, qua spectat occidentem solem, proxima est regioni iberorum. Ad ortum Caspio mari alluitur, et qua parte ad meridiem pertinet, attingit atropatenorum fines. Duo in ea praecipua oppida fuerunt *Albania*, et *Chabaluca*. Has veteres nonnulli scriptores armeniorum ditioni attribuerunt. *Albaniae* autem Bartholomaeum apostolum decessisse, traditum a Sophronio est, de qua re alio loco (2) demonstravimus. Fuerunt etiam, qui dicerent, a Thaddaeo, quem syri Addaeum vocant, fuisse *albanensibus* evangelium nunciatum. Sed nescio quo casu evenerit, ut quemadmodum in aliquot aliis regionibus, ita in Albania, extinctis apostolis, eorumque auditoribus, christianum nomen una deleretur. Itaque quum diu Albaniae incolae in summa religionis verae ignoratione perstitissent, Constantini demum aetate, eodem scilicet, quo iberi, tempore, Christo sese rursum obstrinxerunt. Usi autem institutore Gregorio sunt, quem nepotem Gregorii armeniorum magistri fuisse (3) ferunt. Nunc *Albaniae* (4), quae *Cachetia* dicitur, ille idem *catholicus* curam agit, qui administrat ecclesias Iberiae (5) superioris, addictusque est opinionibus, et superstitioni

(1) Confer Procopium *lib.* I. *de bello persico cap.* XII. *p.* 33. *seq. edit. an.* 1662

(2) Vide *tom.* I. *huiusce operis p.* 315.

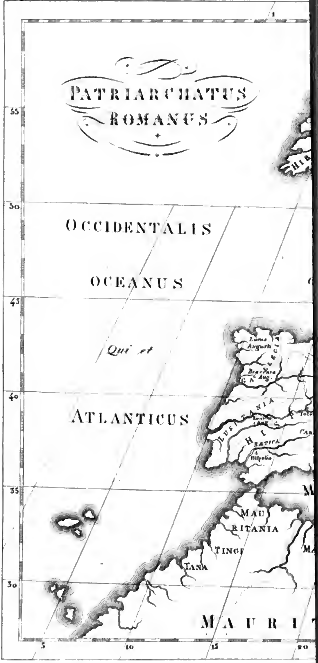
(3) Galanus *cap* V. *hist. armenor. tom.* I. *conciliat. eccles. arm. cum latin. p.* 45. *edit. an.* 1650.

(4) De catholicis Iberiae, et Albaniae adeundus Lequienius locis modo indicatis.

(5) De statu Iberiae, ut erat saeculo superiore, cum Innocentius XI. pontifex maximus esset, sic scribit Urbanus Cerrius *l. c. pag.* 94. « La Georgia detta Iberia orien-

graecorum haereticorum. Sunt item in Georgia, Mingreliaque armenii, sed longe minore numero. Qui pontificis maximi partes sequantur in Georgiae oppidis quibusdam, vicisque non pauci reperiuntur. In Mingrelia nulli, quod sciam. Nam theatini, qui sibi onus instituendorum mingreliorum susceperant, cum esse quedam viderent, quae plane officerent, quo minus extendere latius ecclesiae fines possent, inde sibi excedendum, alioque, ubi laborum fructum aliquem ferrent, abeundum existimarunt. Abbas della Rocca, qui Constantinopoli diu egerat, nonnullosque sacrorum latinorum hostes, ut finem errandi facerent, religionisque nostrae decretis assentirentur, induxerat, quod mingreliorum iugenia cuiusmodi essent, quidque orthodoxis polliccrentur cognosceret, si ulli missi ad eos sapientes, beneque morati presbyteri fuissent, qui

» tale posta tra il mare Caspio, e il ponto Eussino è divisa in gran provincie assai abbondanti di quello, che appartiene al vitto, ma è poverissima di denaro per mancanza di traffico ... Per vivere i georgiani vendono i propri figliuoli bene spesso a' turchi, e persiani. Da alcuni anni in quà vi si mandano dalla congregazione a far le missioni i cappuccini italiani, che risiedono in Tiflis capo di quella provincia, dove ha la sede il principe tributario del persiano, e vi sono gran quantità di armeni, de' quali si fa qualche conversione. Del resto i popoli sono tutti di rito greco in lingua georgiana. Vi erano prima de' cappuccini, teatini, e agostiniani, che per le guerre fuggiti, lasciarono in abbandono quella missione, e furono occupate le chiese, e i beni che possedevano; onde hanno fatto più volte istanze i detti missionarii, che si procuri alla corte di Persia di far restituire detti beni, che potrebbero dar gran sollievo alla missione. La Mingrellia è una provincia montuosa vicina alla Georgia, che gira intorno a 400. miglia, non ha città alcuna, ma solo un castello chiamato Levant Dadiari, ch'è il nome del principe, che l'ha fabbricato; ma per non avere buoni fondamenti, è in parte diroccato, essendo tutto il paese abitato di case disperse fatte di legno, e coperte di paglia. Ivi non corre denaro alcuno, ma si compra, e vende colla permuta delle robe; sono però gran ladri tutti que' popoli, non istimendosi vergogna il furto, ma destrezza, e industria, e con pena leggerissima è punito dalle loro leggi. Sono quelle genti assai rozze, e con tutto che si professino di rito greco, hanno molti altri errori, e particolarmente non servendo la forma del battesimo, sicchè sono arrivati a battezzare i figli de' più nobili col vino. Risiede in Mengrellia un patriarca scismatico detto cattolico con alcuni vescovi, quali sono eletti dal principe, prendendoli da' loro monaci, chiamati B^{c}ri, che non mangiano mai carne, benchè peraltro viziosi, e ignoranti. Sono in tutto il paese sei chiese scismatiche, dove non si celebra se non le feste principali, e vi si raduna il popolo per mangiare alcune robe portate da loro, e fatte benedire da quei vescovi. Sono assistiti quei popoli dai teatini mantenuti, come i cappuccini, dalla congregazione, che sebbene fanno poche conversioni, operano molto nel battezzare i bambini, che in caso disperato di salute vengono loro portati, mentre facendo la professione di medici sono assai ben visti anche dal principe. Adesso restano assai scarsi di operai, non essendovi, che un sol sacerdote, e però la congregazione ha ordinato al generale, che la provveda quanto prima, che ne ha proposti tre, quali quanto prima s'incammineranno a quella volta ..... I popoli della Circassia sono poverissimi ... Le loro donne in Constantinopoli sono tenute per la bellezza in gran prezzo. Sono tutti scismatici, e riconoscono nello spirituale il patriarca suddetto di Mengrellia, e nel temporale sono soggetti a diversi baroni del paese. Entrarono in questa provincia i pp. domenicani in tempo di Urbano VIII., ch'erano gl'istessi, che risedevano in Caffe, e vi fecero molti progressi. Adesso non vi è più alcuno: onde sarebbe necessario prendervi qualche provvedimento ». Multa de statu religionis in Georgia, Mingrelia, et Circassia itinerariorum scriptores tradunt, quae longe a veritate distent. Quae ex documentis ad sacram congregationem de Propaganda fide missis comperimus, ea habent. In Georgia multos orthodoxos agere, in Mengrelia, et Circassia nullos. Quamquam id sacra congregatio curet, ut in postremam, quam diximus, rursum ministri, qui religionem exponant, mittantur. Sed de moribus iberorum, deque ignoratione divinarum rerum, in qua versantur, consule Galanum *tom. 1. conciliat. ecclesiae armen. cum rom. p. 148.*, et Lequienium *tom. 1. or. christ. p.* 1337.

PATRIARCHATUS ROMANUS
OCCIDENTALIS
OCEANUS
Qui et
ATLANTICUS
MAU RITANIA
TINGI
TANA
MAURI
55
50
45
40
35
30
5
10
15
20

illos veritatem docerent; rerum, quas possidebat, sacram congregationem de Propaganda fide haeredem dixit, oravitque, ut si qui percepti ex ea pecunia fructus essent, his uteretur alendis, dum tempus tulisset, ministris mingreliensibus. In Circassiam supra Euxinum pontum ad paludem Maeotidem, Georgiae, Mingreliaeque vicinam, etsi missi sunt, qui religionem catholicam introducant, num tamen pervenerint, aut si iam pervenerunt, quid ibi rerum egerint, non constat.

CAPUT XVIII.

IN PROVINCIIS ILLYRICI: EPIRO VETERE, EPIRO NOVA, PRAEVALITANA, DACIA, DARDANIA, DALMATIA, THESSALIA, PANNONIA, ET NORICIS.

Sed quoniam de illyricanis provinciis agere supra aggressi sumus, non alienum videtur esse (posteaquam de quibusdam Thraciae regionis provinciis, quae proximae illyricanis Achaiae, Macedoniaeque erant, deque aliis nonnullis, quae Thraciae perinde attribuebantur, dictum est) institutam orationem persequi, atque ut in *Epirum veterem*, atque *novam*, in *mediterraneam*, et *ripensem Dacias*, in *Dardaniam*, *Praevalitanam*, *Thessaliam*, *Dalmatiam*, *Pannoniam*, *Noricosque* introducta christiana religio sit, utque processerit, dicere (1). Igitur apostolus Paulus in litteris, quas ad romanos, dum in Achaia versaretur, scripsit, prodigiis, iisque praesidiis omnibus, quae propria essent veritatis evangelicae propagatorum, inlatam ab se in Illyricum etiam fuisse christianam (2) religionem testatur. Est vero auctor Lucas in actis apostolorum, eam Illyrici partem, quae orientalis est appellata, Paulum peragrasse, multisque incolis regionis persuasisse, ut idolorum superstitionem relinquerent, seque totos Christo servatori (3) dederent.

Thessalia provincia qua spectat ad septemtriones macedonum, a meridie achivorum, ab occidente sole Epiri veteris finibus, ab

(1) De Illyrico vide Cellarium *geogr. antiq. lib.* II. *cap.* VIII. *p.* 483. *tom.* I. *edit. an.* 1732., et Lequienium *tom.* III. *or. christ. pag.* 1. *seqq.*, qui quot apud veteres, quamque variae sint regionis illius divisiones ostendunt.

(2) *Epist. ad rom. cap.* XV. *v.* 19.

(3) *Act. apost. cap.* XVI. *seq.* Consule Hieronymum *comment. in Amos prophet. tom.* III. *opp. pag.* 1414. *edit. Martianaei.*

oriente vero mare continetur. Quamobrem cum Paulus in Achaia, et Macedonia aliquamdiu consistendum sibi esse, enunciandumque evangelium divinitus intellexerit, idque iam omni ope conatus sit, non is certe fuerit necesse est, qui medios inter utramque provinciam thessalos praetereundos esse existimaret. Itaque iam usque a primis temporibus viri magna et virtute, et fortitudine, qui in provincia floruerunt, sanguinemque pro Christi religioue tueuda profuderunt, in tabulis ecclesiasticis (1) nominantur. Ubi potitus imperio est Constantinus (2), ut aliae pleraeque alibi, ita Thessaliae ecclesiae magna esse in existimatione coeperunt. In his lariensis una omnium maxime celebratur. Post schisma partes sunt thessali sequuti graecorum. Quare etsi a turcis subacti durissima premantur servitute, tamen obstinati in sententia (3) persistunt.

In Epirum veterem Paulum venisse, constat ex eius litteris ad (4) Titum. Prodigiis autem, aliisque momentis, quae conferunt ad pietatem, ita in Epiro aucta (5) res christiana fuit, ut in ea tertio, quartoque saeculis christiani reperirentur. Atque ei quidem provinciae attributa corcyrensis ecclesia est, quam a discipulis apostolorum fuisse institutam (6) tradunt. Nacta ea deinceps episcopos est, qui sanctitate vitae, diligentiaque sua illius fines amplificaverunt. Post corcyrenses a constantinopolitanis circumventi, lapsi sunt in errores graecorum. Sed cum veneti eos in potestatem redegissent, enitendum sibi putarunt esse, ut quibus possent modis, opiniones ex animis incolarum evellerent, quas

(1) Nam in graecorum menaeis ad diem 28. martii, vel ut alia exemplaria habent ad diem 8. aprilis, fit mentio sancti Herodionis, quem unum e septuaginta duobus Christi discipulis extitisse, et episcopum Patrarum novarum dictum fuisse, martyremque decessisse ferunt. Sed vereor, ne cui critico minus haec esse vera videantur.

(2) Confer Lequienium *tom.* I. *or. christ. p.*103. *seq.*

(3) Etsi vero episcopis latinis usi post saeculum XII. Thessaliae quidam populi fuerint, quos numerat Lequienius *tom.* III. *or. christ. p.* 979., tamen graecorum partibus tunc etiam temporis fere omnes studebant.

(4) Nicopoli enim se hiematurum scribit *epist. ad Titum cap.* III. v. 12., quae urbs metropolis Epiri veteris erat.

(5) Arnobius *lib.* II. *adv. gentes p.* 50. *edit.* an.1651. « Virtutes, *inquit*, sub oculis positae, et inaudita illa vis » rerum, vel quae ab ipso fiebat palam, vel ab eius praeconibus celebrabatur orbe toto, eas subdidit appetitio» num flammas, et ad unius credulitatis assensum mente « una concurrere gentes, et populos fecit, et moribus » dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt, at» que in usum computationis venire ea, quae in India « gesta sunt ... Apud galatas, parthos, phryges, in Achaia, Macedonia, Epiro etc. ». Quae etsi de apostolorum temporibus dicta videntur, tamen cur etiam de Arnobii aetate intelligi nequeant, non intelligo; cum si in Epiro extinctum pene christianum nomen fuisset, veritus fortasse fuisset, ne id sibi ethnici, contra quos nostram caussam agebat, opponerent.

(6) Confer menaea graecorum *ad d.* XXVIII. *aprilis*, et Bollandianos *tom.* III. *mensis april. p.* 561. Sed quae de Iasone, et Sosipatro dici solent, ea recentibus omnino monumentis nituntur. Primordia urbis Corcyrae descripsit eminentiss. Angelus Maria card. Quirinus, olim corcyrensis, nunc brixensis antistes. Episcopos numerat Lequienius *tom.* II. *or. christ. p.* 147. *seqq.*

penitus esse eorum mentibus insitas videbant. Igitur episcopos latini ritus constitui curarunt, qui non cives latinos solum, sed graecos etiam (1) moderarentur. In his *Angelus Maria Quirinus*, qui s. Benedicti iustitutum profitebatur, et a Benedicto deinde XIII. pont. max. S. R. E. card. est dictus, *Vincentius Maria Mazzolenus ord. praed.*, et *Petrus Antonius Foscarinus* nostra memoria fuerunt. Nunc *Antonius Nanus* venetus eam ecclesiam archiepiscopus administrat.

In Epiro nova sunt, qui a discipulis apostolorum fuisse christianum nomen nunciatum (2) scribant. Quinetiam martyres Dyrrhachii, quae urbs metropolis provinciae fuit, atque olim Epidamnus appellabatur, sub Traiano, aliisque principibus ethnicis claruisse, suoque sanguine religionem propagasse (3) contendunt. Nunc versantur ibidem, qui studere se partibus romanis affirment, romanaeque ecclesiae ritus (4) colant.

(1) Vide eorum archiepiscoporum catalogum apud Lequienium *tom.* III. *p.* 878. *seqq.*

(2) Confer, quae in eam rem collegit Lequienius *tom.* II. *or. christ. p.* 240. Sed ea non tam sunt vetera, ut extorquere a nobis possint assensionem.

(3) Consule Bollandianos ad *diem* VII. *iulii tom.* II. *p.* 457., et synaxarium graecor. *ad d.* VII. *eiusd. mensis.*

(4) Episcopia latinis aliquot Epiri earum ecclesiarum inde a XIII. saeculo esse fuerunt, quos enumerat Lequienius *tom.* III. *or. christ. p.* 949. *seqq.* De statu ecclesiarum eius, et, quae circum est, regionis, quae nunc Albania dicitur, ut erat extremo fere saeculo superiore sic scribit ad Innocentium XI. pont. max. Urbanus Cerrius *ibib. p.* 43. *seqq.* « L'Albania era un regno tutto cattolico, ma dopo la morte del famoso Scanderbech, che » con tanta gloria resse quello scettro, cadde nelle mani » de' turchi, onde la maggior parte degli abitanti hanno » abbracciato la setta di Maometto, e piaccsse a Dio, che » continuamente non s'empliasse, come pur troppo a » ville intiere si dichiarano turchi. Sono in questo regno » adesso due arcivescovati, e quattro vescovati provvisti » dalla congregazione. Antivari h arcivescovato, nella cui » diocesi si numerano case cattoliche 367., che sono anime 2270. ... Durazzo pure arcivescovato, nella cui diocesi stanno case cattoliche circa 1060., che fanno anime 13650. Alessio è vescovato, la cui diocesi si divide » in superiore, e inferiore, cioè in monti, e pianura. Vi » saranno case cattoliche 900., che faranno anime 7000. » Pullati vescovato contiene case cattoliche 550, che » fanno anime 4050. Scuttari è vescovato, e vi sono case » cattoliche 2164., che portano anime 20260., e in questa diocesi stanno i popoli di Clementi, che abitando » sulle montagne, esercitano liberamente il culto cattolico senza timore de' turchi ... In Sappe vescovato sono case cattoliche 1075., e anime 9230. Oltre detti vescovi ha la congregazione distribuiti in quelle parocchie molti sacerdoti secolari con facoltà di missionarii, » e annue provvisioni. Vi ha anche eretta una missione » di riformati in numero di 13. sacerdoti sparsi per quei » villaggi, acciò amministrino i sagramenti a quelle povere anime. E oltre le accennate missioni, che dipendono direttamente dalla congregazione, vi stanno distinti in tre conventi minori osservanti sotto un provinciale ... Fu anche per provvedere alla ignoranza » de' sacramenti in quelle parti fondato dalla congregazione un collegio in Fermo, dove gli alunni dopo avere » studiato grammatica, e casi di coscienza, sono rimandati alle case loro; standone un altro in Loreto, amministrato da' padri gesuiti ... Ne' confini dell'Albania » resta la provincia di Cimarra, e i popoli della quale » sono greci uniti, stando nelle montagne hanno poco » timore de' turchi. Vi tiene la congregazione il vescovo » di Masacchie con annua provvisione ..... Ocride ha il » suo patriarca, o arcivescovo greco chiamato di Giustiniana: questo era scismatico, e si fece cattolico con » molti suoi popoli, e a tempo della sa. me. di Alessandro VII. venne a Roma, dove fu dalla santità sua mandato ben accolto, e trattato. Vi risiedeva ancora l'arcivescovo latino, ma per esservi pochi cattolici di quel » rito, fu data nel 1675. la amministrazione all'arcivescovo di Scopia, come più vicino ». Sed Achrida urbs est, quae olim ad Macedoniam spectabat, post Bulgariae metropolis sub monte Pierio fuit in limite Albaniae.

Apud dacos ante Tertulliani tempora fuerunt (1), qui nostris legibus institutisqne parerent. Quarto exeunte, quintoque ineunte ecclesiae saeculo Daciam veterem, qnae partem (2) *Hungariae*, *Transilvaniam*, vicinasque aliquot provincias complectebatur, peregravit s. Nicetas, et innocentia morum, multisque editis prodigiis non minimum incolarum numerum ad christiana sacra perduxit. Sed de Dacia ut divisa fuerit, utque altera *ripensis*, altera *mediterranea* dicta sit, agendum hoc loco esse videtur. Igitur quum Aurelianus vastatum Illyricum, populatamque cis Istrum amnem Moesiam videret, provinciam transdanubianam Daciam, quam Traianus constituerat, et Antonini caesares coloniam vocatam privilegiis amplifieaverant, sublato inde exercitu, in potestatem permisit barbarorum, quod retineri eam posse diffideret, deductosque inde incolas in eam partem, quae Moesiam utramque dividit, traduxit, quam suam Daciam vocavit. Atque haec sane Dacia divisa fuit in partes duas, quarum altera littus Danubii fluminis attingens *ripensis*, altera est *mediterranea* (3) appellata. In utraque etsi erant christiani IV. saeculo, tamen magis, magisque ab Niceta propagata religio nostra fuit (4).

Dardania illyrieana provincia tribus praecipue urbibus constabat, quarum *Scupa* metropolis erat, reliquae duae *Merione*, et *Ulpiana* vocabantur. In eis quarto saeculo christiani florebant. Bulgaris, qui regiones illas occupaverant, ad Christum conversis, Scupa est dicta Bulgariae universae metropolis. Nunc *Scopia*, et *Uschup* Serviae oppidum est ad fluvium *Vardar*, atque ab urbe *Sophia* octoginta circiter millia passuum distat (5).

In Praevalitana, quae media est inter Dardaniam, et Epirum novam, quarto saeculo ecclesiae vigebant, quas diu ante fuisse institutas eredibile est (6).

(1) Tertullianus *cap.* VII. *lib. contra iudaeos.* „ Britannorum, *inquit*, inaccessa romanis loca, Christo vero subdita, et sarmatarum, et dacorum, et germanorum, et scytharum „. At puto, hos dacos diversos ab his fuisse, quos Nicetas instituit. Nam ante Aurelianum imperatorem Tertullianus scribebat. Aurelianus vero novam inter utramque Moesiam instituit Daciam, ut observatum a Lequienio est, *tom.* II. *p.* 301.

(2) Confer Bollandianos *tom.* I. *mens. ian. pag.* 365. *seqq.*, quo loco veterum scriptorum loca de Niceta referunt, et, quas ille Dacias instituerit, docent. Tillemontium *tom.* X. *monum. hist. eccl. p.* 621. *seq.*, et Pagium ad an. 396. num. 5. *seqq.*, et 397. num. 6. *seq.*

(3) Adeundus Lequienius *tom.* II. *or. christ. p.* 301. *seqq.*

(4) Episcopos Daciae mediterraneae recenset Lequienius *ibid. seqq.*, quorum iam aliquos saeculo IV. ineunte floruisse constat. Vide eumdem *ibid. p.* 301.

(5) Vide Lequienium *tom.* II. *or. christ. p.* 310. *seq.*

(6) Neque enim si ante non fuissent ecclesiae constitutae, repente nasci tum episcopi poterant, antistites eosdem numerat Lequienius *ibid. p.* 275. *seqq.*

Sunt praeterea, qui apostolos in Pannoniam christianum nomen intulisse putent. Quorum tamen ab eruditis viris plerisque omnibus (1) sententia reprobatur. Fuisse quoque sub ethnicis imperatoribus Maximiano, et Diocletiano in provincia feruntur, qui religionis caussa (2) martyres obierunt. Quae vero ante *Paconia*, post *Pannonia*, ac demum (3) *Hungaria* dicta est. Hunni, genus hominum scythicum, in eam invaserunt, multamque rei christianae attulerunt partem incommodorum. Hi a Carolo magno (4) imperatore subacti, Christo se IX. saeculo devoverunt.

(1) Andream, et Philippum scytharum europeorum doctores fuisse putat Paulus Hernestus Debrecenus in *llmone hist. eccl. reform. in Hungaria, et Transilvania*, quem Fridericus Adolphus Lampe anno 1728. edidit Traiecti ad Rhenum. Sed ei Lampius non assentitur.

(2) Saeculo ineunte IV. s. Irenaeus episcopus Sirmii in Pannonia affectus pro religione christiana extremo supplicio martyr decessit. Confer acta martyrii apud Ruinartium *act. ss. mm. sincera p.* 336. *seqq. edit. veronensis*, et Bollandianos *t. III. mensis martii ad d. XXV. p.* 555. *seqq.*, et Lambecium *tom. VIII. bibliothecae vindobonensis p.*206. *seqq.* Referunt praeterea Bollandiani *tom. I. ian. p.* 80., *et p.* 324., *et p.* 470., alios sanctos martyres, qui Sirmii viguerunt. Recentiores autem, qui in Hungaria sanctitatis laude floruerunt, memorantur in martyrologio romano ad d. XXIII. aprilis, XIV. iulii, XX. augusti, XXIV. septembris, XIX. novembris, et apud Bollandianum *tom. extremo ian. ad d. XXVIII. p.* 345. *seqq.*, Pagium *ad an.* 997. *num.*3., et 1002., *num.* 8. 1038., *num.* 6. 1047., *num.* 4. Baronium *ad an.* 1002. *n.* 8. *seq.*, et *in not. ad martyrol. rom.* XXIV. *sept.*, et XII. *oct.*, et XIII. *nov.*, Antonium Bonfinium *rer. hungaric. decad.* II. *lib.* I. *pag.* 167. *seqq. edit. an.* 1606., Canisium *tom.* III. *pag.* 65., *et tom.* IV. *antiq. lection. edit. novae p.* 113. Saeculo autem IV. Pannoniae incolas episcopos habuisse non solum ex actis Irenaei, sed etiam ex synodi nicenae subscriptionibus apud Harduini *tom. I. conc. p.* 319., et ex synodis sirmiensibus plane constat.

(3) Vide Ezechielem Spanhemium *pag.* 160. *not. ad orat. I. Iuliani imp. edit. an.* 1696.

(4) Ademarus in chronico *p.* 168. *apud Labb. b. ms. edit. an.* 1657. *tom.* II. de s. Brunone agens. „ Bruno, *in-„ quit*, convertit ad fidem Ungriam provinciam, et „ aliam, quae vocatur Russa. Regem Ungriae baptizavit, „ qui vocatur Geits, mutato nomine in baptismo Ste-„ phanum vocavit „. Haec anno circiter 997. gesta Ademarus putat. Alcuin Sigebertus *p.* 145. *edit. an.* 1608., et Albericus *chron. p.* 45. *edit. an.* 1698. *Leibnitii*, circa annum 1010. hungaros Christo nomen dedisse contendunt. Atque de his quidem rebus disputat Benedictus Pictetus vir *de secta calvinianor. hist. eccl. saec.* XI. *p.* 103. Hungaros autem reliquias esse hunnorum, atque avarorum, scriptores rerum hungaricarum affirmant. Qua de re consuluntor M. Ioh. Thwrocz *chron. hungar. cap.* IX. *seqq. p.* 12. *seq. edit. an.* 1600., Melchior Inchoferus *in annal. hungar. ecclesiast. p.* 2. *seq. edit. an.*1644., Bonfinius *epist. rer. hung. indict.* VI. *pag.* 218. *edit. ann.* 1600. Iam vero ante Geisam, qui ann. 997. florebat (vide Pag. ad an. *eumd. num.* 3.), hunnorum aliquos saltem christianos fuisse factos, constat ex iis, quae scriptores rerum a Carolo M. gestarum memoriae prodiderunt. Alcuinus *epist.* VII. *ad Carolum magnum pag.* 1487. *edit. an.* 1617. „ Gentes, *inquit*, populosque hunnorum antiqua ferita-„ te, et fortitudine formidabiles, tuis suo honori mi-„ litantibus subdidit sceptris Christus, praevenienteque „ gratia colla diu superbissima sacrae fidei iugo devin-„ xit, et caecis ab antiquo tempore mentibus lumen ve-„ ritatis infundit „. Theodulphus aurelianensis apud Sirmond. *tom.* II. *opp. edit. Paris. p.* 1063. sic habet:

„ Adveniunt gentes Christo servire paratae,
„ Quas dextra ad Christum sollicitante vocas.
„ Pone venit textis ad Christum crinibus hunnus,
„ Estque humilis fidei, qui fuit ante ferox.

Confer quae in haec Theodulphi verba animadvertit Sirmondus *ibid. p.* 1063. Sigebertus praeterea ad *ann.* 797. *p.* 95. *edit. an.* 1608. „ Thudin, *inquit*, princeps avaro-„ rum se, et patriam suam Carolo magno regi dedit, et „ gratiam baptismi percepit „. At is ipse Sigebertus ad *an.* 800. *pag.*96., *Gens avarorum*, addit, *a fide defecit*. Verum an. 804., ut idem est auctor Sigebertus pag.97., victi avari a Carolo fuerunt, anno vero 805. „ Non sufferentes infestationem slavorum a Carolo imperatore in-„ ter Sabariam, et Charentanum, impetraverunt habi-„ tandi locum, ibique sine regni nomine residerunt sub „ ditione francorum „. *Sigeb. ibid. pag.* 97. Atque eo quidem tempore nonnullos saltem fuisse, qui aut christiani essent, aut ad Christum accedere vellent, neminem esse arbitror, qui inficiari iure possit. Sed de Pannonia, et Hungaria sacra erit alibi, in primisque *lib.* IV. *huiusce operis* opportunus iterum disserendi locus. De *hunnis, avaris, ugris, deque occupata ab ipsis Hungaria* adeundus Assemanus *par.* II. *calendar. univ. eccl. cap.* II. *pag.* 394. *seqq.*, *et cap.* X. *p.* 423. *seqq.*, *et cap.* XI. *p.* 467. *et seqq.*

Saeculo x. hungarorum rex insigni suorum cum numero, ut est auctor Ademarus in chronico, s. Bruni opera christianus est factus. Iam vero Sigebertus, et Albericus saec. xi. hungaros dedisse Christo servatori nomen tradiderunt. Quo fere tempore apud eos sancti aliquot viri propter religionem extremo supplicio affecti sunt, quod in barbaros incidissent, qui superstitionem veritati praeferendam arbitrarentur.

In Dalmatia (1) a Tito Pauli auditore introductum christianismum, constitutamque martyrio Domnii discipuli Petri salonitanam metropolim (2), incolae eius provinciae contendunt. Ac quarto quidem saeculo in Dalmatia episcopi florebant, quorum aliqui ad nicaenam synodum convenerunt, ut contra haereticos orthodoxam de Verbi divinitate sententiam tuerentur. Quin etiam cum ethnici imperatores in christianos animadvertendum statuissent, repertos in Dalmatia viros insigni fortitudine narrant, qui extrema pro Christo supplicia perferrent (3), alacresque mortem oppeterent. Post, nullum tempus fuit, quo christiani in provincia deessent. Nam etsi slavi (4) in eam invaserunt, incolasque maximis incommodis affecerunt, tamen curatum a nostris est, ut hi quoque demum, eiurata superstitione, nostrae religionis decretis assentirentur. Nunc dalmatae, croatique (5) vulgo slavi appellan-

(1) De Dalmatia vide Cellarium *lib.* II. *cap.* VIII. *p.* 431. *seqq. edit. an.* 1732. *tom.* I. *opp.*

(2) Titum Pauli discipulum in Dalmatiam abiisse, testis est Paulus ipse *epist.* II. *ad Timoth. cap.* IV. *ver.* 10. Confer Thomam archidiaconum spalatensem *in calce operis de regno Dalmatiae, et Croatiae a Iohanne Lucio editi p.* 313. *an.* 1668., et Lucium ipsum *lib.* II. *cap.* XIV. *p.* 90. Iidem scriptores spalatensis archidiaconus, et Lucius nescio quem Domnium a sancto Petro episcopum ordinatum, et ad dalmatas missum, multis, ut christianismum amplecterentur, auctorem fuisse narrant *ibid.* Ego vero, etsi vera ne sint, quae de Domnio spalatensis, et Lucius scribunt, dubitem, tamen quod Titum in eam provinciam profectum fuisse constet, concedendum esse arbitror, primo ecclesiae saeculo in provinciam inlatam fuisse christianam religionem. Quamvis vero qui primo, secundo, tertioque saeculis dalmatis episcopi praefuerint, non satis constat, tamen certum est, habuisse eos quarto saeculo antistites sacrorum, quorum aliqui synodis interfuerunt. *Vide concil. nicaen.* I. *acta apud Harduinum tom.* I. *concilior. pag.* 319., *concil. aquil. an.* 381. *ibid. p.* 835., *concil. mediol. an.* 390. *pag.* 855. Ex epistola autem Zosimi pont. max. an. 416. scripta ad Hesichium salonitanum, plane colligitur non modo episcopos ibidem, et presbyterorum collegia saeculo V. ineunte, sed etiam monasteria viguisse. *Tom.* I. *epist. rom. pont. edit. Coustantii p.* 968. *seq.* Quae autem a pontificibus romanis VI. seqq. saeculis concessa salonitanae ecclesiae fuerint, refert Lucius *ibid. p.* 90. *seqq.*, qui etiam de Iohanne I. archiep. spalatensi, rebusque ab eo in Dalmatia, Croatiaque gestis agit.

(3) Lucius *ibid. p.* 90.

(4) De slavorum irruptione in Dalmatiam confer Lucium *lib.* I. *de regno Dalmatiae, et Croatiae cap.* VIII. *seq.*, et virum eruditissimum Iosephum Simonium Assemanum *de calend. univ. eccl. par.* II. *cap.* VII. et VIII. *p.* 320. *et seq.*, qui errores Bandurii, Lucii, Thomae spalatensis, aliorumque corrigit.

(5) De croatis Dalmatiae partem incolentibus, eorumque origine, et baptismo vide Lucium *ibid. lib.* I. *cap.* XI. *p.* 44. *et seq.* De statu dalmaticarum, et hungaricarum ecclesiarum, ut erant extremo fere saeculo superiore, sic habet Urbanus Cerrius *l. c. pag.* 33. „ Cominciando la parte dell'Ungheria dominata da' turchi, „ l'imperatore stante l'asserta concessione fatta da Silvestro secondo a san Stefano primo re, e ampliata dopo „ dal re Ladislao, da Urbano II. vi si mantiene tuttavia „ in possesso di nominare i vescovati, benchè gli eletti

tur, diversisque principibus parent. Maritima enim plura loca venetorum, mediterranea turcarum, quae vero ad septemtriones pertinent, austriacorum imperio subiecta sunt. Quae in venetorum, austriacorumque ditionem venerunt, episcopos habent, quorum aliqui

,, usino da molto tempo trattenersi tutti alla corte cesarea, contenti del nudo titolo, e mesa curarsi punto delle loro diocesi, dall'arcivescovo di Strigonia in poi prelato molto zelante, e il vescovo di Agria, I quali hanno operato molto per la propagazione della fede tra gli eretici ribelli, che tra' turchi poco possono fare. La chiesa di Belgrado però è di libera collazione della sede apostolica, e la congregazione n'elegge il vescovo, a cui dà in amministrazione la chiesa di Sirmio, e con titolo di vicario apostolico la cura delle altre chiese prive di residenza, che sono comprese tra' fiumi Dravo, Savo, Danubio, Tibisco sino a Temisvar. In detta città si ebbe nel 1672. notizie dal vescovo, che vi erano da 60. cattolici, e tra questi molti mercanti ragusei, che vi hanno chiesa ben fornita di paramenti e servita da due francescani, a' quali somministrano il vitto, come anche al vescovo quando era in visita, non avendovi nè abitazione, nè entrate, e dalla sacra congregazione l'anno passato furono somministrate 550. pezze da otto per aiutare a rifarla, essendosi incendiata, e avendone ottenuta licenza dalla Porta gl' istessi ragusei, contro il solito delle superstizione maomettana di non permetterlo. Il contado di Sirmio, che è una delle chiese dategli in amministrazione, contiene oltre la città 12. villaggi, 10. parocchie, e in essi ventun mila, e seicento cattolici sotto la cura di 8. frati minori osservanti, e 4. preti, compresovi il vicario generale: ma adesso l'imperatore ne ha fatta la nomina del vescovo, che dalla congregazione non è stata ammessa. Negli altri vescovati a lui soggetti, come vicario apostolico, vi sono sopra 26. mila cattolici assistiti nelle cose spirituali solo da' frati della provincia di Bosna... È ancora in quella parte d'Ungheria il contado sepusiense, che contiene 16. terre con alcuni villaggi appartenenti alla repubblica di Polonia, e attualmente col titolo di capitano ritenute dal Lubomirschi, e perchè in tredici delle suddette terre totalmente infette dalla eresia luterana non si permetteva l'uso della religione cattolica, la diligenza di monsignor Pignatelli allora nunzio in Polonia ne impiegò lo zelo, e l'autorità del re Casimiro, acciò vi si ricevessero i missionarii, come fu eseguito, essendovi adesso i pp. di s. Paolo primo eremita, e delle scuole pie, e se ne discacciarono i predicanti, come parimente successe per l'assistenza, e aiuti dell'arcivescovo di Strigonia...p.46. La Dalmazia, e la Croazia, che volgarmente vengono sotto nome di Schiavonia, sono da diversi principi dominate, sicchè le parti interne obbediscono al turco, le marittime alla repubblica di Venezia, e le settentrionali all'imperatore. In quelle della casa d'Austria, e veneziani risiedono i vescovi, de' quali alcune diocesi si stendono nel dominio turchesco, e il nuovo vescovo di Nona fa istanza, che gli si mandino missionarii per aiutare que' poveri cristiani, che stanno sotto il giogo ottomanno. La congregazione però mantiene in Cattaro un sacerdote secolare per istruzione de' serviani di rito greco, calati ivi da Monte Nero, e un altro per i morlacchi nella diocesi di Spalatro. Vi erano avanti la guerra de' veneziani tre ospizii di missionarii riformati in Perasto, Lustrizza, e le Rose, che davano grande aiuto a quei fedeli, quali furono abbandonati portando tutte le suppellettili nell'ospizio di Cattaro, nè dopo la pace vi sono più ritornati, onde patisce assai quella parte di Dalmazia soggetta al turco, che non ha che un prete in Perasto, che va ad amministrare loro i sacramenti poche volte l'anno: sicchè per non lasciare quei fedeli privi di operai, converebbe rimettervi la missione, e se ne potrebbe scrivere per l'informazione, e voto all'arcivescovo di Antivari stato già abbate di Perasto. È arrivato ultimamente in Roma monsig. Royna vescovo di Tina, o Tinio detto in lingua schiavona Chinio, nominato dall'imperatore come re d'Ungheria, quale ha dato una piena relazione della sua diocesi, che si stende vicino a Sebenico stata sempre incognita a' suoi antecessori, dicendo, che vi sono 8000., e più cattolici governati nello spirituale solamente da quattro o cinque minori osservanti del convento di Risovaz, che sta nella diocesi di Scardona, e ha fatto istanza alla santità vostra di alcune provvisioni necessarie per la cura di quelle anime, che tutte gli sono state benignamente concedute ,,. Tractus qui ab Histria ad amnem *Titium* est, quamvis *Dalmatiae* nomine appellatur, discrepat tamen a *Dalmatia* propria, vetereque, et in *Croatiam maritimam*, *Morlachiam*, *et comitatum iaderensem* dividitur. *A Titio*, cui nunc *Kerka* est nomen, ad Albaniam usque, Dalmatia propria est, in eaque sunt *Sebenicum* ad os *Titii* fluminis, ad orientem *Tragurium*, et ad proximum sinum *Salonae* rudera, e quibus *Spalatum* oppidum est extructum. Hic veneti potiuntur. Sequitur respublica *ragusinorum*, quae a *Ragusio* urbe archiepiscopali nomen capit. Ei subsunt *Stagnum* oppidum, *Hillis* peninsula, *Melita* insula, nonnullaeque aliae, et exiguus continentis tractus. Extrema ditionis venetorum sunt *Catarum*, quod ragusinorum ditionem ad ortum respicit; *Castrum novum* in citeriore sinus littore, *Postrovecchio* in limite Albaniae. Dalmatia turcica maiore parte mediterranea est, ut diximus, quamquam aliquot etiam in maritimis habeat oppida. Ragusinorum archiepiscopatus antiquitati plurimum tribuunt Bandurius, aliique eius gentis scriptores, quos merito emendat clarissimus Iosephus Simonius Assemanus, *in calend. univ. eccl. p.* 352. *et seqq.*

ecclesias administrant, quae a turcis dura premuntur servitute. Sunt quoque in provincia homines, qui graecorum ritus, atque instituta colant, quorum reliqui student partibus schismaticorum.

Noricum Illyrici occidentis regio inter Vindelicam ad occasum, Pannoniam ad ortum, et Danubium fluvium ad septemtriones continebatur. Divisum inde fuit in partes duas, quarum alteram ripensem, alteram mediterraneam vocabant. Ripensis in eo tractu, in quo nunc Austria superior, et pars inferioris, ac salisburgensis ditio, erat. Mediterranea Styriam, Carinthiam, et Carniolam, quas nunc vocant, complectebatur. Fuerunt autem, qui aut ab apostolis, aut a discipulis apostolorum traductam ad noricos fuisse christianam religionem arbitrarentur. Neque caussa ulla est, cur, si primis ecclesiae saeculis in Illyrico, et Germania christiani vivebant, nullos omnino fuisse putem, qui ad noricos se conferrent, eisque quid esset cuique credendum ostenderent (1).

(1) De noricis, vindelicisque agunt Marcus Hansizius soc. Iesu *tom* I. *german. sacrae par.* I. *p.* 2. *seqq. edit. an.* 1727., Cellarius *lib.* II. *geogr. antiq. cap.* VIII. *p.* 423. *tom.* I. *edit. an.* 1732., aliique. Ab apostolis invectum in Noricum christianismum fuisse tradit auctor epistolae, quae Symmacho pontifici maximo tribuitur, estque ad *Theodorum laureacensem archiepiscopum circa an.* 504. *data.* Confer Hansizium *ibid. p.* 7., et Antoninum Pagium *ad an.* 504. *num.* V. Agapetus vero papa secundus, qui medio saeculo X. ecclesiam universam administrabat, in ea epistola, quam scripsit ad Gerardum laureacensem, statuit: „In exordio nascentis ecclesiae a doctoribus romanae sedis catholicae fidei „rudimenta percepisse laureacenses cives: at deinde „a succedentibus praedicatoribus in superioris, atque „inferioris Pannoniae provincias eiusdem fidei manasse gratiam „. Confer Hansizium *ibid. p.* 10. Qui vero hi fuerint ab apostolica sede ad noricos praedicatum evangelium missi, cum praetermissum a maioribus silentio sit, nonnisi temere a nova quopiam diceretur. Igitur non solum assentiri non possum iis, qui Petrum, aut Paulum, aut Thomam, aut Lucium cyrenensem noricos instituisse arbitrantur, sed de iis quidem, quibus aut Titum, aut Lucam, aut Marcum iecisse in noricis fundamenta christianae religionis placet. Nam nisi curae apostolicis viris fuit, decreta christianismi omnibus gentibus tradere, tamen ipsos per se omnia loca lustrasse, numquam concedam. Quare coniectationes Hansizii, *ibid. cap.* II. *pag.* 13. *seqq.*, non extorquebunt e me, ut quae ipse aliquo modo probat, mihi probentur. Rursum numeranda in incertis sunt, quae Schritovinus de Syro, et Eventio laureacensium institutoribus scribit, cuius sane merito est ab Hansizio, *ibid. p.* 15. *seqq.*, reiecta sententia. Iam vero quod Hansizius de Marco evangelista censet, certo certius fuisse aquileiensem ecclesiam constitutam *p.* 13., id cuiusmodi sit, alio loco videbimus. Hoc mihi plus ceteris verisimile videtur: christianos, qui primis saeculis in Germaniam, eam etiam, quae romanis subiecta non erat, (confer Irenaei, et Tertulliani testimonia, quae supra attulimus *tom.* I. *p.* 339. Consule etiam Christophorum Cellarium *dissert. de initiis cultoris Germaniae, quae est* VII. *inter editas an.* 1712. *num.* XXVIII. *pag.* 594. *seqq.*,) in Illyricum, ut paullo ante vidimus, aliaque loca, quae proxima noricis erant, Christi nomen, cultumque intulerunt, non commisisse, ut norici ipsi in rerum divinarum ignoratione versarentur. Deinde cum in castris romanorum, qui secundo saeculo arma in transdanubianos quados, et marcomannos ferebant, christiani essent, ut ostensum a me est *tom.* I. *p.* 364. *seqq.*, non praetermiserunt, ut quae iam obtinebat, ea latius apud noricos maneret religio, cum praesertim in Norico, Pannoniaque Marcum Aurelium cum exercitu aliquamdiu mansisse constat. Vide Hansizium *ibid. p.* 19. Quod de Lucio britannorum regulo, et noricorum apostolo Andreas presbyter ratisbonensis in *chronico ad an.* 182., Velserus *p.* 304. *app. edit. an.* 682., Miraeus *in fastis ad d.* III. *decemb.*, aliique narrant, vereor ne commenticium sit. Consule Hansizium *ibid. p.* 19. *seqq.* Non minus inepta sunt, quae de Laurentio a s. Marco in Noricum missum memoriae prodidit Schritovinus. Vide Hansiz. *ibid. p.* 27. De martyribus, et sanctis viris, qui in noricis, et Pannonia III. seqq. saeculis floruerunt, confer Hansizium *ibid. p.* 30. *seqq.* De originibus, et progressu religionis in Norico ripensi vide Hansizium *tom.* II. *p.* 2. *seqq.*, Hundium *metrop. sa-*

Post cum barbari potiti iisdem locis essent, s. Severinus (1) dandam esse operam putavit, ut non solum, qui in noricis essent christiani in fide manerent, sed etiam errantes ad veritatem colendam converterentur.

Sed quoniam in Illyricum efferatis moribus homines irruerunt, et nova locis plerisque nomina imposuerunt, atque ita porro fines antiquos provinciarum immutaverunt, ut vix illi hoc tempore dignosci possint, antequam ad ceteras regiones describendas aggrediamur, ostendamusque, quo quaeque harum tempore nostris se sacris devoverit, non alienum erit, quae apud invasores illos barbaros initia christianismi fuerint, demonstrare. Ac de moschis quidem, bulgaris, russis, et hungaris satis dictum esto. Nunc de moravis, bohemis, polonis, transylvanis, lithuanis, gothis transdanubianis, herulis, bessisque dicendum esse videtur. Bohemi (2) igitur, moravique a Carolo magno, Ludovico pio, et Henrico II. multis praeliis superati, cum a nostris, quid esset praesidii in christiana religione intellexissent, simulacra deorum, quorum tenebantur superstitione evertere, Christoque se devovere constituerunt. Nam (3) Borzivoium exitu IX. saeculi principem fuisse ferunt bohemorum. Hunc a Cyrillo (4), et Methodio, sanctissimis antistitibus, res sacras christianorum edoctum, auctorem suis civi-

lisburg. p. 1. *seqq.*, Iosephum Mezgerum *hist. salisb.* p. 1. *edit. an.* 1692., *et veter. histor. de convers. baioariorum, et carenthanor., item de Iuvav, pag.* 15. *seqq. post Cosmae pragensis chron.* p. 15. *edit. an.* 1607. Praetermitto scriptores ceteros, ne sim longus. Quod ad vindelicos, boiosque attinet, adeundi Marcus Welserus *in opp. hist. et philolog. sacr. etc., in quibus historica boica, res augustanae, conversio, et passio ss. mm. Afrae, Hilariae etc., vitae s. Udalrici, et s. Severini etc. edit. Norimb. an.* 1682., et Iohannes Adlzreitterus *in annalibus boicae gentis par.* I. *lib.* V. *pag.* 114. *seqq. edit. Francfurt. an.* 1710., Andreas Brunnerus soc. Iesu *annal. baicor.* p. 105. *seqq. edit. an.* 1710., Bernardus *in basilica ss. Udalrici, et Afrae hist. Aug. Vind.* p. 151. *edit. an.* 1653.

(1) De sancto Severino noricorum apostolo praeter collectores *vitar. ss.*, et scriptores *hist. eccl.*, videndi Hansizios *Germ. sacr. tom.* I. *p.* 38. *seqq.*, Andream Brunnerus *par.* I. *annal. boi. lib.* IV. *p.* 117. *edit. Francfurt. an.* 1710., Welserus *ibid.* p. 635. *seqq.*, Aldzreitterum *l. c. p.* 119. *seqq.* De rebus autem ceteris, quae post in noricis, vindeliciisque evenerunt, iidem ipsi auctores disputant, quaesquam minus interdum castigate in iisdem versati sint. Sed omnia hoc loco exponere, atque dirimere non vacat.

(2) Vide Iohannis Dubravii olomucensis episcopi *hist. boiemicam lib.* IV. *seqq. p.* 22. *seqq. edit. hanoviensis scriptor. rer. bohemicar.*, Cosmae Pragensis *lib.* I. *chron. boem. p.* 8. *seqq. edit. hanov. an.* 1607., Aeneae Silvii Piccolomini *hist. boem. cap.* XIII. *p.* 127. *seqq. edit. an.* 1607. *post chron. Cosmae pragensis*, Iulii Solimanni soc. Iesu *Bohemiam exorientem gentilem, christianam etc. edit. Pragae an.* 1627., Pauli Stranski *remp. bohem. cap.* VI. *num.* 3. *p.* 252. *seq. edit. Lugd. Batav. an.* 1634. De initiis itaque religionis christianae apud bohemos agit Iacobus Lenfantius *lib.* I. *hist. concil. basil. p.* 1. 2. Vide autem de bohemis a graecisne, an ab latinis instituti in christianis dogmatibus fuerint, inter se scriptores contendere. Ac graecas quidem sua ecclesias esse origine pugnant Bilelovus hussita apud Balbinum soc. Iesu *epit. rer. bohem. p.* 78., Stranskios *boiem. resp. cap.* VI. *pag.* 269., contra censet Balbinus *ibid.* aliique.

(3) Vide scriptores modo nominatos *ll. cc.*

(4) De Cyrillo, et Methodio confer *Dubravium ibid.*, Cosmam pragensem *ibid.*, Bollandianos *tom.* II. *mensis martii ad d.* IX. *p.* 12. *seqq.* Agit item de ea re, ut Lenfantium, aliosque protestantes praetereamus, Martinus Henckius vir de secta lutheranorum. *De silesiorum rebus cap.* VII. *num.* 2. *p.* 112. *seqq. edit. Lips. an.* 1702.

bus fuisse, ut si felicitatis, salutisque suae rationem habendam putarent, daemonas, quibus ante cultum adhibere consuessent, detestarentur, unum Deum in personis tribus profiterentur, et colerent. Fuisse praeterea saeculo x. boleslaensem ecclesiam institutam, episcoposque (1) delectos, qui ei administrandae operam navarent. Inde sanctos (2) viros, mulieresque in Bohemia, atque Moravia viguisse, quarum res praeclare pro religione gestae monumentis fuerunt mandatae litterarum.

Poloni ita, ut aliae pleraeque (3) gentes solent, quam possunt longe, primordia christianismi apud suos petunt ab aetate apostolorum. Itaque scytharum exemplum imitati, Andream apostolum in Poloniam venisse, multisque persuasisse defendunt, ut a patriis erroribus ad veritatis cultum converterentur. Ac inter sauromatas quidem olim christianorum coetus floruisse traditum ab Iohanne Chrysostomo, et Theodorito est, quibus nos plurimum hoc in genere credendum arbitramur (4). Sed posteaquam sauromatae in easdem, in quas finitimi populi, inciderunt calamitates, ob incursiones barbarorum, de bello potius, quam de re-

(1) Vide Bohuslai Balbini soc. Iesu *epit. hist. rer. bohemicar. lib.* I. *cap.* I. et II., *et lib.* VI. *cap.* II. ubi de ea ecclesia disserit, *edit. Prag. an.* 1677., Pagium *ad an.* 970. *n.* XIV., quo loco de pragensi episcopatu agit.

(2) De s. Adalberto pragensi confer Cosmam pragensem *vit. s. Adal. p.* 72. *seqq. edit. hanov. an.* 1607., Pagium *ad an.* 980. *et* 983., *n.* XIII. *seq.* 989., *n.* I. 990., *n.* II. 994., *n.* VI. 995., *n.* VIII. 997., *n.* I. Bollandianos *act. ss. mm. april. tom.* III. *pag.* 174. *seqq.*, Mabillonium *ad an.* 975. *seqq. num.* XXI. *etc.* De s. Wenceslao duce, et martyre adeundi Baronius in *not. ad martyrolog. rom. ad d.* 28. *sept.*, et Bohuslaum Balbinus *epit. rer. bohem. lib.* I. *p.* 53. *seqq. edit. an.* 1677. De s. Ludmilla confer eumdem Balbinum *l. s. pag.* 41. *seqq.* De sanctis reliquis adisis eiusdem Balbini *Bohemiam sanctam de sanctis, et beatis Bohemiae, Moraviae, Silesiae, et Lusatiae in miscell. hist. regni bohem. edit. Prag. an.* 1682., et Georgium Bartholdum Pontanum in *Bohem. pia p.* 1. *seqq. edit. Francofurti an.* 1608. Quae gesta ab orthodoxis deinceps in Bohemia fuerint, deque conatibus haereticorum ex iisdem scriptoribus cognoscet lector, quos supra de rebus bohemicis agere diximus. De Bohemiae statu, ut erat extremo fere saeculo superiore, haec scribit Urbanus Cerrius *ibid. pag.* 67. „ Furono in Boemia dalla s. sede „ eretti i vescovati di Kinigratz, e Leitmeritz colle „ rendite del dazio del sale assegnate dall' imperatore „ in ricompensa de' beni ecclesiastici usurpati dagli „ eretici, e colla medesima entrata se ne devono fon„ dare due altri, tutti però restando suffraganei del„ l'arcivescovo di Praga, quale ha l'amministrazione „ di quelle rendite, e ogni anno deve mandare in con„ gregazione il bilancio „. Addit multos esse in Bohemia, et Germania fere tota haereticos, quorum tamen aliqui interdum ad veritatem religionis agnoscendam convertantur. Ad moravos quod attinet Iohannes Georgius Stredowskius *hist. sacr. Morav. lib.* I. *cap.* IX. pagum esse in brunensis inferioris Moraviae parte *Zarussicium* scribit, cui propinquum sit vetustissimum templum, quod post ascensum Christi anno XXXIX. extructum ferant. Id vero ne pueri quidem, ut opinor, credent. In martyrologio romano *ad d.* IX. *martii* haec habentur. „ In Moravia ss. episcopor. Cyrilli, et Me„ thodii, qui multas illarum regionum gentes cum eo„ rum regibus ad fidem Christi perduxerunt „. Confer Cosmam pragensem, Bollandianosque *loc. sup. ind. not.* 4. *p.* 203., et Stredowskium ipsum in opere modo laudato, *editoque Salisbaci an.* 1710. Non ita tamen conversos ad christiana sacra moravos fuisse puto, ut nulli ante in provincia christiani fuerint. Anno 1070. pragenses antistites consenserunt, ut moravi olomucensem episcopum haberent. Balbinus *epit. rer. bohem.* ; *p.* 203. et 211.

(3) Ita quidem refert Stanislaus Lubienskius episcopus plocensis *in vit. et serie episcopor. plocens.* Vide Pagium *ad an.* 965. *num.* 6.

(4) Iohannes Chrysost. *hom. supra indic. contra iudaeos*, et Theodoretus IX. *therapeutices pag.* 115. *tom.* IV. *opp. edit. Sirmondi.*

ligione cogitandum existimarunt. Itaque extincta pene, atque deleta haec in provincia fuit, ita ut ad saeculum usque decimum perpauci, aut nulli fortasse in ea christiani versarentur. Namque anno circiter 965. Micislaus dux polonorum, cognita veritate religionis nostrae, non solum ipse se nostris mysteriis initiari fecit, sed etiam cives permovit suos (1), ut ne se duci falsis opinionibus paterentur. Nam cum Dambronicam Boleslai principis (2) bohemorum filiam in matrimonio habere cuperet, idque sibi negari intelligeret, nisi ipse, suique christiana sacra amplexi essent, hoc idem ille, cum primum facultas est data, fecit, Adelheidamque sororem (3), ut suum exemplum imitaretur, permovit, atque a populo tandem impetravit, ut simulacra deorum confringeret, Deumque verum deinceps veneraretur. Estque illud etiam verisimile, datam a sancto Adalberto (4) pragensium antistite fuisse operam, ut poloni in errore persistere cessarent. Inde episcopatus fuerunt (5) in ea regione constituti, quorum est numerus auctus temporibus regum posteriorum (6).

Lithuanorum, samogitarumque gentes circa annum 1386. Bodzantae archiepiscopi gnesnensis opera, et Ladislai Iagellonis Poloniae regis, Lithuaniae ducis praesidio, christianam religionem colere coeperunt. Itaque Vilnae cura regis Uladislai an. 1387. conditus episcopatus est, cum ante ab Iagellone eversa simulacra deorum essent (7).

Transylvani saeculo XI. nostris institutis adhaesisse feruntur.

(1) Consule Ditmarum Mersemburgium *tom.* I. *scrip. brunsv. Leibnitzii p.* 359. *seq. edit. an.* 1707., Iohannem Dlugossum canonicum cracoviensem *hist. Polon. lib.* I. *p.* 86. *seqq.*, et II. *p.* 93. *seqq. edit. an.* 1711., Martinum Cromerum *lib.* III. *de rebus polonicis pag.* 30. *seqq. edit. an.* 1589., Albertum Inesium soc. I. Lechiados *part.* II. *p.* 98., Pagium *ad an.* 965. *num.* VII., Iohachimum Postorium *lib.* I. *Flori polonici cap.* XV., et II. *cap.* I., *et script. rer. polon. edit. Basil. an.* 1582.

(2) Hankius *de silesiorum rebus p.* 105. 118. *seq.*, Nicolaus Henelius *Silesiae renov. par.* II. *cap.* VIII., Pagius *ad an.* 999. *etc.*, Iohachimus Curaeus *annal. siles. pag.* 30. *edit. an.* 1571.

(3) Vide scriptores *indic. not. superiore.*

(4) Martyrolog. rom. ad d. XXIII. aprilis.

(5) Vide Gregorium VII. *lib.* II. *regest. epist.* XXXIII. *edit. Hard. tom.* VI. *pag.* 1318. *collect. concil.*, et Christophorum Hartnochium *rep. polon. lib.* II. *cap.* III., et Pagium *ad an.* 999. *n.* 6. *et seq.*

(6) In Polonia etsi catholici principatum obtinent, sunt tamen non minimo numero lutherani, sociniani, graeci, armeniique schismatici. Nam graecorum, atque armeniorum quamquam sunt plures ad sanitatem reversi, nihilosecius manent etiamnum in errore haud pauci. De episcopatibus, et archiepiscopatibus in Polonia disseram IV. huius operis libro.

(7) Confer Dlugossum *hist. polonicae lib.* X. *pag.* 103. *seqq. tom.* I. *par.* II. *edit. an.* 1711., Odoricum Raynaldum *ad an.* 1386. *num.* 4. Eodem pertinent, quae effert Iacobus Lenfantius calvinianus *hist. concil. pisan. tom.* II. *p.* 294. *seqq.* Vide etiam Iohannis XXII. *epistolam de Gedemino lethainorum rege, et ruthenis in fide Christi instituendis apud Martenium tom.* I. *vet. anecdotor. pag.* 1349., et Alberti Koialovicii soc. I. procancellarii vilnensis *historiam Lituaniae a coniunctione magni ducatus cum regno Poloniae ad coniunctionem eorum dominiorum, pag.* 2. *seqq. edit. an.* 1769.

Cum enim Giula, qui in ea civitate imperium obtinebat, bello superatus, captusque a s. Stephano Hungariae rege fuisset, cognossetque, quam Christus gloria, potestateque valeret, abiecta superstitione, christianus est factus, atque uxori, populoque persuasit transylvanorum, ut se principem sequerentur (1).

Slavis ad Christum convertendis operam sanctus Amandus saeculo ecclesiae septimo navavit. Ii tamen, ut varias regiones occuparunt, ita diversis temporibus, quibus in regionibus iisdem nunciatum evangelium est, christianae religioni nomina dederunt (2).

Apud *gothos*, qui transdanubianas regiones incolebant, ante nicaenam synodum (3) christianos floruisse constat. Valente imperatore cum permulti essent eorum, qui nondum animum ad Christum sequendum induxerant, permoti ab Ulphila sunt, qui tamen arianorum partibus studebat, ut christianae se religioni ita addicerent, ut errores etiam Christi divinitatis hostium tuerentur. Est autem auctor (4) Epiphanius, IV. eodem saeculo monasteria quaedam in Gothia fuisse instituta, V. saeculo gothi arianam haeresim profitabantur, qui multis provinciis vastatis, in Italiam ve-

(1) Vide Baron. ad an. 1002. n. XV.

(2) Apud slavos auditum iam inde ab antiquissimis temporibus christianum nomen fuisse, aliquosque eorum Christo sese devovisse, verisimile est, tametsi variae sint de origine eorum, locisque, quae ipsi ante irruptionem eorumdem in Dalmatiam, incolebant. De slavis praeter Assemanum *cal. univ. eccl.*, vide Helmold. *chron. slav. p.* 1. *seqq. edit. an.* 1659., Schurzfleischium *diss.* XX. *edit. an.* 1699., et Ioh. Matthiam Beherum *rer. mechlenburg. edit. an.* 1741. *pag.* 33. *et seqq.* De sancto Amando slavorum apostolo adeundus Baronius *ad an.* 632. num. 7., et Bollandiani *tom.* I. *februar. pag.* 815. *seqq.* Feliciores fuisse christianismi successus circa an. 1062. apud slavos ostendit Baronius ad an. 1062. n. CXI. Consule eumdem ad an. 1012. n. II., 1013. n. VII. seq., 1018. n. I. Rursum tamen circa an. 1065. reciderunt in veterem superstitionem, Baron. ad an. 1065. n. LI. seqq., in qua diu persliterunt, Baron. ad an. 1146. n. XXI. Expugnati post fuerunt atque ad nostra tandem sacra adducti sunt.

(3) In subscriptionibus synodi nicaenae apud Harduinum *tom.* I. *p.* 319. nomen Theophili Gothiae metropolis episcopi legitur. Consule Lequienium *tom.* I. *or. christ. p.* 1241. Cum enim circa an. 323. subacti a Constantino gothi fuissent, ut est traditum ab Socrate *lib.* I. *hist. cap.* XVIII. *p.* 47. *edit. Cantab.*, fuerunt qui christianae religioni nomen darent. Nihilominus erant permulti, qui nostra instituta sequi renuerent. Consule Socratem *ibid. lib.* IV. *cap.* XXXIII. *p.* 254. *seqq.* Itaque Ulphila Valentis tempore iis convertendis ad christiana sacra operam dedit. Vide *Tillem. tom.* VI. *mem. h. e. p.* 604. *seq. edit. an.* 1699. Ulphilam autem eumdem esse, atque Theophilum, qui synodo nicaenae interfuit, existimat Lequienius *tom.* I. *or. christ. p.* 1241. Quodsi ita est, iam is post in haeresim incidérit, necesse est. Ego vero suspicor a Theophilo Ulphilam discrepare. Nam Ulphilam a Valente missum coniicere quis ex *histor. eccl. lib.* VII. *cap.* XXXIII. posset. Athanaricus interea, quod se a factione *Fritigerni* superatum esse aegre ferret, ut incommoda sibi illata ulcisceretur, in christianos saeviendum putavit, nefas esse dicens patriam religionem a Gotho relinqui, *Socr. p.*256., quamobrem haud pauci ariani extremo sunt apud gothos supplicio affecti. Ulphilae successit Selenas, qui eunomianismum coluit. *Socr. lib.* V. *cap.* XXIII. *pag.* 300. Sed victis arianis, eorumque secta pene sublata, Unilas, aliique sequuti episcopi sunt, qui recte sentiebant de religione. Consule Lequienium *p.* 1243. *seqq. tom.* I. *or. christ.* Sed gothi cum a constantinopolitanis episcopum peterent, partes etiam sunt sequuti schismaticorum graecorum, Lequien. *ibid. p.* 245.

(4) Vide s. Epiphanium haeresi LXX. quae est audianorum, *tom.* I. *p.* 827. *edit. an.* 1622.

nerunt, captaque Roma (1), aliisque urbibus expugnatis, sedes in pulcherrima Europae parte constituerunt. Etsi autem crudeliter imperabant (2), nihil tamen in aedes, quae extructae in honorem sanctorum apostolorum erant, improbe, sacrilegeque fecerunt.

Cum Iustinianus imperator principatum in republica populi romani teneret, *heruli*, qui Anastasii Augusti tempore Danubium traiecerant, multis, magnisque beneficiis aucti, universi summa consensione animorum christianam institutionem probarunt, depositaque feritate morum, qua ante vivere consuerant, mite in posterum tempus, mansuetumque institutum vitae sectari (3) sunt.

Bessos Hieronymus, aliique veteres nominarunt. Hi cum incredibili fuissent crudelitate, ubi nostris legibus paruerunt, nihil praeseferebant, quod non grave, dignumque homine christiano esset (4).

(1) Vide Baronium ad an. 408. seqq., Pagium ad an. 408. seqq., qui Sozomenum, Orosium, Iornandem, aliosque harum rerum scriptores laudant, oppugnantque calumnias Zosimi historici hostis imperatorum christianorum.

(2) Confer Procopium *lib.* II. *de bello gothico cap.* IV. *p.* 396. *edit. an.* 1662., et Baronium *ad an.* 410. *n.* XXVI. Ac de rebus a gothis aut crudeliter, impieque, aut aliqua specie pietatis gestis, consule eumdem Baronium ad *an.* 370. *n.* CXIII. *seqq.*, 372. *n.* CXIV., 376. *n.* VII. *seq.*, 377. *n.* IV. *seqq.*, 379. *n.* IV., *ad an.* 395. *num.* II. *seqq.*, 396. *n.* II. *seqq.*, *ad an.* 410. *seqq.* Ceteros scriptores, ne sim longus, praetereo.

(3) Vide Evagrium Scholasticum *hist. eccl. lib.* IV. *cap.* XX. *p.* 401. *edit. Cantabr.*, Pagium *ad an.* 537. *n.* IV., et Baronium *ad an.* 327. *n.* XIV.

(4) De bessis sic habet Paulinus *poem.* XVII. *edit. Veron. pag.* 419.

,, Nam simul terris, animisque duri,
,, Et sua bessi nive duriores,
,, Nunc oves facti, duce te, gregantur
,, Pacis in aulam.
,, Quasque cervices dare servituti
,, Semper a bello indomiti negarunt,
,, Nunc iugo veri Domini subactas
,, Sternere gaudent.
,, Nunc magis dives pretio laboris
,, Bessus exultat: quod humi manuque
,, Ante quaerebat, modo mente caelo
,, Colligit aurum.

Alloquitur autem Nicetam, de quo paullo ante diximus cum de scythis pag. 159. ageremus. Vide s. Hieronymum *epist.* XXXV. *ad Heliodor. p.* 268. *tom.* IV. *opp. edit. Martianaei*, martyrologium romanum *ad d.* VII. *ianuar.*, Bolland. *tom.* I. *mensis ianuar. pag.* 365. *seq.*, Tillemontium *tom.* X. *mem. hist. eccl. pag.* 622. *seqq.*, Pagium *ad an.* 396. *n.* V., 367. *n.* VI. *seq.* Alani locis propinqui erant, respiciebantque ad septemtrionem, Iustiniani aetate christianam religionem amplexi sunt. Vide Procopium *lib.* IV. *de bello gothico cap.* III. *pag.* 370. *seq. edit. an.* 1662., et Lequienium *or. christ. p.* 1347. *seqq.*

CAPUT XIX.

DE ORIGINE, ET PROGRESSU RELIGIONIS CHRISTIANAE IN DANIA, NORVEGIA, SVECIA, LIVONIA, FINNONIA, LAPPONIA, ISLANDIA, ET GRONLANDIA.

Quum de incolis plerisque regionum, quae pertinent ad septemtriones dictum fuerit capite superiore, postulat instituti ratio, reliquarum, quae eodem spectant, provinciarum situs, et populorum mores, rationem vivendi describere, tempusque indicare, quo neglecta idolorum superstitione ad Christum sibi esse accedendum iudicaverunt. Principio igitur quamquam est verisimile, datam a maioribus nostris operam initio fuisse, ut qui eam regionem, quae post fuit Dania appellata, incolebant, hi quidem omnes a cultu simulacrorum deducerentur; tamen ita afflictae res nostrae in ea regione ante VIII. saeculum erant, ut proditum memoriae sit, aut nullos tunc temporis, aut perpaucos ibidem vixisse, qui Christum venerarentur, et contemnenda esse idola putarent. Igitur anno circiter 795. s. Willebrordus (1), qui a Sergio pontifice maximo ordinatus episcopus fuerat, planeque noverat, danos in superstitione, ignorationeque rerum divinarum versari, ad eos contendit, multosque, ut Christum colerent, induxit. Magna nihilo secius in Dania hominum multitudo supererat, quae patria instituta, erroresque consectaretur. Huic ut salutem afferrent, saeculo VIII. s. Willehadus (2), et IX. saeculo s. Anscharius (3) iter in Daniam instituerunt. Interim Herioldus, sive Haraldus Clagus danorum rex ab hostibus e regno excedere coactus, ad Ludovicum Pium imperatorem profugit auxilium postulatum. Imperator, qui perspiciebat, nactum se opportunum tempus esse, quo danos Christo servatori conciliaret, facile ab se, quae postulabat, impetrari posse dixit, si quam ipse colebat, eamdem rex amplecti religionem statueret. Nam fore, ut christiani, qui tantum principem coniunctum sibi esse societate religionis viderent, alacres ad bellum pro-

(1) Martyrologium rom. ad d. VII. nov. „ in Frisia depositio s. Willebrordi episcopi traiectensis, qui a s. Sergio papa ordinatus episcopus, in Frisia, et Dania evangelium praedicavit „.

(2) Confer Honorium augustodunen. *lib. III. de imagine mundi p.* 995. *bibl. pp. edit. Lugd. tom.* XX.

(3) Consule vitam s. Anscharii *cap.* VI. *apud Bolland. tom.* I. *febr. p.* 410.

ficiscerentur, strenueque contra coniurationis auctores pugnarent. Usus praeterea Ludovicus opera doctorum, sanctorumque virorum fuit, qui regi persuaderent, praeter eum, quem christiani haberent, nullum alium extare Deum. Haraldus, qui quotidiano (1) eorum sermone, divinaque in primis gratia cognoverat, vera esse, quae ipsi de religione affirmabant, maturandum putavit, ut mysteriis nostris initiaretur, indeque regno potiturus in Daniam contendit. Abeunti comites itineris sunt ab Ludovivo dati Anscharius, et Autbertus, qui id agerent, idque omni ope eniterentur, ut religio christiana, quae invecta in regnum ante fuerat, manare, atque propagari latius posset. Gregorium autem IV. pontificem maximum, cui haec nunciata fuerant, litteras ad Anscharium dedisse (2) ferunt, eique potestatem amplificandi ecclesiae fines fecisse, ne is propria auctoritate sibi sumsisse apostolatum videretur. Anscharii, sociorumque laboribus quum res feliciter in Dania, proximisque regionibus gesta esset, constituti episcopi deinceps fuerunt, quibus onus regendarum ecclesiarum incumberet. Mortuo Haraldo, Sueno filius, qui inimico erat in christianos animo, ubi se imperio potitum vidit, saevire in illos (3) coepit, tantaque crudelitate est usus, ut timidos iam cives ad veterem superstitionem, et opinionum pravitatem impulerit. Sed cum iram in se Dei concitasset, regnoque expulsus esset, cognovissetque tandem aliquando, quam Deus christianorum potestate valeret, ad sanitatem reversus est, curavitque, ut quemadmodum ante acerrimus hostis veritatis, ita post studiosissimus cultor, et fortissimus propugnator (4) esset. Vixerunt deinde reges insigni virtute, quorum aliqui donis etiam miraculorum (5)

(1) Vide grammaticum saxonem *lib. ix. p. 173. edit.* an. 1644., Pagium ad an. 826. n. xiv.

(2) Extat ea epist. apud Lambecium *i. orig. hamburg. p. 26. edit. I. A. Fabricii*, et apud Cointium *annal. francor. tom. viii. pag.* 116. *edit. an.* 1683., et Isaacum Pontanum *lib. iv. hist. rer. danicar. p.* 98. *edit.* an. 1631.

(3) Vide grammaticum saxonem *lib. x. p.* 186. Commota autem in nostros haec tempestas fuit circa an. 980. Confer etiam Helmoldum *lib. i. cap. xv. pag.* 46. *edit.* an. 1659., et Thormodum Torfaeum *lib. de tribus regibus Daniae Gormo, Haraldo, et Suenone edit. an.* 1707.

(4) Consule grammaticum saxonem *ibid.*, et Adamum bremensem *lib. ii. cap. xvi. p.* 54., et Pagium *ad an.* 994. *num.* 8.

(5) Adamus bremensis *lib. ii. cap. xxvi. p.* 45. *seqq.*, Sigebertus gemblacensis *ad an.* 966. *p.* 135. *edit.* an. 1608., Stephanus Iohannes Stephanius *in not. ad gramm. saxonem p.* 213., Bollandiani *tom. iii. iulii p.* 118. *seqq.* Confer statuta regis Canuti apud Harduinum *tom. vi. part. i. concilior. p.* 895. *seq.*, Baronium *ad an.* 1081. *num. xiv.*, Pontanum *lib. iv. seq. hist. rerum danicar. pag.* 115. *seq. edit.* an. 1631., Albertum Krantzium *Dan. lib. iv. c. xxxv. p.* 94. *seqq. edit. an.* 1583. Sed de rebus danicis, christianaeque religionis ortu, progressuque in ea regione adeundi Iohannes Slangendorfius *op. de doctrina, et religionis propagatione, et incrementis in inclytis Daniae, et reliquorum septemtrionalium regnis edit. an.* 1591., Adamus bremensis *hist. eccl. continente religionis propagatae gesta,*

inclaruerunt, optimisque legibus rempublicam munierunt, atque id laborarunt, ut ne quis in posterum tempus, quae ab se recte essent constituta, labefactare auderet. Episcopi autem olim sub lundensi archiepiscopo in Dania octo numerabantur, *roschildensis*, *othoniensis*, *wendsysselensis*, *ripensis*, *arhusiensis*, *burglaviensis*, *aalburgensis*, *et viburgensis* (1).

Eiricum Norvegiae principem decimo saeculo patria profugum Northumbriam, Adalstenii regis anglorum beneficio, obtinuisse, eoque cum uxore, liberis, exercituque venisse, dedisseque christianae religioni nomen, graves, nobilesque historici scriptum (2) reliquerunt. Sed regum norvegiorum qui primus omnium paucis annis post Eiricum nostris legibus vivere coeperit, multisque, ut idem facerent persuaserit, Haco (3) fuit. At is impedire non potuit, quo minus in regno plures manerent, qui retinendos esse patrios ritus arbitrarentur. Horum est Olaus Eirici filius errorem sequutus; qui cum imperio totius regionis potitus esset, superstitionem, qua erat imbutus, confirmare, latiusque extendere (4) contendit. Verum quod in *Bernardum* (5), sive *Tangbrandum* in-

quae a temporibus Caroli magni usque ad Henricum IV. acciderunt etc. inter script. rer. germanic. collect., Erpoldi Lindenbrogii *edit. Francfurt.* an. 1630. *p.* 1. *seqq.*, Iohannes Mollerus *introduct. in histor. Chersonnesi cymbricae par.* II. *cap.* II. Scriptores ceteros rerum danicarum numerat Nicolaus Petrus Sibernes in *bibliotheca historica dano-norvegica, sive de scriptoribus rerum dano-norvegiarum comment. histor. litter. edit. Hamburg.* an. 1716.

(1) De episcopatibus Daniae confer Ioh. Isacium Pontanum chorographiae Daniae *p.* 338. *seqq.*, Petrum Terpagrum *chronic. eccl. ripensis edit Hafniae* 1708., aliosque, qui res danorum ecclesiasticas illustrarunt. Saeculo XIII. ineunte Absalon Huidius episcopus lundensis multis rebus pro religione gestis claruit. De eo quidem haec nos olim in lib. III. epist. Innoc. III. adnotabamus. Anno 1201. XIII. *kal. apriles decessit*, ut recte in suis schedis animadvertit Dominicus Georgius ὁ μακαρίτης. Atque est id etiam, quod ad diem, et annum pertinet, observatum a Stephano Iohanne Stephanio *in notis ad grammaticum saxonem pag.* 8. *edit. an.* 1644. Migravit autem e vita Absalon XXIII. sui archiepiscopatus lundensis anno. Erat vero archiepiscopatus lundensis in Scania, quae regio olim Sveciae erat, post Daniae pars, nunc rursum regi svecorum paret. Archiepiscopus legatus apostolicae sedis ad aquilonaria regna erat danorum quoque metropolita, et primas Sveciae. Consule Iohannem Albertum Fabricium in opere inscripto, *salutaris lux evangelii, in calce p.* 104. *edit.* an. 1731., qui laudat Magni Matthiae opus ms. *de seria lundensium episcoporum*. Videri praeterea possunt epistolae Innocentii III. pont. max. *lib.* I. *epist.* CCVII., CCXLI., CCXLII., CCXLIV., CCLI. *edit. Baluzii tom.* I. Ad hunc eumdem Absalonem scriptae sunt ab Innocentio litterae *lib.* I. *epist.* CCCCL., cuius epistolae pars refertur *cap.* Tuarum, *de privilegiis*, ut etiam aliae, quas paullo ante indicavi. Fuit is et singulari nobilitate, et insigni virtute praestans. Adeundi Otto Sperlingius *in notis ad Absalonis testamentum*, Morellus in *hypomnematibus ad Bartholini librum de scriptoribus Daniae p.* 155., Nicolaus Petrus Sibernes *bibliothecae historicae dano-norvegicae cap.* IX. §. XIV. *pag.* 304., et Olaus Wormius *in danic. monum. lib.* III. *pag.* 171. *seq. edit. an.* 1643., qui dum de asumensi coemeterio disseril, refert danicam inscriptionem, cuius ante mentionem fecerat Haraldus Huitfeldus regni Daniae cancellarius, quae quidem inscriptio versa in latinum sermonem, habet hoc modo: *Christe fili Mariae adsis iis, qui templo tuo benefaciunt, Absaloni archiepiscopo, et Esberno Mule.* Erat Esbernus Absalonis frater.

(2) Confer Torfaeum *tom.* II. *hist. Norveg. p.* 183.

(3) Torfaeus *ibid. pag.* 214. *seqq.* Persuadere autem suis Haco, ut christiani fierent, conatus est in comitiis frostensibus an. 945.

(4) Saxo *gramm. loc. mox. indicando.*

(5) Grammaticus saxo *lib.* X. *p.* 189. *edit. an.* 1644. loquitur de Olao, et Bernardo. Stephanus Iohannes Stephani in notationibus ad grammaticum saxonem p. 206.

cidisset, ab eoque edoctus decreta religionis christianae fuisset, cognovissetque quanta in opinionum pravitate tamdiu perstitisset, immutavit sententiam, seseque servatori Christo dicare constituit. Quo fere tempore Sigurdi episcopi opera magnus in Norvegia numerus hominum, abiectis simulacris, quibus ante cultum adhibere consueverat, Deum verum adorare, eiusque praeceptis parere decrevit. Ac functus eodem, quo Sigurdus, munere Gotebaldus (1) fuit, qui ex Anglia in Norvegiam traiecit, evangeliumque barbaris (2) nunciavit. Interim Olaus rex Sigismumdum (3) Bresterinum hominem insigni virtute, et integritate morum in Faereyas insulas misit, ut operam instituendae ecclesiae daret. Igitur, introducta in Norvegiam, vicinasque insulas vera religione, cultuque Christi propagato, episcopatus (4) instituti fuerunt, ordinatique antistites, qui ecclesias moderarentur.

Sveci nono saeculo cognoscere de christianis, nostrisque mysteriis initiari coeperunt, cum Beron in civitate unus omnium princeps esset. Eius rei auctorem, secundum Deum, sanctum Anscharium fuisse, memoriae proditum est. Quamquam sunt, qui ante Anscharium, venisse Herbertum episcopum, sociosque in Sveciam, multisque eius nationis hominibus persuasisse arbitrentur, uti Christo assentirentur, seque baptizari sinerent. Sed quia non pauci in ea regione extremo saeculo IX., consequutisque temporibus erant, qui errores idololatrarum consectarentur, Odineharus, aliique sancti viri, quibus maximae curae res christiana erat, ab impietate illos ad cultum religionis christianae deducere curarunt (5).

n. 48. „ Bernardi huius, *inquit*, non meminit chronicon norvegicum, sed a Tengbrando quodam christiana sacra Olaum Tryggonis edoctum fuisse tradit *p.* 125. „ Sigurdi quoque episcopi beneficio multos in Norvegia „ ad fidem christianam conversos edocet *pag.* 181. Adamus bremensis. Gothebaldum quemdam ab Anglia „ venientem saepe etiam in Norvegia pariter, ac Svecia „ evangelizasse commemorat *lib.* II. *cap.* XXIX. „. Olaus Wormius *lib.* I. *danicorum monumentorum pag.* 6. *edit. an.* 1643. „ Fanum, *inquit*, erat, et lararium in Norvegia „ prope Nidrosiam, quod ab Haquino comite Ladeiarl „ dicto magnifice extructum erat. Refert namque Snorro Sturlae in histor. Olai Tryggonii, cum Norvegiam „ ad christianam religionem perducere conaretur, huius „ fani idola confregisse, tectum diruisse, et ingentem ex „ auro annulum, qui ianuam, et valvas exornabat, tamquam magnificentiae testem abstulisse. Quem annulum deinde Sigridae Storredae dono misit, cum eius ambiret coniugium „.

(1) Vide not. superior.

(2) Vide not. 5. pag. super.

(3) Confer Torfaeum *ibid. p.* 444. *seqq.*

(4) De episcopatibus Norvegiae adeundi Miraeus *not. episc. p.* 224., et Pagius *ad an.* 1148. num. XV. At de his agemus ipsi quoque *lib.* IV. De sanctis viris, qui rebus egregie gestis regnum illustrarunt, vide Baronium *ad an.* 1029. *n.* VII., et ad *martyrol. rom.* 29. *iul.*, Bollandianos tom. VII. *iul. p.* 87. *seqq.*, qui multa diligenter de norvegorum conversione ad Christum, deque s. Olao rege ac martyre disputant, Pagium ad *an.* 1028. n. VIII., Iohannem Vastovium in *vite aquilonari p.* 27. *edit. an.* 1623., Torfaeum *ibid. p.* 326. *seqq.*, annalistam saxonem apud I. G. Eccardum *in corp. hist. med. aevi p.* 494. tom. I.

(5) Iohannes Messenus *chronic. episc. per Sveciam*,

Livoniae, Lettiae, Curlandiaeque incolae XII. circiter saeculo ss. Mainardi seegembergensis canonici, Bertholdi abbatis lucensis, aliorumque studiis conversi ad Christum fuerunt, petieruntque deinceps, ut suis ecclesiis episcopi praeficerentur (1).

Eodem saeculo *finlandii* ab Enrico svecorum rege subacti, Henrici episcopi upsaliensis, aliorumque opera, nostris se sacris addixerunt (2).

Lappones etsi circa annum 1160. de Christo audierant, nobisque non minimo numero saeculo XIII. assensi fuerant, tamen

Gothiam, et Finlandiam, sive compend. hist. eccl. svecianae edit. an. 1688. *p.* 2. *seqq., ubi de Carolo magno, Ludovico pio, s. Anschario etc.* disserit. Vide etiam Rembertum in *vita s. Anscharii cap.* VI. *seqq. pag.* 413. *tom.* I. *februar. apud Bollandianos*, et Bollandianos ipsos *pag.* 391. *seqq.*, Thormodum Torfaeum *lib.* III. *ser. reg. Daniae cap.* XV. *p.* 415., Claudium Arnkelenium *hist. sveonum, gothorumque eccl. lib.* IV. *edit. an.* 1689., L. Paulinum gothum historiae arctoae *lib.* II. *cap.* XLI. *p.* 90. *seq., cap.* XLVI. *et cap.* XLVII. *seqq.* De sanctis svecis confer Pagium ad an. 1028. num. 2., *acta ss. Bolland. tom* III. *februar. pag.* 847. *seq.* ad d. XV., Baronium in martyrol. rom. ad d. XVIII. maii, et Bollandianos *tom.* IV. *maii p.* 187. *seq.*, Ioh. Vastovium *loc. cit. pag.* 65. *seqq.* De episcopatibus Sveciae agam IV. huiusce operis libro. Urbanus Cerrius de svecis huiusce temporis sic habet *loc. cit. p.* 16. « Nella Svezia » è molto più difficile d'introdurre la fede, e di ottenere la libertà di coscienza per la gravissima contraddizione non solo de' predicanti, ma anco dell'istesso » principe, de' magistrati, e de' grandi di quel regno. » Si è saputo però, che da che quella nobiltà ha cominciato a viaggiare, e trattare co' cattolici ... si è » mitigata assai in materie di religione, non avendo più » quell'odio, che altre volte aveano, e tolerando fra loro almeno i cattolici forestieri, e però non si deve » disperare col tempo d'impetrare qualche vantaggio » per la fede ... Lo zelo, virtù, e possanza della regina Cristina non potè col suo esempio muovere quegli eretici ad abbracciare la fede cattolica, benchè » facesse quella sì santa, e gloriosa azione di lasciare » per la religione un sì gran regno. Avea anche nei » tempi di Urbano VIII. il re Gustavo suo padre dato » qualche speranza di farsi cattolico, onde gli fu spedito il p. Possevino gesuita, ma riconoscendo la difficoltà poscia superate dalla figlia, trovò varii pretesti » per troncarne ogni trattato » ; at paullo ante de dania agens *pag.* 13. « Il regno, *inquit*, di Danimarca, e » Norvegia pare affatto abbandonato, perchè ivi non » sono missionarii quasi di niuna sorta, eccetto alcuni » pochi in Glustay, e Altenaa, e certi gesuiti, che stanno in Coppenaghen come cappellani dell'ambasciatore, o residente cesareo, e un prete, e due come cappellani dell'ambasciatore di Spagna. Ma questi pochi ajuti non possono conferire a fare molte » conversioni, mentre non hanno la lingua, sono forestieri, non sanno i modi, e i genii di que' popoli, » i quali nè anco si fidano di essi. Del resto forse in » tutto il settentrione non è maggior disposizione di » ricevere la fede cattolica, che in questi due regni, » come attestano gl'istessi nazionali, e i forestieri, che » vi sono stati, ed è di questa verità una prova incontrastabile, che quel re non fece gran difficoltà di » concedere libertà di coscienza nella detta villa d'Altena a istanza del cavalier di Terlon, ambasciatore » del re cristianissimo, chiudendo gli occhi anche in » Coppenaghen con dare intenzione di permettere » l'apertura di una chiesa cattolica, il che non avrebbe mai fatto, se vi fosse stata contraddizione di quei » popoli, o de' grandi del regno. Questa libertà ora è » perduta non tanto per la morte di quel re, che ciò » permise, a cui successe il figlio assai più apparente » nemico della religione cattolica, ma anche perchè » gl'istessi cattolici non si sono comportati tanto saviamente, quanto bisognava per mantenersi in possesso » della libertà conceduta loro; essendosi impegnati in » certe pubblicità, che diedero campo a' vescovi eretici di fare istanza a quel re di rivocarla ... Nondimeno da questi stessi impedimenti si può chiaramente raccogliere, che vi è qualche disposizione alla » santa fede etc. ». Nihil moror I. Fridericum Magorum, qui primordia ecclesiae sveciae antiquiora, quam res ipsa patitur, esse pugnat *diss. de Paulo svecorum apostolo edit. Tryphiswald. an.* 1709.

(1) Vide Baronium ad an. 1086. n. XX., Pagium ad an. eumd. num. II. seqq., et Isaacum Pontanum *lib.* VI. *hist. rer. danic. p.* 307.

(2) Confer Bollandianos *ad d.* 19. *ian. tom.* II. *p.* 294., et Ioannem Vastovium in *vitas aquilonar. p.* 62. *seq.*, Pagium *ad an.* 1168. n. XXII., Bolland. *ad d.* XVIII. *tom.* IV. *pag.* 189. *maii*, Pagium *ad an.* 1151. n. II. *de origine*, et *religione finlandiorum edit. Upsal. an.* 1728., agunt M. Fabianus Tucenerus, et Thormodus Torfaeus *hist. Finlandiae antiq. edit. Hafniae an.* 1705.

omnes induci nequiverunt, ut christianorum mysteriis initiarentur. Saeculo superiore si qui superstitionem eiurarunt, ii in novorum haereticorum impietatem prolapsi sunt (1).

Neque diversa in *Islandia* christianismi primordia fuerunt (2).

Gronlandi nono saeculo nostra instituta colere coeperunt (3).

CAPUT XX.

DE INITIIS, ET PROGRESSU CHRISTIANAE RELIGIONIS IN GERMANIA, HELVETIA, RHETIA, BELGIO, ET BATAVIA.

Germanos iam usque ab ecclesiae saeculo secundo non eos solum, qui in potestatem populi romani redacti fuerant, sed etiam ceterorum, qui feri, barbarique cum essent, aditum imperatoribus ad se patere nondum permiserant, aliquos christianam religionem amplexos fuisse, traditum a Tertulliano est illustri scriptore, et aequali temporum illorum (4). Atque est illud verisimile, fuisse nostrorum aliquamdiu ante nonnullos tam magnis animis, ut nihil veriti earum gentium, quas crudeles, ac beluinis moribus esse intelligerent, feritatem, ad eas contendere auderent, curareque, ut quos romani subigere nequivissent, ii se in Christi potestatem permitterent (5). Sed metuo, ne numeranda in fabulis esse quis censeat, quae de introducta in eam regionem aut

(1) De Lapponia consulendi Iohannes Schefferus *Lapp. c.* VIII. *edit. Francf. an.* 1673. *athlas historiq. t.* IV. *diss. sur la Lapponie cap.* XII. *p.* 9. *seq. edit. an.* 1714., Franciscus Niger ravennatensis *descript. Lapponiae edit. Venet.* 1705., Olaus Rodbeckius *Lapponia illustrata edit. an.* 1701., praeter ceteros scriptores, quos memorat Iohannes Albertus Fabricius *salut. lux evang. cap.* XXIV. *p.* 469. Qui aliqua de statu praesenti lapponum volet, is consulat lucubrationem Mopertuisii, aliorumque quorumdam gallorum, qui nomine academiae parisiensis scientiarum ante aliquot annos iter in Lapponiam instituerunt, *edit. Amst. an.* 1738.

(2) Thormodus Torfaeus *tom.* II. *hist. Norveg. p.*337. citat *historiam de religione christiana per Islandiam instituta edit. Skalholti an.* 1688. Confer Torfaeum eumdem *tom.* II. *p.* 378. 397. 417. 418. 430. 486. *seq.*, et Theodorum Thorlacium *diss. de Islandia edit. Witemb. an.* 1666. Scriptores autem ceteros rerum islandicarum numerat Nicolaus Petrus Siberus *bibl. hist. dano-norv. c.* V. *p.*142. *edit. an.* 1716.

(3) Vide Torfaeum *tom.* II. *hist. Norveg. p.* 434. *seq.*, et *Gronl. antiq. edit. Hafn. an.* 1715. Scriptores rerum gronlandicarum recenset Siberus libro indicato notatione superiore, *cap.* V. *sect.* IV. *p.* 150. *seqq.*

(4) Consule Irenaei locum, quem de ecclesiis in Germania constitutis retulimus *tom.* I. *pag.* 339., et testimonium Tertulliani *ibid. notat.* 1. recitatum. Atque primordia quidem religionis christianae in Germania, quae romanis non parebat, saeculo tertio esse vetustiora ostendunt Hadrianus Daudeus soc. I. *theologus op. de maiest. hierarch. eccl. edit. an.* 1745. *cap.* IV. *sect.* II. *n.* 1. *p.*230. *seq.*, Cellarius *dissert. de initiis cultioris Germaniae n.* XXI. *p.* 591. *seqq. edit. dissertationum an.* 1712., et Balthasar Babelius *antiq. germ. art.* II. *p.* 32. *seq.*

(5) Sed quisnam is fuerit non constat. Vide *script. cit. not. sup.*

a *Thoma* apostolo (1), aut a *Materno* (2) sancti Petri auditore, aut a *Valerio*, et *Euchario* (3), aut a *Marco* (4), et *Lucio cyrenensi* (5), aut a *Crescente* (6) discipulo apostoli Pauli christiana religione, aliquot eius gentis scriptores memoriae tradiderunt. Etsi vero initio reperiebantur in Germania, qui prodigiis, aliisque (7) momentis, quae ad rem christianam amplificandam spectarent, impulsi, nostra se instituta sequi profiterentur; tamen nescio quo casu, temporum lapsu, evenerit, ut rursum in ea superstitio invalesceret, verique Dei cultus extinctus pene, ac deletus esse videretur. Itaque opus deinceps studiis, laboribusque illustrium (8) virorum fuit, ut religio christiana restitui, atque

(1) Ita quidem in quibusdam pseudo-Dorothei, Oecumenii, et Sophronii codicibus legi observat Hermannus Coringius *dissert. de constitutione episcopor. German. tom.* II. *opp. p.* 699. At alii codices Caramanois habent. Iam vero martyrologium romanum neutrum admittit ad d. XXI. decemb. Nam in eo Brachmanis legitur, quod quidem ad historiam itinerum Thomae longe esse videtur accommodatius, propterea quod penetrasse in Indiam fertur.

(2) Materno apostoli Petri discipulo ceu institutore suo gloriantur tungrenses, colonienses, argentoratenses, brunswicenses etc. In hac sententia versantur Gebwilerus, Koningshoferus, aliique, quos recenset Balthasar Bebelius *antiq. germ. artic.* II. *p.* 34. *seq. edit. an.* 1669. Probat id etiam Aegidius Bucherius *Belg. rom. lib.* V. *p.* 152. *seqq. edit. an.* 1655. Huc propendere videtur Dausdeus *loc. cit.* n. IV. *p.* 241. *seq.*, et *cap.* V. *sect.* II. n. I. *p.* 232. Mitto ceteros, ne sim longus. Sed quam haec omnibus partibus constet opinio, ostendunt Dionysius Sammarthanus *tom.* III. *Gall. christ. edit. an* 1725. *p.*621., et *p.*303, Tillemontius tom. VI. *mon. hist. eccl. not.* VI. *ad historiam donatistarum p.* 701., Calmetius *hist. de la Loraine* tom. I. *p.*163., et ex protestantibus Bebelius *ibid. pag.* 40. *seqq.*, Maschovium *lib.* VI. *de rebus gestis germanorum*, quem Dausdeus nominat *ibid. p.* 241. *in not.*, et Samuel Basnagius *annal. polit. eccl. ad an.* 314.

(3) Horum et sociorum opera factum, qui scriberent in Gallia, atque Germania christianum aequasse fere numerum ethnicorum, Valeriumque potitum episcopatu treviren si fuisse. Vide Bollandianos *tom.* II. *mensis ianuar. p.* 917. *seqq.*, Aegidium Bucherium *loc. cit. p.*152., Christophorum Browerum *lib.* II. *annal. trevir. ad an.* 49., et 50. *p.* 143. *seqq. edit. an.* 1671., et Dausdeum *l. c. cap.* IV. *sect.* II. n. 3. *pag.* 239. Sed vereor, ne haec minus vera cuiquam esse videantur. Tam enim Eucharium, et Valerium episcopos trevirenses vetustos esse, sunt qui dubitent.

(4) De Marco evangelista consule Hansizium *Germ. sacrae tom.* I. *p.* 15. *seqq.* At si eius diligentia ad noricos delatum evangelium est, non intelligo, cur non item in Germaniam transrhenanam. Sed haec incerta omnino sunt.

(5) Vide Hansiz. *ibid. p.* 19. *seq.*

(6) Consule Hansizium *ibid.*, Bollandianos *tom.* V. *iunii p.* 250. *seqq.* A Crescente moguntinam ecclesiam fuisse administratam pugnat Serarius *tom.* I. *rer. mogunt. pag.* 132. *seqq. edit. Georgii Christiani Iohan. Francf. an.* 1722. Verum ubi agam de propagatione religionis in Gallias, quis hic fuerit Crescens inquiram.

(7) De martyribus in Germania martyrologium ad d. X. oct., ubi de s. Gereone m. Coloniae sub Maximiano, ad d. XV. oct., ubi de 300. mm., ad d. XX. ubi de Martha, Saula et aliis martyribus Coloniae ad d. XXI. oct., ubi de ss. mm. Ursula, et sociis, quorum tamen historiam in controversiam revocant Natalis Alexander *histor. eccl. saec.* IV. *cap. ult. art.* V. *p.*194. *seqq. edit. lucensis an.*1734., Bailletus tom. III. *vit. ss. pag.* 330. *edit. an.* 1704. Nam Sirmondum, Valesium, aliosque viros doctissimos, qui in eo argumento versati sunt, ne sim longus, mitto. Idem agunt, sed adhibita contumelia ac schatoliciis Userius *de britannicar. eccles. primordiis p.* 290. *seqq. edit. an.*1639., Balthasar Bebelius *antiq. germ. p.* 109. *seq. edit. an.*1669. aliique. Rursum martyr. rom. ad d. VI. oct., ubi de innumerabilibus mm. trevir. sub Victio Raro. Alii memorantur plerique martyres a scriptoribus martyrologiorum, et historiarum, quos in Germaniarum parte aliqua passos ferunt. Atque est sane credibile cum et romani, et barbari inimici nostri essent, saeviendumque in hostes deorum arbitrarentur, fuisse saepe in christianos Germaniae incolas concitatos, multosque necasse.

(8) Praeclare Iohannes Albertus Fabricius homo, si quis alius, in germanica historia versatus, *cap.* XIX. *salut. lux. evang. p.* 419. « Certum est, *inquit*, longe ante tem« pora carolina religionem christianam saxonibus, an« glis, et frisiis esse commendatam, ut patet, ex Marcel« lino de vita sancti Suiberti, item ex vita Ludgerii, Be« da venerabili, aliisque, quos citat Schatenius in histo« ria Westphaliae. Quid? Quod ipse Conringius non dif« fitetur, ab anglo-saxonibus, et suis frisiis fidem chri« stianam in Westphalia aliquatenus fuisse propagatam?

propagari posset. Sed dilatata magis magisque est, quo tempore Carolus magnus (1) in occidente imperio potiebatur. Atque in re eadem perficienda plurimum operae Ludovicus pius (2) im-

» Quod quoque constat ex vita divi Bonifacii, et litteris » papae Gregorii I., sive Zachariae pontificis ad princi- » pes, et primores Saxoniae datas apud Serarium rerum » moguntinarum lib. III. Ioh. Gaill. Goedenus not. ad » Contingium tom. VI. opp. p. 120 ». Causa autem, cur res christiana in Germaniis tantum incommodi pateretur, et restitutoribus opus fuerit, alamannorum, aliarumque barbararum gentium irruptiones fuerunt. Id vero cum ab aliis multis, tum est etiam a Paulo Hachembergio Germ. mediae diss. VIII. n. II. p. 292. edit. an. 1686. observatum. Igitur sec. VII. apud suevos s. Columbanus evangelium praedicavit, confer Carolum Cointium annal. francor. tom. II. p. 96. seqq., Baronium ad an. 612. n. II. seq., Gasparem Saggittarium loc. cit. p. 4. seq. edit. an. 1675., apud bavaros s. Rodbertus, consule Bollandianos tom. ult. mensis martii ad d. XXVII. p. 699. seq., Raderum Bavar. sanct. tom. I. p. 60. seq. edit. an. 1615., Hansizium Germ. sacr. tom. II. p. 37. seq., apud francos orientales s. Kilianus, adeundi Bollandiani tom. II. iulii pag. 615., martyrol. rom. ad d. VIII. iul., Baronius ad an. 686. n. VIII., Ignatium Groppium benedictinum script. rerum wirceburgensium p. 499. seq. edit. an. 1741., Elias Martinus Eyringius diss. de ortu, et progressu religionis christianae in Francia orientali edit. Lips. an. 1704. post vit. Ernesti ducis gothani. Saeculo VIII. apud frisones, atque saxones Suidbertus primus verdensis episcopus, consule Bollandianos tom. III. aprilis p. 802. seqq., Mabillonium tom. II. annal. ord. s. Benedicti p. 324. edit. Paris. Rursum apud frisones s. Willibrordus, confer Bedam lib. III. hist. gentis anglor. cap. XIII. pag. 62., et lib. V. cap. XI. et XII. p. 124. seqq. tom. III. opp. edit. an. 1612., Mabillon. in actis ss. s. Bened. saec. III. par. I. pag. 603. eosque, si placet, quos numerat I. A. Fabricius salut. lucs evang. cap. XIX. p. 422. seqq. Apud germanorum permultas gentes s. Bonifacius moguntinus. Adisis martyrologium romanum ad d. XIII. februar., et ad diem V. Iunii, Mabillonium tom. II. annal. ord. s. Benedicti pag. 3. seqq. edit. Paris., Nicolaum Serarium lib. III. rer. moguntinar. edit. an. 1604. pag. 570. seq., Bollandianus tom. I. mensis ian. pag. 452. seqq. Sunt alii permulti germanorum, qui de sancto Bonifacio commentarios ediderunt, quorumque aliquos numerat Iohannes Albertus Fabricius salut. lucs evangelii cap. XIX. p. 424. seqq. Mitto Gasparem Sagittarium, Bebelium, aliosque heterodoxos, qui in eodem argumento versati sunt, quamquam hi suo more agant, ut nihil in sancto viro probent eorum, quae ad reverentiam erga sedem apostolicam spectarent.

(1) Consule Cointium annal. francor. tom. VI. p. 776. seqq., Eginhardum vita Caroli magni cap. XVI. seq. p. 90. seqq., tom. V. collect. scriptor. gall. edit. an. 1744. aliosque, quos recenset ibidem Fabricius p. 425.

(2) Confer Ludovici pii praeceptum de paganis ad christianitatem invitandis, et de institutione episcopatus hamburgensis apud Baluzium tom. I. capitular. reg. francor. p. 661., Carolum Cointium tom. VII. annal. franc. p. 615. ad an. 822., Bollandum tom. I. mens. februar. pag. 404., Lambecium lib. II. rerum hamburgicarum p. 354., Philippum Caesarem in triapostolatu septemtrionis Colon. 1642. p. 173., Iohannem Iohachimum Maderum ad Adamum bremensem p. 179., Iohannem Christianum Lunigum spicileg. eccl. tom. I. pag. 144., Nic. Staphorst. tom. I. hist. eccl. hamburg. Sed de ecclesiarum germanicarum sub Carolo magno, et Ludovico pio, et sequentibus imperatoribus statu cognosci poterit ex Sigeberto gemblacensi ad an. 776. p. 91. edit. 1606., et ad an. 779. pag. 92., et ad an. 780. p. 92. edit. an. 1608., martyrol. rom. ad d. XIV. oct., XVI. oct., VIII. nov., III. februar. etc. Adamo bremensi hist. eccl., auctoribus chronicorum et diplomatum editorum a Leibnitio, Meibomio, Frehero, Pistorio, Leukfeldo, Struvio, Ludewigio, Schannato, Peziis, Martenio, Acherio, Eccardo, aliisque, quorum iam collectorum magnus extitit superiore, atque hoc etiam saeculo in Gallia, et Germania numerus, Alberto Crantzio in Saxonia, et in metrop. sive hist. eccl. saxonum, Bollandianis tom. I. act. ss. mensis ian. pag. 330. seqq., tom. I. februar. ad d. IV. p. 534., tom. III. april. ad d. XXIII. p. 165., Lambecio in orig. hamburg., Nicolao Staphorsto hist. eccl. hamburg., Gaspare Sagittario de antiquo statu Thuringiae sub indigenis francorum, Germaniaeque regibus, et histor. Alberstad. de originibus per singulos episcopos, Paulo Achambergio Germ. media diss. VIII. n. II. seqq., Paulo Cypraeo in annalib. episc. slesvicensium, Iohanne Henrico Ursino de ecclesiar. Germanicar. origine, et progressu ab ascens. Domini usque ad Carolum magnum, Hermanno Adolpho Meindero de statu religionis, et reipublicae sub Carolo magno, et Ludovico pio in Westphalia, Nicolao Schateno soc. Iesu hist. Westphal., Pagio, et Baronio, et Cointio in annalibus, Dan. Cramero chronic. pomeran. eccl., Francisco Alberto Aepino schediasm. de mecklemburgensium a gentilismo ad christianismum conversione, Hansizio tom. I. et II. Germ. sacr., Hundio metr. salisb. etc., anonymo hist. eccl. d'Allemagne, Browero annal. trevir., Gaspare Bruschio monast. etc. german., Bucelino Germ. sacra, Ignatio Groppio collect. scriptor. et rer. wirceburg., Matthia Ioh. Behero rer. mecleburgicar. lib. VIII., Ioh. Mich. Heineccio antiq. goslariens., atque alios prope innumerabiles missos faciam, Barro histoire general d'Alemagne tom. II. seqq. p. 332. seqq. edit. an. 1746. De episcopatibus Germaniae agam lib. IV., scriptoresque indicabo, qui eos illustrare commentariis curarunt. Post haereses in Germaniam a Luthero, aliisque invectas plures ecclesiae in errores eorum inciderunt, multique catholici pro religione orthodoxa martyres decesserunt.

perator exemplum Caroli imitatus consumsit. Borussi interea (1) falsorum numinum superstitione detinebantur. Saeculo x. s. Adalbertus (2) pragensis, cum ad eos convertendos ad Christum in eam provinciam contendisset, a Siggone idolorum ministro lancea confossus, martyr decessit. Saeculis xi., ac xii. etsi non deerant, qui salutem ei (3) genti afferre conarentur, tamen parum proficere potuerunt. Saeculo demum xiii. (4) permoti borussi sunt, ut recte de religione sentirent. Atque ut borussi, ita (5) germani ceteri, alii ante, alii vero post, uti quidem animati recte, aut prave fuerunt, sacris religionis christianae initiati sunt (6).

Helvetii quoniam gallis, germanisque vicini erant, regionemque incolebant, quae aut Galliae, aut Germaniae a scriptoribus antiquis, novisque attribuebatur, iisdem fere temporibus adducti sunt, ut Christum esse Deum habendum crederent, quibus hoc idem galli, atque germani crediderunt. Itaque fuerunt apud eos, qui cum initia christianismi in provincia minime haberent explorata; propterea quod monumentis, quibus res eiusmodi continerentur, carerent, viderentque gloriae his ecclesiis duci, quae institutoribus apostolis, horumve discipulis usae fuissent; laborandum sibi putarunt, ut illis vetustate pares esse existimarentur. Ergo anglum nescio quem sacerdotem a Petro apostolo missum ad helvetios fuisse scripserunt, ut eos Christo conciliaret. Sed

(1) Anno 1738. Andreas Schottus dantiscanus edidit Gedani dissertationem inscriptam: *Prussia christiana, sive de introductione religionis christianae in Prussiam per martyres tentata*, qui multos errores, in quos historicos incidisse contendit, emendare conatur, scriptoresque recenset, qui eisdem in argumentis versati sunt, §. 2. seqq. pag. 14. seqq.

(2) De sancto Adalberto confer Bollandianos *ad d. xxiii. april. tom. alt. p.* 174. *seqq.*, et Schottum *ibid.*

(3) Confer Schottum *ibid. p.* 79. *seqq.*, qui de s. Brunone disserit, scriptoresque indicat, qui de rebus ab eo in Borussia praeclare pro religione gestis disputarunt.

(4) Iohannes Albertus Fabricius *salut. luce evangelii p.* 523. » Saeculo, *inquit*, xiii. initio *Christianus*, et *Philippus* cistercienses monachi feliciore successu hac in re sunt versati, ita ut *Christianus* ille primus prutenorum episcopus sit consecratus A. C. 1213., Innocentio III. papa eidem suffragante, et equitibus ordinis teutonici ». De iisdem equitibus ordinis teutonici an. 1230., deinde per annos 53. prussos bello persequentibus, vide Christophori Hartknochii opus *par.* ii. *cap.* ii. *pag.* 277, *seq.*

(5) Pomeranorum apostolus ineunte xi. saeculo Reinbernus fuit. Confer Pagium ad an. 1008. n. iv. Hoc eodem munere functus Otho bambergensis circa an. 1120. fuit. Adisis Baronium ad an. 1124., Bollandianos *tom.* i. *iul. p.* 341. *seqq.* Origines pomeritanas describit Conradus Samuel Schurtzfleischius *disp.* xxvi. *p.* 7. *seqq. inter editas an.* 1699. De religionis christianae apud silesios primordiis consule Martinum Hanckium *de silesiorum rebus ad an.* 965. *p.* 120. *seqq. edit. an.* 1702., Iohachimum Curaeum *annal. gentis siles. edit. an.* 1571. *p.* 29. *seqq.*, et Conradum Samuelem Schurtzfleischium in *lemmat. hist. ad Silesiam pertinent. p.* 4. *edit. an.* 1698. Inter insulas citerioris Pomeraniae celebriores numeratur Rugia. In ea saeculo ix. Slenam principatum obtinuisse, eaque addixisse christianae religioni pugnat vir eruditissimus Iosephus Simonius Assemanus in *calend. eccl. univ. p.* 235. *seq.*, multosque auctores recenset quorum testimoniis suam confirmat sententiam. Iam vero rugiani populi henoti, sive slavi a Waldemaro Daniae rege victi Christo sese consecraverunt. Consule Pagium ad an. 1164. n. xiv.

(6) Franciscus Guillimannus de rebus helvetiorum *lib.* i. *cap.* xv. *p.* 135. *seq. edit. an.* 1623.

quum minus haec constare intelligerent, satiusque esse arbitrarentur augustiora in patria christianismi primordia quaerere, Petrum ipsum dixerunt, cum ad britannos iter instituisset, in Helvetiam ingressum doctrinam Christi incolis explicasse, multosque perpulisse, ut ei se traderent (1) in disciplinam.

At quum alii Petrum institutorem helvetiorum non fuisse plane perspicerent, missum ab eo in provinciam *Beatum* (2), qui ante esset Suetonius appellatus, existimarunt, ut incolas ab idolorum superstitione abducere curaret. Sed quoniam primis ecclesiae saeculis plerique ita animis comparati erant, ut christianismum ne tolerandum quidem arbitrarentur, factum hinc fuisse, ut Lucii reguli britannorum, qui Eleutherii pontificis maximi tempore florebat, laboribus secundo saeculo opus esset, quo Helvetii magno numero, in primisque tigurini veram religionem (3) amplecterentur. Nihilosecius iv. saeculo ineunte, cum Maximianus acriter nostros homines insectaretur, degerentque adhuc in Helvetia, qui diis cultum, precesque adhiberent, fuerunt, qui a Felice, quem unum e martyribus legionis thebaeae fuisse ferunt, eiusque sorore Regula, nihil fuisse praetermissum putarent, quod ad conciliandos helvetios Christo spectare (4) videretur. Hoc revocari in controversiam non potest, etsi olim in Helvetia christiani reperirentur, a quibus tamen nostris mysteriis primum fuerint initiari, minime constare. Sexto saeculo in locis quibusdam superstitio obtinebat. Quamobrem Collus (5) auditor Columbani Tucconliae ad Limagi superioris fauces delubrum nescio quod incendit, ut est ab helvetiis scriptoribus memoriae commendatum. Atque in delenda superstitione deorum Romanus, et Lupicinus eodem saeculo (6) plurimum operae consumserunt. Sed quod illi tot laboribus susceptis obtinuerunt, ut purioris doctrinae helvetii cultores essent, hoc xvi. ecclesiae saeculo Zuinglius, sociique haereseos everterunt, cum permultis suorum civium auctores fuerint, ut coniungi ecclesiae romanae societate religionis, veteremque in-

(1) Idem ibid.

(2) Confer Petrum Canisium soc. I. in vitis ss. Beati, et Fridolini primorum Helvetiae apostolor., *edit. Friburgi* an. 1590., et Bollandianos *t.* II. *men. maii ad d.* IX. *p.* 367.

(3) Ita refert Bucelinus in *Rhet. chronol. sacra, et profana p.* 51. *seq. edit. an.* 1666.

(4) Scriptores huiusce rei testes, quamquam haec multis partibus notat, numerat Fabricius *salut. luce evangelii cap.* XX. *p.* 444.

(5) Vide Guillimannum loc. cit. p. 138.

(6) Consule Bollandianos *tom.* III. *februar. pag.* 737. *seq. ad d.* XXVIII., et Tillemon. *mem. hist. eccl. tom.* XVI. *p.* 142. *edit. an.* 1712.

stitutionem, quae ab apostolis quidem manarat, profiteri desinerent (1).

Rhetia noricis ab ortu, ab occasu helvetiis, a meridie gallis transpadanis, a septemtrionibus vindelicis finitima, initia religionis christianae apud suos repetit a (2) Petro principe apostolorum. Quinetiam Barnabam inter apostolos rhetorum numerandum esse eius regionis incolae, qui minus periti historiae habentur, putant. Iidem, mortuis apostolis, Linum, cui datae administrandae romanae ecclesiae partes erant, in Rhetiam venisse, usumque praesidio Aruntis Mauri propinqui sui, qui loco procuratoris provinciam moderabatur, rebusque nostris studebat, auxisse numerum christianorum contendunt. Id ipsum fuisse deinde curatum a Beato, quem apostolum helvetiorum censeri diximus. Huius exemplum fuisse Achatem, ipsum quoque Petri discipulum, imitatum. Post Apollonium brixiensium antistitem operam, ut res nostrae in Rhetia amplificarentur, dedisse. Lucium regulum britannorum anno circiter 190. non Helvetiam solum, sed Rhetiam quoque lustrasse, atque episcopum factum rhetorum bonos in fide confirmasse, ceterorum plurimos, qui errore implicati essent, vi veritatis impulisse, ut Christum deum agnoscerent, eiusque religionem profiterentur, tandemque martyrem obiisse pugnant. Temporibus Septimii Severi, et sequentium imperatorum ad aetatem usque Constantini in provincia fuisse plerosque, qui pro Christo supplicia perferrent, mortemque oppeterent. Horum unum *Fidelem* fuisse, cum Maximianus, et collegae in nostros omnia cruciatus exempla ederent. Constantini auctoritate desiisse ethnicos in christianos saevire. Deinde s. Valentinum passaviensem episcopum ab arianis de sede pulsum saeculo IV., et ad rhetos delatum, consedisse in

(1) Scriptores, qui de haeresi zuingliana commentarios ediderunt, omittam, quorum iam opera omnium manibus teruntur. Hoc proferam, quod de statu helveticae gentis, ut erat extremo fere saeculo superiore, utque nunc fere est, scribit Urbanus Cerrius ad Innocentio XI. p. m. *p.* 25. « Sono questi ora divisi in tre» dici cantoni fra loro uniti, sette de' quali sono cat» tolici, quattro eretici, e due misti, che per la reli» gione hanno tra loro avute fierissime guerre suscita» te dalla perfida eresia di Zuinglio, che restò morto in una battaglia. La religione tra' cattolici è benis» simo fondata, ma tra gli eretici è affatto bandita. » Solo ne' due misti si fa particolarmente da' cappuc» cini di quella provincia qualche progresso. Stando » in Lucerna il nunzio apostolico, facile sarebbe avere » per suo mezzo un'esatta relazione della fede cattoli» ca, e del modo di propagarla ne' suddetti cantoni mi» sti, quando non si possa fare tra gli eretici etc. ». Eminentissimus cardinalis Passioneus vir singulari eruditione, cum nuncius a summo pontifice ad Helvetios missus esset, re bene gesta, vulgavit *acta legationis helveticae*.

(2) Haec omnia congessit Bucelinus *in Rhet. sacra, et prof. p.* 38. *seqq. edit.* an. 1666.

Pingiano vico; atque ubi intellexit, aliquos esse in montibus, qui in summa rerum divinarum ignoratione versarentur, ad eos contendisse, egisseque prodigiis, oratione, laboribus, ut christianorum doctrinae assentirentur. Post s. Gaudentium brixiensem idem sibi onus suscepisse, multosque a superstitione ad veram pietatem colendam revocasse. Sanctam Ursulam, sociasque, quum Roma reverterentur, iter in Rhetiam instituisse, atque inde Coloniam migrasse. Ita nihil est fere apud scriptores sequiorum temporum fabulosum, quod non totum in suos commentarios nonnulli, si quidem digni sunt hoc tanto nomine, historici rheti transtulerint. Qui diligentius, accuratiusque versati in hoc argumenti genere fuerunt, hi sane longe esse apud suos IV. saeculo vetustiora christianismi initia putarunt. Sed quoniam de rebus a memoria nostra remotis, si monumenta in promtu non sint, nullo modo iudicium ferri posse arbitrabantur, monumentis autem carebant, quibus quis primus fuerit religionis christianae iu provincia propagator ostenderent; assensionem, quod ad rem eiusmodi pertinebat, cohibendam esse existimarunt. Iam vero funditus everti idolorum fana apud suos ad extremum usque saec. IV. non potuisse scripserunt. Itaque quod aliqui in ea loca, ubi cultus daemonibus adhibebatur, se contulissent, nunciareque Christum coepissent, ab incolis captos, multisque tormentis excruciatos martyrii palmam consequutos esse. Numerari in his Sisinnium, sociosque martyres, et sanctum Vigilium tridentinorum episcopum oportere (1).

Belgas, quod regionem, quae pars olim Galliae censebatur, incolerent, et propinqui celtis essent, quos proprie romani gallos appellabant, eodem fere tempore de Christo cognovisse verisimile est, quo cognoverunt ceteri gallorum. Sed ut aliis plerisque gentibus usu venit, ut primordia ecclesiae suae augustiora facere interdum conentur, quam veritas postulet; ita belgae, qui plane ignorant, quis ille esset, qui primus omnium cultum religionis christianae in provinciam eamdem intulerit, scriptores invenerunt, qui coniecturis indulgerent, iactaque primo saeculo a Rufo, et (2)

(1) Nam tridentinorum tractum ad Rhetiam pertinuisse insignes geographi arbitrantur. Confer Cellarium *geogr. antiq. tom. I. lib. II. cap.* VII. *p.* 424. *edit. an.* 1732. De martyribus Sisinnio etc., confer epistolas s. Vigilii episcopi tridentini ad Simplicianum episcopum mediolanensem, et ad Iohannem Chrysostomum *in act. ss. mm. sinceris edit. Veron. p.* 532. *seqq.* De s. Vigilio confer Baronium *ad an.* 400. *n.* XIV. *seqq.*

(2) Ita quidem censere auctorem dissertationis vulgatae in *diar. belg. Amstelod. mens. april. an.* 1719., refert I. A. Fabricius *salut. luc. evang. cap.* XXI. *p.* 444.

Pudente fuisse in Belgio ecclesiae fundamenta defenderent. Sed quamquam hi errent, numquam tamen committam, ut longe recentiora apud belgas fuisse, quam apud gallos fuerint, christianismi primordia putem (1).

Quod de belgis, hoc idem fere de batavis esse statuendum existimo, apud quos tamen nescio quo casu factum sit, ut orthodoxa religio vigere desierit, introductaeque sint variae, interque se dissidentes haereses, quae universam pene nationem perverterunt (2).

CAPUT XXI.

DE ORIGINE, ET PROPAGATIONE CHRISTIANAE RELIGIONIS IN ITALIA.

§. I.

Ac primum quidem Romae.

Etsi fieri potuit, ut qui Romam christianum nomen primi omnium intulerunt, iidem ante ad oppida quaedam Italiae appulerint, in eisque evangelium nunciarint, multisque civibus persuaserint, ut praeter nostrum, nullum alium habendum putarent Deum; quoniam tamen, nisi auctoritate veterum monumentorum, nihil in hoc genere constitui certi potest, eaque iam monumenta aut nulla sunt maiorum memoria scripta, aut si quae olim reperiebantur, funditus omnia progressione temporum perierunt; missis civitatum nonnullarum, quas vulgo producunt, traditionibus (3), quae neque satis antiquae, neque italorum omnium consensu fir-

(1) Originem, progressusque religionis christianae in Belgio, et Brabantia cognoscet lector, modo tamen suo secto iudicio usus fuerit, et falsa a veris secreverit, ex Nicolao Vernulaeo, *de propagat.*, Aegidio Ducherio soc. I. *in Belgio ecclesiastico, ac civili edit. Leodii an.* 1655., *et de primis tungrorum, seu leodiensium episcopis, edit. Leod. an.* 1622., Iohanne Molano *indic. ss. Belgii*, Iohanne Bucelino *in antiq. Flandriae sacris, et profanis edit. an.* 1666., Bollandianis *tom.* I. *febr. p.* 297. *ad d.* II., Auberto Miraeo in *fastis belgicis, sive rerum belgicarum annalibus edit. an.* 1636., Aegidio Gasseo *hist. eccl. Belgii edit. belgicae an.* 1644., Arnoldo Raissio in *belgica christiana edit. an.* 1634., Dionysio Sammarthano *Gall. christ. tom.* III. *p.* 1. *seqq.*, *et tom.* V. *p.* 1. *seq. edit. an.* 1725. *et* 1731., Martino Hermdio soc. I. *hist. sanctor. gallo-flandr. cum ortu, progressu, et splendore christianae religionis in illa provincia, edit. Duac. an.* 1638. Nonnulla, quae huc spectant, persequitur, sed more haereticorum huiusce temporis, Balthasar Bebelius *act.* II. *antiquit. Germaniae loc. cit. pag.* 29. *seqq. edit. an.* 1669., Ioh. Bapt. Grammayus *antiq. Brabant. edit. an.* 1606. *et* 1610.

(2) Confer Bataviam sacram, qua describuntur res gestae apostolicorum virorum, qui fidem Bataviae primi intulerunt *edit. Bruxell. an.* 1713.

(3) De hisce traditionibus agam, cum de singulis ecclesiis Italiae erit instituendus sermo.

matae sunt; initium a romanis ducam, ostendamque breviter, quibus praesidiis auctae apud eos christianae opes, profectique ex iis fuerint, qui doctrinam, cultumque religionis in ceteras regionis eiusdem civitates importarent. Igitur cum Petrus apostolus, ut dictum alio loco est, Romam venisset, atque auctor multis fuisset, ut neglecta superstitione deorum, solidam pietatem colerent, ecclesiam instituit, quae iam inde a temporibus Claudii Augusti maxima apud nostros homines in celebritate (1) versaretur. Sed quum aegre iudaei paterentur, continenterque oriri proinde inter eos, atque christianos concertationes solerent, imperator, qui tumultus eiusmodi in republica ferendos non putarat, omnibus, qui nati iudaeis parentibus erant, sive illi rabbinorum, sive Christi partibus studerent, ut urbe (2) excederent, praecepit. Itaque Aquilas, eiusque uxor, atque alii plures christiani, quoniam originem ex iudaeis traxerant, Romam deserere coacti (3) sunt, alioque abire exulatum. Post cum data iudaeis reduendi potestas esset, et partim eorum, qui consilium revertendi in urbem snsceperant, ac reipsa redierant, partim sanctornm cohortatione, qui, quoniam ex ethnicis erant prognati, in patria manserant, amplificata maiorem in modum res christiana fuisset, ita ut, Nerone imperatore, in palatio quoque nostrae disciplinae, ac religionis homines reperirentnr, qui apud Caesarem gratia, et anctoritate valerent; Paulns apostolus ad ecclesiam romanorum litteras (4) dedit, quibus eam multis laudibus commendavit, promisitque fore, ut eius visendae caussa in urbem aliquando proficisceretur. Interim Petrus, qui maxima cura eorum, quos Christo conciliaverat, tenebatur, Romam forte redierat, et Simonem magum, qui maleficiis populo romano imponere studebat (5), coercuerat, longeque plures ad veritatem agnoscendam induxerat, cum Paulus Hierosolymis captus, atque Caesaream abductus, quoniam vitandi periculi caussa ad imperatorem appellarat, in urbem tandem perductus est, ubi absente principe apostolorum, qui se ad propagandum evangelium in alias civitates contulerat, aliquamdiu mansit, auxitque (6) numerum christianorum. Irati erant ethnici nostris, quod doctrinam profi-

(1) Vide quae diximus *tom.* I. *p.* 343. *seqq.*

(2) Consule quae dixi *tom.* I. *p.* 100. *not.* 1.

(3) Confer *tom.* I. *huiusce op. p.* 329.

(4) Vide epist ad rom. *cap.* I. *v.* 8. *seqq.*

(5) Consule Tillemontium *tom.* I. *hist. eccl. pag* 173. 183. *edit. Paris.*, qui multa refert, quae ad hanc rem maxime pertinent.

(6) Vide *tom.* I. *huiusce op p.* 335. *et seq.*

terentur, quae non solum superstitionis, qua ipsi erant imbuti, inimica, sed etiam contraria moribus eorum esset. Igitur Nero, qui iram in se civium concitaverat (propterea quod urbem incendisset), ut ab se aliquo modo suspicionem eius rei amoliretur, rem ethnicis gratam se facturum putavit, si culpam in christianos transtulisset, eosque exquisitis tormentis excruciari (1) iussisset. Id cum fecisset, tanta est usus crudelitate, ut ii etiam nostrum hominum misererentur, qui christianos atheos appellabant, funditusque tolli oportere arbitrabantur. Petrus, et Paulus, qui dum Nero fureret, Romam reverterant, ab hostibus comprehensi, alter cruce, alter gladio martyres decesserunt. Linus curam ecclesiae, et post Linum (2) Clemens, eoque mortuo Cletus, quibus iam Petrus ministris usus fuerat, susceperunt. Nerone sublato, sub Vespasiano, et Tito meliore loco res christiana in urbe fuit. Quamvis enim ethnici in nostros impetum interdum faciebant, principeque probante innocentes (3) ad supplicium rapere non dubitabant, tamen neque leges ullae sunt latae, quibus christianos interfici statuebatur, neque adeo plebs saeviendum in eos putabat, ut saevitum fuerat, cum Nero imperium obtineret. Interea primi civitatis (4), qui de Christo quis esset, quantaque virtute praestaret cognoverant, nostris sacris initiati, exemplo multis fuerunt, ut superstionem abiicerent, seque christianos esse profiterentur. Mortuo Tito, cum Domitianus homo improbis moribus principatu potitus esset, crudeliterque aliquamdiu imperasset, quum iam nullos fere nobiles haberet, quos fortunis omnibus expoliatos aut in exilium pelleret, aut capitis condemnaret, furorem in christianos convertit, publicatisque (5) edictis, eos, qui sacrificare diis noluissent, lacerari tormentis, ac postremo necari iussit. Dici xix potest quot incommoda perpessa tunc aetatis romana ecclesia fuerit. Iohannes (6), qui relegatus, caussa religionis, in Patmum insulam fuerat, quum magnam fuisse nostrum hominum multitudinem Romae, qui pro Christo sanguinem fuderant, divinitus accepisset, id ipsum, figuris usus, quae propriae erant prophetarum,

(1) Confer *tom.* I. *huiusce op. p.* 416.

(2) De Lino, Cleto, et Clemente, ut moderati ecclesiam romanam fuerint, disseram in libro de hierarchia ecclesiastica.

(3) Vide *tom.* I. *huius operis p.* 414.

(4) Consule quae dixi *ibid. p.* 419. *seqq.*

(5) Ibid.

(6) Ioh. apoc. *cap.* XVII. *v.* 6. « Et vidi mulierem » ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Iesu. Et miratus sum cum vidissem illam admiratione magna etc. ».

litterarum mandavit monumentis. Quoties enim leges de christianorum nomine delendo publicabantur, ab iis interficiendis initium ethnici sumebant, qui et maiore numero, et in principe ceterarum urbe essent. Itaque romani impetum hostium primi omnium experiebantur. At enim cum maxime hostes furerent, tum admirabilem in modum romanae ecclesiae (1) fines dilatari, augerique opes consuerant. Iam e vivis Domitianus excesserat, et Nerva adeptus imperium fuerat, cum nostri pace potiti, animum ad confirmandos in fide suos, eosque etiam, qui (2) Corinthi, aliisque in urbibus agerent, converterunt. Erat eo tempore episcopus romanorum Clemens, qui nihil praetermittebat, quod ad salutem suorum civium spectare videretur. Quamobrem ubi eos optimis legibus monivit, episcopos aliquot, ut est verisimile, ordinavit, et in varias regiones missos, ut rei darent operam, utque veram religionem populos docerent, iussit. Re bene gesta, Clemens martyr (3) decessit. Quamquam enim fuerunt, qui eum pontificem

(1) Vide *tom.* I. *huius op. p.* 43. *seqq.*

(2) Confer quae dixi *p.* 165. *huius vol.*

(3) Martyrem decessisse Clementem negat Tillemontius *tom.* II. *mon. hist. eccl. p.* 162. *seq.* Hoc idem agunt plerique omnes acatholici, qui hist. eccl. illustrare conati sunt. In his Pearsonus *opp. posthum. p.* 172. *edit. an.* 1688., Dodwellus *ad Pears. opp. posthum. p.*213. *seq.*, Iohannes Albertus Fabricius *tom.* V. *biblioth. graecae p.*31. Contra pugnant Baronius ad an. 102. n. I., Pagius ad an. 100. n. II., Schelestratius *par.* II. *antiq. illustr. dissert.* III. *cap.* II. *p.* 340. *tom.* I., adnotatores in *Anastas. biblioth. tom.* II. *pag.* 55. *seq. edit. an.* 1723., Orsius *hist. eccl. lib.* I. *tom.* II. *edit. primae pag.* 319. *seq.* Non negat Dodwellus loc. cit., Rufinum aquileiensem his, quos secundo loco numeravi, esse consentientem. Atque id quidem I. A. Fabricius facile patitur. Iam vero Zosimus pontifex max. *epist.* II. *ad episcopos Africae scripta anno circiter* 417. *p.* 945. *seq. collect. epist. roman. pontif. edit. Coustantii* sic habet: « Resedimus in sancti Clementis » basilica, qui imbutus beati Petri apostoli disciplinis ... » tantos profectus habuit, ut fidem, quam didicerat, » et docuerat, etiam martyrio consecraret ». Quinamtiam concilium valense an. 452. celebratum, *can.* VI. *tom.* I. *concil. edit. Harduini p.* 1788. « beatum martyrem Clementem appellat ». Hoc ipsum legimus in canone missae romanae ecclesiae, quem sane IV. saeculo antiquiorem esse, suo loco ostendam. Consentiunt liturgiae nonnullae orientalium ecclesiarum, quas iam usque a IV. saeculo miunctas ab ecclesiae romanae communione fuisse plane liquet. Nulli autem sunt antiquiores aut historici, aut patres, qui Clementi eam gloriam adimendam putent. Quid? Si initio quinti saeculi memoratur basilica Deo in honorem Clementis dicata? Atqui is, nisi martyribus, nulli certe ea aetate honos adhibebatur. Neque tum primum constructa eadem basilica est. Quamobrem concedendum omnino esse videtur, IV. saltem saeculi monumenta nobis suppetere, quae efficiant, esse Clementem in martyribus numerandum. Quotus autem quisque et publicis ecclesiae romanae monumentis, quales basilicae erant, et auctoritati pontificum romanorum, qui saeculo V. ineunte floruerunt, fidem esse denegandam putet, et coniecturis indulgeat, quae nonnisi silentio nitantur scriptorum antiquiorum? Hoc qui facit, videat ne multa in fabulis ponere cogatur, quae etsi vera sunt, tamen a nemine memorantur, qui fuerit Eusebio caesariensi vetustior. At Irenaeus, inquiunt qui adversus Baronium pugnant, *lib.* III. *cap.* III. contra haereses Telesphorum martyrem appellat, Clementem autem non item. Ego vero cuiusmodi hoc sit, non intelligo. An Pearsonus ignatianarum septem epistolarum vindex, qui hoc abutitur ratiocinandi modo, in spuriis easdem epistolas numerabit, quod Irenaeus Clementis epistolam ad corinthios memoret, Ignatii contra dicta quaedam meminerit, epistolas non meminerit? Minime vero. Quid igitur est, quod eo argumentationis genere expungi Clementem oportere ex albo martyrum arbitretur? Nam quod Pearsonus adiungit, Eusebium ita de Clementis morte agere, dum eum e vita migrasse scribit, ut eum non violenta, sed naturali morte obiisse ostendat, nullius momenti est. Nam dici id quidem tam de non martyre, quam de illo, qui martyr decessit, potest. Clemens exempli gratia in I. *epist. ad corinthios* de Paulo agens ἀπηλλάγη, inquit, τοῦ κόσμου

in martyribus numerandum negare auderent, tamen rem testatam, monumentisque antiquis confirmatam in controversiam revocare velle, hominum est non veritatis amore, sed contentionis scribentium. Iam ethnici Simonis, de quo paullo ante demonstravimus, fraude, praestigiisque circumventi, statuam ei in tiberina insula (1) posuisse dicebantur. Nostri qui graviter ferebant nova

e mundo migravit. At Paulum martyrio fuisse coronatum, testata res est. Sed qui error nasci inde potuit, inquit Pearsonus, quod Flavium Clementem consularem interfectum caussa religionis sub Domitiano fuisse constaret. Hoc plane absurdum est, arguere veteres romanos velle, quasi quae *i.* saeculo gesta apud eos essent, *iv.* iam saeculo ignoraverint. At enim romani non unum pontificem, sed etiam virum consularem martyrii gloriam consequutos fuisse dicebant. Igitur non fuit in caussa nomen, cur pontificem inter martyres numeraverint. Alioqui pontificem martyrem dixissent, excidissetque apud eos viri consularis memoria. Tillemontium denique audientem, Rufino esse denegandam fidem, quod interdum fabulis auctoritatem adiunxerit, nihil moror. Hoc enim si detur, nihil erit a Rufino dictum, cui credendum esse videatur. Atque id tamen paterer, ab uno Rufino litterarum haec fuissent mandata monumentis. Verum si Zosimus, si vaseuses patres, si publica monumenta romanae ecclesiae praesidio ei sententiae sunt, quid est, quod in hac re nostra Rufini fides in dubium revocaretur?

(1) Memini me aliquando apud Lilium Giraldum *in histor. deorum* legisse, hoc totum, quod est de statua, quibusdam scriptoribus commenticium videri, at quo loco legerim, profecto non memini. Igitur, nisi mea me fallit memoria, fuerunt, qui ante inventam in tiberina insula inscriptionem, quam mox referam, aut negarent, aut in dubium revocarent, quod est ab Iustino martyre, ab Irenaeo, a Tertulliano, aliisque litteris commendatum. Gregorio XIII. pont. max. anno circiter 1574. effossa marmorea basis est, cui haec sunt insculptae litterae:

SEMONI SANGO DEO FIDIO SACRVM
SEX. POMPEIVS SP. F. COL. MVSSIANVS
QVINQVENNALIS DECVR. BIDENTALIS
DONVM DEDIT.

Ubi inventum huiusmodi monumentum est, inventi continuo sunt, qui dicerent, hoc ipsum esse quod Iustinum martyrem imperitum latinae linguae in errorem induxerit, impuleritque ut statuam ei basi impositam Simoni mago esse dicatam defenderet, quam *Semoni Sango Deo Fidio* positam, atque consecratam esse constaret. Ex eorum numero fuerunt Ciacconius *opusc. praefixo exposit. columnae Traiani*, Nardium rom. *lib.* *vii.* *cap.* *xii.*, Mabillonius *tom. i. musei italici pag.* 87. *edit.* *an.* 1687., Antonius Pagi *ad an.* 42. *n.* *vi.*, Henricus Valesius in *not. ad h. c. Eusebii pag.* 62. *edit. Cantabrig.*, et ex protestantibus auctor *dissertat. insertae novell. de la republiq. des lettres ad an.* 1685. *mens. aug. p.* 844., ac praeter ceteros, quos numerat Thomas Ittigius *dissert. de haeresiarchis p.* 27., Antonius Van Dale singulari libro de statua Simonis subiecto *lib. de oraculis p.* 579., Salomon Deylingius *observat. sacrar. lib. i. observat. xxxvi. p.* 140., Moshemius *institut. hist. eccl. cap. v. pag.* 406. *seq. edit. an.* 1755., Grabius *in notis ad Iust. apol.* 1. *pag.* 51. *edit. Oxon. Iust. opp.* Contra pugnant Baronius ad an. 44. n. *lv.*, Petrus Halloixius soc. Iesu *tom. ii. illustr. eccles. orient. scriptor. pag.* 161., *et p.* 381. *seqq.*, Tillemontius *tom. ii. mon. hist. eccl. p.*521. *seqq. edit. Paris.*, P. Maranus congr. s. Mauri editor opp. s. Iustini in *praef. par. iii. cap. vi. n.* 3. *seqq. edit. Paris. an.* 1742. *p.* 85. *seqq.*, ut ex episcopalibus anglis Henricus Hammondus *de iurib. episc. lib. i. cap. ix. §. xiii.*, Spencerus *in not. ad Orig. pag.* 372. *tom. i. edit. an.* 1733. Sed mihi quidem difficile videtur; primo, ut Iustinus, qui permultis annis Romae mansisset, tam fuerit imperitus latini sermonis, atque fabulosae deorum historiae, ut Semonem Sangum Deum Fidium a Simone mago discrepare nesciverit, eumdemque esse hunc, atque illum putaverit; secundo, ut nemo fuerit christianorum Romae, qui monere hominem potuerit, ne tam turpiter laberetur; tertio, ut in tam magnum errorem inciderint Irenaeus, qui Romam ipse quoque aliquando venit, *l. i. c. xxiii. p.*99. *edit. Paris. monach. s. Mauri*, Tertullianus *apologet. cap. xiii. p.* 14. *edit. an.* 1675. ubi « Simonem magum, « *inquit*, statua, et inscriptione sancti dei inaugurastis », nam Cyrillum hierosolymitanum *catechesi* vi. *p.* 53. *edit. an.* 1640., Eusebium *lib. ii. hist. cap. xiv. pag.* 62. *edit. Cantabrig.*, Theodoritum *haeret. fabul. lib. i. cap. i. p.*193. *seqq. tom. alt. opp. edit. Sir. Paris. an.* 1673., s. Augustinum *lib. de haeres. ad Quodvult. cap. i. pag.* 6. *tom. viii. opp. edit. an.* 1688. praetermitto, ut qui aliquanto sint recentiores: Tertullianum autem versatum diligentissime in huiusmodi rebus fuisse, plane constat; quarto, ut si sacellum erat ad Quirinalem extructum Semoni Sanco, velut est animadversum ab Andrea Cirino *de urbe Roma tom. ii. thes. antiq. Sallengre pag.* 547. *edit. an.* 1718., et deinde a Van Dale, aliisque multis, quos nunc recensere non vacat, Iustinus non dixerit non modo statuam fuisse positam Simoni, sed etiam extructum sacrarium. Quod autem nonnulli opponant Sancum, non sanctum appellatum Semonem, erraseque

superstitionum genera in urbem introduci, quum ipsi vetera delere conarentur, laborandum etiam, atque etiam putarunt, ut inimici nominis christiani mores, quibus Simon vixisset, cognoscerent, et eversa statua, vel institutionem, doctrinamque nostram profiterentur (1), vel insectari veri Dei cultores desinerent. Augebatur in dies ecclesia romanorum, quod Cleti pontificis successores Evaristus primum, deinde Alexander id maxime curarent, ut suos in officio continerent, ethnicosque, si quos possent, proposito praemio aeternae vitae, a superstitione, et improbitate ad religionem, virtutemque colendam revocarent. Multa erant praeterea, quae hostes christianismi, ut pertinacia desisterent, permovebant. Illud inter cetera singulare fuit, quod Deum praesidio christianis esse perspicerent, quorum aliquos (2) ferae, quibus obiecti essent, non modo non lacerare, sed ne attingere quidem audebant. Quo fere tempore Ignatius episcopus antiochenorum iussu Traiani augusti Romam deductus, et bestiis expositus, ab iisque discerptus martyrii palmam (3) consequutus est. Is, antequam in urbem venisset, quoniam christianorum romanorum in omnes, praecipueque in episcopos pietatem exploratam habebat, veritus ne impedirent, quo minus ipse tam cito fructum virtutis, et laborum consequeretur, litteras ad eos scripsit, quibus ecclesiam illorum a Petro, et Paulo apostolis institutam, et auctam summis laudibus (4) commendabat, eosque maiorem in modum obtestabatur, ut nihil agerent, quod, ne in se gravissime, acerbissimeque decerneretur, obstare posset. Interea si interdiu minime licebat, propterea quod idolorum cultores nostri metuerent, noctu in cryptis (5) congregabantur, rei divinae interesse, hymnos, psalmosque canere, et pontificem, atque presbyteros de Christi doctrina agentes magno silentio audire solebant. At ne in his quidem subterraneis locis tuto (6) versari interdum poterant. Namque ministri

proinde Iustinum, quoniam refutatum egregie a Tillemontio est ibid. p. 522. nunc omittatur.

(1) Confer Iustinum martyrem *apolog.* I. n. XXVI. *p.* 59. *edit. Paris. monach. s. Mauri.*

(2) Vide *tom.* I. *huius operis p.* 394. *not.* 1., et 424. Atque Romae quidem hoc ipsum contigisse suspicor, quod Ignatius ad romanos de ea re scribat.

(3) Vide *tom.* I. *huius op. p.* 425. *n.* 1.

(4) Confer epist. Ignatii ad romanos *tom.* II. *pp. apostolicor. edit. Amstel. an.* 1724. *p.* 27. *et seqq.*

(5) Hoc iam inde ab initio faciebant christiani. De conventibus romanorum die dominico confer s. Iustinum *apol.* I. *pag.* 82. *seqq. edit. Paris. mon. s. Mauri.* De conventibus in cryptis urbis vide *inscript. a nobis relatam tom.* I. *pag.* 432., et Iohannem Albertum Fabricium *in lib. inscript. lux evang. p.* 352. *edit. an.* 1731. Sed de hac re agemus in eo libro huiusce operis, qui inscribitur *de conventibus sacris.*

(6) Consule mox indicatam inscriptionem *supra tom.* I. *p.* 432.

falsorum numinum freti auctoritate imperatorum, si quos in locum aliquem convenisse intelligebant, plebem incendere, atque innocentes nec opinantes opprimere consuerant. Sed quamquam hostes tantopere saevirent, nihilosecius christianorum magis, magisque numerus crescebat. Hos ut impediret inimicus generis humani, impurissimis moribus homines (1) concitavit, qui se christianos mentirentur, impulitque, ut Romam contenderent, idque iam improba vivendi ratione perficerent, ut nostri in suspicionem maximorum scelerum venirent, nullosque in posterum tempus progressus facerent. Atque illi, si ecclesiam omnium facile principem aut ad errorem pertraxissent, aut funditus sustulissent, sperabant fore, ut ceterae omnes, quae ei plurimum tribuere solerent, una simul exscinderentur. Nostri quum id primum animadverterunt, suos in fide confirmare, arcere ab coetu suo haereticos, orare ethnicos, atque obtestari, ut in nostrum mores inquirere (2) ne gravarentur. Ea namque flagitia, quae a christianis perpetrari audiebant, scirent vel nulli omnino, vel si cui umquam, eis quidem certe tribui oportere, qui cum se christianos vocare auderent, tum indigni essent, qui hoc tanto nomine appellarentur. Erat omnino difficile ex animis quorumque ethnicorum tam inveteratam, ac penitus insitam opinionem evellere. Nihilominus hoc genere orationis, morum integritate, constantia in perferendis suppliciis, prodigiis denique nostri impetrarunt, ut permulti male de nobis sentire desinerent, cooptarique curarent in coetum verorum (3) christianorum. Iam vero, qui deinceps ad Constantini augusti tempora principatum in republica obtinuerunt, alii aequiore (4) imperio utebantur, alii crudeliter (5) in christianos agebant, sub utrisque autem palam, aut clam nostri conventus celebrabant, novosque religionis, atque virtutis socios nanciscebantur. Nam (6) etsi

(1) Simonem, Valentinum, Cerdonem, Marcionem, aliosque haereticos Romam venisse, multosque in errorem pertrahere conatos esse, testata res est. Atque id quidem ex Iustino, Irenaeo, Tertulliano, Epiphanio, aliisque cognosci facile potest.

(2) Vide quae diximus tom. I. *p.* 161. *seqq.*

(3) Iust. mart. *apol.* II. num. 12. *p.* 96. propterea se christianismum probasse scribit, quod cum de « criminibus in christianos coniectis audiret, eos autem « ad mortem, et ad alia, quae videntur metuenda, intrepidos cerneret, fieri non posse intelligeret, ut in « nequitia, et in voluptatum amore viverent ». Hoc Romae plerosque fecisse credibile est. Alioqui non tam fuisset in urbe auctus numerus christianorum. Atque id etiam sibi contigisse scribit Minucius Felix, nempe, ut est verisimile, Romae. Vide eius testimonium *tom.* I. *huius op. pag.* 169.

(4) De imperatoribus, qui aequiores christianis fuerunt, disseram paullo post.

(5) Vide tom. I. p. 416. seqq.

(6) De obsequio, et voluntate christianorum erga principes etiam ethnicos disseram singulari capite, tertio huiusce operis libro.

principibus parendum putabant, tamen nihil eorum faciendum arbitrabantur, quod cum praeceptis divinae legis pugnaret. Ac pontifices quidem non modo in sua ecclesia presbyteros, diaconosque (1) constituebant, qui rem christianorum sacram administrarent, sed exterorum etiam coetuum curam (2) gerebant, eosque omnibus rebus, quibus poterant (3), iuvabant. Quod si ullos usquam esse antistites sacrorum, qui moliri quidquam contra ea, quae tradita a maioribus fuissent, intelligebant, eos ut ab incoeptis desisterent, hortabantur, ac si obstinatos in sententia manere deprehendebant (4), sacris quandoque interdicebant, ut errandi, pervertendorumque suorum finem aliquando facerent. Hoc (5) statu diu cum romana ecclesia fuisset, consequuta tandem est, ut Constantinus, qui iam inde ab aliquot annis rebus christiano-

(1) Presbyterorum, et diaconorum meminit s. Clemens in I. *epist. ad corinth. n.* XLII. XLIV. *p.* 29. 35. *collect. epistolar. rom. pontif. edit. Coustantii.* De presbyteris et clericis ecclesiae romanae, ut saeculo III. erant, confer epistolam s. Cornelii pontificis max. ad *Fabium antiochenum collect. eadem p.* 150. Mitto Anastasium bibliothecarium, sive quisquis ille est, *vitar. rom. pontif.* auctorem, qui passim quot episcopos, quot presbyteros, quot denique diaconos primi illi pontifices ordinarint, adnotare solet.

(2) Quemadmodum iam usque a primis saeculis pontifices romani exterarum ecclesiarum etiam curam gererent, ostendetur IV. huiusce operis libro, ubi de ratione christianae reipublicae disseremus.

(3) Apud Eusebium *lib* IV. *cap.* XXIII. *h. e. p.* 87. » Haec enim, *inquit*, Dionysius corinthius (scribit autem » ad romanos) vobis consuetudo est iam inde ab ipso » religionis exordio, ut fratres omnes vario beneficio» rum genere afficiatis, et ecclesiis quamplurimis, quae » in singulis urbibus constitutae sunt, necessaria vitae » subsidia transmittatis. Et hac ratione tum egentium » inopiam sublevatis, tum fratribus, qui in metallis » opus faciunt, necessaria suppeditatis, per haec, quae » ab initio transmittere consuevistis, munera, morem » institutumque romanorum a maioribus vestris roma» ni retinentes. Atque hunc morem beatus episcopus » vester Soter non servavit solum, verum etiam adau» xit: tum munera sanctis destinata copiose subministrans, tum fratres peregre advenientes, tamquam li» beros suos pater amantissimus beatis sermonibus » consolando ». Praeterea III. saeculo Dionysius alexandrinus *epist. ad Stephanum pontif. max. apud Euseb. lib* VII. *hist. e.* V. *p.* 324. „ Syriarum, *inquit*, provinciae „ omnes cum Arabia, quibus identidem necessaria sup„ peditatis, et quibus litteras nunc scripsistis, de pace „ gaudent etc. „. Hoc vero semper ad nostram usque aetatem romani pontifices curarunt, ut oppressis, variisque calamitatibus affectis ecclesiis opem ferrent.

(4) De hac re item agetur eo in libro, qui erit de ratione reipublicae christianae, seu de hierarchia eccl.

(5) Saepe enim ad Constantini usque tempora vexata romana ecclesia est, ut constat ex iis, quae et huiusce *cap.* §. IV. dicam, et disserui *tom.* I. *p.* 442. *seqq.*, *et p.* 457. *seqq.*, at interdum respirabat; semper tamen constans in fide persistebat, ceterisque ecclesiis erat adiumento. Multo plura cognoscere lector ex Aringhi *Roma subterranea*, ex Boldetti *osserv. sopra i cimiterii*, ex Bottari *Roma sotterranea*, ex Lupi *monum. sanctae Severae* atque aliis, qui monumenta romanae ecclesiae illustraverunt. Ac praeter inscriptiones, quas *tom.* I. *p.* 458. descripsimus, et quibus constat, multos fuisse Romae extremos cruciatus perpessos, quorum iam apud nostros memoria interciderat, hanc etiam refert Bosius *in not. ad litter. Paschal. lib. de invent. corp. s. Caecil. pag.* 141., patetque tum fuisse positam, cum sepulta corpora ss. Tiburtii, et Valeriani fuerunt.

SANCTIS MARTYRIBVS TIBVRTIO
VALERIANO ET MAXIMO QVORVM
NATALE EST XVIII. KALEND. MAIAS.

Confer Boldettum *osserv. sopra i cimiterii lib.* I. *cap.* XLIV. *pag.* 234. Ac de martyribus romanis adeundus praeterea Ludovicus Antonius Muratorius *tom.* II. *anecdotor. dissertat. ad Conradum Ianingum de antiquit. catalogi ss. mm. etc. p.* 193. *seqq. edit. an.* 1698., Marangonus *act. s. Victorini etc Rom.* 1740. De locis sanctis, oratoriisque, quae Romae primis christianismi temporibus frequentabantur, agam in eo libro, qui erit de sacris aedibus.

rum (1) studebat, Maxentium tyrannum bello superaret, atque in urbem ingressus (2), templa vero Deo extrui, inscriptiones (3), quibus significaretur, cuiusnam numinis virtute vicisset, variis in locis poni, amplificarique cultum religionis christianae, iuberet, ac leges (4) scriberet, quibus ethnici non modo a vexandis nostris,

(1) Confer quae diximus *lib.* II. *tom.* I. *huius operis p.* 390. *seq.* Lactantius Firmianus in *praef. ad institut. divin. lib.* I. *c.* I. *p.* 5. *edit. novae an.* 1748. « Quod opus, » *inquit,* nunc numinis tui auspicio inchoamus, Constan- » tine imperator maxime, qui primus romanorum prin- » cipum, repudiatis erroribus, maiestatem Dei singula- » ris, ac veri et cognovisti, et honorasti ». Lucius Caeci- lius *de mortibus persecutor. cap.* XLIV. *pag.* 217. *tom.* II. *eiusd. edit. an.* 1748. « Susceptor, *inquit,* (an. 306.) Con- » stantinus imperio nihil egit prius, quam christianos » cultui, ac Deo suo reddere. Haec prima eius sanctio » sanctae religionis restitutio ». Eusebius *lib.* I. *de vita Constantini cap.* III. *pag.*500. *edit. Cantabr.*, θεῷ, inquit, τῷ παμβασιλεῖ μόνος πώποτε τῆς ῥωμαίων ἀρχῆς καθηγησαμένων γεγονὼς φίλος. *Deo regi regum solus eorum, qui obtinuerant romanum principatum, amicus factus.* Consule *lib.* I. *cap.* XXVII. *p.* 454., *c.* XXVIII. *p.* 515., *cap.* XL. *p.* 521., *lib.* II. *cap.* VII. *pag.* 540. *seqq.*, *lib.* III. *cap.* II. *seqq. p.* 577., *lib.* IV. *cap.* XLII. *pag.* 682., *et cap.* LXXV. *pag.* 670., *et oratione de laudibus Constantini p.* 717. *edit. Cantabrig.* Quemadmodum autem crudelitas superiorum imperatorum in causa fuerat, cur nostrum permulti patriam desererent, et ad barbaros se conferrent, propagarentque christianam religionem, ut est animadversum ab Eusebio *lib.* II. *de vita Constantini cap.* LIII. *p.* 562.; ita Constantino imperatore pace restituta, non modo Romae, sed ubique etiam terrarum magnum splendorem, atque augmentum ecclesia est consequuta. Euseb. *lib.* I. *cap.* VIII. *p.* 502. Sed de victoria Constantini, et ingressu in urbem consuluntor Lucius Caecilius *de mort. persec. cap.* XLIV. *pag.* 240., Eusebius *lib.* IX. *cap.* IX. *h. e. p.* 430. *seq.*, *et lib.* I. *cap.* XXXVIII. *seq. p.* 315. *seq. de vita Constantini.*

(2) De templis a Constantino Romae extructis adeundi prae ceteris Ioannes Ciampinus *synopsi histor. de sacris aedificiis a Constantino magno constructis edit. Rom.* 1693. Sed de hac item re agemus accurate in eo libro, qui erit de sacris aedificiis.

(3) Senatus, populusque romanus in arcu triumphali Constantini ad radices Palatini, Coeliique montium extructo, hanc posuit inscriptionem

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO . MAXIMO
P. F. AVGVSTO . S. P. Q. R.
QVOD . INSTINCTV . DIVINITATIS . MENTIS
MAGNITVDINE . CVM . EXERCITV . SVO
TAM . DE . TYRANNO . QVAM . DE . OMNI . EIVS
FACTIONE . VNO . TEMPORE . IVSTIS
REMPVBLICAM . VLTVS . EST . ARMIS
ARCVM . TRIVMPHIS . INSIGNEM . DICAVIT.

Confer Ciampinum *loc. cit. p.* 118., Gruterum pag 282., Ioh. Petrum Bellorium *veter. arc. augustor. edit. Rom. an.* 1690., et Alexandrum Donatum *in Roma tom.* III. thesauri Graevii *pag.* 685. *edit. an* 1696. Vide praeterea quae ex Eusebio attulimus *tom.* I. *p.* 391.

(4) Prima Constantini sanctio christianae religionis restitutio fuit. L. Caecil. *de mort. persecutor. cap.* XLIV. *p.* 217. *tom.* II. *edit. Paris. an.* 1748. Post varia quidem temporibus, ut e re esse videbat, sanxit praeterea imperator, ut confessores, quique damnati ad metalla etc. fuerant, liberarentur, Euseb. *de vita Const. lib.* II. *cap.* XX. *seq.*, XXX. *seq* . et *lib.* III. *cap.* I.: ut bona martyrum propinquis, ac si hi quidem nulli essent, ecclesiis restituerentur, Euseb. *lib.* II. *cap.* XXI., XXXV. et XXXVI., XXXIX.: ut martyrum monumenta, coemeteria, aliaeque professiones ecclesiasticis redderentur, *ibid. cap.* XL.: ut ecclesiis aedificia, fundique, qui in aliorum potestatem venerant, restituerentur, Euseb. *lib.* X. *hist. cap.* V.: ut nemo christianorum ad celebranda lustrorum sacrificia cogeretur, *cod. theodos. de episc. eccl., et cler. lege* 5.: ut christianis praesides esse provinciarum, et praefecti praetorio liceret, Eus. *lib.* IV. *de vita Const. cap.* XLIV.: ut templa et nova extruerentur, et eversa ampliora restituerentur, Euseb. *lib.* II. *de vita Const. cap.* XLV. *seq.*, *lib.* III. *cap.* I., Socr. *lib.* I. *cap.* IX. *hist.*, Epiphanius *haeres.* LXX. *num.* XI. *seq.*: ut dies dominicus, et sabbatus sanctificaretur, Eus. *lib.* IV. *de vita Const. cap.* XVIII., etiam a praesidibus provinciarum, Euseb. *lib. eod. cap.* XXIII. Curavit etiam imperator, ut ethnici cultum daemonum abiicerent, quamvis ad eam rem neminem cogendum putarit, Eus. *lib.* II. *de vita Const. cap.* XLIII., LVI. et LX.: ut idolorum templa quaedam everterentur, *lib.* III. *de vita Const. cap.* I., *lib.* III. *cap.* XLVIII., LIV., LV., LVI., LVIII. Consule Francisci Balduini librum inscriptum: *Constantinus magnus, sive de Constantini imperatoris legibus ecclesiasticis, atque civilibus, edit. an.* 1535., Baronium ad an. 314. seqq., Tillemontium *tom.* IV. *hist. imperatorum vit. Const.*, Iohannem Albertus Fabricius in opere inscripto, *salutaris lux evangelii cap.* XIII., leges a Constantino

sed etiam a superstitione deterrerentur. Fuisse autem aliquos, esseque iam hac aetate scriptores, et hos quidem magnos, ac nobiles video, qui eumdem imperatorem Romae (1) fuisse a Silvestro

contra ethnicorum superstitionem, et pro christianis latas recenset, scriptoresque indicat, qui easdem illustraverunt pag. 273. seqq.

(1) De loco, in quo est baptizatus Constantinus magna est inter scriptores etiam orthodoxos dissensio. Ac Romae quidem fuisse baptismo initiatum anno 324. praeter Reginaldum Polum S. R. E. cardinalem, Gabrielem Biciolam, Iodocum Coccium, Iohannem Bassaeum, Severinum Binnium, Iohannem Ciampinum, Iohannem Nicolaium ord. praed., Emanuelem Schelstratem, et magnum Baronium ad annum 324., qui diligenter in hoc genere argumenti versati sunt; duobus vol. in 4. his annis paucis defendit Matthias Furmannus austriacus ord. s. Pauli primi eremitae *hist. sacra de baptismo Constantini max. augusti colloquiis familiaribus digesta, edit. Romae* 1742. Contra pugnant Tillemontius *tom. iv. hist. imperator. p.* 266., 659. *seq. edit. Paris.* an. 1704., Natalis Alexander *diss.* xxii. *in hist. saec.* iv. *pag.* 323. *seqq. edit. lucen. an.* 1734., Bollandiani *tom.* v. *mensis maii p.* 14., et Ianingus in *apolog. pro Papebrochio praefixa tom.* i. *iunii pag.* 16., Henricus Norisius, qui post S R.E. cardinalis est dictus, in praelectionibus, quas habuit in acad. pisana *tom.* iv. *opp. edit. veronen. pag.* 650. *seqq.*, Ludovicus Elias du Pinius *biblioth. tom.* ii. *pag.* 28., Benedictini monachi congregationis s. Mauri *in not. ad s. Ambros. opp. tom.* ii. *p.* 1209. *edit. Paris.* Ex acatholicis vero Abrahamus Scultetus, Samuel Basnagius, Balthasar Gualterus, Iohannes Andreas Schmidius, et ex instituto Willelmus Ernestus Tenzelius *exercit. selectis p.* 299. *seqq.*, et Elevaldus Dalhaus in ea, quam de hoc argumento scripsit, dissertatione, edidiitque Hafniae an. 1698. Argumenta autem, quibus utuntur, qui Romae fuisse Constantinum baptizatum putant, sunt huiusmodi; primo, producunt edictum Constantini imperatoris, quod exhibetur *tom.* i. *concil. edit. Venet. an.* 1728. *p.* 1564. *seqq.*; secundo, acta synodi an. 324. celebratae Romae, cum Silvester ecclesiam universam moderaretur, *tom.* i. *edit. Venet. p* 1562.; tertio, sermonem prosphoneticum ad patres nicaenos apud Gelasium cyzicenum *tom.* ii. *concil. eiusd. edit. p.* 164., quo quidem in loco Constantinus ait, *animam suam iustificatam esse in sinceritate etc.*; quarto, locum Eusebii *lib.* iv. *de vit. Const. cap.* ix. *pag.* 631. *edit. Cantabr.*, ubi sic imperator ad persarum regem scripsisse dicitur: *Deum immortali memoria me honorare profiteor, nunc liquida, et pura mente ... avidissime complector*: id vero Constantinum, nisi baptizatum, numquam dicturum fuisse defendunt; quinto, nicaenorum patrum testimonium apud Socr. *lib.* i. *cap.* ix. *p.* 26. *edit. Cantabrig.*, qui Constantinum *Deo carissimum* appellant; quinto, interpretis anonymi, qui epitomen *vitar. rector. ab Euseb. scriptarum* formavit locum; sexto, Eusebii eiusdem testimonia *vit. Const. lib.* iv. *cap.* xxii., *cap.* xxiii. *pag.* 634. *seq.*, xvii. *p.* 658., quibus statuit diu ante obitum coetum christianorum frequentasse imperatorem, precesque Deo adhibuisse, ut sacrorum ritus obivisse, atque pascha celebrasse, sacrorumque mysteriorum participem fuisse; septimo, *acta Liberii papae*; octavo, antiquam picturam, quae visitur in *sacello sancti Silvestri in monte Caelio*; nono, Iuliani apostatae in *caesar. interpr. Petav. p.* 53. *periochen, de Constantini, filiorumque religione*; decimo, auctoris saeculi v. ad Eustochium *de vinculis Petri epistolam tom.* xi. *app. s. Hieron. epist.* xxxv. *edit. Paris. an.* 1609.; undecimo, Zosimi historici scriptoris ethnici e lib. ii. locum, aientis Constantinum ab aegyptio inductum fuisse, ut christianam religionem amplecteretur, ea quidem persuasione, ut hoc pacto putaret, liberari se ab scelerum reatu, in quae inciderat, posse; duodecimo, Sozomeni auctoritatem idipsum fere, quod est e Zosimo dictum, constituentis; tertiodecimo, alia denique monumenta, quae esse fatentur saeculo e. recentiora. Quod attinet ad Eusebii disertissimum testimonium de baptizato prope Nicomediam Constantino, aut nihil pendendum, propterea quod esset arianus, aut suppositum ei auctori esse arbitrantur. Hieronymum autem, et Ambrosium accepisse ab Eusebio existimant, quare non magnam eorum in hac re esse auctoritatem. Synodi ariminensis non tam grave testimonium putant, ut a nobis extorquere assensionem possit. Ad haec contrariae opinionis adsertores respondent; primo, spurium esse edictum Constantino attributum, et acta synodi romanae; secundo, sermonem prosphoneticum apud Gelasium cyzicenum ad rem minime pertinere, cui ibidem de baptismo verbum nullum, ut ne in Iuliani quidem, Zosimi, atque Sozomeni testimoniis; quamquam esse illud verissimum statuent, Zosimum multa adversus imperatorem christianos mentiri; tertio, quod nicaeni patres *Deo carissimum* vocent Constantinum, parvi referre: extare enim patrum exempla, ex quibus plane liqueat, appellatos ab iis *sacratissimos* illos etiam fuisse, qui idolis cultum adhiberent, quod in eis non religionem, sed auctoritatem, quam divinitus accepissent, venerarentur; quarto, interpretem anonymum hominem obscurum, nulliusque pretii esse; idemque eos praeterea, qui *vitas sanctorum episcoporum, martyrum, confessorum, et virginum* fuisse ab Eusebio scripta negantur; quinto, acta, quae Liberii papae dicuntur, plena esse ineptiarum, atque indigna, quae a criticis viris probentur; sexto, incertam esse aetatem scriptoris epistulae ad Eustochium, hunc tamen impostorem videri, diuque post saeculum v. vixisse, fabulasque confirmare, Eustochii nomine praefixo, voluisse; septimo, picturas, quae in aede s. Silvestri cernuntur, non tam esse veteres, ut saeculum v., sextumve aequare possint.

pontifice baptizatum arbitrarentur. Quorum etiamsi cuiquam minime probaretur sententia, tamen nihil splendori, gloriaeque ecclesiae romanae detraheret, quae tot monumentis, tot sanctorum martyrum trophaeis, tot denique privilegiis abundat, ut huiusmodi honore non egeat. Interim quamvis senatores aliqui, nobilesque viri magno numero christianam religionem amplecterentur; nihilominus erant in senatu permulti, qui idolis cultum adhibendum defenderent, et in successores, posterosque derivare superstitionem conarentur (1). Mortuo Constantino, cum Constans in occidente imperaret, Iuliusque pontifex (2) unus omnium virtute,

Mirum autem non esse, si orevit in coetum christianorum is, qui nondum baptizatus esset. Mysteriorum autem participem fuisse Constantinum factum, antequam baptismo extremo aitae tempore initiaretur, Eusebium scripsisse hoc sensu, quod iam religionis arcana, aliaque decreta explorata imperator habuisset. Quod autem ab arianis Eusebius staret, id vero nihil efficere, cur ille se vellet ludibrio exponere omnium, tamque impudenter mentiri. Hieronymum, qui Romae diu versatus fuerit, si baptisterium Constantini ullum umquam eius aetate in orbe fuisset, si tot tamque illustria monumenta dari intellexisset, quot Baronius affert, si denique traditionem ecclesiae romanae de baptismo ante annos ferme 70. ibidem imperatore cognitam habuisset, commissurum numquam fuisse, ut Eusebio assentiretur. Ambrosium autem quis credat, voluisse patriae, nam romanus erat civis, traditioni, quae tam celebris fuisset, auctoritatem Eusebii anteponere? Atque esse illud praeterea omnino dubium, cogniti ne episcopi caesariensis de *vita Constantini* libri Ambrosio fuerint. Esse enim aliquos, qui negent. Sed enim Eusebii, Hieronymi, Ambrosii, synodi ariminensis, aliorumque luculentiora esse loca, quam ut implicari ulla verborum circuitione possint. Confer *lib.* IV. *de vita Constantini cap.* LXII. *pag.* 662. *edit. Cantabr.*, s. Hieronymum in *chronic.* *p.* 187. *edit. Pontaci*, sanctum Ambrosium *oratione habita in funere Theodosii imperatoris tom.* II. *opp. edit. Paris. monach. s. Mauri pag.* 1209., Socratem *lib.* I. *hist. eccl. cap.* XXXIX. *pag.* 75. *edit. Cantabrig.*, Sozomenum *lib.* II. *cap.* XXXIV. *pag.* 92. *edit. Cantabrig.*, Theodoritum *lib.* I. *hist. cap.* XXXII. *edit. Cantabrig. p.* 64, epistolam synodi catholicor. episc., qui Ariminum convenerant, ad Constantinum imperatorem apud Athanasium *lib. de synod. arimin. et seleuc. tom.* I. *opp. p.* 723. *edit. Paris. Montfauc.*, Socratem *lib.* II. *cap.* XXXVIII. *p.* 140., Theodoretum *lib.* II. *cap.* XIX. *p.* 93. *edit. Cantabr.*, sanctum Hilarium *in fragmentis p.* 1344. *edit. Paris. Constantii*. Atque horum suo omnium testimoniis praeferri iure spuria quaedam acta non posse. Nam eos qui libros de *vita Constantini* attribuunt iniuria esse Eusebio, contra Socratis, aliorumque veterum auctoritatem, putant, ne audiri quidem oportere. Accedere ad haec sanctorum Maximiliani, et Bonosi testimonium, qui Iuliano imperatore martyres decesserunt. Nam ut est in eorum actis apud Ruinartium *act. ss. mm. sincer. p.* 522. *edit. veronensis*, sic Iuliano comiti responderunt: « Nos christiani « sumus sub patre nostro Constantino accipiente testa« mentum in Aquilona iuxta Nicomediam, quando et « ad finem mortis suae iam properabat, ad iuramen« tum nos constrinxit omnibus mandatis sui etc. ». Facile denique fieri satis posse his, qui mirentur, quid fuerit, quod tamdiu maxima pietate praeditus imperator expectarit, quin baptismo initiaretur. Nam sic ille apud Eusebium *lib.* IV. *de vit. Const. cap.* LXII. *pag.* 662. *edit. Cantabrig.* « Equidem olim statueram id agere in « flumine Iordane, in quo Servator ipse ad exemplum « nostrum lavacrum suscepisse memoratur. Sed Deus, « qui optime novit ea, quae nobis utilia sunt, hoc in lo« co nobis idipsum exhibere dignatur ». Iam is usus apud multos, tunc temporis, aetatibusque etiam sequioribus invaluerat, ut pietatis ergo baptismum differrent, quoad potuissent ad Iordanem accedere. Consule Hieronymum *lib. de locis hebraicis p.* 59. *edit. an.* 1707., et *itinerar. Antonini* apud Valesium *in not. ad loc. cit. Eusebii.* Recte ne illi, an secus facerent, non inquiro. Est enim haec alterius loci, ac temporis quaestio. Hoc satis esse arbitrantur, ut constet, obtinuisse eam apud permultos opinionem, adeoque etiam probari potuisse Constantino imperatori. Quod si explicare hoc ipsum nequirent, tamen disertissima testimonia veterum tantae esse auctoritatis, ut vel invitos fateri cogat, a Constantino baptismum fuisse dilatum ad supremam sui aegritudinem. Haec utriusque partis patronorum praecipua sunt argumenta.

(1) Consule Baronium ad annum 409. seq., Pagium ad an. 409., aliosque, qui historiam ecclesiasticam illustrarunt.

(2) Confer Baronium eumdem, Pagium, Tillemontium, Coustantium *tom.* I. *collect.* epistolarum romanor. pontificum, Natalem Alexandrum, Orsium, aliosque, qui res Romae contra arianos saeculo IV. a romano pontifice Iulio, et successoribus gestas complexi sunt. Vide etiam epistolas nostras IV. *de ratione temporum athanasianorum*

constantiaque in fide tuenda maxime floreret; episcopi, quos factio arianorum, qui apud Constantium orientis imperatorem plurimum gratia valebant, de sedibus deiecerat, abireque coegerat exulatum, Romam postulaturi auxilium venerunt. In his Athanasius alexandrinus fuit. Quos Iulius, cognita caussa, orthodoxos esse comperit, hi ut in patriam redirent, suasque ecclesias moderarentur, curavit. Quamdiu autem ea haeresis perturbavit christianam rempublicam, nullus (1) pontificum romanorum fuit, qui non dignitatem sedis, atque orthodoxam religionem strenue defenderit, dederitque operam, ne animi suorum perversa opinione inficerentur. Post Constantium, qui mortuo Constante opprimere catholicum romanorum coetum statuerat, nihilque profecerat, Iulianus (2) apostata imperio potitus, id consilium suscepit, ut dolis, arteque potius, quam animadversione rem christianam cum alibi, tum Romae in primis extenuaret. Sed hoc paucis annis post interfecto, respirarunt aliquanto nostri, nactique Iovianum primum, tum Valentinianum, inde Gratianum, et Valentinianum alterum, Theodosiumque imperatores, adeo numero creverunt, ut iam secundiore tempore uti vix umquam ad suas copias, opesque augendas posse viderentur. Nam Gratianus adeo christianarum partium studio detinebatur, ut non modo, quod factum a Constantino, Constante, Constantio, patreque Valentiniano est, sanctissimas leges tulerit, sed etiam ne voce quidem habere quidquam cum ethnicis commune (3) voluerit, datamque sibi appellationem *pontificis*

ad Iohannem Dominicum Mansium, quas anno 1748. Romae vulgavimus.

(1) Etsi enim sunt, qui arianis consise aliquanto Liberium p. m. putent, hos tamen singulari dissertatione refellit eruditissimus Gorgnaeus ea dissertat., quam gallice pro Liberio edidit an. 1732., et Iosephus Augustinus Orsius sacri palatii apostolici mag. *tom.* v. *hist. eccl. p.* 158. *edit. primae*.

(2) De Iuliano vide quae diximus *tom.* I. *p.* 455. *seq.*

(3) Variae sunt virorum doctorum de pontificatus maximi appellatione a christianis imperatoribus retenta sententiae. Alii enim negant omnino, alii a Gratiano primum reiectam putant, alii denique usurpatam ab iis etiam fuisse arbitrantur, qui post etiam imperium obtinuerunt. Priorem quidem sententiam probasse videntur magnus Baronius *not. ad martyrol. rom. ad d.* XXII. *augusti*, Antonius Pagius ad an. CCCXII. n. XVII. seqq., Iacobus Gothofredus *ep. ad Bertium de interdicta christianorum cum gentilibus communione, deque pontificatu maximo, num christiani imperatores eum aliquando gesserint*, quae edita primum an. 1645. seorsim fuit nomine *Iohannis Pacidii*, deinde an. 1654. Genevae una cum aliis quibusdam eiusdem Gothofredi opusculis, et Philippus Berterius *lib. pithanon diatrib.* II. *cap.* VI. *p.* 212. *seq.* Alteram tuentur Baronius ipse ad an. CCCXII. num. XCIV. seqq., et an. CCCLXXXII. num. VI. mutavit namque sententiam; Tillemontius *tom.* IV. *hist. imperatorum p.* 130. *seq. edit. Paris. an.* 1704., Spanhemius *dissert.* XII. *de praestantia, et usu numismatum pag.* 413. *et seq. tom.* II. *edit. an.* 1717., Iohannes Andreas Bosius *lib.* I. *de pontificatu maximo romanorum cap.* III. *et seqq. p.* 286. *et seqq., tom.* V. *thesaur. antiquitat. romanorum edit. Lugd. Batav. an.* 1694., Iosephus Augustinus Orsius de *capitalium crimin. absolut. p.* 271. *edit. an.* 1730., Theophanes archiepiscopus plescoviensis, et vice-praeses synodi a Petro Caare in Moschovia constitutae, an. 1721. russico, et slavonico sermone edidit *disquisitionem de caussis, et sensu, quo imperatores rom. ethnici, christianique appellati fuerint pontifi-*

maximi reiecerit, quam usurpatam fuisse constabat, si non voluntate, at permissu saltem principum superiorum. Idem cum eiusmodi moribus viveret, non modo Ambrosium mediolanensem episcopum, sed etiam Damasum christianorum omnium pontificem coluit, et romanam ecclesiam, quod ad se quidem pertinebat, multis, magnisque privilegiis (1) amplificavit, legesque scripsit, quibus idololatriam (2) exscindere, christianamque religionem quam latissime propagare posset. Itaque Theodosio, aliisque viris, qui deinceps principatum in republica populi romani obtinuerunt (3), ut similia, ac multo etiam maiora facerent, exemplo

ess. Postremum tuetur Antonius Vandale, qui ad Iustinum usque fuisse imperatores christianos pontifices maximos appellatos putat. Confer eumdem de *antiquit. et marmorib. pag.* 183. *seq. edit. an.* 1702., et Spanhemium *ibid.* Is autem titulus nihil superstitiosi continebat, ut non modo a Baronio, aliisque animadversum, sed etiam copiose a Bosio demonstratum est. Atque eum reliquisse imperatores christianos constat primo ex Zosimo *lib.* iv. *historiarum cap.* xxxvi. *pag.* 435. *edit. Cellar. an.* 1679. « Constantinum etiam, *inquit*, potitus imperio; « licet is ... fidem christianorum amplexus sit; itemque « post illum reliqui ordine sequuti, et Valentinianos, et « Valens. Quum ergo pontifices ex more talem Gratiano « amictum attulissent, aversatus est id, quod petebant: « ratus non esse fas illiusmodi habitu christianum uti. « Quumque stola flaminibus reddita fuisset, aiunt eum, « qui dignitate princeps inter eos erat, dixisse: εἰ μὴ « βούλεται ποντίφιξ ὁ βασιλεὺς ὀνομάζεσθαι, « τάχιστα γενήσεται ποντίφιξ μάξιμος. *Si rex « non vult appellari pontifex, brevi fiet pontifex maximus*. Atque his verbis principes flaminum indicavit, fore ut Maximus imperio potiretur, et pontificatum maximum sibi sumeret. Neque vero testimonio Zosimi solum, sed etiam veterum marmorum auctoritate idipsum demonstratur, quae iam ab aliis producta, omitti a nobis possunt. Quod vero opponunt et Gothofredus, et qui eum sequutus est Pagius, ab ethnicis eas inscriptiones esse profectas, quin conscii earum rerum essent christiani imperatores, quemadmodum etiam hostias pro Ioviano, christiano alioqui principe, ipsi ethnici immolaverunt, minus est verisimile. Nam apud Eusebium *lib.* viii. *c.* xvii. *hist. eccl. p.* 403. *edit. Cantabr.* extat edictum Galerii, Valerii Maximiani, Constantini, et Licinii de concedenda christianis pace, in quo quidem edicto haec leguntur: *Imperator Caesar Flavius Valerius Constantinus pius, felix, invictus, augustus,* ἀρχιερεὺς μέγιστος, *pontifex maximus*. An inscio Constantino latam hanc fuisse legem quisquam putaverit? Id vero ne suspicari quidem possum. Gratianum autem fuisse postremum imperatorum, qui id sibi nominis tribui passi sunt, constat ex verbis Zosimi, quidquid contra Vandale statuat. Flaminum namque principem recusasse, dixit, Gratianum nominari pontificem. Ad Ausonii testimonium, qui Gratianum appellare pontificem videtur, quem suae locum opponit Vandale, et ad inscriptiones duas, quae leguntur apud Gruterum pag. 159., et 1082. quod attinet, responderi potest, illud fuisse dictum, insculptasque marmoribus hasce duas fuisse, antequam Gratianus appellationem pontificis reiecisset. Nam reiecit extremo fere imperii tempore, ut ex Zosimo colligitur, quum scilicet Maximus tyrannus turbas agere coepisset, quod recte est animadversum a Cellario ad loc. cit. Zosimi. Non moror autem eos, qui ne Iustinum quidem imperatorem sibi ab eiusmodi tituli temperasse contendunt. Etsi enim lapidi, quem proferunt, insculpta haec cernantur:

PONT. MAX. FRANC. MAX. GOTH. MAX.
VANDALIC. MAX.

legi tamen commode hoc pacto possunt, velut post Reinesium observatum a Spanhemio est *loc. cit. pag.* 416.: *Pontico maximo, francico max., gothico max., vandalico max.*

(1) Consule Baronium ad annum 381. num. 2.

(2) Nam ethnicorum fana fisco addixit lata lege, ut ne Basnagius quidem negat *annal. theologic. polit. ad an.* 376. *num.* v. Addit mox Basnagius. « Quo tempore « Gracchus praefectus urbis egregiam in deiiciendis idolis « operam navat. Quod praeclarum facinus multis laudibus celebrat Hieronymus ad Laetam *epist.* vii. *Ante « annos paucos propinquus vester Gracchus nobilitatem patriciam sonans nomine, cum praefecturam gereret urbanam, nonne specum Mithrae et omnia portentuosa simulacra, quibus corax, niphus, miles, leo, perses, helios, bromius pater initiantur, subvertit, fregit, excussit, et his, « quasi obsidibus ante praemissis, impetravit baptismum « Christi*? » Carminibus quoque suis id extulit Prudentius adversus Symmachum *lib.* i.

(3) Consule quae Baronius, aliique historici ecclesiastici de Theodosii senioris, et Arcadii, et Honorii, de

fuit. Eodem tempore, ut principum, atque consulum ante consuerant, ita pontificum romanorum nomina in monumentis publicis memorari coeperunt, ut posteri (1), quae aetate posita essent, cognoscerent. Sed de rebus deinde decretis, administratis, gestis, de templis extructis in (2) urbe, de synodis celebratis, de pacata republica, de cultu religionis christianae propagato, deque ecclesia optimis legibus munita, cura pontificum romanorum, agere et non est necesse, quod occupata haec iamdiu ab doctissimis (3) viris provincia fuerit, et quo minus agam brevitas operis est impedimento.

§. II.

In oppidis quibusdam romanae et nonnullis aliis metropolibus subiectis.

Postulat nunc instituti ratio, ut de ecclesiis, quae metropoli romanae subiectae sunt, disseram, tempusque indicem, quo in eas christianum nomen inlatum fuisse ferunt. Igitur veliterni (4) traditum sibi a maioribus aiunt, missum Velitras a Petro apostolo Epaphroditum fuisse, dedisseque operam, ut cultus idolorum aboleretur. Eodem fere tempore (5) ostienses, fuisse aliquos suorum, defendunt, qui ad Christum accederent. Portuenses, paullo post quam est eorum oppidum conditum, nomen se Christo dedisse

Theodosii iunioris, aliorumque imperatorum, qui post floruerunt, contra idololatriam decretis complexi sunt.

(1) Extat in museo kirkeriano inscriptio, quae sic habet.

FRENI QVE VIXIT ANN
☧ MXLV CVM CVPARE
SVO FECIT ANNVS VIII
QVE RECESSIT III NON IN
.... ACE SVB DAMASO EPISCO

Ante Damasum nulla, quod sciam, inscriptio reperitur, in qua nomen ullius pontificis hac ratione memoretur.

(2) De his rebus omnibus agam opportune, dum tempus monuerit. Interea hoc animadverti volo; inter memorias, quas summi pontifices sanctis ponere consuerant, hanc ineditam reperiri, quam ex schedis Fulvii Ursini excripsit, mihique communicavit vir eruditus Gregorius Iacobus Terribilinus.

MARTIRIB. SANCTIS PROTO PARITERQ. HYACINTHO
SYMMACHVS HOC PARVO BENERATVS HONORE PATRONOS
EXORNABIT OPVS SVB QVO PIA CORPORA RVRSVS
CONDIDIT HIS AEVO LAVS SIT PERENNIS IN OMNI

(3) Scio haereticos calumniari. Sed cuiusmodi sint eorum accusationes lib. IV. videbimus, ubi de hierarchia ecclesiastica disseremus.

(4) Vide Ughellum *tom.* I. *Italiae sacrae p.* 42. *seq. edit. novae Venet.*, et Borgiam *hist. velit. p.* 76. *seqq. edit. an.* 1723.

(5) Confer Ughellum *ibid. p.* 47. *seq.*

putant, etsi ignorare se, quonam usi fuerint institutore (1), confiteantur. Sabini apostolorum opera maiores suos adductos ad Christum fuisse, deindeque multos in oppido singulari opinione sanctitatis floruisse, et religionis caussa sanguinem fudisse, ferunt. Hoc idem (2) *praenestini*, quique *Tusculum* incolebant, *tiburtini* (3), *narniensis* (4), *interamnenses* (5), *ameri-*

(1) Vide Ughellum *tom. eundem pag.* 100. *seq.* Apud portuenses quoque olim religionis christianae cultus vigebat. Ubi autem III. saeculo episcopo fuerunt Hippolyto, cuius meminerunt Eusebius *lib.* VI. *cap.* XX. *h. e. p.* 222. *edit. Paris. an.* 1659., Epiphanius *haeresi* XXXI. *n.* XXXIII. *tom.* I. *opp. p.* 205., s. Hieronymus *catalog. viror. illustr. tom.* IV. *opp. edit. Martianaei par.* II. *p.* 117., et Prudentius περὶ στεφάνων *hymn.* XI. *v.* 10. *seqq.*, de quo tamen Prudentii loco variae sunt recentiorum scriptorum sententiae. Baronius in not. ad martyrol. rom. ad d. XXX. ian., et XXII. augusti, e tribus Hippolytis a Prudentio unum fuisse factum putat. Contra statuit Ruinartius *act. mart. p.* 155. *edit. an.* 1689., Tillemontius *tom.* III. *mon. hist. eccl. p.* 675. *edit. an.* 1695., Ceillerius *script. eccl. tom.* II. *p.* 567. Sed Hippolytum episcopum portus romani fuisse, atque hunc eumdem esse, quem Eusebius, Hieronymus, et Prudentius memorant, plane demonstrat Constantinus Ruggerius vir eruditissimus *diss. de portuensi s. Hippolyti sede*, quae, ut spero, tandem aliquando publicabitur. Paullo sunt obscuriores ecclesiae albanensis origines. Hoc viri docti plurimum ad eius gloriam conferre putant, quod in eo oppido natus Innocentius I. pont. maximus fuerit. Id veteres catalogi, in primisque is, quem Papebrochius in propylaeo vulgavit, et Anastasius, quem bibliothecarium vocant, in vit. Innoc. statuunt. Confer Baronium ad an. 402 n. XLVIII., Natalem Alexandrum *saec.* V. *par.* I. *cap.* II. § I., Tillemontium *tom.* X. *pag.* 627. *edit. Paris.* Arnaldus Pontacus, et Thomas Dempsterus *lib.* IX. *hist. eccl. gent. scotor. n.* 703. *p.* 470., e scotorum gente fuisse Innocentium contendunt: quos singulari dissertatione nondum vulgata, quam nos vidimus, egregie refellit Constantinus Ruggerius amicus meus vir doctissimus.

(2) Vide Ughellum *ibid. pag.* 191. *seq.*, Ioseph. M. Suaresium episcopum vasionensem *antiquit. praenest. pag.* 54. *seqq. tom* VIII. *par.* IV. *collect. script. rer. italic. edit. Burmanni.* Cecconus episcopus Montis-alti, vir eruditissimus, deque me optime meritus, in *opere italico* quod paravit, ac penes me, quae est singularis eius humanitas, habeo, *par.* II. idipsum statuit. Ac negari profecto non potest, apostolum Petrum, cui maximae curae propagatio religionis erat, mittere aliquos constituisse in oppida, quae proxima urbi essent, ut errantes ad veritatem colendam inducerent. Saeculo III. sanctum Agapetum adolescentem, cum Aurelianus imperaret, martyrio functum Praeneste, ecclesiae illius traditione, constat. Sunt tamen eius acta plena errorum. Consule Suaresium *ibid. p.* 62. Cecconus multa de iisdem actis disputat sane accurate. De praenestino episcopatu disseram IV. huiusce operis libro.

(3) Consule Ughellum *tom.* I. *pag.* 301. *seqq.*, G. C. Crocchiantum *della istoria di Tivoli, e sue chiese, edit. an.* 1726., Franciscum Martium *hist. tiburt. tom.* VIII. *par.* IV. *thesauri Italiae edit. Burman. p.* 82. *seqq.*, Fulvium Cardulum *pass. ss. mm. Getulii, Amantii, Symphorosae etc. p.* 1. *seqq. edit. an.* 1588., *de Tiburis antiquitate p.* 85. *seq. edit. Rom. an.* 1588., Michaelem Iustinianum *de' vescovi, e governatori di Tivoli, lib.* I. *p.* 17. *edit. an.* 1665., et Rocchum Vulpium *in Latio*. Sed negari nequit, quin nimirum hi scriptores interdum coniecturis indulserint. Sub Hadriano Caesare sancta Symphorosa martyrium Tibure pertulit. Eius acta refert, praeter ceteros, Ruinartius *p.* 20. *seqq. edit. Veron.*, Rocchus Vulpius an. 1734. edidit Romae vitam s. Symphorosae, et filiorum mm. Pag. 113. narrat an. 1724. repertam fuisse Tibure in carmelitarum templo ab Antonio Fonseca episcopo tiburtino inscriptionem, qua antiquissimo romano charactere haec omnino continebantur.

☩ HIC REQVIESCIT ZOTICVS MAR

Zoticus autem, seu Getulius maritus s. Symphorosae fuerat. Quae scriptores tiburtini de sybilla, eiusque oraculis congerunt, quoniam minus esse verisimilia videntur, censeo esse praetermittenda, ne lectori molestiam afferam.

(4) Ughellus *ibid. p.* 1007. *seq.* « Feliciano episcopo fulginate praedicante lucem hausit evangelii. Tamen Iuvenalis primus eiusdem civitatis episcopus in totum idololatriam suae praedicationis mucrone iugulaverat anno Domini 369. Plures sancti praesules extitere, qui narniensem ecclesiam illustrarunt ». Papebrochius *tom.* I. *act. ss. mensis maii p.* 386.

(5) Ughellus *tom.* I. *p* 756. *seqq.* « In postremis Umbriae civitatibus haud fuit, quae ab apostolorum discipulis illuminatae, christianam fidem amplexatae sunt. In quibus quam maxime enituerunt Chryspoldus, ac Britius, qui sub dura Domitiani persecutione, ne fidem semel Deo datam perfidiose perfringerent, maluerunt sanguinem vitamque profundere, ut in descriptione fulginatis civitatis supra retulimus. Ab ista itaque pri-

ni (1), *fulginates* (2), *nepesini* (3), *sutrini* (4), *anagnini* (5), *tarracinenses* (6), *setini* (7), *signini* (8), *tudertini* (9), *hortani* (10), *ferentinates* (11), *spoletani* (12), *reatini* (13), *assisinates* (14), *perusini* (15), *aretini* (16), *tiphernates* (17), *cortonenses* (18), *eugubini* (19), *nuceri-*

mum hac pietatis Interamne civitas auxit, sanctusque Peregrinus, qui eiusdem civitatis primus episcopus creditus est, eamdem fovit, eique adauxit usque ad profusionem sanguinis. Nec defecerunt deinceps sanctissimi praesules, qui eamdem mirabiliter promoverunt, donec per Constantinum magnum exoptata reddita ecclesiae pace, adeoque idololatria penitus extincta, effloruit, ut ex numero pene innumerabili sanctorum episcoporum, qui Interamnam rexere, prorsus appareret etc. ». Bollandiani *tom.* III. *maii p.* 563. *seq.*

(1) Ughell. *ibid. p.* 297. *seqq.*

(2) Ibid. pag. 690. seqq. « Paulo apostolo verbum Dei per Umbriam annunciante, fulginatibus lux evangelica auspicato affulsit; eiusque praedicationis famae, constantique traditioni hactenus fidem fecerunt, cum templum, quod non longe ab urbe, pietas fulginatium eidem apostolo posuit ... Quod autem per totam Umbriam plantaverat Paulus, hoc ipsum deinde, sanguinem pene sudore, Britius, Chrysopoldus, Herculanusque principis apostolorum iussu, eiusdem non degeneres aemuli fidei, uberrime irrigarunt ... Igitur cum apostolorum principes fidei christianae in Umbria tum ipsi per se etc. ». Confer Iacobillum *discorso della città di Foligno, e sua diocesi etc.*, edit. an. 1646., e *de' santi dell'Umbria*, edit. an. 1647., Bollandianos *tom.* II. *ian. p.* 584.

(3) Ughell. *ibid. pag.* 1025. *seqq.*, et Nicolaus Nardinius *lib. inscript. la cattedra vescovile di s. Tolomeo in Nepi, edit. Rom. an.* 1677. *p.* 1. *seqq.* Sed ii, et qui superioribus notationibus nominati sunt, nonnulla affirmant, quae vereor ne criticis probari nequeant.

(4) Ughellus *ibid. p.* 1273. *seqq.*

(5) Ibid. p. 306. seqq. De s. Magno tranensium episcopo, qui s. Secundinam Anagniae agentem ad fidem convertisse fertur, et Decio imperatore martyr obiit, deque monumentis ecclesiae anagninae consule diligentissimum Iohannem Marangonum canonicum anagninum in *act. passionis, atque translationis s. Magni episcopi tranensis, et martyris, edit. Aesinae an.* 1743. *p.* 1. *seqq.* Consule etiam Boldettum *osserv. sopra i cimit. pag.* 210. 304. 746. Intelligo autem e viro docto de Magistris canonico theologo eiusdem ecclesiae descriptam nuper fuisse historiam anagninam.

(6) Ughell. ibid. p. 1278. seqq.

(7) Ibid. p. 1202. Adeundi Petrus Marcellinus Corradinus S. R. E. card. *de civit. et eccl. setina cap.* I. *p.* 1. *seq. edit. an.* 1702., et Dominicus Georgius ὁ μακαρίτης *diss. hist. de cathedra episcop. Setiae edit. Rom.* 1727.

(8) Ughell. ibid. p. 1234. seqq.

(9) Ibid. p. 1349. seqq.

(10) De primordiis religionis christianae apud hortanos, eorumque finitimos sic aliqui statuunt. Iam inde a Claudii I. imp. temporibus non modo fuisse, qui evangelium ei genti nunciarint, sed etiam passi martyrium fuerint. Etsi autem non negem verisimile videri a Petro, Pauloque apostolis curatum fuisse, ut hortani quoque christianismum amplecterentur; tamen quos martyres sub Claudio, deindeque sub Domitiano memorant, hos aut Claudii II. aut Diocletiani aetate passos fuisse defendo. Quamobrem assentior Iusto Fontanino archiepiscopo olim ancyrano, et viro eruditissimo, *antiq. hort. lib.* I. *cap.* V. *p.* 85. *seq.* Anno 1628. Bassanelli vico faliscorum inventum corpus b. Lanni episcopi fuit, cum inscriptione in lateritio lapide, quae sic habebat.

LANNVS XPI MARYR
HIC REQVIESCIT SVB
DIOCLETIANO (E. P. S.) PASSVS

Ex quo re constat, labi eos, qui mortuum sub Domitiano pugnant. Confer Fontaninum *ibid. p.* 108. *seqq.*, et Boldettum *osserv. sopra i cimit. lib.* I. *cap.* XXX. *p.* 148.

(11) Ughell. ibid. p. 672. de ferentinat. episcopis.

(12) De orig. christ. relig. Spoleti vide Ughellum *ibid. pag.* 1250. *seqq.*, et Ferdinandum Campellum *delle storie di Spoleti lib.* IV. *pag.* 103. *seqq. edit. an.* 1772., et Bollandianos *tom.* I. *febr. p.* 362.

(13) Ughell. *ibid. p.*1194. *seq.*, et Pompeius Angelottus *descript. urbis reatensis tom.* VIII. *thesauri Italiae edit. Burmanni par.* III. *p.* 13. *seqq.* Scripsit Marianus Vittorius *hist. reat.*, quam penes se habet vir illustrissimus Potentianus praesul, et gubernator tifernatium.

(14) Ughell. ibid. p. 476. seqq.

(15) Ughell. ibid. p.1154.seqq. Confer Felicem Ciattum ord. min. *memorie, annali, e istorie delle cose di Perugia tom.* I. *pag.* 42. *seqq. edit. an.* 1638., *della origine della cattedrale di Perugia, del primo vescovo della medesima, edit. an.* 1634. At is auctor nimium ingenio indulget, et traditiones vulgi, sine ullo delectu, ut fieri plerumque a minus cautis solet, consectatur.

(16) Vide quae paullo post de apostolis primis florentinorum, ceterorumque etruscorum adnotamus. Interea consule Petri Farulli *memorie istoriche della città di Arezzo in Toscana, edit. fulgin.* Sed quam metuo ne is multa turbarit, quae distent a veritate!

(17) Ughellus ibid. p. 1316. seqq.

(18) Ughell. ibid. p. 620. seqq., sed de primo cortonensium apostolo erit paullo post disserendum.

(19) Ughell. ibid. p. 692. seqq.

ni (1), *aesini* (2), *anconitani* (3), *auximates* (4), picenique (5) ceteri fere omnes de maioribus suis narrare pergunt.

(1) Ughell. ibid. p. 1063. seqq., Ludovicus Iacobillus *chronolog. episcop. nucerinor.*

(2) Ughell. ibid. p. 279. seqq.

(3) Ughell. ibid. p. 326. Confer Iulianum Saracinum *notizie istoriche d'Ancona, edit. an.* 1675.

(4) Ibid. p. 495. seqq., sed ante IV. saeculum auximates episcopum nullum, qui eorum ecclesiam moderatus fuerit, agnoscunt. Consule Aloysium Martorellum *memorie istoriche dell'antichissima città di Osimo, pag.* 423. *edit. an.* 1705.

(5) Ughell. ibid. p. 496. etc., et Compagnonus in *regia picena lib.* VII. *p.* 545. *edit. an.* 1661., qui martyras etiam habuisse iam usque a primo saeculo picenos scribit. Horum sub Domitiano unum fuisse Ulp. Catervium censet. In pariete ecclesiae martyris eiusdem extra sacellum rotundum hoc epigramma antiquo marmori insculptum cerni testatur, ibid. pag. 546. Compagnonus.

- Sacra Tolentinum docuit te lingua, Caterví,
  - Et verum ostendit, quem sequerere Deum.
- Hoc tibi prae cunctis decus est, et gloria terrae
  - Dicere, quod Christi prima subisse iugum.
- Sed cave degeneres, iterumque ad falsa traharis
  - Numina, tartareis aut capiare dolis.

Ego vero ne vix quidem in animum inducere possum, ut tam esse veterem hanc inscriptionem putem, quam idem auctor existimat. Multo autem minus assentior his, qui hoc monumentum ad Catervium martyrem spectare arbitrantur.

FL. VL. CATERVIVS . V. C.
EX . PRAEF. PRAETORIO
QVI . VIXIT . CVM . SEPTIMIA
SEVERINA . C. F.
DVLCISSIMA . CONIVCE . ANNIS . XVI. MINVS . D. XIII.
QVIEVIT . IN . PACE . ANNORVM . LVI.
DIERVM . XVIII. XVI. KAL. NOB.
DEPOSITVS . IIII. K. DEB.
SEPTIMIA . SEVERINA . C. F.
MARITO . DVLCISSIMO . AC . SIBI . SARCOFACVM
ET . PANTEVM . CVM . TRICORO . DISPOSVIT
ET . PERFECIT.

Additur monogramma

Apud Compagnon. *ibid. p.* 547. In codice theodosiano *lib.* VI. *tit.* XXX. *de palatinis lege* 3. *a Gratiano, Valentiniano, et Theodosio lata, tom.* II. *edit. Gothofred. an.* 1665. *p.*240. Catervius comes sacrarum largitionum memoratur. Fuerit ne is praefectus praetorio aliquando, nescio. At inscriptio mox relata tribus illis Augustis aut ullo modo, aut paullo est, mea quidem opinione, antiquior. De cingulana ecclesia vide Horatii Avicennae *memorie della città di Cingoli, p* 17. *edit. an.* 1644. De oppido s. Helpidii, Natalis Medagliae *memorie istoriche della città di Cluana, oggi terra di s. Elpidio nella Marca, edit. Macerat. an.* 1692. His annis paucis editae sunt a p. Siano presb. orator., *le memorie istoriche della città di Sinigaglia.* Camillus Lilius vir eruditissimus vulgavit *la storia di Camerino ; lib.* II. *p.* 35. agit de initiis christianae religionis in ea civitate. De rebus recinetensium confer Iohannem Franciscum Angelitam, *della origine, e storia della città di Recanati, in thesaur. burmanniano tom.* VII. *par.* II. *p.* 2. *seq.*, et Didacum Calcagninum, *memorie istoriche della città di Recanati, edit. Messan. an* 1711. De rebus a firmanis gestis consule Franciscum Adamium *thesaur. burm. t.* VII. *par.* II. Historiam asculanam scripsit Sebastianus Andreantonellus an. 1672. Sed horum aliqui in suis civitatibus, quod non tam sint antiquae, recentiora esse, ut ipsi recentes sunt, ecclesiarum primordia fatentur.

§. III.

In Campania, ceterisque provinciis Italiae.

Neapolitani (1) quoque, *nolani* (2), *capuani* (3), *campanique* (4) reliqui similia de institutis ab apostolis, eorumque discipulis in christiana religione suis civibus praedicant. Neque ab his discrepant scriptores *apulorum* (5), *calabrorum* (6), *lucanorum* (7), et *brutiorum* (8). *Etrusci* (9) a Romulo, vel Paulino Petri auditoribus inductos cives olim suos contendunt, ut errandi finem

(1) Neapolitani a sancto Petro se primum fuisse institutos pugnant. Antonius Caracciolus *de sacris eccl. neap. mon. p.* 41. *seq. edit. an.* 1645. Capuanis autem Priscum fuisse ab apostolorum principe episcopum datum censet *ibid. p.* 70. *seq.* Paulum praeterea, qui Puteolos venerit, ut est in *actis apostolor. cap.* xxi., verisimile esse ait, Neapolim quoque accessisse *p.* 93. *seq.* Quid? Si Timotheum, eiusdem Caraccioli sententia, eam in urbem contendit pag. 102., Candidam autem primam fuisse Neapoli Petri discipulam pag. 106. seqq., ait, et Asprenum primum episcopum neapolitanorum pag. 108.? Confer cetera, quae idem congerit, spectantque ad originem christianismi apud neapolitanos *pag. ead. seq.* A sancto Petro sacrificium fuisse oblatum addit cum alibi, tum eo in primis in loco, qui nunc s. Petri ara appellatur. At vereor, ne tam esse antiqui lapides, quos memorat, non possint. Etsi enim traditiones civitatum non esse contemnendas arbitrer, tamen negari nequit, quin scriptores plerique nimium studio patriae ducti plus tribuere quibusdam eius generis monumentis soleant, quam flagitare ratio videatur. Pag. 92. hoc ille monumentum profert: *Siste fidelis, et priusquam templum ingrediaris, Petrum sacrificantem venerare. Hic enim primo, mox Romae filios per evangelium genuit, panesque illo suavissimo cibavit.* Extat epigramme haud sane vetustius apud Campagnonum, *regia picen. pag.* 346.

QVOD . PRIMA . IN . LATIO . CHRISTO . PIA . COLLA . SVBEGI
PARTHENOPE . HAEC . PETRI . PRAESTITIT . ARA . FIDEM.

Innumeri prope sunt scriptores rerum neapolitanarum, quos si recensere vellem, longa esset opus oratione. Horum aliquos numerat Struvius *bibl. hist. select. tom.* II. *pag.* 1405. *seqq.* In his est Caesar Eugenius Caracciolus *Neap. sacr. edit. an.* 1624.

(2) Historiam ecclesiae nolanae descripsit Stephanus Remondinus cleric. regularis de Somasca, vulgavitque ante annos paucos. Ceteros rerum nolanarum scriptores numerat Struvius pag. 1406.

(3) Vide Michaelis monachi sanctuarium capuanum *edit. Neap. an.* 1630. *et* 1637.

(4) Campani ceteri iisdem institutoribus gloriantur, quibus neapolitani, capuani, atque nolani. Petrus Giannone etsi temere saepe agere solet, easque inficiari, quae sunt alioqui perspicua, tamen *lib.* I. *hist. civ. regni neapolit. p.* 57. *edit. an.* 1723., de rebus traditis a maioribus, quod ad institutionem ecclesiarum spectat, sic habet: « Altri con un sol fiato hanno preteso man- » dar a terra tutti questi racconti, e renderli favolosi, » poichè si sono impegnati con pari temerità, che per- » tinacia a sostenere, che s. Pietro non solamente non » fosse capitato in queste nostre parti, ma sfacciata- » mente hanno ardito d'affermare, che nemmeno fos- » se stato in Roma giammai ». Ubi vero sanctorum veterum auctoritate statui adventum Petri Romam ostendit; de ecclesiis regni neapolitani mox subiungit. « A » noi, per quello, che richiede il nostro istituto, ba- » sterà che sia incontrastabile, che o da s. Pietro stes- » so, o dagli altri apostoli, ovvero dai loro discepo- » li, o da altri loro successori fosse stata in molte » città di queste nostre regioni introdotta la religione » christiana, e fondate molte chiese etc. ». De singulis Campaniae ecclesiis agam IV. libro, ubi archiepiscopatus, et episcopatus numerabo.

(5) Brundusini, tarentini, tranenses, sipontini, aliique apuli a Petro se primum accepisse doctrinam Christi defendunt. *Caracciolus de sacr. neap. eccl. mon. cap.* III. *sect.* IV., Iuven. *hist. Tarenti lib.* VIII. *cap.* I., *et lib. alt. cap.* I., Summont *hist. neap. lib.* I. *cap.* XII. *p.* 291. *seqq. edit. an.* 1675.

(6) Brundusium, et Hydruntum etc. oppida erant Calabriae veteris. Confer Cellar. *lib.* II. *geogr. ant. c.* IX. *pag.* 716. *seqq. edit. an.* 1732. Atque ut brundusini, ita hydruntini a Petro se doctos christianam religionem pugnant. Confer Caracciolum l. c.

(7) Vide Ughellum *tom.* VII. *pag.* 1. *seqq.*

(8) Rhegienses quoque, ceterique brutii primis temporibus a Petro, aut ab eius discipulis sese fuisse doctrina christiana imbutos censent, ut est ab Giannone *ibid. p.* 56. animadversum.

(9) Etrusci, in primisque faesulani, et florentini Romulo, Paulino, et Frontino Petri apostoli discipulis se

aliquando facerent. *Ligures* (1) a Petro se, tum a Nazario, et Celso doctos, quid esset credendum, existimant. Atque haec in primis est genuensium de initiis christianismi in sua civitate sententia. *Ravvenates* (2) Apollinaris, *bononienses* (3) alicuius apo-

mos evangelii promulgatoribus contendunt. Consule Baronium ad an. 46. n. xi. Iohannes Lamius vir doctissimus in singulari de eruditione apostolorum libro *cap.* xi. *pag.* 190. *edit. an.* 1738. Romulum, Paulinum, atque Frontinum non tanta esse antiquitate putat, ut Petro se tradere in disciplinam potuerint. Igitur quamquam non negat, aliquos primo saeculo Florentiae, atque alibi in Etruria vixisse, qui audissent de Christo, eumque colere instituissent; tamen saecundo, vel tertio primum saeculo auctam in ea provincia maiorem in modum religionem christianam arbitratur. Ei consensit Petrus Franciscus Fogginius vir eruditus, et amicus meus *exercit.* xiv. *operis de romano divi Petri itinere, et apostolatu pag.* 289. *seqq. edit. an.* 1741., sed quoniam Fidelis Soldanus, qui tum erat monachus Vallis umbrosae in *histor. passinianensis monasterii* primum, tum in ea apologia, quam inscripsit, *difesa degli atti di s. Romolo martire discepolo di san Pietro apostolo etc.*, invectus asperius in eos est, qui minus esse acta eadem sincera arbitrabantur; Fogginius, qui plane perspiciebat, se potissimum a monacho imperito historiae vexari, librum edidit an. 1742., qui inscribitur, *la vera istoria di s. Romolo vescovo, e protettore di Fiesole liberata dal dottore Pier Francesco Foggini dalle calunnie opposiele etc.* Nihilo secius qui laedi vetustatem ecclesiae florentinae a Fogginio falso existimabant, in hunc, atque Lamium invehi, eosque insectari non destiterunt. Equidem iis me assentiri fateor, qui olim Romulum virum sanctitate conspicuum in Etruria floruisse defendunt, atque una existimant, neque eum Petri fuisse auditorem, neque eius acta, quae circumferuntur esse genuina. Ita quidem censent Bollandiani, idque longe accuratius demonstrat Fogginius p. 306. seqq. Atque id quidem postulat inscriptio vetus, quae in ecclesia episcopali fesulana cernitur.

MESSI HIC ROMVLI CORPVS LONGA IN PACE QVI
ESCIT QVI XPI CVM PRIMIS IVSSA SERVABET AB ANNIS
TVM LECTOR DOMINI ANNIS QVINDECIM IVSTVS ☧
CONTINVIS PROBATVSQ. FVIT MERITOQ. IVVATVS
AECCLESIAE SANCTAE DIACONII EST ORDINATVS HONORE.

Illustre florentinorum decus Philippus Bonarotius, *osservazioni sopra alcuni frammenti di vetro etc., pag.* 113., et vir doctissimus Antonius Franciscus Gorius *inscript. antiq. tom.* ii. *p.* 120., non Romuli Petri discipuli, sed alterius longe recentioris, qui a Romulo illo antiquo nomen acceperit, hoc esse elogium putant. Id vero est creditu difficile. Nam primo antiquus ille lapis sub eo ipso altari iacet, sub quo diu s. Romuli corpus quievit. Praeterea antiqui scriptoris homilia de s. Romulo, quam edidit Fogginius, plane efficit, Messium Romulum, qui acolythus in fesulana ecclesia, deinde diaconus, post presbyter, ac demum episcopus fuit, eumdem atque illum fuisse, quem ferunt a Petro episcopum ordinatum, et fesulanis, florentinis, aliisque etruscis praefectum. Adeundus Fogginius *loc. ind.* Non me movet libellus, quem intelligo a florentino quopiam, quem nominare equidem nolo, scriptum adversus Fogginium, cum novi nihil, nisi aliquot imposturas contineat. De Paulino, quem lucenses magistrum, et episcopum suum fuisse pugnant, deque Frontino florentinorum, nemo extorquebit a me, ut fuisse Petri auditores censeam. Etsi enim Francisci Mariae Florentinii summa fuit copia eruditionis, atque doctrinae, tamen ferant etrusci, quos ego in primis colo, si eius scriptoris libro, *de etruscae pietatis originibus*, veritatem esse praeferendam putem. De antiquo coemeterio his annis paucis Florentiae invento vide Fogginium *de itin. divi Petri p.* 290.

(1) Ligures a Petro se, atque a Barnaba accepisse doctrinam contendunt. Consule Ughellum *tom.* iv. *p.* 830. *seq. Ital. sacra edit. Venet.*, Augustinum Iustinianum ord. praed. *hist. genuen. lib.* i. *p.* 24. *seq. edit. an.* 1537., Orlendium *tom.* i. *par.* ii. *orb. sac., et praef. pag.* 85. *seqq.*, Baron. ad an. 54. n. xiv. Mitto ceteros, ne sim longior, quam oporteat.

(2) Ravvenates s. Apollinaris Petri discipuli opera fuisse se christianam religionem amplexos testantur. Utuntur ad eam rem demonstrandam s. Petri Chrysologi auctoritate, qui sermone cxxviii. *pag.* 117. *edit. an.* 1633., de s. Apollinare scripsit. Inventae praeterea laminae in sepulcro s. martyris fuerunt tres, quibus rerum ab eo gestarum breviter historia continebatur. Confer Rubeum *hist. ravenn. lib.* i. *seqq. p.* 22. *seq.*, *thesaur. Ital. Burman. tom.* vii. *par.* i. Ad acta quod pertinet, negari non potest, quin fuerint a nescio quo vitiata. Adeundi Tillemontius *tom.* ii. *pag.* 3. *seqq. edit. Paris*, et Bollandiani *tom.* v. *iul. p.* 318. *seq.* Apollinari magistro, aut altero quopiam, qui minus a Petro fuerit, usos se fuisse perinde affirmant caesenates, forocornelienses, ariminenses, faventini, mutinenses, papienses, parmenses, placentini, regienses. Vide Ughellum *Ital. sacra tom.* ii. *p.* 1. *seq.* Historicorum eius regionis commentarios indicabo quarto huiusce operis libro.

(3) Bononienses aliqui, uti quidem mihi facile persuadeo, initia in Christo consecrarunt, quamvis episcopos nullos ante saeculum tertium habuisse ferantur. Con-

stolorum discipuli, *mediolanenses* (1) Barnabae apostoli labore, ac diligentia idolorum superstitionem tolli in urbibus suis, proximisque oppidis coepisse defendunt. Estque iam multorum consensione probata eorum opinio, qui insubres, reliquosque transpadanae, et cispadanae Galliarum incolas aut ab apostolo quopiam, aut ab auditoribus apostolorum fuisse ad Christum perductos arbitrantur. *Aquileienses* (2) Marcum Petri discipulum, et evan-

suie *martyrol. rom. ad d.* xxiv. *ianuar.*, *et ad.* xxxi. *febr.*, Bollandianos *tom.* II. *ian. pag.* 591., *et tom.* III. *februar. p.* 639. *seq.*, Baronium ad ann. 272. n. xxii., et Caroli Sigonii *de episcopis bononiensibus* egregium opus *tom.* III. *opp. p.* 358. *edit. an.* 1733., Celsi Falconi *memorie istoriche della chiesa bolognese, e suoi pastori, edit. an.* 1649., Gasp. Bombaci *memorie sacre degli uomini illustri per titoli, e per fama di santità, edit. an.* 1640. Historiam non civilem modo, sed etiam ecclesiasticam Bononiae scripsit summo labore, ac diligentia vir eruditissimus Constantinus Ruggerius, sed nondum vulgata est, magno reipublicae litterariae damno. Reliquos scriptores rerum bononiensium praetermitto, quod brevitas operis ita postulet.

(1) Mediolanenses a s. Barnaba adductos se ad fidem Christo dandam, atque servandam contendunt. Sed sola traditione nituntur, quae tamen eiusmodi est, ut componi cum itineribus eius apostoli nequire videatur. Consule Bollandianos *hist. de episcopis mediol. praefixa tom.* VII. *mens. maii p.*55. *seq.*, *et tom.* I. *ian. p.*643., Tillemontium *tom.* I. *p.* 439. *et* 687., Mabillonium apud Muratorium *tom.* I. *script. rer. italic. par.* II. *pag.* 204. Nicolai namque Sormanni de Barnaba apostolo, et doctore mediolanensium *commentatio* nihil continet, quod esse alicuius momenti videatur. Sed vetustissimam esse ecclesiam mediolanensem testata res est. Confer Bolland. *tom.* III. *ad d.* XIX. *ian. pag.* 817., Tillemontium *tom.* II. *mem. hist. eccl. pag.* 77. *edit. Paris.* Bergomates s. Narno discipulo Barnabae, ticinenses s. Syro et Iuventio auditoribus Hermagorae, brixienses ss. Romulo, Faustino, Iovita, et Calocero martyre etc., cremonenses Sabino s. Syri discipulo, laudenses b. Anathalone, vel vetustiore aliquo, alii aliis institutoribus aut apostolicis, aut qui missi ab apostolis fuissent, gloriantur. Consule Bollandianos *t.* VI. *aug. ad d.* XXVII., anonymum ticinensem *de laudibus Papiae tom.* XI. *scriptor. rer. italicar. Murator.*, et Bernardum Saccum *histor. ticin. lib.* VI. *tom.* III. *thesaur. Ital. graeviani p.* 670 *seq.* De ss. Faustino, et Iovita, et Calocero vide Bollandianos *tom.* II. *februar. p.* 807. De religionis christianae apud cremonenses, et laudenses initiis vide *cap.* VII. *dissert.* praefixae operi, quod inscribitur: cremonensium episcoporum series a Ferdinando Ughello primum contexta, deinde a Nicolao Coleto aliquantulum aucta, nunc tandem a Francisco Antonio Zacheria societatis Iesu presbytero restituta etc., *edit. an.* 1749. *p.* 35. *seqq.* Sed is auctor totius antiquitatis, latinique sermonis originum imperitus, de Cremona disputans multa peccat. Atque ut cetera, quae sunt gravissima, praetermittam, illud perridiculum, quod eam antequam colonia romanorum esset, urbem minime fuisse dicat, propterea quod oppidum vocaretur. Ex quo ea cognoscitur, quo in numero habendus sit is, qui non solum veteres Plautum, Ciceronem, Varronem, Caesarem, quorum scriptorum summa est in hoc genere auctoritas, non consuluerit, sed ne lexicographos quidem novos, quorum opera puerorum manibus teruntur.

(2) Aquileienses a s. Marco, eiusque auditore Hermagora accepisse se disciplinam Christi contendunt. Confer Bollandianos *tom.* III. *april. pag.* 346., *et tom.* II. *iul. ad d.* XII. *p.* 249., Ughellum *Ital. sacr. tom.* V. *p.*1. *seq. edit. an.* 1720., Morocutum in Ughelli loc. mox indicatum pag. 15., Baronium ad an. 46. n. II., Henricum Palladium *histor. aquil. lib.* V. *pag.* 77. *seqq. edit. an.* 1569., omniumque diligentissimum Bernardum de Rubeis ord. praed. virum doctissimum in *monum. eccl. aquil. pag.* 1. *seqq. edit. venetae an.* 1740. Sed vereor, ne minus haec esse constans, minusque vera traditio aquileiensium videatur. Rem enim antiquis latinis, graecisque scriptoribus incognitam, pro vera ut quisquam tueri possit, est omnino difficile. Nam, quae VIII. aut IX. saeculo vetustiora monumenta non sunt, ea sane inducere hominem nequeunt, qui partium studio minime teneatur, ut vera esse, quae continent, arbitretur. Adeundi Tillemontius *tom.* II. *p.* 99. *et* 548. *mem. h. e. edit. an.* 1649., et Papebrochius *act. ss. tom.* III. *iun. ad d.* XVII. *pag.* 287., *et tom.* III. *april.* loco supra indicato. De origine patriarchatus aquileiensis confer eumdem Bernardum de Rubeis *lib. de schismate aquileiensi*, et Hieronymum, ac Petrum Balierinios fratres eruditissimos *tom.* IV. *opp. Henrici Norisii S. R. E. card. p.* 1051. *edit. Veron.* De ecclesiae veronensis originibus adeundus Scipio Maffeius, eruditissimus vir, *Veronae illustrat. lib.* VIII. *p.*162. *seqq. edit. an.* 1732., *et epist. ad Nicolaum Coletum tom.* V. *Ital. sacr.* Ughelli *p.* 672. *seqq. edit. venet. an.* 1720. Negari tamen non potest, quin II. saeculo vigeret aquileiensis ecclesia, verisimileque sit, fuisse eam iam inde a primo saeculo constitutam. Vide Rubeum *mon. eccl. aquil. p.* 34. *seqq.*, et Iustum Fontaninum virum eruditissimum *hist. litter. aquil. p.* 63. *seqq.* De ceteris Italiae ecclesiis, earumque traditionibus adeundus Ughellus. At est illud diligenter ei animadvertendum, qui ad Ughelli Italiam legendam appellit animum, quod est a Maffeio observatum in eadem

gelistam, cum Romam veniret, aut in Aegyptum contenderet, Aquileiam pervenisse, et iactis ecclesiae fundamentis *Hermagoram* episcopum ordinasse, eique in mandatis dedisse, ut in omni circum regione evangelium nunciare, coetusque christianorum instituere conaretur.

§. IV.

De imperatoribus romanis, qui propensiore in christianos voluntate fuerunt, permiseruntque, ut eorum in Italia potissimum propagaretur religio.

Etsi inimici nominis christiani iram in nos concitare solerent imperatorum, efficereque, ut illi saevire in homines innocentes auderent, atque impedire, quod ad ipsos quidem attinebat, quo minus, qui bene animati essent, christianismum palam profiterentur; existebant nihilominus interdum principes, qui cognita nostrorum virtute, integritateque morum, aut modum vexandi faciundum, aut a caedibus, suppliciisque sibi abstinendum putarent. Quo quidem tempore christiani rati datam sibi facultatem esse peragrandi provincias populi romani, curandique, ut qui vellent, veram religionem consectarentur, incredibilem multitudinem hominum deterrebant a superstitione, inducebantque, ut solum verum Deum agnoscerent. Atque hac sane voluntate, iam usque ab ecclesiae primordiis, vixisse imperatores aliqui feruntur. Fuerunt

ad Celetum epistola, non quod novum sit, aut italis minime exploratum, sed quod maiore sit is auctor libertate loquendi, scribendique usus, quam reliqui consueverint. « Populares fabellae, nec non historiolae decimo sexto et plurimum saeculo concinnatas [habitur vir doctus; sunt enim illarum pleraeque saeculo sexto, ac decimo longe vetustiores], cuiuslibet fere Italiae civitatis pastorem primum ab apostolorum aevo, ipsisque christianae fidei incunabulis arcessunt, eiusque episcoporum mirificam, nec interruptam perbelle aedificant. Quamplurimas tamen fuisse ex his civitatibus, in quibus ante III. saeculum episcopi nomen non sit auditum, rerum ordinem, et tempora perpendenti constabit. Neque enim christiana religio in omnibus illico universae Italiae municipiis diffundi potuit, ac radices agere ». Etsi vero radices in omnibus municipiis Italiae christiana religio non egit, tamen facile crediderim auditum in omnibus fere nomen Christi fuisse, extitisseque in iis homines, qui nostra instituta coli oportere arbitrarentur. Atque Iustini martyris, Tertullianique testimonia, quae *tom.* I. *p.* 338. *seq.* produxi, consideranti plane persuaderi hoc idem posse existimo. Atque id erat Petro, eiusque successoribus curae, ut coetus christianorum ubique in Italia constituerentur. Itaque Innocentius I. pont. max. *epistol.* XXV. *ad Decentium eugubinum num.* II. *p.* 856. *collect. epist. rom. pont. tom.* I. *edit. Coustantii*, « Manifestum est, *inquit*, in omnem Italiam ... nullum instituisse ecclesias, nisi eos, quos venerabilis apostolus Petrus, aut eius successores constituerint sacerdotes ». Distulisse autem eos ad III., quartumve saeculum, ut in Italia religioni latissime propagandae operam darent, cum in remotissimis regionibus adeo propagata secundo saeculo esset, ut ne vicus quidem esset, in quo Christus minime coleretur, nequaquam credam.

enim qui scriberent, Tiberium Augustum, cum primum ex Pilato intellexisset, Christum hominem divinum rogatu iudaeorum affectum crucis supplicio fuisse; retulisse id quidem ad senatum, petiisseque, ut patres ipsum quoque in diis ponere ne gravarentur. Patrum plerosque omnes recusasse, decrevisseque, ut christiani imperii finibus exterminarentur. Tiberium, qui hoc aegerrime tulisset, non modo iussisse, ut nostris, ubi vellent, tuto consistere liceret, sed etiam statuisse condemnari eorum accusatores capitis oportere (1).

Nero autem, quamquam summa erat crudelitate, habuit tamen diu viros insigni virtute domi, qui eum forte detinerent, quo minus quidquam in nostros graviter, acerbeque decerneret (2).

Quin etiam Domitianus, posteaquam torqueri christianos, atque interfici imperasset, cuiusmodi tandem illi essent cognovit, praecepitque, nonnullorum quidem opinione, ne quis deinceps in eos animadvertere auderet (3).

Traianus autem, qui deorum superstitione imbutus erat, quod

(1) Tertullianus *apologet. cap. v.* « Tiberius, *inquit*, . . . » annunciata sibi ex Syria Palaestina, quae illic veri- » tatem istius divini revelarant, detulit ad senatum cum » praerogativa suffragii sui. Senatus, quia non in se pro- » baverat, respuit. Caesar in sententia mansit, commi- » natus periculum accusatoribus christianorum ». Eadem fere scribunt Eusebius *lib. II. hist. c. II. p. 46. edit. Cantab.*, et Hieronymus in chronico eusebiano ad an. XXII. *Tiberii p. 156. edit. Pontaci an.* 1604. Subdit Tertullianus *cap. XXI.* « Ea omnia super Christo Pilatus, et ipse iam » pro sua conscientia christianus, Caesari tunc Tiberio » nunciavit ». Gesta haec luisse a Tiberio facile patiuntur Baronius ad ann. 34. n. CCXXV, Pearsonus *lection. in act. apost. p. 65. edit. an.* 1688., Samuel Petitus diatriba de iure principum edictis ecclesiae quaesito *pag.* 21. *seqq.*, Petrus Daniel Huetius *demonstr. evang. prop. III. n.* XXII. *pag.* 44. *seq. edit. an.* 1733., Hyacinthus Serrius *exercit. de Christo, eiusque V. matre ex.* LXXV *p.* 447. *seqq. edit. an.* 1719. Sed dici vix potest quam magno numero saeculo superiore, atque hoc nostro fuerint, qui lapsum errore Tertullianum deluderent, haeretici, ut Tanaquillus Faber *tom. II. epist.* XII., Antonius Vandale *diss. de act. Pilati addita edit. II. lib. de oraculis p.* 609. *seqq.*, Sigebertus Havercampus in *notationibus ad cap. v. apologet. Tertull.*, Samuel Basnagius in *annal. ad an.* 33. n. CCXII. Vide gravissimos viros Tillemontium *tom. I. mem. hist. eccl. not.* XVIII. *in vit. s. Petri p.* 541., et Natalem Alexandrum *tom. I. h. e. nov. test. pag.* 9. *seqq. edit. lucen. an.* 1734. Ego vero sive haec sint vera, sive a vero distare videantur, sic censeo, christianos Tiberii aetate nullos visisse, Petrumque primum intulisse in urbem religionem. Nam si quid est huiusmodi factum a Tiberio, idcirco est scilicet factum, quod eum Pilatus rerum, quae in Palaestina contigerant, fecisset certiorem.

(2) De praetorianis, qui cognorunt de Christo, ut scribit Paulus in I. *cap. epist. ad Ephesios*, vide Iacobum Perizonium *disquisitione de praetorio p.* 255. *edit. Franequerae an.* 1691. De iis, qui erant in aula Caesaris, christianis cum Paulus scriberat, consule Baronium ad an. 59. n. VII. seqq., Tillemontium *tom. I. p.* 302. *seq. edit. Paris.*, et interpretes *epist. ad philippenses cap. IV. v.* 22., in primisque veterem Theodoritum *tom. III. opp. p.* 341. *edit. Sirmondi*, et s. Iohannem Chrysostomum *homil.* XV. *in eamd. epist. p.* 316. *tom. II. edit. an.* 1734. Eorum unum, qui in aula Caesaris erant, Torpetem fuisse, qui Pisas venerit, nuncieritque evangelium, pisani cives defendunt, nescio quam traditionem sequuti, quae certe neque vetus est, neque tanta auctoritate, ut extorquere a nobis possit assensionem; nisi id nobis persuadere conetur Orlendius *tom. II. par. II. orb. sacr. et profani p.* 890. *seqq. edit. an.* 1732. Contra pugnare Iohannem Dominicum Mansium congreg. Matris Dei presb. virum eruditum audio; sed eius libellum de hoc argumento, et antiquitate lucensis ecclesiae numquam vidi. Quamquam qui viderunt, non esse ei, quod ad rem quamdam attinet, credendum putant.

(3) Confer quae Tertullianus de Domitiano scribit *cap. v. apologet.*, et quae ipse disputavi *tom. I. huius op. p.* 419. *seqq.*

magnum esse eorum numerum accepisset, qui Christum deum esse credebant, secumque mori potius, quam idolis, imaginibusque imperatorum sacrificare statuerant; ac periculum proinde esse vidisset, ne urbes, vicique desolarentur, cavit, ne quis in christianos inquireret. Quo sane pacto imitatus fuit exemplum Vespasiani, Titi, ac Nervae, quibus principibus, quamvis non deerant, qui christianos quandoque aggrederentur, atque ad supplicium raperent, edicta tamen nulla vulgata fuerunt, quibus accusari nostri, occidique praescriberetur (1).

Atque Hadrianus, qui initio imperii paullo iniquior nostris fuerat, et Symphorosam martyrem, eiusque filios interfici iusserat, ubi cognovit, circumveniri quandoque iudices, et calumnia a plerisque hostibus christianorum agi, ad Minucium Fundanum litteras scripsit, quae sic haberent: si quisquam christianus accusatus esset, qui contra leges aliquid peccasset, eum quidem puniri oportere; sin minus, hoc tantum nomine, quod christianus sit, nemini esse deinceps (2) pereundum. Proditum praeterea ab

(1) Vide quae diximus *tom. i. huius op. p.* 313. *seqq.* Ex iis enim quae scripta a Traiano ad Plinium fuisse animadvertimus, plane colligitur, non fuisse amicum christianorum imperatorem, sed aliquanto alienum a crudelitate. Miror autem quod invenit, quod pseudo-Luitprandus in adversariis pag. 512. 597., et pseudo-Flavius *in chronico p.* 273. contendunt, Plinium iuniorem in Creta insula fuisse a Tito ad christiana sacra perductum. Estque illud absurdius, quod Alphonsus Ciacconius sequutus fabulatorum quorumdam fidem, singulari opusculo defendit, Traianum Gregorii magni precibus fuisse poenis solutum, quae sempiternae esse deberent. Atque hausit hoc ille portentum opinionis ex vita Gregorii magni ab Iohanne diacono scripta, et sermone falso adscripto Iohanni damasceno *de defunctis pag.* 584. *tom. i. opp. edit. Lequienii an.* 1712., *Glycae annalibus pag.* 240. *edit. an.* 1660. Consentientes autem ea in re Ciacconius habuit Franciscum de Mendoza *lib. ii. de floribus sacris problem.* vi., Alphonsum Salmeronem tom. xiv. *operum disput.* xxvii. *p.* 235. *seqq. edit. an.* 1601. Sed, ut Alphonsum Tostatum, Dionysium Carthusianum, Dominicum Sotum, Franciscum Suaresium, Robertum Bellarminum, Gabrielem Vegam, Iohannem Beccanum, Possevinum, aliosque viros eruditissimos praetermittam, qui hoc portenti genus evincendum putarunt, ut est etiam animadversum a I. Alberto Fabricio *lib. ii. bibliothecae latinae cap.* xxii. *p.* 479. *edit. an.* 1721., testata res est, oppugnatam fuisse eiusdem fabulae defensores a monachis benedictinis s. Mauri in vita s. Gregor. magni *lib. iii. cap. i. p.* 274. *tom. iv. opp. edit. an.* 1705., Caesare card. Baronio ad an. 119., et ad an. 604. num. xxx. seqq., Leone Allatio *dissert. ii. de libris ecclesiasticis graecor. n.* lxxviii. *p.* 92. *tom. v. biblioth. graecae Iohann. Alb. Fabricii par. ii. edit. an.* 1712., *et lib. i. de consensu utriusq. eccl., et lib. ii. cap. xii. p.* 663. *edit. Colon., et de consensu utriusque eccl. in dogm. de purgator. p.* 140. *edit. an.* 1655., Natali Alexandro saeculo ii. *hist. eccl. par. i. p.* 349. *edit. lucensis an.* 1734., Petro Halloixio *tom. i. de vitis illustr. scriptor. orientalium pag.* 420. *seq. edit. an.* 1633., Dionysio Sammarthano *hist. Gregorii magni p.* 253. *seqq.*, 409. *seqq. edit. an.* 1697., Nicolao Comneno Papadopulo *praenotion. mystagog. e iure canonico p.* 36. *seq. edit. an.* 1697., Michaele Lequienio *in notat. ad Iohann. damasceni tom. i. opp. pag.* 583. *edit. an.* 1712. aliisque, quos recensere non vacat.

(2) Lucius Caecilius *lib. de mort. persecutor. cap.* iii. *p.* 187. *tom. ii. opp. edit. an.* 1748., omnes principes, qui a Domitiano ad Decium vixerunt, nihil esse in christianos molitos statuere videtur: « Rescissis, *inquit*, actis tyranni non tamen in statum pristinum ecclesia restituta est, sed etiam multo clarius, ac floridius enituit, secutisque temporibus, quibus multi ac boni principes imperii clavum, regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa, manus suas in orientem, occidentemque porrexit; ut iam nullus esset terrarum angulus tam remotus, quo non religio Dei penetrasset, nulla denique natio tam feris moribus vivens, ut non suscepto Dei cultu, ad iustitiae opera mitesceret ». Vide Lactantium *lib. vii. cap. xxvi. divinar. instit. pag.* 548. *edit. an.* 1748. *tom. i. opp.*, qua

Aelio Lampridio est, Hadrianum templum Christo servatori extruere, eumque in Deos referre voluisse, idque ne faceret ministros falsorum numinum impedisse, qui dicerent, si ulla dicata Christo templa fuissent, genus hominum universum christianum sine (1) dubio futurum.

Post Hadrianum Antoninus Pius Augustus, quod clamore vulgi

loco habitos fuisse in numero bonorum imperatores quosdam affirmat, qui ante Constantinum floruerant. At negari nullo modo potest, quin Vespasiano, et Tito ante Domitianum, post Nerva, Traiano, Hadriano, Antonino, Commodo, Severo etc. imperatoribus, permulti aut plebis impetu, aut etiam voluntate imperatorum in ius vocati christiani fuerint, excruciatique omni genere suppliciorum. Vide tom. i. p. 124. seqq., sed ita fortasse, dicet quispiam, loquutus Caecilius est, quod post Domitianum, et ante Decium etsi aliqui imperatores in christianos saevierunt, tamen nulli fuerint, qui, edictis vulgatis, praeceperint delendum esse nomen christianorum. At enim edicta fuisse a Septimio Severo scripta circa an. 202. ostensum a nobis est tom. i. p. 137. not. 1. Equidem dictum id arbitror a Caecilio, quod de Caesaribus ageret, qui misero peraerunt posteaquam in christianos omnis saevitiae, crudelitatisque exempla edendo decretis publicis statuissent, cuiusmodi a Domitiano ad Decium nulli fuerunt. Alioqui Caecilius lapsus esset manifesto errore. De Hadriani litteris ad Minucium Fundanum proconsulem Asiae provinciae sic habet Hieronymus in chron. eusebiano p. 168. edit. Pontaci an. 1604. « Quadratus discipulus apostolo- « rum, et Aristides atheniensis noster philosophus li- « bros pro christiana religione dedere compositos, et « Serenus Granius legatus vir apprime nobilis litteras « ad imperatorem misit, iniquum esse dicens clamo- « ribus vulgi innocentium hominum sanguinem con- « cedi, et sine ullo crimine, nominis tantum, et sectae « reos fieri. Quibus commotus Hadrianus Minucio Fun- « dano proconsuli Asiae scribit, non sine obiecto cri- « minum christianos condemnandos, cuius epistolae « usque ad nostram memoriam durat exemplum ». Confer quod extat exemplum in extrema prima apologia Iustini n. lxix. edit. monach. s. Mauri, et Eusebium l. iv hist. cap. ix. p. 153. edit. Cantabr. Vide praeterea Sulpicium Severum lib. ii. hist. cap. xxxi. pag. 381. edit. an. 1552., et Orosium lib. vii. cap. xiii. edit. Havercampi an. 1738. Neque vero Minucio Fundano solum, sed etiam aliis pluribus, qui praefecti provinciis erant, eodem fere modo Hadrianum scripsit, ut est auctor Melito Sardianus apud Eusebium lib. iv. cap. xxvi. pag. 190. « Inter quos « (imperatores) avum tuum Hadrianum, inquit, πολ- « λοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, καὶ Φουνδάνῳ δὲ τῷ « ἀνθυπάτῳ ἡγουμένῳ τῆς Ἀσίας γράφων φαί- « νεται, et pluribus quidem aliis, et Fundano proconsuli « praesidi Asiae scripsisse apparet ». Adeundi Baronius ad an. 128. n. v., et Petrus Daniel Huetius demonstrationis evangelicae prop. iii. num. xx. p. 42. edit. Venet. an. 1733., Pagius ad an. 126. num. iii., et ad an. 134. num. iii.

(1) De templis, quae ab Hadriano extructi coepisse feruntur, sic habet Aelius Lampridius in Alexandro Severo cap. xliii. pag. 993. tom. i. script. hist. Aug. edit. an 1671. « Christo templum facere voluit, eumque in- « ter deos recipere: quod et Hadrianus cogitasse fer- « tur, qui templa in omnibus civitatibus sine simula- « cris iusserat fieri, quae hodie idcirco, quia non ha- « bent numina, dicuntur Hadriani, quae ille ad hoc « parasse dicebatur: sed prohibitus est ab iis, qui con- « sulentes sacra, repererant omnes christianos futuros, « si id optato evenisset, et templa reliqua deserenda ». Negant fidem ei historico adhibendam Casaubonus in notat. in hunc locum Lampridii, Pagius ad an. 134. n. iv., Basnagius in annal. ad an. 125. n. v. Itaque templa Hadrianum aut sibi, aut diis, collaturum deinde in ea simulacra, non Christo extrui iussisse (quae post Hadrianea fuerint appellata, ut est apud Epiphan. tom. i. opp. p. 130. edit. an. 1622.), putant. Silentium autem patrum veterum Iustini, Tertulliani etc., magni esse ad eorum opinionem confirmandam momenti arbitrantur. Contra Petrus Daniel Huetius demonstr. evang. prop. iii. num. xxiii. p. 45., et Dominicus de Colonia soc. I. tom. ii. de la religion chrétienne autorisée par le témoignage des anciens auteurs payens tom. i. p. 13. seq. edit. an. 1718., non esse scriptori ethnico de christianis bene loquenti negandam auctoritatem defendunt. Non omnia patribus innotuisse, quae cogitata, gestaque fuerant tempore superiorum principum. Atque eos adducere hoc generis exempli, ut suam causam tuerentur, non potuisse. Nam iussa ethnica, quod responderent, in promptu. Iussisse quidem Hadrianum templa Christo fieri, sed mutasse consilium. Quod ait Casaubonus de simulacris in eadem templa post inferendis, illud quidem cum Lampridii sententia pugnare. Eum historicum sic statuere, praeceptum ab Hadriano fuisse, ut templa sine simulacris extruerentur. Falsum esse, quod dicitur de iisdem templis ab imperatore sibi destinatis. Spartianum enim, quem Casaubonus testem appellat, extruxisse quidem sibi Hadrianum templa dicere, non extrui iussisse, ut sibi post mortem dedicarentur. Vide Spart. in Hadriano cap. xiii. pag. 126. edit. an. 1671. Videat lector, utro sit harum sententiarum ad veritatem propensior.

rapi in ius nostros, atque incognita caussa damnari intelligeret, cum ad larisseos, athenienses, aliosque scripsisset, tum litteras ad commune (1) Asiae dedit, praecepitque, ne quis christianos religionis caussa punire auderet. Quod si quis fuisset, qui nihilo secius accusandos arbitraretur, is sciret se impune minime laturum (2).

Antonino Pio imperio, atque vita functo, Marcus Aurelius Antoninus, etsi rogatus a nostris etiam atque etiam fuisset, ut ethnicis, qui provinciis praefecti erant, modum saeviendi in christianos, quos innocentes esse cognoverant, facere, rescindique decreta, quae ab ipso publicata (3) esse dicebantur, iuberet: tamen annuendum non putavit, quoad virtutem eorum marcomannici belli tempore (4) perspexit. Itaque hoc principe multi exagitati, spoliati, populique rogatu bestiis obiecti, et lacerati, interfectique christiani (5) fuerunt. Sed prodigio, de quo supra demonstratum est, permotus, sic esse plectendos delatores christianorum sanxit, ut etiam ii, quorum esset nomen ad iudices delatum, poenas abiectae superstitionis deorum (6) luerent. Non enim assentior his, qui a Marco datas fuisse ad senatum litteras censuerunt, quibus significaretur, accusatores christianorum exuri (7) vivos, christianosque dimitti liberos oportere. Nam quae litterae in extrema priore Iustini apologia leguntur, confictae, nescio cuius impostoris fraude, tributaeque Marco iniuria fuerunt, qui ne postremo

(1) Confer quae disputavimus *tom.* I. *p.* 351. *not.* 3., et Eusebium *lib.* IV. *hist. eccl. cap.* XIII. *p.* 139., Melito sardensis apud eumdem Eusebium *lib. eodem cap.* XXVI. *p.* 190. « Pater quoque tuus, *inquit*, (alloquitur autem » M. Aurelium) quo tempore cuncta simul cum ipso » administrabas, scripsit ad civitates, ne contra nos tu» multus concitarent: nominatim ad larisseos, ad thes» salonicenses, ad athenienses, ad universos denique » graecos ».

(2) Sic autem habet apud Eusebium *lib.* IV. *c.* XIII., et in extrema *prior. apolog.* Iustini Antoninus: « Super » quibus plurimi ex provinciis iudices etiam venera» bili patri nostro (Hadriano) scripserunt. Quibus re» scriptum est ab eo, ut nihil omnino molestiae hu» iusmodi hominibus gancrarent, nisi forte arguerentur aliquid adversum statum romani regni moliri. » Sed et mihi ipsi de his quamplurimi retulerunt. Qui» bus ego paternam sequutus sententiam pari mode» ratione rescripsi. Quod si quis perstat huiuscemodi » hominibus ullaque ullo crimine movere negocia, ille » quidem, qui delatus pro hoc nomine fuerit ἀπολε» λύσθω, absolvatur, etiamsi probatus id esse, quod » ei obiicitur, christianus. Is autem, qui crimen obten» dit, reus poenae ipsius, quam obiecit, exsolvet ». Aliquando tamen, antequam de innocentia christianorum acquiesset, in nostros crudelem fuisse Antoninum, ostensum a nobis fuit *pag.* 431. *seq. vol.* I.

(3) Vide *tom.* I. *huius operis p.* 433. *seq.* Non admodum autem profecisse patres, qui Marcum oraverant, ut suis praesidibus, plebique finem vexandi nostros facere iuberet, constat ex *lib.* IX. *operis eiusdem Marci* de sua vita, quem extremis imperii annis scripsit. Consule *tom.* I. huius operis loco mox indicato.

(4) Consule *tom.* I. *huius operis p.* 364. *seq.*

(5) Vide tom. eumdem p. 434. seq.

(6) Tertullianus *apolog. cap.* V. « Litterae, *inquit*, » Marci Aurelii imperatoris requirantur, quibus illam » germanicam sitim, christianorum forte militum preca» tionibus, impetrato imbri, discussam contestatur. Qui » sicut non palam ab eiusmodi hominibus poenam di» movit, ita alio modo palam dispersit, adiecta etiam » accusatoribus damnatione, et quidem tetriore ». Vide quae dixi *tom.* I. *p.* 384. *seq.*

(7) Vide *loc. cit. tom.* I. *huiusce operis.*

quidem imperii tempore deterrendos a maleficio ethnicos putabat (1).

Multo aequior Commodus (2) christianis fuit. Quum enim initio imperii accepisset, agi in eos a praesidibus, populoque crudeliter solere, idque iam aegre tulisset; nolle se dixit, ut quisquam in posterum tempus condemnaretur, qui nullo esset scelere implicatus, quod reipublicae afferre detrimentum posset. Non enim religionis, quae nihil mali contineret, sed flagitiorum reos extremo supplicio affici debere.

Atque Septimius Severus (3), cum primum potitus imperio est, pari aequitate in christianos utendum existimavit. Igitur eorum aliquos in suis aedibus versari, palamque profiteri christianismum permisit. Cumque memor esset beneficii, quod a Proculo, qui *toparcion* vocari consueverat, accepisset (prodigio enim Caesarem, cum esset privatus, adversaque valetudine laboraret, sanaverat), ei ad se adducto, secum ut semper in palatio maneret, potestatem fecit. Quin etiam Caracallam filium (4) nutrice uti christiana voluit, ac viros, feminasque omnes, quas, ut erat a Christo constitutum, vivere cognorat, non modo non laesit, sed etiam laudavit, populoque furenti, ne quid in eos mali auderet (5), praecepit. Sed cum mutata deinde voluntate, acerbe, crudeliterque de christianis decrevisset, et puerum, qui cum Antonino Caracalla educatus fuerat, ob religionem caedi iussisset, id graviter

(1) Ex loco Tertulliani modo recitato plane colligitur, litteras ad senatum, quae Marco Aurelio tribuuntur, in spuriis esse numerandas. Adiectae autem illae a scriba, nescio quo, extremae priori apologiae Iustini martyris fuerunt. Nam iis in litteris sic habetur. „Quod si quis „ inuantus fuerit crimini dare cuipiam, quod christianus sit, ei quidem, qui in crimen vocatur, manifestum fieri volo, nihil aliud obiectum esse, quam quod „ christianus tantum sit, eum autem qui christianum „ accusavit, vivum exuri: illum qui christianum se esse „ professus fuerit, periculo omni, quod ob eam rem ei „ credebatur, liberatum is, cui provincia commissa est, „ nequaquam ad poenitentiam adigat, aut libertatem ei „ adimat. Haec autem sic etiam sanciri volo, atque hoc „ meum edictum in foro divi Traiani proponi, ut legi „ possit „. Quis vero non animadvertat falsa haec esse, et cum historia, et loco mox relato Tertulliani pugnantia? Vide tom. 1. *huius op. p.* 383., Scaligerum *in animadvers. ad Euseb. p.* 222., et Christophorum Cellarium *diss. de primo principe christiano* §. XVIII.

(2) Vide *tom.* 1. *huius op. p.* 385. *not.* 3., *et p.* 436. *not.* 2.

(3) De Septimio Severo Tertullianus *lib. ad Scapulam cap.* IV. *pag.* 71. *edit. novae Venet.* „ Ipse etiam Severus „ pater Antonini christianorum memor fuit. Nam et „ Proculum christianum, qui toparcion cognominabatur, Evhodiae procuratorem, qui eum per oleum aliquando curaverat, requisivit, et in palatio suo habuit „ usque ad mortem eius, quem et Antoninus optime „ noverat, lacte christiano educatus. Sed et clarissimas „ feminas, et clarissimos viros, Severus sciens huius sectae „ esse, non modo non laesit, verum et testimonio exornavit, et populo furenti in nos palam restitit „. Sed quid Severus post gesserit anno circiter imperii x. cognoscet lector ex iis, quae disputata sunt tomo superiore *p.* 437. *seqq.*

(4) *Lacte christiano educatum* fuisse scribit *ibid.* Tertullianus.

(5) Vide mox allatum Tertulliani testimonium.

adeo Antoninus tulit, ut diu non modo non alloqui, sed ne dignari quidem patrem aspectu vellet (1).

Iuliam Mamaeam Alexandri Severi matrem fuerunt, qui christianam religionem coluisse (2) arbitrarentur. Quorum ex eo in primis orta sententia est, quod eius insignem in nostros fecisse benevolentiam constaret. Igitur eum singulari apud filium auctoritate valeret, ipsaque per se moderari rempublicam videretur, actum hinc est, ut nostri in honore haberentur, templaque imperatoris voluntate extruerent, in iisque sine metu (3) congregarentur. Iam vero Alexander, etsi erat superstitione deorum imbutus, tamen Christo rem divinam (4) ethnicorum more facere, et praecepta quaedam (5) morum, quae a nostris coli perspiciebat, probare, eaque palam enunciare, ut a suis etiam colerentur, solebat. His ille moribus eum vixisset, Maximino successori, qui male in ipsum esset animatus, occasio saeviendi in christianos fuit (6).

Sublato Maximino, Gordianoque Augusto interfecto, Philippus arabs adeptus imperium est. Is quum christianis partibus stude-

(1) Spartianus in *Caracalla cap.* I. *pag.* 707. *edit.* an. 1671. „ Septennis puer, *inquit*, cum collusorem suum „ puerum ob iudaicam religionem gravius verberatum „ audisset, neque patrem suum, neque patrem pueri, „ vel auctorem verberum diu respexit „. Sed de Severo consule Tillemontium in *vit. imperator.* tom. III. *edit. Paris. p.* 1. *seqq.* 59. *seq.*, et Samuelem Petitum *comment. de legibus atticis p.* 301, et diatriba *de iure, principum edictis, ecclesiae quaesito, p.* 60. 64, et Baronium ad an. 195. num. IV.

(2) Eusebius *lib.* VI. *hist. cap.* XXI. *p.* 285. *edit. Cantabrig.* „ Mater Alexandri imperatoris Mamaea nomine, „ pia in primis, ac religiosa femina, cum Origenis nomen „ ubique iam celeberrimum haberetur, adeo ut ad ipsius „ quoque aures delatum esset, conspectu eius frui, et „ scientiam rerum divinarum, quam omnes in eo viro „ magnopere admirabantur, certissimo experimento cognoscere concupivit „. Similia scribit Hieronymus *de viris illustribus cap.* LIV. *pag.* 116. *edit. Mart. tom.* IV. *opp. par.* II. Hinc factum est, ut christiana ab aliquibus appellata eadem imperatoris mater fuerit, qui cernerent piam fuisse ab Eusebio, atque religiosam vocatam. Vide Orosium *lib.* VII. *cap.* XVIII. *edit. Havercampi p.* 507. *seq.* Sed de Mamaea videndi Baronius ad an. 220. n. VI., Tillemontius *tom.* III. *vit. imp. p.* 457. *seq. edit. Paris.*, Orsium *hist. eccl. tom.* III. *p.* 46. *seq. edit. primae*, Tristanus *in imp. rom. p.* 521. *tom.* II., Christ. Kortholtus *diss. hist. de Phil. Alex. Mamaea etc. christianismo edit.* an. 1667, Spanhemius iunior *tom.* II. *opp. p.* 405., ex quibus etiam cognosceret lector defecisse postmodum eam a recta institutione vitae.

(3) Lampridius in vita Alexandri Severi *cap.* XLIX. *p.* 1003. *edit.* an. 1671. „ Cum christiani quemdam lo„ cum, qui publicus fuerat, occupassent, *inquit*, contra „ popinarii dicerent, sibi eum deberi; rescripsit, me„ lius esse, ut quomodocumque illic Deus colatur, quam „ ut popinariis dedatur „. Vide Baronium ad an. 224. num. IV., Tillemontium in Alexandri *vita tom.* III. *eod. p.* 463. *seq.* Verum de hac re erit in libro de sacris aedificiis copiosius disserendum.

(4) Lampridius in vita Alexandri Severi *cap.* XXIX. *p.* 930. *seq.* „ Matutinis horis in larario suo, in quo et „ divos principes, sed optimos, electos, et animas sanctiores, in queis et Apollonium, et quantum scriptor „ suorum temporum dicit, *Christum*, Abraham, et Or„ pheum, et huiusmodi deos habebat, ac maiorum effi„ gies, rem divinam faciebat etc. „.

(5) Idem Lampridius *cap.* LI. *pag.* 1007. haec per praeconem clamare solitum Alexandrum Severum scribit, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. Idem cap.* XLIII. *p.* 993. „ Christo templum facere voluit, eumque inter „ deos recipere, quod et Hadrianus cogitasse fertur „. *Cap.* XXII. *p.* 914., iudaeis privilegia reservavit, christianos esse passus est.

(6) Eusebius *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* XXVIII. *pag.* 293. „ Caeso, *inquit*, Alexandro ..... in eius locum succedit „ Maximinus (an. 235.), qui gravi odio successus adver„ sus familiam Alexandri, in qua plerique erant chri„ stiani, persecutionem excitata, solum ecclesiarum antisti„ tes, ut pote praedicationis evangelicae auctores, interfici iussit „.

IMP. PHILIPPVS AVG.
SAECVLVM NOVVM
SAECVLARES AVGG
SAECVLARES AVGG
SAECVLARES AVGG
SAECVLARES AVGG
IIII
SAECVLARES AVGG
X
SAECVLARES AVGG
COS III
S C
IMP CAES M IVL PHILIPPVS AVG
SAECVLVM NOVVM

ret, non aliquos veterum modo, sed novos etiam quosdam scriptores induxit, ut eum, eiusdemque nominis filium Augustum christianos fuisse defenderent. Placuit ea sane aliquando Baronio (5), Petro Danieli Huetio (6), Iohanni Rodolfo Wetstenio (7), Stephano Moynio (8), aliisque (1) sententia. Momenta autem rationum, quibus permoti sic esse statuendum iudicaverunt, haec erant omnino. I. Eusebio caesariensi, nisi gravissima monumenta postulent, numquam esse in hoc genere denegandam fidem. Scriptum autem fuisse ab Eusebio (2) in historia, utrumque Philippum nomen christianae religioni dedisse. II. Eiusdem rei Dionysium (3) alexandrinorum episcopum testem esse, cui scriptori et gravi, et aequali temporum illorum qui repugnet, hunc contra praecepta criticae facultatis agere. III. His illis duobus, quos diximus, Chrysostomum (4), Hieronymum, Orosium, et Vincentium lirinensem accedere. IV. Acta Pontii (5) martyris, quem cum Philippis vixisse ferunt, idipsum omnino flagitare. Quod si vitiata multis partibus sunt, non hinc esse continuo consequens, contemni eadem oportere. V. Nihil esse praeterea, quod efficere plane possit, numquam Philippos induxisse animum, ut christianam

(1) Ad ann. 246. n. ix.

(2) Origenianor. *lib.* I. *cap.* III. *num.* IV.

(3) Ad libros Origeni adscriptos contra marcionitas *in praefat. p.* 8. *seqq. edit. an.* 1674.

(4) Not. *ad varia sacra p.* 1106. *seqq.*

(5) Bollandiani *tom.* II. *ianuar. ad d.* XX. *pag.* 255., Petrus Taffinus soc. I. *de anno, et ludis saecular. tom.* VIII. *antiquit. romanar., edit. batavae Graevii p.* 687., Natalis Alexander *hist. saec.* III. *p.* 669. *edit. lucensis an.* 1734., aliique, quos numerat Campinus disquisitione de duobus emblematibus in cimelio cardinalis Carpinei asservatis *edit. romanae an.* 1691.

(6) Eusebius *lib.* VI. *hist. cap.* XXXIV. *pag.* 299. Τοῦτον κατέχει λόγος χριστιανὸν ὄντα, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ὑστάτης τοῦ πάσχα παννυχίδος, τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν τῷ πλήθει μετασχεῖν ἐθελῆσαι. οὐ πρότερον δὲ ὑπὸ τοῦ τηνικάδε προεστῶτος ἐπιτραπῆναι εἰσβαλεῖν. ἢ ἐξομολογήσασθαι, καὶ τοῖς ἐν παραπτώμασιν ἐξεταζομένοις, μετανοίας τε χώραν ἴσχουσιν, ἑαυτὸν καταλέξαι. ἄλλως γὰρ μὴ ἄν ποτε πρὸς αὐτοῦ, μὴ οὐχὶ τοῦτο ποιήσαντα. διὰ πολλὰς τῶν κατ' αὐτὸν αἰτίας παραδεχθῆναι. „ Hunc „ (Philippum) fama fert, christianum existentem, in „ postrema paschae vigilia precationum in ecclesia participem simul cum reliquo populo fieri voluisse. Sed „ episcopum, qui tunc ecclesiae praeerat, non prius „ illi aditum permisisse, quam confessionem scelerum „ fecisset, iisque, qui lapsi fuerant, et in poenitentium ordine stabant, sese adiunxisset. Alter enim „ numquam certe, nisi id prius fecisset, admissus fuisset propter multa, quae perpetrarat, flagitia „.

(7) Dionysius alexandrinus apud Eusebium *lib.* VII. *hist. eccl. cap.* X. *pag.* 331. *edit. Cantabr.* „ Neque enim „ ullus superiorum principum, ne illi quidem ipsi, qui „ palam christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate, „ ac benevolentia nostros complexus est „. Consule Pagium ad an. 253. n. IX.

(8) Chrysost. *homil. de s. Babyla m. tom.* II. *opp. p.* 545. *seq. edit. montfauconianae*, Hieronymus *in chronic. Euseb. edit. Pontaci pag.* 177., Orosius *lib.* VII. *cap.* XX. *p.* 513. *edit. Havercampi*, Vincentius lirinensis in commonitorio *cap.* XXIII. *p.* 75. *tom.* IV. *bibl. pp. edit. Paris. an.* 1589. Consule Tillemontium *tom.* III. *hist. imperat. p.* 130. *edit. Paris. an.* 1702.

(9) Consule acta s. Pontii apud Baluzium *tom.* II. *miscellaneorum p.* 130. *seq.*, et Bollandianos *tom.* III. *martii ad d.* XIV. *p.* 276.

religionem profiterentur. Contra Iosephus (1) Scaliger, Christianus Kortholtus (2), Antonius Pagius (3), Christophorus Cellarius (4), Fridericus Spanhemius (5) filius, Benedictus (6) Pictetus, et Thomas Vincentius (7) Monelia ordinis praedic., cum multa esse in vetere historia viderent, quae impedirent, quo minus Huetio, ceterisque, quos supra numeravi, assentirentur, de libris scribendis cogitarunt, quibus eam opinionem refellerent. Igitur assequi se nullo modo posse dixerunt, quemadmodum christianis annumeratus fuerit is, qui non solum cum in oriente ageret, sed etiam cum Romam venisset, rem divinam falsis divinitatibus fecit (8), ludos saeculares celebravit, qui pleni crudelitatis, et superstitionum (9) erant. Incredibile praeterea videri, cudi iussu imperatoris christiani nummos potuisse, in quibus ipse, filiusque sacrificantes (10) exhiberentur. Factum id vero a Philippo fuisse, cuius etiamnum eius generis nummi circumferuntur. Igitur lapsum

(1) Ad chronicon Eusebii n. MMCCLX. *pag.* 234. edit. an. 1658.

(2) De persecutionibus ecclesiae *cap.* VIII. *pag.* 305. *seqq.*, et dissert. historica de Philippi arabis, Alexandri, Mamaeae christianismo, edit. *Kilon.* an. 1667.

(3) Ad an. 244. n. V. seq., 247. n. VI. seq.

(4) Dissert. de primo principe christiano ec. p. 322. seq. n. XXI

(5) Tom. II. opp. pag. 400. seqq.

(6) Dissertatione contra p. Fayum.

(7) Dissertat. de religione utriusque Philippi *pag.* 1. *seq. edit.* rom. an. 1741. His accedant Samuel Basnagius *tom.* II. *de annal. p.* 333. *seqq.*, Iohannes Andreas Bosius *exercit.* II. *de pontificat. max. rom. imperat. tom.* V. *antiq. roman. edit. batav. Graevii p.* 290., Franciscus Blanchinus ex Pagio *tom.* II. *Anastasii in observat. ad s. Fabiani vitam p.* 190. *seq. edit. rom.* an. 1723.

(8) Ita quidem postulat nummus, quem exprimit figura II. tab. VII., quem hoc loco apponi curavimus, et de quo suus erit disserendi locus.

(9) Victor *in epit. pag.* 540. *tom.* I. *hist. rom. script. ad an.* 1588. « Adeo severi, et tristis animi fuit (Philippus iunior), ut patrem ludis saecularibus petulantius cachinnantem, quamquam adhuc tener, vultu notaverit averso ». Quanta autem in hisce ludis superstitio esset, et quot signa saevitiae, et crudelitatis, cognosci potest ex verbis Capitolini in *Gordiani vita pag.* 132. *tom.* I. *script. hist. aug. edit. an.* 1671. « Fuerunt sub Gordiano Romae elephanti XXXII., quorum ipse XII. miserat, Alexander X., alces X., tygrides X., leones mansueti LX., leopardi mansueti XXX., belbi, idest hyaenae X., Gladiatorum fiscalium paria M., hippopotamus, et rhinoceros unus, archoleontes X., camelopardali X., onagri XX., equi feri XL., et cetera huiusmodi animalia innumera, et diversa, quae omnia Philippus ludis saecularibus vel dedit, vel occidit. Has autem omnes feras mansuetas, et praeterea efferas parabat ad triumphum persicum; sed votum publicum nihil valuit; nam omnia Philippus haec exhibuit saecularibus ludis, et muneribus, atque circensibus, cum millesimum ab urbe condita annum in consulatu suo, et filii sui celebravit ». Confer Moneliam *loc. cit. cap.* II., quo loco demonstrat: *Philippum cum filio annum, ludosque saeculares celebrasse, idque cum christiana religione pugnare.* Confer praeterea *fig.* I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII. *tab.* VII. *mox laudatae.* Consule etiam *cap.* IV. eiusdem diss. monelianae, quo demonstratur, *Philippos imperatores nulla necessitate compulsos, sed libentes, volentesque annum saecularum celebrasse.*

(10) Nummus maximi moduli ex duobus metallis, ut Franciscus Baldinus censet, conflatus flavo atque rubeo, qui figura II. tab. VII. exhibetur, quique cum trecentis aliis ex museo eminentissimi cardinalis Alexandri Albani in bibliothecam vaticanam translatus est, exprimit Philippos patrem, atque filium in adito templi ornatissimi, octo columnis suffulti, rem divinam facientes, tibicine, popa, et victimario adstantibus, binisque aliis superstitiosi cultus administris, cum inscriptione SAECVLVM NOVVM. Ex eo nummo quam essent superstitiosi Philippi constat. Nam eius est generis, qui non senatus consulto, ut sunt aerei nummi primae, atque secundae formae, sed ex iis maximi moduli, quae unius imperatoris iussu, auctoritateque cusi, amicis, et viris dignitate praestantibus distribuebantur.

errore fuisse Leontium (1) antiochenum, qui eum quo tempore Antiochiae agebat, adeoque iam usque ab initio imperii, christianum fuisse affirmavit. Quid enim? A christiano ne quisquam putet, ubi ad urbem pervenit, sacrificia fuisse falsis numinibus procurata? Nam Eusebium, cui sane plurimum de ecclesiasticis rebus credendum est, nihil certi statuere. Etenim quod una fama, sermoneque aliquorum elatum in populum fuisse scribit (2), hoc scilicet uti certum, atque testatum concedi non oportere. Nihil esse in chronico eusebiano (3) adversae caussae patronis praesidii. In libris de vita (4) Constantini ab eodem caesariensi epi-

(1) Sic enim scribit auctor chronici paschalis ad *olympiada* CCLVII. *pag.* 270. *edit. Paris. an.* 1688. » Ex » maiorum relatione et hoc de s. Babyla ad alios per» venit, ut iis, qui ante haec tempora vixere, narra» vit beatus Leontius Antiochiae episcopus (beatum » vocat hominem arianum). Hic Decius s. Babylam, non » solum quod christianorum religionem profiteretur, » interfecit, sed et quod imperatoris Philippi uxorem, » atque adeo ipsum Philippum utrumque christianum » ab aedis sacrae ingressu arcere esset ausus, propter » perpetratum a Philippo crimen, quod eiusmodi fuit. » Philippus iste iunior, cum praefecturam praetorii, » imperante illius decessore Gordiano, gereret, com» mendatum sibi, ac suae tutelae datum a Gordiano » filium, ipso Gordiano imperatore mortuo, interfecit, » ac imperium arripuit ». Quam multa paucis verbis peccata! An Gordianus tutelam filii puero commendasset, qui vix loqui per aetatem poterat? Iam vero praefectus ne puer Philippus praetorio fuisset? Equidem tam turpiter erranti chronographo nemo, ut opinor, prudens assentietur.

(2) Consule supra recitatum Eusebii locum. Ex eo cognosces fama ne, an veritatis vi fuerit permotus, ut scriberet. Atque est illud praeterea animadvertendum, Eusebium, Leontium etc. tritum aliquorum sermone fuisse dicere, Philippum utrumque christianismum fuisse professum, antequam Romam venisset. At componi haec cum ludis saecularibus nullo modo possunt, qui, ut est dictum, pleni erant saevitiae, et impietatis.

(3) Chronicon Eusebii vitiatum est multis partibus, et nemo harum rerum peritus inficiatur. Igitur qui *historiae, librisque de vita Constantini* chronicon anteponunt, nae hi vehementer labuntur. Adeundum chronicon ipsum ad annum Abrahami 2260. *pag.* 177. *edit. Pontaci.*

(4) Eusebius *lib.* IV. *de vita Constantini cap.* LXII. *pag.* 662. *edit. Cantabrig.*, καὶ δὴ μόνος, inquit, τῶν ἐξ αἰῶνος αὐτοκρατόρων Κωνσταντῖνος Χριστοῦ μαρτυρίοις ἀναγεννώμενος ἐτελειοῦτο. θείας τε σφραγῖδος ἀξιούμενος, ἠγάλλετο τῷ πνεύματι. » Solus igitur ex omnibus, qui umquam fue» runt, imperatoribus Constantinus in Christi marty» riis renatus, perfectus est, et divino signaculo dona» tus, exultavit spiritu ». Idem est memoriae traditum a Lactantio in prooemio divinarum institutionum *lib.* I. *cap.* I. *p.* 4. *edit. opp. an.* 1748. *tom.* I. „ Constantine, „ *inquit*, imperator maxime, qui primus romanorum „ principum, repudiatis erroribus, maiestatem Dei sin„ gularis ac veri et cognovisti, et adorasti „. De hoc loco vide adnot. Dufresnii *ibid. ad lin.* 17. Rursum Lactantius *lib.* VII. *cap.* XXVI. *pag.* 588. „ Nec immerito, „ *subdit*, rerum dominus, ac rector te potissimum „ (Constantine) delegit, per quem sanctam religionem „ suam instauraret; quoniam unus ex omnibus exti„ tisti, qui praecipua virtutis, et sanctitatis exempla „ praeberes, quibus antiquorum principum gloriam, „ quos tamen fama inter bonos numerat, non modo „ aequares, sed etiam, quod est maximum, praeteri„ res. Illi quidem natura fortasse tantum similes iusti„ fuerunt. Qui enim moderatorem universitatis Deum „ ignorat, similitudinem iustitiae assequi potest, ipsam „ vero non potest „. S. Ambrosius oratione in funere Theodosii an. 395. habita *tom.* II. *opp. pag.* 1209. *edit. Paris. monach. s. Mauri.* „ Adhaeret, *inquit*, Constanti„ no, cui licet baptismi gratia in ultimis constituto om„ nia peccata dimiserit, tamen quod primus imperato„ rum credidit, et post se haereditatem fidei principi„ bus dereliquit, magni meriti locum reperit „. Sulpicius Severus *lib.* II. *hist. p.* 151. *edit. antuerp. an.* 1574. „ Constantinus, *inquit*, rerum potiebatur, qui primus „ omnium romanorum principum christianus fuit „. Auctor *actor. s. Pachomii apud Bollandianos tom.* III. *ad d.* XIV. *mensis maii p.* 296. „ Cum finem, *inquit*, accepis„ set persecutio, regnavit Constantinus m. imperato„ rum romanorum primus christianus „. Theodoritus *lib.* I. *hist. cap.* XXXIII. *p.* 242. *edit. Cantabrig.*, sic habet: „ Ante Constantini maximi principatum, quotquot ro„ mani imperatores fuerunt, adversus pietatis cultores „ furere non destiterunt „. Quae postrema verba in Philippos etiam cadere possunt, quamquam ii animo a

scopo demonstrari, quis tandem primus fuerit principum christianorum. Ac ne in cogitationem quidem cadere, ut qui ante Constantinum nullum fuisse imperatorem dixit, qui nostris se sacris addixerit, idem affirmarit, Philippum non modo in baptizatorum, sed etiam in poenitentium numero fuisse. Dionysium alexandrinum aut praetermisisse quod erat de Philippi religione, aut si quidquam dixit, non sua, sed aliorum opinione dixisse. Eum namque episcopum sic habere: fuisse aliquos imperatores (1), qui christiani esse dicerentur. Haec ut Philippis, ita Alexandro Severo accommodari posse, quem postremum ethnici devotum fuisse Christo arbitrabantur. Acta martyris Pontii referta esse ineptissimis (2) fabulis, indignaque videri, quibus fides adhibeatur. Quotum enim quemque esse, qui gentem romanam pene universam, Philippo imperatore, christianam fuisse factam existimet? Ac si minus id verisimile sit, ne illud quidem, quod est de Philippo, persuaderi cuiquam diligenti, et perito antiquitatis viro posse. Haec ab se non eo consilio praedicari, quo Pontium ex albo sanctorum martyrum expungi velint. Eiusdem esse generis *acta Babylae*, et si quae eorum similia circumferuntur. Atque eis, qui fidem adiungant, hos contra leges criticae facultatis agere, qui fabulas anteponant auctoritati gravissimorum (3) historicorum. Iohannem Chrysostomum nihil de Philippo (4) agere, miscereque nonnulla, quae cum monumentis eorum temporum pugnare videantur. Nam Orosium, et Vincentium (5) lirinensem (hieronymiano enim,

christianis alieno non essent. Nam iis imperantibus dira est in nostros homines ab alexandrina plebe tempestas concitata, cuius coercere eius impetum principes ipsi curaverint. Consule s. Dionysii alexandrini epistolam ad Fabium antiochenum apud Eusebium *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* XLI. *p.* 304. *seqq. edit. Cantabrig.*, et Moneliam *dissert.* supra indicato *cap.* VI. *p.* 45. *seqq.*

(1) De loco Dionysii, quem supra retulimus, sic statuit Pagius, et quidem recte, ad an. CCLIII. num. XX. „ Utrumque Philippum intelligere videtur. Aliqui tamen Philippum patrem, et Alexandrum Severum, „ qui imaginem Christi habuit in larario suo, intelligunt. Hos non reipsa, sed tantum existimatione „ fuisse christianos, dicit Dionysius „. Vide Moneliam *ibid. p.* 7.

(2) Acta s. Pontii plena esse fabularum, cuique eadem legenti plane constabit. Confer Bollandianos *t.* III. *maii ad d.* XIV. *p.* 272, et Moneliam *ibid. cap.* II. *pag.* 9. *seqq.* Quod ipsum est de actis s. Babylae concedendum. Ea referunt Bollandiani *tom.* II. *ianuar. ad d.* XXIV. *p.* 571. *seqq.* Consule Moneliam *ibid. p.* 9. *seqq.*

(3) Vide not. 4. p. superior.

(4) Vide Moneliam *ibid. cap.* II. *p.* 11., et Chrysostomum ipsum loc. cit. ubi, „ Neque, *inquit*, ipsi ad imperatoris quidem emolumentum libertas profuit . . „ Quasi enim abunde satis ad impietatem non esset homicidium patrasse, et fronte perfricta in Dei templum „ insiluisse, sic homicidio priori et alterum adiecit homicidium ... Et erat profecto pueri caedes prior posteriori miserabilior. Babylae autem caedes posterior „ priori scelestior „. Consule Tillemontium *tom.* III. *hist. imp. p.* 497. *seqq. edit. an.* 1702., ubi quaedam in hoc loco Chrysostomi esse fatetur, quae tam sint implicata, ut explicari nullo modo possint.

(5) Orosius enim contra veterum fidem confidenter ponit, quod Dionysius, Eusebiusque dubitanter famam solum circumferri scripserunt. Vincentius autem lirinensis epistolam praeterea a Philippo ad Origenem fuisse da-

vel eusebiano potius (1) chronico aliqua esse sequente aetate adiecta), qui multo plura de Philippis dixerint, quam essent ab Eusebio, atque Dionysio commendata memoriae posterorum, neque tam veteres esse, neque tanta existimatione valere, ut (reiectis Eusebio, Lactantio, Ambrosio, quorum est de Constantino primo christiano imperatore perspicua sententia, missisque argumentis, quae e ludis, sacrificiisque petuntur) his tantum, eorumque aequalibus esse auctoritatem adiungendam, et fidem putent. Sciant praeterea, qui Philippi defensionem suscipiunt, non tam hebetes esse se, neque tam imperitos rerum, ut ignorent, esse aliquos, qui cum nummos Philippi repererint, in quibus arca, atque columba exprimi videantur, concludendum existimarint, eum, qui noachicum diluvium (2) noverit, fuisse initiatum mysteriis christianorum. Sed hanc rationem concludendae sententiae, si quid habeat virium, hoc item efficere, ut sit in christianis Septimius Severus (3) etiam numerandus, cuius similis nummi extant, quemque plane liquet acerrimum fuisse nostrorum hominum inimicum. Praetermitti ab se, quae de apotheosi Philippi (4) ab antiquitatis cultoribus produci solent. Se namque, qui monumenta habeant in promtu, quae demostrent, quid vivo Philippo gestum sit, his scilicet non egere, quae mortuo eodem principe peracta a romanis essent.

Sublatis Philippis, vexati exagitatique, ut demonstratum alio loco est, nostri a Decio (5), deindeque a Valeriano fuerunt. Post Gallienus, cum potitus imperio fuisset, intellexissetque quam caste, integreque christiani vivere solerent, binis edictis, ut eis templa, et coemeteria restituerentur (6) praecepit. Inde Claudius II.

tem commentum sit, christiani magisterii auctoritate. Quod cum ab Eusebio, aliisque antiquis, qui sunt res Origenis persequuti, dictum numquam sit, nullam meretur fidem.

(1) In chronico enim Eusebiano scripta haec sunt, quod esse multis locis editum constat.

(2) Vide tab. III. fig. II.

(3) Confer tab. VII. fig. I., sed hic nummis deucalioneum diluvium significatur. Vide Monelium *ibid. cap. ult. p.* 56. *seq.*

(4) Adeundus Monelius *ibid cap.* II. *p.* 43. *seq.*

(5) Tom. I. p. 443. seq.

(6) Confer Eusebium *lib.* VII. *hist. cap.* XIII. *p.* 340. *edit. Cantabrig.* Quo loco edictum refert, quod sic habet: « Imperator Caesar Publius Licinius Gallienus, Pius, » Felix, Augustus, Dionysio, Pinnae, Demetrio, et ce» teris episcopis salutem. Meae munificentiae benefi» cium per universum orbem divulgari praecepi, ut » qui loca illa religiosa, quae spectant ad christianos, » obtinent, ab illis statim discedant. Et propterea vos » mearum litterarum exemplari uti poteritis, quo ne» mo deinceps vobis quidquam faciat molestiae. At» que istud, quod nunc libere, et pro arbitratu a vo» bis expleri queat, iam pridem a me erat concessum. » His de causis Aurelius Cyrenius, qui summam rerum » secundum me administrat, litterarum etiam exem» plar conservavit ».

principatum adeptus est, quo imperatore non pauci nostrorum hominum religionis caussa interfecti (1) sunt. Aurelianus initio imperii nihil contra Christi sectatores agendum (2) existimavit. Immo vero cum de Paulo samosateno ortae contentiones esse, episcoposque in eam sententiam conspirasse perspiceret, ut de sede antiochena impium haeresiarcham pellendum arbitrarentur, eis, qui ad se confugerant auxilium postulatum, respondit, ei se antistiti domum ecclesiae daturum, ad quem italici, romanusque in primis episcopus scripsissent (3). Sed extremo principatus tempore ab improbis, nescio quibus, hominibus (4) circumventus, leges vulgavit, quibus statuit, quaerendos esse christianos ad necem, quasi sacrilegi, et reipublicae hostes essent. Respirarunt tamen aliquanto nostri sub Tacito, deinde sub Probo, post sub Caro Augustis, ita ut non pauci eorum in aedibus principum degerent, ius dicerent, provincias administrarent, omnes autem religionem, cui se addixerant, palam, aperteque profiterentur. Atque ita quidem sese res nostrae aliquamdiu, Diocletiano, et (5) Maximiano Herculio imperatoribus, habuerunt, quoad Galerii Maximiani Caesaris scelere (6) permoti principes ipsi sunt, ut nomen christianorum delere statuerent (7).

Maxentius Maximiani Herculii filius, cum primum tyrannidem occupavit, ut sibi plebem conciliaret, cuius magnam partem christianis partibus studere cognoverat, a sacris se nostris minime

(1) De Valeriano, qui initio nobis faverit, vide Eusebium *lib.* VII. *cap.* X. *p.* 331. *edit. Cantabrig.* De Claudio vide quae diximus *tom.* I. *p.* 447.

(2) Vide Eusebium *lib.* VII. *cap.* XXX. *pag.* 364. *edit. Cantabrig.*

(3) Confer Eusebium *ibid.*

(4) Consule *tom.* I. *huius op. p.* 457.

(5) Eusebius *lib.* VIII. *cap.* I. *p.* 375. *edit. Cantabrig.* « Qualem quantamque gloriam, *inquit*, simul ac libertatem doctrina vera erga supremum Deum pietatis a Christo primum hominibus annunciata apud omnes graecos pariter, et barbaros ante persecutionem nostra memoria excitatam consecuta sit, nos certe pro merito explicare non possumus. Argumento esse possit imperatorum benignitas erga nostros, quibus regendas etiam provincias committebant, omni sacrificandi metu eos liberantes ob singularem, qua in religionem nostram affecti erant, benevolentiam. Quid opus est dicere de iis, qui in imperatorum palatiis versabantur? Quid de imperatoribus ipsis? Qui domesticis suis, eorumque uxoribus, liberis, ac servis ea, quae religionis suae erant, tam verbis, quam factis libere exsequendi coram semetipsis potestatem dederant ... Similiter et singulis ecclesiarum antistitibus summum honorem, cultum, ac benevolentiam ab omnibus tam privatis, quam provinciarum rectoribus deferri vidisses. Iam vero quis innumerabilem hominum quotidie ad fidem Christi confugientium turbam, quis illustres populorum concursus in aedibus sacris cumulate possit describere? Quo factum est, ut priscis aedificiis iam non contenti, in singulis urbibus spatiosas ab ipsis fundamentis extruerent ecclesias. Atque haec progressu temporis increscentia, et quotidie in maius, ac maius proficientia, nec livor ullus atterere, nec malignitas daemonis fascinare ... potuerunt etc. ». Consule Lucium Caecilium *lib. de mortibus persecutor. cap.* XI. *et seq. tom.* II. *p.* 197. *edit. an.* 1748.

(6) Vide Eusebium *ibid.*, et Caecilium *ibid.*

(7) Consule quae dixi *tom.* I. *p.* 251. *seqq.*

esse alienum simulabat. Itaque cavit, ne quis christianorum quemquam iniuria afficere auderet (1).

Huius est quidpiam simile factum a Galerio Maximiano. Nam is, cum sibi esse iratum Deum animadvertisset, timeretque, ne poenas graviores ob vexatos christianos daret (adversa enim valetudine laborabat), legem tandem scripsit, qua integrum esse christianis sanxit, suis institutis vivere, aedes sacras habere, in quibus congregarentur, et divino numini pro imperatoribus, saluteque reipublicae preces adhiberent, modo ne quid flagitiose, scelesteque molirentur (2), et agerent. Maximinus, qui id aegerrime tulerat, neque tamen abrogare audebat, hoc praesidibus tantum voce, non scripto edixit, ut caverent, ne quis christianus religionis caussa (3) condemnaretur. Paullo aequius fuit edictum, quod aliquanto post per Sabinum praefectum praetorio, ut nostris rem gratam faceret (4), publicavit. Sed extremum, quod non diu ante mortem dedit, eiusmodi fuit, ut eo ethnici omnia, quae ablata, occupata, vendita, aut dono alicui data essent, ecclesiis restituere cogerentur.

Postremus principum romanorum, qui cum deorum superstitione tenerentur, tamen edicta pro christianis ediderant, quibus ethnicorum in nos impetum reprimerent, libertatemque colendae religionis, quam nostri probabant, concederent, Licinius (5) fuit; qui postea, ut quibus posset modis Constantinum laederet, vexari,

(1) Eusebius *lib.* VIII. *cap.* XIV. *hist. eccl. p.* 397. *edit. Cantabrig.* « Maxentius, qui Romae tyrannidem arri» puit, principio quidem fidei nostrae professionem si» mulavit, ut in eo morem gereret, blandireturque » populo romano. Itaque subditis suis praecepit, ut a » persecutione christianorum desisterent, fictam scili» cet pietatis speciem praeseferens, atque benignior » multis, atque humanior superioribus principibus vi» deretur ».

(2) Vide Eusebium *lib.* VIII. *cap.* XV. *pag.* 402. *seqq.* ubi descripto Galerii Maximiani morbo, sic *cap.* XVII. scribit: « Tandem adversus tot aerumnas conflictans in» telligere coepit, quae in cultores Dei admiserat sce» lera. Totaque mentis acie in semetipsum conver» sa, primum quidem conditori omnium Deo errorem » suum confessus est. Convocatis deinde palatii sui » proceribus, absque ulla dilatione persecutionem chri» stianorum cohibere eos iubet, et ecclesias illorum » quantocius extruere imperiali rescripto praecipit, quo » christiani sacra sua solito more peragere possent, ac » pro imperatore preces ad Deum fundere. Confestim » igitur verba subsequentibus factis, per singulas urbes » proposita sunt edicta palinodiam erga nos conti» nentia in hunc modum: *Imperator. Caesar. etc.* ». Consule Lucium Caecilium *lib. de mortibus persecutor. cap.* XXXIV. *tom.* II. *opp. edit. an.* 1748. *p.* 229.

(3) Euseb. *lib.* IX. *cap.* I. *p.* 439. *seqq. edit. Cantabr.*

(4) Edictum Maximini ad eumdem Sabinum pro christianis vide apud Eusebium *lib.* IX. *cap* IX. *pag.* 452. *edit. Cantabr.*

(5) De edictis Licinii adeundi Eusebius *lib* X *hist. cap.* V. *p.* 480., et Caecilius *cap.* XLVIII. *lib. de mort. persec. p.* 244. *seq. tom.* II. *opp.* Sed de immutato deinceps Licinii animo confer Euseb. *lib.* I. *de vita Constantini cap.* LI. *seqq. pag.* 527. *edit. Cantabrig.*, et *lib* II. *cap.* I. *p.* 535., et *cap.* XV. *p.* 543.

cruciarique episcopos iussit, a quibus institui ceteri in doctrina Christi, virtuteque solerent (1).

His igitur imperatoribus, cum prodire in publicum nostris, conventus agere, ad eosque, qui propensi ad nostram disciplinam essent, adire, eisque veritatem exponere, multisque rebus confirmare liceret, adeo auctae opes christiane reipublicae cum in aliis regionibus, tum in Italia in primis fuerunt, ut, ubi adeptus principatum est Constantinus, non aequare modo nostri numerum ethnicorum, sed superare etiam viderentur.

(1) Non est praetermittendus Constantius Constantini pater, qui etsi christianus non fuit (consule Cellarium *dissert. academ.* xv. *pag.* 324. *edit. an.* 1712., et Bandurium *tom.* ii. *numismat. imperat. p.* 105., quo loco disserit adversus Tristanum *tom.* iii. *imp. pag.* 389. 399. *edit. an.* 1644.), tamen is saeviendum in christianos, qui subiecti eius imperio essent, non putavit. *Euseb. lib.* i. *de vita Constant. cap.* xiii. *p.* 508. *edit. Cantabr.*, ubi de Diocletiano, et Maximiano Herculio, et Maximino disserens, quos diris modis vexasse ecclesiam constat, continuo excipit Constantium, affirmatque ipsum *suis subditis concessisse, ut sine molestia divino cultui inservirent. Cap.* autem xvi. *pag.* 509. adiungit, eos christianos, qui sacrificarant, ex aula eiectos ab Constantio fuisse, *quod Dei proditores etiam indigni imperatoris ministerio essent.* Ex quibus Eusebii verbis plane sequitur, Constantium fuisse amicum christianorum. Lucius Caecilius *lib. de mort. persec. cap.* xv. *p* 202. tom. ii. *opp. Lactant. edit. an.* 1748. « Constantius ne dissentire e maiorum praeceptis videretur, conventicula, idest parietes, qui restitui poterant, dirui passus est: verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume servavit. Vexabatur ergo universa terra, et praeter Gallias, ab oriente usque ad occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant ». Donatistae praeterea in libello precum Constantino magno oblato, apud Optatum milev. *lib.* i. *pag.* 22. *edit. an.* 1702., sic alloquuntur Constantinum imperatorem: «Rogamus te,... quoniam de genere iusto es, cuius pater inter ceteros imperatores persecutionem non exercuit, et ab hoc facinore immunis est Gallia... Petimus, ut de Gallia nobis iudices dari praecipiat pietas tua ». Huc spectant, quae Eutropius scribit initio *lib.* x. *pag.* 132. *seqq. edit. an.* 1703. Quod autem martyres perplures Diocletiano imp. in Gallia extiterint, ut ne Eusebius quidem *lib. de martyr. palaest. cap.* x. *p.* 406. *seqq. hist eccl. edit. Cantabrig.* negat, eius rei non Constantius, sed alii in causa fuerunt. Confer Pagium ad an. ccciii. n. viii., et Baluzium *in not. ad Lucium Caecil. pag.* 298. *tom.* ii. *opp. Lactant. edit. an.* 1748., et quae diximus supra *pag.* 454. *tom.* i. Non probo autem, quod novi quidam scriptores putant, Hispaniae scilicet Constantio obtigisse. Nam Caecilius *cap* viii. *lib. de mortibus persecut. p.* 193., de Maximiano Herculio loquens. „ Cum ipsam, *inquit*, imperii „ sedem teneret Italiam, subiacerentque opulentissimae „ provinciae vel Africa, vel Hispania etc. ,„ Siciliae, Corsicae, ac Sardiniae insularum incolae apostolis institutoribus glorientur. De Pauli in Siciliam adventu vide Fabricium *tom.* xiv. *biblioth. gr. pag.* 36., qui scriptoris cuiusdam graeci narrationem refert, quae ad eam rem pertinet. Catanenses s. Berillum, syracusani s. Marcianum, tauromenienses s. Pancratium a s. Petro ad suas fuisse urbes in Siciliam missos putant. Confer Bollandianos *tom.* iii. *martii ad d.* xxi. *pag.* 257., *tom.* ii. *iunii ad d.* xiv. *p.* 786., *et tom.* i. *aprilis ad d.* iii. *p.* 237. Praeterea sunt, qui s. Peregrinum Petri perinde discipulum siculos permultos adduxisse ad Christum defendant. Adeundus Tillemontius *tom.* i. *mem. hist. eccl. pag.* 200. *edit. an.* 1693. Sed in hasce traditiones inquirere non est otium. Messanenses Paulum ad se venisse, civitatemque Christo conciliasse, eiusque rei certiorem Mariam Virginem fecisse, narrant. Hanc, datis ad messanenses litteris, eosdem collaudasse, commenti sunt. Epistolam Virginis proferunt, quae plane efficitur, seram vulgarem in usu primo saeculo fuisse. Vide Caroli Morabiti *annales protometropolitanae messanensis ecclesiae, in quibus Pauli apostoli praedicatio, ac a B. V. script. epist. traditio confirmatur, edit. Mess. an.* 1669. *p.* 1. *seqq.*

De propagatione christianorum sacrorum in Sicilia adeundi Octavius Caietanus *isag. ad histor. siculam edit. Panormi an.* 1707., Albertus Piccolus *de antiquo iure historiae siculae edit. Messan. an* 1623, Rocchus Pyrrhus *Sicil. sacra edit. an* 1630. Codicem diplomaticum Siciliae edidit his annis paucis canonicus *de Giovanni* vir doctus. De episcopis, et scriptoribus rerum siculorum agam ix. libro copiosius. Antiqua est in Sardinia christianae religionis origo. Multi enim christianorum, in eam insulam relegati, lucem evangelii incolis attulerunt. Adeundi Salvator Vitalis *annal. Sardiniae edit. an.* 1639, Martinus Cardus *relacion. etc. edit. an.* 1612., Franciscus Vicus *hist. Sard. edit. an* 1639., Franciscus Iohannes Fara *de rebus sardois edit. an* 1580., Iohannes Arca, et Dimas Serpi ord. min. *chronic.* ss. *Sardiniae edit. an* 1600. De Corsica dicam alio loco opportune.

CAPUT XXII.

DE ORIGINE, ET PROPAGATIONE CHRISTIANAE RELIGIONIS IN GALLIIS.

De initiis christianae religionis in Gallia magna virorum doctorum non aliorum gentium modo, sed etiam gallorum dissensione certatur. Sunt enim, fueruntque aetate superiore doctissimi viri, qui dicerent, cooptatos ab apostolis aliquos in ordinem episcoporum, in Galliasque missos, maximam hominum multitudinem Christo servatori conciliasse, e qua non pauci fuerint, qui supplicia, mortemque perpeti potius, quam deserere christianismum statuerent. Ex eorumdem scriptorum numero extiterunt nonnulli, qui arbitrarentur, non solum Dionysium areopagitam, quem veteres atheniensem episcopum fuisse tradiderunt, parisiensium, Iulianum Petri auditorem cenomanensium, Martialem lemovicensium, alios denique, qui apostolis magistris usi erant, aliorum gallorum doctores, ac praesules fuisse, verum etiam Mariam Magdalenam, Martham sororem, fratremque Lazarum tempestate delatos Massiliam pervenisse, ibique praedicasse christianam religionem, et magnum tulisse operae, ac laborum fructum; atque ubi ex vita migrarunt, nactos fuisse pios, sanctosque homines, qui eorum corpora magnificis sepulcris condi curarent. Horum omnium cum aliis minime probaretur, tum sic est oppugnata opinio, uti iam ne primo quidem saeculo, initioque secundi ullos fuisse defenderent, qui in Galliam sibi contendendum introducendae religionis caussa putarent. Fuerunt denique, qui, exceptis lugdunensibus, viennensibus, aliisque perpaucis, ullam fuisse aliam gentem gallorum negarent, quae magistris usa christianis ante saeculum ecclesiae tertium esset, incolasque haberet, qui deorum superstitionem aversarentur (1).

(1) Ab apostolis, apostolorumve discipulis gallos fuisse ad christiana sacra conversos, pugnant Petrus de Marca archiepiscopus parisiensis epistola ad Henricum Valesium *de tempore, quo primum in Galliis suscepta est Christi fides*, eusebianae historiae eccl. editionum parisiensis, valesianae, et cantabrigiensis praefixa, et quae extat in opusculis eiusdem archiepiscopi edit. *Baluzii Paris.* an. 1669., et apud Bollandianos *tom.* v. *ian.* *pag.* 540., Franciscus Giergonus theologus parisiensis *epistola ad Sirmondum* gallice edita *Paris.* an. 1641., *et* et in *apologia pro Dionysio, Lazaro, Trophimo*, et aliis Galliae apostolis *edit.* an. 1642., Iohannes Samblancatus *in palladio Galliae edit. Tolos.* an. 1641, Germanus Milletus benedictinus *in vindicata eccl. gallicanae gloria edit. Paris.* an. 1638, et respons.

§. I.

Gallia non viennensis modo, ac lugdunensis, sed omnis, diu ante saeculum III., *incolas habuit, etsi non magno numero, qui nostram religionem profiterentur.*

Ego vero, etsi nihil esse de quarumdam Galliae civitatum privatis *traditionibus* statuendum putem, propterea quod aut novae sint, aut multis difficultatibus implicatae; nihilominus eorum esse video ad veritatem propensiorem sententiam, qui vixisse primo ecclesiae saeculo viros apostolicos arbitrantur, qui in Gallias profecti christianam religionem incolis explicare, inque omnes provincias introducere conarentur. Nam est principio incredile, apostolos, quibus a Christo in universo terrarum orbe evangelii praedicandi impositum onus erat, quique curaverant, ut ne britanni (1) quidem nostra instituta, legesque ignorarent, praeterire inclytam gentem gallorum voluisse, ac pati, ut in summa rerum divinarum inscientia versaretur. Deinde persuaderi nemini prudenti potest, christianos, qui iam sedes Viennae, atque Lugduni (2)

ad Ioh. Launoy dissert. edit. Paris. an. 1642., Hugo Menardus monachus item benedictinus *de unico Dionysio contra Launoy discussionem edit. Paris. an.* 1643., Iacobus Doubletus decanus abbatiae s. Dionysii *hist. chronol.* gallice edita *de veritate s. Dionysii edit. Paris. an.* 1646., Natalis Alexander *hist. eccl. novi testam. dissert.* XVI. *seqq. pag.* 160. *tom.* I. *edit. Paris. an.* 1699., Gabriel de Caumont *lib. de s. Dionys. edit. Paris. an.* 1673., Andreas Saussayus *de mysticis Gall. scriptor.*, *et tractat. polem. de apostolatu gallice edit. Paris. an.* 1639., Bernardus Labenasieus *dissert. Launoyo apposit. in defens. antiquit. eccles. Galliae edit. hagenuensis an.* 1696., Leo de s. Iohanne carmelita *lib. gallice scripto de Gallia convers. edit. Paris. an.* 1661., Hugo Methoudus monachus benedictinus *in dissertatione de vera senonum origine christiana adversus Iohannis de Launoy criticas observationes edit. Paris. an.* 1687. Sed hi multas traditiones privatarum ecclesiarum congerunt, quae quidem aut dubiae sunt omnino, aut, ne quid dicam gravius, minus verae. Sed Iacobus Longuevalus soc. Iesu *in hist. ecclesiae gallicanae gallice scripta editionis paris. an.* 1632. *tom.* I. *dissert. praelim. proposit. p.* 43. *seqq.*, certum videri scribit, primo saeculo sacra christiana fuisse a discipulis apostolorum in Galliis constabilitam christianam religionem. *Prop.* vero 3. *pag.* 46. defendit plena esse incertitudinis, quae de privatis traditionibus quarumdam ecclesiarum Galliae a nonnullis scriptoribus afferuntur. Atque ii mediam inistentes viam sequutus scriptores est, quorum iam multis probari video opinionem. Antiquiorem secundo saeculo iam adulto in Galliis esse religionem christianam negant Stephanus Pasquierus *recherches de la France lib.* III. *pag.* 260. *cap.* VI. *edit. Paris. an.* 1655., Tillemontius *tom.* IV. *p.* 439. *mem. hist. eccl. edit. Paris.*, Iohannes Launoyus *dissert.* III., *quarum una Gregorii turonensis de septem episcoporum adventu in Galliam, altera Sulpicii Severi de primis Galliae martyribus locus defenditur, et in utraque diversarum Galliae ecclesiarum origines tractantur, tertia quid de primi cenomannorum antistitis epocha sentiendum sit, explicatur, editionis* 2. *Paris. an.* 1670., *et dispunct. epist. de tempore, quo primum in Galliis suscepta est Christi fides, edit. Paris. an.* 2659., aliique, quos paullo post nominabo, cum de traditionibus quorumdam ecclesiarum gallicanarum agam.

(1) Eusebius *orat. de laudibus Constantini p.* 754. *edit. Cantabr. lib.* I. *praeparationis evangelicae cap.* IV. *pag.* 11. *seq. edit. an.* 1626. *lib.* II. *hist. eccl. cap.* III. *p.* 43. *edit. Cantabr.*

(2) Quo statu Marci Aurelii tempore christiana religio in lugdunensi Gallia esset, cognosci ex Eusebio poterit *lib.* V. *hist. eccl. cap.* I. *p.* 198. *et seq.* Quod si ita erat eo tempore in lugdunensi propagata, quid est, quod tum primum invectam fuisse in eam provinciam, neque in

constituerant, sese tam angustis limitibus continuisse, quin latius secundo saltem saeculo fines ecclesiae extendere studerent. Est praeterea auctor Irenaeus (1) in iis libris, quos contra haereses anno circiter 170. scripserat, constitutos iam inde ab aliquo tempore apud celtas, germanosque coetus christianorum fuisse, quorum traditiones non minimi esse ad haereticos refellendos momenti deberent. Iam vero quis putet novitatis convinci haereticos potuisse traditione ecclesiarum, quas novas tum fuisse constaret? Vetustate igitur robusti ea aetate celtarum, germanorumque coetus christianorum erant. Etenim qui Irenaeum de lugdunensibus, atque viennensibus ecclesiis agere contendunt, nae illi calumniando vetera monumenta pervertunt, plusque germanis, qui iam feris, barbarisque moribus erant, tribuunt, quam gallis, ad quos essent accessus faciliores, quique, consuetudine romanorum, longe ceteris humaniores existimarentur, et essent. Atque is, qui non diu post scripsit, Tertullianus (2) non viennenses modo, ac lug-

propinquos necesse putemus? Atque est illud etiam difficile creditu, a Pothino primum, qui sub Marco Aurelio episcopus erat lugdunensium, fuisse lugdunensem ecclesiam constitutam. Crescere enim ea tam cito ad tantam multitudinem qui poterat? Igitur sic existimo. Fuisse aliquos ante Pothinum in provincia christianos, sed non magnos fecisse initio progressus. Itaque post, opera Pothini, auctum illorum fuisse numerum.

(1) Irenaeus *lib. 1. cap. 3. contra haereses p. 49. edit. monachorum s. Mauri*, post ubi dixit: *Ecclesiam per universum orbem usque ad fines terrae fuisse seminatam, et ab apostolis, et a discipulis eorum accepisse eam fidem*, tum, καὶ οὔτε, inquit, αἱ ἐν Γερμανίαις ἱδρυμέναι ἐκκλησίαι ἄλλως πεπιστεύκασι, καὶ ἄλλως παραδιδόασιν, οὔτε ἐν ταῖς Ἰβηρίαις, οὔτε ἐν κελτοῖς, οὔτε κατὰ τὰς ἀνατολάς, οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ etc. „ Et neque hae, quae in Germania sunt „ fundatae ecclesiae, aliter credunt, aut aliter tradunt, „ neque hae, quae in Iberis sunt, neque hae, quae in „ celtis, neque hae, quae in oriente, neque hae, quae in „ Aegypto etc. „ Confugit ergo Irenaeus ad ecclesiarum gallicarum traditionem, ut haereticos reos esse demonstret novitatis. At si a Pothino primum constitutae illae fuerunt, tamque erant recentes, quemadmodum novitatis arguere poterant valentinianos, qui sane vetustiores erant Pothino? Argumento est igitur, ante Pothinum aut ab apostolis, aut ab eorum discipulis 1. saeculo iacta fuisse religionis christianae in Gallia fundamenta, ut earum traditionem opponi novitati haereticorum iure possent.

(2) Tertullianus *cap. VII. libri adv. iudaeos.* „ Getulorum, *inquit*, varietates, et maurorum multi fines, „ Hispaniarum omnes termini, et Galliarum diversae „ nationes, et britannorum inaccessa romanis loca, Christo vero subdita, et sarmatarum, et dacorum, et scytharum, et abditarum multarum gentium, et provinciarum, et insularum multarum nobis ignotarum, „ quae enumerare non possumus: in quibus omnibus „ locis Christi nomen, qui iam venit, regnat „. Lucius Caecilius *lib. de mortibus persecutor. cap. II. p. 185. edit. an. 1747. tom. II.* Neronis tempore affirmat „ Non modo Romae, sed ubique quotidie magnam multitudinem defecisse a cultu idolorum, et ad religionem novam damnata vetustate transisse „. Et *cap. III. p. 187.* „ Rescissis, *inquit*, actis Domitiani non tantum in statum pristinum ecclesia restituta est, sed etiam multo „ clarius, ac floridius enituit, secutisque temporibus, „ quibus nonnullos inimicorum impetus passa est, manus suas in orientem, occidentemque porrexit, ut iam „ nullus esset terrarum angulus tam remotus, quo non „ religio Dei penetrasset, nulla denique natio tam feris „ moribus vivens, ut non suscepto Dei cultu ad iustitiae „ opera mitesceret „. Neque id quisquam factum post Antonini Pii tempora arbitretur. Nam Iustinus martyr in dialogo cum Tryphone, cuius verba supra *tom. I. p. 335.* attulimus, sua iam aetate nullam gentem tam fuisse barbaram tradidit, quae non de Christi nomine audisset, atque gratiarum actiones non adhiberet. An barbaris ferisque nationibus id fuisse concessum dicemus, negatum autem gallis, quos tunc ceteris in barba-

dunenses, sed varias, diversasque Galliarum nationes, britannorumque inaccessa romanis loca Christo subdita fuisse narrat. Quid? Sibi ne quisquam persuadeat, diversarum nationum verbis duas illas lugdunensem, atque viennensem tantummodo indicari, excludi autem ceteras; quum in germanorum, britannorumque, ad quos romani accedere non audebant, locis ecclesiae florerent? Longe scilicet accuratius disputant, qui quatuor Galliae provincias, ut ab Augusto facta divisio postulabat, hoc est narbonensem, lugdunensem, belgicam, et aquitanicam, demonstrari a Tertulliano defendunt. Est autem creditu perdifficile, tum primum, cum is auctor animum ad refutandos iudaeos appulisset, ortam apud has gentes fuisse christianam religionem. Non enim repente ecclesiae prodibant, sed paullatim augebantur: nihilque impedit, quo minus, quae indicatae a Tertulliano sunt, eaedem atque illae essent, quas ostendimus fuisse inter veteres numeratas ab Irenaeo. Accedit Zosimi (1) pontificis maximi testimonium, quem Innocentio I. successisse constat. Atque illud sane eo pluris aestimari debet, quod et perspicuum sit, et plurimum habeat virium ad oppugnatores vetustatis ecclesiarum gallicarum repellendos, qui obscuro Innocentii loco abuterentur. Ac Zosimus quidem, a sancto Trophimo accepisse gallicanas ecclesias doctrinam, et christianam institutionem morum facile patitur. Trophimum autem veterum arelatensium opinione, qui anno 450. ad Leonem I. pontificem scribebant, Petri principis apostolorum auditorem fuisse plane liquet. Nam Launoyum, eiusque similes criticos nihil moror, qui, Gregorium (2) turonensem auctorem sequuti, Trophimum tertio ecclesiae saeculo vixisse arbitrantur. Quid enim? Auscultem ne Gregorio, qui VII. saeculo floruit, scriptori, cum de rebus a memoria sua remotis ageret, minus diligenti, minusque perito historiarum, fidemque tot episcopis negem, qui de vetere traditione arelatensis (3) ecclesiae medio quinto saeculo ad s. Leo-

ris, nisi forte adpellatione tantum, numerari non debuisse constat?

(1) Zosimus pont. max. *epist.* 1. *p.* 938. *collect. Constantii tom.* 1. *epistolarum rom. pont.* „ Sane, *inquit*, quoniam metropolitanae arelatensium urbi vetus privilegium minime derogandum est, ad quam primum ex hac sede Trophimus summus antistes, ex cuius fonte totae Galliae fidei rivulos acceperunt, directus est „. *An.* 417. Annon colligitur Trophimum antiquiorem Pothino lugdunensi fuisse? Nam si erat recentior, quemadmodum verum esset, *totas Gallias ex fonte Trophimi fidei rivulos accepisse?* Id vero confirmari potest arelatensis synodi auctoritate. Vide not. 3.

(2) De Gregorii turonensis testimonio erit paullo post disserendum.

(3) Epist. ad Leonem papam, quae est inter leoninas *edit. Quesnelii* XLA., et *edit.* venetae an. 1741. est CVI. *pag.* 152. sic scribunt episcopi provinciae arelatensis:

nem litteras dederunt? Ab Zosimo autem quis credat probatum, quod tamdiu post Gregorius scriptum reliquit, neglectam vero illam, quae tunc aetatis obtinebat in Galliis, opinionem? Neque vero orta quinto saeculo est, quum Cypriani (1) tempore ecclesia arelatensis floreret, haberetque episcopos, quorum unus, quod novis rebus studeret, Cyprianum carthaginiensem impulit, ut ad Stephanum romanum pontificem scriberet, atque eum oraret, ut eius loco alium praefici arelatensibus iuberet. Denique, ut cetera missa faciam, quae quidem non tam esse singularia videntur, illud animadverti volo: extare in bibliotheca casanatensi veterem annorum fere nongentorum codicem, quo libri varii, et antiqua quaedam calendaria continentur. In his libris est ἀκέφαλος unus, qui est adversus arianos de Deo filio perscriptus. Huius etsi minus est cognitus auctor, tamen non est saeculo sexto, ut quidam putant, septimove recentior; nisi forte quis velit, esse etiam antiquiorem sexto. Is igitur auctor, ubi ecclesias Aegypti, et Asiae catholicam religionem colere animadvertit, meminitque earum, quae in Italia, atque alibi fuerant ab apostolis constitutae, tum ad gallicanas descendit, aitque, fuisse iacta (2) earum a Trophimo, aliisque nonnullis apostolorum discipulis fundamenta. Intelligo autem esse aliquos, qui Innocentii (3) primi pontificis maximi

„ Omnibus etiam regionibus gallicanis notum est, sed „ nec sacrosanctae ecclesiae romanae habetur incognitum, quod prima intra Gallias arelatensis civitas missum a beatissimo Petro apostolo sanctum Trophimum „ habere meruit sacerdotem, et exinde aliis paullatim „ regionibus Galliarum donum fidei, et religionis infusum, priusquam alia loca ab hoc rivo fidei, quem ad „ nos apostolicae institutionis fluente miserunt, meruisse manifestum est sacerdotem, quam viennensis civitas, quae sibi nunc impudenter, ac notabiliter primatus expetit indebitos. Iure enim ac merito ea urbs „ semper apicem sanctae dignitatis obtinuit, quae in „ sancto Trophimo primitias nostrae religionis prima „ suscepit, ac postea intra Gallias, quod divino munere „ fuerat consequuta, studio doctrinae salutaris effudit „.

(1) Epistolae Cypriani ad Stephanum papam, quae est LXVIII. *inter cyprianicas edit. Oxon.*, et I. *inter epist. roman. pontif. edit. Coust. p.* 211. locum afferam paullo post, diligenterque expendam.

(2) „ Si nolunt considerare oculis cordis, vel corporis oculos aperiant, et videant quomodo per omnem mundum per apostolos, et apostolicos viros „ Christus ecclesias fundavit catholicas, quae ita in ipso „ fundamento gratia sua cooperante permanent, ut „ exinde divelli nullis unquam persecutionibus potuissent ... Si volumus considerare in ipsa Hierosolyma, „ ubi Christus et natus, et passus est, ecclesiae catholicae aperiens principatum; in Epheso autem quomodo a s. Iohanne evangelista condita est, et late „ producta; in Alexandria sicut a domino Marco fundata est, ita Domino auxiliante usque hodie perseverat ... similiter et illas omnes ecclesias, quibus „ apostolus Paulus scripsit, numquam vel potuerunt, „ vel presumserunt alterius religionis principes occupare ... In Galliis etiam civitas arelatensis discipulum apostolorum s. Trophimum habuit fundatorem; „ narbonensis s. Paulum; tolosana s. Saturninum; valensis s. Daphnum, parisiensis quatuor apostolorum „ discipulos „.

(3) Epist. ad Decentium eugubinum an. 416. scripta, quae est in *collect. Constantii inter epist. Innocentii vicesimaquinta pag.* 856. num. 2. « Praesertim cum sit » manifestum in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, » Africam, atque Siciliam, et insulas interiacentes nullum instituisse ecclesias, nisi eos, quos venerabilis apostolus Petrus, aut eius successores constituerint sacerdotes ».

auctoritate veterem, satisque bene constitutam sententiam evertere conentur. Sed hi non animadvertunt, Innocentium sic de ecclesiis Italiae, Africae, Hispaniae, Galliacque agere, ut eas vel a discipulis apostoli Petri, vel ab iis fuisse institutas affirmet, quos romani pontifices ad propagandam religionem christianam misissent. Quae sane verba ita sunt comparata, ut verti in utramque partem possint. Quid enim obstat, quo minus inter eas, quas Innocentius tradit fuisse ab auditoribus Petri constitutas, gallicanas recenseamus, quum praesertim hoc idem Zosimi pontificis auctoritas flagitet? Sed habere se gravissima argumenta Launoyus, du Bois, ac ceteri, qui a nobis dissentiunt, affirmant, quibus, exceptis lugdunensi, viennensi, nonnullisque aliis ecclesiis, quas esse constitutas secundo saeculo arbitrantur, plane demonstrent, reliquarum fuisse iacta fundamenta cum Decius imperaret. Atque mirum sibi principio videri dicunt, quod defensores antiquitatis ecclesiarum gallicanarum illustria monumenta negligant, coniecturisque inanibus delectentur. Scriptorem enim actorum s. Saturnini episcopi tolosanorum et veterem, et diligentem sic habere: tum primum cum Decius, Gratusque consules essent, anno aerae christianae circiter 250., septem a Fabiano pontifice maximo fuisse episcopos ordinatos, qui in Galliam profecti evangelium praedicaverint, multisque ad Christum adductis gallorum, ecclesias constituerint. Huic, aiunt, Gregorium turonensem historicum neque recentem, neque imperitum rerum esse consentientem. Accedere Sulpicii Severi antiquissimi eius gentis historiarum scriptoris auctoritatem, qui ante Marcum Aurelium nullos fuisse in Gallia martyres confitetur, propterea quod *serius trans alpes divina religio suscepta esset.* Nam quae ex Irenaeo, et Tertulliano proferri solent, nullius esse ad eam rem, quam volumus, constituendam momenti. Irenaeum namque celtarum nomine lugdunensem, non narbonensem, belgicamque Gallias indicare. Eamdem esse Tertulliani sententiam. Neque vero inveniri quidpiam, quod officiat, quo minus eorum testimonia intelligi hoc sensu possint. Nam si quis est, qui de cisalpina Gallia institui ab antiquis patribus sermonem existimet, ei se non admodum repugnare. Ab se autem de epistola, quae ad Stephanum a Cypriano scripta diceretur, sic statui: plenam esse pugnantium rerum, ac proinde

in falsis numerandam. Ad Stephanum enim scribere de Marciano arelatensi ante eius pontificis secundum annum, Cyprianus qui potuisset? Nam arelatensis provinciae episcopos de Stephani electione audire primum debuisse, tum ad ipsum de Marciano partibus novatianis studente litteras bis dare, post cum nullam sui rationem a pontifice haberi vidissent, Cyprianum hortari, ut id apud Stephanum ageret, ne arelatensem sedem ab homine novatiano occupari deinceps sineret, atque impetrare denique, ut Carthagine Romam litterae mitterentur. Haec vero omnia fieri unius anni intervallo nequivisse, cum tanta esset distantia locorum. At secundo pontificatus Stephani anno maximas illas de baptismo haereticorum contentiones fuisse coortas, quae sane omne inter Stephanum, et Cyprianum sustulerant commercium litterarum. Quamobrem cum indicari tempus, quo scripta fuerit Cypriano epistola, nullum possit, reliquum esse, ut scripta demum esse dicatur ab his, qui imponere incautis solerent. Accedere ad haec perpetuum veterum scriptorum de Marciano silentium. Quid? Quemquam ne historicum tam indiligentem fuisse, ut cum de novatianis ageret, episcopum tanta dignitate, qui ei sectae faveret, praetermittendum arbitraretur? Addunt patribus arelatensis provinciae acta Saturnini, et Severum Sulpicium, qui ante vixerat, repugnare. A Sulpicio autem Euphronium, Praetextatum, Germanum, Felicem, Domitianum, Victorium, et Domnolum episcopos minime dissentire, quos anno fere centesimo post floruisse constat. In eadem opinione versari Gregorium turonensem. Esse praeterea falsum, quod arelatensis provinciae episcopi de Trophimo gallicarum ecclesiarum magistro scripserunt. Quis enim Pothinum, qui auditor Polycarpi in Asia fuerat, accepisse a Trophimo doctrinam putet? Mitto cetera Launoy argumenta, quod ad peculiarium quarumdam ecclesiarum traditiones, non ad Galliam universam spectent.

Nunc cuiusmodi haec argumenta sint videamus. Ac primum quidem omnium errant vehementer, qui actis sancti Saturnini quidquam contineri putant, quod gallicanarum ecclesiarum, in primisque arelatensis, antiquitatem evertat. Non enim Trophimi, nec alterius cuiusquam episcoporum, quos Grato, Decioque consulibus in Gallias pervenisse Gregorius turonensis narrat, sed unius

Saturnini in eisdem (1) fit mentio, quem saeculo III. vixisse etsi sunt, qui negent, tamen esse arbitror concedendum. Quod si actis ipsis adhibenda assensio est, quorum auctoritate adversarii abutuntur, dandum profecto est, religionis christianae in Galliis originem esse repetendam iam usque a temporibus (2) apostolorum. Gregorium vero turonensem quid morer, qui ex actis Saturnini concluserit id, cuius ne vestigium quidem in ipsis (3) reperitur? Nam quod Saturninum medio tertio saeculo floruisse legerit, an ideo erat consequens iisdem temporibus Trophimum venisse in Gallias arelatensibus evangelium (4) nunciatum? Sulpicio autem Severo, qui praeter Eusebium, alium scriptorem, qui de initiis, propagationeque christianae religionis ageret, nullum legit, quique de rebus sua aetate gestis disserens, multa turbavit, an fidem quisquam adiunxerit loquenti (5) contra vulgatam in Galliis tra-

(1) Acta s. Saturnini apud Ruinartium *pag.* 109. *edit. veronensi*, sic habent: « Tempore illo, quo post corporeum salvatoris Domini nostri Iesu Christi adventum, exortus in tenebris sol iustitiae, splendore fidei illuminare occidentalem plagam coeperat, postquam sensim, et gradatim in omnem terram evangeliorum sonus exivit, parique progressu in regionibus nostris *apostolorum praedicatio coruscavit*, cum rarae in aliquibus civitatibus ecclesiae paucorum christianorum devotione consurgerent; sed nihilominus crebra miserabili errore gentilium nidoribus foetidis in omnibus locis templa fumarent, ante annos quinquaginta, sicut actis publicis, id est Decio, et Grato consulibus, sicut fideli recordatione retinetur, primum et summum Christi Tolosa civitas sanctum Saturninum habere coeperat sacerdotem. Cuius fide, atque virtute, eorum, qui in urbe eadem colebantur, daemonum coeperunt cessare vaticinia, commenta nudari, artes detegi, omnisque illorum apud gentiles potentia, omnisque fallacia, christianorum fide crescente, decrescere. Cumque supradicto episcopo ad ecclesiam id temporis parvulam iuxta capitolium, quod inter domum suam, et domum Dei erat, frequens itus esset, ac reditus, sancti viri praesentiam sustinere fallax daemonum turba non potuit etc. ».

(2) Vide adnotationem superiorem. *Apostolorum enim praedicati nem coruscasse in Gallia* scribit actorum scriptor, ostenditque ante Saturninum, etsi non magna multitudine, in eadem tamen regione christianos fuisse.

(3) Confer Pagium, qui ad an. 255. num. VI sic habet, Pearsonum auctorem sequutus. « Gregorius citat quidem historiam passionis sancti Saturnini. Verum verba, quae refert, ad Saturninum solum pertinent, quae adhuc etiam in eius passione reperiuntur. Reliqua vero, *hi ergo missi sunt etc.*, non sunt verba passionis, sed ipsius Gregorii, qui hanc epocham Saturnini inde nactus, reliquorum sex episcoporum tempora, quorum certa initia ignoravit, ad eam referenda esse duxit ». Vide Ruinartium *ibid. pag.* 108.

(4) Verba Gregorii sunt huiusmodi « Septem presbyteri episcopi ordinati in Gallias missi sunt, sicut historia passionis s. Saturnini denarrat. Ait enim sub Decio, et Grato coss. sicut fideli recordatione retinetur, primum ac summum tolosana civitas s. Saturninum habere coeperat sacerdotem. Hi ergo missi sunt, turonicis Gratianus episcopus, arelatensibus Trophimus episcopus, Narbonae Paulus episcopus, Tolosae Saturninus episcopus, parisiacis Dionysius episcopus, arvernis Astremonius episcopus, lamovicinis Martialis est destinatus episcopus » *lib.* I. *hist. francor. cap.* XXVIII. *p.* 22. *seq. edit. Ruinartii* an. 1699.

(5) Sulpicius Severus *lib.* II. *histor. pag.* 391. *edit.* an. 1591. « Sub Aurelio Antonini filio persecutio quinta agitata, ac tum primum inter Gallias martyria visa, serius trans alpes Dei religione suscepta ». Ad haec Pagius ad an. 255. n. V. « Cum Sulpicius in hist. IV. *saeculi*, quo vixit, saepius erraverit, eum in antiquiori numquam hallucinatum nullus, ut puto, sibi facile persuaserit. Sulpicius itaque, qui historiam Eusebii in compendium redigebat, cum videret in historia eusebiana, ante imperium Marci Aurelii fidei in Galliis annunciatae mentionem non fieri, quemadmodum nec aliquorum martyrum in ea regione ante Irenaeum pastorum, credidit tum primum intra Gallias martyria visa esse, et serius religionem christianam trans alpes susceptam, eam in historia ecclesiastica Eusebii, quae Sulpicii Severi saeculo tan-

ditionem? Equidem episcopis, qui anno 400. taurinensem (1), atque iis, qui anno 450. (2) arelatensem synodum celebrarunt, et Zosimo (3) pontifici, qui omnes Trophimum a Petro apostolo in Gallias missum aut disertis verbis affirmarunt, aut pro re certa sumserunt, numquam adimam auctoritatem, et Sulpicio credam, et erranti saepe, et minus perito historiarum. Atque Irenaei locum ita coarctare (4) velle, ut in solos lugdunenses, et viennenses cadat, hominum est non veritatis studio, sed contentionis agentium. Namque si veteres patres, apostolorum, et discipulorum eorumdem laboribus in nationes etiam, quae numquam in romanorum ditionem venissent, efferatisque moribns viverent, inlatam fuisse christianam (5) religionem tradiderunt, quid est, quod omissas ab illis fuisse cultissimas tunc aetatis gentes gallorum, ut Irenaeum de celtis disserentem, de solis lugdunensibus, atque viennensibus dicamus intelligi oportere, quasi de Christo nihil ante saeculum tertium ceteri accepissent? Sed fac de lugdunensibus Irenaeus agat. Quid? annon ille diu ante iacta eius ecclesiae fundamenta fuisse (6) indicat, quam haeretici, contra quos animum ad scribendum appulerat, infestare coetus christianorum coepissent? Quod vero dictum de Irenaei loco est, hoc ipsum

» tum non adorabatur, cul'um eius praedicationis in » Galliam vestigium extaret ».

(1) Concilium taurinense vel extremo saeculo IV. vel an. 400. celebratum, apud Harduinum *tom.* I. *concilior. p.* 958, *canone* 2. « Illud inter episcopos urbium » arelatensis, et viennensis, qui de primatus apud nos » honore certabant, a sancta synodo definitum est, ut » qui ex eis approbaverit suam civitatem esse metro» polim, is totius provinciae honorem obtineat, et ipse, » iuxta canonum praeceptum, ordinationum habeat » potestatem. Certe ad pacis vinculum conservandum, » hoc consilio utiliore decretum est, ut, si placet, me» moratarum urbium episcopis, unusquisque de his vi» ciniores sibi intra provinciam vindicet civitates, atque » eas ecclesias visitet, quas oppidis suis viciniores magis » esse constiterit etc. ». Quibus autem rationibus de primatu cum viennensi episcopo contendere arelatensis poterat, nisi his, quas anno 417. sub Zosimo, deindeque anno 550. produxit? At eae rationes huc tandem recidebant, a sancto Trophimo Petri discipulo fuisse arelatensem ecclesiam constitutam. Vide Pagium ad an. 400. n. XVII. seqq.

(2) Vide supra *pag.* 238. *huius vol. not.* 3.

(3) Confer quae ex Zosimo protuli supra *pag.* 238. *huius vol. not.* 4.

(4) Ita egit Launoyus *dispunctione epist. de tempore, quo primum in Galliis suscepta est Christi fides, cap.* VII. *p.* 68. *seqq. edit. Paris. an.* 1659.

(5) Vide Iustini, et aliorum pp. loca, quae supra produximus *pag.* 237. *seq. huius vol. not.* 1. *seq.* Scio Launoyum in *dissertationibus tribus edit. Paris. an.* 1670 *p.* 126. Iustini locum contorquere, ut temporibus Antoninorum, adeoque testimonio Sulpicii accommodari possit. Sed Iustinum non tum primum, cum scriberet, introductam in efferatis moribus gentes religionem dixit; sed ita disserit, ut de invecto in eas regiones ante christianismo agere videatur. Eodem modo reliqui patres disputant, in quibus est, ut mox videbimus, Irenaeus.

(6) Nisi enim ita res sese habuisset, haeretici Irenaeum facile refellere potuissent. Cuius enim generis esset? Cum ergo sanctus martyr ad ecclesiarum gallicanarum traditionem confugerit, argumento est, longe illas fuisse haereticorum sectis, contra quas scribebat, antiquiores. Vide locum Irenaei supra recitatum *p.* 237. *huius vol. not.* 1. Atque Irenaei quidem institutum hoc erat, ut vetustiores esse ecclesias, ad quarum traditionem provocabat, haereticis, non valentinianis modo, sed etiam ceteris, quorum haereses oppugnabat, ostenderet. Ac demus antiquiores fuisse valentinianos, qui propugnari an. circiter 130. coeperant, profecto a discipulis saltem apostolorum conditas fuerint, necesse est.

esse censeo de Tertulliano dicendum. Non me movet, quod attinet ad epistolam Cypriani. Nempe hoc restabat, ut qui Trophimum Stephani I. pontificis maximi tempore claruisse putant, iidem epistolam Cypriani probarent, quae efficeret, propagatam tunc late longeque in Galliis religionem fuisse, et alium tunc aetatis (1) arelatensem ecclesiam administrasse, adversus quem provinciae episcopi, quod ab novatianis stetisset, agendum arbitrarentur. Sed tam illustre monumentum a Pearsono (2), ab editoribus (3) oxoniensibus, a Coustantio (4), aliisque criticis (5) probatum, adimi, Launoy opera, Cypriano nullo modo potest. Quae vero contra opponi solent, omnibus suis partibus nutant. Nam de baptismo haereticorum contentio orta ante annum Stephani tertium non fuit. Quod cum a Pearsono (6) primum, deindeque a Pagio (7) demonstratum sit, nostra nimirum oratione non eget. De episcopis Euphronio, Praetextato etc., quos adversarii Sulpicio consensisse pugnant, nihil dico. Est enim eorum de initiis christianismi in Gallia, iam inde ab aetate (8) apostolorum, luculen-

(1) Cypriani epist. quae est in editione Pamelii LXVII., in oxoniensi LXVIII., et in *collect. epistolarum romanorum pontificum edit. Coustantii prima ex cyprianicis ad Stephanum pag.* 211., sic habet « Faustinus collega noster Lugduni consistens ..... semel atque iterum mihi scripsit, significans ea, quae etiam vobis scio utique nunciata tam ab eo, quam a ceteris coepiscopis nostris in eadem provincia constitutis *(en episcopos in provincia arelatensi constitutos, Cypriani, ac Stephani temporibus, contra atque auctor actor. s. Saturnini, et Gregorii turonensis pugnant, ut qui aut nullos, aut perpaucos christianos ante Saturninum fuisse in partibus Galliae arbitrarentur)*, quod Marcianus Arelate consistens Novatiano se coniunxerit ..... quapropter facere te oportet plenissimas litteras ad coepiscopos nostros in Galliis constitutos, ne ultra Marcianum .... collegio nostro insultare patiantur ... Dirigantur in provinciam, et ad plebem Arelate consistentem a te litterae, quibus abstento Marciano, alius in locum eius substituatur, et grex Christi, qui in hodiernum ab illo dissipatus, et vulneratus contemnitur, colligatur ... sufficiat multos illic ex fratribus nostris annis istis superioribus excessisse sine pace, vel ceteris subveniatur, qui supersunt, et diebus ac noctibus ingemiscunt ». Superioribus igitur annis Marcianus ecclesiae arelatensi potiebatur, quare ante Stephanum pontificem, igitur Trophimus an. 250. esse arelatensis episcopus non poterat.

(2) In annalibus cyprianicis *p.* 38. *edit. opp. Cyprian. oxoniensis.*

(3) Pag. 291.

(4) Pag. 211. collect. epist. roman. pontif.

(5) Pagius ad an. 255. n. III.

(6) Ibid.

(7) Ibid.

(8) Apud Gregorium turonensem *lib.* IX. *hist. cap.* XXXIX. *p.* 464. *edit. Ruinartii an.* 1699. « Dominae beatissimae, et in Christo ecclesiae filiae Radegundi, Euphronius, Praetextatus, Germanus, Felix, Domitianus, Victorius, et Domnolus episcopi. Sollicita sunt iugiter circa genus humanum immensae divinitatis providentiae remedia, nec ab assiduitate beneficiorum suorum quocumque loco vel tempore videntur aliquando removeri, cum pius rerum arbiter tales in haereditate culturae ecclesiasticae personas ubique disseminat, quibus agrum eius intenta operatione fidei rastro colentibus ad felicem centeni numeri redditum divina temperie Christi seges valeat pervenire. Tantum igitur benignitatis eius se passim dispensatio profutura diffundit, ut illud nusquam deneget, quod prodesse multis agnoscit. Quarum personarum exemplo sanctissimo, cum iudicaturus advenerit, habeat in plurimis, quod coronet. Itaque cum ipso catholicae religionis exortu coepissent gallicanis in finibus venerandae fidei primordia respirare, et adhuc ad paucorum notitiam tunc ineffabilia pervenissent Trinitatis dominicae sacramenta, ne quid hic minus adquireret, quam in orbis circulo praedicantibus apostolis obtineret etc. ». Vident, ut apostolorum aevo fuisse praedicatam religionem christianam in Galliis affirmant.

tissimum testimonium. Iam vero est indignum homine sapiente, quod postremo loco obiiciunt. Quid enim obstabat, quo minus Trophimus primus christianismum in Galliam introduceret, tametsi Pothinus Polycarpi discipulus lugdunensem deinde ecclesiam moderatus sit, in qua perpaucos christianos reperisset? Nam exiguum fuisse tunc aetatis in Gallia numerum nostrorum, facile patior. An Pauli apostoli studio, quisquam neget manasse in Asiam pene universam christianum nomen, propterea quod Iohannem quidam institutorem (1) ecclesiarum asiaticarum vocent, qui sane a Paulo neque doctrinam, neque disciplinam acceperat? Cum autem aliqui essent Lugduni, Viennae, atque in aliis locis Galliarum ante Pothinum christiani, dici commode potuit a Trophimo in omnes eius regionis ecclesias nostram institutionem, ut a fonte rivulos, manasse, quarum aliquas fundasse Pothinus censeretur, quod earum opes sua cura, labore, studio auxisset.

Privatarum ecclesiarum hae sunt de primordiis christianismi in Galliis opiniones. *Massilienses* (2) Lazarum, Mariam, et Martham eius sorores, atque Maximinum divina ope in provinciam venisse, et *massiliensis*, proximarumque ecclesiarum fundamenta iecisse putant. Sunt praeterea qui Philippum (3) apostolum, qui

(1) Vide supra *pag.* 123. *huius vol.*

(2) Suppetere sibi vetera monumenta, quibus eam rem statuant, contendunt massilienses. Iis praesidio sunt Sigebertus gemblacensis *ad an* 745. *p.* 64. *edit. an.*1608., Baronius ad an.35.n.v., et in not. ad martyrologium romanum d. xxix. iulii, et xvii. decembris; Iohannes Scholasticus Pittonus medicus *diss. historique pour le sainte église d'Aix, que s. Maximin disciple de N. S. Iésus Christ, et sainte Marie Magdaleine soeur de Lazare sont venus en Provence etc. edit. Lugd. anno* 1668., Natalis Alexander *histor. ecclesiast. saec.* II. *dissertat.* XVII. *p.* 206. *edit. lucensis an.* 1734., Vincentius Reboulus *vie de la s. Magdaleine edit. Massil. an.* 1661., Iohannes Canteloupus *in apost. Provinciae etc. gallice edit. an.* 1607., Iohannes Baptista Guesnayus *sec.* I. *in Magdalena massiliensi advena edit. Lugd. an.*1643. *contra Launoyum*; idem *in disquisitione disquisitionum* cum scholiis *edit. an.*1644., et ad calcem *annalium Provinciae massiliensis edit. an.* 1657., Honoratus Boucheus *in vindiciis fidei, et pietatis contra Launoyum edit. aquisextiensis an.* 1644., Michael Iordanus ord. praed. *in ratione vindicatrice calumniae contra Launoyum edit. an.* 1644., Theophilus Reynaudus *in Hercule commodiano Launoyo repulso tom.* XVIII. *opp. p.*331. *seqq.*, Antonius de Ruffi *lib.* I. *hist. Mass. gallice edit. an* 1696. *pag.* 2. *seqq. tom.* II., Sammarthani *Gall.* *p.* 453. *edit. an.* 1637. *tom.* I., aliique prope innumerabiles. Contra pugnant Iohannes Launoyus *dissert. de commenticio Lazari, Maximini, Magdalenae, et Marthae in Provinciam appulsu edit. Paris. an.* 1641., idem *in sentiments sur le auctarium du pere Guesnay edit. Paris. an.* 1646., et *disquisitione disquisitionis, de Magdalena massiliensi advena etc. Paris. an* 1660., Iacobus Sirmondus *de duobus Dionysiis tom.* IV. *opp. p.* 359 *edit. Paris. an.*1696., Bollandiani *tom.* V. *iulii p.* 205. *seq.*, Tillemontius *tom.* II. *mem. hist. eccl. p.* 519. *seq. edit. Paris. an.*1694. Ceteros, ne longior sim, praetermitto.

(3) Sanctum Philippum in Galliis evangelium praedicatum venisse, contendit Petrus de Marca *epist. ad Henricum Valesium hist. eccl. Eusebii, valesianae editionis praefixa*, Isidorum *lib. de vita, et morte sanctorum* sequutus, aliique. Negant Baronius ad *an.* 44. n. xxxi., Launoyus *dispunctione epist. p.*14. *seq.*, Tillemontius *tom.* I. *mem. hist. eccl. p.* 379. *edit. Paris.* Iis quidem praesidio est Innocentius I. pont. max. loco indicato epistolae ad Decentium eugubinum. Ac fallor equidem, quemadmodum Philippus religionis nostrae in Galliis esse propagator potuerit, si quinto saeculo apud arelatenses, aliosque opinio invaluerat, Trophimi opera introductum Arelatem christianismum, in urbes ceteras Galliae manasse.

Lucam (1) evangelisten, qui Crescentem (2) Pauli auditorem Gallis evangelium nunciasse arbitrentur. *Narbonenses* Paulo (3), *lemovicenses* (4) Martiali, *parisienses* Dionysio (5) Areopagita,

(1) De Luca idem affirmat Petrus de Marca *ibid.* Negat Launoyus *dispunct. cap.* III. *pag.* 20. *seqq.*, atque Epiphanium haeres. LI. *p.* 433. *edit Paris. an.* 1622., sic explicat, ut Petavius explicavit *pag* 90. *tom* II. *opp. Epiphanii*: „Lucam, *inquit Petavius*, in Gallia praedicasse, „ nullus, quod sciam, prodidit, atque haud scio an Gal- „ liam cisalpinam intelligat (Epiphanius), per quam in „ Dalmatiam, Graeciamque contenderit „.

(2) Placuit etiam quod est de Crescente non solum Petro de Marca *ibid.*, et Natali Alexandro *diss.* XVI. *hist. saec.* I. *p.* 456. *seq. edit. lucensis an.* 1734., sed etiam, ut alios praetermittam, Michaeli Lequienio viro in primis perito originum ecclesiasticarum *tom.* I. *orient. christ. pag.* 433. Utuntur autem testimonio Epiphanii *ex haeresi* LI. *p.* 67. *edit. Paris. an.* 1622. Negant Launoyus *ibid. cap.* II. *p.* 33. *seq.*, Du Bois *hist. eccl. Paris. tom.* I. *p.* 7. *edit. an.* 1690. Profectum enim in Galatiam scribit Paulus, non autem in Galliam, Crescentem. Quod *si* contra omnium exemplarium, quae extant, quaeque plerique omnes veteres consuluerant, fidem Epiphanius, et Theodoritus *tom.* III. *opp. edit. Sirm. an.* 1643. *pag.* 505., legendum in Galliam defendant, non tanti sunt ponderis eorum testimonia, ut contemtis omnibus, his duobus sit adiungenda assentio. Quod si Crescens in Galliam pervenisset, et viennensem ecclesiam fuisset moderatus, ea magis viennensibus V. saeculo, quam Theodorito comperta fuisset traditio, quam arelatensibus sine dubio opposuissent, cum de dignitate, et antiquitate inter sese contenderent.

(3) Dionys. Sammarth. *Gall. christ. tom.* VI. *pag.* 5. *edit. an.* 1739.

(4) S. Martialis fieri mentionem vidimus in codice casanatensi DCCC. annorum *tractat. de divinitate Verbi*, quem nescio quis diu ante VIII. saeculum scripsit. Meminerunt eiusdem Aquitaniae apostoli synodi pictaviensis an. 1023., parisiensis an. 1024. Confer Bulaeum *tom.* I. *acad. Paris. pag.* 3737. *seq.*, et Pagium *an.* 1023. *n.* II., et 1024. *n* XII. *seq.*, et concilia lemovicensia duo an. 1029., et 1031. celebrata. Vide *tom.* IX. *concilior. edit. Paris. Labb. p.* 860. *et* 869. Circumferuntur eius epistolae duae, quas esse spurias demonstrant Nicolaus Nourrius *apparat. ad biblioth. max. vet. pp tom.* I. *diss.* IX. *p.* 166. *seq. edit. an.* 1703., et Dionysius Sammarthanus *tom.* II. *Galliae christianae pag.* 499. Pro apostolatu I. saec. Martialis pugnant Saussayus *de mysticis Galliae scriptoribus pag.* 302. *seqq. edit. an.* 1639., Bonaventura de s. Aimable *defens. apostolat. s. Martialis, gallice edit. an.* 1676. 1683. 1685., Bernardus de Labenazie *defens. antiquit. eccl. gall. etc. edit. an.* 1696., Iohannes Cordesius canonicus lemovicensis *dissert. inserta tom.* I. *Bonaventurae de s. Aimable pag.* 146., Natalis Alexander *dissert.* XVII. *in hist. saec.* I. *pag.* 186. *edit. lucensis an.* 1734. Repugnant Launoyus *trib. dissertat. etc. diss.* I. §. III. *p.* 23. *seq.*, et *dispunct. p.* 118., Tillemontius *tom.* IV. *memor. hist. eccl. p.* 442. *seqq. edit. an.* 1696., Dionysius Sammarthanus *tom.* II. *Galliae christianae p.* 499. *edit. an.* 1720. Confer Pagium ad an. 1023. n. II., ad an. 1024. n. XII., ad an. 1029. n. III., et ad an. 1034. n. V., et Iohannem de Fraisse *orig. eccl. gallicanarum, gallice edit. Paris. an.* 1688.

(5) Dionysium Areopagitam, cuius fit in actis apostolorum commemoratio, eumdem atque episcopum ecclesiae parisiensis esse existimant Baronius in not. ad martyrolog. romanum d. IX. octob., et XX. novemb., quo loco de Eugenio toletano Dionysii eiusdem discipulo, Franciscus Gergonus theologus *parisiensis epist. ad Sirmondum* gallice scripta, editaque an. 1641., et apologia pro Dionysio, Lazaro, Trophimo, et aliis Galliae apostolis *edit. an.* 1642., Iohannes Sambiancatus *in palladio Galliae edit. an.* 1641., Germanus Milletus benedictinus in *vindicata ecclesiae gallicanae gloria edit. an.* 1638., *et in respons. ad Iohannis Launoy dissert. edit. an.* 1642., Hugo Menardus *de unico Dionysio contra Launoy discussionem edit. an.* 1643., Iacobus Doubletus *hist. chronolog. de verit. s. Dionys. edit. an.* 1646., Natalis Alexander *hist. eccl. novi testamenti, edit. lucens. an.* 1734. *diss.* XVI. *pag.* 188. *seqq.*, Petrus Franciscus Chiffletius soc. I. *in opusculo de s. Dionysii aetate edit. an.* 1676. aliique. Sed qui diligentius in hoc argumenti genere versati sunt, videruntque ex similitudine nominum ortam esse de Dionysio Areopagita, quasi idem atque parisiensis esset, opinionem (quem tamen parisiensem non esse saeculo III. antiquiorem animadverterunt), distinguendos esse Dionysios duos putarunt, quorum alter Athenis primo saeculo, alter in Gallia tertio vixerit. Confer Iacobum Sirmondum *dissert. de duobus Dionys. tom.* IV. *opp. pag.* 354. *seq. edit. Paris. an.* 1696., Iohannem Morinum *de sacris ordinationibus par.* II. *cap.* III. *seqq. pag.* 31. *seqq. edit. an.* 1655., Launoyum *loc. sup. indic.*, *et dissert. de duobus Dionys. edit. an.* 1660., et iudicio de Petri Francisci Chiffletii *dissert. edit. an.* 1677., Gerardus du Bois *hist. eccl. paris. lib.* I. *cap.* III. *seq. p.* 11. *seq. edit. Paris. an.* 1690., Tillemontius *tom.* IV. *mem. hist. eccl. p.* 439. *edit. an.* 1696. Confer Bolland. *tom.* VI. *iul. p.* 76., et Dionysium Sammarthanum *Gall. christ. tom.* VII. *p.* 6. *seq.* Auctor tractatus *de divinitate Verbi*, qui tractatus extat in laudato cod. ms. casanatensis octingentorum annorum, cum de ecclesia parisiaca agit, non a Dionysio, quem non memorat, sed a nescio quibus discipulis apostolorum, eam fuisse institutam scribit, quin indicet quinam tandem illi fuerint. Atque ei equidem, quod attinet ad Trophimum, facile concedo, propterea quod cum arelatensis provinciae episcopis consentit. Nam cetera, quae adiungit de Saturnino, et apostolorum discipulis ecclesiae parisiensis institutoribus etc., fateor mihi esse suspecta, quamvis sit ille

tolosani s. Saturnino (1), *senonenses* Saviniano (2), alii aliis discipulis apostolorum institutoribus gloriantur. Hoc certum est: perpaucos floruisse primis temporibus in ea regione, qui christianam religionem profiterentur. Secundo autem saeculo auctum magis magisque eorum fuisse numerum, adeo ut (3) Lugduni, ac Viennae permulti rapti ad supplicium, variisque tormentorum generibus excruciati, martyres demum magno ecclesiarum commodo, atque utilitate decesserint. Experiundo enim nostri compererant, sanguinem martyrum semen esse christianorum. Tertio saeculo amplificata nostrum hominum opes (4) fuisse, ac quarto, cum Constantinus potitus esset (5) imperio populi romani, ita confirmatam rem christianam fuisse, ut ecclesiae galliarum neque amplitudine cuiquam, neque pietatis cultu, neque celebritate episcoporum cedere viderentur (6).

antiquior paulio his, quorum se Areopagitae parisiensis defensores praesidio tuentur.

(1) Saturnini apostolatum defendunt Marca *loc. cit.*, et Antonius Noguerus *hist. Tolos. lib.* I. *cap.* VII. *pag.* 56. *seqq. edit. an.* 1556. Contra pugnant Launoyus *cap.* VIII. *dispunct. pag.* 75. *seqq.*, *et in dissertationibus diss.* I. §. I. *pag.* 31. *seq.* Consule Calmetum *hist. Lotharing. lib.* III. *p.* 130. *seq. tom.* I., et Dionys. Sammarth. *loc. cit. p.* 5.

(2) Acta s. Saviniani plene esse fabularum plane constabit cuique eadem legenti apud Hugonem Mathoudum *lib. de vera senonum origine christiana adversus Iohannis de Launoy theologi quondam parisiensis edit. an.* 1687. *dissert. cap.* I. *seqq. p.* 1. *seqq.* Itaque Andreae de Saussayo *lib. de myst. Gall. scriptorib. p.* 279., *seq.* 300. *seq.*, eadem probanti, nullo modo prorsus assentior. Confer Launoyum *diss.* II. §. IV. *p.* 60. *seqq. edit. an.* 1670. De Paulo narbonensi confer quae protulimus supra ex cod. ms. casanatensi. Consule praeterea Bollandianos *tom.* III. *martii p.* 372., Dionysium Sammarthanum *tom.* VI. *Gall. christ. p.* 5. *seqq.*, Baillatum ad d. XXII. martii, et Tillemontium *tom.* IV. *mon. hist. eccl. p.* 442. *seq.* 469.,724.

(3) De martyribus lugdunensibus, et s. Pothino eorum episcopo consule Eusebium *lib.* V. *hist. eccl. cap.* I. *p.* 198. *seq. edit. Cantabrig.* De septem episcopis, qui in Galliam, atque, ut alii putant, in Hispaniam missi fuisse a Petro apostolo feruntur, hoc est de Torquato, Ctesiphonte, Secundo, Indalecio, Caecilio, Esicio, et Euphrasio, vide Tillemontium *tom.* I. *mon. hist. eccl. pag.* 200. *seqq. edit. Paris.* De s. Iuliano cenomanensi adeundi Bollandiani *tom.* II. *ianuar. pag.* 761. *seqq.*, et Launoyus *dissert.*, *qua de primi cenomanorum praesulis epocha quid verisimiliter statui possit, ostenditur: inter dissert. edit. an.* 1670. *p.* 215. *seq.* De s. Clemente primo saeculo (ut censent aliqui, sed vereor, ne errent) episcopo metensium, vide Meurissium *hist. episc. et eccl. metens. edit. gallice Metis an.* 1634. De Simone magalonensium, et monspeliensium primis temporibus institutore, ut vulgo traditur, adeundus Petrus Gariel *par.* I. *seriei praesulum magalon. p.* 41. *seq. edit. an.* 1665. De morinis, quos ab apostolis fuisse christianam religionem doctos aliqui pugnant, confer Iacobum Malbrancque soc. I. *tom.* I. *de morinis, et morinorum rebus lib.* II. *cap.* XII. *p.* 103. *seq. edit. Tornac. an.* 1639. De s. Gatiano turonensi consule praeter Launoyum, et Marcam ll. cc., Iohannem Maanum *s. metrop. eccl. turon. etc. edit. August. turon. an.* 1667. *p.* 3. *seq.* De Xisto, et Sinicio remensium apostolis, videndus Marlotus *lib.* I. *cap.* VII. *p.* 44. *seqq. tom.* I. *hist. metrop. remens. edit. an.* 160. De primis episcopis reliquarum ecclesiarum gallicanarum, consule Dionysium Sammarthanum *tom.* I. *Galliae christ.*, qui scriptores etiam opportune suis locis plerumque indicant, qui de ipsis copiose disseruerunt.

(4) Confer acta s. Saturnini apud Ruinartium *p.* 109. *seqq. edit. veron.*, et Gregorium turonensem *lib.* I. *hist. francor. cap.* XXVIII. *p.* 22. *seq. edit. Ruinartii*, Tillemontium *tom.* IV. *mon. hist. eccl. pag.* 439. *seqq. edit. Paris. an.* 1696.

(5) Euseb. *hist. eccl. lib.* X. *cap.* VI. *pag.* 485. *seqq.* Atque historici ecclesiastici recentiores, ut Baronius, Pagius, aliique ad an. 414. seqq., Tillemontius *tom.* V. *mon. hist. eccl.*, Norisius *tom.* III. *app. hist. donatist. par.* I. *c.* IX. *seq. p.* 151. *seq.* Mitto ceteros, ne sim longus.

(6) Pietatis cultum admirabilem in modum non modo ante Constantini tempora, quibus multi martyres floruerunt, sed etiam post in Gallia viguisse, liquet; atque iam mittam antiquos, de quibus magnae sunt ortae inter historicos controversiae, ut Peregrinum, qua antisiodorensis (v. mart. rom. ad d. XVI. maii, et Bollandianos *tom* III. *maii p.* 561. *seq.*), Benignum, quo divionensis (v. mart. rom. ad d. I. nov.), Altinum, quo an-

CAPUT XXIII.

DE ORTU, ET PROGRESSU RELIGIONIS CHRISTIANAE IN HISPANIA.

Iacobum apostolum Iohannis evangelistae fratrem, cum primum potuit, e Palaestina profectum in Hispaniam venisse, eius regionis incolae arbitrantur. Ibi cum ecclesias (1) condidisset, in patriam reversum, atque ab Herode Agrippa, qui, ut rem gratam iudaeis faceret, saeviendum in christianos putabat, captum, interfectumque fuisse defendunt. Sed quod esse plerosque intelligant, qui repugnent, enitendum sibi existimant esse, ut quam a maioribus acceperunt opinionem, quibus tandem documentis queant, confirment. Sic autem statuunt: Hieronymum, qui extremo saeculo IV., atque ineunte V. florebat, in ea fuisse versatum sententia, ut alium quidem apostolum in Illyrico, alium in Hispania

tulianensis (v. *Dion. Sammarthanum Gall. christ. tom.* VIII. *p.* 1610.), Ursinum, quo bituricensis (v. mart. rom. ad d. IX. nonv.), Ceratum, quo auscensis (*v. iter Martini et Durand gallice editum tom.* II. *par.* II. *p.* 37.), s. Lucianum, quo bellovacensis (*v. Tillemont. tom.* IV. *p.* 537. *seq. edit.* an. 1696.), s. Audeolum, quo vivariensis (*v. Bolland. tom.* I. *maii p.* 35. *seq.*), s. Frontonem, quo petrogoriensis (v. mart. rom. ad d. XXV. oct.), s. Martinum apostolorum, ut aiunt, discipulum, quo viennensis (v. mart. rom. ad d. I. iul., et Bolland. tom. I. p. 14. seq.), s. Memmium, quo catalaunensis (v. mart. rom. ad d. V. aug., et Bolland. tom. II. aug. p. 4. seq.), Andochum, et socios, quibus augustodunensis (v. martyrol. rom. ad d. XXIV. sept.), ss. Felicem, et socios, quibus valentinus in Galliam (v. Bolland. tom. III. april. ad d. XXIII. p. 97. seq.), Ferreolum, et Ferrutionem, quibus vesontionensis (v. mart. rom. ad d. XVI. iunii), s. Eutropium, quo santoniensis (v. Bolland. tom. ult. april. ad d. XXX. p. 733. seq.), aliosque, e quibus aliae ecclesiae illustratas sese fuisse gloriantur; negari certe non potest, quin Materni (*v. Tillemont. tom.* VI. *monum. hist. eccl. pag.* 701. *edit.* an. 1699., et Calmetium *hist. Lotharing. tom.* I. *p.* 163.) postque iam Hilarii, Martini etc., ss. episcoporum celebritate maximam fuerint gallicanae ecclesiae gloriam consequutae. De Clodoveo rege christiano facto, et francis permultis ad veram religionem conversis, vide Gregorium turonensem *lib.* II. *cap.* XXXIII. *seq. pag.* 80. *seqq. edit. Ruinartii*, et ex recentioribus Ioh. Petrum Ludewigium *vita Iustiniani imp. p.* 504. Confer *martyrol. rom. ad d.* XI. *februar.*, III. *iunii*, I. *octobr.*, et *hist. regni francic* a p. Gabriele Daniele soc. Iesu gallice scripta *tom.* I. *p.* 1. *seqq. edit. an.* 1713.

(1) Iacobum in Hispaniam venisse censent Iohannes Mariana soc. I. *lib.* IV. *de reb. hispan. pag.* 100. *edit. an.* 1734. *tom.* I., Franciscus Bivarius in *not. ad pseudo-Flavii Dextri chronicon p.* 39. *seq. edit. an.* 1627., Franciscus Padilla *hist. eccl. d'Espanna cent. tom.* I. *cap.* VI. *seq. p.* 13. *seq. edit. an.* 1605., Gaspar de Mendoza y Segovia *predicacion de saint Iago en Espanna pag.* 1. *seqq. edit. an.* 1682., Iosephus Saenz de Aguirre *diss.* IV. *apparat. ad conc. hisp. tom.* I. *p.* 134. *seq.*, Hieronymus Contadorus de Argote clericus regularis *dissert.* lusitanice scripta pro s. Iacobi in Hispaniam adventu ex s. Hieronymo in comment. acad. ulisip. an. 1722., Manuel Caietanus de Souza in *iisdem comment. an.* 1725. ad d. XIX. *iul.*, qui promittit se daturum syllogen 500., et amplius auctorum, qui itineris hispanici s. Iacobi meminerint. Didacus Murillus ord. minor. *fundacion de la capilla angel. del Pilar. p.* 58. *seq. edit. Barchinon. an.* 1616., Didacus *de la Serra, y Cantoral. in vindiciis catholicae granatens. edit. an.* 1706., Bollandiani ad d. XXV. *tom.* VI. *mensis iulii p.* 69. *seq. edit. antuerpiensis*, atque item innumerabiles alios praetermittam, quorum insignis aut in excogitandis monumentis, aut publicandis, aut defendendis diligentia, ne quid gravius dixerim, fuit; novissime omnium vir eruditus Henricus Florez augustinianus in opere hispanico inscripto „ *Espanna sagrada, theatro geographico historico de la iglesia d'Espanna. Origen, divisiones, y limites de todas sus provincias, antiguedad, translaciones, y estado antiguo, y presente de sus Syllas en todas*

praedicasse evangelium (1) iudicaret. Nunciatum autem Illyricis evangelium fuisse a Paulo. Non ergo hunc esse alium illum apostolum, qui primus iu Hispaniam intulerit christianismum. Fuisse igitur Iacobum. Nam alium, qui perfunctus eo munere fuerit, inveniri posse neminem. De Iacobo enim proditum id quidem memoriae ab Isidoro, ab Iuliano toletano, a Beda, ab aliis denique permultis esse, qui dignitate, doctrina, virtute claruerunt; de ceteris vero apostolis, excepto uno Paulo, non item. Accedere *mozarabici codicis* sacrorum officiorum auctoritatem. Huius autem tantam esse antiquitatem, ut nisi a pugnacibus, obstinatisque in sententia viris, reprobari quidem a nemine sine iniuria possit (2). Quod si qui sunt, qui adiecta esse, quae ad Iacobum spectant, a recentiore quopiam arbitrentur, hos contentionis studio agere, non veritatis, cum nihil afferant, quod esse ad eam rem efficiendam alicuius ponderis videatur. Esse praeterea columnae caesaraugustanae monumentum praesidio hispanis, qui Iacobum in eam regionem venisse (3) contendunt. Non esse autem tam ineptos se, ut quae contra proferri a criticis soleant, ignorent. At qui sine ratione pugnant, eos non in criticorum, sed in vitilitigatorum numerum referri oportere. Mitti ab se recentiora monumenta. Sed haec sane praeteriri nullo modo posse: non martyrologiorum modo scriptores, sed etiam romanos pontifices hispanorum communem, ac pervulgatam sententiam probare. In his Callixtum secundum (4) esse ponendum. Esse explorata sibi, quae opera Baronii Romae (5) contigerunt. At enim quod ille Iacobi elogium, ut ante legebatur, deleri e breviario romano fecit, hoc ipsum post romanos pontifices, re satis accurate, diligenterque considerata, restitui iussisse. Levia esse denique, quae iactari contra ab

los dominios d'Espanna, y Portugal con varias dissertaciones criticas para illustrar la istoria ecclesiastica d'Espanna, tomo tertio, tractat. I. *p.* 1. *seq. edit. Matrit.* an 1745. „ Non placet haec tamen criticis plerisque omnibus huiusce praesertim aetatis opinio. Quare Iacobum in Hispaniam venisse aut omnino negant, aut minus verisimile esse putant. Ita quidem Baronius ad an. 816. n. LI., ut apud Spondanum n. XLIX., Natalis Alexander *dissert.* XV. *hist. eccl. saec.* I. *pag.* 181. *seqq. tom.* I. *edit.* an. 1734., Christianus Lupus *ad Tertull. lib. de praescript. cap.* XX. *tom.* IX. *p.* 194. *opp. edit. venetae* an. 1727., iique, quos numerat Michael a s. Maria augustinianus *dissert. historica de primo, potius unico evangelii praedicatore in Lusitania, totaque Hispania, inter script. acad. regiae Portugall. ad an.* 1722.

(1) S. Hieronymus in *Isaiae cap.* XXXIV. *tom.* III. *opp. edit Martianaei pag.* 279. „ Spiritus illius congregaverit „ eos, dederitque eis sortes, atque diviserit, ut alius ad „ indos, alius ad Hispanias, alius ad Illyricum, alius ad „ Graeciam pergeret, et unusquisque in evangelii sui, „ atque doctrinae provincia requiesceret „.

(2) Florezius *ibid. cap.* III. §. VIII. *p.* 81. *seq.*

(3) Florezius *ibid.* §. XI. *p.* 112.

(4) Idem ibid. §. XII. p. 116.

(5) Idem cap. III. § I. p. 42. seq

adversariis soleant. Quamdiu enim *negativo*, ut aiunt, argumenti genere usi fuerint, oppugnari ab eis iter hispanicum Iacobi nequire. Monumentis enim agi, non silentio veterum in hoc genere debere. Quid vero proficiet *negante* argumento is, qui ostendere nequeat, esse quidpiam, quod repugnet, quo minus patria excedere Iacobus, atque in Hispaniam venire, postque reverti Hierosolymam, gladioque ab Herode Agrippa interfici posset? Quod si nihil (1) repugnat, iam hoc sibi esse concedendum: traditionem, cuius origo ignota sit, non esse omnino negligendam.

Ad haec adversae caussae patroni reperisse in actis apostolicis existimant nescio quid se, quod cum Iacobi apostoli hispanico itinere pugnare videatur. Principio enim incredibile esse aiunt, iudaeos, qui ad Christum accesserant, vitio Petro fuisse daturos, quod Cornelium centurionem, hominem ethnicum, baptizasset, si Iacobum in Hispaniam venisse, multosque deditos superstitioni deorum ad christiana sacra perduxisse cognossent. At si Iacobi hispanicum iter concedendum est, multo ante illum auctorem ethnicis fuisse oporteret, ut Christum colerent, quam Cornelium Petrus nostris mysteriis initiasset. Lucam enim ita de Iacobo egisse, ut statim atque de Cornelio scripsit, tum eodem circiter (2) tempore Herodem in Iacobum animadvertisse tradiderit. Deinde patres omnes, qui de itineribus sanctorum apostolorum scripserunt, non graecos solum, sed etiam latinos, eosque in primis, qui in Gallia, Hispaniaque viguerunt, nullam uspiam fecisse adventus Iacobi in Hispaniam mentionem. At si ille venisset, totque progressus in provincia fecisset, quot labores, itinera, studia tanti apostoli postulabant, fieri sane non potuisse, ut sic de ceteris agerent, ut unum Iacobum praetermittendum arbitrarentur. Esse sibi compertum, atque exploratum argumenta, quae *negativa* sint, nullius fere ponderis esse, modo *positiva* afferantur, quae et antiqua sint, et digna, quibus fides, et auctoritas adiungi possit. Quod si vetus nullum afferunt hispani monumentum, et si quod adducant, aut confictum fraude est, aut saltem suspectum falsi-

(1) Idem cap. III. §. I. p. 39. seq., neque scripturae auctoritatem, neque Roderici toletani metropolitae testimonium, propterea quod spurium sit, neque epocham divisionis apostolorum, neque adventum Pauli in Hispaniam, neque Innocentium I., neque Gregorium VII., neque silentium denique sanctorum pp. sibi adversari putat. Ac de epocha divisionis apostolorum quod scribit, facile fortasse concedent, qui contra ipsum pugnant.

(2) Act. apost. cap. XI. XII.

tatis (1), nihil esse, cur, prae hoc, esse patrum silentium contemnendum putent. Atque esse illud etiam atque etiam considerandum: in *negativis*, quae vocant, *argumentis*, non esse ponendum, quod ita comparatum est, ut esse constat illud, quod e silentio patrum colligitur. Namque ne verisimile quidem videri, veteres non dicam graecos (2), romanosque, sed hispanos ipsos fuisse tam immemores beneficiorum, ut eum itinerum meminerint, quae ceteri apostoli suscepissent, tum eius mentionem taciti praeterierint, quod ad hispanicum Iacobi (3) pertineret. Nam Isidorum hispalensem non in spurio (4) illo *de vita, et morte*

(1) Vide, quae infra de operibus s. Iuliani, et Isidori dicemus. Nihil de monumentis caesaraugustanis dico, quae iure ab eruditis reprobantur.

(2) Non enim Origenes apud Eusebium *lib.* III. *hist. cap.* I. *p.* 87. *edit. Cantabrig.*, ubi recenset apostolos, nationesque, quas docuerunt religionem, commemorat, non Eusebius ipse *ibid.*, non s. Iohannes Chrysostomus, qui *homil.* VII. *de laudibus Pauli tom.* II. *opp. pag.* 516. *edit. montfauc.*, Paulum in Hispaniam se contulisse testatur; et *homil.* XXIX. *in epist. ad rom. tom.* IX. *pag.* 732. *edit. montfauc.*, sic scribit: „ Sed neque ad eos abiit „ Paulus, qui prius fuerant edocti, usque adeo scilicet „ abstinuit, quominus alienis se discipulis ingereret, „ gloriaeque gratia quod fecerat faceret, ut et studio „ eos maxime voluerit docere, qui nondum audierant de „ Christo: non enim dicit, ubi nondum nominatus est „ Christus, id quod plus est „. Qui Iacobum in Hispaniam venisse censent, Iohannem Chrysostomum de gentibus, quas Paulus adiit, dum epistolam ad romanos scriberet, non de iis, quas post docuerit, agere contendunt. Non placet hoc genus responsionis aliis, qui eamdem tamen propugnant sententiam. Igitur aut nullos hispanos dedisse Christo nomen, aut si qui dederunt, eos fuisse perpaucos tempore Iacobi censent. Itaque modo hunc apostolum in Hispaniam deducant, non aeque curant, tulerit ne, an non tulerit laborum, atque itinerum fructum. Mitto aliorum responsa, quae legere quisque apud Michaelem a s. Maria augustinianum *dissert. hist. de primo evang. praedic. in Lusit. totaque Hisp. cap.* IV. §. II. *in monum. acad. reg. Portug. an.* 1722. Quid? Si neque pseudo-Clemens in constitutionibus apostolicis, et homiliis, neque pseudo-Abdias, neque alii fabulatores, qui ante irruptionem maurorum in Hispaniam, scripserant, Iacobum in Hispaniam venisse affirmarunt? Immo vero pseudo-Abdias sic habet apud Fabricium *tom.* II. *cod. apocryphi novi test. p.*516.: „ Post passionem Domini Iudaeam, et Samariam in divisione apostolica sortitus „ est „.

(3) Praeterea latinos patres antiquiores. Non est certum ab eorum nullo memorari iter Iacobi hispanicum. Quod mirum est, id est profecto, quod ne sexti quidem saeculi scriptoribus innotuerit. Venantius Fortunatus saeculi VI. scriptor in carmine *de virginit.*, de apostolis, locisque, in quibus evangelium nunciarunt agens, sic habet *pag.* 190. *lib.* VIII. *carm.* IV. *edit. opp. an.* 1603. *tom.* I.

„ Praecipuum meritis Ephesus veneranda Iohannem
„ Dirigit, et Iacobos terra beata sacros.

Non probo, quod aliqui dicunt, Venantium de locis, in quibus sunt apostoli martyrium passi, scribere. Nam Iohannes passus Ephesi non fuit. Quod si dicant, de locis, ubi sepulti sunt, eorumque corpora quiescunt, ab eo institui sermonem, caveant ne hispanis Iacobi corpus adimere videantur. Itaque satius est respondere, Venantio Fortunato ignotum iter idem fuisse. De nonnullis aliis sequiorum etiam temporum latinis scriptoribus erit paullo post opportunior disserendi locus.

(4) Spurium id opus esse contendit Caietanus Cennius vir eruditus *tom.* I. *de antiquit. eccl. Hisp. cap.* II. *pag.* 24. *edit. Rom. an.* 1741. Ei praeiverant magnus Baronius ad *martyrol. rom. ad d.* XXV. *iul.*, et Natalis Alexander *hist. eccl. saec.* I. *diss.* XIV. *consect.* 2. Confer Oudinum *de script. eccl. tom.* I. *p.* 1591. *edit. an.* 1722. aliosque. Principio enim is auctor cum Isidoro pugnat. Isidorus *lib.* VII. *originum cap.* IX. *pag.* 98. *edit. an.* 1601. de Iacobo loquens „ Iacobus, *inquit*, Zebedaei a pa„ tre cognominatur, quem relinquens, cum Iohanne „ eorum patrem sequuti sunt. Ibi sunt filii tonitrui, „ qui etiam boanerges ex firmitate, et magnitudine fi„ dei nominati. Hic est Iacobus, qui post ascensionem „ Domini ab Herode manifestatur occisus „. Idem ipse Isidorus *praef. in nov. testam. p.* 411. *edit. opp. an.* 1601. de Iacobo minore scribit: „ Iacobus, *inquit*, frater Do„ mini scripsit unam epistolam ad aedificationem ec„ clesiae pertinentem, cuius sententiae immensam scien„ tiae claritatem legentibus videntur infundere „. Rursum *lib.* I. *de off. eccl. cap.* XII. *p.* 584. „ Iacobus, *inquit*, „ (de fratre Domini loquitur) suam scripsit epistolam, „ quae et ipsa a nonnullis eius esse negatur, sed sub „ nomine eius ab alio dictata existimatur „. At haec omnia evertit auctor operis *de vita et morte pp.* Non enim

sanctorum libro, sed in (1) *originibus* de Iacobo sic scribere, ut cum res ab eo fortiter gestas complexus breviter fuerit, omiserit tamen iter eius hispanicum, quod sane plurimum ad ipsum, atque ecclesiam, cui erat prefectus, spectabat. Concilia autem (2), quae ante maurorum in provinciam adventum celebrata aut Toleti, aut Brachari, aut Eliberi fuerunt, nusquam Iacobi meminisse, quasi institutor fuerit hispanicarum ecclesiarum. Esse autem gravius, quod ex antiquis ritualibus libris hispanorum, go-

solum affirmat Iacobum maiorem in Hispaniam venisse, quod verus Isidorus nusquam dixit, sed etiam Iacobum eumdem maiorem auctorem esse epistolae illius, quam et nemo occidentalium veterum maiori, et ipse Isidorus minori tribuere solebat. „ Iacobus, *inquit*, Zebedaei frater Iohannis, quartus in ordine, duodecim „ tribubus, quae sunt in dispersione gentium, scripsit, „ atque Hispaniae, et occidentalium locorum populis „ evangelium praedicavit, et in occasu mundi lucem „ praedicationis effudit. Hic ab Herode tetrarcha gla„ dio caesus occubuit, sepultus in Carmenica „. Quis autem ferat, Isidorum tam fuisse incautum, ut ea diceret, quae et patrum sententiis opponerentur, secumque ipse pugnaret? Quin etiam librum eumdem de vita et morte sanctorum plenum esse ineptiarum sententiarum, indignarumque gravitate Isidori, recte observat Cenomanus *ibid.* Alii Isidori hoc opus esse arbitrentur, etsi vitiatum deinceps fraude impostorum facile concedant. Vide Michaelem a s. Maria loc. cit. §. III. cap. IV. Confer etiam Launoyum in dispunctione epistolae Petri de Marca *cap.* VI. *pag.* 57. *edit. an.* 1670. Neque vero iis repugnarem, qui corruptum alicubi esse dicerent, neque omnino Isidoro adimendum existimarent, cum in antiquissimis codicibus inter Isidori opera numeretur, tribuique Isidoro a gravissimis, veteribusque scriptoribus soleat. Consule Nicolaum Antonium *bibl. vet. hispan. tom.* I. *lib.* V. *num.* 114., Petrum de Marca *epist. cap. cit. eusebianae hist. a Valesio praefixa*, Marchionem de Mondejar *cap.* XX. Henricus Floretius vir eruditus *cap.* III. §. 12. multos numerat, qui aut dubitarent, aut putarent Iacobo maiori esse epistolam, de qua paullo ante diximus, tribuendam. Sed occidentales nullus veterum nominat, quem sequi Isidorus auctores posset. Atque est sane exploratum, Isidorum, aliosque, qui ea aetate viverent, quae ad auctores librorum sacrorum pertinebant, ex Hieronymo, aliisque occidentalibus, qui Eusebium in hoc genere in primis sequebantur, non ex bibliis arabicis, aut syriacis, repetere consuesse. Rursum Floretius Iacobum fratrem Domini, quem Isidorus auctorem epistolae fuisse affirmat, non discrepare a Iacobo maiore arbitratur, quod *Matth.* XIII. v. 47. fratres Domini Iacobus, et Iohannes appellari videantur. At erat a Floretio demonstrandum his verbis: Iacobus frater Domini, aliquando fuisse ab Isidoro, aut a patribus Iacobum maiorem indicatum. Atque est illud incredibile Iacobum maiorem, si est frater Domini appellatus ab Isidoro, non fuisse etiam Zebedaei filium vocatum, ut distingui ab illo posset, quem ceteri omnes fratrem Domini dicere solebant. Quin etiam ne in cogitationem quidem cadit, Iacobum fratrem Iohannis fuisse Zebedaei filium, cum necessitas non posceret, dictum ab Isidoro, cum autem posceret, non item. Neque est verisimile, quod inquit Floretius, auctorem nempe Isidorum, quae ante dixerat, *in lib. de vita et morte pp.* Emendasset ne ante, quam orta haec esset in occidente opinio? At missale, inquit, mozarabum, et Freculphus. Scilicet hinc efficitur, ut vel Freculpho non esse scriptorem libri de vita, et morte pp., hoc est IX. saeculo antiquiorem, vel si est, librum ipsum vitiatum a posteriore quopiam putem. Non moror, quod adiungit pro *scripsit*, legi fortasse oportere *praedicavit*; nam quid hoc est, duodecim tribubus, quae sunt in dispersione, praedicavit, atque Hispaniae, et occidentalium locorum populis evangelium praedicavit? Haec scilicet τοῦ praedicavit repetitio inepta est. Confer Cenomanum *ibid. p.* 24. *num.* V.

(1) Vide auctet. saepe.

(2) Mirabile sane videtur, quod nullius synodi actorum, quae ante adventum saracenorum habitae in Hispania sunt, actis quidquam de Iacobi in Hispaniam adventu contineatur. Nam quod aliqui opponunt concilium toletanum quartum anno 633. celebratum, quasi in eo de condendo breviario gothico-hispanico, quod dictum deinde mozarabicum est, patres cogitarint, inane est. Synodus enim non novum breviarium componi praecepit, non id oneris Isidoro imposuit, non hymnum, responsoriumque memoravit, in quo sit itineris Iacobi in Hispaniam mentio; sed e vetere vitia quaedam tolli, ut ne posthac quadragesimae tempore *alleluia* decantetur; atque hymni, in primisque Zachariae canticum *benedictus* recitentur, iussit. Concilium autem I. bracharense, quod Brito protulit, commenticium est. Qua de re vide Antonium Pagium ad an. 411 n. XIX., Cenomanum ibid. pag. 26., et Michaelem a s. Maria ibid. cap. IV. §. III.

thorumque (1) concluditur. Nemini enim persuaderi posse, nullam in iis fieri apostoli commemorationem, qui Hispaniam peragrasset, tamque insignem incolis attulisset partem commodorum. Quid enim? An martyrum, qui in aliis regionibus egerant, affectique religionis caussa extremo supplicio fuerant, celebrandam memoriam hispani putassent; Iacobi vero, a quo primum disciplinam acceperant, non item? Id vero, nisi eos, qui studio partium teneantur, liberum quidem certe neminem crediturum. Atque adventum Iacobi non fuisse x. (2) saeculo; quid autem x.? immo vero ne xII. quidem ita pervulgatum, ut omnibus hispanis probaretur. Extare monumenta eorum temporum, quae plane efficiant, fuisse aut ignotum multis, aut visum haud prope ad veritatem accedere. Itaque Caietanum (3) Cennium, qui neglectis documentis, quibus uti scriptores hispani, ut suam opinionem

(1) Ritnales libri, ut omnes norunt, novis semper accessionibus augeri solent. Quare etsi isidorianus codex idem atque is esset, qui post mozarabicus est appellatus; ex eo tamen nullum sibi commodum polliceri Floretius, Aguirrius, Mondeiarus etc. possent, ut qui ostendere nequeant, esse hymnum de s. Iacobo, quem contraet, inventione corporis Iacobi, et adventu maurorum in Hispaniam antiquiorem. At Cennius loc. cit. pag. 26. gothicum, atque mozarabicum unum, eumdemque codicem negat, ac mozarabicum sane x. saeculo conflatum arbitratur. Ut ut sit, illud profecto negari nequit, in antiquissimo codice isidoriano, qui servatur in celeberrima veronensi bibliotheca, et quem post Iosephum Blanchinium congregationis oratorii rom. presb. eruditissimum *tom. I. par. II. opp. card. Thomasii edit. an.* 1741. *pag.* 1. *seq.*, edidit Muratorius ὁ μακαρίτης *tom. II. liturg. collect. pag.* 514. *edit. an.* 1748., nulla fit Iacobi apostoli, eiusque itineris in Hispaniam commemoratio. Numerum dierum festorum describit Cennius *ibid. diss. I. cap. II. pag.* 33. *seq.*, in quo quidem catalogo nomina ss. Polycarpi, Sebastiani, Agnetis, Babylae, Agathae, Marci evangelistae, Cypriani, Hyppoliti etc. fit mentio, Iacobi vero apostoli nullo modo. Id vero magno esse videtur argumento his, qui negant, venisse Iacobum in Hispaniam, ad suam confirmandam opinionem, quod ecclesiae suorum magistrorum, et martyrum in primis, deinde aliorum memoriam colere solerent. Nam romanum kalendarium nullum est, in quo Petri, et Pauli, carthaginiensesque nullum, in quo Cypriani, Aurelii etc. memoriae certus quidem non sit destinatus dies.

(2) Auctor hist. compostellanae, qui et colligitur ex Floretio *p.* 151. *seq. tom.* III. non est profecto saeculo x., et fortasse etiam xI. vel xII. antiquior, ut defensores itineris hispanici confitentur, apud eumdem Floretium *in append. tom.* III. *p.* 56., sic habet: „ Aliis „ itaque apostolis ex praecepto Domini in diversas pro„ vincias, et ad diversas civitates evangelicae praedi„ cationis studio commigrantibus, beatus Iacobus san„ cti Iohannis apostoli, et evangelistae frater Hieroso„ lymis remansit verbum Dei praedicaturus, ibique ab „ Herode ob Christi confessionem, et catholicae fidei „ assertionem decollatus etc. „. Quid ad haec Floretius? Respondeo, inquit, Hispaniae, et Hierosolymis verbum Dei praedicavit. Quam id recte respondeat, ipse viderit. Si qua est igitur, ea omnino facilior est responsio, quam adhibet Cennius *diss. I. cap. II. p.*27., qui de eo monumento agens, mihi est, inquit, figmentum omnium celeberrimum. Hoc pacto nulla res erit tam implicata, quam nullo negotio expedire non liceat. Etsi saro introductam fuisse fatentur, tamen confirmatam, pervulgatamque saeculo xI. et xII. fuisse eam opinionem negant oppugnatores sententiae hispanorum, quod cum bracharensis, et compostellanus praesules inter sese contenderent, servari quidem reliquias Iacobi Compostellae affirmarent, venisse autem Iacobum in Hispaniam numquam affirmarent. Vide Gregorii VII. *lib. I. reg. ep.* LXIV. *p.* 53., *tom.* x. *concil. edit. Labbaei p.* 53., et Innoc. III. *lib.* II. *ep.* CXXXIII. *p.* 432. *tom.* I. *edit. Baluzii.*

(3) Cuinam commodi enim ea esse potest traditio, quae ne saeculo quidem xI. constans, probata multis, beneque confirmata esset? Ita quidem censet Michael a s. Maria *cit. diss. cap.* v., quod inscribitur „ Nullam esse traditionem de praedicatione s. Iacobi in Hispania, quae veras traditionis rationem, et conditiones habeat „.

tueantur, solent, ad unam consensionem, quae tam est recens, confugiat, putetque optime se proinde esse meritum de ecclesiis hispanorum, ac si primus omnium, quod erat implicatum, evolverit, vel candide non dixisse, quod sentiebat, vel si dixit, non animadvertisse, quam infirma esset ratio, quae ignota antiquis traditione niteretur. Vidisse haec scilicet cardinalem (1) Aguirrium virum doctissimum, quamobrem id aliquando consilii suscescepisse, ut nihil esse statuendum arbitraretur, quoad in sirletanum codicem et veterem, et magnae auctoritatis incidisset, in quo appulsus Iacobi in Hispaniam memoraretur. Sed eum, quum certior esset factus, nihil eodem codice contineri, quod ad ipsius institutum posset conducere, ita ut fit, ubi quis indulgere suis civibus, quam aperte profiteri, quod censeat, mavult, coniecturis agendum existimasse, quibus tamen nihil inesse virium videretur. Esse praeterea falsum, quod defensores hispanici putant, argumenta nulla adversariis suis suppetere, quae appellari *positiva* possint. Innocentium (2) enim primum, quem incunte saeculo v. vixisse constat, sic statuere, non ab apostolo aliquo, sed ab iis, qui missi in Hispaniam a Petro, vel ab eius successoribus sunt, institutas fuisse ecclesias hispanorum. Namque ne in cogitationem quidem cadere, excidere id sapientissimo pontifici potuisse, qui sciret fuisse in ea provincia ab Iacobo collectos coetus christianorum. Quod si sunt, qui Innocentium lapsum errore fuisse (3)

(1) Aguirrius *collect. concilior. hisp. dissert.* II. *tom.* I. *num.* 27. *pag.* 140. „ Hisce, *inquit*, in utramque partem „ breviter disputatis, fateor ingenue, mihi adhuc haerere aquam, ac proinde quaestionem in medio relinquam, donec contingat invenire codicem illum cardinalis Sirleti, ex cuius sola lectione illam dirimere „ oportet „. Confer Cenniun *ibid. p.*20., ubi „ codicem „ nempe unum, *inquit*, tantae rei sperabat fore indicem, in quo s. Hippolyti portuensis opusculum de „ duodecim apostolis, s. Iacobo praedicationem hispanicam tribuere testabatur legatus catholici regis dux „ Sessae, eodemque uno fretus, *si contigerit invenire*, „ ait, *codicem Sirleti, tandem aliquando proferam ingenue* „ *quidnam ibi habeatur absque ullo praeiudicio; neque enim* „ *mihi tanti est rerum nostratium amor, quanti studium veritatis*. Quid vero? V. c. Emmanuel Martinus, quem „ suorum studiorum consortium asciverat, excussis vaticanae bibliothecae codicibus quibuscumque, excellentissimum legatum esse deceptum deprehendit; multa „ secus docentia (teste oculato ator) exscripsit; doctissimum cardinalem fere ab incepto revocavit etc. „. Ac praeter Aguirrium alios quoque fuisse hispanos, qui vehementer addubitarent, ostendit Michael a s. Maria *diss. indicata cap.* I. §. I. In his numerat Benedictum Pererium, Iohannem Lorinum, Iacobum Tirinum, Iohannem Marianam, qui *lib.* IV. *cap.* II. unius Isidori auctoritate niti iter hispanicum Iacobi testatur, atque ubi ad templum caesaraugustanum venit, totum quod est de columna in dubium revocat, nec affirmare audet ex vera haec traditione, *sed ex quadam tantum fama, ac persuasione manare; cuius scriptioni*, inquit, *rerum antiquitas fidem derogat, proinde liberum de omnibus his iudicium lectoribus esse relinquendum*. Vide Emmanuelis Martini *lib.* V. *ep.* II. *p.* 211. *edit. an.* 1738.

(2) Vide Innocentii locum *epist. ad Decent. eugub.* XXVI. *tom.* I. *ep. rom. pont. p.* 856. *edit. Coust.*

(3) Confer Michaelis a s. Maria *dissert. cap.* IV. §. I. Id vero ne Florezius quidem probat *p.* 73. *tom.* III. *Hisp. sacrae*. Sunt qui fundatam ab Iacobo ecclesiam negent, atque hoc pacto satisfieri Innocentio posse arbitrentur; ut qui loquutus de iis fuerit, qui coetus in Hispania christianorum constituerunt. Vide Michaelem a s. Maria *ibid.*

affirment, sunt autem, ut intelligo, aliqui, ab his et novam, et minus constantem traditionem, contra atque ratio postulet, anteponi antiquis ecclesiae monumentis. Probari praeterea eorum nequire sententiam, qui hoc pacto declinari ab se difficultatem posse arbitrantur, si respondeant, Innocentium de ecclesiis, non de aliquibus tantum viris, quos Iacobus ad christiana sacra converterit, sermonem instituisse. Neque enim probabile videri ab Iacobo fuisse (1) perpaucos christianos factos, quos deinde Petrus episcopos ordinaverit. Haec igitur eo dici, non quo vetere ullo monumento nitantur, ut recte est observatum a Moralesio (2), sed quo ratione aliqua satis esse Innocentio factum videatur. Ceterum apostoli coetibus, quos instituebant, presbyteros (3), praesulesque praeficere consuerant, qui eos moderarentur. Quod ad Hieronymi locum (4) attinet, esse illum ita comparatum, ut prae-

Sed nullos fuisse ad christiana sacra, aut perpaucos ab Iacobo perductos, si in Hispaniam venit, quibus tandem monumentis efficiunt? Nam quod aiunt, paucos illos, qui opera Iacobi Christi religionem professi sunt, episcopos fuisse deinde a Petro, Paulove ordinatos, atque in Hispaniam missos evangelium praedicatum, inane est. Unde enim constat his fuisse auctorem in Hispania Iacobum, ut superstitionem deorum evererentur? Atque hos fuisse apostoli Iacobi hortatu christianos factos, quod nullo vetere monumento statui posset, probatum numquam est Moralesio, viro, si quis alius, rerum hispanicarum peritissimo. Quid, si plures in Hispania habuisse discipulos Iacobus fertur? *Breviar. brackarense ad d. xxvi. aprilis, et apud Floretium append. tom.* III. n. VII. *p.* 44., sic habet: „ Beatus Iacobus apostolus filius Zebedaei plu„ res in Hispania adhuc vivens discipulos habuit, sicut „ ait Callistus papa in eius translatione „. Epistola, quae Callisti papae II. dicitur, *apud eumdem Floretium, append.* n. IX. §. II. *p.* 49., haec continet: „ Sciendum, „ quod b. Iacobus plures discipulos, sed duodecim ha„ buit speciales. Tres in hierosolymitanis oris elegisse „ legitur ... novem vero in Galaecia dum adhuc viveret „ apostolus elegisse dicitur, quorum septem, aliis duo„ bus in Galaecia remanentibus, cum eo Hierosolymas „ perrexerunt etc. „. Igitur Callisto auctore, praeter hos novem, alios habuit in Hispania Iacobus auditores, qui Christum consectarentur, eosque iam plures. At Floretius de divinis officiis agere Innocentium arbitratur. Verum is quoque videat, ne Innocentii verba in alium sensum contorqueat, quam ipsa postulent. Ille namque pontifex negat ullum alium, praeter eos, qui missi a Petro fuerant, in Hispania etc. docuisse, subditque ecclesias gallicas, hispanicas etc. a romana ecclesia accepisse principium, adeoque sequi eas oportere, quod romana servat. Quamobrem ex eo quod nullus ante hispanos religionem christianam docuerit, in easque regione ecclesias constituerit, concludit Innocentius, ritus ecclesiae romanae colendos esse etiam ab hispanis, non vero ex eo quod ritus olim e romana ecclesia mutuati sint. Huius enim rei nulla est a pontifice facta mentio. Non movere tandem Floretius argumentum negativum ex epistola Innocentii deductum, adiungitque si quid evincat, una simul evincere, ne Paulum quidem in Hispaniam contendisse. At enim quod est de Paulo, aliquanto post declarabitur. Cuius autem ponderis sit argumentum huiusmodi negativum, quoniam animadversum paullo ante est, nunc omittatur.

(1) Vide Michaelem a s. Maria *ibid. cap.* IV. §. I., et *not. superiorem.*

(2) Confer Moralesium *lib.* IX. *annal. hisp. cap.* XIII. *p.* 262. *edit. an.* 1574.

(3) Vide Michaelem a s. Maria *ibid.*

(4) Confer eumdem *ibid. cap.* IV. §. II. Hieronymus autem ante Paulum, nullum in Hispaniam praedicatum evangelium venisse scribit *lib. in Amos cap.* V. *pag.* 1412. *tom.* III. *edit. Martianaei.* „ Vocatus a Domino (Paulus), „ *inquit*, effusus est super faciem universae terrae, ut „ praedicaret evangelium de Ierusalem usque ad Illyri„ cum, et aedificaret non super alterius fundamentum, ubi „ iam fuerat praedicatum, sed usque ad Hispanias ten„ deret „. Sic autem sumunt oppugnatores hispanici itineris Iacobi. Si ante Paulum Iacobus praedicarat, quemadmodum eorum fuisset Hieronymus scribere, *aedificasse Paulum non super alterius fundamentum, ubi iam fuerat praedicatum?* Indicio est igitur non fuisse hispanis a Iacobo evangelium nunciatum. Neque placet eis, quod hispani opponunt, fuisse praedicatam quidem, at non receptam christianam religionem in Hispania. Nam priore loco Hieronymum ne praedicatam quidem fuisse dicere a quoquam ante, quam eodem Paulus pervenisset. Dein-

sidio esse patronis adversae sententiae non possit. Nam etsi de apostolis tantum loqueretur, tamen, quod ait, *alius in Hispaniam*, id totum Paulo esse puculiare. Praeter Paulnm enim, veteres nullum nominasse, qni in Hispaniam contenderit evangelium praedicatnm. At esse verisimile in Scythia, Illyrico, et Graecia ab aliis deinde fuisse propagatam christianam religionem. Extare Hieronymi luculentissima testimonia, quibus ostendi queat, unum Paulum ex apostolis in Hispaniam (1) esse profectum. Librum de *vita, et morte sanctorum* non Isidoro (2) hispalensi, sed scriptori nescio cui esse tribuendum, qui non fuerit saeculo nono vetustior. Hoc idem esse de opere Iuliano (3) toletano metropolitae adscripto sentiendum. Ritualem (4) mozarabum librum movere nemiuem criticum posse. Veterem esse, omniumque studiosorum sacrorum rituum firmatam consensu opinionem; libris ritualibus adiici quaedam progressione (5) temporum consuesse. Itaque hymnos etc., qui ad Iacobum pertinerent, additos fortasse ab iis, qui post introductam, pervulgatamque de *itinere* hispanico traditionem floruerunt. Quin etiam mozarabicum ritum sic auctum, non esse antiquiorem maurorum in Hispaniam incursione. Quamobrem nullius esse ad eam rem, quam adversarii vellent, demonstrandam auctoritatis. Mirum autem plerisque videri, quid

de aut falsum esse, nullum accessisse Iacobi opera ad christiana sacra, aut saltem omnino dubium.

(1) Consule notationem superiorem. Hieronymum sibi conciliare conatur Floretius *cap.* III. §. VII. *tom.* III. *Hisp. sacrae*, sed frustra.

(2) Vide supra notat. pag. 251.

(3) Floretius hoc induxit in animum, ut modo adventum Iacobi in Hispaniam defendat, quidvis ferendum, atque concedendum putet. Itaque commentariorum librum in Nahum, quem viri docti Iuliano toletano episcopo adimunt, eidem adscribi oportere contendit, et Natalem Alexandrum insectatur, quasi non ratione egerit, sed praeiudicata opinione *cap.* III. §. IX. *p.* 109. *seq.* At si Michaelis a s. Maria sodalis sui dissertationem *cap.* IV. §. III. legisset, animadvertisset profecto, esse multa, quae impediant, quo minus id opus Iuliani esse videatur. ,, Constat, *inquit ille*, ex catalogo librorum ,, s. Iuliani, quem composuit Felix episcopus et ipse to- ,, letanus, et immediatus Iuliani successor, omnia eius- ,, dem Iuliani opera accurate recensens, materias libro- ,, rum, et personas, ad quas a s. Iuliano libri ipsi dica- ,, ti sunt ... Nullum *ibi* verbum de eo commentario in ,, Nahum. (Vide Bollandianos *tom.* I. *martii pag.* 786.) ,, Vir doctus Nicolaus Antonius *in bibl. vet. hisp. p.* 309. ,, ait *commentar. hoc* ab illo (Canisio) fuisse depromtum ,, ex bibliotheca bavarica, sed mutilum, et vix coeptum. ,, Cum autem videamus hoc ... in bibliothece bavarica ,, non modo coeptum, sed continuatum, nulla sui parte ,, mutilum, satis prolixum, et longe post medium scri- ,, ptam eam praedicationem s. Iacobi; quid aliud datur ,, intelligi, nisi eam continuationem, et coordinatio- ,, nem, consequenterque praefatam praedicationem nec ,, etiam in illo ms. bavarico repertam fuisse, sed ab alio, ,, quam a Canisio fuisse confictam, et ei commentario ,, intextam?... Etiam ex bibliotheca bavarica prodiit Iu- ,, lianus Peres fabulosus auctor. Tandem fictus hic Iu- ,, lianus toletanus nesciebat quibus in provinciis apo- ,, stoli praedicarunt. Ait enim s. Philippum praedicasse ,, in Gallia, quod falsum est ,,.

(4) Vide supra *not.* 1. *p.* 253. Floretius multa opponit eodem *cap.* III. §. VIII., quibus contra Cennium antiquitatem breviarii mozarabi tutatur, ostenditque, nihil repugnare, quin hymnus s. Iacobi ante inventionem corporis eiusdem apostoli, et adventum maurorum in Hispaniam recitaretur. Sed quo exitu, ipse viderit. At scriptum reipsa fuisse ante, neque ostendit, neque poterat, si conatus esset, ostendere.

(5) Addi permulta lapsu temporum ritualibus libris

sit, quod Bedam (1) sibi Hispani quidam praesidio esse arbitrentur. Quod enim illi tribui solet, alterius esse, qui post ipsum floruerit, non autem presbyteri eiusdem opusculum. Atque illum sane, ubi in genuinis operibus Iacobi meminit, nusquam hispanici itineris meminisse. Nihil se de romano (2) breviario hodierno dicere, in quo iter Iacobi in Hispaniam memoratur. Non enim initio simile quidpiam in eo legi consuesse. Quod si rogatu hispanorum insertum eidem id fuit, saeculo tamen XVI. ineunte, doctissimi cardinalis Baronii opera, consensioneque Clementis VIII. pont. max. reiectum est, quamquam id post hispani curarint, ut rursum breviario insereretur (3).

Paulus in iis litteris, quas ad (4) romanos dedit, esse sibi in animo scripsit, Hispaniam petere. Neque vero tempus illi (5) de-

negari a nemine potest, qui sit peritus sacrorum rituum. Id Thomasius, Bronius, Menardus, aliique demonstrant.

(1) Excerpta, et collectanea non esse a Beda conscripta censent Bellarminus *de scriptor. eccl. p.*253. *tom.* VII. *opp. edit. venetae an.*1738., Possevinus *in apparatu p.*203. *seq. edit. an.* 1608., Dupinius *biblioth. tom.* VII. *pag.* 87. *edit. an.* 1692., et ex acatholicis, ut alios missos faciam, Oudinus *tom.* I. *p.* 1693. *de script. eccl. edit. an.* 1722., et Caveus *hist. litter. pag.* 335. *edit. an.* 1693. Extant ea *collectanea etc. tom.* III. *opp. Bedae pag.* 480. *seqq. edit. an.* 1612. Confer Michaelem a s. Maria loc. cit. cap. VII. §. III., quo loco Ferreram oppugnat, qui Sixti senensis testimonio deceptus, Bedae esse tribuenda putavit. Atque eodem errore implicatus Floretius est, qui *excerptiones in libros Isidori, et excerptiones, collectanea, flores, quaestiones ex patribus memorat.* Animadvertendum autem hoc loco est, quoniam de spuriis opusculis facta est mentio, quaedam etiam, quae hispanis contraria sint, reperiri. Floretius *cap.* III. §. II. *tom.* III. *Hispaniae sacrae* pluribus demonstrat, errare vehementer Natalem Alexandrum, aliosque, qui Rodericum archiepiscopum toletanum Romam ad concilium lateranense venisse, contendisseque numquam s. Iacobum iter hispanicum suscepisse. Cui equidem vehementer assentior, affirmoque spuriam esse controversiam illam, quam actitatam inter toletanum eumdem, et compostellanum antistites ferunt, etsi est a Loaisa publicata.

(2) Nititur Floretius, maximeque breviarii romani auctoritate confidit, *cap.* III. §. I. *tom.* III. *p.* 41. *seqq.* Sed vereor, ne ab adversariis extorquere nequeat concessionem, qui nonnulla extare in breviario affirment, quae castiganda sint, adeoque a romanis pontificibus interdum viris doctis negotium esse datum, ut de emendando breviario cogitarent. Non enim eadem semper apud nostros romanos obtinuit in historia Iacobi narranda ratio. Nam primum sermo s. Iohannis Chrysostomi de *matre filiorum Zebedaei* legi consueverat. Tempore Pauli III. vulgatum breviarium cura Francisci cardinalis Quignonii fuit, in quo erat hoc modo: „ Hispaniam adiisse (Iacobum) et ibi evangelium praedicasse auctor est Isidorus „. Post quod erat de Isidoro, deletum est, atque ita legi solebat: „ Mox peragrata Hispania, ibique praedicato evangelio, redit Hierosolymam „. Non placuit cardinali Baronio; quare auctor Clementi VIII. fuit, ut sic in breviario poni iuberet: „ Mox Hispaniam adiisse (Iacobum) et aliquos discipulos ad fidem convertisse ecclesiarum illius provinciae traditio est „. Postremo Urbanus VIII. ut controversiis finem imponeret, quae sane gravissimae excitatae ab hispanis fuerant, restitui quae Pii V. tempore legebantur, curavit. „ Mox in Hispaniam profectus, ibi aliquos ad Christum convertit, ex quorum numero septem postea episcopi a b. Petro ordinati in Hispaniam primi directi sunt „. Vide Cennium *loc. cit. p.* 22. *seq.*

(3) Cetera, quae proferuntur ab utraque parte argumenta, repeciet lector apud eos scriptores, quos initio huiusce capitis laudavi. Mihi enim praecipue indicasse sat est, ut qui alio propesem. Denique hoc moneo, liberum esse cuique, utram velit, consectari sententiam. Quare quisque deliget quam existimet esse ad veritatem propensiorem.

(4) S. Paulus *epist. ad romanos cap.* XV. *v.* 24. „ Cum in Hispaniam, *inquit*, proficisci coepero, spero, quod praeteriens videam vos, et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero „. Et *vers.* 28. „ Hoc igitur cum consummavero, et assignavero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam „.

(5) Paulum in Hispaniam contendisse negant Tillemontius *tom.* I. *mem. hist. eccl. p.* 314. 609. *edit. Paris.* aliique. Affirmant Baronius ad an. 61. n. II., Benedictus Pererius *tom.* II. *disputat. selectar. in script. disp.* II. *in cap.* XV. *epist. ad roman. num.* VIII., Michael a s. Maria *dissert. laudatae cap. ult.*, Floretius *tom.* III. *Hisp. sacrae*

fuit, quo cogitata perficere valeret. Itaque (1) graeci, latinique patres summa consensione perfecisse illum, quae secum de re eadem statuerat, prodiderunt. Neque vero cum his Innocentius I. pont. max. pugnat. Nam ut est recte animadversum a Baronio, non est existimandum dividere eum voluisse Petrum a Paulo « sicut ceteros apostolos, quos iure negat occidentales oras » docuisse. Nam Pauli caussa diversa esse videtur a ceteris, quip» pe qui et ipse, sicut Petrus, Romae docuerit. Cum igitur idem » Innocentius agens de traditis in occidente apostolicis institutis, » eos, in quos scribit, provocet ad romanae ecclesiae ritus, cum » satis constet, tam Petrum, quam Paulum eam sacris institutis » imbuisse; certe quidem de Paulo quid exciperet, non habebat,

cap. II. *pag.* 5. *seqq.*, Caietanus Cennius *diss.* I. *cap.* IV. *num. ult.* sexcentique alii, quos recensere non vacat. Dubitare aliquantisper videntur Natalis Alexander *diss.* XIV. *in hist.* I. *saec. p.* 654. *tom.* I. *edit. an.* 1679., et Calmetius *in epist. ad rom. cap.* XV. Posteaquam biennium in docendis romanis consumsit, Paulum nancisci tempus potuisse, quo in Hispaniam proficisceretur, revocari in controversiam a nemine potest, qui sit peritus rerum chronologicarum. Ab anno enim 62., in quem desinit modo indicatum biennium, ad an. 65. aerae vulgaris, quo gladio, caussa religionis, plexus est, triennium excurrit. Consule Pearsonum in annalibus paulinis *p.* 20. *edit. an.* 1688., Basnagium ad an. 62. n. VI. Quo quidem intervallo potuit apostolus cogitata perficere. Atque est profecto incredibile, eum, qui tanto desiderio docendorum hispanorum arderet, quique sine ulla conditione profecturum se in Hispaniam diceret, cum opportunum tempus est consequutus, noluisse ei itineri sese committere.

(1) Clemens romanus epistola ad corinthios prima apud Coteleriam *tom.* I. *apostolicorum pp. edit. an.* (non 1725. ut Florelius scribit, sed) 1742 *pag.* 151. de Paulo disserens, sic habet: καὶ ἐπὶ το τέρμα τῆς δύσεως ἐλθὼν etc., *et ad terminum occidentis veniens.* Voce τοῦ τέρματος intelligit *Hispaniam*, ut animadvertunt Schelestratius *diss. de auct. patriarch. et metrop. adversus Stillingfletum edit. Rom. an.* 1687. *p.* 9., Pearsonus *in annal. paul p.* 20. *edit. an.* 1688., et Grabius *in not. ad Irenaei lib.* I. *cap.* III. *p.* 46. *edit. oxon. an.* 1702. Dubitat Tillemontius *tom.* I. *p.* 609. *edit. an.* 1693. Sed hunc refellunt ceteri patres, qui constanter Paulum in eam provinciam pervenisse aiunt, quorumque sententiae nihil est omnino, quod repugnet. Florelius ex ordine aliquo religioso fuisse Coteleriam putat. Itaque *patrem* appellat. Sed labitur. Michael a s. Maria loco indicato utitur testimonio pseudo-Dorothei, eumque laudet, quasi magni sit eius in hoc genere auctoritas momenti. At hominem historiae litterariae minus peritum nihil moror. Sunt qui Hippolytum martyrem, qui III. saeculo floruit, eamdem tueri opinionem arbitrantur. Quibus equidem assentior, modo verum sit, opusc. *de vit. sanct. apost.* esse illi omnino tribuendum. Nam intelligo esse aliquos, qui metuunt, ne genuinum non esse videatur. Confer Combefisium apud Fabricium *edit. novae opp. s. Hippolyti tom.* I. *p.* 3. Atque is auctor scribit hoc modo *tomo eodem opp. pag. ead. in append.*: „ Paulus post „ annum unum a Domini ascensione munus apostolicum aggressus est, ac a Hierusalem initium ducens „ usque ad Illyricum, Italiam, Hispaniamque pervenit evangelium praedicans „. S. Athanasius saec. IV. insignis scriptor epist. ad Dracontium *tom.* I. *opp. p.* 265. *edit. montfauc. an.* 1692.: „ Studium fuit, *inquit*, „ sancto viro (Paulo) usque ad Illyricum evangelium „ praedicare, neque omittere, quin Romam iret, ut „ in Hispaniam ascenderet, ut pro graviore labore maiore frueretur mercede laboris „. Eodem saeculo Cyrillus hierosolymitanus *catech.* XVII. *p.* 277. *edit. Touttei*, „ A Hierosolymis, *inquit*, usque ad Illyricum disseminavit evangelium, qui regiam quoque Romam instituebat, et in Hispaniam usque promtitudinem praedicationis ostendit „. Saeculo ipso IV. fere exeunte, s. Epiphanius *haer.* XXVII. *tom.* I. *opp. pag.* 107. *edit. Paris. an.* 1622. « Paulus in Hispaniam profectus est ». Iohannes Chrysostomus eodem fere tempore *praef. epist. ad hebraeos p.* 2. *tom.* XII. *opp edit. paris. Montfauconi*, « Verum, *inquit*, nec ibi stare contentus, etiam in Hi« spaniam percurrit » *homil.* VII. *de laudib. Pauli p.* 516. *tom.* II. *opp. eiusd. edit.* « Vides eum Hierosolymis ad Hi« spaniam usque currentem ». Confer Hieronymi locum supra recitatum *p.* 252. *seq. not.*, IV. saeculo Theodoritus *in cap.* I. *epist. ad philippenses p.* 329. *tom.* III. *edit. Sirmondi*. « Cum autem illinc profectus esset in Hispaniam, « et illis etiam divinum evangelium tradidisset, reversus « est, et tunc fuit truncatus capite ». Consule cetera pp. loca apud Michaelem a s. Maria *ibid.*, Florelium *ibid. seq.*

» cum easdem tam Romae, quam in remotis provinciis ecclesia» sticas traditiones eum impartitum esse dicere opus sit. At quod » tantum de Petro meminit, recte id quidem, eo quod primae » sedis esset episcopus, ex qua ceterae deriventur ecclesiae, ei» demque unitate catholica compaginentur. Quamobrem haud pu» tandum romanum martyrologium, cum de profectione in Hispa» nias meminit, a sententia Innocentii discrepasse (1) ». Igitur cum Petrus, et Paulus romanos docuissent, dici sane ab Innocentio potuit, eos, qui missi a Petro in Hispaniam fuerant, ecclesias instituisse hispanienses, si Paulus in eam provinciam contendit; propterea quod id iter ab eo voluntate, atque consensu Petri susceptum fuisse credendum sit, egisseque sedulo, ut instituta, ritusque, quos vigere apud romanos cognoverat, late in extremi occidentis regionibus propagarentur. Atque illud etiam accedit: Innocentium pontificem eruditissimum nescium minime fuisse eorum, quae fuerant a maioribus de itinere hispanico Pauli monumentis mandata litterarum. Quorum ab eo fuisse reprobatam sententiam, nemo sibi prudens persuadebit, qui noverit, silentem negasse numquam, quae palam ab antiquis, magnisque viris praedicarentur. Neque simile est, quod Floretius, aliique de Iacobo opponere consuerunt. Nemo enim est veterum, qui Iacobum in Hispaniam profectum tradiderit; contra Paulum in eam provinciam abiisse, et multi, et magni viri memoriae prodiderunt, quorum neque ignorare, ut aiebam, Innocentius, neque refellere potuisset, nullo praestantiore teste fretus, opinionem.

At enim fuerunt aliqui ita comparati, ut Gelasium primum pontificem maximum huic opinioni repugnare contenderent. Namque scriptum ab illo fuisse aiunt, implere Paulum, quod promiserat, non potuisse (2). Sed non eo Gelasius haec dixit, quo numquam fecisse Paulum, quod erat pollicitus, arbitraretur; sed quo non tam cito, ut ad romanos scripserat, promissis stetisse apostolum, significaret. Detentum enim ab Nerone fuisse cognorat, impeditumque, ne statim cogitata perficere valeret. Iam vero cur hoc sensu intelligi Gelasii sententia nequeat, ne suspicari quidem

(1) Ad ann. 61. n. v.

(2) Apud Gratianum *causa* XXII. *quaest.* II. *cap.* V. *beatus Paul.* p. 299. *edit. parisiensis* an. 1657. « B. Paulus apostolus non ideo, quod absit, fefellisse creden» dus est, aut sibi extitisse contrarius, quoniam cum se » ad Hispanias promisisset iturum, dispositione divina, » maioribus occupatus ex causis, implere non potuit, » quod promisit ».

possum. Atque alterutrum quidem horum statuendum est, aut sic existimasse Gelasium, aut eius in re historica tot antiquis testibus (1) praeferri non oportere auctoritatem. Quorum quidem primum, cum a similitudine veri alienum non esse videatur, nemo reiiciet, ut alterum, invitis omnibus, consectetur. Neque enim quia itineris post suscepti nulla est ab Gelasio facta mentio, consequens est Paulum, eius quidem pontificis opinione, cum primum licuit, in Hispaniam contendere recusasse. Tacitus quoque id ipsum praeteriit Thomas aquinas vir sanctissimus, atque doctissimus in iis commentariis, quae sunt in epistolam Pauli ad romanos (2). Itaque visus quibusdam est itineri hispanico s. Pauli repugnare. At quod in iis commentariis praetermisit, alio loco dilucide in primis constituit, Paulumque affirmavit abiisse in Hispaniam evangelium praedicatum (3).

Igitur iam usque a primo ecclesiae saeculo vigere in Hispania christiana religio coepit. Ea cum partim Pauli, partim episcoporum cura, qui missi Roma in provinciam eamdem fuerant, propagata esset, ita multorum animos (4) occupavit, ut Nerone imperatore minime deessent, qui omnia cruciatuum genera perferenda sibi, quam eiurandum Christum statuerent.

Amplificatis deinde magis magisque opibus christianorum, cum Domitianus, deindeque Traianus, Hadrianus, Marcus Aurelius, Maximinus, Decius, postremoque Diocletianus, atque collegae imperium obtinerent, magno numero in Hispania martyres (5) floruerunt. Concilia deinde quarto, insequentibusque saeculis cele-

(1) Confer Iohannem Chrysost. homilia LXXV. in *Matth. pag.* 725. *tom.* VII. *edit. an.* 1727.

(2) *Ad cap.* XV. *lect.* III. *pag.* 153. *tom.* XVIII. *edit. an.* 1689.

(3) *Lect.* I. *in cap.* II. *epist. ad galat. pag.* 396. *tom. eodem.* « Vocat, *inquit,* praedicationem suam cursum pro« pter velocitatem suae doctrinae, quia in modico tem« pore a Hierusalem usque in Illyricum, et usque in His« paniam praedicavit evangelium. Unde posset dici de « eo illud psalmi, *velociter currit sermo eius* ».

(4) Antiquissimas esse ecclesias hispanienses demonstratur testimoniis Irenaei *lib.* I. *cap.* X. *p.* 49. *edit. patris. monachor. s. Mauri,* et Tertulliani *lib. adversus iudaeos cap.* VII. *pag.* 189. *Paris. an.* 1675. Missos vero ab sede apostolica fuisse, qui initio christianam religionem in Hispaniam importarent, colligitur ex eo Innocentii primi pontificis maximi epistolae ad Decentium eugubinum loco, quem supra pag. 254. citavimus. Quod ad martyres attinet, etsi non adeo certum est, ostendi tamen utcumque ex ea inscriptione potest, quam in Hispania repertam ferunt, modo tamen vera sit, quamque supra *tom.* I. *p.* 88. retulimus, laudavimusque etiam *pag.* 419. *tom. eodem.*

(5) Late haec omnia copioseque initia, et progressus religionis christianae in Hispania persequuti sunt Caietanus Cennius *antiquit. eccles. hisp. tom.* I. et II., Florezius *Hisp. sacrae tom.* III. *seqq.* Nam quae complexus *tom.* I. et II. est, ad rem minime spectant, et ut Ferreram, aliosque praeteream, Dominicus Lopezius Barrera vir doctissimus, et amicus meus, qui historiam ecclesiarum hispaniarum non eleganter modo, sed etiam diligenter descripsit, mihique, qua est singulari humanitate, ut legerem ms. dedit.

brata sunt, quibus non modo quid esset contra haereticos (1), quorum aliquae sectae in eam regionem pervaserant, sentiendum, sed etiam quid agendnm, ne quid disciplina ecclesiastiaca detrimenti caperet, decerneretur. In his synodus eliberitana (2) in primis est numeranda, cuius canones magno apnd omnes in pretio habentur. Peculiarem praeterea in recitandis divinis officiis rationem hispani sunt consectati, quam gothicam primum, tum mozarabicam, ut est aliquorum opinio, appellaverunt (3).

CAPUT XXIV.

DE ORIGINE, ET PROPAGATIONE CHRISTIANAE RELIGIONIS IN BRITANNIIS.

Paulum in Britannias pervenisse, incolisque auctorem fuisse, ut, abiecta superstitione, Christo servatori assentirentur, scriptores aliquot britanni putarunt; propterea qnod in priore epistola Clementis ad corinthios legissent, apostolum eumdem lustrasse terminos occidentis, et nomine τῶν τερμάτων indicari britannicas insnlas (4) censuissent. Alii Simonem zeloten apostolum id sibi oneris sumsisse (5) ferunt, ut ad britannos adiret, eosque ad christiana sacra perduceret. Sed qui Iosephum ab Arimathea primum britannorum apostolum (6) fuisse arbitrabantur, hi, etsi maiore numero fuerunt, tamen consequi numquam potuerunt, ut

(1) Vide historiam priscillianistarum apud Tillemontium *tom.* VIII. *mon. hist. eccl. p.* 491. *seq. edit. an.* 1702., et apud Franciscum Girvesium argellensem, virum eruditum, *diss. de hist. priscill. edit. Romae hoc anno* 1750.

(2) De synodo eliberitana adeundus Mendoza apud Labbeum *tom.* I. *concilior. edit. Paris. pag.* 1010. *seqq.* Celebratam alii anno 302., alii ante, alii post fuisse censent. Confer Morinum *de poenit. p.* 671. *edit. an.* 1651., Pagium ad an. 305. n. V., Orsium *de capital. crimin. absolut. pag.* 260. *seqq. edit. an.* 1730. Reliqua concilia, et hoc ipsum eliberitanum, praeter collectores conciliorum, complexus multis voluminibus est cardinalis Aguirrius, Romaeque publicavit.

(3) Vide Cennium *diss. de liturg. goth. et mozarab. tom.* I. *ant. eccl. Hisp.*, Pinium *tom.* I. *app. card. Thomasii p.* 1. *seq.*, Iosephum Blanchinum *tom.* I. *par.* II. *app. card. Thomasii pag.* 1. *seqq. edit. an.* 1741., Florezium *tom.* III. *Hisp. sacrae p.* 197. *seq.*

(4) Vide Userium *antiquit. britannicar. cap.* I. *p.* 1. *seq. edit. an.* 1687.

(5) Nicephorus *lib.* II. *cap.* XL. *p.* 202. *edit. an.* 1630. *tom.* II.

(6) Consule Baronium ad an. 35. n. V., Robertum Personum soc. I. theologum, qui extremo saeculo XVI. floruit, scripsitque anglico sermone *de tribus Angliae conversionibus* eruditum opus, quod ante annos paucos in italicam linguam convertit Iosephus Marellus diligentissimus vir, Romaeque publicavit, Michaelem Alfordum s. I. *in annal. eccl. britann. an.* 53. n. II., *et ad an.* 65. n. XIV. Iidem aliquem apostolorum ante Iosephum Britanniam obiisse, et christianam religionem incolas docuisse pugnant, usi testimonio Theodoriti ex IX. graecarum affectionum libro. Hi vero scriptores a Guillelmo malmesburiensi acceperunt, qui floruit saeculo ecclesiae XII. *antiquit. glaston. pag.* 292. *seq. tom.* I. *hist. britann. scriptor. edit. Galei an.* 1691.

id suis civibus Usserio (1), et Stillingfleeto (2) persuaderent. Inventi praeterea nostra hac aetate fuerunt, qui Pomponiam Graecinam Plautii illius uxorem, qui Claudio imperatore partem Britanniae romanis subiecerat, christianam fuisse, intulisseque in insulam religionem christianam (3) dicerent. Aristobulum (4) alii, quem discipulum apostolorum fuisse ferunt, eodem se contulisse scripserunt, multosque perpulisse, ut Christum venerarentur. Etsi autem incerta christianismi primordia in Britannia (5) essent, tamen hoc negari a nemine iure posse videretur, iam inde a primo ecclesiae saeculo fuisse aliquos, qui studio propagandae religionis incitati, in insulam profecti sint, curarintque, ut qui imbuti superstitione erant, errorem abiicerent, veroque Deo cultum adhiberent. Atque id quidem Iustini, Irenaei, et Tertulliani veterum, gravissimorumque scriptorum luculentissima testimonia postulant.

(1) *Antiquit. britannic. eccl. cap.* II. *p.* 7. *seqq. edit. London. an.* 1687.

(2) *Antiquit. britann. cap.* I. Vide *act. erud. lips. ad an.* 1685. *p.* 26., Rapinum Thoyrasium *lib.* I. *hist. angl. p.* 84. *tom.* I. *edit. an.* 1724.

(3) Musgravius in opere inscripto, *Iulii Vitalis epitaphium cum notis criticis, explicationeque viri clarissimi Henrici Dodwelli, et commentario Gulielmi Musgrave, edit. Lond. an.* 1711. Confer *diar. trevolianor. an.* 1713. *p.* 2016. Sed is scriptor coniecturis nimium indulget, quae a nobis assensionem extorquere nullo modo possunt.

(4) Consule martyrologium romanum ad d. XV. martii, et Bollandianos *tom.* II. *mart. p.* 374. *et seq.*

(5) Confer Iust. Iust. sup. tom. I. Iusius op. p. 338. Irenaeus *ibid.*, Tertullianus *tom. eodem pag. sed.* Eusebius *lib.* II. *hist. cap.* III. *pag.* 41. *edit. Paris. an.* 1659. « Quod profecto, *ait*, divina providentia ita tunc Caesaris (Tiberii) sensibus ingessit, ut absque ullo obstaculo, ipsis dumtaxat initiis evangelii sermo usquequaque percurreret. Unde et factum est, ut repente, quasi caelitus lumen ostensum, aut radius quidem solis cunctam pene totum orbem claritate superni luminis illustraret: ut compleretur illa prophetia, quae dixerat, *in omnem terram exivit sonus eorum* (evangelistarum scilicet, et apostolorum), *et in fines orbis terrae verba eorum*. Ex quo et per omnes civitates, ac vicos immensae multitudines, velut messium tempore frumenta ad areas, ita ad ecclesias populi congregabantur. Congregatio christianorum in omne hominum penetravit genus, nec ulla natio romani orbis remansit, quae cultus eius expers relinqueretur ». Theodoritus *lib.* IX. *de curandis graecor. affection. tom.* IV. *opp. p.* 610. *edit. Sirmondi.* « Piscatores nostri, et publicani, sutoresque cunctis nationibus leges evangelicas intulerunt. Neque solum romanos, quique sub illorum erant imperio, sed et scythicas, et sarmaticas gentes, et indos, et aethiopas, et persas, et seres, et hircanos, et bactrianos, et britannos, et cimbros, et germanos, atque ut semel dicam omne hominum genus, nationesque omnes induxerunt, ut crucifixi leges acciperent, non armis usi, non infinita vi militum delectorum, non immanitate persicae violentiae, sed verbis suadentes, legumque utilitatem ostendentes etc. ». Iohannes Chrysost. *orat. quod Christus Deus, edit. montf. tom.* I. *p.* 575. « Cogita quantum sit totum orbem tam brevi tempore ecclesiis replevisse, tantas convertisse gentes, et paternis solutis legibus radicatam consuetudinem evellerent, ubique altaria excitarent in regione romanorum, persarum, scytharum, maurorum, indorum. Quid dico? Vel extra orbem nostrum. Nam et britannicas insulae, quae extra hoc mare sitae sunt, et in ipso oceano, vim verbi senserunt. Illic enim ecclesiae, et altaria erecta fuere ». Vetus britannorum, ut dicitur, scriptor Gildas *in hist. pag.* 3. *tom.* I. *scriptor. histor. britann. edition. Galei an.* 1691. « Interea glaciali frigore rigenti insulae, et velut longiore terrarum secessu soli visibili non proximae, verus ille sol non de firmamento temporali, sed de summa etiam caelorum arce tempora cuncta excedente, universo orbi praefulgidum sui coruscum ostendens, tempore ut scimus summo Tiberii Caesaris (quo absque ullo impedimento eius propagabatur religio comminata, senatu nolente, a principe morte delatoribus militum eiusdem) radios suos primum indulget, id est sua praecepta Christus. Quae licet ab incolis tepide suscepta sunt, apud quosdam tamen integre

Saeculo secundo, cum Eleutherius (1) ecclesiam moderaretur, Lucium britannorum regem, cognita veritate, ad pontificem litteras dedisse, quibus eum rerum, quae ab se gestae fuerant, certiorem faceret, rogaretque, ut sacerdotes ad se Roma mitterentur, qui se, populumque docerent, traditum ab auctore pontificalis ve-

» et alios minus, usque ad persecutionem Diocletia» ni etc. ».

(1) De Lucio britannorum rege, qui Marco Aurelio imperatore floruisse dicitur, deditque christianae religioni nomen, sic statuunt, qui veram esse eiusmodi historiam putant. Primo negant, reiici oportere eam narrationem in fabulas, quae scriptorum antiquissimorum, qui de rebus britannicis commentarios ediderunt, auctoritate nititur. Beda *hist. anglor. lib.* I. *cap.* IV. *p.* 4. *tom.* III. *edit. an.* 1612. « Anno, *inquit*, ab incarna» tione Domini 156. Marcus Antoninus Verus .... re» gnum cum Aurelio Commodo fratre suscepit. Quo» rum temporibus, cum Eleutherius vir sanctus ponti» ficatui romanae ecclesiae praeesset, misit ad eum Lu» cius britannorum rex epistolam, obsecrans, ut per eius » mandatum christianus efficeretur, et mox effectum » piae postulationis consequutus est, susceptamque fi» dem britanni usque in tempora Diocletiani princi» pis inviolatam integramque, quieta pace, servabant ». Et in *compend. histor. tom.* III. *opp. p.* 147. *edit. an.* 1612. « Anno ab incarnatione Domini 167. Eleutherius, Ro» mae praesul factus, quindecim annos ecclesiam glo» riosissime rexit, cui litteras rex britanniae Lucius mit» tens, ut christianus efficeretur, petiit, et impetravit ». Similia horum leguntur in pontificali, quod medio sexto saeculo scriptum ferunt. Adeundi Tillemontius *tom.* III. *p.* 63. *edit. Paris.*, et Bollandiani *catalog. veter. praefix. tom.* I. *mensis april. pag.* 23. Eiusdem rei testes sunt alii, quos numerat Usserius *antiquit. britannic. eccles. cap.* III. *seq. p.* 20. *seqq. edit. Londin. an.* 1687. Secundo, silentium scriptorum latinorum non magni esse in re nostra momenti aiunt, propterea quod de britannorum ecclesia data opera numquam egerint. Tertio, dissensionem scriptorum aut in indicando tempore, aut in narranda historia, nihil afferre incommodi ei opinioni posse putant, cum summa sit eorum de Lucio ad religionem christianam perducto, deque litteris ab ipso ad Eleutherium datis consensio. Quarto, Bedam uti peculiari quadam epocha, pugnant, ita ut annus 156. ab ipso indicatus aerae nostrae anno 161. respondeat. Itaque vitio illi dari non posse, quasi erraverit in chronologicis. Quinto, si antiqua revera sunt numismata, quae memorantur ab Usserio *cap.* III. *pag.* 22. « argenteum » unum, quod habuit M. Iosephus Hollandus, aureum, » alterum, quod inter d. Roberti Cottoni κειμήλια » *(sic enim ille scribit)* vidimus, christiani regis (ut ex » signo crucis apposito colligitur) imagine, et litteris » obscurioribus, quae LVC. denotare videbantur », confirmari hoc item monumento suam opinionem censent. Sexto, Lucium in Britanniae insula regnasse, non in Armorica, quod haec altera regio tunc aetatis Britannia haud quaquam appellaretur. Septimo, imperio illum totius Britanniae numquam fuisse potitum, propterea quod ea insula, ut ex Caesare, Diodoro, Tacito, Suetonio, Pomponio Mela, Dione Cassio, aliisque colligitur, tributa in varia regna esset, quibus diversi principes imperarent. Octavo, in ea insulae parte Lucium regnasse, quae subacta fuerat a romanis, ut nomen indicat, quod certe romanum, non barbarum est. Atque fuisse in ea quidem parte reges, qui tributum romanis penderent, auctorem esse Tacitum *lib.* XIV. *cap.* XXXI. annalium. « Regem icenorum Prasutagum, *inquit lo» quens de britannis*, longe opulentia clarum, Neronem » haeredem scripsisse, tali obsequio ratum regnum, et » domum suam procul iniuria fore. Et quaedam civi» tates Cogiduno regi donatae, is ad nostram usque » memoriam fidissimus mansit, vetere ac iampridem » recepta populi romani consuetudine, ut haberet in» strumenta servitutis, et reges ». Vide Usserium *l. c.*, Rapinum Thoyrasium *loc. cit. p.* 86. *seq.*, Stillingfleetum *loc. cit. cap.* II., Michaelem Alfordum *tom.* I. *annal. eccl. britann. ad an.* 182. *seqq. num.* I. *seqq.*, Iohannem Seldenum *analect. anglo-britann. cap.* 12. *vol.* II. *tom.* II. *opp. p.* 895. *seq. edit. an.* 1726., Ieremiam Collierum *tom.* I. *hist. eccl. magnae Britann. edit. an.* 1708., Tillemontium *tom.* III. *mem. hist. eccl. p.* 62. *seq. edit. Paris.*, et *p.* 615. *seqq.*, Baronium *ad an.* 183. *num.* III. *seq.*, adnotationes in editionem romanam *Anastasii biblioth. tom.* I. *p.* 15. *edit. an.* 1718., *et tom.* III. *pag.* 139. *seq. edit. an.* 1723. et ceteros, quos loc. cit. Usserius nominat. Qui contra sentiunt, his argumentis maxime confidunt. Principio, etsi nullam esse rem veram sciant, in historia, in qua describenda recentiores praesertim scriptores aliqua ratione non discrepent, tamen pugnas, dissensionesque auctorum in Lucii conversione narranda opponunt. Deinde silentium Irenaei, Tertulliani, Eusebii, Hieronymi, aliorumque pontificali illo vetere, ac Beda historico antiquiorum adversae opinionis patronis magno esse detrimento putant. Post fabulatores monachos, aiunt, huius etiam commenti auctores esse potuisse. Postrema nummos Usserio memoratos confictos recentiore aetate esse. Ita quidem Fridericus Spanhemius filius *lib.* III. *miscellaneorum, appendice* III *de traditis antiquissimis conversionibus Lucii britonum regis, Iuliae Mamaeae Augustae, et Philipp. imp. patris, et filii disquit. tripart. pag.* 390. *seqq. tom.* II. *opp. edit. an.* 1702., et Samuel Basnagius *in annal. polit. et eccles. ad an.* 181. *num.* III.

teris, et Beda est, quibus nonnulli adimendam esse fidem existimant, quod eius rei nullam fieri videant ab antiquis scriptoribus mentionem.

Igitur cum primis temporibus viri summa et integritate morum, et voluntate propagandae christianae religionis insulam obiissent, ecclesias (1) constituerunt, quae auctae maiorem in modum saeculo (2) tertio exeunte, et initio quarti fuerunt. Quo tempore Diocletianus, quique una imperàbant, cum delere christianum nomen decrevissent, ne iis quidem parcendum iudicarunt, qui Britanniam incolebant. Fuerunt proinde, qui magnum tunc aetatis ibidem extitisse numerum martyrum testarentur (3). Sed ubi Constantius Chlorus potitus imperio est, pacemque christianis restituendam putavit, qui in suam ditionem cecidissent; britanni, qui vexati aliquamdiu fuerant, nihil de pristina virtute diminuendum, sed elaborandum existimarunt, ut quam suscepissent, eam religionem latius proferre eniterentur (4). Mortuo Constantio, cum Constantinus filius dictus imperator fuisset, vir is, quem omnes cognitum, non modo non esse a nostris rebus, institutisque alienum, sed etiam christianae religionis decreta probare, atque defendere iudicarant; britanni nostri alacriores facti, profiteri palam disciplinam, et religionem, templa aut nova extruere, aut antiqua diruere, longeque ampliora restituere coeperunt (5). Episcopos praeterea magna virtute, doctrinaque praeditos habuerunt,

(1) Tertull. *cap. vii. lib. contra iudaeos* « britannorum inaccessa romanis loca Christo vero subdita ». Vide Orig. *hom. vi. in Lucam pag.* 137. *tom. ii. opp. edit. an.* 1604., Euseb. *lib. iii. dem. evang. cap. vii.*

(2) Gildas *hist. angl. loc. cit.* « Quae licet ab incolis tepide suscepta sunt, apud quosdam tamen integre, et alios minus usque ad persecutionem Diocletiani tyranni novennem, in qua subversae per totum mundum sunt ecclesiae, et cunctae sacrae scripturae, quae inveniri potuerunt, in plateis exustae, et electi sacerdotes gregis Domini cum innocentibus ovibus trucidati, ita ut ne vestigium quidem, si fieri potuisset, in nonnullis provinciis christianae religionis appareret. Permansere tunc quantae fugae, quantae strages, quantae diversarum mortium, quantae religionis apostatarum ruinae, quantae gloriosissimorum martyrum coronae .... Magnificavit igitur misericordiam suam Deus nobiscum ..... qui gratuito munere supradicto, ut cognovimus, persecutionis tempore, ne crassa atrae noctis caligine Britannia offuscaretur, clarissimas lampades sanctorum martyrum nobis accendit, quorum nunc corporum sepulturae, et passionum loca, si non lugubri divortione barbarorum, quamplurima ob scelera nostra civibus adimerentur, non minimum intuentium mentibus ardorem divinae charitatis incuterent etc. ».

(3) Confer Usserium *ibid. cap. vii. p.* 76. *seqq.*

(4) Usser. *ibid. p.* 91. *seq.*

(5) Gildas *ibid. p.* 4. „ Bilustro supradicti turbinis „ nedum ad integrum adimpleto, emarcescentibusque „ nec suorum auctorum nefariis edictis, laetis luminibus omnes christiani tyrones, quasi post hyemalem, „ ac prolixam noctem temperiem lucemque serenam „ aurae caelestis excipiunt, renovant ecclesias ad solum „ usque destructas, basilicas ss. mm. fundant, construunt, perficiunt, ac veluti victricia signa passim „ propalant, dies festos celebrant etc. „. Consule Usser *loc. cit. cap. viii. p.* 103. *seqq.*

quorum aliqui synodis arelatensi (1), nicaenae (2), sardicensi (3), ariminensi (4) iuterfuerunt. Atque in nicaena sic pro doctrina, et disciplina pugnarunt, ut non solum contra arianos Verbum Deum esse professi sint, sed etiam pascha cum iudaeis non esse celebrandum pronunciarint (5). Etsi autem erant, qui sibi persuasissent, conteutiones (6) inter nostros, arianosque coortas vocibus praecipue contineri; his tamen ab Hilario, aliisque episcopis confirmatis ita, ut non dogma modo, verum etiam vocem retinerent, ac tuerentur, tanta virtus accessit, ut vivis Constantio, et Iuliano, immunes ab eius haereseos peste ecclesias suas servaverint (7). Sed qui coetus, cum maxime Constantius saeviret, passi numquam fuerunt, ut ullos apud se ariani progressus facerent; iidem, cum opes haereticorum minui coepissent, fraude, artibusque improborum hominum capti sunt, atque in errorem gravissimum, quem ante damnaverant (8), inciderunt. Sunt qui factum id quidem aut extremis Gratiani, aut primis Maximi tyranni (9) temporibus arbitrentur. Quibus fere temporibus Ursulam e Britannia, una cum undecim millibus virginum solvisse, cumque in Germaniam pervenissent, virginitatis tuendae caussa, mortem fuisse perpessas (10) ferunt. Non deerant tamen, qui or-

(1) Celebratae an. 314. hi interfuerunt, *Eborius episcopus de civitate eboracensi provincia Britannia, Restitutus episcopus de civitate londinensi provincia suprascripta, Adelphus episcopus de civitate Colonia londinensium* (Colcastria), exinde *Sacerdos presbyter, Arminius diaconus. Tom.* 1. *concilior. edit. Labbaei Paris. an.* 1671. *p.* 1430. Vide Usser. *ibid. p.* 104.

(2) Habitae an. 325. Vide Usserium *ibid. p.* 103.

(3) Anno 347. celebratae. Confer Athanasium *initio apolog. contra arian. tom.* 1. *opp. edit. montfauc. p.* 123., et Hilarium *lib. de synodis sub initium pag.* 1150. *edit. Coustantii Paris. an.* 1693. Ubi sic habet: „ Dominis, et „ beatissimis fratribus, et coepiscopis provinciae Germa„ niae primae, et Germaniae secundae etc., et provin„ ciarum britanniarum episcopis; Hilarius servus Chri„ sti, et in Deo, et Domino nostro aeternam salutem... „ Beatae fidei vestrae litteris sumtis (quarum lenitudi„ nem, ac raritatem de exilii mei et longitudine, et „ secreto intelligo coustitisse) gratulatus sum in Domi„ no incontaminatam vos, et illaesos ab omni contagio „ detestandae haereseos perstitisse „. Adeundus Usserius *ibid.*

(4) Anno 359. habitae. Sulpitius Severus *lib.* II. *hist. pag.* 123. *edit. an.* 1574. „ Acciti, aut coacti qua„ dringenti, et aliquanto amplius occidentales episco„ pi, quibus omnibus annonas, et cellaria dare impe„ rator praeceperat. Sed id nostris, idest aquitanis, „ galliis, ac britannis indecens visum, repudiatis fisca„ libus, propriis sumtibus vivere maluerant. Tres tan„ tum ex Britannia, inopia proprii, publico usi sunt, „ cum oblatam a ceteris collationem respuissent; san„ ctius putantes fiscum gravare, quam singulos „. Vide Usserium *ibid. p.* 105. *seq.*

(5) Vide Usserium *ibid.*

(6) Sozomenus *l.* III. *hist. c.* XIII. *p.*110. *edit. cantabrigiensis.* „ Multi, *inquit*, stultum esse putabant, in eius„ modi (περὶ τοῦ ὁμοουσίου) verborum concerta„ tionibus versari, et sententiam scitam nicaenae sy„ nodi se tenere profitebantur „. Horum numero aliqui erant episcopi britanni, ad quos Hilarius scripsit. Vide Usser. *ibid.*

(7) Vide Athanasium *epist. ad Iovian. imperatorem de symbolo nicaeno tom.* 1. *par.* II. *opp. edit. montfauc. p.*781., et Usserium *ibid. p.* 106.

(8) Beda *hist. lib.* 1. *cap.* VIII. *tom.* III. *opp. p.* 213. *num.* 8., et a novis Usserius *ibid. p.* 106.

(9) Vide Usserium *ibid. p.* 106. *seq.*

(10) Confer quae diximus supra *pag.* 194. *num.* 7. *huius vol.*

thodoxam religionem colerent, ac pietatis ergo itinera aggrederentur plena incommodi, et periculorum (1).

Sed ariana haeresi pene deleta, extiterunt in Britannia viri impotentibus ingeniis, qui rebus novis studerent, et opiniones consectarentur, quae cum orthodoxae religionis decretis pugnarent. Ex his Pelagium haeresiarcham fuisse constat, quem tot synodi, romanique pontifices impietatis condemnaverunt (2). Florebat eo fere tempore Fastidius in insula episcopus, cuius opuscula a Gennadio, aliisque commemorantur (3). Hunc contra pelagianos, quorum iam in Britanniam error pervaserat, egisse, credibile est. Sunt tamen, qui sanctum Germanum e Gallia in eam insulam contendisse, elaborasseque, ut haeresis funditus exscinderetur, existiment (4).

Anno circiter 447. angli, et saxones e Germania acciti, ut britannis auxilio adversus scotos, pictosque essent, in Britanniam deinde magnis copiis venerunt, ibique sedes constituerunt (5). Hi ex amicis hostes effecti, britannorum non rempublicam modo, sed etiam ecclesiam oppresserunt (6).

Britanni ab victoribus anglis magna, ut est dictum, calamitate affecti, domo emigrandum, alias sedes quaesitum iudicarunt. Igitur paratis navibus, in Bataviam, Armoricamque provincias traiecerunt, rati satius esse fortunam alibi, quaecumque accideret, experiri, quam iis parere, qui tam superbe, crudeliterque imperarent (7). Barbari, qui magnos sibi spiritus sumserant, ubi imminutas britannorum opes esse animadverterunt, de ceteris e patria pellendis cogitarunt. Itaque provinciis aliquot populatis, cum neminem esse perspicerent, qui resistere auderet; in reliquas contenderunt, iisque iam omnibus vastatis, universam fere insulam

(1) Vide quae diximus *p.* 29. *huius vol.*, et Usserium *ibid. p.* 109. *seq.*

(2) Vide Usserium *ibid. pag.* 111. *seq.*, et Norisium *lib.* I. *hist. pelag. cap.* III. *p.* 31. *tom.* I. *opp. edit. veron.*

(3) Usser. *ibid. p.* 171.

(4) Consule Baronium ad an. 429. n. X., et Usser. *ibid. pag.* 174. *seq.* Constantius *in vita s. Germani lib.* I. *cap.* XIX. „ Eodem tempore ex Britanniis directa lega„ tio gallicanis episcopis nunciavit, pelagianam per„ versitatem in locis suis late populos occupasse, et „ quamprimum fidei catholicae debere succurri. Ob „ quam causam synodus numerosa collecta est, om„ nium indicio duo praeclara religionis lumina uni„ versorum precibus ambiuntur Germanus, et Lupus „ apostolici sacerdotes, terram corporibus, caelum me„ ritis possidentes, et quanto laboriosior necessitas ap„ parebat, tanto eam promtius heroes devotissimi su„ sceperunt „.

(5) Consule Pagium ad an. 447. n. II. seqq., et ad an. 449. num. XXI. seq., et Usserium *antiquit. britannic. cap* XII. *p.* 207. *seq.*

(6) Usserius *ibid. cap.* XII. *p.* 223. *seq.*

(7) Usser. *ibid. cap.* XII. *pag.* 218. *seqq.*, *cap.* XIII. *p.* 239. *seqq.*

redegerunt in potestatem. Quo tempore templa pene omnia eversa, episcopos, sacerdotesque multis, magnisque malis exagitatos, christianam rem denique labefactatam fuisse, ac pene deletam (1) ferunt. Nam angli, saxonesque superstitione deorum imbuti erant, idque enitebantur, ut quos possent, a colenda vera religione deterrerent. Interea britones, quos pellere suis finibus angli nequiverant, acceptam a maioribus doctrinam tuebantur, quin sibi curam convertendorum ethnicorum susciperent (2). Sed ut Gregorius magnus pontifex universae ecclesiae dictus est, quod diu ante, quam eam dignitatem consequutus esset, cogitarat, omni studio curandum existimavit, ut versari in tanta rerum ignoratione, tantaque in superstitione angli (3) desinerent; cum primum potuit Augustinum, qui monasterio, quod sancti Andreae dicebatur, praefectus erat, nonnullosque monachos, quorum summum propagandae religionis studium, egregiam in sedem apostolicam fidem, iustitiam, temperantiamque cognoverat, ad se evocavit, eisque in mandatis, ut iter in Britanniam introducendae, dilatandaeque religionis caussa instituerent, dedit. Illi etsi initio, ne male locata esse ab se opera (4) videretur, timebant; tamen a pontifice confirmati, quod susceperant, iter perfecerunt: inque eam Britanniae insulae (5) partem appulsi, quam angli obtinebant, magnum numerum hominum Christo (6) conciliarunt. Anglis (7), saxonibusque Augustini (8), sociorum, ac deinde successorum la-

(1) User. *ibid. p.* 259.

(2) Glastoniensis chronographus ad an. 449. apud Userium *ibid. p.* 299. „ Angli, et saxones, *inquit*, in Britanniam venerunt. Illi pagani fuerunt, et christianam fidem, ut quam britones per 249 annos fideli „ devotione conservaverunt, isti postea totam fere britanniam perverterunt, et usque ad tempus s. Augustini, videlicet 147. annos, maximam huius regionis „ partem paganismo repleverunt „. Vide User. *ibid.*

(3) Confer Mabillonium ad an. 596. seq. n. i. seqq. p. 219. seq., *annalium benedictin. tom.* i. *edit. lucensis.*

(4) Mabillon *ibid.* n. ii.

(5) Sed antequam huc venirent, in Tanetum insulam appulerunt, quae ad Cantium regionem Britanniae vergit, qua haec regio spectat ad orientem solem. Rege de adventu suo, deque religione, cuius caussa venerant, certiore facto, inductoque, ut ad se accederet, quibus sibi vellent, cognosceret, id consequuti sunt, ut eius volun ate Dorovernum eis, quae urbs metropolis regni erat, contendere, doctrinamque Christi in populum enunciare fas esset. Ei regi erat Ethelbertus nomen, qui imperium ad Humbrum fluvium, quo meridionales angli a septentrionalibus dirimebantur, produxerat, habebatque Bertam, seu Adilbergam christianis moribus feminam, Chariberti regis olim francorum filiam, in matrimonio. Consule Bedam *lib.* i. *hist. cap.* xxv. *p.* 47. *tom.* iii. *edit. an.* 1612., et e recentioribus Mabillonium ibid. num. iv. p. 221., et Marshamum *propilaeo ad monast. anglic. tom.* i.

(6) In his Ethelbertus rex fuit. Confer Mabillonium ad an. 597. n. iii. p. 224. seq. Cum res feliciter evenire perspiceret, Augustinus in Galliam profectus est. Ubi Arelatem pervenit, a Virgilio ordinatus episcopus est anglorum Mabill. ibid. n. xiii., et n. xxv. p. 229. seqq., et n. xxxv p. 237. seq.

(7) De cathedralibus ecclesiis in Anglia, vide Mabill. ad an. 602. n. xiv. p. 248. De anglicana synodo contra britones, confer eumdem ad an. 604. n. xxv. pag. 254. De saxonum orientalium conversione, consule eumdem ipsum n. xxxi. p. 255.

(8) Vide Asserii annales ad an. 579. pag. 143. tom. i. scriptorum hist. britann. edit. Gales an. 1691. Ranulphum

boribus, ut veram religionem profiterentur, inductis, ministrisque sacrorum ubique, atque episcopis (1), qui ecclesias moderarentur, constitutis, extructisque templis, in quibus christianis sacerdotibus rem divinam facere liceret, monasteriis quoque (2), quae satis ampla, aptaque iam multis recipiendis monachis essent, aedificatis; tot viri, totque mulieres pietate, tanctitateque vitae illustres in Anglia extiterunt, ut iam omnes tam bene fundatam in insula orthodoxam religionem numquam ex animis incolarum deletum iri confiderent. Hoc statu diu cum fuissent, atque fidem apostolicae sedi servassent, etsi enascebantur aliquando improbis moribus homines, qui novis rebus studerent, eosque abducere a cultu (3) catholicae veritatis eniterentur; tamen in vetere sententia manebant: quoad saeculo sexto ac decimo, Henrici octavi regis scelere, qui religioni formam Annae Bolenae impurissimae feminae anteposuerat, schismate conflato, adducti eo sunt, ut non modo romanis pontificibus non parendum, sed ne decreta quidem aliqua doctrinae, quae semper ecclesia universa probarat, retinenda (4) contenderent. Orthodoxi tunc praesules, virique illustres capitis condemnati, aut in carceres coniecti, propterea quod regi obtemperandum non putarent, monasteria, aedesque ceterae (5)

Higdenum *lib. v. polychronici ad an.* 596. *pag.* 226. *ibid.*, Radulphum Dicetum *de regibus brittonum* p. 559. ibid., Iohannem Pordinum *in scotorum historia cap.* xxx. *p.* 639. *ibid.*

(1) Higdenus *ibid. ad an.* 601. *p.* 226. Bedam auctorem laudans „ hoc anno, *inquit*, Augustinus ad iussum „ Gregorii ordinavit duos metropolitanos, unum Lon„ donio, alterum Eboraco. Interea Augustinus, ope re„ gis Ethelbirti, convocat episcopos, et doctores brit„ tonum in loco, qui dicitur *Augustines* Oc, quod sonat „ *robur Augustini* „. Ubi monuit eos, ut secum evan„ gelizarent anglis, et ut quaedam alia erronea corri„ gerent apud semetipsos, potissime de ritu paschalis „ termini, quod et illi plane abnuerunt, donec per „ ostensionem signi notabilis patesceret, quae pars eo„ rum sequenda foret ... Tum ille, saltem mihi in tri„ bus, si in reliquis non vultis, obtemperate: ut san„ ctum festum paschae debito tempore celebretis, ut „ baptismum more ecclesiae romanae conferatis, et „ genti anglorum mecum evangelizetis „. *Et paullo post* „ Ordinavit, *inquit*, etiam Melitum (episcopum) orien„ talibus saxonibus, qui Tamisi flumine dirimuntur a „ Cantia „. Vide Marshamum *loc. cit.* A quonam britones mutuati errorem de celebrando paschate fuerint, cum britannos episcopos synodi nicaenae tempore nostram consuetudinem sequutos fuisse liqueat, statui quidem certo nullo modo potest. An fuerint hi quartadecimani, disputat Natalis Alex. *hist. eccl. sec.* II. *dissert.* V. *art.* VIII. *p.* 420. *seq. edit. lucen. an.* 1734. *tom.* III.

(2) Confer monasticon englicanum a Marshamo editum *tom.* I. *seqq.*

(3) Ex eorum numero Wiclefus fuit, cuius est haeresis saeculo XV. an. 1415. in synodo constantiensi damnata *tom.* VIII. *concil. edit. Hard. p.* 299. *seqq.* Vide Bossuetium *lib.* II. *variationum pag.* 97. *seqq. tom.* III. *edit. venetae.*

(4) Qui plura volet de schismate anglicano Henrici VIII. regis causa conflato, de immutationibus factis sub Eduardo VI., de regno Mariae reginae, de Elisabethae in evertendis iis, quae restituta a Maria fuerant, improbitate; is praeter Sanderum, Parsonium, Stapletonum, aliosque prope innumerabiles, consulat Bossuetium *lib.* VII. *variationum pag.* 28. *seq. tom.* II. *opp. edit. venetae an.* 1738., et librum inscriptum, *la conversion d'Angleterre au christianisme comparée à sa pretendue reformation*, ex anglico in gallicum sermonem translatum a Nicerono barnabita *edit. Paris. an.* 1729., Burnetii angli *hist. reformationis anglicae* refellit *ibid.* Bossuetius.

(5) Iohannes Marshamus in *propilaeo* ad monasticon anglicanum *tom.* I. *edit. an.* 1655. de civibus suis,

sacrae, aut eversae, aut profanis usibus destinatae, monachi, multis plagis acceptis, e finibus regni expulsi, novique post antistites constituti sunt, qui revera non episcopi, sed umbrae essent (1) episcoporum. Saeculo superiore Iacobus Stuartus rex, qui orthodoxam profitebatur religionem, nihil, dum potuit, praetermisit, quod ad eam confirmandam, propagandamque spectare videretur. Sed ubi seditionum, turbarumque auctores, qui superstitione, erroreque detinebantur, ab se defecisse, et, exercitu comparato, copias cum eo iunxisse, qui tyrannidem occupatum in (2) Britanniam venerat, neque sustineri eorum impetum posse animadvertit; religioni postponendum imperium, patriaque potius cedendum, quam veritatem aut negandam, aut dissimulandam iudicavit. Interea perfugis concessa libertas est colendi, quam vellent, religionem. Ac quod deistis, presbyterianis, socinianis licere videbatur, ut palam, quae sentiebant, enunciarent; hoc catholicis (3) non licebat, propterea quod devincti esse regi dicerentur. Hi ergo, quorum haud tam magna erat multitudo (4), cum rem ec-

sociisque erroris vehementer expostulat hoc modo: „ Iamdudum diem fatalem obierunt monasteria nostra, „ nec praeter semirutos parietes, et deploranda rudera, supersunt nobis alitae pietatis indicia. Minus „ impendiosa hodie cordi est religio, et vetus dictum „ obtinet:

Religentem esse oportet religiosum nefas.

„ Videmus nos, heu videmus, augustissima templa, et „ stupenda aeterno dicata Deo monumenta, quibus nihil „ hodie spoliatius, sub specioso eruendae superstitionis „ obtentu, sordidissimo conspurcari vituperio, extremamque manere internecionem. Ad altaria Christi „ stabulati equi, martyrum effossae reliquiae. Sunt quidam aelatores adeo religiose delirantes, ut religiosos „ veterum ordines ex τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου „ propugnatos sient. Ita licenter sibi indulgent προσπάθειαν. Neque deerunt hac, qua vivimus, aetate „ homunciones elephantine olfacientes praemuscide, qui „ ista, quae iam prodeunt, tamquam futilia, inutilia, „ et hodiernae rerum conditioni minime congruentia „ damnabunt, et non tantum e bibliothecis eliminanda, sed et flammis tradenda iudicabunt. Ea est nostriorum opinionum rigiditas „? Haec de monasteriis, templisque homo de numero acatholicorum, qui temperare sibi non potuit, quin studio sectae antepQueret veritatem.

(1) De episcopis anglis agemus in eo libro, qui erit de sacris ordinationibus.

(2) Catholicum fuisse Iacobum II., antequam regno potiretur, constat. Illius praeclara gesta laudarunt non solum privati, sed etiam Innocentius XI. pont. max., qui aegerrime tulit optimum regem ab seditiosis coactum esse regno excedere, abireque in Gallias exulatum. Extat eius pontificis de re eadem consistorialis oratio. Quin etiam litteras ss. pontifex ad Ludovicum XIV. gallorum regem dedit, quibus ei gratias egit, quod hospitio principem exulem excepisset. De reducendo autem Iacobo, rebusque omnibus iuvando Innocentius cogitabat; de quo sane cum legatis principum orthodoxorum egit. Vidi ego eius rei monumentum in bibliothecae corsinae codice ms., idque iam dico, ut pontificem tantum ab invidia liberem, quem inimici dicerent fuisse minus Iacobum regem propensum. Rapinum Thoyrasium, qui libro xxiv. *hist. anglicae tom.* x. *edit. an.* 1733., et Burnetium *hist. revol. Angl. lib.* iv., *qui est de regno Iac.* II., nihil moror. Nam homines haeretici regem orthodoxum interdum carpunt, ut suorum civium, symmistarumque tegere possint improbitatem.

(3) Confer librum gallicum ex anglico conversum, inscriptumque, *la conversion d'Angleterre au christianisme comparée à sa pretendue réformation. edit. Paris. an.* 1729.

(4) Status religionis in Anglia, antequam Iacobus II. regnum obtineret, hic erat, ut est a Iacobo Cerrio s. cong. de prop. Fide a secretis memoriae commendatum p. 6. ms libelli, quem obtulit Innocentio XI. pont. max. „ Sotto l'impero di Elisabetta figlia di Anna Bolena, e „ pessima calvinista furono scacciati (i cattolici) e per„ seguitati con tante fierezze tutti i sacerdoti, che si

clesiae afflictam, oppressamque intuerentur, clam congregari, synaxesque habere consueverant. Nunc populo, ac principe, quem regem vocant, utuntur paullo aequiore.

Qui Scotiam incolunt, vel extremo saeculo secundo, vel initio tertii adductos primum fuisse ad christianam religionem colendam cives suos, putant. Nam Donaldum tunc aetatis civitatis scotorum regno potitum, Paschasio, a quo doctrinam acceperat, praecepisse ferunt, ut Romam proficisceretur, et Victori pontifici, cuius opera veritatem cognorat, suo nomine gratias ageret, quoque statu res christiana (1) in ea insulae Britanniae parte es-

ritirarono fuori del regno. Onde restata la Inghilterra in preda della eresia, si eressero due collegi di Dovay, e di Roma per cavarne i soggetti da mandare colà per l'aiuto spirituale de' cattolici. Ma sedata in parte dalla gravezza degli anni di Elisabetta la tempesta, si andarono a poco a poco moltiplicando i sacerdoti di quei due seminarii nella Inghilterra in modo, che stimati bisognosi di un capo, gli fu da Clemente VIII. nel 1598. dato con titolo di arciprete Errigo Gingio Blancello, assegnandoli alcuni consiglieri, e assistenti per governare tutto quel clero, con obbligarlo a dare parte a Roma delle cose più importanti ... Morta Elisabetta, e succeduto alla corona Giacomo re di Scozia, che pareva meno fiero verso i cattolici, fu poco dopo scoperta la congiura detta *polveraria* (perchè con molti barili di polvere messi in una stanza sotterranea volevano i congiurati far perire tutta la famiglia reale), onde creduti rei i cattolici insieme col papa di questa cospirazione, fu loro proposta una forma di giuramento empio, ed eretico, acciò da tutti fosse indifferentemente giurato. Restarono confusi i buoni cattolici dalla pubblicazione del giuramento, e atterriti dalle pene, che s'imponevano a' renitenti. Ma il suddetto arciprete in vece di opporsi, procurò di persuadere al clero a riceverlo, anzi carcerato per ordine regio restò ostinato nel suo errore fino alla morte. Furono dopo di lui sostituiti anche altri arcipreti, ma riconoscendosi dopo molte diligenze la necessità, che era in quel regno, almeno di un vescovo, vi fu da Paolo V. stabilito, cavandolo da' sacerdoti più vecchi d'Inghilterra, Guglielmo Bisopo col titolo di vescovo di Calcedonia, e poi con un breve di Gregorio XV. datogli facoltà di ordinario non meno della Inghilterra, che della Scozia, quale per li richiami degli scozzesi gli fu subito levata ... Morto il detto vescovo, gli fu sorrogato Riccardo Smith collo stesso carattere di vescovo di Calcedonia ... Nel tempo poi d'Innocenzo X. fu fatta in nome della regina, e di tutto il clero, e cattolici d'Inghilterra nuova istanza per l'approvazione di (un certo) capitolo, che nella mancanza del vescovo si governava dal suo decano, come fu stabilito dal Bisopo primo vescovo di Calcedonia, ma non ne fu potuta ottenere risoluzione alcuna ... Vi fu però deputato colla spedizione dei brevi in mano dell'internunzio di Fiandre il p. Howard, oggi cardinale di Nortfolc, che per degni rispetti, non furono posti in esecuzione ..... Vi sono anco adesso molti cattolici; ma pochi in paragone degli eretici divisi in protestanti, tremolanti, anabattisti, independenti, e altre infinite sette. L'esercizio della religione cattolica è affatto proibito tanto in pubblico, quanto in privato, e a porte chiuse, e segretamente in qualche luogo si esercita, ma con molto pericolo: solo nella cappella della regina, e in quella dei rappresentanti cattolici si permette pubblicamente con gran mormorazione degli eretici. Onde i cattolici vi vanno con timore, per non cadere nelle pene, e non suscitare nuove persecuzioni. Il re (Carlo II.) non è nemico de' cattolici, riconoscendo da loro la ricuperazione della corona; ma non può giovar loro, come vorrebbe, per timore del parlamento ... Il duca di York (Iacobus, qui rex deinde fuit) si professa independente, ed è molto bene inclinato al cattolicismo, anzi da molti creduto cattolico (ut erat revera). La regina è una devotissima principessa, come anche la duchessa ».

(1) De pictorum ex Scythia, et ex Hibernia in Britanniam missa colonia varias opiniones scriptorum vide apud Usser. *antiq. eccles. britannicar. cap.* xv. *p.* 300. *seq.* Auctor vetus, qui de s. Andrea, et sedis andreapolitanae institutione commentariolum reliquit, ut videtur Usserio, scotus, *totam insulam Britanniam christianitatem fuisse doctam, antequam picti, et scoti in eam intrarent*, affirmat. *Usser. ibid. p.* 302. Ac si saeculo secundo, tertiove scoti in Britanniam appulerunt, negari nequit, quin eius accedat prope ad similitudinem veritatis sententia. Ad Donaldum quod attinet, confer Dempsterum *apparat. ad histor. scotor. lib.* I. *cap.* vi. Sed alii aliter rem narrant. Consule Paulum Iovium *descript. Scotiae*, Baronium ad an 429. n. ii. Thomam Bozium *de signis eccles. lib.* VIII. *cap.* I, Hectorem Boetium in *extremo lib.* V. *hist. scot.*,

set, faceret certiorem. Victorem, antequam Paschasius Romam perveniret, decessisse, dictumque eius loco fuisse pontificem Zephyrinum. Interea a Donaldo datam fuisse diligentem operam, ut superstitio penitus deleretur. Ethnicos autem obstinatos diu in sententia perstitisse, neque induci potuisse, ut Donaldo successorique Ethodio parerent. Episcopos deinde in Scotia ordinatos tradunt. Nicolaum (1) *Culdeum* ex eorum coetu fuisse, quem Maximiano imperatore multis tormentis excruciatum, martyrem obiisse, cuique post extructam basilicam Alexandri III. regis pecunia fuisse, traditum est. Propagatam deinceps maiorem in modum fuisse religionem, ita ut magnificae aedes Deo consecratae, atque monasteria in regno, et magno numero, et amplissima cernerentur. Illustres praeterea doctrina, et pietate viros, feminasque ibidem floruisse, regnoque fuisse praesidio, et ornamento. Scoti igitur, quum longo tempore rem catholicam coluissent, romanisque pontificibus obstricti essent, tandem in eosdem plurimi errores, in quos angli lapsi sunt, inciderunt, sectasque ex sese prodire viderunt, quae portenta quaeque opinionum consectarentur (2).

Georgium Buchananum *lib. iv. pag.* 65. *edit. an.* 1715. *rerum scoticar.*, at Usserium *loc. cit. p.* 321. *et seqq.*

(1) Dempsterus *hist. eccl. scotor. lib.* xiii. *num.* 952. « S. Nicolaus Culdeus, *inquit*, atque unus ex primis scoticae ecclesiae episcopis, saeviente per Britannias Maximiani persecutione, martyrio affectus: in urnam lapideam sacrosanctae reliquiae corporis frustatim concisi, et truncati repositae, atque una cum cruce quadam venerabili in terram defossae, postea effossae hac inscriptione venerationem meruerunt, s. nicolai episcopi, quibus deinde rex Alexander III. rogatu glascuensis episcopi magnificam ecclesiam apud plebes (vel Peblis potius) construxit; quae, stante apud nostros pietate, miraculorum gloria erat illustris, et concursu mirabili frequentabatur. An aliquid hic primus episcopus, ut puto, in Scotia martyr scripserit, non deprehendi. Passus est martyrium anno 296. Repertum sacrum corpus, ex inscriptione agnitum, et cum cruce exaltatum vii. idus maii an. 1262., qui fuit xiii. Alexandri III. regis, ut pluribus in Scoti chronico extat ». Quinam essent culdei *olim* in Scotia, explicat Buchananus *rer. scoticar. lib.* iv. *in rege* xxxv., sed quod Dempsterus de hoc primo episcopo narrat, nescio quemadmodum componi possit cum his Prosperi verbis *lib. contra collator. cap.* xxi. *p.* 203. *edit. venet. an.* 1744. « Nec vero segniore cura ab hoc eodem morbo (pelagianismi) Britannias liberavit (Caelestinus pont.), quando quosdam inimicos gratiae solum suae originis occupantes etiam ab illo secreto exclusit Oceani, et ordinato scotis episcopo (Palladio), dum romanam insulam studet servare catholicam, fecit etiam barbaram christianam ». Et in chronico *pag.* 432. *edit. eiusd.* « Ad scotos in Christum credentes ordinatur a papa Caelestino Palladius, et primus episcopus mittitur ». Consule Pagium ad an. 429, n. xi. seq., et 431. n. xx., et magnum Baronium ad an. 604, 632, 639.

(2) De religione apud scotos confer Thomam Dempsterum *hist. eccl. gentis scotor. edit. bonon. an.* 1627. Ante annum 1685. ea in Scotia hoc erat statu. „ Nella Scozia, *inquit Cerrius ibid. p.* 11., sono pochi cattolici, ma senza quasi alcuna persecuzione, essendovi adesso una gran disposizione per propagarvi la santa fede, mentre quegli eretici hanno assai mitigato l'odio altre volte acerbissimo contro i cattolici, e nelle montagne molte provincie non avrebbero difficoltà di ricevere la religione, se vi fossero operai. Dodici gesuiti stanno però in Edimburgo capo della Scozia, e in qualche altra città comoda, dimorandovi sparsi pel regno molti preti secolari, che raccolti in un capo formato di missione sotto il loro prefetto, provvisionati dalla congregazione di Propaganda, fanno progressi infiniti. Vi è stato però ultimamente per visitatore apostolico Alessandro Lesleo, che serve di missionario, aspettandosi da lui una piena relazione dello stato della religione cattolica, per applicarvi quei rimedi, che saranno stimati più opportuni, essendo anco necessario di ordi-

Hibernia est altera insula britannicarum, quae *Britannia minor, maiorque Scotia* aliquando appellata est (1). *Scotorum* nomen ante aerae christianae saeculum tertium ignotum scriptoribus, deinceps *hibernis*, et eorum colonis in Dalrieda britannica commune fuit. Est autem verisimile ab apostolis, apostolicisve viris accepisse Hiberniae incolas nomen, et religionem christianorum. Quamquam enim suspecta eorum historicorum fides est, qui Simonem Zeloten, et Petrum, et Iacobum maiorem cum Salome matre, et patre Zebedaeo, Aristobulo, et Barnabâ in insulas britannicas appulisse, Christumque incolis nunciasse scripserunt; tamen veterum summa consensione firmata sententia est, aliquos initio extitisse, qui evangelium in eas regiones intulerint (2). Sed, ut mittam, quae sunt communia omnium britannorum, hiberni primo aerae christianae saeculo fuisse suorum aliquos ferunt, qui Petro se tradidissent in disciplinam, postque in Galliam profecti, permultis auctores fuissent, ut christianam religionem profiterentur (3). Eos vero, qui aliis evangelium nunciare solerent, num-

,, nare poi una visite rigorosa di tutti i collegi dalla na- ,, zione, la quale ne ha uno in Roma, uno in Madrid, ,, uno in Parigi, e un altro a Doray, ed ha anco tre mo- ,, nasteri di benedettini in Germania, cioè in Ratisbona, ,, in Erbipoli, e in Erfurt, che con questi, se fossero ben ,, governati, sarebbe bastevolmente provisto il regno di ,, operai senza alcuna spesa della congregazione, perchè ,, dagl'istessi collegi, e monasteri potrebbero mantenersi ,, i missionarii, che ne partono. Ma stante il mal gover- ,, no, che si fa di essi collegi, e monasteri, quali a poco ,, a poco si vanno struggendo, i soggetti, che n'escono ,, della missione, sono continuamente importuni alla ,, s. sede per nuovi aiuti, e sussidii; onde per porre ri- ,, medio efficace a tutto questo, è necessarissima la dat- ,, ta visita da farsi da persona zelante etc. ,,. Nunc etsi est in regno magnus numerus presbyterianorum, catholici tamen extent haud pauci. Versantur ibidem quacheri, episcopales, deistae etc. Ita ut non minus pro anglis, quam pro scotis instituta esse a Roberto Boylio saeculo superiore cathedra Londini videatur, quam qui obtinet, sic agere debeat, ut adversus atheos, deistas, socinianosque veritatem religionis christianae, et mysterii trinitatis defendere, argumentisque confirmare conetur. Opuscula quaedam moderatorum eiusdem cathedrae, quae magnae molis non erant, collegit, et aliquot voluminibus in duodecimo publicavit Burnetius.

(1) Consule Usserium *antiquit. eccles. britan. cap.* xvi. *p.* 377. *seqq.*

(2) Hibernos aliquot, paullo post quam mortuus est Christus, certiores eorum factos, quae gesta Hierosolymis fuerant, amplexos fuisse christianam religionem scriptores quidam tradiderunt, quorum nulla est omnino in hoc genere auctoritas. In his est Philippus Sullavanus *histor. catholic. hibern. compend. tom.* I. *lib.* IV. *cap.* V. Sic autem habet: ,, Regnante in Ultonia Concure rege, ,, Conaldus Carnius ... regi retulit, se Hierosolymis fuis- ,, se, vidisseque hominem, qui vocabatur Iesus, et in- ,, decorum res, forma plusquam regia ... Tum rex: hic, ,, inquit, revera est orbis totius dominus ... Inde non- ,, nullos, qui Romam, et alias regiones catholicas peti- ,, verunt, sacro baptismatis rore fuisse sparsos, eisdem- ,, que doctoribus alios accepisse fidem ,,. Sed has ego fabulas nihil moror. Ab apostolis autem, vel apostolicis viris Hiberniam fuisse obitam, aliquosque eius incolas ad Christum perductos, colligi ex Eusebio poterit, qui *demonstrationis evangelicae lib.* III. *cap.* VII. *pag.* 112. *edit.* an. 1628. scribit hoc modo: venisse eorum aliquos ὑπὲρ τὸν ὠκεανὸν ἐπὶ τὰς καλουμένας Βρεταννικὰς νήσους, *trans oceanum ad britannicas insulas.* Britannicarum autem insularum duas sunt praecipuae. Harum altera Hibernia est. Itaque si non omnes illi, at maiores saltem peragrarint necesse est. Quam vero esse perquam simillimum, eos accessisse ad hibernos, atque horum aliquot Christo conciliasse. Non is tamen sum, qui historicis, si Deo placet, illis assentiar, qui aut Simonem Zelotem, aut Petrum, aut Iacobum maiorem, eiusque matrem ad Hiberniam appulisse omnino velient. Nam carent monumentis, quibus suam confirment opinionem. Confer Usserium *ibid. p.* 386. *seqq.*

(3) Confer Usserium *ibid. p.* 389. *seq.* Beatum Man-

quam fuisse laturos, ut cives sui superstitionem deorum colerent. Quamobrem vixisse aliquos apostolorum temporibus in Hibernia insula homines, qui, patriis ritibus neglectis, nostris se institutis, ac legibus obstrinxissent. Iam vero, quum Hadrianus imperium obtineret, Euchum, et Achlenam sancti Cataldi parentes singulari laude sanctitatis in eadem insula floruisse, memoriae proditum (1) est. Florentinum praeterea virum optimum, atque integerrimum tertio saeculo in Hibernia natum, atque educatum, Romam deinde venisse, cumque coniectus in carcerem fuisset, multos servatori Christo conciliasse, missosque ad Callixtum pontificem, obsecrasse, ut eos baptizare ne gravaretur, Iohannes Molanus scriptum (2) reliquit. Estque etiam traditum ab historicis aliquot (3) gallorum, initio saeculi IV. extitisse hibernorum aliquos, qui, cum in Gallias traiecissent, idque laborassent, ut huius regionis incolae ab errore deterrerentur, ritusque nostros, ac religionem probarent, ab hostibus comprehensi, omnique genere suppliciorum excruciati, perfuncti martyrio fuerint, migraverintque in patriam beatorum. Atque Constantino imperatore natos, aiunt, quatuor illos (4) episcopos, qui ante Patricium, quem apostolum hibernorum iure vocant, in insulam appulerunt, incolisque persuaserunt, ut idolis cultum adhibere desinerent, seque Christo tradere ne cunctarentur. Quinto autem saeculo, quum Caelesti-

suetum hibernum s. Petri, ut aiunt, discipulum, quem Leo IX. in sanctos retulit, cuiusque memoria in martyrol. romano, Adonis etc. recitatur, tullensibus ab ipso apostolo episcopum destinatus Robertus antissiodorensis *in chronico*, aliique scripserunt. Vide Usser. *ibid. p.* 390., *et pag.* 391., quo loco *refert* tetrastichon ex Odoard. Maihew. *tab.* II. *natal. benedictinor. congreg. anglican. august.* 31. *p.* 1404. quod sic habet:

„ Inclyta Mansueti claris natalibus orti
„ Progenies titulis fulget in orbe suis.
„ Insula christicolas gestabat Hibernia gentes,
„ Unde genus traxit, et satus inde fuit.

Sed vera ne sint, quae spectant ad antiquitatem Mansueti, viderint critici, quibus inspectae sunt peculiares ecclesiarum gallicanarum traditiones.

(1) Vitam s. Cataldi descripserunt Moronii fratres, in eaque adornanda usi sunt mss. codicibus vetustissimis s. e. tarentinae, ut ipsi quidem testentur. Atque alter quidem eorum soluta, ut vocant, oratione, alter carmine res a s. viro gestas complexus est. Utrumque opus editum fuit Romae anno 1614. Sed vereor, ne vetusti illi codices nonnihil contineant fabularum. De s. Cataldo consule Dempsterum *hist. eccl. scotor. lib.* III. *num.* 278. At is auctor, qui scotum natione fuisse Cataldum censet, vehementer errat. Vide Usserium *loc. cit. p.* 393. *seq.*

(2) In additionibus ad martyrolog. Usuardi ad d. kal. decembr. Sed labitur in chronologia texenda Molanus. Itaque difficile dictu est, quo tempore Florentinus claruerit. Consule Usser. *ibid. p.* 398. *seq.*, ubi etiam de Firmino, aliisque sanctis agit. Addit subinde nonnulla, quae ad Sedulium insignem hibernorum poetam pertinent.

(3) *Eos laudat* Usserius *ibid. p.* 398. *seq.*

(4) In vita Declani haec leguntur, apud Usserium *ibid. p.* 408. „ Quatuor sanctissimi episcopi cum suis di„ scipulis fuerunt in Hibernia ante Patricium praedi„ cantes in ea Christum, scilicet Ailbeus, Declanus, Iba„ rus, et Kiaranus, et hi plures ad Christum rete evan„ gelico traxerunt; sed tamen sanctus Patricius maiores „ Hiberniae, et potentiores convertit, et ipse summum „ habet archiepiscopatum Hiberniae per circuitum „. De sanctis viris, qui post Constantini tempora Hiberniam illustrarunt, adeundus Usserius *ibid. p.* 409. *seq.*

nus pontifex maximus universam ecclesiam moderaretur, datum Patricio negotium fuit, ut ad hibernos sese conferret, christianosque in fide confirmaret. Quod si qui essent imbuti superstitione deorum, hos ad veritatem agnoscendam, ac defendendam inducere conaretur. Ille, quod iussus fuerat, fecit. Igitur, ut primos (1) civitatis religionibus deorum teneri animadvertit, eos primum aggreditur. Quanto in periculo sint, docet. Orat, atque obsecrat, ne se suosque liberos eant perditum. Si ad amicitiam Christi accedant, sciant se regni, quod numquam expugnari, amittique possit, participes futuros. Horum plerisque, ut sibi assentirentur, inductis, Patricius templa (2) vero Deo condere, monasteria extruere, episcopos constituere, qui rempublicam in insula ecclesiasticam (3) moderarentur. Patricio vita functo, episcopi, discipulique ceteri, eius exemplum imitati, reliquos, si qui forte in errore perstiterant (4), ad Christum perducere, nostrosque continere in officio curarunt. Post, cum christianorum auctae maiorem in modum opes fuissent, magno numero viri, mulieresque sanctitatis gloria (5) claruerunt. Nunc vero, quoniam hiberni in potestatem sunt redacti haereticorum, divisi in varias sectas sunt, ita ut de britannis, scotisque diximus. Sed multo plures sunt in Hibernia, quam in maiore Britannia orthodoxi. Hi, quamquam (6) clericos, sacerdotesque habeant, episcopisque, ita ut ceteri catholici, utan-

(1) Consule Iocelinum *in vita Patricii an.* 1624., martyrologium romanum ad d. xvii. martii, Bolladianos *tom. ii. martii p.* 517., Tillemontium *tom. xvi. mon. hist. eccl. p.* 452. *seq., et* 476. *seqq.*, Thomam Messinghamum *florileg. insulae sanctorum, seu vitae, et acta sanctorum Hiberniae Patricii, Columbae, Brigittae, Columbani, Galli etc. edit. Paris. an.* 1624, Davidem Rothum ossoriensem episcopum *de concertatione hibernorum*. Apud eumdem Messinghamum *edit. eand. pag.* 110. Philippum Osullevanum *cit. s. Patricii edit. Bonon. an.* 1686., Richardum Sanhurstum *vit. s. Patricii, Antuerp. edit. an.* 1557. Negari autem non potest, quin permultae earum rerum, quae de Patricio narrantur, in fabulis poni debeant. Sed ferenda non est Henrici Mauritii impudentia, atque temeritas, quem in libro anglice adversus Davidem Clarksonum edito, inscriptoque, *defensio de dioecesano episcopatu*, intelligo sic egisse, ut quaecumque de Patricio prodita sunt, ea omnia in vulgus manasse putarat fraude monachorum. Quamobrem ne a protestantibus quidem extorquere potuit assensionem. Confer *Ioh. Alb. Fabric. salut. luce evangel. cap.* xviii. *p.* 412. 413.

(2) Vide Usserium *ibid. cap.* xvii. *p.* 442. *seq.*

(3) Usserius *ibid. p.* 441. *seq.*, et 446. *seq.*, et 452. *seq.*

(4) Consule Usserium *ibid. p.* 454. *seq.* Scio a scriptoribus memoriae esse traditum universam insulam Hiberniam a Patricio fuisse christianam factam. At nullos omnino superfuisse ibidem ethnicos, vix animum induco, ut credam. Hos, si qui fuerunt, cura discipulorum Patricii adductos ad Christum fuisse censendum est.

(5) Confer Thomae Messinghami opus mox laudatum *p.* 305. not. 3.

(6) Urbanus Cerrius *loc. cit. p.* 10. „ La Ibernia ha „ gran numero di cattolici, che con tutte le persecuzio„ ni degli eretici sono sempre stati costantissimi, onde „ la congregazione vi stabilì di nuovo vescovi. È divisa „ tutta la isola in quattro arcivescovati, cioè armacano, „ dubliense, casellense, e tuamense, che con i loro suf„ fraganei formano 26. chiese, quali sono proviste parte „ di vescovi, e parte di vicarii apostolici, o capitolari, „ avendo ciascheduno il suo clero, e modo, benchè te„ nue, da mantenersi. I vescovi sono al presente 15., dei „ quali però non risiedono, che otto, essendo gli altri „ esiliati dagli eretici (nunc in suis ecclesiis degunt) o „ assenti per altra ragioni etc. „.

tur; templa tamen publica nulla obtinent. Coenobia monachorum, ceterorumque religiosorum ordinum apud eos funditus eversa sunt sclere, maleficioque acatholicorum. Aedes autem sunt in insula privatae dominicanorum, franciscanorum, augustinianorum, carmelitarum, capuccinorum, et iesuitarum (1).

CAPUT XXV.

DE ORIGINE, ET PROGRESSU CHRISTIANAE RELIGIONIS IN PROCONSULARI, MAURITANIIS TINGUITANA, AC CAESAREENSI, NUMIDIA, ET BYZACENA PROVINCIIS AFRICAE.

Sed quoniam de Hispania, aliisque Europae partibus, quae attingunt mediterraneum mare, quibusque e regione provinciae quaedam Africae sitae sunt, quae ad patriarchatum romanum spectant, diximus; non alienum videtur esse, antequam de introducta vera in Americam religioue scribam, de tempore, quo primum auditum in Proconsulari christianum nomen est, inque ceteras provincias Africae deinde manavit, disserere. Africa peninsula maxima, ut plerique omnes geographi statuunt, tertia orbis terrarum pars, attingit erithraeum pelagus, qua spectat ad orientem solem, indeque ad Gades oceano continetur, atque hinc ad Aegyptum usque mediterraneo mari cingitur. Atque ut mittam aethiopas, ceterasque barbaras nationes, quae interiores Africae regiones incolunt, quod alibi de ipsis sit opportunius disputandum, ad easque veniam, quae non modo in potestatem populi romani redactae fuerant, sed etiam pertinebant ad occidentis imperium, regio Africae, quae a syrti minore ad Gades usque porrigitur, cum Oct. Augustus imperaret, divisa erat in partes duas, quarum una Africa, altera Numidia appellabatur. Quod autem

(1) Hiberniae monasteria describit L. Aug. Alemandus in opere inscripto „ histoire monastique d'Irlande, „ où l'on voit toutes les abbayes, prieures, convens, et „ autres communautes regulieres, qu'il y a eu dans ce royaume, le temps, et les titres de leur fondation, le „ nom, et la qualité des fondateurs, les villes, bourgs, „ comtes, et provinces, où elles étoient situées, les differens ordres reguliers dont elles dépendoient, les circonstances les plus remarquables de leur établissement, et de leur suppression, avec quantité de remarques historiques, et critiques „ edit. an. 1690. Sed de rebus ecclesiarum Hiberniae egit, praeter eos, quos supra laudavi, Iacobus Waraeus in sua Hibernia, et in vitis archiepiscoporum casiliensium, et tuamensium editis Dublini an. 1626.

intervalli ab Ampsaga fluvio ad Gades est, tributum perinde in totidem provincias erat, quarum veteres a praecipuis urbibus alteram Caesareensem, Tinguitanam alteram vocaverunt. Sed cum Constantinus divisisset in partes tres imperium populi romani, Constantique filio eum Africae tractum reliquisset, septem tunc aetatis fuerunt provinciae nominatae, quarum prior Proconsularis, altera Byzacena, tertia Numidia, quarta Tripolitana, quinta, et sexta, quae secundam ante Mauritaniam constituebant, Sitifensis, et Caesareensis, septima Tinguitana dicebatur. Carthaginiensi indita *proconsularis* appellatio est, propterea quod a *proconsule* administraretur. At Byzacium, Numidiamque viri consulares moderabantur. Tripolitana autem, Sitifensis, ac Caesareensis praesidibus parebant, quamobrem ut hae *praesidales*, ita *consulares* illae dici consuerant. Sed Mauritania Tinguitana ab africanis ceteris seiuncta, sexta erat provinciarum hispaniensium, et a praeside regebatur, qui Hispaniarum vicario subiectus esset.

Proconsularem omnium principem primo, secundove saeculo incolas habuisse ferunt, qui christianam religionem profiterentur. Sunt enim scriptores, et hi quidem magni, ac nobiles, qui apostolorum aliquem in Africam iter instituisse, et Carthaginem appulisse, nunciatoque civibus evangelio, horum aliquos Christo conciliasse, defendant. Contra fuerunt alii non minore doctrina, existimationeque eruditionis, qui Innocentii primi pontificis maximi auctoritate freti, non apostolum aliquem, sed nescio quos Roma missos, secundo saeculo in eam urbem pervenisse dicerent, dedisseque operam, ut cives de nostra institutione cognoscerent, abiectoque errore, veritatem amplecterentur. Carthagine vero in reliquas provincias manasse doctrinam christianorum, tamque late fuisse propagatam, ut permultae haud longe post in ipsis ecclesiae numerarentur.

Atque ad priorem quidem sententiam accessit Baronius (1), quin scriptorem ullum veterem haberet, quem auctorem consectaretur. Namque Dorotheum (2), et Hippolytum (3), qui Si-

(1) Baronius ad an. 45. num. xxxviii., et Iohannes Baptista Grammayeus *lib.* ii. *Africae cap.* ii. Utrumque refellit Emmanuel Schelestratius in ecclesia africana sub primate carthaginiensi *dissert.* i. *cap.* i. *seqq.* *p.* 1. *seqq.* *edit. Paris. an.* 1679.

(2) Dorotheus *pag.* 271. *edit. Rom. an.* 1564. Inter opera Salviani, et Sulpicii Severi etc. Simon Zelotes peragrata Mauritania, et afrorum regione, Christum praedicavit.

(3) In Hippolyti de duodecim apostolis opusculo, quod quidem dubium saltem est, quodque post Combefisium edidit Iohann. Alb. Fabricius *tom.* i. *opp. Hipp.* in

monem Zeloten apostolum, cui Africa obtigisset, in eam regionem contendisse, et Christum incolis nunciasse aiunt, quoniam vel falsi, vel suspecti falsitatis sunt, nihil moror. Quod si quisquam est, qui sequi menologium (1) graecorum velit, is ante videat, ab Hippolyto ne, ac Dorotheo, an a probatis scriptoribus hoc idem, qui illud conflarunt, acceperint. Intelligo enim ex his fontibus interdum aliqua in libros ecclesiasticos manasse non graecorum modo, sed etiam latinorum. Itaque ut latini quandoque fecerunt, ita sane graeci castigare suos, atque corrigere deberent. Salviani (2) autem locus, quo plurimum confidit Baronius, non ad carthaginienses, ut ille putavit, sed omnino ad romanos cives pertinet, quos institutos fuisse ab apostolo Petro liquet. In septimo enim de providentia libro, cum de afris, metropoleosque Carthaginis incolis dixisset, quos inquinatos esse constabat omni genere flagitiorum, tum quod ab se de carthaginiensibus, id ipsum a Petro de romanis diu ante fuisse pronunciatum scripsit; moxque addidit « in urbe christiana, in urbe ecclesiastica, quam quon» dam apostoli instituerant, quam passionibus suis martyres co» ronarant, viri in semetipsis feminas profitebantur ». Augustini (3) vero testimonium tantum abest, ut Baronio praesidio esse possit, ut ei magnopere adversetur. Cum enim donatistae contenderent, evangelio Hierosolymis in regiones ceteras inlato, ecclesias fuisse constitutas, quae funditus omnes eorum scelere periissent,

append. p. 30. nihil eiusmodi reperitur. Consule Nicephorum *lib.* II. *cap.* XL. *p.* 202. *edit. an.* 1630.

(1) Menologium graecorum ad d. X. maii.

(2) Salvianus *lib.* VII. *de providentia pag.* 75. *edit. an.* 1564. » Ceterum quantum ad plebem pertinet, quis » in illo numero tam innumero castus fuit? Castum » dico? Quis non fornicarius? non adulter? Et hoc » sine cessatione, sine termino ... In afris pene omnia » fuerunt, scilicet, quia masculi, relicto naturali usu » feminae, exarserunt in desideriis animae suae, ma» sculi in masculos turpitudinem exercentes, et mer» cedem, quam oportuit, erroris sui recipientes. Et si» cut non probaverunt Deum se habere in notitia, tra» didit illos in reprobum sensum, ut facerent, quae » non conveniunt. Numquid hoc beatus apostolus de bar» baris, ac feris gentibus dixit? Non utique, sed de no» bis, idest specialiter de romanis ... Quicumque ergo » iure se mihi irasci putat, magis Apostolo irascetur, » scilicet quia, quod dicimus nos fuisse afros, hoc ille » dixit, dominos eorum esse romanos .... Quid rogo » fieri illic prodigiosius potuit? In urbe christiana, in » urbe ecclesiastica, quam quondam doctrinis suis apo» stoli instituerant etc. viri in semetipsis feminas pro» fitebantur ».

(3) Cum Petilianus donatista dixisset, *apud August. lib. de unit. eccles. cap.* XV. *pag.* 363. *tom.* VIII. *opp. edit. Paris. monach. s. Mauri.* „ Ad Africam evangelium post„ modum venit, et ideo nusquam litterarum aposto„ licarum scriptum est Africam credidisse „ id Augustinus non negavit, sed reposuit, *ibid.* „ Nonnullae bar„ barae nationes etiam post Africam crediderunt, un„ de certum est, Africam in ordine credendi non esse „ novissimam „. Hoc responso concludit, non quidem falsum esse, quod Petilianus de suscepta ab afris serius, quam ab ecclesiis apostolicis christiana religione, sed labi donatistas, qui inde colligerent, se novissimos illos esse, quos Christus primos futuros praedixerat, ut qui Africam incolerent. Nam alii post africanos crediderant. Quare si eo pacto, quo donatistae volebant, intelligenda verba Christi sunt, de illis barbaris intelligenda omnino esse.

qui libros sacros ethnicis, suppliciorum metu compulsi, tradiderant, nisi Donati sectatorum studio aliquae saltem in Africa constitissent; Augustinus eosdem ludibrio exponit, statuitque delirare ipsos, qui neglectos a Deo tot christianorum coetus (quos apostoli summo labore, difficillimisque susceptis itineribus instituerant) fuisse mentirentur, et ex africana Donati synagoga ab ceteris nationibus, quae nondum de Christo cognorant, doctrinam hauriri oportere dicerent. Quod si Augustinus ecclesias apostolicas africanae opponit, indicio sane est, non fuisse hanc postremam, illius quidem opinione, in apostolicis numerandam. Atque haud scio, an recte fecerint hi, qui africanis concedere solerent, quod Tertullianus (1) vetus in primis auctor, et peritus rerum africanarum concedendum minime putabat. Is vero in eo libro, qui *de virginibus velandis* inscribitur, apostolicas ecclesias in *transmarinis* regionibus quaerendas esse affirmat: nam africanas aliquanto esse posteriores. Quod si ita est, concludendum est scilicet, africanis tribui nullo modo apostolicarum appellationem posse. Quod si ab Simone conditas has ipsas fuisse existimasset, quid caussae erat, cur haereticos afros oppugnaturus, cum apostolicas ecclesias recenseret, romanam, philippensem, corinthiam ecclesias nominandas arbitraretur, carthaginiensem autem, ullamque africanarum non

(1) Tertullianus *cap.* II. *p.* 173. *edit. venetae an.* 1744. « Sed nolo interim hunc morem veritati deputare. Consuetudo sit tantisper, ut consuetudini etiam etiam consuetudinem opponam, per Graeciam, et quasdam barbarias eius, plures ecclesiae virgines suas abscondunt. Est et sub hoc caelo institutum istud alicubi, nè qui gentilitati graecanicae, aut barbaricae consuetudinem illam ascribat. Sed eas ego ecclesias proposui, quas et ipsi apostoli, vel apostolici viri condiderunt, et puto ante quosdam ». τὸ ante quosdam spectat ad eos, qui africanos docuerunt. Hos enim, qui virgines non praescripsissent velari oportere, Tertullianus arguere videtur. *Libro de praescript. haeret. cap.* XX. *seqq. p.* 209. « Statim igitur apostoli .... assumto per sortem duodecimo Matthia in locum Iudae ex auctoritate prophetiae ... primo per Iudaeam contestata fide in Iesum Christum, et ecclesiis institutis, dehinc in orbem profecti, eamdem doctrinam eiusdem fidei nationibus promulgaverunt, et proinde ecclesias apud unamquamque civitatem condiderunt, a quibus traducem fidei, et semina doctrinae ceterae exinde ecclesiae mutuatae sunt, et quotidie mutuantur, ecclesiae ut fiant, ac per hoc et ipsae apostolicae deputantur, ut soboles apostolicarum ecclesiarum ... Itaque tot, ac tantae ecclesiae, una est illa ab apostolis prima, ex qua omnes ... Quid autem (apostoli) praedicaverint .... et hic praescribam non aliter probari debere, nisi per easdem ecclesias, quas ipsi apostoli condiderant ... Si haec ita sunt, constat proinde, omnem doctrinam, quae cum illis ecclesiis apostolicis matricibus, et originalibus fidei conspiret, veritati deputandam, sine dubio tenentem, quod ecclesiae ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a Deo accepit ... Communicamus cum ecclesiis apostolicis, quod nulla doctrina diversa, hoc est testimonium veritatis ». Et *cap.* XXXVI. *p.* 215. « Age iam qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuae, percurre ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolorum suis locis praesident, apud quas ipsae authenticae litterae eorum recitantur, sonantes vocem, et repraesentantes faciem uniuscuiusque. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos, habes thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiae adiaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praesto est. Ista quam felix ecclesia, cui totam

item? Ac miror sane nostrorum hominum esse aliquos potuisse, qui cum animum ad Innocentii (1) primi pontificis maximi sententiam advertissent, qua ille gallicanas, hispanienses, africanasque ecclesias non ab aliquo apostolorum, sed ab iis doctrinam accepisse dixerat, quos apostolus Petrus, vel romani pontifices eiusdem successores evangelium praedicatum misissent. Innocentio assensus Gregorius magnus (2) est, adeo ut, qui africanas ecclesias apostolicas esse pugnent, ne sexti quidem saeculi invenire scriptores illustres possint, quorum se praesidio tueantur.

Quod si in Africa ecclesia nulla est ab apostolis condita, tamen certum est, initio fere secundi saeculi in ea homines viguisse, qui nostrae religionis decreta probarent, institutionemque morum consectarentur. Est enim auctor Iustinus in eo dialogo, quem contra (3) Tryphonem iudaeum scripsit, nullam gentem sua aetate tam feram, tamque alienam ab omni humanitate, apud quam non reperirentur, qui se Christo servatori devovissent. Quod autem incultis, barbarisque tribuit, africanis certe iis, quos paullo ante descripsimus, non negavit, quos constat neque efferatis moribus vixisse, neque imperitos fuisse litterarum. Atque Agrippinum carthaginiensem antistitem initio fere saeculi III. synodum cogere potuisse septuaginta episcoporum, quis credat, si medio secundo saeculo invecta primum in Africam christiana religio est? Etenim oriri ea, cum imperatores summo odio nostros insequebantur, tamque late tam brevi propagari, ut non modo convenirent in unum locum septuaginta (4) praesules, sed etiam in suis ecclesiis consistere alii permulti valerent, suspicari qui possumus? Neque enim

» doctrinam apostoli cum suo sanguine profuderunt, » ubi Petrus passioni dominicae adaequatur, ubi Paulus Iohannis exitu coronatur, ubi apostolus Iohannes, posteaquam in oleum igneum demersus, nihil » passus est, in insulam relegatur. Videamus quid didicerit, quid docuerit, cum africanis quoque ecclesiis contesserarit ».

(1) *Epist.* XXV. *ad Decentium eugubinum* n. II. *p.* 856. *tom.* I. *epistolar. romanor. pontif. edit. Constantii.* « Manifestum (est) in omnem Italiam, Gallias, Hispaniam, » Africam, atque Siciliam, et insulas interiacentes nullum instituisse ecclesias, nisi eos, quos venerabilis » apostolus Petrus, aut eius successores constituerint » sacerdotes. Aut legant si in his provinciis alius apostolorum invenitur aut legitur, aut docuisse. Qui si » non legunt, quia nusquam inveniunt, oportet eos » hoc sequi, quod ecclesia romana custodit, a qua eos » principium accepisse non dubium est ». Atque hoc illud est, quod ecclesiam romanam contesserasse cum africanis Tertullianus testatur.

(2) *Lib.* VIII. *epist.* XXXIII. *p.* 924. *tom.* II. *edit. monachorum s. Mauri.* Sic enim ibi ad Dominicum episcopum carthaginiensem scribit: „Scientes unde in africanis partibus sumserit ordinatio sacerdotalis exordium, „ laudabiliter agitis, quod sedem apostolicam ad officii „ vestri originem prudenti recordatione recurritis„. Vide Pagium ad an. 42. n. V.

(3) Confer *tom.* I. *huius op. p.* 338. *seq. not.* 3.

(4) Consule sanctum Augustinum *lib.* III. *de baptismo contra donatistas cap.* X. *pag.* 112. *tom.* IX. *opp. edit. monachorum s. Mauri.*

credibile est difficillimo christianae (1) reipublicae tempore, fas fuisse omnibus in unum locum concurrere celebrandae synodi caussa, cum omnibus plerumque, ne restituta quidem pace, liceret.

Introducta igitur paullo post secundi saeculi initium in Africam religione, dici vix potest, quam auctus in dies fuerit numerus christianorum. Atque ad eam quidem rem plurimorum conferre fortitudo invictissimorum martyrum solebat. In his magnam sibi initio laudem scillitani martyres (2) compararunt. Triennio post, quam hi sunt victoriam consequuti, Felicitas, atque Perpetua (3) sociique capti ab ethnicis, extremoque supplicio, caussa religionis, affecti sunt. Quorum quidem precibus singularia tunc fuerunt a Deo prodigia patrata. His intellectis, ethnicorum permulti nostris se legibus obstrinxerunt. Itaque auctae sunt non solum Carthagine, sed etiam in Africa pene universa opes christianorum. Nam plebei, nobilesque magno numero inveniebantur, qui Christum cuivis rei anteferendum, et quaeque tandem supplicia perferenda, quam eiurandam eius (4) disciplinam, arbitrarentur. Praeterea multiplicatis christianis, necesse fuit ecclesias concedere, eisque episcopos dare, qui virtute, atque exemplo ceterorum salutem curarent. Synodi praeterea habitae sunt, in quibus quid facto esset (5) opus cognosceretur. Medio fere saeculo tertio Cyprianus episcupatu est carthaginiensi potitus, vir maximus, quem maiores nostri summo in honore habendum, perpetuisque

(1) Schelestratius *loc. cit. p.* 13. » Neque septuaginta illi a divo Augustino enumerati fuerunt omnes totius Africae episcopi, cum divus Cyprianus *epist.* LXXIII. (*nunc* LXXXIII. *edit. oxon. an.* 1700. *p.* 307.) de iis testetur, quod episcopi plurimi fuerint. Si enim plurimi dumtaxat episcopi ad carthaginiensem synodum advenerint, alios dirie illis persecutionum temporibus abfuisse oportuit, ut ad saeculi tertii initium ultra 70. episcopos, facile alios triginta, aut plures in Africa fuisse crediderim. Hos autem fungorum instar brevi tempore, aut una, ut dicitur, nocte per omnem Africam in civitatibus constitutos sub primate carthaginiensi hierarchiam ecclesiasticam confecisse, cum dici nequeat; puterem, evangelii per Africam praedicationem 100. aut 80. annis Agrippinum praecessisse, et, fide paulatim per civitates recepta, ubi fidelium multitudo segetis instar per multos dies excreverat, episcopos tamquam messis christianae operarios ibidem fuisse constitutos, qui sub Agrippino centenarium numerum, ut iam vidimus, excedebant ».

(2) Vide eorum acta apud Ruinartium *act. sincer. ss. mm. p.* 74. *edit. veron.*, Baronium ad an. 202.

(3) Confer eorum mm. acta apud eumdem pag. 77. seq., et apud Holstenium, qui eadem acta notationibus illustravit, quas etiam edidit Ruinartius *ibid. p.* 89. *seq.*, et apud Orsium *vindic. ss. mm. Perpet. et Felicit. pag.* 1. *seq. edit. florent. an.* 1728.

(4) Vide Tertullianum *lib. ad Scapulam cap.* IV. *p.* 71 *edit. venetae an.* 1744.

(5) Consule Augustinum *loco mox indic.* Sed ea synodus, quae habita ab Agrippino de rebaptizandis haereticis est, magno fuit africanis ecclesiis detrimento, propterea quod donatistae, qui errorem de *rebaptizandis* haereticis probarent, eiusdem synodi auctoritate abuterentur, incautisque imponere solerent. Quin etiam Cyprianus, cum suam a Stephano reprobari opinionem vidisset, ad Agrippini concilium confugit. Sunt, qui Tertullianum *lib. de baptismo cap.* XV. meminisse eiusdem concilii arbitrentur, sed sunt eius verba aliquanto obscura. De synodis tertio saeculo haberi solitis, adeundus Tertullianus *lib. de ieiun. cap.* XIII. *p.*553. *edit. sup.*

laudibus celebrandum censuerunt. Is quum superstitione deorum teneretur, vitiisque implicatus esset, cognita demum veritate, ita est, nova religione suscepta, animo immutatus, ut repente etiam moribus esse videretur. Nam qui ante falsis numinibus serviebat, idem tunc pietatem colere, iustitiam, temperantiam, omnia denique servare diligenter coepit, quae a Christo praescriberentur. Quibus rebus permoti carthaginienses, ubi episcopum decessisse intellexerunt, oculos converterunt in Cyprianum, idque inter se egerunt, ut ecclesiae praeficeretur. Ille obsistere vehementer coepit (2). Cum nihil proficeret, abdidit se domum. Confidebat enim fore, ut clerus, populusque, qui ipsum minime viderent, oculos in alium quemquam eorum coniicerent, qui natu maior esset, atque baptismum ante suscepisset, rerumque fortiter pro religione gestarum gloria floreret. Sed res, contra atque ipse sibi persuaserat, evenit. Nam carthaginienses, ac si prospexissent, eum aliquando martyrem futurum, domum obsederunt, ut, quam ille parabat, fugam impedirent. Igitur, quoniam spem excedendi omnem sibi praecisam cognoverat, cedere cleri precibus, et populo satisfacere decrevit. Incredibile dictu est, quam id fuerit multiplici plausu, magnoque clamore christianorum civium comprobatum. Ille vero, ut erat incredibili comitate, non solum in presbyteros (1) quinque, aliosque nonnullos seditiosos, ac turbulentos viros, qui populo Cyprianum petenti, obstiterant, non ani-

(1) Pontius diaconus *vit. et pass. s. Cypriani p.* 179. apud *Ruinart. acta mm. sincer. edit. veron.* « Inter fidei suae prima rudimenta nihil aliud credidit Deo dignum, quam si continentiam tueretur. Tunc enim posse idoneum fieri pectus, et sensum ad plenam veri capacitatem pervenire, si concupiscentiam carnis subacto, atque integro sanctimoniae vigore calcaret. Quis umquam tanti miraculi meminit? Nondum secunda nativitas novum hominem splendore toto divinae lucis oculaverat, et iam veteres, ac pristinas tenebras sola lucis paratura vincebat .... Distractis rebus suis ad indulgentiam pauperum quamtamcumque, tota praedia pretio dispensans, duo bona simul iunxit, ut et ambitionem saeculi sperneret, quo perniciosius nihil est, et misericordiam, quam Deus etiam sacrificiis suis praetulit, quam nec ille, qui legis omnia mandata servasse se dixerat, fecit, impleret, et praepropera velocitate pietatis, pene ante coepit perfectus esse, quam disceret ». *Pag.* 181. « Ad probationem bonorum operum solum hoc arbitror satis esse, quod iudicio Dei, et plebis favore ad officium sacerdotii, et episcopatus gradum adhuc neophytus, et, ut putabatur, novellus electus est ... Non praeteribo etiam illud eximium, quemadmodum cum in dilectionem eius, et honorem totus populus aspirante Domino prosiliret, humiliter ille secessit, antiquioribus cedens, et indignum se titulo tanti honoris existimans, ut magis dignus fieret ... Quo tunc ardore plebs aestuans fluctuabat, spiritali desiderio concupiscens, ut exitus docuit, non tantum episcopum, in eo enim, quem tunc latenti divinitatis praesagio taliter flagitabat, non solummodo sacerdotem, sed et futurum etiam martyrem requirebat. Obsederat fores domus copiosa fraternitas, et per omnes aditus sollicita charitas circuibat etc. ».

(2) Pontius *ibid. p.* 181. „Quidam illi restiterant, „etiam ut vinceret, quibus tamen quanta lenitate, „quam patienter, quam benevolenter indulsit, quam „clementer ignovit, amicissimos eos postmodum, et „inter necessarios computans, mirantibus multis. Cui „enim posset non esse miraculo tam memoriosae mentis oblivio „? Confer Cypriani *epist.* XLI. (ad *Pamel.*

madvertendum, sed ne praetermittendum quidem aliquid putavit, quod eis saluti, et commodo esse posset. In administranda autem Africa (erat enim carthaginiensi episcopo a maioribus negotium datum, ut non solum suam ecclesiam regeret, verum etiam, quod primas obtineret in ea regione partes, provincias ecclesiasticas Proconsularem, Numidiam, et Mauritanias (1) moderaretur) tanta prudentia, integritate, clementia, fortitudine, virtute denique usus est, ut omnium fere sibi animos (2) admirabilem in modum devinxerit. Quemadmodum autem paullo post, quam initiatus mysteriis nostris fuit, ethnicorum errores libris editis oppognaverat (3), confirmatisque in sententia nostris, hostium, ut credere quidem par est, aliquos permoverat, ut pertinacia desisterent, et Christo suam obstringerent fidem, quem ante contumeliis afficere solebant; ita episcopatu potitus, animum ad instituendos (4) catechumenos, vitamque christianorum ad virtutem componendam convertit. Id cum sedulo eniteretur, propositisque bonorum, in primisque martyrum exemplis curaret, ut mali, praecipueque ii, qui metu suppliciorum falsis numinibus sacrificaverant, ad sanitatem reverterentur, tum nullum intercidere tempus patiebatur, quo non ad colendam veram religionem ethnicos adducere studeret. Itaque magna quotidie coetibus africanis fiebat accessio (5) christianorum. Exstiterunt interea impotentibus ingeniis homines,

recension. XXXVIII.) *p.* 225. *seq. edit. oxon.*, et *epist.* XLII. (*ad Pamel.* XXXIX.) *p.* 227. *oxon. edit. an.* 1700. Adeundi etiam Tillemontius *tom.* IV. *mon. hist. eccl. p.* 54. et 37. *edit. paris. an.* 1696., et Pearsonus *in annalib. cyprianis. p.* 9. *seq. edit. oxon. app. Cyprian.* Eorum qui restiterant *Felicissimus* caput fuit, quem una cum sociis Caldonius, aliique, qui partes Cypriani absentis agebant, communione ecclesiae prohibuerunt.

(1) Tillemontius *ibid. pag.* 35., Henricus Norisius S. R. E. card. *hist. donatist. lib.* I. *cap.* I. *pag.* 4. *seqq. edit. veron. an.* 1722., Schelestratim *eccles. afric. sub primate carthagin. dissert.* I. *cap.* VI. *p.* 31. *seq. edit. an.* 1679.

(2) Pontius *ibid.*: „ Exinde quemadmodum se gesse„ rit, quis referre sufficiat? quae illi pietas? qui vi„ gor? misericordia quanta? quanta censura? tantum „ sanctitatis, et gratiae ex ore eius lucebat, ut con„ funderet intuentium mentes. Gravis vultus, et lae„ tus; nec severitas tristis, nec comitas nimia, sed „ admixta utrimque temperies, ut esset ambigere ve„ reri plus, an diligi mereratur „. Adisis Tillemontium *loc. cit. pag.* 56. *seq.*, et Pearsonum *annal. cyprian. p.* 9. *et seqq.*

(3) Scripserat enim adversus ethnicos librum *de vanitate idolorum*. Vide Tillemontium *ibid. pag.* 51. *seqq.*, et Pearsonum *ibid. p.* 7. *seq.*

(4) Confer Tillemont. *ibid. pag.* 57. *seq.*, vitam Cypriani a Pamelio descriptam, eiusque mart. operibus praefixam, et annales cyprianicos Pearsoni *p.* 9. *seqq.*

(5) Pontius *ibid. p.* 151. *seq.* describens quae commoda Cyprianus in ecclesiam carthaginiensem intulerit, « Statim, *inquit*, pro talibus meritis proscriptionis « gloriam consequutus est. Nec enim aliud oportebat, « quam ut eum, qui intra secretam conscientiae late« bram religionis, et fidei tota honore florebat, etiam « publica celebrata gentilium fama titularet. Potuisset « quidem tunc pro velocitate, qua semper omnia con« secutus est, etiam martyrii circa eum debita corona « properare, maxime cum et suffragiis saepe repetitis « ad leonem postularetur, nisi per omnes ordinem glo« riarum transeundum illi esset, et sic ad summa ve« niendum, et nisi imminens ruina ope tam fecundi « pectoris indigeret. Finge enim tunc illum martyrii « dignatione translatum; quis emolumentum gratiae « per fidem proficientis ostenderet? Quis virgines ad

studiosique rerum novarum, qui conflare schisma, discindereque (1) in sectas ecclesiam conarentur. Cyprianus magna affectus sollicitudine, quod turbas eiusmodi hostes a christianis sacris avocare, nostrisque insigni damno esse intelligeret, cum suis agit, eorumque consilio usus, schismaticos extemplo prohibet ecclesiae communione, ut ne diuturniore consuetudine ceteros, qui recte essent instituti, perverterent. Quo autem tempore carthaginiensium, reliquorumque, qui vigebant in Africa, christianorum utilitati prospiciebat, eodem, ut poterat, contendebat, ne quid hispanienses (2), gallicanaeque (3) ecclesiae detrimenti acciperent. Quamobrem ad romanos pontifices, quorum ei semper praecipua dignitas, et auctoritas fuerat, litteras scribebat, quibus eos certiores faceret rerum, quas in iis regionibus geri intellexisset, atque hortaretur, ut non potestate solum, sed opera quoque ipsa commoda omnium ecclesiarum curae sibi esse demonstrarent. Iam vero ubi a romanis accepit, Novatianum ab seditiosis electum fuisse episcopum, remque in urbe orthodoxorum publicam laborare, primum antistites africanos duos misit, qui diligenter, quae acta essent, inquirerent; tum legatos, qui Novatiani nomine Carthaginem venerant, ab coetu suorum arceri imperavit, ac litteras (4) ad Cornelium pontificem scripsit, quibus illi, quae ab se facta fuissent, significavit. Hoc unum in eo antistite fuit reprehendendum, quod acriter in Stephanum Cornelii successorem invectus fuerit, propterea quod is pontifex (5) baptizandos rursum haereticos, aut quidquam in eo genere innovandum (6) negasset. Atque id sane

» congruentem pudicitiae disciplinam, et habitu sanctimonio dignam, velut frenis quibusdam lectionis » dominicae coerceret? Quis doceret poenitentiam lapsos, veritatem haereticos, schismaticos unitatem, filios Dei pacem, et evangelicae precis legem? Per » quem gentiles blasphemi, repercussis in se iis, quae » nobis ingerunt, vincerentur etc. ».

(1) Cyprian. *epist.* XLI. (*ad Pamel. recens.* XXXVI.) *p.* 225. *seq. edit. oxon.*, *epist.* XLIII. (*ad Pamel. recens.* XL.) *p.*227., *epist.* XLVII., (*ad Pamel.* XLIII.) *p.*233., *epist.* XLIX. (*ad Pamel.* XXXIX.), Tillemontius *ibid. p.* 91. *seqq.*, Pearsonius *ibid. p.* 21. *seqq.*

(2) Tillemontius *ibid. p.* 133. *seqq.*

(3) Vide quae diximus supra *p.* 240. *seqq. huius vol.*, et *epist. Cypriani* ad Stephanum apud Coustantium *t.* I. *epist. rom. pont. p.* 211. *edit. an.* 1741.

(4) Vide epistolas Cypriani de ea re apud Coustantium *pag.* 159. *seqq. tom.* I. *epist. rom. pont. edit. paris. an.* 1721., et Tillemontium *ibid. p.* 102 *seqq.*

(5) Vide collectionem epistolarum Cypriani, quae ad eam caussam pertinent, apud Coustantium *ibid. p.* 216. *seqq.*

(6) Confer Tillemontium *ibid. pag.* 145. *seqq.*, Coustantium *dissert.*, *qua vera Stephani circa receptionem haereticorum sententia explicatur*, Baronium ad an. 256. num. XXXIX., Natalem Alexandrum *hist. eccl. saec.* III. *pag.* 636. *seq. edit. an.* 1744., Juenium *de sacramentis diss.* II. *de baptismo*, *quaest.* VI. *art.* VII., Orsium *de romano pontif. lib.* III. *cap.* III. *pag.* 33. *seqq. tom.* II. *edit. an.* 1739. Multo alios prope innumerabiles, qui Dionysii, Eusebii, Augustini, aliorumque veterum auctoritate compulsi, lapsum eo errore fuisse Cyprianum scripserunt, ut mirum sit potuisse Reymundum Missoriam franciscanum conventualem, *disputationes historicas et criticas* Ve-

piaculum martyrio quoque fuisse deletum Augustinus est auctor, cui plurimum de Cypriano (1) loquenti credimus. Synodus episcoporum habita tunc (2) est, ex quorum numero assequi possumus, quam late ea aetate esset in Africa propagata religio. Cum enim magna quotidie copia sanctorum martyrum in provinciis eius regionis existeret, id erat reliquum, ut in eisdem, quod omnes experiundo cognoverant, opes etiam christianorum augerentur (3). Demum Cyprianus, ut diximus, martyrio functus est. Decebat (4) namque, ut qui diligentia, labore, hortatu aliis, ut

editis an. 1733. in *duas celeberrimas epistolas ss. Firmiliani, et Cypriani adversus decretum s. Stephani papae de non iterando haereticorum baptismo vulgare*, quibus unam, *et alteram a donatistis fuisse confictam demonstrare* conatetur. Sed non est otium, ut in eo, ac Tourneminio, qui in eamdem fere sententiam incidit, refellendis operam ludam. Spero autem fore, ut doctissimi viri abbatis Pastorii τοῦ μακαρίτου, quo ego, dum viveret, utebar familiariter, disputatio adversus Misoritum in lucem aliquando edatur. Ac si fas est monumenta haec vetera privata nescio quo consilio in spuriis numerare, nullum sane tam sincerum, tamque genuinum erit, quod reiicere cuique non liceat.

(1) August. *epist.* XCIII. *ad Vincent. Rogatist.*, *al.* XLVIII. *cap.* XI. *p.* 247. *tom.* II. *edit. paris. mon. s. Mauri.* Vide Tillem. *ibid. art.* LXI. *p.* 163. *seq.*

(2) Non una, sed plures sunt sub Cypriano synodi tum ob alias res ante, tum ob hanc, de qua agimus causa congregatae, quas memorant Tillemontius, Pearsonius, aliique. Haec vero magna carthaginiensis synodus appellatur, quod evocati ad eam fuerint episcopi septem supra octoginta. Pearson. ad an. CCLVI. p. 44.

(3) Eorum martyrum nomina, etsi non omnium, recenset Lucianus epistola ad Celerinum, quae est inter cyprianicas XXII. *edit. oxon. p.* 203., et genera tormentorum indicat, quibus necati sunt. „ *Martyrum, inquit,* „ quorum hic nomina subiicio, *Bassi* in petrario, *Map-* „ *palici* in quaestione, *Fortunionis* in carcere, *Pauli* a „ quaestione, *Fortunae, Victorini, Victoris, Hereni, Credu-* „ *lae, Herenae, Donati, Firmi, Venusti, Fructi, Iuliae, Mar-* „ *tialis, et Aristonis,* qui Deo volente in carcere fame ne- „ cati sunt „. Confer Cyprianum *epist.* X. *p.* 153. *seq. edit. oxon.*, seu amstel. *an.* 1700. Idem Cyprianus *ep.* XL. *p.* 225. „ Numidicum presbyterum laudat, quod hortatu „ suo copiosum martyrum numerum lapidibus, et flam- „ mis necatum ante se miserit „ quodque „ uxorem ad- „ haerentem lateri suo concrematam simul cum ce- „ teris laetus aspexerit ... *ipse vero* tandem semiustu- „ latus, et lapidibus obrutus, et pro mortuo dereli- „ ctus ... (*sed a filia, quae eius cadaver inquirebat*) refo- „ cillatus, a comitibus, quos praemiserat, remanserit „ invitus „. Consule eius librum *de lapsis p.* 91. *edit. an.* 1700., ubi *de Casto, et Aemilio, et epist.* VI. *p.* 178., quo loco *de Rogatiano, et Felicissimo, et epist.* LXXVI. *p.* 327. *seq.*, ubi *de novem episcopis* africanis disserit, quos *multiplici plebis portione comitatos* fuisse scribit, ut hunc *martyrii beatum gregem, et sexus, et aetas omnis ornaret.* Ceteris africanis martyribus annumerantur uticenses ii, quos propter multitudinem christiani veteres *massam candidam* appellarunt. S. Augustinus *sermone* CCCVI. *pag.* 1238. *seq. tom.* V. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri,* „ *Massa, inquit,* de numeri multitudine, *candida* de causae fulgore „. *Serm. autem* CCCXI. *p.* 1253. *uticensem massam candidam* vocat. Sunt tamen, qui eos Carthagine passos dicant, quibus Prudentius praeivisse videtur hymno XIII. περὶ στεφάνων. Confer Ruinartium *act. mart. sincera pag.* 175. *seq. edit. veron.* In kalendario carthaginiensi a Mabillonio primum edito *tom.* III. *veter. analect. p.* 398. *primae edit.*, deinde Ruinartio in calce *act. sinc.* IX. *kal.* *sept.* recuso, fit eorumdem ss. mm. commemoratio.

(4) S. Augustinus *serm.* CCCXII. *p.* 1257. *tom.* IV. *opp. edit. monachor. s. Mauri* de Cypriano agens „ Tuba, *in-* „ *quit,* erat, qua ad prosternendum pretiosis sanctorum „ mortibus diabolum Christo militantes, et devoti mar- „ tyres excitabantur „. Id vero s. martyris epistolae quaedam demonstrant. Ubi autem quidem fortiter pugnarent, horum ille exemplo uti consueverat, ut ceteros ad perferenda supplicia excitaret. Neque suis modo, sed aliarum etiam ecclesiarum christianis eiusmodi exempla solebat ad imitandum proponere. Quamobrem martyres romani *epist. inter cyprianicas* XXXI. *pag.* 213. *edit. oxon.* „ et tuis litteris, *inquiunt*, vidimus „ gloriosos illos martyrum triumphos, et oculis no- „ stris quodammodo caelum illos petentes prosecuti „ sumus, et inter angelos, ac potestates, dominatio- „ nesque caelestes constitutos contemplati sumus .... „ Hoc est ergo, quod et nobis animum in dies singu- „ los erigit, et ad consequendos gradus tantae digna- „ tionis incendit „. Memorias autem ss. mm. servandas arbitrabatur, eo consilio, ut posteri eos non solum colerent, sed etiam imitarentur. Consule eius *epist.* XII. *edit. oxon. p.* 188. Itaque recte, ac sapienter Augustinus sermone CCCIX. *p.* 1249. *tom.* V. *opp. edit. mon. s. Mauri,* „ Praecesserant, *inquit,* Cyprianum multi martyres, quos

fortiter, strenueque pro Christo confligerent, seque praeirent, persuasit; idem eos subsequeretur, simulque triumphum ageret.

Qui episcopi (1) post Cyprianum ecclesias Africae moderati sunt, non mediocriter laborarunt, ut quas ille opes paraverat, non solum vigerent, sed etiam amplificarentur. At Diocletiani, et Maximiani temporibus dici vix potest, quas acceperint christiani in Africa calamitates. Libri sacri conquisiti, atque exusti ab inimicis religionis, antistites sacrorum, presbyteri, clerici, universi denique, quos Christum profiteri intellectum esset, aut in ius vocati, aut quaesiti ad necem, quorum multi crudelissime excruciati, extremoque supplicio affecti sunt. Conflatum praeterea schisma fuit (2) donatistarum, quod maximam in eas provincias

,, flagrantissimis exhortationibus suis ad vincendum diabolum accenderat: et erat utique iustum, ut quos veridicus loquendo praemiserat, patiendo intrepidus sequeretur ,,. Eadem fere habet Gregorius nazianzenus *orat.* xviii. *p.* 283. *tom.* i. *opp. edit. an.* 1690. Obiit s. martyr an. 258. in pace ecclesiae. Nam mortuo Stephano, inter Cyprianum, et Xistum intercessit commercium litterarum. Quod quidem factum numquam fuisset, nisi pacem sibi romanae ecclesiae vir maximus conciliasset. Consule Pontium diaconum *loc. cit. p.* 150., quo loco de Xisto disserit, et Cyprianum *epist.* lxxx. *pag.* 333. *edit. an.* 1700., qua Successum de morte Xisti pontificis certiorem facit. Praeterea s. Pacianus barchinonensis episcopus *ep.* ii. *ad Sympronianum* apud Aguirrium tom. ii. *concilior. Hispaniae p.* 85. ,, Cyprianus, *inquit*, in concordia omnium, in pace communi, in confessorum grege passus est, et saepe confessus, iteratis persecutionibus, et multa laceratione vexatus, et nominis salutari calice propinatus est ,,. Idem ipsum affirmat Augustinus *serm.* cccxii. *p.* 1258. *tom.* v. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* ,, Merito, *inquit*, in ecclesia catholica tanti honoris celsitudinem meruit, cuius concordissimam vinculum tanta humilitate servavit ,,. Itaque in vetustissimo iv. saeculi romanae ecclesiae kalendario, quod Bucherius edidit ad d. xviii. kalend. octob. apud Ruinartium *act. sincer. ss. mm. pag.* 531. haec habentur: ,, Cypriani Africae, Romae celebratur in Callisti ,,. Quin etiam in canone missae romanae ecclesiae, quem sane vetustissimum esse constat, fit eiusdem s. martyris mentio. Quamobrem s. Gregorius nazianzenus *orat.* xviii. *tom.* i. *pag.* 284. *edit. an.* 1690, s. Cyprianum apud omnes in veneratione esse testatur. Vide Ruinartium *ibid. pag.* 177., Tillemontium *ibid. p.* 185. *seqq.*

(1) Lucianus praesbyter vir insigni pietate, atque virtute Cypriano successit. Confer *acta ss. mm. Montani, Lucii etc.*, apud Ruinart. *ibid. p.* 208., Tillemontium *ibid. p.* 159. *seq.*, et Baronium ad an. 262. n. xvi., Luciano Restitutus martyr, vide Schelestratium *diss.* iv. *eccl. afric. sub primate carthag. cap.* i. *p.* 274. *seqq.*, Restituto Mensurius, Mensurio Caecilianus. Schelestr. *ibid.* Post Cyprianum an. 258. magno numero martyres in Africa extiterunt. In his numerantur Lucius, Montanus, Flavianus, Iulianus, et Victoricus. Vide Ruinartium *act. sinc. ss. mm. p.* 200. *seq. edit. veron.*, Tillemontium *tom.* iv. *mem. hist. eccl. pag.* 205. *seqq. edit. paris.*, Baronium ad an. 262. num. xxv., Bolland. *ad d.* xxiv. *februar. tom.* iii. *p.* 354. *seq.* Eodem anno passi sunt Iacobus, Marianus, aliique plurimi martyres in Numidia. Confer Bolland. tom. *iii. april. p.* 745. *seq.*, Baronium *ad an.* 262. *num.* liii. *seqq.*, Ruinartium *acta mart. sincer. p.* 195. *seqq. edit. veron.*, Tillemontium *tom. eod. pag.* 215. *seqq.* Atque episcopos quidem rei christianae in Africa diligentem dedisse operam, vel Arnobii exemplo evinci potest, quem ut est auctor Hieronymus in chronico ad an. xx. *Constantini edit. Pontaci pag.* 186. ,, Cum in civitate Sicca (Numidiae) ad ,, declamandum iuvenes erudiret, et adhuc ethnicus ad ,, credulitatem somniis compelleretur, ut ab episcopis ,, impetraret fidem, quam semper impugnaverat, elucubravit adversus pristinam religionem luculentissimos libros, et tandem veluti quibusdam obsidibus impetravit ,,. De ss. mm. africanis sub Diocletiano confer Ruinartium *ibid.*, *p.* 263. ubi de s. Maximiliano thebestensi nomulo, *pag.* 265. ubi de s. Marcello centurione tingitano, *pag.* 267. ubi de s. Cassiano item tingitano, *pag.* 313. ubi de s. Felice episcopo tuburbitano, quamvis sint qui dubitent, eius ne sedis, an alterius cuiuspiam antistes fuerit, *pag.* 335. *seqq.* ubi de ss. Saturnino, Dativo, et aliis plurimis martyribus in Africa agit. Nam Eusebii, aliorumque veterum testimonia missa facio, qui generatim de vexatis in Africa christianis Diocletiani, et Maximiani Augustorum iussu disseruerunt.

(2) Consule Henrici Norisii doctissimi cardinalis historiam donatistarum *tom.* iv. *opp. edit. Veronae. pag.* 1. *seq.*, Tillemontium *tom.* vi. *mem. hist. eccl. p.* 1. *seq. edit. paris.*, Baronium ad an. 303. n. xxix. seqq., Schelestra-

intulit partem incommodorum. Restituta autem a Constantino pace, eaque iam imperatoribus Ioviano, tum Valentiniano, inde Gratiano, Valentiniano altero, Theodosio, huiusque filiis Arcadio, atque Honorio confirmata, in Africa res christianorum adeo creverunt, ut anno 411. cum ad carthaginiensem collationem ducenti et octoginta sex episcopi convenissent, tum (1) centum atque viginti abfuerint, quod, ne eodem accederent, variae caussae fuissent impedimento. Ethnicorum superstitione pene deleta, templisque eorum (2) aut eversis, aut vero Deo pio cultu dicatis, donatistis (3) profligatis, et pelagiana (4) haeresi Aurelii carthaginiensis, atque Augustini hipponensis episcoporum studiis, vigilantia, opera, synodorumque decretis, quae sedes apostolica probarat, repressa ; wandali, qui arianorum sectam profitebantur, in Africam (5)

tium *ibid. diss.* IV. *cap.* III. *pag.* 286. *seqq.*, et ex protestantibus Thomam Ittigium de schismate donatistarum *edit. an.* 1690., et Witsium *lib.* IV. *miscell. p.* 743. *seq.*

(1) Adeundi Schelestratim *ibid.*, Norisius *ibid p.* 537. Quae autem leges latae adversos donatistas ab imperatoribus fuerint, cognoscere lector poterit ex eodem Norisio.

(2) S. Augustinus *lib.* XVIII. *de civ. Dei cap.* LIV. *p.* 538. *seq. tom.* VII. *opp. edit. monach. s. Mauri.* « Sequenti anno (hoc est 399.) cum socium accepisset Honorius consulem Manlium Theodorum, quando iam secundum illud oraculum daemonum, aut figmentum hominum, nulla esse debuit religio christiana, quid per alias terrarum partes forsitan factum sit, non fuit necesse perquirere : interim quod scimus, in civitate notissima, et eminentissima Carthagine Africae Gaudentius, et Iovius comites imperatoris Honorii quartodecimo kalendas aprilis falsorum deorum templa everterunt, et simulacra fregerunt ». De solis simulacris evertendis legem imperator tulerat. Itaque ne quis deinceps templa everteret, datis ad Apollodorum Africae proconsulem, *Palasio, et Theodoro coss.*, litteris, sanxit : « Aedes inlicitis rebus vacuas ... ne quis conaretur evertere ... Aedificiorum *igitur* esse integrum statum *oportere.* ». Vide *cod. theodosian. lib.* XVI. *tit.* X. *de paganis lege* XVIII. *p.* 287. *tom.* VI. *edit. Gothof. an* 1665. Igitur Aurelius, qui tunc erat episcopus carthaginiensium *caelestis deae* templum in christianorum ecclesiam convertisse videtur. De qua re auctor *lib. de promiss. et praedictiom. Dei p.* III. *promiss.* XXXVIII. *pag.* 121. *in opp. opp. s. Prosperi edit. venetae an.* 1744. « Africam Carthagini Caelestis inesse ferebant templum nimir amplum omnium deorum suorum aedibus vallatum. Cuius platea lithostrota pavimento, ac pretiosis columnis, et moenibus decorata, prope in duobus fere millibus passuum protendebatur. Cum diutius clausum incuria spinosa virgulta circumsepta obruerent, vellet que populus christianus usui verae religionis vindicare, dracones, aspidesque illic esse ob custodiam templi gentilis populus clamitabat. Quo magis christiani fervore succensi, ea facilitate omnia amoverunt illaesi, qua templum suo vero caelesti regi, et domino consecrarent. Nam cum sanctae paschae solemnis ageretur festivitas, collecta illic, et undique omni curiositate etiam adveniens multitudo, sacerdotum multorum pater, et dignae memoriae nominandus antistes Aurelius, caelestis iam patriae civis, cathedram illic, loco Caelestis, et habuit, et sedit. Ipse tunc aderam cum sociis, et amicis, atque ... dum curiosi singula quaeque pro magnitudine inspicimus, mirum quoddam, et incredibile nostros se ingessit aspectui. Titulus aeneus, grandioribusque litteris in frontispicio templi conscriptus: AVRELIVS . PONTIFEX . DEDICAVIT etc. Hunc legentes populi mirabantur. Praesago tunc spiritu acta, quae praescius Deo ordo certo isto fine concluserat ». Scilicet ut ab Aurelio ethnico pontifice olim falsis numinibus, ita expiatum deinde, sacroque Deo ab Aurelio pontifice christiano dedicatum est. Consule Schelestratium *ibid. p.* 7. *seq.* Templa postrema ethnicorum, quae circum plateam deorum fere mill. passuum erant sub Constantio, et Placidia Aug. Valentiniani parentibus saec. V. eversa funditus in Africa fuisse, idem est auctor ibidem. « Urso, *inquit*, instante tribuno, omnia illa templa ad solum usque perducta sunt ». Vide s. August. *lib. de civ. Dei* XVIII. *cap. ult. p.* 538. *tom.* VII. *opp. edit. monach. s. Mauri.*

(3) Vide Norisium, et Ballerinios fratres *hist. donatist. ibid. p.* 538. *seq.*, Tillemont *ubi tom.* VI. *p.* 1. *seqq. mon. hist. eccl. edit. paris.*, Ittigium *ibid. p.* 385.

(4) Confer Norisium *hist. pelag. lib.* I. et II., Dionysium Petavium *lib. de haeres. pelag., et semipelag. t.* III. *theologicor. dogmat. pag.* 586. *seq.*, et Garnerium *in Marium Mercatorem p.* 165. *seq. edit. an.* 1673.

(5) Confer Baronium ad an. 425., Schelestratium

invaserunt, totamque pene regionem redegerunt in potestatem. Vivebat (1) Augustinus, cum Hipponem barbari obsiderent. Sed captum oppidum ante non est, quam ille praemium laborum consequuturus, ex hac mortali vita in caelestem patriam migrasset. Interea antistites, clericique ceteri, quam acceperant a maioribus doctrinam tueri, et palam enunciare in populum solebant, quin ab haereticis victoribus metuendum arbitrarentur. Wandali, qui arianam superstitionem reipublicae commodis haberent potiorem, graviter eis irati, quos ab se tantopere dissidere perspiciebant, permultos exquisitis tormentis excruciatos necarunt, et episcopos fere quadringentos (2) in exilium, clausis eorum ecclesiis, pepulerunt. Quinquagesimo fere anno post, quam ab Hunnerico rege episcopi patria excedere coacti essent, Iustinianus Augustus exercitum in Africam (3) misit, et wandalis superatis, atque eiectis, religionis verae cultum restituit. Sed ut Iustiniani primi copiis recuperatae sexto saeculo tot, tamque late patentes provinciae fuerunt; ita septimo, Iustiniani alterius culpa, in potestatem (4) venerunt saracenorum. Atque hi quidem initio saeculi octavi magnam in nostros tempestatem (5) concitaverunt. Quo tempore fuerunt perplures, qui invicto animo propter Christum supplicia, mortemque subirent. Etsi vero, saracenis summam imperii obtinentibus, christiani durissima premebantur servitute, nihilo secius (6) haud pauci vel amore patriae ducti, vel quod fieri commode non poterat, ut alio proficiscerentur, ibidem sibi consistendum putabant. Itaque extremo saeculo VIII. Carolus magnus, cuius incredibilis erat in egentes misericordia, ut hierosolymitas, ita africanos Christi sectatores, quibus poterat rebus, iuvare conabatur.

ibid. diss. IV. *cap.* IV. *p.* 291. *seq.*, et Theodosicum Ruinartium *praefat. in hist. vandalicae persecut. edit. venetae an.* 1732, et in notis *ibid. p.* 64.

(1) Anno 430. Confer et Possidium *vita Augustini tom.* I. *opp.* August. *p.* 277 *seq.*, et monachos benedictinos congreg. s. Mauri. *tom.* XI. *opp. s. Aug. pag.* 438. *seq. edit. mon. s. Mauri*, et Beovenutum canonicum regularem *vita di s. Agostino p.* 511. *edit. an.* 1723.

(2) Vide Victorem Vitensem *lib.* IV. *seq. et adnotat.*, Ruinartii *in eund. p.* 53. *seq.*, *et p.* 55. *seq.*, et Marcellinum Comitem ad an. 484.

(3) Consule Baronium ad an. 533. n. XLI., et 534. n. II seq.

(4) Confer Pagium ad an. 691. n V., et 696. n III seq.

(5) Adeundum Pagium ad an. 707. n. II., et Schelestratius *loc. cit. cap.* VII. *p.* 316. *seq.* Idcirco nulli in VII. et VIII. synodis africani episcopi.

(6) Sigebertus *ad an.* 790. *pag.* 94. *edit. an.* 1608. « Carolus magnus, *inquit*, cives pauperes etiam sollicitus, non solum in regno suo, verum etiam trans maria in Aegypto, in Syria, in Africa, praecipue in Hierosolymis, liberalitate eleemosynarum christianis pauperibus solatiabatur, transmarinorum regum amicitias ob hoc repetens, maxime, ut christianis sub eis degentibus esset relevatio ». Saeculo XI., et XII. etsi ecclesiae mozarabum in Africa erant (vide Pagium ad an. 1114. n. III. seq.), tamen ubi olim plurimi, vix quinque episcopi numerabantur. Confer Pagium eumdem ad an 1053. n. XIV., et 1073. n. XIII., et 1076. n. VII., et Schelestratium *loc. cit. p.* 323. *seq.*

Africa ab saracenis vastata, qui Muhamedi partes sequebantur, imminutae adeo sunt opes christianorum, ut vix sacraria quaedam privatim habere possent, in quibus rem divinam fieri curarent. Sed catholici principes, quibus non minus felicitas civitatum, quibus imperabant, quam salus exterarum gentium cordi erat; si quam reducendi ad veritatis cultum muhamedanos opportunitatem dari intelligebant, haud omittendam arbitrabantur. Anno 1481. Iohannes lusitanorum rex, cum *Gelosensium africanorum* principem bene esse in nostros homines animatum cognosset, adhibitis viris, quorum virtute confidere plurimum solebat, eis negotium dedit, ut saracenum, quae credere quemque oporteat, docerent, cumque religionis christianae dogmata probari homini perspexissent, sacris eum nostris imbuere ne cunctarentur. Illi quod iussi fuerant, fecerunt, tantaque felicitate sunt usi, ut omnia eis secunda cederent (1).

Romani pontifices, quod in Maroccensi, aliisque regnis Africae plures captivos christianos agere, magnoque in sempiterni interitus periculo versari accepissent, propterea quod nullum aut episcopum, aut presbyterum haberent, qui eis subsidio esse posset; ut ceteris fere omnibus, qui in provinciis aut ethnicorum, aut muhamedanorum, aut haereticorum cosistebant, ita illis quoque subveniendum putarunt. Igitur anno 1630. franciscanos, quos excalceatos vocant (2), e s. Didaci provincia Marocchium miserunt, quos hortati vehementer sunt, ut coenobia, ubi tandem cumque possent, aedificarent, ac non captivis solum opem ferrent, sed etiam, si occasio data esset, mauros, hebraeos, et transfugas christianorum ad Christum reducere conarentur. Franciscani, re bene gesta, auctores suis fuerunt, ut, Innocentii XI. pontificis max. apud Hispaniarum regem nuncio probante, viris duodecim, quorum virtutem perspectam habebant, eodem contendendi pote-

(1) Vide Ludovicum Carvaialum *hist. general. Africae*, quam Nicolaus Perottus Ablancurtius ex hispanico in gallicum sermonem convertit, edidítque Parisiis an. 1667. *tom.* III. *p.* 76. *seq.*

(2) Urbanus Cerrius *lib. Innoc.* XI. *oblato*, quem supra indicavimus, *p.* 124. » Nel regno di Fessa, e Marocco, » *inquit*, fino dal 1630. fu fondata una missione de' scalzi di s. Francesco della provincia di s. Didaco, che ha » fatto grandissimo frutto nella conversione de' mori, » ebrei, e rinnegati, ed è stata rinnovata l'anno passato, » che vi furono mandati dudici religiosi coll'approvazio» del nunzio di Spagna, e ultimamente don Pietro di » Aragona ha eretto un ospedale in Fessa, e un'altro in » Tentano, che vengono assistiti da due religiosi della » redenzione de' schiavi di Spagna, a' quali dalla con» gregazione sono state concedute le facoltà di missiona» rio *ad triennium*. In Marocco detti padri hanno un » convento, ma vi restano pochi religiosi, per essere » adesso la residenza del re in Fessa, dove stanno la par» te maggiore de' schiavi christiani ».

statem facerent. Quo fere tempore Petrus aragoniensis Fessae, ac Teutani, quae urbes in Fessana regione sitae sunt, nosocomia duo extruxit, quibus religiosos viros hispanos duos praefecit ex eo ordine, quem *redemtionis captivorum* vocant. Atque is quidem ordo coenobium Marocchii obtinet, in quo tamen paucis degere licebat, quod rex Fessam caput regnorum esse, eoque maximam captivorum christianorum partem transferri imperasset. *Missionariorum* autem suasu, nostra quidem memoria, Marocchii principis filius (1), Muhamedi superstitione damnata, opibusque regiis contemptis, nostris se legibus obstrinxit, et Romam veniens, vitam dignam homine christiano duxit, et Clemente XII. pontifice maximo decessit.

Barbariae (2) nomen ei parti Africae, quam initio huius capitis descripsimus, tributum est. Dividitur autem in Tripolitanum, Tunetanum, Algerianum, et Fessanum, ac Marocchianum regna. Additur Barcanum, de quo alio loco dicendum est, quodque Marmaricam veterem, Cyrenaicamque provincias continet. Huic ab occasu *tripolitanum* coniungitur, cuius caput Tripolis, quo Cerrius scribit, capuccinos, minoresque *reformatos* francisca-

(1) Thyrsus Gonsalesius de Santalla soc. I. in *manuductione ad conversionem mahamedanorum par. II. lib. II. cap. VIII. p.* 105. *edit. an.* 1736., dum ante hunc Marocchii regis nepotem, filium regis fuisse Fessani christianis sacris initiatum scribit, ac professum institutum societ. Iesu. Itaque eum, qui *Muley Mahomet* vocabatur, Balthasarem de Loyola fuisse appellatum. Vide *la raccolta di attestati diversi, i quali comprovano, che don Lorenzo Bartolomeo Luigi Troiano principe di Marocco è quello stesso, che venne da quei regni col nome di Muley Achmet figlio di Muley Ismael Sciriffo amir Almuminin re di Marocco etc., presentati dal medesimo a nostro signore papa Clemente XII. Rom. an.* 1735., ex quo libro intelliges, qui sint in ea Africae parte hoc tempore evangelii propagatores.

(2) Cerrius *ibid. p.* 128. ,, La costa chiamata di Barberia è un gran tratto di paese, dove sono quantità di cattolici, la maggior parte schiavi, onde per aiutarli la congregazione tiene un vicario apostolico in Algieri, ch'è un prete francese della missione chiamato don Giovanni Levacher, uomo veramente degno, e apostolico: teneva anco un altro vicario in Tunisi, ma adesso vi và assistere un sacerdote col titolo di provicario, e soggetto al detto Levacher. Questi soprantendono *ex officio* a' sacerdoti schiavi, e a' missionarii regolari, che vi manda la congregazione, assistendo a' riformati in Algieri, e a' cappuccini in Tunisi, e di questi ultimamente ne sono andati quattro tutti ottimi soggetti, oltre due preti di Napoli, che si sono offerti di andarvi, e starvi a loro spese, che ne ha data buonissima relazione il signor cardinal Spinola. In Tripoli ancora oltre alcuni cappuccini vi è la missione de' riformati per gli schiavi, che in gran numero si trovano in quei bagni, ma adesso è assai scarsa di operai. In un luogo detto Bastione di Francia era la missione degli agostiniani scalzi per la Numidia, e altre provincie circonvicine, quale fu dismessa per la morte di un mercante francese, che la manteneva. Fu poi nel 1667. proposto di rimetterla in piedi colla offerta di un altro mercante, che voleva somministrare quello che bisognava per detta missione, onde ne fu scritto *pro informatione* al cardinal Roberti allora nunzio, che non rispose mai cosa alcuna. Bisognarebbe però scrivere al nunzio presente, che cercasse altri modi di rinnovarla. Tabarca è una isoletta poco lontana dalla costa di Barberia, che da centinaia d'anni è posseduta dalla casa Lomellina, avendovi una fortezza assai ben provvista. Vi abitano da 600. cattolici, tutti però soldati, officiali, e altri ministri col governatore, e sua famiglia, assistendovi per parochi due padri agostiniani, che riconoscono per loro ordinario l'arcivescovo di Genova. Vi era prima una missione di cappuccini, ma dal 1651. fu soppressa, come non necessaria ,,. Ea insula ante annos paucos in potestatem est redacta barbarorum.

nos ad instituendos captivos, confirmandosque in fide mitti consuesse. Idem est Cerrius auctor curari a capuccinis ne quid tunetanis, a reformatis ne quid algerianis captivis desit, quod ad colendam religionem, salutemque animae consequendam spectare videatur. *Tunetanum* autem regnum Africam Proconsularem comprehendit, etsi (1) Hipponem Regium continet, quod oppidum proprium olim numidarum erat. *Algerianum Numidiam*, *Mauritaniamque Caesareensem*, ac *Sitifensem* complectitur. Nam de *fessano*, cui *maroccense* adiungi solet, quodque idem atque Tinguitana Mauritania esse dicitur, satis dictum esto. Sed praeter europaeos, de quibus demonstratum est, versantur in his Africae partibus, inque Numidia praesertim *maronitae* orthodoxi, et *georgiani*, *copti*, *nestoriani* (2), *iacobitae*, aliique christiani haeretici, qui eodem mercaturam facturi commeant (3).

CAPUT XXVI.

DE ORTU, ET PROPAGATIONE CHRISTIANAE RELIGIONIS IN INSULIS AFRICAE VICINIS.

Anno 1369. ab Urbano V. pontifice maximo, qui a multis acceperat, quae essent in animis eorum opportunitates, qui *fortunatas*, seu *canarienses* insulas incolebant, si quis eas posset elicere, viros apostolicos delegit, quos etiam, atque etiam est adhortatus, ut eo sese conferrent, quidque, nunciato evangelio, consequi possent (4), experirentur. Illi pontifici obsequuti, Palmam (5),

(1) Cerrius *ibid.* p. 130. « In Bona, ch'è l'istesso che » Hippo, dove era vescovo s. Agostino, stavano gli agostiniani scalzi, che aveano fatto grandissimo frutto nelle conversioni; onde essendovi molti cattolici, fu più » volte fatta istanza alla congregazione di fondarsi un » vescovato, esibendosi un particolare di assegnarli scudi 300. annui; ma perchè la religione di s. Agostino » fece la stessa offerta, la dalla congregazione di marzo 1654. proferito con applauso decreto: *Congregatio censuit praeferendos esse augustinianos calceatos, si maiorem, vel aequalem dotem cum capitale investiendo in urbe, et cum obligatione residentiae, et nomine episcopi pro prima vice tantum obtulerint*: e d'aprile di detto anno gli fu » prefisso un termine per dotare detto vescovato. Dopo » questo non apparisce, che sia stata effettuata cosa alcuna, anzi non v'è neppur relazione, che vi sia più » missione di detti agostiniani scalzi ».

(2) Marmolius *itiner.* tom. III. pag. 15. edit. an. 1667.

(3) Praeter eos scriptores, quos historiam africanarum ecclesiarum descripsisse diximus, versatus quoque in eo argumento est Melchior Leydeckerus, homo de numero protestantium, edito opere inscripto *hist. afric. ecclesiae illustrata*, *Ultraiecti* an. 1690. Confer *acta eruditor. lips. ad an.* 1690. p. 487. De episcopatibus Africae agam in quarto huiusce operis libro. De mozarabibus christianis in urbe Marocco videndus Marmolius tom. II. p. 54.

(4) Consule Raynaldum ad an. 1369. num. XIV. Alphonsum Garçiam soc. I. *hist. moral. et natural. insular. canar.*

(5) Adeundi Petitsolius *itiner.* cap. XVIII. pag. 115. *seqq.*, et le Mayre *lib. edit paris. an.* 1695. *itiner. ad canar. insul.* *e.c.*

Tab. VIII. T.° II. **DESIGNATIO ORBIS CHRISTIANI** pag. 290.

aliasque urbes, quae sunt in insulis, obierunt, magnumque tulerunt itinerum, et laborum fructum. Eae iam inde a multo tempore in ditionem venerunt hispanorum.

Azores in oceano athlantico insulas, quae *cassiterides* veterum esse existimantur, lusitani tenent. In eas cum iam usque ab anno 1449. contendere christiani coepissent, incolas veram religionem docuerunt, inditoque Tercerae *insulae Iesu Christi* nomine, *Angrae*, quae urbs est metropolis, sedem episcopalem constituerunt. In *Madera* quoque, atque in *Riparia* magna, quae una est *capitis viridis* insularum, lusitani imperium obtinent, atque in hac postrema capuccinos agere constat. Praeterea in *Calegutana* insula ab idololatra, nescio quo, extructum sacellum, dataque nostris sacerdotibus potestas rem divinam faciundi fuit (1).

Regem Fassalensis insulae hoc saeculo non alienum a christianis sacris fuisse, adducique facile potuisse, ut non solum suos ad religionem nostram converti sineret, sed ut eam ipse amplecteretur, modo ministri idonei reperti fuissent, qui id sibi onus sumendum existimassent, auctor est Labatus in V. volumine *itinerum africanorum* (2).

In insulam, quae *s. Thomae* appellatur, quam anno 1405. deprehenderunt, et occupaverunt lusitani, invecta xv. saeculo christiana religio est (3). Sunt aliae praeterea africanae insulae, in quibus christianos versari constat, quasque, ne sim longior, praetermittendas esse existimavi.

(1) Vide Iohannem Baptistam Labatum ord. praed. tom. v. *Afric.* p. 59. et p. 173., et Ioh. Alb. Fabricium *salut. luce evangel.* p. 700. seq.

(2) Labat. *ibid* p 138. seq.

(3) Iohan. Alb. Fabricius *ibid.* p. 701. „ In insula „ s. Thomae, inquit, quam iam ab anno 1405. detexe„ runt, occuparuntque lusitani, atque anno 1610., et „ 1641. ereptam a belgis iterum recuperavere, ac te„ nent, sedes episcopi est caput insulae *Pavosana* „. Vide Petitum de la Croix *tom.* iv. *Africae*, et Odoardi Dapperi *descriptionem insularum africanarum* p. 61., quos etiam de aliis plerisque insulis africanis cultis per christianos, sive lusitanici, sive belgici iuris, aut hispanici consulere iuvabit.

CAPUT XXVII.

DE PRIMORDIIS, ET PROPAGATIONE CHRISTIANAE RELIGIONIS IN AMERICA, ET INSULIS, QUAE AD EAM ORBIS TERRARUM PARTEM ATTINENT.

Americae, sive Indiae occidentalis a Christophoro Columbo genuensi anno circiter 1492. detectae insulae *Hispaniola*, *Cuba*, *Iamaica*, et quae his proximae sunt, obitaeque fuerunt. Americus deinde Vespuccius florentinus civis, a quo America nominata est, ad continentem pervenit, factumque inde est, ut eius partis novae in dies regiones reperirentur. Nota ne vero pars illa orbis terrarum antiquis fuerit, dubium omnino, incertumque est. Nam etsi quidam Platoni memoratam in Timaeo putent, nihilosecius, num magna insula, cuius ille meminit, eadem atque America sit, statui nullo modo potest. Dividitur America in partes duas, quarum altera ad austrum, altera ad septemtriones vergit, quae instar peninsularum isthmo *Anaco* iunguntur. Igitur una *septemtrionalis*, altera *australis* vocatur (1).

Cum europaei aliquas Americae regiones sub potestatem redegissent, atque in mores, et instituta incolarum inquirere coepisseut, cognovissentque, legibus eos gubernari solere, quae similes mosaicarum esse viderentur; in eam adducti opinionem sunt, ut vel repetendam ex iudaeis originem americanorum (2) esse, vel iudaeos aliquot e Palaestina profectos in eam orbis terrarum partem casu, nescio quo, pervenisse, sedesque constituisse (3) arbitrarentur. Sed viri quidam eruditi, atque in vetere historia summa cum laude versati, qui plane perspexerant, nihil fere illarum nationum institutis, ac ceremoniis contineri, quod non ab Noe-

(1) De Christophoro Columbo, et Americo Vespuccio confer Guicciardinum *lib.* VI. *hist. Ital. pag* 173. *edit. an.* 1580., Columbum ipsum *epist. ad Raphaelem de Sanxis pag.* 262. *seqq. tom.* II. *Hisp. illustr. scriptor. edit. an.* 1603. Folietam *hist. genuens.* apud Borman. *tom.* I. *thesauri ital. scriptor. pag.* 662 *edit. an.* 1725. Angelum Mariam Bandinum adolescentem eruditissimum in *vita Americi Vespucci*, quam italico sermone descripsit, et Florentiae ante annos aliquot una cum Americi eiusdem epistolis quibusdam publicavit. Sed longus essem, si omnes persequi vellem, qui de his duobus novis orbis inventoribus commentarios ediderunt.

(2) Consule quae in hanc rem disputant scriptores, quos refert Iohannes Albertus Fabricius *salutar. luce evangelii cap.* XLVII. *p.* 757. *seq.*

(3) Confer Fabricium *ibid. p.* 755. *seqq.*

mo (1), filiisque, ex quibus universae gentes post diluvium natae sint, arcessere liceret, sic existimarunt: primos Americae in-

(1) Scio Manassen ben Israel in eo libro, quem inscripsit, *reliquiae decem tribuum*, sic habere *p. 28. seq.* « Cui leges, ac consuetudines indorum hebraeorumque conferre libet, in multis convenire eas videbit; unde facile colligere est, indos illas debere hebraeis cum ipsis habitantibus ante, vel postquam occultos montes quaererent. Iucatenenses, et acusainilenses indi se circumcidebant. Totones novae Hispaniae, ac mexicani, prout Io. Roman, et Franciscus Lopes de Gomara in generali indorum historia testantur, vestes lacerant, si vel repentinum aliquod infortunium, vel mors alicuius supervenerit. Gregorius Garcias in monarchia ingasonum insulae Perù narrat, Guainacapacum intellecta fibi Atagualpae ob inimici exercitum fuga, rupisse vestimenta. Mexicani, et totones, sive totonacucsenses, in aris semper ignem alebant, ut iubet Deus in levitico; peruenseibus idem in templis soli dedicatis facientibus. Nicaraguaenses vetabant feminas, quae partum nuper edidissent, templa ingredi priusquam menstruo forent purgatae. Insulae Hispaniolae incolae peccare eos aiunt, quibus res est cum femina recens enixa; et indi novae Hispaniae gravissime puniebant sodomiae reos. Sepeliebant etiam plurimi indorum suos mortuos in montanis, qui mos etiam est iudaeorum; et nomen Chana istis in locis inventum, referente Gregorio Garcia. Id miraris, quod ab iisdem iubilaeum quinquaginta annorum in urbe Mexico, ut totius provinciae metropoli, magna cum pompa celebraretur. Quid? quod die sabbati omnes ceremoniis, ac sacrificiis in templo faciendis interesse tenebantur? Iidem divortium faciebant a feminis, quae quid minus honestum patrassent. Fratrum defunctorum viduas ducebant indi insulares Perù, novae Hispaniae, et Guatemalae. Annon ex hisce indices, habitasse illic locorum iudaeos, a quibus gentes istae talia acceperint? Supradictis adde et illud, quod notitiam creati mundi, et diluvii universalis, quam habebant indi, israelitis acceptam ferre debeant ». Confer etiam, quae Petrus Daniel Huetius abricensis episcopus *demonstr. evang. prop.* iv. *cap.* vii. *num.* vi. de americanis scribit. Ego autem sic existimo, quae facta casu, aut vetere traditione a Noemio, filiisque accepta sunt, ea Huetium, aliosque mosaica esse putare. Ac perdifficile sane videtur, ut mosaica praecepta americanis comperta fuerint, quae graecos, qui propius a Palaestina aberant, atque Aegyptum, et Phoeniciam itinera susceperant philosophiae comparandae caussa, ante expeditionem in primis Alexandri magni laterent. Nam quod Manasses ben Israel de circumcisione narrat, non hercle intelligo, cur non ab aegyptiis, aliisque gentibus, apud quos, diu ante Mosen, is usus obtinuerat, mutuari americani potuerint, a quibus forte thaubi nomen, ut visum Huetio est loc. cit., acceperunt. Etsi enim Spencero, et Marshamo minime assentior, Abrahamum ab aegyptiis circumcisionis ritum didicisse sententibus, tamen longe ante Mosis tempora circumcidi aegyptios consuevisse, certum est. Atque est illud ridiculum, quod apud eum iucataeenses obtinuit, hoc fundamenti loco ponere, indeque concludere in americanos hebraeorum ritus, ceremoniasque manasse. Quod de mexicanis vestem in adverso casu lacerantibus, scribunt, quale tandem est? An hoc iudaei egissent, ut missis ceremoniis legis, illud unum mexicanos docerent, ut si quid adversi contigisset, vestes lacerarent? At quas vestes? Nonne plerique omnes americani aut sine veste omnino incedebant, aut maxima corporis parte nuda? Alendo autem igni si operam continenter dabant, cur non a persis potius, quam ab hebraeis cognorunt, praesertim cum hoc ipsum in templis soli consecratis agere solerent? Nam cultum illum solis ab hebraeis didicisse quis credat? De menstruatis, quibus interdictum erat, ne in templa ingrederentur, deque sodomiae reis punitis nihil dico, propterea quod nihil opus esset lege ad ea pernoscenda, quae ratio suadere posse videretur. Non enim docere ethnici plerique putabant, ut quae minus purae essent, res eas contrectarent, aut adirent, quae in sacris numerabantur. Sodomia autem cum vitium sit, quod cum natura pugnet, puniri ab iis etiam debuit, qui sola ratione uti solerent. De anno iubilaeo quod aiunt, vereor ne similis israelitico non esset. Atque is ritus cuiusmodi tandem erat, apud mexicanos solum obtinebat, qui ab iudaeis profecto, siquidem eorum consuetudine usi sunt, non eam solam ceremoniam fuissent mutuati. Diluvii universalis notitiam ex Noemi nepotibus habuerunt, ex quibus eos esse profectos, revocari non potest in controversiam. Quemadmodum autem qui primi Americam incoluerunt, in eam partem orbis terrarum pervenerint, nescio. Sunt qui explicare conantur, Hugo Grotius *de origine gentium americanarum Amstel. an.* 1643., et *de eadem argum. diss. altera edit. Paris. an.* 1643., Iohannes Laetus *not. in prior. dissert. Grotii edit. Paris. an.* 1643., et *resp. ad diss.* ii. Hugonis Grotii *Amstelod. an.* 1644., Iohannes Baptista Poissonus *in animadvers. ad ea*, quae Grotius, et Laetius *de origine gentium peruvianarum, et mexicanarum scripserunt, Paris. an.* 1644., Robertus Comtaeus *de origine gentium americanarum Amstelod. an.* 1644., Georgius Hornius *de originibus americanis lib.* iv. *Hagae Comit. an.* 1652., Huetius *loc. cit.*, et Thomas Thorowgoodus opere anglico inscripto, *iudaei in America, Lond. an.* 1650. At sive recte, sive contra, parvi refert. Hoc certum est, ab uno homine originem genus hominum universum duxisse, quo autem in Americam itineribus quidem pervenerint, etsi minus notum sit, tamen communi sententiae, quae fert Noemo omnes homines, qui post diluvium vixerunt, esse prognatos, nihil ex ignoratia adferri detrimenti potest. Sed qui de ritibus americanorum, deque superstitione

colas, antequam ex Asia cessissent, a Noemo, filiis, nepotibusve multa de Deo, deque recta vitae institutione fuisse mutuatos, quae temporum lapsu vitiata ab eorum posteris fueriut, qui more ferarum viverent, atque ita deformata, ut vix ullum in eis recti, honestique vestigium reperiretur.

Magna praeterea inter scriptores christianos dissensio de apostolis est; aliis quidem in Americam eos penetrasse aientibus, aliis contra acriter, vehementerque negantibus. Qui enim priorem (1) defendunt opinionem, assequi se nullo modo posse affirmant, qui tandem exitum habuerint oracula prophetarum, quibus praenunciatum esset (2) fore, ut fines orbis terrarum, gentesque universae in Messiae potestatem venirent, si apostoli contendere in Americam, religionemque invehere nequissent. Ac Christum quidem ipsum discipulis (3) aliquando dixisse, nunciari ante universi orbis incolis evangelium debuisse, quam Hierosolyma fuisset eversa, periissetque respublica iudaeorum. Id vero cuiusmodi sit, ne intelligi quidem posse, si, vivis apostolis, nihil de nostra doctrina Americae incolae audissent. Superesse praeterea in ea mundi parte indicia quaedam christianae religionis, quae sane demonstrent, fuisse initio saltem aliquos, qui religionem, legesque a Christo latas profiterentur (4).

plura volet, consulat opus inscriptum „ cérémonies, et coutumes religieuses de tous les peuples du monde, *tom.* I. des peuples idolatres *edit. Amstel. an.* 1723. *p.* 1. *seqq.* „ ubi etiam de originibus americanorum agitur. Mitto autem ceteros, quod et accuratior is esse ceteris videatur, et brevitas operis ita postulet.

(1) In his est Georgius Morbius *orat. de evangelio per apostolos in Americam propagato* ad finem *lib. de oraculis adv. vandal. edit. Lips. an.* 1685., Hermannus Witsius hoc idem statuit *tom.* II. *miscellan. sacror. tom.* II. *p.* 400. *seq. edit. an.* 1712. *exercit.* XIII, quod tamen refellit *exercit.* XIV. *p.* 423. *seq.*, Georg. Hornius *ibid.*

(2) Vide *psalm.* II. v. 8., *Zach.* IX. v. 10., XIV. v. 9., *Isaiae* II. v. 2. *seq.*, XLII. 4. 50. *seq.*, LIX. v. 19., *Malach.* I. v. 11. etc.

(3) *Matth.* XXIV. v. 14. „ Et praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus „. Confer loca cetera, quae collegit Petrus Daniel Huetius *demonstr. evangel. prop.* IX. *cap.* CLVIII. *p.* 589. *seq. edit. Paris. an.* 1679.

(4) Witsius *ibid. pag.* 417. *num.* XVII. „ Multum ac traditio (Hornio memorata, qui *lib.* III. *cap.* XII. *p.* 219., ex Lerio Thomam praedicasse in Brasilia evangelium refert), firmatur prolixa eiusmodi tam rituum, quam opinionum enarratione, quae evidentes satis veteris ibi christianismi reliquias a recentioribus novi, ut vocant, orbis detectoribus repertas sunt. Testantur illi, qui res Indiae summa cura, ac fide consignarunt, partim etiam ipsi oculis suis lustrarunt, non obscura adhuc veri cultus indicia apud barbaros extitisse, tum cum Columbus, aliique lusitani, aut hispani eo appellerent. Refert Petrus Martyr historicus *in tractat.* de insulis nuper repertis, sacerdotem quosdam americanos in regno mexicano supra Darienem anniculos pueros, puellasque in templis aqua in crucem cum arcaolo superinjecta baptizare visos fuisse. Sacrosanctae etiam coenae adumbrationem alii sibi deprehendere visi sunt, immo et adorandae Trinitatis quaedam rudimenta. Quaesitos autem unde haec, similiaque haberent, respondisse: *Transiisse aliquando virum formosissimum per eos tractus, qui ea ipsis reliquerit.* Iohannes Lerius de brasiliensibus testatur (*hist. navig. in Brasil. cap.* XV. *p.* 231. *edit. an.* 1590.), quod animorum immortalitati adstipulantur. Refert etiam, se aliquando cum ipsis de vero Dei cultu, de creatione rerum, de labe, et ruina generis humani, et similibus religionis christianae capitibus disseruisse, quibus postquam

Ad haec adversae opinionis (1) patroni responderunt: non eam fuisse prophetarum sententiam, ut continuo atque sublatus in caelum servator generis humani fuisset, propagari in orbe universo nostram religionem debuisse arbitrarentur, quin ulla regio extaret, in qua christiani non degerent. Eorum enim oracula ita esse composita, ut nihil flagitent aliud, quam (2) nullam gentem in mundo futuram, quae non aliquando christianis sacris initiaretur. Ab eis namque nusquam indicari tempus, quo universum hominum genus ad Christum accedere deberet. Atque hoc quidem sensu explicari eorum verba oportere, demonstrari exitu rerum posse, cum satis compertum, exploratumque sit, quo tempore iudaeorum civitas vigebat, non modo gentes plerasque, quae regiones ad septemtriones spectantes incolerent, non fuisse conciliatas Christo, sed ne africanos quidem, qui ad occidentale imperium populi romani pertinerent. Quod attinet ad ea novi Testamenti loca, quibus maxime adversarii niterentur, sciant esse aliqua hyperbolice (3), ut aiunt, scripta. Fuisse enim eam loquendi rationem in primis apud orientales in usu, quod plurimum ad ornatum orationis conferre videretur. In novo autem Testamento interdum hoc figurae genus usurpari, cum sit per se manifestum, tum est observatum a patribus (4), quibus nemo, sine ratione, detrahet auctoritatem. Errare autem vehementer eos, qui hyperbolen adhiberi sine mendacii nota nequire, censent. Aliter esse etiam metaphoras e sacris bibliis delendas; qua re

„ duas amplius horas magna cum admiratione, et attentione auscultassent, demum quemdam ex senioribus respondisse: *Habere se ex aliorum relatu, iam inde a priscis temporibus, et ante plurimos annos, hominem nostro more vestitum, et barbatum in illorum devenisse terras, qui simili oratione ipsos sub Dei obsequium adducere conatus sit: quam autem maiores ipsorum fidem non adhiberent, mox successisse alium, qui ensem, symbolum maledictionis, illis traderet. Ab eo tempore bella, et dissensiones perpetuas inter ipsos viguisse* „. Consule Hornium *ibid. lib.* IV. *cap.* XV. *p.* 276. *seqq.*, et Thomam Malvendam dominicanum *lib.* IV. *de antichristo c.* XXXVIII. *p.* 306. *seq. edit. an.* 1647., et la Mothe la Voyer *de la vertu des payens tom.* I. *opp. p.* 558. *seq.* Maclaius hoc alterum affert argumentum, minus Dei bonitatem decere, ut tot homines tamdiu in errore versari pateretur. At si hoc verum esset, iam americani post obitum apostolorum ad nostram aetatem, gentesque barbarae nunc christianismum colument. Deus autem, qui bonus iustusque est, quamobrem id permiserit, novit, neque nostrum est investigare, cur permiserit, quorum iam limitibus quibusdam finita ingenia sunt.

(1) Witsius *exercit.* XIV. *p.* 428. *seq.* Dubitat Lerius *loc. cit. p.* 233.

(2) Non enim semper latissime patens dictio urgeri debet, quam res ipsa veluti finibus coercet. Quis enim est, qui omnia regna terrae, nullo excepto, mirata sapientiam Salomonis fama putet? At sic tamen de Salomone legimus *lib.* III. *reg. cap.* X. *v.* 24. Similia sunt, quae loquitur Isaias de tyriis, fore nempe, ut fornicarentur cum *universis regnis terrae cap.* XXIII. *v.* 17. Sexcenta sunt eiusmodi, quae ne sim longior praetermitto.

(3) Ὑπερβολῇ haec verba Christi praeseferre apud *Marcum cap.* XVI. *evang. v.* 15., *Praedicate evangelium omni creaturae*, negari profecto nullo modo potest.

(4) Vide s. Isidorum Pelusiotam *lib.* II. *epist.* XCIX. *p.* 151. *seq. edit. an.* 1605.

quid dici potest obtusius? Non esse tam ineptos se, tamque imperitos rerum, ut nesciant, cauto esse opus, ne quis hyperbolico sensu, dum nulla necessitas postulat, sacrarum scripturarum loca exponere conetur. Necessitatem autem non postulare solum, sed etiam flagitare, ut loca quaedam, quae sunt de propagatione evangelii, ὑπερβολικῶς explicentur. Nisi enim ita esset, nullam gentem tam barbaris moribus aetate apostolorum fuisse futuram, quae non esse amplectendam christianam religionem iudicasset. Fuisse vero et multas, et copiosas, revocari in controversiam non posse.

Quid? si dicta, quae fuerant de regno Christi latissime (1) producendo, antequam consummatio venisset, alio sensu usurpare oporteat, ita ut nullam gentem futuram intelligendum sit, quae non audiat de Christo, eiusque disciplinam colat, ante extremum iudicium? Namque similibus verbis indicari quandoque extremum tempus huiusce universitatis rerum. Ac fuisse profecto patrum aliquos novimus, qui hoc modo rem hanc omnem esse explicandam existimarent. Nihil esse praeterea, quod impediat, quo minus quod scriptum de propagando brevi tempore in universo terrarum orbe nomine christiano, et religione est, de orbe romano (2) intelligatur. Etenim si verba Lucae *de edicto Caesaris, deque universo orbe describendo* unum orbem romanum significent, cur

(1) Sunt enim, qui mysteria ibidem fuisse loquutum Christum putent, et quaedam excidio Hierosolymorum adnuisse, quae ad mundi interitum pertinerent. Itaque verba Matthaei „ Et praedicabitur hoc „ evangelium regni in universo orbe in testimonium „ omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio „ *cap.* XXIV. v. 14. intelligi de consummatione mundi oportere statuunt, etsi quae sequuntur v. 16. „ Tunc qui „ in Iudaea sunt etc. „ spectare ad excidium hierosolymitanum videantur. Confer s. *Hieron. in Matth. tom.* IV. *opp. par.* I. *p.* 115 *edit. Martianaei.* Id vero non aliqui interpretes nostri solum, sed etiam protestantes concedunt. Confer Witsium *ibid. pag.* 434. *seq.* Alii sic explicant. „ Quamvis haec omnia certissime evenient, ta„ men nihil obstabunt, quo minus praedicetur a vo„ bis istud evangelium in universo orbe, ut dicit Mat„ thaeus ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, nempe in omni ter„ ra habitabili; Marcus vero εἰς πάντα τὰ ἔθνη „ in omnes gentes, quod impletum est etiam ante ex„ cidium Hierosolymorum. Nam Paulus romanis scri„ bens *cap.* 1. *v.* 8. dicit fidem eorum praedicatam in „ toto mundo. Per totum orbem intelligere licet non „ simpliciter omnes ubique orbis regiones, nulla exce„ pta, sed illas mundi partes, in quibus tunc iudaei „ cum gentibus permixti habitabant, ut constat hoc „ loco *act. c.* II. *v.* 5. „ *erant autem in Hierusalem habitantes* „ *iudaei viri religiosi ex omni natione, quae sub caelo est.* „ Romani solebant imperium suum appellare *imperium* „ *orbis terrarum*, τῆς οἰκουμένης, ut videre est apud „ Iosephum *lib.* II. contra Apionem. Ita dici potest „ per totum imperium romanum, et ultra etiam per„ vasisse evangelium. Nam si unus Paulus ab Hieroso„ lymis ad Illyricum usque promovit Christi doctri„ nam, et ut quidam existimant, etiam in Hispaniam; „ quid de aliis apostolis, et tot eorum adiutoribus est „ existimandum? Praedicabitur autem evangelium in „ testimonium omnibus gentibus. Hac re Deus velut „ contestabitur omnes gentes, sive testatam, et notam „ faciet illis iudaeorum pertinaciam, atque poenam ex„ poscet. Nemo poterit praetexere ignorantiam verita„ tis, quae palam toti mundo annunciabitur „. Ita Bernardus Lamius *concord. evang. lib.* V. *cap.* XIV. *p.* 236. *edit. an.* 1699.

(2) Confer Lucam, evangelii *cap.* II. v. 1. *seq.*

idem Christi sermo, de praedicando ubique terrarum evangelio, significare non poterit?

Extremum quod opponerent, vestigia (1) quaedam christianismi in America detecta, cum primum in hispanorum, lusitanorumque ditionem cecidit, inane esse, ac nugatorium. Itaque ne illis quidem probari, qui inlatam eo apostolorum tempore christianorum doctrinam vellent. Hoc Thomam Malvendam dominicanum (2), hoc Witsium (3), hoc alios plerosque confiteri, qui aut omnino aientem sententiam propugnarunt, aut esse verisimilem putaverunt.

Igitur cum nihil esse videatur, quamobrem initio fuisse americanos christianis sacris imbutos arbitrer, venio ad extremum xv. saeculum, quo primum tempore sic est ab (4) Alexandro VI. pont. max. hispanis, lusitanisque America attributa, ut hortatus

(1) Scio ab adversariis afferri Iustini, aliorumque patrum testimonia, qui nullum angulum fuisse aiunt, in quo vero Deo sacrificia non offerrentur. At eos de orbe cognito loqui, perspicuum est. Quin etiam fuisse aliquas remotas gentes, quarum aliquam nostri haberent cognitionem, quae nihil primo, secundoque saeculo de Christo acceperint, auctor est Rufinus *lib.* I. *hist. cap.* IX. *p.* 224. *edit. an.* 1528., a quo sunt haec historiam mutuati Socrates *lib.* I. *cap.* XIX. *p.* 49., Sozomenus *lib.* II. *cap.* XXIV. *p.* 76., Theodoritus *lib.* I. *c.* XXIII. *p.* 54. *edit. Cantabrig.* Nam scribit Rufinus hoc modo. « In ea divisione orbis terrae, quae ad praedicandum verbum Dei, sorte per apostolos celebrata est, cum alias aliis provinciae obvenissent, Thomae Parthia, et Matthaeo Aethiopia, eique adhaerens citerior India Bartholomaeo dicitur sorte decreta. Inter quam, Parthiamque media, sed longo interior tractu, India ulterior iacet, multis variisque linguis, et gentibus habitata, quam velut longe remotam nullus apostolicae praedicationis vomere, quae tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscepit etc. ». De vestigiis christianismi in America, quae referunt, suspecta sunt permultis viris doctissimis falsitatis. Confer Malvendam, et La Mothe le Vayer *loc. cit.* Sed fac vera sint, quid mirum? « Si, ut animadvertit *ibid. p.* 453. Witsius, in omni religione quantumvis idololatrica, ac diabolica plane, aliquid animadverti potest, quod ad divina instituta accedere quodammodo videatur? Ludit mirabiliter ingenii humani varietas, et in tam immensa cultuum diversitate vix est, ut non alicubi deprehendatur convenientia. Quae si vel minima sit, ab iis, quorum interest, ut maior habeatur, augeri solet, et exornari, eo quandoque tractu, quae aliovorsum spectant. An quia indorum brachmanes triplicem funiculum, et collo suspensum gerant, quem trini alicuius numinis fingunt esse symbolum, aut quia sinae, et iaponii Deum exhibent effigie monstrosa, in quo ex uno corpore prodeunt tria capita, mutuo sese aspicientia, vel quia Solonis leges athenienses iubebant iurare per tres deos, *supplicem, expiantem, averruncum*, idcirco haec mihi in adorandae Trinitatis nostrae mysterium trahenda sunt etc. »? De huiusmodi ethnicorum, christianorumque rituum, atque opinionum similitudine agunt copiose Petrus Daniel Huetius *in alnetanis quaestionibus de concordia rationis, et fidei* per tot., et Tobias Pfannerus *in systemate theologiae gentilis*. Quid si tempore apostolorum America asianis, africanis, et europaeis ignota erat? Immo vero ne diu quidem ante illa eius apud nostros memoria superarat. Consule Witsium *ibid. p.* 454. *seqq.*

(2) Loc. cit.

(3) Loc. cit.

(4) Constitutione, quae incipit, *Inter caetera tom.* I. *bullar. Cherubini p.* 466., et apud Bzovium *ad an.* 492, *num.* 22. « Hortamur vos quam plurimum in Domino, et per sacri lavacri susceptionem, qua mandatis apostolicis obligati estis, et viscera misericordiae domini nostri Iesu Christi attente requirimus, ut cum expeditionem huiusmodi omnino prosequi, et assumere probe mente orthodoxae fidei zelo intendatis, populos in huiusmodi insulis, et terris degentes ad christianam religionem suscipiendam inducere velitis, et debeatis, nec pericula, nec labores ullo umquam tempore vos deterreant, firma spe, fiduciaque conceptis, quod Deus omnipotens conatus vestros feliciter prosequetur ».

eos maiorem in modum fuerit, ne insularum, continentisque incolas in rerum divinarum ignoratione manere sinerent. Etsi dominicani (1) praesertim, et franciscani id maxime laborarent, idque eniterentur, ut barbaros ad veritatem agnoscendam, rectamque institutionem vitae, quam ignoraverant colendam, atque observandam impellerent; magna tamen militum pars cupiditate tanta auri tenebatur, ut illius extorquendi caussa, omnia in miseros cruciatuum exempla (2) ederet, eisque vitam eriperet, velleque iam gentem, nomenque ipsum americanorum delere videretur. Quae res adeo commovit in nostros homines iram barbarorum, ut cum agi de sempiterna gloria intelligerent, rogarent primum, ea ne christiani potirentur (christianorum autem omnes similes esse eorum existimabant, quos tanta esse crudelitate perspicerent): tum ubi interrogantibus ab religiosis viris responsum erat, nostros, qui pie, integreque viverent, eiusdem gloriae participes futuros; continuo sumebant, ab se ne regnum quidem caelorum (3) expeti, in quo christianis consistere liceret. Sed haec in insulis potissimum gesta sunt. Post enim quam continentis im-

(1) Iohannes Melendesius ord. praed. *in thesaur. Verd. de las Indias* hispanica edito Romae an. 1681. *lib.* I. *cap.* I. *p.* 4. « Los primeros saçerdotes, *inquit*, y ministros apostolicos, que pasaron con Colon fueron los religiosos de nuestro seraphico padre s. Francisco, que traian por caudillo para la conquista espiritual de tan grandiosos imperios, al m. r. p. Fray Iuan Perez de Marchena guardian que era, ò avia sido del convento de la Rabida de la provinçia de Andaluçia. A 11. del mes de otubre del mismo anno (1492.) con general alegria de la armada descubrieron una ysla de los Lucayos llamada Guanhani etc. », subiungit: « Tomò posesion por el papa, y por la yglesia en una, que hizo de ramos, y pagas ... en que dixo missa, y puso al santissimo Sacramento, y fue la primera de todas las yglesias del as Indias ». Vide Franciscum Gonzagam ord. min. IV. *parte hist. generalis*, Wadingum *ad an.* 1492. *num.* I. *seqq. tom.* XV. *nov. edit. p.* 1. *seq.*, *et cap.* II. *p.* 10. Melendesius de dominicanis, inter quos Dominicus de Mendoza primas obtinebat, loquens: « Estos quatro religiosos, *inquit*, truxeron la orden de predicadores a la ysla de santo Domingo, desde donde se fue comunicado a todas las demas yslas, y partes de tierra firme de todo aquel nuevo mundo, y fue entrada en la ysla por el mes de septiembre 1510. diez, y ocho annos despues del primer descubrimiento ». Quae autem commoda intulerint primum in insulas, tum in continentis septentrionales, ac meridionales partes cognosci poterit ex eodem Melendesio *ibid. cap.* III. *p.* 14. *seq.*, quo quidem capite sic habet: « Passa la religion de nuestro glorioso p. s. Domingo de yslas a tierra firme ». Herrera *hist. Ind. occid. dec.* 1. *lib.* I. *cap.* VII. *seq.*, Bartholomaeus de las Casas ord. praed. *hist. destruction. Ind. occident.*, Antonio de Remesal *hist. de Chiapa, y Guatemala de la orden de predicadores lib.* II. *seq. etc.*, aliique, quos paullo post recensebimus.

(2) Confer Bartholomaeum de las Casas *lib. modo indicato p.* 1. *seq. edit. an.* 1630.

(3) Idem *ibid. p.* 27. « Statuey ... principe, e signore, se ne andò sempre fuggendo dalli cristiani da che arrivarono all'isola di Cuba, come quegli, che li conosceva ... E solo perch'egli fuggiva ... lo abbruciarono vivo. Essendo legato al palo un religioso di s. Francesco uomo santo, ch'era ivi, gli diceva alcune cose di Dio, e della nostra fede, ch'egli mai più non avea udite, quanto poteva bastare in quel poco tempo, che i carnefici gli concedevano, e che s'egli voleva credere ciò, che gli diceva, se ne andarebbe al cielo, dove vi era gloria, e riposo eterno, e se nò, ch'egli se ne sarebbe andato all'inferno a patire perpetui tormenti, e pene. Egli pensando un poco, dimandò al religioso, se al cielo vi andavano i cristiani. Il religioso rispose di sì; ma che vi andavano quegli, ch'erano buoni. Disse subito il principe senza più pensarvi, ch'egli non voleva andar là, ma all'inferno per non istare dove vi fossero essi, e per non vedere gente così crudele ».

perium hispani, ac lusitani adepti sunt, eodemque colonias deduxerunt, incredibile memoratu est, quam ingens multitudo americanorum, simulacris inaniam, falsorumque numinum contemtis, suam Christo servatori fidem obstrinxerit (1).

Atque in Antillis quidem insulis, quas etiam Caribes vocant, quae ab aequatore ad septemtriones vergunt, in iisque praecipue, quae in hispanorum, ut *Margaritae* (2), *Trinitatis*, *s. Iohannis*, seu *Portus divitis*, atque gallorum, ut (3) *Martinicae*, potestatem venerunt, nihil est praetermissum, quod ad fines ecclesiae catholicae producendos longius pertineret. Itaque condita templa, coenobiaque extructa monachorum sunt, quibus monachis onus confirmandorum in religione novorum christianorum, et idololatrarum, si qui superessent, convertendorum incuberet. Factum id etiam est in *Cuba*, atque *Hispaniola*, quae *s. Dominici* dicitur, in qua est urbs archiepiscopalis, aliisque pluribus, quarum incolae Christo se, veritate cognita, subdiderunt (4).

In continenti autem, quod item ab aequatore ad septemtriones protenditur, dici vix potest, quot in *Florida*, in *Mexico* (5), *novaque Hispania* (6), quae in plures provincias dividitur (hac autem regiones omnes regi hispanorum parent), barbari sacris no-

(1) Confer Melendesium *pag. ead. seq.*, et Herreram *dec. 1. lib. vi. seqq.*, eosque scriptores, quos mox laudabimus.

(2) In Margarita insula urbs est episcopalis. De ea Herrera, aliique scriptores rerum indicarum, ut etiam de insula s. Trinitatis. Vide Laet. *descr. Ind. occid. lib. xvii. cap. xxvii.*

(3) Ecclesias christianorum in Martinica insula administrant presbyteri saeculares, dominicani, capuccini, et iesuitae. Consule Labatum *voyage aux isles de l'Amerique tom. i. par. i. cap. v.*, Rochefortum *hist. des Antilles*, Thertreum *hist. insular. Antillar. edit. an.* 1658.

(4) De insula s. Dominici dictum paullo ante est. Confer Herreram *hist. de las Indias occid. dec. 1. lib. vii. cap. iii. p.* 244. *seq. tom. i. edit. an.* 1601.

(5) Vide *hist. de la conquista de la nueva Espanna* a Bernardo Dias de Castillo editam Matriti an. 1633., Antonium de Solis *hist. mexic.*, ex hispanico in gallicum sermonem conversa, editaque *Parisiis an.* 1704., Franciscum Figueram *aec.* I. *de martyribus mexicanis* Matriti an. 1617. *noticias historicas de las conquistas de tierra firme en las Indias occidentales por el padre Fray Pedro Simon provincial de la seraphica orden de s. Francisco, edit. an.* 1637., Melendesium *thesaur. verid. Indiar. tom. i. lib. i. cap. iii. p.* 15., *historia de la fundacion, y discurso de la provincia de s. Iago de Mexico, de la orden de predicadores por las vidas de sus varones insignes, y cosas notables de nueva Espanna* por Augustin Davilla Padilla *edit. Bruxel. an.* 1685. In mexicano autem regno floruit sec. xvi. hispanus ille Gregorius Lopesius insignis anachoreta, cuius laudes non hispani modo Ludovicus Granatensis, et cardinalis Aguirrius; sed etiam gallus episcopus meldensium Iacobus Benignus Bossuetius *in apoc. n. xi. pag.* 24. *edit. an.* 1689. celebrarunt.

(6) Confer Andream Peresium de Ribs *hist. de los triumfos de la santa fee entre gentes las mas barbaras, y fieras del nuevo orbe conseguidos por los soldados de la militia de la compagnia de Iesus*, Guillelmum Gonsalesium Davilam *theatr. ecclesiast. de la primitiva iglesia de las Indias occidentales, tom. ii. edit. Matrit. an.* 1645. et 1649., Marcum de Gadalaxara carmelitam *hist. pontifical, y catolica tom. v. pag.* 325. *seq. edit. an.* 1630., ubi de missionibus in novam Hispaniam sub Philippo II. et III. catholicis regibus Hispaniorum. De novo Mexico confer Iohannem de Santandre *request. au Roy. d'Espagne sur la conversion du nouveau Mexique edit. Bruxel. an.* 1631. De provincia Guatemala adeas Antonium Remesalum *hist. de Chiapa y Guatemala de la orden de predicadores edit. an.* 1619.

stris sponte imbuti, ecclesias constituerint verorum christianorum. Itaque episcopatus instituti, monasteria fundata, delecti ministri, qui in remotas regiones, quae a barbaris incolerentur, contenderent, eisque persuaderent, unam christianam veram esse religionem, inducerentque, ut mysteriis nostris initiarentur. Quamobrem fuerunt, qui dicerent, singulari divini numinis providentia contigisse, ut cum muhamedani, atque haeretici, schismaticique tot provincias in Europa, Asia, atque Africa ecclesiae catholicae ademissent, tum amplissimae regiones extremo saeculo xv., atque ineunte xvi. detegerentur, quarum incolae, qui barbaris ferisque moribus vivere consuevissent, eam doctrinam amplecterentur, qua se indignas pleraeque orientis, septemtrionaliumque regionum gentes reddidissent.

Quamquam nescio quo casu evenerit, ut insulae quaedam, continentisque Americae regiones in ditionem ceciderint protestantium, factumque proinde sit, ut barbari novo genere doctrinarum imbuerentur, quae cum vera, qua Christus suos instituit, pugnarent.

In australi (1) America post isthmum ad mare pacificum latissime patet regio, quam *Perù* (2) vocant. In ea quoque ma-

(1) In iis oppidis, quae in isthmo hispani obtinent, orthodoxam religionem florere tam certum est, ut ne egeat quidem oratione. Sed quas angli, batavi, danique obtinent in septemtrionali America, regiones, eae incolas habent plerosque alienos ab institutione, et doctrina catholicorum. Iohannes Albertus Fabricius *salut. lucē evang. cap.* xxxv. *p.* 588. sic habet » Post exulum anglorum studium Americam petivere Thomas Mobo, Thomas Shephard, et alii, praecipue vero Iohannes Helintus (hunc indorum americanorum apostolum perperam vocat homo ex eadem haeresi Crescentius Matherus epistula ad Iohannem Leusdenum, vertisseque scribit sacra biblia in linguam indicam, quem linguam indicam Fabricius *ibid. p.* 589. putat fuisse virginianam) de quibus ... Ioh. Hoornbeckius *lib.* II. *de conversione indorum, et gentilium cap.* XX. *p* 260. *seq.*, ut decretum parlamenti anglicani an. 1647. Condi coepit societas prior anno Christi 1649. et succedente tempore a Carolo secundo rege an. 1651., deinceps a Wilhelmo III. an. 1701., Anna regina, et Georgio utroque regibus sustentata, ut aucta privilegiis egregiis ... et Leolyni Ien Kinsii, et Roberti Boylei, Barnabae Olei, et aliorum legatis, et donationibus ornata, cuius fructus ingentes (quasi vero fructus ullum afferre corruptela doctrinae catholicae possit) non tantum ad amplissimas novae Angliae provincias, sed et multas alias regiones Americae, Asiae, et Africae longe, lateque extenduntur ». Numerat mox Fabricius scriptores, qui de societatibus iisdem data opera disseruerunt. In his ponit Iohannem Lockium, qui epistolam scripsit de societate promovendi cognitionem Christi, qua illud institutum celebrat. Extat inter eius scripta posthuma *Lond.* an. 1714. Duas praeterea refert ab Edmundo Gibsono epistolas binas, quarum una est ad capita familiarum in coloniis anglicis americanis, et altera ad missionarios in iisdem coloniis « una cum praemissa exhortatione ad christianos magnae Britanniae, ut societatem de promovendo evangelio adiuvent in instruendis, et ad Christum adducendis nigris, plantationes transmarinas anglicanas incolentibus ». Memorat deinde Crescentii Matheri *epist. de successu evang. apud indos occidentales in nova Anglia Lond.* an. 1688. De missionibus, quas vocat, belgarum *cap.* XXXIV. *p.* 580. genevensium *cap.* XXXI. *p.* 586., batavorum pag. 592., svecorum p. 603., danorum p. 605. seq. agit. Ita protestantes impedire progressus religionis catholicae, imbuereque nova doctrina quoscumque possunt, conantur.

(2) Consule Iohannem Melendesium *tesor. verdader. de las Yndias en la historia de la gran provincia de s. Iuan Batista del Perù de la orden de predicadores*, opus distribu-

ximos nostri progressus fecerunt. Ergo *Quiti*, *Limae*, *Cusci*, *Platae*, aliisque in urbibus, barbarorum magna multitudine ad veram religionem adducta, adeo catholicorum opes creverunt, ut numerus ecclesiarum, quas clerici saeculares, dominicani, franciscani, augustiniani, carmelitae, mercenarii, iesuitae (1), religiosique aliorum ordinum viri obtinent, iniri vix posse videatur. Quod vero dictum de peruviana regione est, hoc idem fere de *Brasilia* (2), et *terra firma* (3), quae a Brasilia ipsa ad *isthmum* usque *Anacum* protenditur, affirmandum. *Paraquaria* (4) regi

tum in volumina *in fol.* tria editum Romae an. 1631., Levinum Apollonium *de Peruviae regionis inventione, et rebus in ea gestis*, edit. *Antuerp.* an. 1567., Augustinum de Zarate *hist. de la decouverte, et de la conquête du Perou* ex hispanico edit. *Antuerp.* an. 1567. in gallicum sermonem translatam edit. *Amstelod.* an. 1700., et *Paris.* 1706., Ignatium de Arbiato soc. I. *hist. de la provinc. del Perù*. Prodiit an. 1748. Matriti accuratissima « relacion historica del viage a la America meridional, hecho de orden de s. Mag. para medir algunos grados de meridiano terrestre, y venir por ellos en conocimiento de la verdadera figura, y magnitud de la tierra, con otras varias observaciones astronomicas, y phisicas por don Iorge Iuan, comendador de Aliago, en el orden de s. Iuan, socio correspondiente de la real academia de las ciencias de Paris, y don Antonio de Ulloa, de la real sociedad de Londres ambos capitanes de fragata de la real armada ». Optandum tamen fuisset, ut qui de religiosis viris, qui aliquamdiu post introductam aliorum laboribus in Americam meridionalem veram religionem, eodem venerunt, et christianorum nomen latius extendere curarunt, tanta cum laude loquuti sunt, iidem eorum meminissent, qui primi omnium tam longis itineribus susceptis, docere barbaros, eosque ad Christum colendum inducere coeperunt. Est illud opus in partes duas tributum, quarum utraque in totidem tomos dividitur.

(1) Frezier *rélation du voyage de la mer du sud aux côtes du Chile, du Perou, et du Brésil fait pendant les années* 1712., 1713., 1714. *pag.* 395. *seqq. edit. Amstelod.* an. 1717., ecclesias, monasteria, coetusque religiosorum ordinum, moresque christianorum, qui in peruano regno, Limaeque praecipue sunt, describit. Sed is auctor paullo est iniquior ordinibus regularium. De origine, et progressu religiosorum ordinum in eadem regione cognoscere lector poterit ex annalibus, historiisque dominicanorum, franciscanorum, augustinianorum, carmelitarum, mercenariorum, minorum, et iesuitarum.

(2) In regno brasiliensi, quod obtinent lusitani, metropolis ecclesiastica est *Bahia de todos los santos*. Episcopi quoque aliis urbibus praesunt, quos quarto huiusce operis libro enumerabimus. Florent quoque in Brasilia religiosi ordines dominicanorum, franciscanorum, iesuitarum, carmelitarum etc. Vide Iohannis Lerii navigationem *in Brasiliam an.* 1555. *seq.* gallice descriptam, editamque Rupellae an. 1578., et latine Genev. an. 1586., Antonii el san Roman *hist. gener. de la India oriental, los descubrimentos, y conquistas que han hecho las armas de Portugal en le Brasil, y en otras partes ..., y de la dilatacion del s. evangelio por a quellas grandes provincias desde sus principios hasta el an.* 1557. *edit. Valisol.* an. 1603., Simonis de Vasconcellos *chronic. soc. Iesu in provincia Brasiliae* lusitanice scriptam, editamque *Ulysipone an.* 1663.

(3) *De terra firma, sive novo regno granatensi* consule Melendezium *tesor. verd. etc. lib.* 1. *cap.* 11. *pag.* 5. *seqq. tom.* 1. *edit. Rom. an.* 1681. De eadem aliisque regionibus Americae meridionalis agemus, ubi de episcopatibus *lib.* 4. *huiusce operis* disseremus.

(4) Iosephus Peralta ord. praed. episcopus di *Buenosayres* vir gravis, et societati Iesu in primis addictus, epistola, quam anno 1743. die 8. ianuar. ad Philippum V. Hispaniarum regem catholicum scripsit, quamque rex ipse suo decreto lato die 28. decembris an. 1743. laudat pag. 32. edit., ut fertur, neapolit. an. 1744. sic habet pag. 54. « Dalle città di *santa Fede* passai a visitare le popolazioni, o riduzioni delle missioni, che stanno sotto la cura de' padri della compagnia di Gesù, e si distendono per cento leghe, il cui viaggio è scabrosissimo ... sono queste popolazioni in numero di trenta, delle quali diciassette appartengono a questa diocesi di Buenosayres, e tredici a quelle del Paraguay. Dopo aver visitate tutte le diciassette di mia giurisdizione, passai ad amministrare la cresima in alcune di quelle del Paraguay ... Esporrò qui quel tanto, che io ho veduto co' miei occhi, e toccato per così dire con mano, con tanto mio gusto, e spiritual consolazione .... vedendo una sì gran moltitudine di pecorelle, che quantunque collocate in luoghi diversi, e fra loro così distanti, pure con tanta ubbidienza pendono in tutto dalla voce del pastore, come se stessero tutte in un solo ovile .... Ringrazio del continuo nostro Signore per le copiose benedizioni, che sparge sopra que' popoli per mezzo di quei santi religiosi, e uomini apostolici della compagnia di Gesù, i quali del continuo si occupano in *istruirli, e sempre più assodarli nella fede cattolica*, e lo renderli sempre più abili al servizio di vostra maestà, con una lealtà tanto impegnata, e fervida, quasi l'assu-

hispaniarum catholico paret. At iesuitae in provincia triginta civitatibus, quae sunt regi stipendiariae, imperant, earumque non ecclesiasticam modo, sed civilem quoque rem publicam moderantur. Est autem in eas vagis, errantibusque hispanis aditus interdictus, propterea quod metuant, qui curam incolarum gerunt, ne animi novorum catholicorum, quorum sunt mores exacti ad pietatem, consuetudine hispanorum vitiari, pervertique possint (1).

« sero originalmente contratte da' loro maggiori ». Id vero quemadmodum fiet, posteaquam de pietate, et religionis cultu magnifice dixit, explicat hoc modo: « Nè questo zelo (de' padri) e vigilanza si ristringe soltanto alla cultura spirituale delle anime di quella gente, ma si allarga altresì, e si distende al temporale provvedimento dei loro corpi. Dato che hanno tutto il necessario ricapito per la fabbrica della chiesa, e per tutto ciò, che riguarda il culto divino, si portano unitamente con essi a riconoscere, e scegliere le migliori terre per fare la semente del grano, e del cotone, trovate le quali somministrano loro bovi, aratri, e la stessa semenza pel lavoro, con tal provvidenza, e carità verso tutti, che non può abbastanza spiegarsi. Per i fanciulli, e fanciulle orfane si fa una particolar semente a parte, il cui raccolto si consegna ad un maggiordomo, che tien la nota di tutti, e a cui carico sta il provvedere ciascun di essi di giorno in giorno. Un'altra particolar semente si fa per tutte le vedove, ma in vicinanza della popolazione, acciò essendo donne deboli, e non poche di esse o infermiccie, o inoltrate negli anni, non siano costrette, per far la raccolta, ad andare lontano, e stancarsi: tenendole occupate nel rimanente dell'anno, con tutte le altre del loro sesso in filare il cotone, che poi tessuto dagl'indiani delle stesse popolazioni, serve loro per il vestiario, colla qual provvidenza vanno tutti vestiti con tutta proprietà, e pulizia ». Hinc concludere forsitan quisquam posset, nihil eos indos proprii habere, cum his non cibus modo, ut post addit Peralta, sed etiam vestitus cura patrum societatis distribuatur. Sed ex regio decreto cur ita se res habeat, intelligitur. *Pag. enim* 31. *puncto* IV. « Intorno a questo capo (*se gl'indiani abbiano dominio particolare su i loro beni, e se un tal dominio, o l'amministrazione di detti beni corra a conto dei padri*) costa dalle informazioni trasmesse, dalle conferenze tenute, e da altri documenti concernenti in questo affare, come stante l'incapacità, e desidia di questi indiani nell'amministrazione, e maneggio di beni, si assegna a ciascuno una porzione di terreno da lavorare, a fine che col raccolto di quella mantener possa la sua famiglia, e che il rimanente delle semente della comunità di grani, di radici commestibili, e il cotone si somministra in ogni popolazione, e sa in mano di altri indiani colla direzione de' missionari ..... Sotto gravi pene hanno que' missionarii dal loro generale di non prevalersi di cosa alcuna per se spettante agl'indiani, nè per via di limosina, nè per via d'imprestito, nè per qualunque altro titolo: fino a darne conto al provinciale ». Addit Peralta p. 58. « Questo è l'unico frutto (o piuttosto *erba del Paraguai*), che si traffica in queste provincie, e in quelle del Perù, reca loro qualche sollievo, e col cui guadagno si abilitano a pagare il dovuto vassallaggio a vostra maestà, consistente in una somma di 9440. pezze alla sua cassa. Il di più di un tal guadagno tutto s'impiega in servizio di Dio, e di vostra maestà. Una parte vien consegnata al culto divino nello splendore delle chiese, e delle feste etc. . . un'altra parte si conserva ad altro uso niente meno utile, e necessario, ed è questo. Oltre i missionarii, e altri ministri evangelici ... conviene averne sempre alcuni altri di riserva, già ben introdotti, e ammaestrati nella lingua di quei naturali da sostituirsi subito a quei, che muoiono ..... Un'altra porzione di detto denaro serve a comprar cavalli, e armi, e a rivestir soldati, che si tengono in piedi al servizio di vostra maestà per qualunque spedizione venga loro commessa ... Può contare la maestà vostra in tutte quelle popolazioni dodici in quattordici mila uomini abili, e pronti a prendere le armi per qualunque impresa di suo servizio, come fecero di fatto negli anni scorsi nel Paraguay, ove diedero ammirabili prove del loro valore, della loro fedeltà, del loro attacco per la sua real persona ... E di presente ducento di essi s'impiegano nel lavoro della fortezza di Montevideo, spediti colà a petizione del governatore di quella piazza sotto la condotta, e direzione di due religiosi della compagnia di Gesù, che al tempo stesso ne coltivan lo spirito colla pietà ».

(1) Philippus V. rex catholicus Hispaniarum eodem decreto p. 7. sic habet: « Quanto al mettere nelle dette provincie governatori spagnoli, mi espose lo stesso don Martino de Barua i gran sconcerti, che da una tal novità potrebbero temersi attesa la indole assai volubile degl'indiani, e l'esser essi stati governati da' padri della compagnia senza mai dipender da altri, che da' provinciali della medesima, e dai missionarii, che in sostanza sono i parochi. Ond'è, che per qualunque variazione di governo o gl'indiani medesimi per se stessi prenderebbero motivo di sbandarsi, e rifuggirsene alle montagne, o non mancherebbe chi li mettesse su, e facesse loro animo ad imprendere una tal fuga .... Mi significò altresì, che potrebbe prendersi il regolamento,

In Californiam, quam alii insulam, alii peninsulam esse putant (est autem sententia eorum, quorum secundo loco memini-

,, quando si stimasse conveniente, di metter nelle sette popolazioni più vicine a quella città ... un governatore per la immediato ricorso in caso di bisogno, agli spagnuoli di quella provincia, quantunque lo stimasse cosa difficile poter spuntarsi; aggiungendo lo stesso don Martino de Barua, che in tal caso non si avrebbe chi chiedesse quel governo, essendovi da temere principalmente dalle massime de' missionarii, i quali insin dalla prima fondazione di detta popolazioni, hanno avuto la mira di piantarle lontane dagli spagnuoli, per così dire inabilitarle ad avere con essi alcun commercio. Al che doveano aggiungersi i rigorosi precetti e proibizioni, che intorno a ciò loro vengono fatte, come chiaramente appariva nella popolazione di s. Ignazio Guaso situata lungo le sia, e tutta all'intorno circondate di forte siepi con le sua porte: mentre essendo in necessità i spagnuoli nel loro passaggi di entrare per detta porta, a niun di essi era permesso d'inoltrarsi dentro le popolazione, ma non soltanto ad alcuno, che ne avea la licenza dai missionario ». *Pag.* 21. « Ragguagliarono (don Emmanuele Martinez Carvaial, e don Michele de Villanova) il consiglio di essersi trattato in quello stesso congresso del punto sertente intorno al non insegnarsi le lingua spagnuola agl'indiani, e non permetter loro di aver comunicazione cogli spagnuoli, cosa tanto contraria a ciò, che stava stabilito dalle leggi de' miei dominii delle Indie, e da cui necessariamente ne seguono pessime conseguenze, essendo questo un impedire il commercio cogli spagnuoli, un chiuder l'adito a quella mutua affezione, che nasce dal trattare insieme, e un voler mantenerli sempre separati dall'ordinario comun governo di quei regni. Alla quale accusa rispondesse la religione; esser verissimo, che non si consentiva agli spagnuoli vagabondi l'entrare in quelle popolazioni, perchè la sperienza ha fatto toccare con mano questo essere stato l'unico mezzo, per cui si sono tenute sempre lontane da quelle le incontinenze, i furti, gli ammazzamenti, l'idolatria, che se una qualche volta vi era entrato qualche spagnuolo, vi si erano portati per rubar loro fino le mogli. Del rimanente quanto all'assoluta proibizione agl'indiani di trattare cogli spagnuoli, convincersi questa coi fatti stessi per falsa; conciosiachè si avea del continuo gran numero di questi indiani impiegati per mesi, e mesi o nella guerra, o nel lavoro delle fortificazioni, o in altre incombenze, che frequentemente loro vengono imposte dai governatori del Paraguay, e di Buenosayres, dal che ne segue una precisa frequente comunicazione dei medesimi cogli spagnuoli fuori delle loro case. E siccome quelli, i quali escono ad accudire alle dette faccende, non sono sempre gl'istessi, ma si mutano, quindi è, che tutti gl'indiani, capaci di essere impiegati nelle accennate cose, tutti hanno avuti, e possono avere comunicazione cogli spagnuoli, e trattare liberamente con essi, senza contravvenire all'ordine del missionario, che unicamente ha mira a mantenerli innocenti ,,. *Punct.* VI. quo quaeritur, *se fabbrichino armi, polvere, o altre munizioni pag.* 58. sic statuit rex catholicus: « Attesi tutti questi motivi, ho determinato, che in niuna delle parti comprese in questo punto, si faccia novità alcuna diversamente da quello, che al presente si pratica, ma che si prosegnisca bene, e si continui, come si è costumato finora sì nel maneggio delle armi, e militari esercizi, come nel lavoro di quelle, e delle munizioni di sopra accennate, e a fine di prevenire ogni inconveniente, che da ciò nascer potrebbe, col dispaccio di oggi spedito a' padri della compagnia, si dà ordine al provinciale, che nelle sue visite consulti co' missionarii, e vede qual provvedimento potrebbe prendersi in caso mai, che la disgrazia portasse di succedere una qualche sollevazione tra quegl'indiani, e notifichi al mio real consiglio delle indie il rimedio, che sarà giudicato più opportuno ». Sed longum est omnia referre, quae eodem decreto continentur. Itaque illud ipse lector, si lubet, consulet. Conferat praeterea Ludovicum Antonium Muratorium eo *tractatu, quem italico sermone edidit Venetiis an.* 1743. inscripsitque ,, il cristianesimo felice nelle missioni de' padri della compagnia di Gesù nel Paraguai ,,. Quamquam is auctor nonnulla enunciaverit secus atque decretum Philippi regis postulet. Eius rei causa fuerunt monumenta, quibus est usus, quod ei scilicet non suppeterent accuratiora. In extremo Muratorii tractatu extant epistolae duae Caietani Cattanei mutinensis soc. Iesu, scriptae ad Iosephum fratrem de suo in Americam meridionalem itinere. Consule praeterea Petrum Pelprat *relat. mission. soc. Iesu in insulis, et continente Americae meridion. edit. Paris. an.*1655., Ludovicum Feuilleum minimum *observat. edit. paris. an.* 1614., Antonium Ruizium de Montoya soc. I. *hist. de missa sub iugum Christi Paraquaria etc. edit. Matrit. an.* 1693., Nicolaum de Theco *hist. provinc. Paraquar. soc. I. edit. leodiensis an.* 1673., lettres edifiantes *tom.* XIII. *p.* 23., *tom.* XI. *p.* 390. *seq.*, *tom.* XII. *pag.* 1. *seq.*, *tom.* XIII, *p.* 227. *seq.*, 240. *seq.*, 254. *seq.*, *tom.* XIV. *p.*197. *seq.*, *tom.* XV. *p.* 356. *seq.*, diarium trevoltinorum *an.* 1716. *p.* 1486., *et an.*1728. *p* 892. *seq.* De ortu progressuque religionis in ceteris provinciis Americae meridionalis ex historicis Muratorio, Petro Pelepráto, Melendesio, Iohanne de Aticenza *epistol. de mission. peruvianis*, Gonzalesio de Illescas *hist. pontific. y catolica tom.* II. *p.* 532. *seq. edit.an.* 1613., Didaco Torres Bollusio soc. I. *relat. hist. rer. apud Indos in prov. peruana a patribus soc. Iesu gestar. edit. Rom. an.* 1603, Alfonso de Ovalle soc. I. *relat. de regno Chili etc. edit. Rom. an.* 1646., Davilleo *ibid. p.* 205., Philippo de Laguna soc. I. *tom.* XII. *des le-*

mus ad veritatem propensior), quaeque ad occidentalem Americae septemtrionalis partem pertinet, et ex qua haud longissime *Iezzo* regio distat, inlatum evangelium a (1) carmelitis, iesuitis, aliisque est, quorum itinera, labores, atque pericula viri doctissimi descripserunt.

CAPUT XXVIII.

DE ORTU, ET PROGRESSU, ET ADVERSIS REBUS RELIGIONIS CATHOLICAE IN IAPONIA, VICINISQUE INSULIS.

Regioni *Iezzo*, de qua supra demonstratum fuit, quaeque non ita pridem detecta est, aut vicinam, aut a septemtrionibus coniunctam esse Iaponiam scriptores geographi animadverterunt. Cum in hanc lusitani aliquot mercatores anno circiter 1540. delati tempestate fuissent, inque Angerum quemdam, qui tranquillitatem, securitatemque animi a bonziis (erant hi sacerdotes iaponiorum) frustra quaesierat, incidissent, ei auctores fuerunt, ut navem conscenderet, secumque Malacam navigare vellet. Versari namque ibi Franciscum Xaverium, hominem incredibili doctrina, atque integritate vitae, cuius insignis in sedandis perturbationibus animi facultas esset. Confidere autem se fore, ut si quod ipsi consilium darent, sequi constituisset, ei tranquillitas adesset, quae afferret cum constantiam, tum perpetuam securitatem. Ille etsi initio aegre ferebat, propterea quod suos relinquere, tamque longae navigationi se se committere, grave, atque arduum esse arbitraretur; tamen cum civem nescio quem suum interfecisset, quaesitusque ab eius propinquis ad necem esset, quod ante facere sponte noluerat, necessitate demum coactus fecit, atque in

tres edifiantes p.28. 33., ac reliquis, quos supra nominavi cognoscere lector poterit. Urbanus Cerrius p. 154. „ Nel „ 16. il re di Spagna mandò (in California) tre navi „ con nomini periti, e con essi tre sacerdoti carmelita- „ ni, che battezzarono molte di quelle genti. Al presen- „ te non si sa, che vi siano operai. Solo del 1636. fu „ incaricato al nunzio di Spagna di oprare con sua mae- „ stà, che si destinasse più numerosa missione di car- „ melitani, e di agostiniani, o d'altri religiosi ... Idem pag. 139. seqq. agit de statu religionis in America meridionali, ut in regionibus peruana, guyana, brasilia, Rio Gennero, Paraquaria, Chile, novi regni granatensis, terrae firmae, Venezuolae, et p. 151. seq. de religionis eiusdem statu in septemtrionali America, ut in regionibus novae Franciae, Virginiae, Avalonae, Marilandiae, novi Mexici, Mexici etc.

(1) De California confer diarium trevoltinorum an. 1714. p. 1238, an. 1705. p. 744. lettres edifiantes, tom. v. acta erudit. lips. an. 1696. p. 262. seq. De missis in Californiam ministris, deque fructu, quem retulerunt, consule les lettres edifiantes tom. v. ... praefat., et p. 2.3, De carmelitis loquitur Cerrius ibid. p. 154.

navim perfugit lusitanorum. *Alvaresius* mercator, ubi ad se illum accedere, instareque, ut Malacam transduceretur, vidit, veritus, ne si eius postulata facere distulisset, ab sententia iaponius deterreretur; quoniam ipse multis magnisque rebus distinebatur, quo minus inde solvere, et proficisci ad Xaverium posset, *Angero* persuasit, ut in alium, nescio quem, Iaponiae portum devehi curaret, ubi *Ferdinandus Alvaresius* consistebat, quem intellexerat brevi esse Malacam petiturum. Ei praeterea litteras, quas deferret ad *Ferdinandum*, dedit, quibus rem, ut acta esset, et quamobrem ei iaponium commendaret, significabat. In portum ut pervenit *Angerus*, non *Ferdinandum*, nam is inde, opportunum nactus ad navigandum tempus, abierat, sed *Georgium Alvaresium* Xaverii amicum offendit. Huic litteras reddidit. Is uti quis tandem sibi, et quam ob caussam commendaretur cognovit, ratus se Francisco rem maxime gratam facturum, *Angerum* ad navem ascendere iubet, et quam cito potest, solvit, atque Malacam proficiscitur. Ubi portum tenuit, quaerit de Francisco, atque paucis ante diebus iter eum ad Moluccas insulas instituisse intelligit. Passus id quidem acerbissime *Angerus* fuit, ut qui summo visendi sanctissimi viri desiderio flagraret; sed cum nemo inveniretur, qui diceret, quamdiu manere Franciscus in Moluccis vellet, consilium in Iaponiam revertendi cepit.

Ad sinensium regionem tempestate iactatus cum attigisset, in Alvaresium Vaseum incidit, qui iter Malacam parabat. Is Alvaresius, quod angi magno moerore iaponium perspexisset, hortatus hominem est, ut inde secum abire vellet. Franciscum enim Xaverium e Moluccis Malacam ante rediisse, quam ipse Sinas appelleret. Angerus, qui rebus suis diffideret, prospiceretque fore, ut si in patriam revertisset, extremo supplicio afficeretur, voluntati amici parendum potius, quam in Iaponiam redeundum existimavit. Re ita, ut cogitarat, perfecta, cum primum alloqui Xaverium, ab eoque doceri potuit, quid facto necesse esset, ut tranquillitate animi frueretur, gavisus vehementer est, quod experiundo multo esse virum sanctiorem, et maiora sibi eius opera polliceri posse, quam ab aliis acceperat, cognovisset. Igitur ubi (1)

(1) Vide epist. s. Francisci Xaver. *ad socios in Europam apud Maffeium, select. epist. ex India p.* 3. *seqq. edit. venet. an.*1588.

de Trinitate, de Christo, de baptismo, ceterisque decretis, atque mysteriis christianae religionis intellexit, falsa iaponiorum numina negligere, et sacris christianorum imbui decrevit. Eius rei quum Xaverium fecisset certiorem, Goam est missus, atque recte est doctrina, disciplinaque nostra instructus, ab Iohanne Alburquerquio goano antistite baptismi initiatus sacramento, et Paulus a Sanctafide appellatus fuit. Ex eo, aliisque deinde quum Franciscus esset percuntatus, ecquid sperare fructus, bonique ab iaponiis posset is, qui ad eos adire, nunciareque ipsis evangelium constituisset, sic reperit: magna esse (1) iaponios comitate, atque ita comparatos, ut facile doceri se sinerent; disputare autem eos libenter de religione. Manasse praeterea apud ipsos iam inde ab aliquo tempore famam, quae ferret, venturos aliquos, qui longe meliorem doctrinam in Iaponiam, vicinasque insulas importarent. Quare si quis ad ipsos introducendi, propagandique evangelii caussa contendisset, hunc propter oraculum, quod circumferretur, et docilitatem gentis, laturum magnum itinerum, et laborum fructum. His auditis, incensus eius rei perficiundae cupiditate, Franciscus ad Ignatium Loyolam, institutorem societatis Iesu scripsit, eique significavit esse sibi in animo iaponicas insulas petere. Confidere namque se fore, ut iaponii pertinacia desisterent, christianamque religionem amplecterentur. Ubi elatum in populum est, iter a Francisco in Iaponiam parari (ita ut fit, ubi quis boni quidquam aggreditur, ut inveniantur, qui hostis generis humani artibus circumventi, deterrere hominem a suscepto consilio conentur), fuerunt qui illi pericula, in quae sese coniiciebat, exponerent, obsecrarentque etiam atque etiam, ut ne commodis indorum, quos instituere soleret, de quibus scilicet commodis dubitare non posset, neglectis, alio res incertas quaesitum proficisceretur. Horum oratione intellecta, Franciscus respondit, esse illis se magnopere devinctum, qui suae salutis caussa tanta sollicitudine afficerentur. Quod de indorum utilitatibus dicerent, scirent eas sibi, etiam absenti, curae futuras. Scriptis deinceps ad Ignatium (2), et Rodriquesium litteris (3), quibus eos de itinere brevi instituendo

(1) Vide s. Francisci *epist. ad sanctum Ignatium* apud auctorem *hist. eccl. du Iapon* p. 61., et eumdem historicum *p. ead. seq. edit. an.* 1689. *tom.* 1.

(2) Loc. cit.

(3) Apud eumdem ibid.

certiores fecit, navim conscendit, declinatisque periculis, quae aliquando subierat, tandem in Iaponiam pervenit (1), hospitioque a Pauli (quem supra demonstravimus fuisse ante baptismum Angerum appellatum) propinquis exceptus, docere christianam religionem iaponios coepit. Nunciatum brevi post tempore saxumensium regi fuit (nam is haud longe aberat) cum europaeis Angerum in insulam venisse, qui novum quoddam doctrinae, disciplinaeque genus profiterentur. Ille, quod in exquirendo curiosus esset, Paulum ad se vocat. Quaerit ex eo quid apud malacenses viderit singulare, quamque illi probarent de religione sententiam. Paulus posteaquam de rebus, quas Malacae, Goaeque conspexerat, narravit, tum adductum se ad Xaverium et doctum, et magna virtute hominem fuisse dixit, a quo unum verum Deum colere didicisset. Hunc autem, cuius ipse verbis non modo institutus, confirmatusque in fide, sed etiam placidam animi consequutus fuerat, quietamque constantiam, secum in insulam, una cum sociis aliquot tradendae veritatis caussa, venisse. His auditis, rex Paulum dimittit, eique imperat, ut ad se Franciscum adducat; velle namque sese de pietate, cultuque religionis cum eo agere. Ille regi obsequutus, suum hospitem convenit, hortatusque est, ut in colloquium venire invitatus ne gravaretur. Nihil Xaverio accidere gratius poterat, qui plane sciret, principe ad christiana sacra perducto, perfacile esse reliquos, qui ei parerent, ad eius exemplum imitandum impellere. Ergo missis rebus ceteris, si quibus forte distentus erat, ad regem contendit, ususque interprete Paulo, ei, atque reginae, ceterisque qui aderant, exponi, quid credere quemque oporteret, et cuiusmodi praemia suis cultoribus christiana religio, quae sola vera esset, polliceretur. Rex, qui magno silentio audierat, vereri se dixit, ne, si vera esset religio, mali daemones impedirent, quo minus in Iaponia propagaretur. Se tamen, quod Franciscus peteret, facturum. Igitur ei per sese licere, ut palam quae de Trinitate, de Christo, de mysteriis de-

(1) Die xv. augusti an. 1549. vide *hist. de l'église du Japon par monsieur l'abbé de T..... lib.* I. *pag.* 72. *seqq. t.* I. *edit. Paris. an.* 1689. Cerrius *ibid. p.* 118. „ Il Giappone, *inquit*, è formato di tre grandi isole, e si divide „ in 66. regni, dove fu dal 1549. da s. Francesco Saverio, „ e di poi dal beato Pietro Battista martire portata la „ fede cattolica, che in brevissimo tempo vi fece grandissimi progressi, e particolarmente nella città di Nangasachi, qual è il porto maggior traffico. Arrivarono „ i cristiani nel Giappone al numero di 60000. essendovi stati fatti vescovi, e destinati molti altri dalla congregazione „.

nique ceteris sentiret, in provinciis, quae in suam ditionem ceciderant, praedicaret. Cum Xaverius omnia sibi initio cedere secunda videret, domum se recipit, operamque addiscendae iaponicae linguae diligentem navat (1), atque haud longe post in concione de fabulis primum, quibus iaponii delectarentur, copiose agit, iisque reprobatis, quae sit vera de divinitate doctrina, explicat, atque eos tandem, qui praesto erant, pluribus verbis hortatur, sibi ipsis ut caveant, ne se suosque perpetuo eant perditum. Hac oratione multis, ut superstitionem abiicerent, permotis, quod Franciscus animadverteret, vix ullos, invitis bonziis, ab sese fieri progressus posse, consilium eorum principem adeundi cepit. *Ningitus* (nam hoc ei principi cognomen erat) etsi quae dicta de doctrina Christi fuerant, negligenda non esse arbitrabatur, tamen ubi audivit, abstinendum christiano ab omni genere vitiorum esse, cavendumque ne quid turpiter, improbeque non solum agat, sed ne cogitet quidem, manendum in errore, ac superstitione potius, quam voluptatem, cui maxime indulgeret, deserendam putavit. Sed eorum, qui in colloquio adfuerant, duo, Francisci sermone compulsi, salutem animi rebus omnibus anteposuerunt; quamobrem baptizati sunt, auctoresque aliis quibusdam fuerunt, ut suum exemplum imitarent (2). Bonzii, qui augeri in dies numerum christianorum, seque ab iaponiis deseri viderunt, dandam operam existimarunt, ne maius ordo, in quem ipsi cooptati fuissent, detrimentum acciperet. Itaque multis verbis populum, ne peregrinis illis auscultaret, hortati, regem aggrediuntur, compelluntque, ut ne deinceps Francisco, ac sociis pro-

(1) Quod in romano breviario ad d. III. decembris legitur: „ Eo (nempe in Indiam) appulsus, illico variarum gentium difficillimis, et variis linguis divinitus „ instructus apparuit „ ; sic est intelligendum, adiumento illi Deum fuisse, ut citius quam alii possint, linguas addisceret. Ex eius enim litteris constat, elaborasse illum vehementer, ut easdem sibi compararet. Epistolium, quam ad socios Goam misit, sic habet apud Maffeium *ibid. o.* 10. „ Recta Cangoximam, quae Pauli nostri patria est, invito daemone (perducti sumus). Ibi „ cum a Pauli cognatis, tum a reliquis oppidanis amicissime excepti, dies ipsos quadraginta iaponicae linguae elementis haud exiguo cum labore posuimus, „ iamque decalogi praecepta, Deo favente, promulgare „ animus aggressi, quae Paulus noster et cetera christianae fidei capita in patrium sermonem convertit, ac „ nos quamprimum typis mandare decrevimus, quo „ Christi notitia facilius latiusque fundatur „. At apud Tursellinum *lib.* III. *epistol. s. Francisci pag.* 105. *edit.* an. 1596. ad socios Xaverius scribens: „ Nos iaponice si „ sciremus iamdudum hanc vastitatem non sine magno „ animorum fructu coluissemus ... Faxit Deus, ut ad divinarum explicationem rerum iaponicam linguam „ condiscamus quam primum, tum demum aliquam rei „ christianae navabimus operam. Nam nunc quidem inter eos tamquam mutae quaedam statuae versamur. „ Multa enim illi de nobis et dicunt, et agitant, ad quae „ nos scilicet obmutescimus patrii ipsorum sermonis „ ignari. In praesentia in linguae huius percipiendae elementis repuerascimus „.

(2) Vide *hist. de l'églis. du Iapon. ibid. p.* 75. *seq.*

pagandae religionis, quam in Iaponiam intulissent, faceret potestatem. Aegerrime vir sanctus ferebat deripi sibi opportunitatem, quam nactus initio fuisset, incolas Christo servatori conciliandi; ac, ne praetermisisse quidpiam videretur, quod animum regis mollire aliquantum posset, ad eum se confert, gratiasque principio agit, quod se tot beneficiis auxisset, tum maiorem in modum obsecrat, ne iis adhibeat fidem, qui se, ceterosque christianos calumniarentur. Nihil enim ab se sociisqne actum unquam fuisse, quod non utilitati, atque emolumento esset reipublicae iaponiorum. His, aliisque verbis usus, cum persistere in sententia regem animadvertisset, inde excedere decrevit, novosque christianos Pauli a Sanctafide curae commisit, pollicitusque est fore, ut tum denique reverteretur, cum rex in nostros aequiore animo fuisset. *Firandum* cum peteret, propterea quod speraret, sibi eius civitatis regem amicum futurum, in ipso itinere nonnullis, ut Christum colerent, persuasit. In eo oppido cum plurimos sacris nostrae religionis imbuisset, *Meacum*, quae urbs totius imperii metropolis est (qnamvis enim plures sint in Iaponia reges, tamen est imperatoris loco unus, quem *Dayri* vocant) (1), proficiscitur. Putarat enim, si religionem in urbem, quae caput reliquarum esset, invexisset, eam in ceteras quoque importare facile futurum. Namque principes viros, atque optimates provinciarum norat maximo numero in metropoli agere solere, quibus captis, nihil negotii esse iudicabat, eos etiam ad Christum pertrahere, qui ipsorum auctoritate ducerentur. Atque Amanguchium, qua iter *Meacum* erat, primum advenit; in quo quidem Amanguchio oppido rex Nangati degebat, qui ubi a suis accepit, virum ex Europa doctum, singularique virtute in civitate versari, eum ad se accivit, percuntatusque quid de religione sentiret, tandem ut se praesente cum bonziis disputaret, iussit. Cum, tacente rege, nemo, quae cogitabat, eloqui auderet, inde Franciscus, quin ullum orationis fructum tulisset, discessit; ratus satius esse cum plebe agere, atque experiri, ullus ne in regno delectus a Deo esset, qui evangelio assentiretur. Sed quoniam ne id quidem ex sententia cedere videbat (nam ita erant in superstitione obfirmati nangatenses, ut quaecumque de Christo audissent, contemnenda arbitrarentur),

(1) *Ibid. p. 83. seq.*

institntum iter maturavit, multisque laboribus perfunctus *Meacum* venit, et cives dogmata Christi docere coepit. Sed cum (1) imperatorem minus valere auctoritate, quam ipse putarat, intellexisset, Firandum redire constituit. Igitur ingressus in navim quam celerrime potest, Amanguchium revertitur. Interea illi a prorege Indiarum, et goano antistite litterae, quas ad regem deferret, redduntur. Franciscus, qui eas epistolas iaponiis utiles futuras prospiciebat, petiit ut sibi ad regem accedere liceret. Ea re impetrata, quod sibi erat mandatum, fecit. His acceptis litteris, rex, qui sibi magnopere commendari hominem videret, cui tantus honos a nostris propter doctrinam, atque sanctitatem morum adhiberetur; ut ostenderet, cam sibi gratam, et usui Francisco fuisse commendationem, multis ipsum verbis collaudavit, ac tandem dimisit, promittens diligenter se, quae peteret, curaturum. Post cum magnum eidem auri, argentique pondus dono misisset, reiectumque ab eo fuisse accepisset, quid hoc rei est? inquit. An hic europaeorum *bonzius* aurum contemnit, cuius cupiditate nostri tantopere teneantur? Miratus igitur Francisci virtutem, eum ad se rursum vocat. Quaerit ex ipso, ecquid postulet? Cum nihil aliud ab eo desiderari audisset, quam ut sibi palam omnibus evangelium explicare fas esset, non modo quod petierat impetravit, sed etiam cautum ab rege esse intellexit, ut nequis ipsi, sociisque resistere, molestusque esse auderet. Id ubi divulgatum est, magnus ad Francisci aedes concursus est factus iaponiorum. Bonzii, qui graviter ferebant, communi consilio agunt, ut quibus possint modis impediant, quo minus cives christianam religionem amplectantur. Igitur Xaverium, sociosque accusare apud plebem, principesque viros, ut eos contumelia insectarentur, incendere non dubitabant. Contra optimi viri aequo animo iniurias perferebant. Qua re permoti multi iaponiorum, nostris mysteriis initiabantur. Plena erat civitas christianorum, cum Franciscus litteras ad iesuitas (2) europaeos dedit, quibus eos rerum omnium certiores fecit, quas pro religione Amanguchii gessisset. Interim bonzii aggredi saepe hominem audebant, atque argumentis propositis, quae nihil solidi continerent, ita eius responsis implicabantur, ut ne mutire quidem valerent. Quamobrem cum deterrere suos a do-

(1) *Ibid. p.* 87. *seq.*

(2) *Hist. de l'église du Iapon lib.* 1. *p.* 103. *seq.*

ctrina, atque disciplina nostra eniterentur, tum maxime efficiebant, ut altiores christiana religio in civitate radices ageret.

Amanguchiensi ecclesia (1) constituta, confirmatisque in fide animis novorum christianorum, ad bungiorum regnum abire Franciscus decrevit. Eo ut pervenit, incidit iu aliquot lusitanos, qui ei auctores fuerunt, ut magno apparatu, specieque quadam triumphi ad regem adiret. Ille etsi initio restitit, tamen eorum precibus victus, faciundum quod poscerent iudicavit. Cum exceptus ab rege incredibili comitate, et a principibus viris civitatis multis magnisque honoribus affectus esset, ut eis gratiam rependeret, de vera doctrina cum ipsis egit, eosque est vehementer hortatus, ut, si qua suae salutis cura tenerentur, Christo se dederent. Hunc namque, ut perpetuo essent felices, daturum. Aderat *Faxiondonus* bonzius, vir summa impudentia, et temeritate, qui cum regem Francisci oratione convictum, convertere sese ad fratrem, minusque honorifice de bonziorum doctrina loqui audisset, ne arbitrare, inquit, tuum esse, o rex, iudicium de religione ferre. Bonziorum hoc munus est proprium. Tibi si quid dubium, minusque perspicuum videtur, hoc ex nobis quaerere ne gravere. Nostrum enim est nemo, qui tibi interroganti satisfacere facile non possit. Rex etsi moleste tulit, tamen simulato esse opus putavit, ne quid faceret, quod regia maiestate indignum videretur. Interim Franciscum iuvitat ad prandium secum ut veniat. Post scorta ex aedibus regiis pelli iubet, vitamque ducere christianam aggreditur. Animadverterat Franciscus ab iaponiis pauperes despicatui haberi, propterea quod bonzii, qui avidi pecuniae erant, regibus, populisque persuasissent, nihil opis esse ei generi hominum, praesidiique afferendum, quos dii versari in squallore, ac sordibus voluissent. Qua propter ex animo regis opinionem tam inveteratam, tamque penitus insitam evellere curavit. Re bene gesta, ad populum sese convertit. In plateis, viisque urbis quamobrem in Iaponiam venerit, exponit. Ne putarent salutem sempiternam assequi mortalium quemquam posse, qui nomen religioni christianae non dederit. Quae numina iaponii colerent, ea non solum ratione, potestateque vacare, sed etiam nulla esse in natura rerum. Hic magnam videre licuit animorum commotionem. Per-

(1) *Ibid. p. 109. seq. tom. eod.*

multi enim, quorum in numero bonzii quoque nonnulli erant, vi veritatis compulsi, ab eo summopere flagitant, ut eos cooptare in ordinem christianorum velit. At bonzii ceteri, qui suas opes existimationemque quotidie minui viderent, calumniari, circumvenire plebem, omnia denique agere, quae sancto viro, christianaeque reipublicae detrimento, atque exitio esse possent. Denique templa occludunt, sacrisque omnes interdicunt, quoad lusitanis in urbe consistere licuisset. His artibus coniurationem plebis faciunt. Viri, feminaeque hac, atque illac discurrunt, cumque bonzios neque pertinacia desistere, neque flecti velle viderent, impetum in lusitanos facere decernunt. Lusitani naves conscendunt, sublatisque anchoris, quod suis rebus metuerent, aliquot millia passuum ab eo loco progrediuntur. Sed quoniam aegre ferunt Xaverium tanto in periculo versari (namque is mori se malle dixerat, quam gregem suae curae commissum deserere), rursum ad portum appellere statuunt. Quod in animum induxerant, exsequuntur. Ad Franciscum, qui solus in tugurium sese abdiderat, veniunt. Orat navarchus, atque obtestatur hominem, sui, eorumque, quos ad Christum converterat, ut misereatur, atque ad navim profugiat. Ubi nihil ab se agi, et Franciscum in sententia manere, idque iam divino instinctu fieri cognovit, ipse quoque ibidem consistere, et fortunam, quaecumque accidat, experiri se velle dicit. Interim nunciatum est regi, bonzios populum concitasse, magnaque in pericula venisse societatem lusitanorum. Itaque duci militum imperat, ut ni populus pareat, vi, armisque ad tumultum sedandum utatur. Ea spe bonzii deiecti, ab rege petunt, ut sibi (1) rursum cum Xaverio congredi, ac de religione contendere liceret. Cum in conspectu regis, primorumque civitatis res gesta, magnoque cum sectae detrimento a bonziis certatum esset; illi invidia, furoreque incitati, discedunt, ac de nomine christianorum in Iaponia, quibus artibus possint, delendo cogitant. Franciscus quidem certe, qui haud paucos eorum, qui primas in regno partes obtinebant, perseverare nihilominus in errore, et volutari in coeno flagitiorum perspiciebat, Bungio, quam celerrime posset, egredi, atque ad suos contendere decrevit. Multa erant praeterea, quae hominem, ut inde excederet, hortarentur. In his christiani,

(1) *Hist. de l'église du Japon tom. 2. p. 149. seq.*

quos in India, ex qua in Iaponiam navigarat, reliquisset, sinenses quoque, quibus in Christi potestatem redactis, sperabat fore, ut una iaponii ad saniora consilia capienda induci possent, goenses denique ac malacenses europaei, qui illum, ut rediret, vehementer obtestarentur. Itaque confirmatis in fide bungiensibus christianis, eisque curae sociorum relictis, quorum fidem, singularemque virtutem cognitam, atque exploratam habebat, iter in Indiam parabat. Quo fere tempore nunciatum est, amanguchiorum rege, eiusque filio interfectis ab hoste, qui magnis copiis in regnum invaserat, esse bungiensis regis fratrem communi consilio regem nominatum. Iam vero Franciscus, ita ut supra demonstratum est, multis honoribus a bungiorum rege affectus fuerat. Itaque ubi cognovit, legatos venisse, qui significarent, fratri esse regis ab suis civibus amanguchiense regnum delatum, missosque proinde fuisse se, qui ei, cum quidem commodum videretur, itineris socii, atque duces essent : his rebus commotus, ad regem bungiorum adit, oratque, ut amanguchienses christianos, qui magnopere a bonziis vexarentur, fratri commendatos habere velit. Namque bungiensis bene erat in nostros homines animatus, multaque indicia exhibebat, quibus coniicere liceret, eum aliquando non solum amicum nostrum, sed christianum etiam (1) futurum. Eam ob rem rex idem fratrem alloquitur. Promittit amanguchiensis curaturum sese, ut ne qua christianis, qui in suis provinciis versarentur, a civibus iniuria fieret. Sed cum tempus instaret, quo portu solvendum, atque ex Bungio abeundum Francisco erat, regem iterum convenit, eique primum gratias, quas potest, maximas agit, quod se receperit, quod sibi praedicandi in regno evangelii potestatem fece-

(1) Iohannes Petrus Maffeius soc. Iesu *hist. Indiar.* lib. xv. p. 258. *edit.* an. 1589. « Xaverius ex Iapone Indiam, ex India retro Sinarum littora petiturus, primum christianos in digressu confirmat. Cosmum Turrianum, et Iohannem Fernandum amangutianae praefecit gregi. Ipse in Bungum, quo lusitanorum appulsam audierat navem, recta contendit. Rex erat Bungi tum adolescens, et caecis errorum tenebris involutus : attamen cognito quanta Xaverii esset virtus, quanta etiam apud lusitanos auctoritas (quorum ille, ut plerique eius tractus dynastae, commercium, ac societatem expetebat), advenienti patri sese valde humanum, et honorificum praebuit. Abeunti comitem e suis familiaribus cum epistola, et donis ad Indiae praetorem dedit. Idem ceteris e societate, qui Iaponem postea missi sunt, eamdem humanitatem, ac benevolentiam praestitit; proprium in suo regno domicilium adsignavit, aditum ad regum finitimorum familiaritatem, gratiamque litteris, ac nunciis munivit. Quin etiam in maximo rerum suarum discrimine, inter gravissimas bellorum, ac seditionum procellas, eorum saluti, et incolumitati, praecipua fide, curaque consuluit, ac duodetricesimo demum post Xaverii profectionem anno christiana sacra suscipiens, quae ad id usque tempus metu severioris disciplinae fuerat aversatus, de tanti patris nomine Franciscum appellari se voluit. Novissime vero ad Gregorium XIII. pont. max. legatos e regia stirpe venerationis, et obsequii nomine destinavit etc. ».

rit, quod liberum cuique esse statuerit amplecti christianam religionem; tum sperare se dixit, fore, ut rex ipse veritatem agnosceret, nostramque institutionem palam profiteretur. Hoc dum fecisset, sciret sibi sempiternae gloriae, ac beatitati futurum. His aliisque verbis in eam sententiam dictis, una cum iaponiis duobus, quos Romam mittere constituerat, iter goanum (1) aggreditur. Eo (2) ut pervenit, iesuitas aliquot deligit. Mandat, in Iaponiam ut se conferant, remque christianam in iis regnis administrent, dentque diligentem operam, ut numerus ipsorum, opesque augeantur. Eorum aliqui Amanguchium veniunt. Nonnulli deinceps in Bungium appellunt, facileque ab rege, qui bonziorum superstitionem, fraudesque perspectas habebat, obtinent extruendi templi christiano ritu, dilatandaeque religionis in omnibus regni oppidis facultatem. Igitur in amanguchiensi, bungiensique imperio principes viri atque matronae, bonziique nostris sacris initiati, coetus coacti, omnia demum ita constituta, ut tam brevi tempore nihil supra desiderari posse videretur. Hoc statu cum res nostrae in Iaponia essent, turbae coortae incolarum scelere fuerunt, atque rege amanguchiorum interfecto, parum abfuit, ut rex etiam bungiorum periret. Sed huius virtute coniurationis auctores capti, exquisitissimisque suppliciis cruciati, parem facinori poenam tulerunt. Neque vero suas ipse solum iniurias, sed mortem etiam ultus est fratris. Ecclesiae quamquam seditione populari plurimum incommodi accepissent, sedato nihilominus tumultu, respirare paullulum, maioresque spiritus sumere coeperunt. Interim res firandensium christianorum magis, magisque amplificabatur. Bonzii invidia incitati, propterea quod pati nullo modo possent, suum ordinem, qui tanto in honore ante fuisset, quotidie minui; timerentque, ne si qua coeperant, eadem ratione omnia nostris cederent secunda, ipsi contemtui haberentur, impetum in ecclesiam facere, experirique omnia statuerunt, modo res nostras in regno funditus eversas, atque excisas intuerentur. Id antequam facerent, nostros ad certamen provocarunt, eisque dixerunt, quod si ratione, veritateque doctrinae confiderent, cum ipsis palam de religionis rebus instituerent disputationem. Non recusavit Vilela iesuita. Periculum enim erat, ne iaponii, qui ad nostros perfugerant, si invita-

(1) An. 1751. *hist. de l'église du Iapon p.* 163. *seq.*

(2) *Hist. eiusd. auctor. lib.* III. *p.* 166. *seq.*

tus veritatem palam defendere noluisset, in superstitionem reciderent. Re bene gesta, Vilela magno populi plausu victor appellatus domum revertitur. Bonzii furore perciti ipsum contumeliis afficiunt, Christumque, quem ille deum praedicaret, maledictis insectantur. Deinde urbem circumcursant, et scelestis hominibus adiunctam, ac sibi, qui deos pie, sancteque colerent, auctoritatem ademtam queruntur. Orant plebem, sibi ut adiumento esse velit; id si fecerit, impiosque finibus regni exterminaverit, gratum diis, hominibusque facturam. Concitato igitur tumultu, noctu in coemeterium christianorum se primum conferunt, crucemque tollunt. Ubi nostri mane crucem deiectam viderunt, contra atque ratio aequanimitatis christianae posceret, irruunt in coenobium bonziorum, simulacra deorum e templis extrahunt, corumque partem exurunt, cetera in mare proiiciunt. Bonzii irati regem conveniunt. Petunt ut Vilelam expelli in exilium iubeat. Rex virum, ut abscedat, hortatur. Is continuo, regi obsequutus, in Bungium proficiscitur. Eodem fere tempore iaponius nescio quis, cum intellexisset sibi esse mulierem servam domi, quae christianam religionem profiteretur, eam ad se accivit, monuitque, ut simulacris iaponiorum cultum adhiberet: ni fecisset, sciret esse ei sine dubio pereundum. Illa (1), ut erat incredibili animi fortitudine, esse sibi mortem, respondit, vita plena miseriae cariorem. Namque si mortem religionis christianae caussa contemsisset, esse persuasum sibi, in caelo se non vitam modo, quae numquam tolli possit, sed regnum etiam sempiternum consequuturam. Herus vehementer perturbatus, expectavit, dum summo mane, ita ut consuerat, mulier in coemeterium oratum iret; utque iam ivisse cognovit, eodem accurrit, districtoque gladio, eam quae flexis genibus mortem opperiebatur, interfecit. Haec prima in Iaponia martyr fuit. Etsi in firandensi, bungiensi, aliisque regnis bonzii, de quibus alio loco diximus, insectari, exagitareque christianos, coniurationesque plebis in reges, quos nostris partibus studere intelligebant, facere solerent (2); tamen copiae ecclesiarum admirabilem in modum quotidie augebantur (3), novaeque in dies viris apostolicis rei bene gerendae dabantur opportunitates. Igitur

(1) *Hist. de l'église du Iapon lib.* III. *p.* 205.
(2) *Ibid. pag. ead. seq.*
(3) *Ibid. lib.* IV. *p.* 225. *seq.*, et epistolar. selectar. a Maffeio editar. *lib.* I. *p.* 11. *seq. edit. an.* 1588.

anno 1560. cum iesuitae Amanguchio, Firando, atque Facata oppidis cedere, seseque in Bungium recipere coacti essent, tum est intellectum, meacensium (1) esse aliquos, qui de Christi doctrina cognoscere averent. Erat Cosmus Turrianus collegio iesuitarum praefectus. Is Gasparem Vilelam, de quo supra demonstratum est, qui ad se ante dies aliquot venerat, ad eos misit, eidemque in mandatis dedit, ut ad coenobium bonziorum, quod haud longe Meaco aberat, proficisceretur; et si quos investigandae, cognoscendaeque veritatis cupidos reperisset, his decreta religionis, eamque partem christianae philosophiae, quae esset de moribus, explicaret. Vilela quod sibi fuerat imperatum fecit (2). Cum Dayzembum bonzium docuisset, neque tamen quidquam profecisset, propterea quod bonzius metueret, ne si principi sectae innotuisset peregrinis eum sacris favere, ipsius principis iussu interficeretur; Vilela Meacum contendit, multosque ad Christum convertit non civium modo, sed etiam bonziorum. Manaverat interea in Iapanam, ceterasque iaponicas insulas fama, quae ferret, viros egregia virtute, singularique doctrina ex Europa profectos

(1) Gaspar Vilela *epist. ad soc. Iesu Goam apud Maffeium ibid. lib. I. p.* 26.: « Anno superiore, *inquit*, ad vos fuse perscripsi res cum aliis huius provinciae locis, tum praesertim Firandi gestas, ubi annum sum commoratus, quo temporis spatio christiani 1000. facti, templaque tria Christo dedicata sunt, quae idolorum antea fuerant. Quam rerum conversionem adversarius aegre ferens, magnos in nos turbos per bonzium quemdam excitavit, qui ex incremento rei christianae acri odio in nos iam ante concepto, habita insuper nobiscum disputatione, turpiter victus, adeo exarsit dolore, ac rabie, ut in perniciem nostram ex illa die nervos omnes intenderit. Confestim prava bonziorum dogmata, atque mendacia vulgo praedicare aggressus est, idque eo eventu, ut cuius nomen Firandi ante id tempus obscurum, atque ignotum fuisset, plurimos iam sectatores haberet; nec plebs modo, sed ipsi bonzii ex eius ore penderent. Inter haec ille populum in nos omni arte incitare, monere, et hortari, uti nos, sicut Franciscum Xaverium antea, exterminarent, atque ita deorum ab se iram, ac minas averterent. Quibus rebus effectum est, non solum ut multi in nos falsum dicerent testimonium; sed etiam (quod christianos pupugit vehementer) ut crucem effringere non dubitarent in sacro coemeterio positam, quam iniuriam et regulus ipse, et aliquot alii Christi gloriae cupidi, quamquam ulcisci parati, iustis tamen de causis patienter tulerunt. Dominus vero Deus noster nihil iis, aliisque multis eorum sceleribus commotus, sed recordatus miserationum suarum antiquarum, pro flammis, atque fulminibus signa misit e caelo ad eorum tenebras fugandas perquam clara, et illustria: etenim in media aëris regione species crucis apparuerunt, aliaque prodigia valde conspicua. Verum enim vero usque adeo densa caligine mentes eorum obductae sunt, ut insolitam lucem intueri nequiverint; sed potius in sua pertinacia obfirmatiores, neophytos a Christi cultu revocare conati sint.

« Meacum est urbs totius Iaponiae caput. Frequentissima academia, litteratorumque conventu percelebris, cui civitati, quod evangelii lux nondum affulsit, Cosmo Turriano rectori nostro visum est faciendum, ut aliquis nostrum ad explorandum civitatis statum, simulque tentandum qui ibi locus evangelio sit, mitteretur. Eius rei gratia crebris supplicationibus, ac sacrificiis rite peractis, haec mihi provincia obtigit, quamvis ad tantum onus haud quaquam idoneo ». Confer praeterea eiusdem epist. ad socios *lib. II. pag.* 40. *seq. Ibid.* Sed quod scribit de christianis firandensibus, vereor ne secus sit in latinum sermonem translatum, atque Vilelae verba postularent. Nam christiani illi in bonziorum coenobium, atque in templa idolorum impetum reipsa fecerunt. Vide *hist. eccl. Iapon. loc. cit. p.* 202. *seq.*

(2) *Epist. eadem ad socios p.* 41. *seq.*

in aliquot provincias intulisse religionem, quae rationi consentanea videretur. Quamobrem a regibus omurensium (1), arimensium (2), aliisque missi ad iesuitas fuerunt, qui dicerent, optari ab suis maxime, ut in eorum regiones doctrina importaretur, quam bungienses acceperant. Longe lateque iam erat in iaponicis insulis propagata laboribus sacerdotum societatis Iesu christiana religio, cum aliorum ordinum alumni, quod magnum superesse numerum idololatrarum intellexissent, qui institutione egerent, idque facile impetrari posse existimassent, si iesuitis subsidio venissent, ex Europa in philippinas insulas, indeque in Iaponiam (3) navigarunt. In his dominicani, franciscani, augustiniani (4) fuerunt. Dominicani anno 1602. in Iaponiam ingressi, una cum sociis apostolatus franciscanis etc. tot, tamque insignes progressus fecerunt, ut Nangasachii, multisque aliis in oppidis magna iaponiorum multitudine ad christianam religionem perducta, coenobia construxerint, sodalitia instituerint eorum similia, quae in Europa vigent, idque laborarint, ut nihil incolis insularum deesset, quod conferret ad comparandam virtutem, et pietatem.

Anno 1614. Dayfusama imperator (5) erat iaponiorum. Is quum bonziorum artibus, ac fraude circumventus, male in chri-

(1) *Hist. de l'église du Iapon p. 224. seq.*

(2) *Ibid.*

(3) *La historia ecclesiastica delli successi della cristianità del Giappone dall'anno 1602., ch'entrò in quello l'ordine de' predicatori, sino al millesicentoventi composta dal p. f. Giacinto Orfanel del medesimo ordine, e ministro antico del santo evangelo in quel regno, e aggiunta sino al fine dell'anno 1622. dal p. f. Diego Collado vicario provinciale del detto ordine nel detto regno.* Ita refertur in *summar. iaponen. error. Dei Alphonsi Navarret ord. praed. et sociorum martyr. iaponen. Edita ea hist. est Motriti an.* 1633.

(4) Cerrius *ibid. p.* 118. « La fede cattolica in brevissimo tempo fece grandissimi progressi (nel Giappone), e particolarmente nella città di Nangasachi, qual'è il porto di maggior traffico. Arrivarono i cristiani nel Giappone al numero di seicento mile, essendovi stati fatti vescovi, e destinati molti altri dalla congregazione. Vi stavano agostiniani, domenicani, francescani, e gesuiti. E questi avevano 73. case aperte nel regno, con chiese, e seminarii, facendosi grandissimo frutto. Molte furono le cagioni, per le quali si suscitarono le persecuzioni, e mancò la fede nel Giappone. Ma la maggiore fu il sospetto dell'imperatore, che dubitava, che il re di Spagna procurasse di soggiogarlo, come avea fatto nell'America al re del Messico, e anche ad altri, tanto più, ch'era stato detto in tali acquisti essersi valuto della opera de' religiosi, che predicando l'evangelo, aveano introdotto le sue armi in quei regni; essendo inventori di questa calunnia gli eretici olandesi, che trafficavano in quelle isole, e si ebbe tal sospetto da un capitano biscaino, che andava scandagliando que' porti ». Multa praeterea alia fuisse in causa scribit, quamobrem nostros imperatores Iaponiae insectarentur, quae libens praetereo.

(5) Hieronymus de Barreda hispalensis *in eodem summar. p.* 2. sic retulit: « So di certo, *inquit*, che l'imperatore del Giappone Dayfusamo, padre dell'imperatore attuale, mosso dall'odio, e inimicizia, che avea contro la fede di Cristo, e legge dei cristiani, eccitò una gran persecuzione contro la cristianità nell'anno 1614. in tutto il Giappone, ordinando, che fossero gettate, distrutte, e bruciate, e rovinate tutte le chiese dei cristiani, conventi, e collegi de' religiosi, ordinando, che tutti i detti religiosi, sotto pena della vita, uscissero da' suoi regni, e non ritornassero più al Giappone; parendo a lui, che mancando ne' suoi regni religiosi maestri, e predicatori della legge di Christo, non si convertivano ad essa i suoi sudditi, ed essendo morto detto imperatore Dayfusamo nell'anno 1616., lasciò raccomandato al suo figliuolo Xofusamo, il quale gli successe nell'im-

stianos animatus esset, legem de nostris templis, de coenobiis religiosorum ordinum, deque collegiis aut evertendis, aut incendendis tulit, eamque publicari in universo imperio praecepit. Cavit praeterea, ne cui europaeo, qui sacrum aliquod institutum profiteretur, in ulla insularum iaponicarum consistere liceret. Omnes enim finibus imperii exterminandos iudicavit. Quod si quis contra facere ausus esset, nosset de se gravissimum supplicium esse sumendum. Putabat enim, pulsis praeconibus religionis, neminem, qui sibi onus instituendorum iaponiorum sumeret, futurum. Curatum a praefectis plerisque provinciarum est, ut quae sancita ab imperatore fuerant, perficerentur. Dum haec agebantur, Dayfusama in morbum incidit. Cum mortem imminere perspiceret, filium Xogusamam, quem imperii haeredem constituerat, ad sese accivit, eique magnopere commendavit superstitionem deorum; atque dato, inquit, operam, ne christiani in nostram ditionem revertantur. Sunt illi infesti nobis, et simulacra, quibus semper maiores nostri cultum adhibuerunt, non solum aspernantur, sed etiam e templis tollunt, eaque incendere, vel in mare proiicere, si possint, non praetermittunt. Interim religiosi viri, de quibus dictum est, egredi ex oppidis, in cryptas sese, atque in remota loca abdere, dum tempestas sedaretur, constituerunt. His tamen rebus tantum optimis hominibus fiduciae, ac spiritus accedebat, ut non de tot incommodis cogitarent, sed vinci ab se tunc maxime hostem humani generis posse arbitrarentur. Non illi edicta principum, non iniquitatem locorum, in quibus degere cogerentur, atque angustias, et ancipitem terrorem intra, extraque civitates, non bonziorum maleficia timebant. Nihil minas, exilia, cruces, omniaque tormentorum genera, quae parari iis intelligebant, qui dicto audientes esse noluissent, verebantur. Nam qui laboribus, angustiis, carceribus, aerumnis et introductam in mundum, et late longeque fuisse ab apostolis, eorumque successoribus propagatam veram religionem norant, iidem tot acceptis detrimentis reflorescere iaponiorum ecclesiam, et amplificari maiorem in modum oportere existimabant.

» però, acciocchè continuasse colla detta persecuzione » della cristianità, perche la legge de' cristiani, e i » sacerdoti, e religiosi, che la insegnavano, erano contrarii a' suoi idoli, e alle sue sette ».

Xogusama, qui crudelitate (1) patrem superabat, edicta interim proposuit, quibus cavebatur, ne qui iaponius christianismum profiteretur, neu cum sacerdotibus christianorum agere, eosve hospitio excipere auderet. Qui contra moliti quidquam fuissent, de his gravissimum supplicium sumi oportere iussit.

Xogusamae exemplum sequutus Exongusama est, qui ut imperii, ita saevitiae, et crudelitatis haeres fuit. Is e societate Iesu sacerdotes tres comprehendi, et cruci affigi imperavit. Multi praeterea capti, exquisitissimisque tormentis excruciati, martyrii palmam consequuti feruntur iaponienses, qui mori se malle dixerant, quam a Christo deficere, a quo se perpetuam felicitatem consequuturos sperarent (2).

Anno 1617. Alphonsus Navarrettus dominicanus, quoniam ab omurensibus christianis ad sepulcra Petri ab Assumtione franciscani, et Iohannis Baptistae Taborei iesuitae, qui martyres paullo ante decesserant, concursum fieri, tempusque iam advenisse rei bene in ea urbe gerendae acceperat, eo se conferre, salutemque iaponiorum curare statuit. Sed quum imparem se tanto oneri ferendo esse arbitraretur, metueretque, ne si solus confirmare in officio omnes, eorumque *confessiones* audire, ac disserere palam de religione coepisset, satisfacere omnibus non posset; Ferdinaudum a sancto Iosepho augustinianum, quo familiariter uti consuerat, hortatus est, ut sibi subsidio venire vellet. Quod si ethnici restitissent, hoc esse reliquum, ut ambo in carcerem conii-

(1) Petrus Baptista ord. s. Francisci *ibid. p.* 9. dicit, se « Sapere per esperienza di quindici anni, che fu » ministro in quella conversione, che gl'imperatori » Taifusama, Xogusama, Exogusama tutti tre, uno ad » esempio dell'altro sempre imposero leggi rigorose con » pena di morte, che niun giapponese si facesse cri» stiano, nè i sacerdoti predicassero la vera legge, ri» novando i bandi di quando in quando, e i suddetti » empi comandamenti, perchè sapevano, che non si » osservavano, e così il primo Tayco perseguitò crudelmente I padri della compagnia primi ministri di » quella conversione, il quale anche ordinò per la me» desima causa, che si crocifiggessero i primi martiri » del Giappone; e che il secondo imperatore Xogusa» ma con il medesimo pretesto cominciò a martiriz» zare una quantità di cristiani giapponesi, e ordinò » la pubblicazione di un bando generale, col quale esi» liava i ministri ; il che tutto faceva in odio di quelli, » che predicavano la fede di Cristo nostro signore, e » al presente il suo figliuolo, che governa, si è mo» strato molto maggiore tiranno, decollando, brucian» do molta quantità di ministri dell'evangelo, e di cri» stiani, che li ricevevano, tutto in odio della legge » evangelica, acciocchè questa non si dilatasse ». Hoc idem alii testes referunt *pag. ead. seq.*

(2) De vexatis iam inde ab anno 1612. christianis, deque aliquot iaponiis iussu imperatoris eius gentis excruciatis, atque interfectis, deque iis, quae post in Iaponia rei christianae evenerunt, confer *la histor. de la provincia del santo Rosario de Felipinas, Iapon, y China de la sagrada orden des predicadores escrita por el illustrissimo sennor don Fray Diego Aduarte, natural de la imperial ciudad de Zaragoza, y obispo meritissimo de la nueva Segovia* AÑADIDA *por el Muy R. P. Fray Domingo Gonzales commissario del s. oficio, y regente del colegio de santo Thomas de Manilla, edit. Caesaraug.* an. 1693. *lib* I. *cap.* LXXV. *p.* 377. *seq., et lib.* II. *cap.* I. *p.* 397. *seqq., et cap.* VI. *seq. p.* 437. *seq. tom.* I.

ciantur, idque praemium referant, martyres ut migrent in patriam beatorum. Ferdinandus initio haerere, et rem esse periculi plenam dicere, in quod se nemo temere coniicere deberet. At ubi rem diligenter expendit, quid, inquit, moramur? Huius rei caussa ventum in Iaponiam est. Parendum est igitur Navarretto, Omuramque, cum ipse voluerit, abeundum. Antequam iter aggrederentur, Navarrettus, qui plane, quae sibi impenderent, perspiciebat, litteras ad fratres praedicatores, qui in regione eadem versabantur, in hanc fere sententiam dedit (1). « Iesus in animis » vestris sit, fratres, vobisque Spiritum sanctum suum concedat. » Nostis vos quidem sensim in hisce locis minui numerum chri- » stianorum, nosque neophytis exemplo esse oportere. Quare ob- » secro vos *per viscera misericordiae Dei nostri*, ut filii Domi- » nici curetis esse, detisque diligentem operam, ut inter vos, et » alumnos ordinum ceterorum pax, atque concordia perpetuo ser- » vetur. Ego Omuram abire constitui, ut eius oppidi christianos » consolari, atque confirmare in fide possim. Nam si quod um- » quam, hoc illud est tempus, quo recenti martyrum cruore ad » religionem tuendam, virtutemque colendam incendantur. Faxit » Deus, ut quod in animum induxi, et nostris utilitati, et ipsi » gloriae esse possit. Vercor autem ne ethnici in carcerem me » coniiciant. Hoc si fecerint, Franciscum Moralesium mei loco » vellem vobis esse praefectum. Quod si me ipsum vita priva- » rint, vobis, quem dignum esse censueritis, praeficitote. Oro de- » nique, obtestorque vos, mihi ut ignoscatis, condonetisque si » quidquam aut privatus, aut in praefectura feci, quod vobis ali- » quid attulerit offensionis ». His scriptis litteris, quarum etiam similes ad Franciscum Moralesium, Apolinarem Francum, aliosque sacerdotes, qui in Iaponia morabantur, Ferdinandus a sancto Iosepho dedit, Omnram fortissimi viri profecti sunt, ac neophytos in officio confirmare, eorumque *confessiones* excipere, atque publice explicare incolis evangelium coeperunt. Interea huiuscemodi rerum omnium, ne quid temere aggressus esse videretur, praefectum provinciae philippinae augustinianorum, cui parebat, Ferdinandus fecerat certiorem. Iam (2) nunciatum fuerat impe-

(1) Idem *ibid. cap.* VII, *p.* 443.

(2) In eodem summar. *p.* 28. « Fra Alfonso di Na- » varrette, e f. Ferdinando di s. Giuseppe delle so- » predette religioni di s. Domenico, e di santo Ago-

ratori, sacerdotes europaeos duos Omuram venisse, coetusque cogere solere. Quamobrem vehementer iratus, suis imperavit, ut comprehensos in carcerem truderent, ac post ubi ventum nacti secundum essent, in navim inferrent, eosque Nangasachium transportare ne cunctarentur. His rebus, ut erat imperatum, gestis, qui praefectus Nangasachio urbi erat, ex religiosis viris, et navarcho Ioachimo Firaiama, qui Alphonsum, Ferdinandumque in Iaponiam transduxerat, atque ex Ferdinando Civeresio hispano, qui firandensem quamdam civem in matrimonio habebat, eosque hospitio exceperat, num in sententia manerent, percuntatur. Cum eos constantes in fide persistere videret, Alphonsum, Ferdinandum, et Ioachimum navarchum vivos exuri, ceteros christianos duodecim interfici praecepit. Illi ubi se condemnatos cognorunt, omnes quam ob caussam sic esset iudicatum quaesierunt, rogaruntque praefectum palam ut ediceret, quid peccassent, quare illos mortis esse reos arbitraretur. Praefectus Alphonsum, ac Ferdinandum aspiciens, vos, inquit, exuri volo, propterea quod in Iaponiam veneritis contra decreta imperatoris propagatum christianam religionem. Nam vos (converterat autem ad ceteros sese) mori oportere censeo, quod hosce duos in Iaponiam adducere ausi sitis, quibus potuistis rebus iuveritis, hospitiove exceperitis, secus atque edicta postulent. His auditis vehementer laetati fortissimi viri fuerunt. Postero die ad locum supplicii perducti, indignisque modis tractati, martyres obierunt. Est autem difficile omnia persequi, quae chri-

» stino mossi dallo zelo di devozione, e come fedeli, » e ministri dell'evangelo, vedendo il gran concorso » de' cristiani, che andavano pubblicamente a venerare i corpi de' servi di Dio, che aveano patito il » martirio f. Pietro dell'Assunzione, e il p. Giambattista de Tavora della compagnia di Gesù, e che parimente tra i medesimi cristiani si era cominciato a » praticare quello, che i padri ministri dell'evangelio » grandemente ne esortavano i cristiani a patire per » la fede nella persecuzione, mentre quelli non si assicuravano, ma si nascondevano; per il che come » questi servi di Dio ambidue superiori ciascuno della » sua religione, e così per istretta amicizia, che passava tra di loro, come per assenza de' loro sudditi, » ordinariamente si confessavano l'uno coll'altro ... Si » risolvettero di uscire in pubblico accompagnando la » moltitudine de' cristiani, che andavano, e venivano » dai detti sepolcri, come di fatto eseguirono, e facendo una frascata alla porta della città, ivi si posero » a predicare, e confessare pubblicamente cogli abiti » della loro religione che in questo soddisfacevano a » quello, che loro toccava come ministri, che però di » loro si diceva, e mormorava, come si è detto. Facevano l'offizio di predicatore, il che tutto, acciò » non fosse tenuta per cosa temeraria una simile azione pubblica, ne scrisse al suo superiore in questa » città di Manila il servo di Dio f. Ferdinando di san » Giuseppe in una lettera ... si ritrova appresso il suo » superiore in questa sopradetta città, e che siccome » l'altro suddetto fu così divoto, e pubblico, ne nacque » da questo fatto, che i cristiani andavano incontro ai » detti servi di Dio a baciare loro gli abiti etc. ... » Dalla cui divozione ..... irritato il tiranno, ordinò, » che fossero presi, e carcerati ». Vide ceterorum testimonia quae sequuntur. Confer etiam, quae ibidem ex historia Orfaneli referuntur et quae scripta leguntur in *hist. mox cit. provinciae philippinae dominicanorum p. 452. seq.*

stiani nangasachienses tunc temporis, insequentibusque annis perpessi sunt. Quin etiam si quos ethnici nostrum europaeorum reperire potuerunt, de his supplicium gravissimum sumebant. Etenim quinquaginta atque unus capti, exquisitissimisque suppliciis cruciati, partim denique igne, partim ferro, partim aliis tormentis necati sunt. Exusti vivi fuere dominicani *Franciscus Moralesius, Alphonsus Mena, Angelus Orsuccius, Iosephus a s. Hyacintho, Hyacinthus Orfanelus* sacerdotes, et conversus *Alexius* iaponius; franciscani *Petrus Abulensis, Richardus a s. Anna* sacerdotes, *Leo, et Vincentius* conversi; iesuitae *Carolus Spinula* sacerdos, et laici *Sebastianus Quimura, Petrus Sampus, Gonsalvus Fusayus, Thomas Acafoxius, Michael Xumpius, Antonius Kiunius, et Ludovicus Cavara*; saeculares, ut vocant, *Antonius Coreius, Lucas Irtites* iaponius, *Paulus* iaponius, *et Antonius Sanga* catechistes. Plexi autem capite sunt dominicani *Thomas* sacerdos, et ex ordine tertio *Iohannes*, iesuita laicus *Iohannes Ciucoga*, saeculares *Isabella Fernandesia, Ignatius* huius filius puer annorum quatuor, *Maria* Andreae Tocuani martyris vidua, *Apollina* vidua, *Agnes* vidua Cosmi martyris, *Marina* vidua, *Maria* Antonii Corei uxor, huiusque filius Iohannes, qui duodecimum agebat aetatis annum, ac *Petrus* frater annorum trium, *Maria* vidua Iohannis Xuni martyris, *Dominica* vidua, *Magdalena* uxor Antonii Sangae martyris, *Maria* uxor Pauli martyris, *Catharina, Thecla* uxor Pauli Nangaixii, huiusque filius *Petrus* aetatis annorum septem, *Dominicus Nacavus* Mathiae martyris filius, *Petrus Nototurna* quinquennis Iohannis martyris filius, *Bartholomaeus Cavanus, Dominicus Yamanda, Damianus,* eoque natus *Michael* quinquennis puer, *Thomas, Clemens,* huiusque filius *Antonius* puer annorum trium, et *Clara*.

Cum Carolus Spinula impendere sibi mortem videret, memor Ignatii pueri, Dominici Georgii lusitani, qui martyr obierat anno superiore, et Isabellae, de qua modo diximus, filii, timensque, ne ob tenellam aetatem, tormentis cederet, ethnicisque assentiretur, ubinam, inquit, meus est Ignatius? Quid de illo actum est puero? Mater, quae proxime martyrium subitura, aderat, puellum ostendit, atque ecce illum tibi, inquit, mi pater. Paratus est mecum interire. Ne time. Hunc ego conditori omnium Deo liben-

ter sacrificabo, quo nullam rem in mundo umquam habui cariorem. Tum mulier natum intuens, mi, inquit, Ignati, viden eum, qui tibi baptismi aquis vitam est hac mortali, quam Christi amori postponis, largitus longe meliorem? Ei te commendato. Ab eo poscito, tibi ut bene precari velit. Puer nihil cunctatus, genua flectit, iunctisque manibus, Spinulam orat, ut sibi *benedictionem* impertiatur. Quae res adeo commovit animos circumstantium, ut plerique omnes collacrimarentur. Gemitus deinde sequuti sunt, atque clamores concitati, qui satellites, carnificesque perterruerunt, qui omnes ne qua repente seditio exoriretur, quod iussi sunt, faciundum quam celerrime iudicarunt. Igitur Mariam, tresque alias mulieres adorti interfecerunt, quarum capita, cum ad pedes pueri cecidissent, nihil ei terroris attulerunt. Mox carnifex matrem Ignatii aggressus, interemit. Cuius item caput recisum, cum ille sibi ante pedes vidisset, tantum abfuit ut fleret, ut ne perturbatus quidem esse videretur. Nam flexis genibus, sponte sua collum inclinavit, innuens velle se eiusdem felicitatis participem esse, quae matri paullo ante obtigisset. Igitur Spinula inspectante occisus a carnifice est, atque in patriam migravit angelorum. His rebus peractis, carnifices athletas Christi ceteros crudelissime, acerbissimeque vexatos, necaverunt (1).

Neque vero Nangasachii (2) solum, sed etiam in aliis plerisque urbibus, vicisque Iapanae, aliarumque insularum iaponicarum saevitum in christianos fuit. Nam Omurae dominicani *Thomas Zumarraga*, quatuorque alii, qui paullo ante, quam martyres obirent, cooptati in ordinem fuerant, et augustiniani tres, praefecti iussu exusti sunt (3). Longum autem esset omnes numerare, memorareque varia genera suppliciorum, quibus fuerunt ab ethnicis cruciati, propterea quod re quapiam viros apostolicos iuvissent, et christianam religionem profiterentur (4). Firandi quoque, praeter Camillum Constantium iesuitam fortissimum virum (5), alii non pauci strenue pro Christo pugnarunt, palmamque martyrii

(1) An. 1622. *hist. de l'égl. du Iapon pag.* 371. *seqq. tom.* II., *et hist. philipp. provinc. ord. praedic. tom. indic. p.* 523. *seqq.*

(2) De ceteris, qui Nangasachii eodem anno martyres obierunt, confer eamdem *hist. eccl. du Iapon ibid. p.* 391. *seq.*

(3) An. 1622 *ibid. p.* 392, *et hist. provinc. philipp. ord. praed. p.* 527. *seq.*

(4) Vide *hist. du Iapon ibid. p.* 392. *seq.*

(5) Martyrium describit auctor *hist. eccles. du Iapon ibid. p.* 396. *seq.*

consequuti sunt. Iedi praeterea, aliisque in oppidis, atque regnis maximo numero viri, mulieresque mortem subierunt, ut religionem, quam colebant, fuso sanguine tueri se velle ostenderent (1). Sed quid multis opus est? Plena erant omnia in iaponicis insulis caedium. Familiae christianorum integrae, cives magna multitudine, hospitesque ad supplicium rapiebantur, ac, nisi eiurato Christo, nemini eorum vivere licebat. Itaque alii fame, ac siti, alii lento igne (2), alii ferro necati. Non pauci aquae incredibilem copiam bibere cogebantur, quibus oppletis, prostratisque asseres imponebantur, atque superposito ingenti pondere, ita premebantur ventres, ut ex ore, naribus, oculis aqua sanguine permixta exprimeretur (3). Inter ungues, carnemque digitorum multis praeacutae arundinis particulae inserebantur, quos subinde ethnici terram digitis scalpere compellebant (4). Uno verbo nova quotidie tormentorum, suppliciorumque genera, instigantibus bonziis, excogitabantur (5).

Petro Vasquesio (6), Iohanne Ruedano (7), Ludovico Beltrano (8), Mancio a Cruce (9), Petro a sancta Maria (10), aliisque dominicanis invictis martyribus ethnicorum scelere sublatis, philippinenses praedicatores de novis ministris in Iaponiam mittendis cogitarunt, ne, quam tot laboribus, totque virorum fortissimorum sanguine in eam regionem invexerant, religio vi, artibusque sceleratorum extingueretur (11). Hoc idem alii quidam ordines faciunt. Mittuntur a dominicanis Antonius Gonzalesius, Guillemus Courtetus, Michael Ozaraza, et Vincentius a Cruce; qui posteaquam conflictati duriore fortuna, et iactati tempestate fuissent, in Leckias tandem insulas pervenerunt, quae in potestate erant iaponiorum. Courtetus anteaquam Manila solvisset, litteras ad magistrum ordinis quarto idus iunias anno 1636. scripsit, quibus eum fecit itineris, quod susciperet, certiorem. Eo cum XVII. kalendas sextiles appulissent, aequis ne principio, an iniquis usi hospitibus insulanis fuerint, non satis constat. Hoc certum est,

(1) *Ibid. p.* 420. *seq.*
(2) *Ibid. lib.* XVIII. *p.* 471. *seq.*
(3) *Hist. provinc. philipp. dominicanor. ibid p.* 753. *seq.*
(4) *Ibid. p.* 753. *seq.*
(5) *Hist. de l'égl. du Iapon lib.* XVIII. *p.* 517. *seq.*
(6) *Hist. provinc. philipp. dominicanor. p.* 543. *seq.*
(7) *Ibid. pag.* 550.
(8) *Ibid. p.* 564.
(9) *Ibid. p.* 669.
(10) *Ibid.*
(11) *Ibid. p.* 575 *seq.*

paucis post diebus captos, iussuque praefecti in carcerem deductos, ac primum quidem Guillemum, Michaelem, et Vincentium; deinde Antonium Nangasachium mense septembri an. 1637. transvectos fuisse, ut quasi rei perruptarum legum poenas flagitiorum penderent. Guillelmum, duosque dominicanos, de quibus supra demonstratum est, simul atque portum tenuerunt, iudex coniici in carcerem praecepit. At ubi Antonium attigisse Nangasachium intellexit, magistro satellitum imperavit, ut eum, sociosque duos Laurentium Ruitzium indum sinensi patre ortum, et alterum natione iaponium, qui caussa religionis pulsus in exilium fuerat, ad sese adducere ne cunctaretur. Ut satellites imperata fecerunt, iudex ex Antonio quaesivit, quodnam ei esset nomen, et quam religionem, quodque institutum profiteretur. Ille Antonium Gonzalesium sese vocari, et christianum esse religione, atque instituto dominicanum respondit, qui cum aliis tribus, quibus praefectus erat, in Iaponiam venerit, ut errantibus, imbutisque superstitione incolis veritatem explicaret, atque eos, qui Christum colerent, quique tot adversis rebus conflictarentur, in officio, et fide confirmaret, ne metu suppliciorum idololatriae scelere implicarentur. Scire quidem se ab imperatore edicta esse publicata, quibus caveretur, ne quis sacerdotum in Iaponiam accedere auderet. Sed esse sibi animarum salutem, felicitatemque veram mortali hac vita, quam in discrimen coniecerat, potiorem. His aliisque rebus de se, de religionis veritate, de transfugis, qui a Christo defecerant, deque praefecto nangasachiano, qui crudeliter acerbissimeque nostros insectabatur, dictis; ita iudicem commovit, ut eum extemplo cruciatu aquae confici iuberet. Etsi erat hoc supplicii genus omnium, quae sumere de reis iaponii solerent, gravissimum; tamen Antonius, qui multo plura, multoque graviora, si quae poterant excogitari, pati averet, ubi de se tanta crudelitate decretum intellexit, summopere laetatus, gratias Christo servatori egit, qui dignatus eum tanto honore fuisset, ut pro nomine ipsius non contumeliam modo, sed atrocissima etiam tormenta pateretur. Interim satellites, quae usui esse arbitrabantur, pararunt, eique ad locum spectaculo destinatum adducto in os infundibulum immiserunt, ac tantam inde aquae copia in eius stomachum infuderunt, ut intumesceret venter maxime, ac disrumpi videretur. Idem

satellites locus illis duobus laicis, quorum supra meminimus, cum facere coepissent, ita miseros acerbitate supplicii perterruerunt, ut christianos se esse negaverint. Posteaquam laborare Antonium vehementer, et fortiter resistere animadverterunt, in terram proiectum assere, magnisque ponderibus impositis, ita compresserunt, ut ex ore, oculis, auribus, naribus, quemadmodum alio loco diximus, aqua sanguine permixta eliceretur. Cum iam oppressum, ac pene mortuum esse hominem vidissent, in carcerem intulerunt, ubi picta beatae Virginis icon erat. Hanc satellites pedibus proterunt. Quamquam erat Antonius viribus destitutus, tamen quod ferre tantum dedecus non posset, proiecit in terram sese, ut eam non modo tegeret, sed etiam veneraretur. Illi contra vim adhibent. Imaginem e manibus fortissimo viro eripiunt, atque conculcare pergunt. Conantem impedire, alapis caedunt. Animum deinde ad seducendum hominem convertunt. Adhortantur, ut iudici morem gerat, seque christianum esse neget. Exemplum aliorum proponunt. Courtetum, sociosque dominicanos iaponicis sacris, eiurato Christo, imbutos mentiuntur. Ad haec ille, ego ne, inquit, ut nostros tam fuisse impios arbitrer? Non committam. Novi qua sint vitae integritate, quantaque in suppliciis pro religione sustinendis constantia. Hoc illi sunt a Christo auxilium consequuti. Itaque mentiri desinite. Post, cum ipse tot acceptis incommodis ita debilitatus corpore, fractusque esset, ut incedere nequiret, deportatus in carcerem est, ubi Courtetum, fratresque ceteros vidit, ac tanto gaudio exsultavit, tantamque laetitiam, atque voluptatem percepit, ut ei restitui vires, addique maiores spiritus viderentur. Iam Laurentius Ruitzius (quem ex Leckiis insulis cum Antonio deportatum Nangasachium, tormentique atrocitate perterrefactum, cessisse aliquanto ethnicis diximus) facti poenitens, ad Christum redierat, suppliciumque forti animo tulerat. Restabat, ut iaponius ad sanitatem reverteretur. Hunc satellites nescio quibus rebus permoti, in eumdem carcerem, in quo erant martyres inclusi, miserant. Antonius etsi motu febris vehementi agitabatur, nihilominus orare hominem, atque obsecrare non desistebat, ut suae saluti prospiceret, caveretque, ne declinato praesenti supplicio, in atrocissimum, sempiternumque cruciatum immitteretur. Hoc Guillelmus, Michael, et Vincentius

agunt. Vincitur iaponius, seseque rursum Christo conciliat. Itaque multis acerbissimisque tormentis laceratus, martyr demum, uti credere quidem par est, migravit in patriam beatorum. Interim Antonius, iaponio ecclesiae restituto, sese iterum ad certamen parat. In locum supplicii delatus aquae tormento subiicitur. Cum augeri febrim, periculumque esse, ne moreretur, satellites animadvertissent, reducunt in carcerem. Ille quod fractum se esse, instareque iam sibi mortem perspiceret, Deo spiritum commendavit; dumque hymnos, psalmosque recitaret, victor VI. kal. augusti an. 1637. decessit (1).

Post iudex Courtetum, sociosque emitti e carcere, atque ad se deportari iubet. Adductos graviter accusat quod invito imperatore in Iaponiam venerint, quod imprudentes se in tam magnum, tamque manifestum discrimen coniecerint, quod religionem christianam, finibus imperii tot edictis exterminatam, in insulas rursum importare conati sint, fuerintque in caussa, cur non ipsi modo, sed alii quoque non pauci in fortunarum, vitaeque periculum venirent. Tum illi, fuisse sibi, respondent, explorata, quae de edictis ab imperatore propositis diceret. Sed esse ita affectos, atque institutos se, ut propriae mortali vitae anteponendam arbitrentur religionem, perpetuamque salutem aliorum. Ne putet tam esse manifestum periculum, quod opponeret, ut vitari nulla ratione possit. Aliquos sua memoria, multos aetate superiorum imperatorum christianos sacerdotes elusisse militum vigilantiam, atque in oppida ingressos apud eos delituisse, qui nostris partibus studerent, curasseque, ut orthodoxi in fide, atque in officio confirmarentur. Quod si voluntate conditoris huius universitatis rerum effectum est, ut ipsi in hostium potestatem venirent, id tamen Christo gloriae, et sibi utilitati, ac saluti perpetuae futurum. Nam sibi vitio dari non posse, quod christianam religionem, quam ethnici delere cogitarant, aut constabilire, aut restituere in Iaponia curarint. Deo enim, qui sic iuberet, non homini, qualis erat imperator, esse parendum. Iudex deinde cum tentasset, ac neque hortatu, neque minis deterrere a sententia martyras potuisset, eos ad locum supplicii duci, et aqua, ita ut de Antonio dictum est, torqueri imperavit. Dici vix potest, quanta animi

(1) Vide Iacobum Lafonum *ann. dominic. mens. sept. ad d. XXIV. p. 503. seq.*, et *hist. provinc. philipp. dominic. p. 753. seq.*

tranquillitate, ac fortitudine hoc tormenti genus Guillelmus, et Michael ter sustinuerint. Hymnos, cum torquerentur, recitabant, convertebant deinde se ad iaponios, qui aderant, eosque adhortabantur, ut si ethnici essent, Christo se dederent, qui tantas vires suis militibus ad certandum concedere soleret; sin autem occulti christiani, eiusmodi pugnis assuescerent, seque, dum tempus monuisset, ad confligendum cum hoste compararent. Contra Vincentius cruciatuum atrocitate perterritus, immemor eorum, quae olim religionis caussa passus est, cum in exilium pulsus, omnibus rebus expoliatus in summam egestatem redactus esset; assentiri iaponiis, promittereque se dixit, continuo, quae vellent, facturum. Eius casus magnam Guillelmo, et Michaeli tristitiam attulit. Sed cum tres simul in carcerem delati essent, quod hi in fide manerent, ille, quod iaponius cum esset, christianam religionem, quam imperator coli vetuisset, consectatus esset, atque exulare iussus, nihilosecius in patriam revertisset; ventum in spem est fore, ut cognita peccati, quod admiserat, gravitate, Vincentius resipisceret, et in Christi gratiam, atque amicitiam redire posset. At ubi sceleris magnitudinem exponere, et quantum detrimenti accepisset, revocare homini in mentem coeperunt, tum demum cognorunt, nisi gratiae Dei singulari praesidio, reverti neminem ad sanitatem. Postero die idem cruciatus genus viri fortissimi subierunt. Neque committendum ethnici putarunt, ut Vincentius liber esset, qui cum iaponius natione esset, tum se cum exteris coniunxisset societate religionis. Hoc tamen inter duos priores, atque Vincentium intererat, quod illi laeti, atque alacres, hic moestus, atque aegre ferens ad suppliciorum locum deduceretur. Cum aqua nihil profici ethnici viderent, graviora, atque acerbiora tormenta parant. Arundines ad se deferri praecipiunt. Partes inde abscindunt, cultroque acuunt, quas digitis ad nodum usque inter ungues, et carnem infigunt. Ea re visa, qui spectabant, omnes cohorruere. Sed Guillelmus, et Michael Deum collaudare, eique gratias referre numquam cessarunt, quod tanto eos beneficio, tantoque honore dignatus esset, ut tam magno suo dolore veritatem testificarentur, martyresque decederent. Iam sancti homines tot tantisque cruciatibus lacerati, ac viribus destituti, pene exanimes iacebant, cum missi ab iudice fuerunt, qui dice-

rent, Guillelmo, atqne Michaeli vivere licere, modo christiani esse desinant, addicautque se legibus, sacrisque iaponiorum. His intellectis, quasi integris illi viribus essent, clamarunt alio se consilio venisse ex Europa, quam ut tam insigne scelus admitterent. Pro confirmanda, ac dilatanda christiana religionc iter ab se fuisse in Iaponiam institutum. Id si vivi consequi nequiverunt, pertinacia incolarum, confidcre plane se divini numinis ope fretos, fore ut constantia in perferendis suppliciis, morteque tandem sua consequantur.

Qua re commotus iudex constringi eos catenis, atque reportari in carcerem imperat. *Vincti* Christi, qui secum una adductum in locum eumdem Vincentium viderunt, hominem aggrediuntur. Quid mali egerit, quem laeserit Deum, quantoque in sempiternae salutis periculo versetur, proponunt. Obtestantur, ut in se redeat, suique misercatur. Summa esse clementia Christum. Fateatur se rcum esse, petatque ex eo veniam. Nc timeat. Eum qui nolit peccatoris mortem, sed velit, ut convertatur, ct vivat, non severum iudicem, sed miscricordem patrem futurum. Vincentius hac oratione permotus, gratiaeque Dei beneficio immutatus, facti poenitens, peccatum confessus est, flevit, veniam petiit, ac statuit demum quod sibi suopte flagitio, multisque exemplo nocuissct, hoc totum sua morte diluere. Itaquc iudici se cum sociis offert, clamat christianum esse se, neque tormentis, neque mortis mctu deterreri ab sententia deinceps posse. Experiatur iudex, faciat, quae sibi in mentem venerint. Sed quod inconstantia olim fecerit, constantia, fortitudineque compensaturum. Igitur aqua omnes torquentur. Deinde ita suspensi pedibus sunt, ut supposito dolio pleno, pars superior corporis aquae immergeretur, impediretque respirationem. Cum aliquamdiu vcxati hoc modo fuissent, ut iam suffocari, interireque viderentur, dolium removerunt, ipsosque solutos, atque in carcerem inclusos ad d. v. kal. octob. detinuerunt. Quo die eos educunt, atque ad supplicii locum deferri curant. Scrobes ibi crant ab satellitibus factae quinque, ut martyres eum etiam cruciatum subirent, quem iaponii omnium esse acerbissimum arbitrantur. Itaque pedibus eos, duosque iaponios, nescio quos, suspendunt, et in foveam cingulo tenus deprimunt. Tabulis inde ligneis corpora constringunt, et scrobes operiunt, ut

ne quid eorum, quae dicantur, intelligere martyres possint, gravitatemque supplicii sentiant. Sed hi summa laetitia fruebantur, et concitata interdum voce clamabant (ita ut, qui aderant, audirent) nihil se tormenta vereri; esse sibi brevi concedendam felicitatem a Christo, cuius caussa tot cruciatibus conflictati, laceratique fuissent. Postridie eius diei remotis tabulis, ethnici duos illos iaponios decessisse, tres antem dominicanos agere animam, mortique esse proximos cognorunt. Nunciant iudici. Ille capite eos continuo plecti imperat. Carnifex quod iussus est, facit. Deinde corpora cremantur, atque in cineres rediguntur, quos ethnici in mare proiiciunt, ne quis eos christianorum religionis ergo colligeret (1). Tanta autem horum martyrum in perferendis cruciatibus, sustinendisque atrocissimis suppliciis virtus, et fortitudo fuit, ut inveuirentur ea aetate, qui dicerent, nullos ante in Iaponia pro Christo pugnasse, qui comparari cum iis posse viderentur (2).

Saevitum quoque annis 1638. et 1639. (3) caussa christianae religionis ab iaponiis in christianos incredibili crudelitate est, novaque edicta publicata (4), quibus lusitanis interdicebatur, ne naves in Iaponiam appellerent, propterea quod sacerdotes christianos in insulas transducere solerent, qui novam religiouem incolis nunciarent, compellerentque, ut a patriis ritihus, sacrisque abducerentur. Quod si quis navarchus lusitanorum contra quidquam molitus esset, is sibi ab imperatore non mercium, navisque exustionem modo, sed mortem etiam denunciari, certo sciret. Anno 1640. lusitani macaëuses, quum liberis in Iaponiam commeatibus interclusis, non minima suis civibus afferri incommoda viderent, navim pararunt, legatosque ad imperatorem miserunt, qui dicerent, sibi esse in animo mercatores in insulas mittere iaponiorum, rogarentque, ut eius voluntate id sihi facere liceret. Im-

(1) Vide eumdem Lafonum *ibid. ad d. xxix. p.774. edit. an. 1710., et hist. mox cit. p. 753. seq.*

(2) Iacobus Lafonus ord. praed. *ann. dominican. ad d. xxix. sept. p. 774. edit. an. 1710.* de Guilelmo Courtelo et Michaele de Ozeraza agens „ Ont été, *inquit*, inflexibles, et comme insensibles au milieu des plus effroiables tourmens, et on les doit régarder comme *les plus valeureux martyrs, qui aient été jusqu'à cette heure dans le Iapon*, dit le r. p. Alexandre de Rodes, célèbre missionaire iesuite de la Chine dans sa lettre du 1. ienvier 1638. qu'il écrivit de Macao au r. p. Georges de Rodes, son frére de la même compagnie a Lyon, dont j'ai une copie bien autentique entre les meins „. Confer Antonii Francisci Cardimi e societate Iesu catalogum regularium, et saecularium, qui in Iaponiae regnis usque a fundata ibi a s. Francisco Xaverio gentis apostolo ecclesia, ab ethnicis in odium fidei sub quatuor tyrannis violente morte sublati sunt, *edit. rom. an.1646.p.76.*, et Dominici Marchesii *diarium dominicanum ad d. xxix. sept. p. 172. seq. tom. 1. edit. an. 1679.*

(3) Consule Scardimum *ibid. p. 77. seq.*

(4) Edictum refert Scardimus *ibid. pag. 78.* Erat is Scardimus procurator ad urbem provinciae Iaponiae.

perator quod memoria tenebat (1), a mercatoribus transportari sacerdotes christianos in Iaponiam consuesse, non solum concedendum non putavit, sed etiam comprehendi legatos, coniicique in carcerem, atrocissimisque suppliciis excruciari, atque interfici praecepit. Cum illi legatorum nomen apud omnes nationes sanctum, inviolatumque semper fuisse, seque proinde per summam iniuriam retentos, atque in vincula coniectos quererentur; imperator, nullam se habere legatorum rationem, respondit, qui contra atque ipse constituisset, in Iaponiam accedere non dubitaverant. Ac se quidem non ipsis modo non esse parcendum existimare, sed neque regi, immo vero ne Christo quidem Deo lusitanorum. Igitur legatos, sociosque itineris, qui plus dignitate, atque opibus valerent, capitis condemnavit, et perpaucos nautas di-

(1) Adeundus Scardimue opusc. *de morte felicissima quatuor legatorum lusitanorum, et sociorum, quos Iaponiae imperator occidit in odium christianae religionis, edit. Rom. an.* 1736. *p.* 1. *seq.* Qui in novam Cellarii geographiam edit. an. 1716. adnotationem adiecit, ita ut moris est lutheranorum, omnia, quae ab orthodoxis gesta in iaponico imperio sunt, carpere, et reiicere non dubitavit, quasi essent plena mendaciorum. „ De insulis, *inquit*, iapo„ nicis adeundus Frans Caronis descriptio iaponica. Lit„ terae xaverianae nonnulla quidem has insulas concer„ nentia produnt, at multis fabulis de conversione haa„ reticorum refertae sunt, quod et de relationibus iesui„ tarum iaponicis dicendum. Pleraque enim ibi tradita „ fabulae sunt, uti et quae de martyriis christianorum „ Iaponicorum ibidem referuntur „. Quae autem est, nisi haec summa calumniandi licentia est? Sed bene habet. Nemo enim tam est ineptus, tamque imperitus rerum, ut magnis, optimisque viris, qui coram omnia viderunt, fidem adimendam, atque huic calumniatori, qui in Germania vitam duxit, adiungendam putet. Bernardus Varenius homo de protestantium quidem numero lib. *de iaponior. religione, de christianae religionis introductione in ea loca, deque eiusdem exstirpatione, edit. Amstel,* an. 1659. scribit hoc modo: „ Afferamus, *inquit* (*p.* 160. „ *seqq.*], belgarum (qui reformatae, non pontificiae fae„ runt religionis, ne quis fidem deroget his, quae affe„ runtur] haec de re scripta, deinde de caussis videbimus. „ Descriptioni Iaponiae auctore Caronio adiunctum est „ scriptum cuiusdam nomine, Reieri Geysberts, qui an„ no 1622. et seqq. procurandi commercii nomine bel„ gicae societatis in Iaponiae urbe Nangesacque vixit. „ Illius titulus hic est, *historia martyrum, qui in Iaponia* „ *propter romano-catholicam religionem crudelibus, et in„ tolerabilibus affecti sunt tormentis, vel etiam necati.* Se„ quitur iam ipsa descriptio, quam e belgico sermone „ transtuli. Ab *an.* 1622. *exitu, et exordio seq.* 23. com„ busti, et capite multati sunt in urbe Nangesacque centum et triginta circiter hominum partim viri, partim „ mulieres, partim pueri, et puellae, in quorum nume„ ro praeter alios religiosos, fuerunt duo sacerdotes ..... „ Inter combustos fuit quoque italus quidam dictus *Spi„ nola* ex urbe Genua... Nimirum cum Sancgona hispa„ no, et Ludovico pictavi comburebantur, et capite „ multabantur 130. hominum, et proxima vice 100. par„ tim viri, partim pueri. Pag. 166. scribit 128., ut amplius an. 1624. in urbe Iedo. Pag. 167. Firandi 36. „ vel 37. fuisse occisos narrat. Tum addit: Eos inter, „ qui necati sunt, vidimus puerulum sex, vel septem an„ norum, qui tanto animi gaudio gestiens, praedicans, „ et cantans christianos psalmos iaponico sermone ad „ mortem properabat, ut in tali aetate mirati id valde „ simus. Quae autem gesta Nangasachii, et alibi an. 1626. „ *seq.* fuerint, idem auctor persequitur *p.* 170. *seq.* Ac „ dia, inquit, 19. mensis iunii iussit gubernator colloca„ ri triginta tres palos, lignaque incendiaria circum il„ los poni distantia sesquiomius orgyae, ut his mos est. „ Vicesimo die producere iussit tredecim captivos cre„ mandos, nimirum tres sacerdotes, quorum unus erat „ episcopus dictus Franciscus Parqueras 70. annorum „ lusitanus, secundus Balthasares de Turres dominica„ nus 68. annorum hispanus, tertius Iohannes Baptista „ etiam dominicanus 57. annorum italus, praeterea „ quinque lusitani ... Reliqui quinque iaponii erant ... „ Sacerdotes, et iaponii christiani ad mortem usque in „ fide perseverarunt etc. „. Multa alia idem narrat auctor, quae plane ostendunt vera esse, teste Geysberto haeretico, martyria, veraque ea, quae de propagatione orthodoxae christianae religionis in Iaponia missionarii memoriae prodiderunt. Labitur autem Varenus, qui de hisce martyriis nihil esse ab iesuitis editum affirmat pag. 159. Sed eius error scriptorum, quos extrema in hoc caput adnotatione numerabo, auctoritate refellitur.

misit, iisque ut Macaum redirent potestatem fecit, atque una edixit, ut eorum, quae gesta essent, lusitanos redderent certiores, nunciarentque, eum qui in Iaponiam posthac contendere ausus esset, quam sint severi legum observatores iaponii, cogniturum.

Legatis, aliisque, quos diximus, interfectis, nautisque perpaucis dimissis, batavis in aliquot insulas veniendi facultas est facta, horumque, ut a quibusdam nostrorum hominum memoriae proditum est, consilio, ab imperatoribus constitutum, ut qui in portum aliquem, qui ditionis esset iaponiorum, pervenissent, crucem pedibus proterere cogerentur. Hac re audita, plerique nostrum deserendos esse earum regionum incolas iudicarunt (1), abstinendumque ab eo itinere, quod nemini saluti, sibique detrimento, atque exitio esse posset. Interea tamen dominicani, qui in Philippinis insulis degebant, circumspiciebant, si qua umquam rei bene gerendae data opportunitas esset, ut coloniam in easdem suorum mitterent. Cumque nonnulli de iracundia, odioque ab eis, quo in nostros homines ferebantur, remissum intellectum (2) est,

(1) Vide Cardinum locis supra indicatis.

(2) Iacobus Lafonte ann. *domin. mens. sept. par.* II. *chronol. mission. ff. praed. p.* 263. *ad an.* 1654. a Petro Ledo praefecto provinciae philipp. insul. curatum diligenter fuisse scribit, ut ministri, praeconesque religionis christianae in Iaponiam mitterentur, sed exitu minus secundo, propterea quod portum nullum tenere illi potuerint, interclusis iaponiorum perfidia commeatibus non lusitanorum modo, sed etiam hispanorum. Tentatum id quoque fuerat anno 1648., sed eodem omnino exitu. *Idem ibid. p.* 272. Urbanus Cerrius *loc. cit. p.* 189. « Rimase, *inquit*, affatto abbandonata quella cristianità, che se vi fossero stati ordinati nazionali (at ordinatos non paucos fuisse constat, in quos perinde iaponii saevierunt) a dispetto di tutte le persecuzioni, sarebbe ancora in piedi. Nondimeno ve ne sono rimasi molti, che propagano la fede tra di loro battezzandosi dai padri i propri figliuoli, e ogni anno ne sono anche molti martirizzati, onde hanno gran bisogno di operai, e i domenicani delle filippine procurano ora di mandarveli segretamente ». Quod attinet ad decretum imperatoris de proterenda pedibus cruce ab europaeis, qui in Iaponiam appulissent, sic habet Georgius Psalmanazarus *descript. ins. formos. edit. gallica an.* 1705. *Amstel.* qui batavos vindicare conatur *p.* 227. *seq.* « Les hollandois ayant appris le carnage épouvantable, qui s'étoit fait des chrétiens dans le Iapon ... ils prirent ce tems pour leur ... Ils feignirent de ne pas entendre le mot de chrétien, et leur dirent, que si par ce mot, ils entendoient des gens qui adoroient la figure d'un homme crucifié ... non seulement ils n'étoient pas de ces gens-là, mais qu'ils detestoient leurs maximes ... On a dit que ce sont eux qui s'aviserent de faire dire a l'empereur, que le veritable moien de distinguer les chrétiens, dont il avoit lieu de se plaindre d'avec les hollandois ou autres européens, qui n'étoient pas de la même religion, étoit de presenter a tous les etrangers l'image d'un crucifix, en leur proposant de le fouler aux pieds. Ie ne sçai pourquoi on prétend imputer cette invention aux hollandois. Etoit ce une chose si difficile a imaginer pour croire, que cela ne pût venir dans l'esprit des iaponnois? Quoi qu'il en soit, les hollandois ne font pas, dit'on, difficulté de marcher sur le crucifix toutes les fois, qu'on le leur présente. Ce fait suppose, comme selon toutes les apparences, ils ne le font pas par mepris pour la religion chrétienne (*quasi vero sine contemtu religionis proculcari signum redemtionis nostrae possit*). Quelques iesuites portugais s'étant hazardés depuis ce tems-là, d'aller au Iapon dans l'esperance de n'être pas connus, ou qu'en se disant hollandois on ne les inquieteroit pas, a peine eurent-ils mis pied a terre, qu'on leur presenta le crucifix pour le fouler aux pieds. Ils en furent si affrayés, qu'ayant d'abord été reconnus, ils furent crucifiés au nombre de 56. ». Sed quatuor vel quinque horum iesuitae fuerunt, ceteri nautae, militesve. At Cerrius *loc. cit.* causam quamobrem latae contra christianos ab imperatore leges fuerunt, hanc esse censet, quod persuasum illi fuerit

experiri se velle dixerunt, deque ea re ad sacram congregationem de Propaganda Fide paullo ante Innocentii XI. pontificis maximi tempora scripserunt. Sed quae res ante, eaedem post etiam, ubi diligenter de voluntate (1) iaponiorum quaesitum est,

hispanorum, lusitanorumque reges in potestatem iaponios redigere instituisse, quod ipsum americanis regibus fecerant, atque idcirco sacerdotes in eas insulas misisse, qui nationem ad christiana sacra perducerent, quo rem facilius habere exitum posset. Eius calumniae auctores batavos fuisse.

(1) Mirabitur fortasse quispiam quid sit, quod de introducta religione in Iaponiam copiosius egerim, quam de regnis aliis, provinciisque loquens fecissem. Sed is si consideraverit, quae mea iam inde a puero erga Franciscum Xaverium virum sanctissimum, cuius mihi nomen parentes indiderant, pietas, cultusque fuerit, tum nostros dominicanos plurima fuisse perpessos in ea regione, quae gloriae quidem Christo servatori, decori autem ordini, singularique ornamento fuerunt, ignosci quidem certe mihi putabit, quod prolixiore sim usus oratione. Nunc scriptores, qui de iaponicis ecclesiis, martyribusque disseruerunt, recensendi sunt. Conferat igitur, qui multa de his rebus velit (praeter Maffeium *loc. cit.*, Tursellinum *loc. cit.*, *et in vita Franc. Xaverii*, Cerrium *loc. cit.*, Didacum Aduartum, et Dominicum Gonzalesium *hist. provinc. philipp. etc. ord. praed.* tom I. et II. *edit. cit.*, fortissimum martyrem Hyacinthum Orfanelum, et Didacum Colladum *hist. eccl. de los sucessos de la christianidad de Iapon etc. ab an.* 1602. *ad* 1622., quem nos historiam supra laudavimus, quaeque edita fuit Matriti *an.* 1633., *et summarium causae Navarretti* aliorumque, qui fidei causa passi in Iaponia sunt, quod supra etiam memoravimus), la lettera annua del Giappone dell'anno 1596. scritta dal p. Luigi Frois al r. p. Claudio Acquaviva generale della compagnia di Gesù tradotta in italiano dal p. Francesco Mercati romano della stessa compagnia, *Romae an.* 1599., et le lettere del Giappone degli anni 1574. 1575. 1576. scritte dalli rr. pp. della compagnia di Gesù, e dal portoghese tradotte nel volgare italiano, *Romae an.* 1578., et le due lettere annue del Giappone degli anni 1602. 1604. 1605., e parte del 1606. mandate dal p. Francesco Pasio vice provinciale di quelle parti al m. r. p. Claudio Acquaviva generale della compagnia di Gesù, *Romae* 1608., la relacion del martyrio, que los sanctos padres descalcos franciscanos, tres Hermanos de la compania de Iesus, y decisiete Iapones christianos, padecieron en Iapon, por f. Iuan de sancta Maria, *Matriti an.* 1601., la historia de las islas del archipelago, y reynos de la gran China, Tartaria, Cochinchina, Malaca, Siam, Camboxa, y Iapon, y de lo succedido en ellos a los religiosos descalcos de la orden del serafico padre s. Francisco de la provincia de s. Gregorio de las Filippinas, por f. Marcello de Ribadeneyra, *Barchinone an.* 1601., la historia de las misiones, que han hecho los religiosos de la compania de Iesus, para predicar el sancto evangelio en la India oriental, y en los reynos de la China, y Iapon, primera y segunda parte, por el p. Luis de Guzman, *Alcalà an.* 1601., et relacion annual de las cosas, que han hecho los padres de la compania de Iesus en la India oriental, y en los reynos de la China, y Iapon en los annos de 1600., y 1601., y del progresso de la conversion, y christianidad de aquellas partes, *Valisoleti an.* 1604., litteras iaponicas an. 1606., chinenses an. 1606. 1607., illas a r. p. I. Rodriques, has a r. p. Matthaeo Riccio soc. Iesu transmissas ad Cl. Aquavivam, latine redditas a rhetoribus collegii soc. I., *Antuerp. an.* 1611., litteras iaponicas an. 1609. et 1610. ex italicis latinas factas ab Andrea Schotto, *Antuerp. an.* 1615., rei christianae apud iaponios commentarium ex litteris annuis soc. I. annor. 1609, 10, 11, 12. collectum a Nicolao Trigaultio, *Aug. Vindelic. an.* 1615., relacion del sucesso que tuvo nuestra santa fé en los reynos de Iapon, desde el anno 1612. hasta el anno 1615. Imperando Cubsamo, compuesta por el padre Luis Pineiro soc. I., *Matriti an.* 1617. „ In extremo hoc opere extat catalogus eorum, qui ab an. 1564. ad an. 1615. in Iaponia pro religione passi sunt: *brevem relat. de persec. in christianos catholicos an.* 1619. *commota*, *ex litter. ann. soc. Iesu anglic. edit. an.* 1619., *historia y relacion del Iapon, desde el anno* 1612. *hasta el dello* 1615. *por el p. Pedro Morejon de la comp. de I. Ulysip. an.* 1615., Guidonem Gualterium *legazione dei principi del Giappone dell'anno* 1585. *a Greg. XIII. etc. edit. Rom. an.* 1586., et de eodem argumento Eduardum de Sande soc. I. ex ephemeride legatorum in macaensi porto imperii sinici *edit. an.* 1590. „ istoria del Regno del Giappone dell'antichità, nobiltà, e valore del suo re Idate Masamune, de' favori che ha fatto alla cristianità, e desiderio che tiene di essere cristiano, e dell'aumento di nostra santa fede in quelle parti, e dell'ambasciata che ha inviato alla santità di nostro signore papa Paolo V., e delli suoi successi, con altre varie cose, fatta per il dottor Scipione Amati romano, interprete istorico dell'imbasciata, *Rom. an.* 1615., lettere annue del Giappone, China ec. al p. gener. della comp. di Gesù scritte dai pp. dalla stessa compagnia negli anni 1615, 16, 17, 18, 19. volgarizzate dal p. Lorenzo delle Ponze, *Mediol. an.* 1621., historia, y relacion de los succedidos en los reynos de Iapon, y China desde el anno 1615. hasta el de 1619. por el p. Pedro Morejon soc. I. *Ulysipon. an.* 1621. „ Trigaultium, et Raderum „ de christianis apud iaponios triumphis, sive de gravissima ibidem contra fidem Christi persecutione exorta ab an-

impedierunt, quo minus in suscepto consilio manendum arbitrarentur. Anno 1704. Iohannes Baptista Sidotus in insulas contendere decrevit, idque tandem Tournonii legati voluntate fecit. Cumque anno 1721. auditum Romae esset, gratum hominem fuisse imperatori, ventum in spem est fore, ut rursum nostris eodem accedere, nunciareque evangelium incolis permitteretur, ut est auctor Polidorius in iis libris, quos de Clementis XI. vita scripsit. Sed deinde res, contra atque nostri sibi persuaserant, evenerunt.

CAPUT XXIX.

DE ORIGINE, VICIBUSQUE CHRISTIANAE RELIGIONIS IN SINENSI IMPERIO, ET TARTARIA MAGNA.

Sina est amplissima regio, ac terminus continentis Asiae, qua meridiem spectat. Ab occasu proxima est Indiae extra Gangem, eiusque *Annanum* regnum, cingitur ab austro, ortuque solis oceano, estque finitima Tartariae qua parte ad septemtriones vergit. Divisa est Sina in provincias plures, quae tametsi ab eorum multis, qui in eamdem regionem propagandi evangelii caussa contenderunt, indicatae, tamen haud ita accurate descriptae sunt, ut nihil supra desiderari posse videatur. Interiores enim provincias omnes lustrare, in iisque consistere diu, ipsisque metiendis operam diligentem dare non licet, propterea quod metuendum ab

no 1612. cum auctario, et iconibus sadelerianis „ Petrum Morinum *hist. de ce qui s'est passé dans les royaumes du Yapon, et de la Chine tirée par des lettres écrittes pendant les annee* 1621, 22. *Paris. an.* 1627., Gasparem Spitilium soc. Ies. martyr. xxxvi. *Christi pugilum in Iaponia an.* 1597. *sub Taicosama imp.*, Fabium Ambrosium Spinulam soc. Ies. vita del p. Carolo Spinola, *lettera annua del Giappone dell'anno* 1624. *al m. r. p. Muzio Vitelleschi generale della compagnia di Gesù, edit. Rom. an.* 1628., *et Dilingae an.* 1628., *lettere annue del Giappone degli anni* 1625, 26, 27. *al m. r. p. Muzio Vitelleschi preposito generale della comp. di Gesù edit. Rom. an.* 1632., *narrationem persecutionis an.* 1628, 29, 30. *ex italico latine a Iohan. Bollando edit. Antuerp. an.* 1635., *et in act. ss. tom. v. febr. pag.* 723. *seq.*, Garsiam Carcerinum *relaz de la persec. etc. de l'an.* 1623., Martinum la Nusa *de statu persec. iaponicae etc. illustri mort. p. Marcelli Mastrilli, Caesaraugustae an.* 1639., Iohannem Baptistam Tavernerium *descript. Iapon.*, *et persec. Iapon. saepe cum eius itinerib. edit.*, *hist. eccl. de l'isl. et royaumes de Iapon. par le r. p. François Solier, Paris. an.* 1627., Antonium Franciscum Cardimum soc. I. *relazione della provincia del Giappone, Romae an.* 1643., *et fascicul. e iaponicis floribus suo adhuc madentibus sanguine composita ab eodem Cardimo, Romae an.* 1646., Danielem Bartholum *hist. della compag. di Gesù, l'Asia par. i. et ii. edit. an.* 1660., P. Crassetum soc. I. *hist. de l'église du Iapon par m. l'Abbé T. Paris. an.* 1689., Iohannem Philippum Merinum soc. I. *istoria e relazione del Tunchino, e del Giappone etc. edit. Rom. an.* 1665. Ex protestantibus praeter Varenium, et Geybertsium supra memoratos, pro batavis agit auctor de *athl. historique tom. v. p.* 165. Vide etiam Iohannem Gasparem Scheuchzerum, cuius opus ab Engelberto Kempfero anglicum, et a D. de Marveaux gallicum factum, inscriptum est *histoire naturelle, civile, et ecclesiastique de l'empire du Iapon edit. Hagae Comit. an.* 1729. Descriptionem imperii iaponici dedit etiam Crassetus initio *hist. eccles.* eiusdem imperii, quem consule.

incolis sit, quos esse suspiciosos, et simulatores constat, acerrimosque hostes europaeorum. In littore, quod e regione Philippinis insulis est, *Kantonum*, sive *Quancheum* visitur, cui provinciae a metropoli *Kantono* indita est appellatio. Inde adverso flumine ad urbes *Xaocheumum*, atque *Nanhumum* navigatur. A dextera fluminis sunt *Quangsium*, *et Iunnamum* provinciae. Ab *Nanhumo* modico terrestri itinere *Nanganum* oppidum abest, quod est ad fluvium *Chungum*. Atque hinc navigari potest *Nankangum*, *Kucheum*, *Taykoum*, *Kiansium*, *Anhingum*, et in alias maiores urbes; postque *Kiangum*, *et Changium* maximorum amnium confluentem, *Nanquinum* celebre oppidum est, haud procul ab ostio Kiangi fluminis situm. Inter *Kantonum*, atque *Nankinum* in littorali tractu iacent *Chequiangum*, *et Fochiena* provinciae. Ante confluentem circa *Kiangum* amnem *Huquanum*, et superior *Suchuena* provinciae sunt. Inde *Quicheum*, quae sane pars ad meridiem pertinet. Supra *Kiangum* septemtriones versus sunt intus provinciae *Honana*, *et Xansia*, quas magnus fluvius Hoansus dividit. Ad mare *Xantungum*, *et Leaotungum* vergunt. Non longe ab *Leaotungo* provincia *Corea* peninsula distat, quam aliqui insulam esse existimarunt. Sunt in his provinciis illustria oppida, sed magnam partem minus cognita europaeis. In Xantungo urbes *Cinnanum*, *Cingcheu*, *Tungamum*, in *Leaotungo* vero *Leaoyanum*. Sed omnium praestantissima urbs in pekingensi provincia Tartariae proxima *Pekingum* est. Haec enim sedes ante erat imperatoris, nuncque iam regia est Tartari, qui bello sinenses redegit in potestatem.

Insulae, quae ad Sinas pertinent, sunt ab austro *Hayna* prope cochinchiensem sinum. In cantonensi autem plures sunt parvae, in quarum praecipua, cui est Gaoxara nomen, urbs est *Macaum*, quae lusitanorum ditionis est, qui sinensibus eripuerunt, a quibus an. 1668. fuerat expugnata. Sub cancri tropico insula Formosa, quam olim belgae obtinebant, postque iam sinenses ann. 1662. piratae Coxinii opera occuparunt. Nankinensi sinui, et Corae peninsulae obversae sunt *iaponicae*, tres praecipue insulae, quarum maxima *Iapan*, quam *Niphonem* incolae appellant, duaeque mediocres *Xikochum*, et *Saikochum*. Sed de Iapana, quam aliis peninsulam videri diximus, iam satis alibi disputatum

est. Nunc vero ut in sinense imperium introducta religio christiana fuerit, demonstrandum erit (1).

Quamquam autem fuerunt, qui Thomam apostolum ad Sinas venisse, intulisseque christianam religionem, atque templa condidisse contenderent, quoniam tamen levissimis coniecturis nixa eorum opinio est, reiecta ab aliis fuit, qui nihil esse de hoc genere, nisi monumentis alicuius ponderis, statuendum arbitrarentur (2). Cum enim neque graecos, neque latinos, neque ullum sinensium veterum esse cernerent, qui iter tradiderit fuisse a Thoma in eam regionem institutum, nihil eos morari voluerunt, qui *breviario chaldaeo ecclesiae arabicae, et canonibus* eiusdem *gentis synodalibus* (3) usi essent. Ne vero quisquam aliquid praesidii ex eo peteret, quod esset de peregrinationibus apostoli Thomae in Indiam, ostensum ab eruditis viris est, *Indiae* nomine *Persidem* intelligi oportere (4).

Sed visum quibusdam historicis gravibus in primis, atque doctis est, sinenses quamvis non temporibus apostolorum, tamen aliquamdiu post audisse de Christo, extitisseque eorum aliquos, qui nostram doctrinam amplecterentur. Est enim Arnobius (5)

(1) Confer Duhaldum soc. I. *hist. de la Chine*, quae in quatuor tomos est distributa, editaque *Paris.* an. 1735. Is enim auctor quae de chorographia sinica diligentius animadversa erant, collegit, atque descripsit. Mitto ceteros, qui historiam civilem, descriptionemque eius regionis dederunt, quod nimis esse longum, sufficiatque eum indicasse, qui postremus omnium in hoc genere fuit, copioseque versatus est. Notandum est tamen fuisse huius historiam iussu Clementis XII. proscriptam. Confer etiam *d scription. legat. batavicae ad magnum Tart. Cham edit.* an. 1668.

(2) Thomam ad Sinas envinse tradunt Antonius de Cowea *lib. inscripto: Iornada do arcebispo de Goa lib.* I. *cap.* I., quem laudat *Math. Veiss. la Croze hist. de christianisme des Indes lib.* I. *p.* 38. *edit.* an. 1724., Nicolaus Trigautius soc. I. *de christ. exped. apud Sinas lib.* I. *p.* 124. *edit.* an. 1615., Athanasius Kircherius *China illustr. c.* II. *p.* 57., et *cap.* VI. *p.* 91., et *in prodr. copto cap.* IV. *p* 206., p. de Premara soc. I. *lettres edifiant., et curieuses des miss. etrangeres tom.* XIX. *p.* 449. Consule etiam Andreae Mulleri hebdomadem *observ. sincer. pag.* 10., Ludovicum le Comte *memoire de la Chine tom.* II. *p.* 140. Immo vero ex India in proximas Sinas iam inde a successoribus Thomae in Tartariam manasse evangelium putant Ortelius, et Kircherus, *Chin. illustr. par.* II. *cap.* VII. *pag.* 92. *edit.* an. 1667. „ Ex hisce regionibus iam enarratis, *inquit* „ *Kircherius*, videlicet ex Cabul Caphurstan, Tibet, Mo„ gol (ubi s. Thomam promulgasse evangelium credit) „ facile per successores episcopos in ulteriores provin„ cias, et regna, usque ad ultimum Tartariae terminum „ sacrum Christi evangelium propagari potuit. Id sane „ aperte dicit Ortelius, qui regnum Argon in ultimo se„ ptemtrioni angulo constitutum dicit, a s. Thoma ad „ fidem Christi conversum, subintellige a successoribus „ suis etc. „. Contra sentiunt Philippus Coupletus *ad finem scientiae sinensis p.* 39. *edit.* an. 1687., Renaudotius *rémarques sur les anciennes rélations des indes, et de la Chine p.* 230.

(3) Trigautius his abutitur *de christ. exped. apud Sinas lib.* I. *p.* 124.

(4) Factum id est etiam ab Isaaco Beausobrio viro ex calvinianorum quidem secta, magno in orthodoxos odio, sed in eo, quod ad hoc genus argumenti attinet, diligenter, uti quidem nobis videtur, exercitato, *hist de Manichée, et du manichéisme t.* I. *l.* II. *c.* V. *p.* 404. *ed.* an 1734.

(5) *Lib.* II. *adversus gentes pag.* 50. *edit.* an. 1651. „ Virtutes sub oculis positae, et inaudita illa vis rerum, „ vel quae ab ipso Christo fiebat palam, vel ab eius „ praeconibus celebraretur in orbe toto: ea subdidit „ appetitionum flammas, et ad unius credulitatis assen„ sum mente concurrere gentes, et populos fecit, et mori„ bus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt, „ atque in usum computationis venire ea, quae in In„ dia gesta sunt apud seras, persas, et medos „.

auctor, apud seras sua aetate vero Deo cultum, precesque adhiberi consuesse. Iam vero diligentissimorum geographorum sententia est (1), *seras* ab *sinensibus* minime discrepare. Atque Ebediesus sobensis (2) sinenses metropolitas fuisse a Salibazacha chaldaeorum catholico creatos, floruisseque scriptores nonnullos tradit, qui ab Achaeo, et Sila fuisse illos antea constitutos existimassent. Sed Achaeum ab anno 411. ad 415. patriarchatum seleuciensem chaldaeorum obtinuisse, Silam vero occupasse eamdem sedem ab an. 503. ad an. 520. chaldaei historici monumentis mandarunt litterarum. At Salibazacha potitus anno 714. patriarchatu est, eumque obtinuit ad an. 728. Quae cum ita sint, concedendum omnino videtur esse, longe ante Salibazachae tempora fuisse in sinensi imperio collectos coetus christianorum, quibus ea aetate, vel Achaei, Silaeve tempore, metropolitae praeficerentur. Neque enim brevi spatio late longeque propagata religio est, ut iam ecclesiae conditae, constitutique episcopi perplures fuerint, quibus archiepiscopum praeficere necesse esset, qui de rebus gravioribus, controversiisque, dum ratio postulasset, cognosceret. Sinensem praeterea metropolitam indo dignitate parem esse chaldaei (3) arbitrantur. At par dignitas ab iis ex antiquitate repeti (4) solet. Eodem igitur fere tempore institutus archiepiscopus est sinensium, quod est creatus metropolita indorum. Iam vero vetus est in India christianismi origo, ut a *la Croze* (5) haud levibus coniecturis ostensum est, demonstrantque alii inlatum in hanc fuisse si non ab apostolis, at saltem a discipulis apostolorum. Consequens est igitur, ut sinensibus primis saeculis fateamur fuisse evangelium nunciatum (6). Repertum denique *Singan fu* oppido provinciae Xensi monumentum syro-sinicum fuit saeculo superiore, quod (7) Kircherius illustrare conatus est, pluresque alii (8) deinceps exponere curarunt. Quamquam vero fue-

(1) Consule Christophorum Cellarium *notit. orbis antiq. tom.* II. *lib.* III. *cap.* XXIII. *sect.* IV. *pag.* 883. *edit.* an. 1706.

(2) *Parte* VIII. *cap.* XV. apud Ios. Simon. Asseman. tom. III. *biblioth. orient. element. par.* II. *cap.* IX. §. VI. *pag.* 521.

(3) Asseman. *ibid. par.* I. *p.* 614. 616.

(4) Amarus apud Asseman. *ibid. tom.* II. *cap.* XLII. *p.*458., et Ebediesus apud eumdem Assemanum *tom.* III. *par.* I. *p.* 346.

(5) Hist. du christianisme des Indes *lib.* I. *p.* 44.

(6) Nummi antiqui reperti apud sinenses fuisse dicuntur, ex quibus effici posse videtur olim in ea regione christianos viguisse. Vide *praef. ad lettres édif. tom.* XII. *p.* 14. Praeterea sunt, qui idem concludant ex secta *Xe-kie*, sive *crucis*, quae floruisse apud sines fertur. Adeundus Andreas Mullerus *in chataia p.* 56.

(7) In prodromo copto, et China illustrata *par.* I. *p.* 4. *seq. edit.* an. 1667.

(8) Andreas Mullerus *lib. de monum. sinico edit.* Be-

runt, qui illud in spuriis esse numerandum (1) defenderent, quique dubium saltem esse arbitrarentur; tamen non defuerunt, qui pro genuino (2) haberent. Neque vero caussa ulla erat, quamobrem illud catholicae religionis in sinensi imperio praecones comminiscerentur. Nam si fingere monumentum aliquod voluissent, orthodoxum quidem excogitassent, non *nestorianum*, cuiusmodi est illud, de quo nunc agitur. Deinde nihil in eo est monumento, quod suppositionis indicium esse possit. Quod si quis factum id fraude fuisse putet, ut sinensibus persuaderetur, non esse recentes origines sinensium ecclesiarum; is noverit, nihil ei nationi antiquum videri, quod non sit septimo saeculo aerae christianae vetustius. At hoc monumenti genus in ea tempora coniici nullo modo potest, quae ante septimum saeculum excurrerunt. Fit igitur, ut non esse fraude, ac dolo confictum credendum sit. Cetera autem argumenta, quibus Spizelius, Horniusque confidunt, leviora sunt, quam ut referenda nobis, atque confutanda videantur. Nam quod opponit Comtius (3), imperatorem sinensium, qui inimicus christianorum esset, eo etiam nomine pellendos imperii finibus nostros existimasse, quod religionem invehere conarentur, quam ne fando quidem umquam sinenses audissent, inane est. Atque ut praetermittam, ante fuisse monumentum inventum, quam haec dicta fuissent ab imperatore; est illud sane gravissimum, habuisse quaedam in promtu nostros, quae plane efficerent, longe esse antiquiora apud Sinas christianismi primordia, quin ad fallacias, fraudesque confungiendum arbitrarentur.

Sed age videamus, quid eo monumento nestorianorum contineatur. Est igitur illud (4) partim sinica, partim syriaca lingua perscriptum, tempusque indicat, quo primum ab nestorianis promulgari in ea regione evangelium coepit. Anno enim Christi 636. e Syria profectum Olopuenum, in Sinasque ingressum ecclesiae fundamenta iecisse, quae ad annum 781. floruerit, quo quidem anno positum monumentum fuisse dicitur. Explicatur vero

vol. 1627., Eusebius Renaudotius *anciennes relat. des Indes, et de la Chine pag.* 234., Assemanus *bibl. orient. tom.* III. *par.* II. *cap.* IX. §. VII. p. 538. aliique.

(1) Georgius Hornius *orig. americanar. lib.* IV. *c.* XV. *p.* 277. *edit. an.* 1652., Theophil. Spizelius *de re litter. sinens. sect.* IX. *p.* 160., et la Croze *hist. du christ. des Indes lib.* I. *p.* 42.

(2) Kircher. Muler. Assemen. Renaudotius *loc. cit.*

(3) Mémoires de la Chine *tom.* II. *p.* 139.

(4) Kircher. Muler. Assem. Renaud. *ibid.*, et Iohannes Laurentius Moshemius, cuius nobis labores in hoc genere plurimum profuerunt, *hist. tartaror. eccl. in append. num.* 3. *edit. an.* 1741.

doctrina Christi ibidem, ita ut explicari solet a magistris nestorianorum. Atque haec quidem ea parte continentur, quae scripta est sermone sinensium. In syriaca leguntur nomina septuaginta religionis praeconum, qui Sinas petierant evangelium praedicatum, iique indicantur, qui auctores fuerunt, ut monumentum eiusmodi poneretur. Sed quid ei ecclesiae nestorianorum post octavum saeculum evenerit, quoniam explicatum a nemine usquam est, cognosci certe nullo modo potest. Quamquam est illud exploratum ad eam usque aetatem, qua nostris penetrare in provincias sinensium licuit, vestigia quaedam earumdem ecclesiarum superfuisse. Nono quidem saeculo viguisse multos in ea sinensis regionis parte, quae ad meridiem pertinet, atque *Masina* appellatur, ferunt. Nam Baichumum, qui ab imperatore defecerat, in *Canfu* oppido, quod post fuit *Cantonum* appellatum, magnum christianorum numerum (1) occidisse memoriae traditum est. Quin etiam *Ebnus Wahabus* (2) arabs saeculo IX. in Sinam contendit, cumque adiisset ad imperatorem, cumque alloquutus esset, intellexit servari apud ipsum non modo Noachi, Mosisque, sed etiam Christi imagines, quae hunc asinae insidentem, apostolisque stipatum exhiberent. Atque imperator, Christi figuram indicans, *hic*, inquit, *non diu in terris fuit*: *res enim ab eo gestae omnes triginta mensium spatio continentur*. Saeculo X. missi quoque ab Catholico chaldaeorum ad sinenses fuerunt, qui his christianae religionis decreta explicarent, darentque operam, ut si qui essent apud eos nostris sacris initiati, in fide, officioque confirmarentur. Iam vero saeculo XIII. (3) christiani apud Sinas agebant. Quo sane

(1) Renaudot. *ibid. ancien. relat. etc. p.* 51., et Moshemius *hist. tartar. p.* 12.

(2) Apud Renaudotium *ibid. p.* 63. *seq.*

(3) Marcus Paulus venetus de regionibus orientalibus *lib.* II. *cap.* IV. *seq.*, *et cap.* XIV. testatur in urbe Quinsai invenisse se ecclesiam christianorum nestorianorum. *Cap.* XXXIX. affirmat in metropoli provinciae *Chataiam*, quam *Iaci* vocat, versari paucos christianos, qui nestorianis partibus studerent, et *lib.* 2. *cap.* XLIX. *de Campitione* civitate agens, sunt in ea, *inquit*, christiani, et mahomedani, et idololatrae, et *cap.* XLVII. de provincia Chinchintalas disserens: Populus eius, *inquit*, in tres divisus est sectas. Pauci quidem confitentur Christum, et hi sunt nestoriani, alii Mahametum colunt, tertii idola adorant. Confer Martinii *athlantem sinicum pag.* 29., et Kircheri *Chinam illustratam p.* 322. *seq.*, et Iacobi Golii *adnotat. ad Alfragan. ex Abulpharagio.* Iohan. Laurentius Moshemius *hist. tartaror. cap.* II. §. XVIII. *p.* 69. *seq.* „ In civitate *Cambalu*, quae *Chataiae*, sive Chinae borealis caput, et Coplaii imperatoris in eo regno sedes erat, metropolitam dudum constituerant nestoriani, patriarchae ipsorum, seu catholico, quem vocant, subiectum. Diem suum circa annum 1278. metropolita chinensium obierat, quamobrem alium ei sufficere patriarcham, cui Iohannes Denhae nomen erat, meditabatur. Ordinatus iam ab eo erat Simeon quidam cognomento Bar Kalig, qui Tausae chorasanitarum urbis episcopus ante fuerat. Is autem antequam ad metropolim suam abiret, superbum, atque insolentem erga catholicum suum sese gerere coepit. Hic ut impudentiam ipsius castigaret, eum rebus omnibus spoliatum in vincula coniecit, in quibus paullo post, cum fuge

tempore metropolitas (1) habebant, qui coetus eorum moderabantur. Est denique a Matthaeo Riccio soc. Iesu presbytero traditum, accepisse ad iudaeo (2) quodam se, iam usque a multo tempore ad saeculi XVI. exitum Christi sectatores in eo imperio viguisse, qui tum quidem laterent, propterea quod saevitiam, crudelitatemque ethnicorum sinensium vererentur. Sed lusitani, qui anno 1517., Ferdinando (3) Peresio duce, ad Sinas appulerunt, ne vestigium quidem in iis deprehenderunt christianae religionis.

Variae autem sunt scriptorum, atque inter se dissidentes de his, qui primi omnium in eam regionem doctrinam catholicam intulerunt, opiniones, aliis quidem eos e soc. Iesu, aliis contra dominicanos fuisse aientibus. Qui pro iesuitis (4) pugnant, Matthaeo Riccio id laudis esse tribuendum arbitrantur. Equidem etsi profitear institutum dominicanum, idque iam mihi honori, atque gloriae vertam, tamen si veri esse simile iudicarem, ante societatis Iesu presbyteros sinensibus evangelium nunciasse, quam in eam regionem penetrassent nostri, hanc eis laudem numquam adimendam putassem. Nam qui de iaponiis agens iesuitas primos in eisdem insulis, quod ita veritas posceret, fuisse religionis orthodoxae praecones dixi, cur idem de sinensibus disputans negarem? Ac Riccium quidem exitu fere saeculi XVI. in sinensem regionem venisse, tam est exploratum, ut revocari in controversiam a nemine posse videatur. At medio fere saeculo XVI. Gasparem a Cruce (5) dominicanum sinensibus Christum annunciasse,

„ sibi consulere frustra tentasset, una cum aliis episcopis, atque monachis, violenta procul dubio morte extinctus est. Interea duo monachi ad Denham accesserant ex iguritarum natione oriundi, qui ex Sinarum regno profecti Hierosolymam petebant, loca memoria Iesu Christi celebria visitaturi, sed viarum, atque locorum imperiti erant. Horum alterum patriarcha mala morato Simeoni, quem diximus, opponens metropolitam constituit chinensium, et Iaballaham vocavit. Verum neque is commissum sibi munus adiit, nec in patriam reversus est. Nam cum itineri se accingeret, Iohannes Denha inter vivos esse desiit. Erat inter duces tartarorum vir quidam nomine Asutus Amera horum monachorum affinis, qui mortem patriarchae Abakae regi significans Iaballaham commendavit, eumque supremo inter nestorianos munere dignissimum esse exposuit. Precibus eius imperator morem gerens, publico mandato Iaballaham consecrari iussit, id quod sine mora nestorianorum episcopi exsequuti, Seleuciam, et Ctesiphontem profecti sunt, eumque catholicum, sive patriarcham solemni cum pompa crearunt. Alterum illum monachum iguritam Iaballahae socium, qui Barsaumae nomen fuit, patriae suae episcopum Iaballahe constituit „. Vide §. XXI. eiusdem cap.

(1) Confer Lequienium *or. christ. tom.* II. *p.* 1269. *seq.*, *et not. sup.*

(2) Vide Matthaei Riccii vitam scriptam a Petro Iosepho de Orleans, et Nicolaum Trigautium soc. Ies., de christiana expeditione apud Sinas ex commentariis Matthaei Riccii, *lib.* V. *edit. August. an.* 1615., *et Colon. an.* 1617. *lib.* I. *cap.* XI.

(3) Iohan. de Barros *decad. de Asia tom.* III. *lib.* II. *cap.* VI. *seq. edit. an.* 1628. *p.* 39. *seq.*, et Renaudotium *ibid. p.* 270.

(4) Léttres edifiantes *tom.* III. *p.* 158.

(5) Confer Sousam *par.* III. *hist. s. Dominici lib.* III. *cap.* I., et Lafonum *chronolog. des missions des frères pré-*

librumque, cum in Lusitaniam revertisset, de suo ad Sinas itinere, et apostolatu vulgasse, testata quoque res est. Scio nimium incolas pervicaces, obfirmatosque in errore, idque tandem obtinuisse, ut ille ex imperio pelleretur. Verum negari non potest, quin eius opera intelligi catholicorum nomen in iis regionibus coeperit. Rursum anno 1590. (1) Iohannes Castillius, aliique praedicatores experiri voluerunt, num tempus opportunum venisset, quo sinenses pertinacia desisterent, Christoque assentirentur. At ubi portum tenuerunt, interrogati cuiates essent, cum se ex Europa venisse, ut Christum incolis nunciarent, dixissent, ad praefectum adducti, eiusque iussu in vincula coniecti, annoque post pulsi in exilium fuerunt. Atque omnium *religiosorum* primus, qui sinice loqui, atque explicare decreta christianae religionis sinensibus potuit, qui in Philippinas insulas appellere solerent, Iohannes Cobosius (2) hispanus fuit. Sed qui primus praedicatorum ordinem in sinensi imperio circa an. 1630. constabilierit, Angelus Cocchius fuit florentinus, qui cum ad Philippinas insulas appulisset, cognomen a *s. Antonino* florentinorum archiepiscopo cepit, et *Angelus a s. Antonino* est appellatus (3). Riccius autem, de quo supra demonstratum est, ante Cocchium venerat, atque una cum sociis, quibus poterat modis, christianam religionem explicare, introducereque in provincias coeperat. Rerum autem, quas ibidem gesserunt, cum Riccius idem certiores socios, qui in Europa degebant, fecisset, vulgatae 1615. anno, insequentibusque non Romae (4) solum, sed etiam alibi descriptiones fuerunt. Contra paullo indiligentiores initio fuere dominicani. Sed post ubi ortae sunt de ritibus sinicis contentiones, quae pertinebant ad Cocchium studio Navarretti primum, tum opera Aduartii, et Gonzalesii consignata sunt litteris, quorum alter est aggressus, alter absolvit historiam provinciae philippinae dominicanorum.

Iam vero ut iesuitae, ac dominicani, ita aliorum quoque ordinum alumni in Sinarum regionem vel ab suis, probantibus ro-

chearu praefixa tom. II. *ann. domin. mensis septemb. edit.* an. 1710. *p.* 3. *seq.*

(1) Confer Lafonem *ibid. ad an.* 1592. *p.* 158. *seq.*

(2) *Hist. Philipp. provinciae dominic. p.* 68. et *p.*129.

(3) *Ibid, p.* 620. *seq.*, et Lafonus *ibid. p.* 230. Is artes hostium elusit, et qui in Formosam insulam primum navigarit, indeque ad Sinas penetraverit, id quod illi ne suspicabantur quidem.

(4) Vide supra *pag.* 340. *not.* 3., et Iohannem Adamum Schall. soc. I. *histor. narrat. de initio, et progressu missionis soc. Iesu, et de orta ac progressu fidei christ. in regno chinensi, Viennae in Austr. an.* 1665.

manis pontificibus, vel a sacra congregatione de Propaganda Fide missi (1) contenderunt, communibusque studiis elaborarunt, ut magis magisque ecclesiae ibidem novae conderentur, et quae fundatae fuerant constabilirentur, augerique maiorem in modum possent.

Post de ritibus, ceremoniisque sinensium inter magistros christianorum oriri altercationes coeperunt. Cum aliqui (2) nihil eas continere dicerent, quod ad religionem spectare videretur, alii mere *civiles* esse negarent, confugiendum ad sedem apostolicam putarunt, ut quid esset tenendum, docendumque cognoscerent. Dici vix potest, quam magno hae lites fuerint sinensium ecclesiis detrimento. Cum Romae de ritibus actum esset, et sacra congregatio quid facto esset opus diiudicasset, imperator sinensium ab suis circumventus, qui iactarent europaeos, in primisque societatis Iesu alumnos id eniti, ac laborare maxime, ut lusitani totius regionis imperio potirentur; non eos modo, qui in aliis oppidis rei christianae confirmandae, augendaeque operam navarent, verum etiam mathematicos, qui in metropoli versarentur, magnamque obtinuissent auctoritatem, finibus suae ditionis exterminari oportere (3) iussit. Sed quoniam de dissidiis inter ecclesiasticos viros coortis facta mentio est, gratum me facturum lectori putavi, si constitutionem Benedicti XIV. maximi, sapientissimique pontificis referrem, qua omnis ea controversia eleganter, graviterque descripta contineretur. Sic autem habet: « Ex quo singulari Dei » providentia factum est, ut orientalium, et occidentalium India» rum regiones Europae innotescerent, apostolica sancta sedes, » quae ab ipsis ecclesiae incunabilis evangelicae veritatis lumen » ubique diffundere, et illud ab omni erroris umbra servare ma» ximo studio curavit; in his quoque novissimis temporibus evan» gelicos operarios in antedictas regiones sedulo misit, ut, idolo» latria ibi late dominante funditus readicata, christianae fidei » semen opportune spargerent, atque horrentes illos, et incultos » campos in fertiles, florentesque vineas uberrimos aeternae vi» tae fructus daturas commutarent. Ex regionibus autem illis, » quas sancta sedes prae ceteris ante oculos habuit, fuit profecto

(1) Vide Cerrium *lib. sarpe cit. p.* 110.
(2) Cerrius *ibid.*
(3) Cerrius *ibid.*

» amplissimum Sinarum imperium, in quo quidem negari non » potest, quin christiana fides progressus ingentes fecerit, longe » etiam maiores factura, nisi coorta inter operarios a sancta sede » illuc missos dissidia cursum intercidissent. Occasionem dissidiis » eiusmodi dederunt ceremoniae quaedam, et ritus, quibus sinen» ses ad Confucium philosophum, et maiores suos honoribus pro» sequendos uti consueverunt: cum nonnulli ex missionariis con» tenderent eas esse ceremonias, et ritus mere civiles, atque con» cedendos iis, qui relicto idolorum cultu christianam religionem » amplectebantur; contra vero alii eos, utpote superstitionem » olentes, sine gravi religionis iniuria permitti nullo modo posse » assererent. Quae sane controversia multis annis apostolicae se» dis curam, et sollicitudinem ad se traxit, cum id maxime ca» veat, ne zizauia in agro dominico radices agant, aut si forte » egerint, ea, quam cito fieri potest, evellantur.

» Primo itaque ad sanctae sedis tribunal caussam hanc de» tulerunt ii, qui ceremonias illas, ac ritus sinicos superstitione » imbutos suspicabantur. Super illis dubia nonnulla proposita fue» rnnt congregationi de Propaganda Fide, quae anno 1645. com» probavit responsa (1), ac decisiones theologorum, qui oeremo» nias, et ritus eosdem superstitione revera infectos iudicarunt. » Proinde Innocentius papa X. ad praefatae congregationis pre» ces omnibns, et singulis missionariis sub poena excommunica» tionis latae sententiae sibi, ac sanctae sedi reservatae, manda» vit, ut responsa ac decisiones praedictas omnino observarent (2), » easque ad praxim deducerent, donec sibi, et apostolicae sedi » aliter visum non esset.

» Verum paulo post ab aliis eiusdem missionis operariis alia » dubia de iisdem ritibus, et ceremoniis ipsimet congregationi de » Propaganda Fide exhibita, ex quibus ceremoniae ipsae, ritusque » nullam in se superstitionem habere videbantur. Negotium ita» que eiusmodi ab Alexandro papa VII. sacrae Inquisitionis con» gregationi commissum fuit, quae prout varia diversaque ratio» ne fuerat sibi de eisdem ceremoniis expositum, alias quidem

(1) Edita sunt quaesita sacrae congregationi de Propaganda Fide proposita, et decretum sac. congregationis *Romae an.* 1669.

(2) Vide Natal. Alex. *epist. ad cerem. sinen. pag.* 76. *edit. an.* 170.

» tamquam mere civiles, et politicas esse permittendas, alias vero » tolerari posse iudicavit. Idemque Alexander pontifex anno 1656. » hanc sententiam probavit, et confirmavit (1).

» Sed ecce tertio ad sanctam sedem haec eadem controver- » sia. Cum plura dubia sacrae Inquisitionis congregationi pro- » posita fuissent, illud quoque ab ea quaesitum fuit, utrum adhuc » vigeret Innocentii papae X. praeceptum, quo sub poena excom- » municationis latae sententiae mandabat observantiam respon- » sionum, ac decisionum, quae a congregatione de Propaganda » an. 1645., ut supra dictum est, emanaverant. Praeterea an stan- » tibus recens expositis dubiis, earum praxis retinenda foret, cum » praesertim obstare videretur decretum sacrae Inquisitionis, quod » ab ea emanavit an. 1656. super quaesitis nonnullis diversa ra- » tione, aliisque circumstantiis propositi ab operariis apostolicis » in Sinarum regno commorantibus. Respondit ad haec sacrae In- » quisitionis congregatio anno 1669. praefatum congregationis de » Propaganda Fide decretum adhuc vigere, habita ratione rerum, » quae fuerunt in dubiis expositae, neque illud fuisse circum- » scriptum a decreto sacrae Inquisitionis, quod anno 1656. ema- » navit: immo esse omnino observandum iuxta quaesita, circum- » stantias, et omnia, quae in antedictis dubiis continentur. De- » claravit pariter eodem modo esse observandum praedictum sa- » crae congregationis decretum an. 1656. iuxta quaesita, circum- » stantias, et reliqua in ipsis expressa. Hoc autem decretum Cle- » mens papa IX. comprobavit.

» Cum autem omnia praefata decreta pro varia rerum expo- » sitarum ratione fuerint facta, ac promulgata, tantum abfuit, ut » rituum sinensium controversia finem obtineret, ut magis illa » vires, et incrementum acquireret. Nam missis evangelicis ope- » rariis in partes, adducta res fuit in acriorem animorum, ac sen- » tentiarum contentionem. Atque hinc non sine gravi scandalo, » magnoque fidei damno consecuta est praedicatio non uniformis, » et non eadem ubique christianorum illorum disciplina, et in- » stitutio. De his autem (2) absurdis certior factus Innocentius

(1) Quaesita, et decretum vulgata sunt Romae e typogr. sacrae congreg. de Prop. Fide an. 1669.

(2) Agitatum etiam est sub Innocentio XII. alterum argumentum, propositusque eidem libellus fuit, qui sic habet: *SS. D. N. Innocentio XII. et eminentissimis pp. sacrae congregationis de Propaganda Fide informatio pro vi-*

» papa XII. praedecessor noster, id muneris sui esse putavit, ut
» perniciosis adeo dissidiis finis daretur; proinde exactam, maxi-
» mamque accuratam totius huius controversiae discussionem sa-
» crae Inquisitionis congregationi commisit. Cumque nihil inten-
» tatum reliquisset, quo sinceram facti notitiam obtineret, firmata
» quoque fuerunt de illius mandato summa cum diligentia quae-
» sita, quae per eamdem sacram congregationem resolverentur.

» Quaesitorum illorum examen Innocentii papae XII. mors
» intercepit. Clemens autem XI., qui successit, praedecessoris sui
» zelo plenus, coram se quaesitorum eorumdèm examen fieri vo-
» luit. Quamobrem post diuturnam, maturam, et (1) accuratissi-
» mam rei discussionem, post auditas ex utraque parte rationes,
» quibus libere producendis unicuique locus amplissimus datus
» fuit, idem Clemens papa XI. anno 1704. confirmavit, et apo-
» stolica auctoritate comprobavit praememoratae sacrae congrega-
» tionis responsiones ad omnia, et singula quaesita proposita, qui-
» bus ritus sinenses, utpote superstitione imbuti, prohibebantur,
» mandavitque praefatas responsiones ad Carolum Thomam de
» Tournon Antiochiae patriarcham (2), commissarium, et in Si-

curiis apostolicis regnorum Chinae, Tunchini, Cocincinae etc. per Ludovicum Quemener missionarium apostolicum, et missionum Asiae orientalis procuratorem, edit. Rom. an. 1694.

(1) Confer vitam Clementis XI. pont. max. cura Annibalis S. R. E. cardinalis Albani, Urbini editam an. 1727. *lib. II. p.* 84. *seq.*

(2) Vide eamdem vitam *p.* 85. *seq.*, ubi haec habentur: « Virum integritate morum, doctrina, atque prudentia commendatum cogitanti (Clementi XI.), cui tantum merito imponeret onus, Carolus Thomas Maillard de Tournon taurinensis ab honorario pontificis cubiculo, genere ac virtutibus notus, occurrit. Qui concordi S. R. E. cardinalium, et totius urbis honorifico testimonio comprobatus, antiochenus renunciatur patriarcha. Ipsi natali die festo s. Thomae apostoli indorum (an. 1701.) Carolique patroni (an. 1702.) ab eodem Clemente consecratus, non ita multo post visitator apostolicus cum potestate legati de latere in vastissimum Sinarum imperium, aliaque finitima orientalium Indiarum regna, una cum multis lectissimis evangelicae legis praeconibus mittitur, pretiosa supellectile, et quanta licuit, in magna pontificii aerarii difficultate, instructus pecunia. Additis amoris, et officii plenis litteris cum muneribus materia iuxta spectandis, et opere, Cam-Ghio utriusque Tartariae, et Sinarum imperatori pontificis nomine exhibendis, quibus facillime princeps potentissimus, usquequaque a christianis sacris minime abhorrens, conciliari posset, taliisque reddi, qui graviter pro divina gloria laborantibus praesto esset, aut saltem non adversus. Felici Tournonius navigatione usus, ubique honorifice exceptus, ac pro viribus orthodoxae ecclesiae propagandae studens, biennii itinere ad Sinarum imperium incolumis cum sociis pervenit. Singularis laetitiae, ac sincerae venerationis testimoniis ab christianis populis, et longe praecipua, et plane insueta honoris significatione ab imperii optimatibus, Imperatore mandante, susceptus, liberaliterque, ac splendide, quocumque diverterat, habitus. Testatum est haec ipse Carolus Thomas, datis ad Clementem litteris XII. kalend. octob. an. labentis saeculi quinto. Ab Xao-ceu-fuo in provincia cantonensi, quo tempore ad imperatoris aulam properabat, honorifico sibi praeparato aditu per religiosos viros societatis Iesu, quorum magna apud principem erat auctoritas, atque praecipuis honoribus, et observantiae argumentis ab ipso tandem imperatore Pekini est acceptus. Regiae porro mensae adhibitus, novis, ac plane singularibus reverentiae significationibus, pro more gentis, afficitur. Tournonii sapientiam, officia, dictorumque gravitatem demiratus princeps, gratias se Clementi summo pontifici habere maximas dixit, quod tantis animi dotibus, miraque prudentia ornatum virum ad Sinas legasset, meritisque auctum laudibus, ne quid voluntatis, et

» narum regno visitatorem apostolicum transmitti, ut nimirum » exactam eorumdem observantiam omnibus, et singulis missio-

» pretii desideraretur iudicium, magnificis quoque muneribus largissime cumulavit. Auspicia tam laeta optatos rerum eventus subsequuturos arbitratus Clemens, ingens ex nuncio gaudium concepit. Brevissimum tamen idem reddidit longa malorum series »: *et p.* 126. « Ceremoniarum (sinensium) perniciosam condicionem omnium primus Urbano VIII. pont. max. detexit, et ad apostolicam sedem detulit Iohannes Baptista Moralesius e predicatorum familia insignis theologus, qui cum multorum annorum spatio utilissimam in Sinarum imperio orthodoxae propagandae fidei navasset operam, et exsecrandis sacrificiis de industria illusurus interfuisset saepius, et malo remedium quaereret, longissimo, ac periculoso itinere Romam perrexit. Nec adversum expectationi responsum altero Innocentii X. pontificatus anno retulit. At paullo post Martinio e societate Iesu presbytero novam sinensium rituum proponente speciem, anno ab orto Servatoris 1656., Alexandri eius nominis septimi rom. pont. decretum prodiit, quo de priori non pauca derogata videbantur. Exortae ob id apud sinenses contentiones maximae, constantibusque validorum partium studiis ritus ipsi pro personarum, e caussae discrimine perinde defensi, et oppugnati, ac si una omnes eras focosque traheret dimicatio .... Diligentiam longe praecipuam impenderunt romani pontifices, praesertim Clemens X. et Innocentius XII. post editum a Carolo Maigrot vicario apostolico fokiensi in regno Sinarum, deinde episcopo cononensi adversus ritus ipsos, et nonnulla ad Dei nomen spectantia vocabula illustre edictum, exorta iampridem dissidia vehementius exarsere. Clementis proinde iussu de rebus in disceptationem vocatis exactissimo instituto iudicio, ac dissidentium subinde rationibus coram cardinalibus orthodoxae fidei quaesitoribus, gravibusque theologis mature excussis, tandem ııı. kal. decembris anno a Virginis partu 1704. ipsemet pontifex, exsecratis luculenta oratione ceremoniis, pravisque opinamentis, quibus tot populi ludificabantur, ritus huiusmodi peculiari decreto proscripsit, vetuitque a christianis obiri, aut ab idolorum cultoribus peractis illos interesse. Ad significandum verum Deum vox *Tien Chu*, id est *caeli dominus* probata est; rejectis nominibus *Tien*, et *Xang-Ti*, quae *caelum*, et *supremus imperator* exprimunt. Tabellarum appensio cum inscriptione sinica *King-Tien*, *caelum colito* in christianorum ecclesiis vetita ». *Pag.* 165. *ad an.* 1707. *lib.* ııı. « Quo tempore liberius in Tournonium sunt conatus versi. Evangelici praecones universi imperatorium obtinere diploma sunt compulsi, quo in Sinis versari permittebatur in posterum: carentes discedere iussi. Illud autem assequuturis praecipuum coram imperatore de confuciana doctrina, eiusque germana sinensium librorum sententia examen erat subeundum: probati autem verbo, et scripto profiteri exercendorum sinensium rituum methodum Matthaei Riccii, aliorumque presbyterorum e societate Iesu adigebantur, quae recta adversabatur nuperis constitutis romani pontificis ... Ob id non pauci e Sinis excedere sunt coacti, ... antiochenus patriarcha, qui luctuosae procellae spectator interfuit, et acerbius, quam ceteri, funestissimis illius pulsatus est fluctibus, invicto animi robore, et sanis consiliis, quum praesenti ope non posset, laborantibus adfuit. Doli quoque non inscius xv. kal. febr. ad Franciscum Gerbillionum ... ceterosque in pekinensi aula manentes socios moestas Nankini scripsit litteras: „ *Ego*, *inquit*, non minus super afflictis rebus missionis, quam super iis, qui eam affligunt lacrymas coram Deo die, noctuque effundo. Si ignorassem caussam malorum, eorumque auctores, alacriore animo ea ferrem. Damnata est praxis vestra a suprema sede, sed magis detestandus immoderatus agendi modus, quo pudorem vestrum cum eversione missionis apostolicae sepelire contenditis, sanis consiliis auditum non praebuistis, modo ad horrenda confugitis. Quid dicam? Proh dolor! finita est caussa, et nondum finitus est error. Destruitur missio antequam reformetur ... „ Quoniam vero iam Tournonii in comitiam erant merita, et comprobata duris laboribus virtus, ut ampliori praemio honorum iudicio dignissimo haberentur; kal. aug. an. 1707. ... honore (*cardinalatus*) Thomam Carolum pontifex ornavit ... Improborum hominum dolis conversae per eosdem dies fuerant res Tournonii, quique olim ab imperatore suspiciebatur, et fiebat maximi, inopinato iratum principem expertus, tamquam suppositus, aut turbulentus, et audax ... administer in Sinas accessisset, malis ingentibus est factus obnoxius. De his monitus Clemens, interpositis cum imperatore precibus, et officiis unicem iepidem movit, ut patriarcha in pristinae gratiae, atque honoris locum restitueretur, aut saltem libere Europam repetendi potestas fieret ... Quae Carolus Thomas de Sinarum ceremoniis supremo romanae ecclesiae iudicio damnatis ad pontificis praescriptum egeret, tantam illi conflarunt invidiam. Haec aliquamdiu privatis tecta pectoribus, tum demum in vim publicam, et apertam eruperunt, quando allato de sinensibus ritibus comprobandis imperatoris edicto, ut ipsimet Tournonius subscriberet, atque obsequeretur, constantissime renuit ... Aucta vero in dies mala eo tandem processere, ut durissimum subeunti carcerem, et asperrima quaeque pro orthodoxa religione ... ferenti acerbiorem ipsa morte vitam reddiderint ». *Pag.* 168. « Antequam in Sinas pontificiae pervenirent litterae, abire per-

» nariis, poenis quoque canonicis in refractarios indictis, praeci- » peret.

» Promulgavit quidem patriarcha antiochenus decisionem apo- » stolicam, addito decreto, quo ab universis eius observantiam » exigebat. Cum autem illam tentassent eludere, variisque inani- » bus rationibus effugere ii, qui sinenses ritus tamquam politi- » cos, ac mere civiles propugnaverant; praedictus pontifex Cle- » mens XI. decreto, quod per sacrae Inquisitionis congregationem » emanavit 1710., praecepit omnimodam, et inviolabilem earum- » dem responsionum ab se apostolica auctoritate confirmatarum » observantiam et alia, quae decreto ipso continentur, quod est » tenoris sequentis:

» *Decretum super omnimoda, ac inviolabili observatione res- » ponsorum alias in caussa rituum, seu ceremoniarum sinensium » a sacra congregatione datorum, et a sanctissimo approbatorum » cum aliis ordinationibus etc. feria* v. *die* xxv. *sept. an.* 1710. » *In congregatione generali etc.*

» At vero nec decretum eiusmodi ad difficiles animos subii- » ciendos valuit. Itaque Clemens idem papa XI., quo illos tan- » dem aliquando frenaret, constitutionem anno 1715. evulgavit, » qua solemniter iterum confirmavit antedictas sacrae Inquisitio- » nis responsiones, easque exacte, et adamussim observari man- » davit, praeclusis omnibus iis effugiis, quibus perfectam earum » observantiam contumaces homines aliquo pacto evadere potuis- » sent, et est tenoris, qui sequitur:

» *Clementis papae XI. praeceptum super omnimoda, absolu- » ta, integra, et inviolabili observatione eorum, quae alias a san- » ctitate sua in caussa rituum, seu ceremoniarum sinensium de- » creta fuerunt, cum reiectione quarumcumque rationum, seu ex- » cusationum ad eiusmodi decretorum executionem declinan- » dam allatarum, ac praescriptione formulae iuramenti per mis-*

„ missus est ab imperatore Tournonius. Quoniam vero „ in christianos legis, atque doctrinae nuncios damna- „ tis sinensium ritibus adversantes permolesta saevie- „ bat divexatio, inopinato eiusdem principis iussu iu- „ nio mense (an. 1707.) ad macaonensem urbem .... „ est attractus, ut ibi, donec procella sedaretur, con- „ quiesceret. Longe tamen acerbissimum ..... turbi- „ nem ... subire coactus fuit ab Didaco de Pinho etc.... „ qui nulla personae, et amplissimi ordinis habita ra- „ tione ..... asperrimis iniuriis, et aerumnis est affe- „ ctus „. Subiungit mox auctor, quae cardinalis am- plissimus fortiter pro religione tulit, quaeque ad mor- tem usque in arctissima custodia incommoda perpes- sus est. Obiit vir maximus an. 1710. Vide eumdem auctorem *pag.* 227. *seqq.*

» *sionarios illarum partium praesentes, et futuros hac in re-*
» *praestandi.*

» *Clemens papa XI. ad futuram rei memoriam. Ex illa die etc.*

» Per constitutionem apostolicam adeo solemnem, qua Cle-
» mens papa XI. se huic controversiae finem dedisse testatur, iu-
» stum, et aequum videbatur, eos, qui sanctae sedis auctoritatem
» sese quam maxime revereri profiterentur, et humili, et obsequenti
» animo illius indicio semet omnino subiicere, nec ulterius quic-
» quam cavillari. Nihilominus inobedientes, et captiosi homines
» exactam eiusdem constitutionis observantiam se effugere posse
» putarunt, ea ratione, quod illa praecepti titulum praefert, quasi
» vero non indissolubilis legis, sed praecepti mere ecclesiastici
» vim haberet; tum etiam, quod illam debilitatam existimarent
» ex permissionibus quibusdam, quas super iisdem sinensibus ri-
» tibus publicavit Carolus Ambrosius Mediobarbus patriarcha ale-
» xandrinus, cum commissarium, et visitatorem generalem apo-
» stolicum in iis regionibus faceret.

» Nos igitur animadvertentes, praedictam constitutionem chri-
» stiani cultus puritatem respicere, quem illa ab omni supersti-
» tionis labe immunem servare contendit, nullo modo ferre pos-
» sumus, quemquam existere, qui eidem repugnare temere au-
» deat, aut contemnere, perinde ac ipsa supremam apostolicae se-
» dis decisionem non contineret, et id, de quo agitur, non ad
» religionem spectaret, sed quid per se indifferens foret, aut quae-
» dam variabilis disciplinae ratio. Proinde auctoritate ab omni-
» potenti Deo nobis tradita uti volentes, ad illam in suo robore
» omnino servandam de auctoritatis eiusdem plenitudine, non mo-
» do eam approbamus, et confirmamus, sed etiam, quantum pos-
» sumus, omnem vim, et firmitatem, ad illam magis, magisque
» roborandam, ac stabiliendam adiicimus, eamque in se plenam,
» et omnimodam apostolicae constitutionis auctoritatem habere
» dicimus, et declaramus.

» Permissiones autem, quarum obtentu aliqui praedictae con-
» stitutionis robur infringere conantur, originem duxerunt a re-
» sponsionibus quibusdam, quas duo viri, qui iampridem in Si-
» narum regno fuerant, ad quaesita nonnulla dederunt, quae su-
» per eiusdem constitutionis apostolicae executione, ac praxi mis-

» sionarii quidam proposuerunt. Responsiones itaque huiusmodi » una cum dubiis illis, nullo tamen romani pontificis sive ap- » probantis, sive aliquid de suo addentis indicio, transmissae fue- » runt ad praefatum patriarcham alexandrinum, eius animi in- » struendi caussa, utque illis uteretur, prout circumstantiae re- » rum, ac temporis postularent: integro tamen remanente apo- » stolicae sedis iure eas comprobandi, vel etiam revocandi, si » quando conformes, aut repugnantes constitntionis praefatae de- » cretis ullo modo comparatae forent.

» Vix Sinarum regnum patriarcha alexandrinus ingressus, in » iis angustiis se positum intellexit, ut coactus fuerit in publi- » cum emittere, non quidem responsiones, quas praememorati duo » viri ad proposita quaesita dederant, bene vero permissiones octo, » quae ab illis fuerant deductae, atque inde ab eodem patriarcha » in pastorali sua epistola insertae, cuius tenor est, ut sequitur.

» *Carolus Ambrosius Mediobarbus Dei et apostolicae sedis » gratia patriarcha alexandrinus, necnon in Indiis orientalibus, » ac Sinarum imperio, finitimisque regnis, et insulis commissa- » rius, et visitator generalis apostolicus cum facultate legati de » latere etc. omnibus episcopis etc. ..... Benedictus Deus, et pa- » ter D. N. I. C. etc.* Cum autem patriarcha alexandrinus in » praeallata pastorali mentem suam satis prudenter explicuisset, » nimirum pastoralis huius suae epistolae notitia opus non esse » ad promovendam in neophytis erga pontificia decreta venera- » tionem, et observantiam, cum satis esset, ut iuxta constitutio- » nis pontificiae mandata in via salutis dirigerentur: praeterea » cum omnibus, et quibuscumque interdictum voluisset sub poe- » na quoque excommunicationis latae sententiae, ne quis illam » in sinensem, aut in tartaricum sermonem verteret, aut cui- » quam, qui missionarius non esset, eam palam faceret, de per- » missionibus autem cum statuisset, nonnisi caute, et ubi tantum » utilitas, vel necessitas id postularet, esse evulgandas: profecto » omnis, ad quem pastoralis illa dirigebatur, ex tali procedendi » modo haud obscure inferre debebat, quantis ille animi angu- » stiis obsessus, et quam anceps, ac perplexus (1) in permissio-

(1) De Mediobarbo, eiusque ad Sinarum imperatorem legatione sic habet Polidorius ὁ μακαρίτης in libris *de vita et rebus gestis Clem. XI. pont. max.*, quod eminentissimus Annibal cardinalis Albanus publicari Urbini

» nibus huiusmodi proponendis extitisset ; adeo ut oeconómia qua-
» dam usus fuisset ad loci, et temporis circumstantias prorsus ne-

voluit *lib. v. pag.* 379. ,, Convalescenti Clementi XI. pont. max. Iohannis lusitanorum regis afferuntur litterae, quibus significabatur, indis suis ministris, praesertim goanis, et macaonensibus imperatum, ut remotis obicibus, si qui fuerent interpositi, memoratae constitutionis executioni sedulo patrocinarentur. Nuper autem ex ipsomet Sinarum Imperio, illa omnia abesse pericula, quae superiora anno christianae legis amicis ferebantur instare. Etenim qui rerum potiebatur vir oppido quam prudens, ac animi temperantia praeditus singulari, non modo christianae religioni non erat adversus, quin favebat, eiusque mores, instituta, doctrinam faciebat plurimi. Ergo Clementem vero ita erat affectus, ut eum amaret simul, atque suspiceret ... spectata in imperatore prudentiae, ac temperantiae exempla ubi Clemens novit, potioribus illi adstrictus caritatis vinculis, de nova in Sinas maturanda legatione decrevit ... Carolum Ambrosium Mediobarbum ticinensem, in utraque signatura referendarium, omnium suffragiis, atque iudicio comprobatum ad id munus delegit. Quem *decimo kal. octobris* (an. 1719.) alexandrinum patriarcham creavit, ac subinde visitatorem apostolicum cum potestate legati de latere ad Imperium Sinarum, aliaque finitima orientalium Indiarum regna, una cum quatuor atque viginti electis evangelii evulgatoribus, praestantique aliorum bonis artibus, atque illustribus disciplinis excellentium virorum manu allegavit ... Carolo Ambrosio, et sociis ab urbe discedentibus eam cuiuscumque itineris suscipiendi libertatem sartam tectamque esse denuntiavit, praescripsitque quam quibusvis apostolicis viris orientales Indias, Sinasque petituris Paulus V., Urbanus VIII., et Clemens X. pont. max. sunt impertiti, et cautam in posterum esse voluerunt ..... Novem fere mensium spatio Olyssipone in Sinas perfunctus itinere, tandem extremo mense decembri Carolus Ambrosius honorifice ab imperatore suscipitur ... Damnatarum a pontifice ceremoniarum osores imperator, variis officiis pontificiae constitutioni obluctantium instructissimus, opportune, importune rudes sinicae doctrinae, ac linguae imperitos, fallaces, improbos, publicae tranquillitatis perturbatores. Nonnullos etiam designatos nomine, innocentia, atque integrae religionis studio claros, perduelles notare, ac iudicio capitis arcessere. Nihil contra studiosius, atque contentius praeseferre, quam iudicem religionis agere, damnatam a pontifice meritissimo tueri causam, eiusque audaces in Sinarum imperio propugnatores mitos, doctos, sibi gratos iactare, et efferre laudibus. Legatum praeterea suspectum traducere, Clementem sinicorum rituum propugnatoribus adversum, deceptum pronunciare, terrores iniicere, durissimas optiones proponere, extrema religionis dispendia minitari. Quod autem supra modum dolorem augebat, et intestina pericula, Christo nomen dantes vario pro doctrinarum, ac ceremoniarum discrimine, quibus inhaerebant, discreti agnomine, atque invicem excepti animo, tristissimam schismatis speciem referebant. In ipsa imperatoris aula probe rei conscia bifariam christianis divisis, proscriptos ab apostolica sede ritus detestantes *presbyterorum congregationis s. Petri*, pontificiis vero decretis obnitentes *iesuitarum* audiebant secclae. Incassum ad eam diem vigilantissimi pontificis cura, et sana societatis pars decretis, denunciationibus, monitis, gravissimis denique in aeternam animarum perniciem irrogatis poenis, aequam mentem nefarie refragantibus sunt visae indere : frustra praesens contendit et patriarcha, ut funesto sublato dissidio, unum universi cum apostolica sede tutissima religionis, et veritatis magistra sentirent ... infelicem sinensis ecclesiae statum miseratus idem Carolus Ambrosius, paullo post iterum, transmisso mari, novis obiectus periculis in Italiam rediit, Innocentio XIII. summo pontifice. Cui vigentium in Sinis malorum spectator, et testis locupletissimus inclusam rerum seriem, atque conditionem exposuit. Integratae proinde effusae olim in iesuitas querelae gravissimae : adhibita a pontifice opportuna remedia : optatumque rursus ab integrae religionis amantibus, ut alumni societatis universi, quo in ceteris apostolicae sedis decretis rite sancteque servandis magna cum catholicae ecclesiae bono flagrabant studio, adversus veritos sinensium ritus pro pontificia constitutione, *Ex illa die*, inflammarentur, sublatis malis ingentibus, quibus paucorum scelus religionem, ac partos Christi sanguine populos in Sinarum Imperio reddebat obnoxios ,,. Extat diarium itineris, et legationis Caroli Ambrosii Mediobarbi patriarchae alexandrini a p. Viania ex ord. servorum b. Mariae italice perscriptum. Editum fuit *an.* 1739. *Mediolani*, paulloque post *Lucae*. Eius nos ms. exemplar nonnum aliquanto copiosum, et a Mediobarbo ipso recognitum vidimus. Sed de his quaerant, qui ex instituto, dum per sanctam sedem licuesit, de controversiis in sinensi imperio exortis disputabant. Nos enim non quam *missionarii* pugnas concitarint, sed quae religionis catholicae in quaque regione primordia, quique progressus fuerint investigamus. Neque vero id institutum nostrum modo, sed etiam ingenium postulat, quod est ab omni contentionis studio alienum. Namque hoc satis esse arbitramur, ut qui in Sinarum imperio sunt, hi sedis apostolicae decretis pareant ; sin minus, cetera ratione, ut pareant. Dissidia autem, quae aliquando in factiones theologos diviserant, praetermittenda sunt, ne obligata vulnera refricare, novasque lites serere videamur.

» cessaria : a qua putandum est eum recessurum fuisse, si libertas sibi data esset rem discutiendi cum episcopis, aliisque doctis viris, qui nihil aliud, quam christiani cultus puritatem, et apostolicae constitutionis observantiam ante oculos haberent. At permissiones illae contra expressam adeo patriarchae ipsius voluntatem evulgatae, et, quod mirum, Pekini episcopus per binas suas pastorales mandavit, sub poena suspensionis ipso facto incurrendae, universis dioecesis suae missionariis, ut observarent, et observari praeciperent constitutionem, *Ex illa die*, iuxta permissiones, quas ipse contendebat ad ea potissimum referri, quae in praecitata constitutione fuerant solemniter interdicta. Praecepit insuper, ut Christifideles quater singulis annis in diebus omnium celeberrimis distincte instruerentur cum in iis, quae constitutione apostolica prohibentur, tum in iis, quae a patriarchae alexandrini pastorali permittuntur.

» Enim vero Clemens papa XII. praedecessor noster tam audax episcopi pekinensis factum aequo animo ferre haud potens, muneri suo maxime interesse iudicavit binas illas epistolas damnare, ac penitus reprobare apostolico brevi, quod anno 1735. promulgavit : in quo sibi, ac sanctae sedi facultatem reservavit declarandi sinensibus christianis mentem suam, et eiusdem sanctae sedis sententiam in iis, aliisque, quae ad materiam huiusmodi spectarent. Praefatum autem breve est tenoris sequentis :

» *Clementis papae XII. revocatio, annullatio, et cassatio duarum epistolarum pastoralium bon. mem. Francisci episcopi pekinensis nuper defuncti, die* VI. *iulii, et die* XXIII. *decemb.* 1733. *circa ritus sinenses editarum.*

» *Clemens papa XII. ad perpetuam rei memoriam. Apostolicae sollicitudinis nobis divinitus commissae ratio nos admonet etc.*

» Id vero, quod idem pontifex Clemens XII. sibi, ac sanctae sedi christianis sinensibus declarandum reservavit, erat profecto materia permissionum, de quibus certior iam factus fuerat, deque maxima inde secuta inter missionarios dissensione, cum alii contenderent constitutionem, *Ex illa die*, omnem vim suam amittere, si permissiones illae in praxi consistant, alii vero factis palam ostenderent, permissionum colore se ad prae-

» dictae constitutionis observantiam minime teneri iuxta illa, quae
» in ipsa constitutione praescribuntur. Itaque praefatus praede-
» cessor noster, quo christianae religionis puritatem, quae in iis
» regionibus per exactam praememoratae constitutionis observan-
» tiam servanda erat, assereret, et controversiis istiusmodi finem
» aliquando imponeret, examini perquam diligenti totum permis-
» sionum negotium commisit, ita ut a theologis, tum etiam a
» sanctae romanae ecclesiae cardinalibus sacrae Inquisitioni prae-
» positis mature, serioque discuteretur. Antequam vero supre-
» mam de illis sententiam pronunciaret, ad pleniorem facti no-
» titiam obtinendam, omnes et singulos, quotquot in urbe exsis-
» terent, Sinarum missionarios, tum etiam complures iuvenes,
» qui ex iis regionibus in Europam educationis, et christianae
» rei addiscendae caussa venerant, ad examem super his, serva-
» to iuris ordine, vocari iussit.

» Nos igitur praedecessoris nostri vestigiis insistentes, eodem-
» que religionis zelo, quo ille, incensi, ut tanti momenti opus,
» quod ipse morte praeoccupatus absolvere minime potuit, ali-
» quando tandem, Deo auxiliante, perficeremus, permissiones il-
» las, et quidem singulas coram nobis summo studio, ac diligen-
» tia examinari curavimus, neque laborem nostrum tantum, sed
» cardinalium quoque, et sacrae Inquisitionis consultorum doctri-
» nam, et consilium exquisivimus, ac tandem satis aperte com-
» pertum habemus, antedictas permissiones numquam a sancta
» sede probatas, apostolicae Clementis papae XI. constitutioni re-
» pugnare, atque adversari, utpote quae partim ceremonias, ri-
» tusque sinenses a praedicta constitutione proscriptos admittant,
» ac veluti probatos, atque utendos concedant, partim regulis in
» ipsa traditis ad vitandum superstitionis periculum opponantur.
» Nolentes itaque quemquam ad constitutionem ipsam summo
» christianae religionis damno malitiose evertendam permissioni-
» nibus eiusmodi uti, definimus, ac declaramus, praefatas per-
» missiones ita esse habendas, ac si numquam extitissent, earum-
» que praxim tamquam superstitiosam omnino damnamus, et exe-
» cramur. Itaque praesentis huius nostrae constitutionis perpetuo
» valiturae vi revocamus, rescindimus, abrogamus, atque omni
» vigore, et effectu vacuas esse volumus omnes illas, et singulas

» permissiones, easque semper uti cassas, irritas, invalidas, et nullius prorsus roboris, aut vigoris habendas esse dicimus, ac pronunciamus.

» Praeterea cum Clemens papa XI. in constitutione, *Ex illa die*, apposuerit haec verba: *Per praemissa nihilominus non vetari, quo minus erga defunctos peragi possint alia, si quae sint, quae vere superstitiosa non sint etc.* Nos dicimus, et declaramus ea verba - *alia si quae sint* - intelligenda esse de usibus, et ceremoniis diversis ab illis, quas idem pontifex apostolica constitutione iam interdixerat, et quas nos pariter eadem auctoritate configimus, atque interdicimus, ne antedictis permissionibus, quas omnino damnatas volumus, ullus in posterum locus pateat.

» Districte itaque prohibemus, ne quis archiepiscopus, aut episcopus, aut vicarius, aut delegatus apostolicus, aut missionarius tam saecularis, quam regularis cuiuscumque ordinis, congregationis, instituti, etiam societatis Iesu, aliorumque, de quibus expressa, et individua mentio fieri debeat, permissionibus praedictis ullo pacto uti valeat, sive publice, sive privatim, sive palam, sive clam, neque audeat, vel praesumat constitutionis paulo ante citata verba aliter, ac nos supra declaravimus, alicui explicare, aut interpretari. Quare ex praedictorum sanctae romanae ecclesiae cardinalium consilio, motu quoque proprio, ac certa scientia, maturaque deliberatione, tum etiam de plenitudine apostolicae potestatis, constitutionis praesentis tenore, in virtute sanctae obedientiae praecipimus, et expresse mandamus omnibus, et singulis archiepiscopis, et episcopis in Sinarum imperio, aliisque regnis, et provinciis sive finitimis, sive adiacentibus, nunc existentibus, aut olim pro tempore futuris, sub poenis suspensionis a pontificalium exercitio, et ab ecclesiae ingressu interdicti, eorum vero officialibus, et vicariis in spiritualibus generalibus, aliisque eorumdem locorum ordinariis, vicariis quoque, aut delegatis apostolicis, qui episcopi non sunt, tum etiam eorum provicariis, et insuper missionariis universis tam saecularibus, quam regularibus, cuiuscumque ordinis, congregationis, instituti, etiam societatis Iesu, sub poenis privationis quarumcumque, quibus gaudent, facultatum, et suspensionis ab

» exercitio curae animarum, tum etiam suspensionis a divinis ipso
» facto incurrendae absque alia declaratione, demum excommu-
» nicationis latae sententiae, a qua non possint, nisi a nobis, et
» a romano pontifice pro tempore existente absolvi, praeterquam
» in articulo mortis constituti, addita quoad regulares etiam vo-
» cis activae, et passivae privationis poena, praecipimus, et distri-
» cte mandamus, ut omnia, et singula, quae in hac nostra con-
» stitutione continentur, exacte, integre, absolute, inviolabiliter,
» atque immobiliter, non modo ipsi observent, sed etiam omni
» conatu, ac studio ea ipsa observari curent a singulis, et uni-
» versis, qui quoquo modo ad eorum curam, et regimen spectant;
» nec colore, caussa, occasione, seu praetextu aliquo huic nostrae
» constitutioni ulla in parte contraire, aut adversari audeant, vel
» praesumant. Praeterea quoad missionarios regulares cuiuscum-
» que ordinis, congregationis, instituti, ac societatis quoque Iesu,
» si quis eorum (quod Deus avertat) exactam, integram, absolu-
» tam, inviolabilem, strictamque obedientiam denegaverit iis, quae
» a nobis praesentis huius constitutionis tenore statuuntur, ac
» praecipiuntur, eorum superioribus tam provincialibus, quam ge-
» neralibus in virtute sanctae obedientiae expresse mandamus, ut
» homines huiusmodi contumaces, perditos, ac refractarios a mis-
» sionibus absque ulla mora dimoveant, eosque in Europam sta-
» tim revocent, ac de illis notitiam nobis exhibeant, ut reos pro
» gravitate criminis punire valeamus. Quod si praedicti superio-
» res provinciales, aut generales huic nostro praecepto minus ob-
» temperaverint, aut in eo desides fuerint, nos contra ipsos quo-
» que procedere non recusabimus, atque inter cetera mittendi
» aliquem ex ipsorum ordine in earum regionum missiones pri-
» vilegio, seu facultate eos perpetuo privabimus.

» Postremo, ut haec nostra constitutio in suo robore semper
» integra, ac firma maneat, volumus quoque, ut ad formulam
» iuramenti a Clemente papa XI. in sua constitutione praescri-
» ptam, nonnulla adiiciantur, quae maxime necessaria putavimus.
» Idcirco omnes, qui praefatae constitutionis vigore sub poenis
» in ea contentis iuramentum praestare debebunt, in poste-
» rum sequenti formula utentur, videlicet: *Ego N. missiona-*
» *rius ad Sinas, vel ad regnum N., vel ad provinciam N. a sede*

» *apostolica, vel a superioribus meis iuxta facultates eis a sede* » *apostolica concessas missus, vel destinatus, praecepto, ac man-* » *dato apostolico super ritibus, ac ceremoniis sinensibus in con-* » *stitutione Clementis papae XI. hac de re edita, qua praesentis* » *iuramenti formula praescripta est, contento, ac mihi per inte-* » *gram eiusdem constitutionis lecturam apprime noto, plene ac* » *fideliter parebo, illudque exacte, absolute, ac inviolabiliter ob-* » *servabo, et absque ulla tergiversatione adimplebo, atque pro vi-* » *rili enitar, ut christianis sinensibus, quorum spiritualem dire-* » *ctionem quoquo modo me habere contigerit, similis obedientia* » *eidem praestetur. Ac insuper quantum in me est, numquam* » *patiar, ut ritus, et ceremoniae sinenses in litteris pastoralibus* » *patriarchae alexandrini Macai datis die 4. novembris 1721.* » *permissae, ac a sanctissimo domino nostro Benedicto pa-* » *pa XIV. damnatae ab eisdem christianis ad praxim deducan-* » *tur. Si autem (quod Deus avertat) quoque modo controvenerim,* » *toties, quoties id evenerit, poenis per praedictas constitutiones* » *impositis me subiectum agnosco, et declaro. Ita tactis sacrosan-* » *ctis evangeliis promitto, voveo, et iuro. Sic me Deus adiuvet, et* » *haec s. Dei evangelia. Ego N. manu propria.* Confidimus igi- » tur fore, ut princeps pastorum Iesus Christus laboribus a no- » bis, qui eius vices in terris gerimus, in hoc gravissimo nego- » tio diu impensis benedicat, ut in amplissimis illis regionibus » evangelica lux clare, nitideque affulgeat, ac praepotenti manu » sua sic pia nostra consilia promoveat, ut regionum earumdem » pastores intelligant, planeque sibi persuadeant, obligationem, » qua ipsi tenentur vocem nostram audire, et sequi. Confidimus » quoque (Deo favente) ex eorum cordibus inanem illum metum » sublatum iri, ne videlicet per exactam pontificiorum decreto- » rum observantiam infidelium conversio retardetur. Nam haec » a divina gratia sperari potissimum debet, quae quidem ab eo- » rum ministerio longe non aberit, si christianae religionis veri- » tatem impavide praedicaverint, atque ea puritate, qua ipsis ab » apostolica hac s. sede tradita est, parati quoque ad eam pro- » pugnandam sanguinem effundere, exemplo sanctorum apostolo- » rum, aliorumque christianae fidei clarissimorum propugnato- » rum, quorum sanguis tantum abfuit, ut evangelii cursum in-

» terciperet, aut retardaret, ut potius vineam domini florentem » magis, et fidelium animarum copiosiorem effecerit. Nos quidem » pro viribus nostris Deum obsecrabimus, ut invictam illis hanc » animi firmitatem, et apostolici zeli robur concedat. Verum ad » eorum memoriam deducimus, ut quando ad sacras missiones » destinantur, se tamquam veros Iesu Christi discipulos cogitent, » et ab eodem se missos fuisse, non ad gaudia temporalia, sed » ad magna certamina, non ad honores, sed ad despectiones, non » ad otium, sed ad labores, non ad reqniem, sed ad afferendum » fructum multum in patientia.

» Volumus autem, ut earumdem praesentium transumtis etiam » impressis, manu alicuius notarii publici subscriptis, et sigillo » personae in dignitate ecclesiastica constitutae munitis, eadem fi- » des prorsus adhibeatur, quae ipsis originalibus litteris adhibe- » retur, si forent exhibitae, vel ostensae.

» Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostrae confir- » mationis, innovationis, revocationis, rescissionis, abolitionis, cas- » sationis, annullationis, damnationis, ac ordinationis infringere, » vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare » praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum » Petri, ac Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Da- » tum Romae apud sanctam Mariam Maiorem quinto idus iulii, » anno incarnationis dominicae millesimo septingentesimo quadra- » gesimo secundo, pontificatus nostri anno secundo.

» P. cardinalis Prodatarius. — » D. cardinalis Passioneus.

» Visa de Curia. N. Antonellus

I. B. Eugenius.

» *Registrata in secretaria Brevium.*

» *Anno a nativitate D. N. I. Christi* 1742. *indictione* v. *die* » *vero nona augusti, pontificatus autem sanctissimi in Christo* » *patris, et domini nostri domini* Benedicti *divina providentia* » *papae XIV. anno secundo, supradicta constitutio affixa, et pu-* » *blicata fuit ad valvas basilicae lateranensis, et principis apo-* » *stolorum, et Cancellariae apostolicae Curiae generalis in monte* » *Citatorio, et in acie campi Florae, ac in aliis locis solitis, et* » *consuetis urbis per me Sebastianum Amadeum apost. cursorem.*

N. Cappelli mag. cursor.

Iam interclusi nostris, ut supra demonstratum est, ad sinenses commeatus fueraut, fierique haud posse videbatur, ut in eas regioues europaeis, qui ritus praesertim omnes incolarum aversarentur, aditus pateret. Interea dicti vicarii apostolici tres fuerunt, qui ubi consecrati episcopi fuissent, Sinas peterent, circumspicerentque ulla ne ratio iniri posset, qua imperatoris in orthodoxos christianos odium extingueretur. Novi illi episcopi tres erant: Franciscus de la Pallu episcopus heliopolitanus, Lambertus de la Motte episcopus berytensis, et Edmundus de Colondi metelopolitensis. Hi cum neque mitigari principis furorem, neque minui, omniaque iam impedita esse animadvertissent; alio sibi esse concedendum iudicarunt, ubi fructum aliquem itinerum, atque incommodorum ferrent. Igitur heliopolites in Tunquinum, berytensis in Cochinchinam, et metelopolites in Siamum propagandae religionis christianae caussa contenderunt. Demum anno 1684. heliopolitae data facultas ad Sinas accedendi fuit; qui sociis Maigroto, Blanco, nonnullisque aliis usus, haud mediocres brevi tempore progressus fecit. Sed cum dissensiones de ritibus maiorem in modum augerentur, Maigrotus, qui provinciae fokiensi praefectus erat, anno 1693. singulari decreto sanxit, ne quis in civilibus ritus eiusmodi numerare, eisque uti auderet. Maigroto ceteri vicarii apostolici assensi sunt, iique evangelii praecones, qui edictis pontificum, sacrarumque congregationum insistendum arbitrabantur. Magnae deinde tempestates consequutae sunt, quae Maigrotum, aliosque, ut vel latere, vel fuga salutem petere constituerent, perpulerunt. Quae gesta deinde Romae, atque in sinensi imperio sunt, ea sane accurate a Benedicto XIV. pont. max. in *constitutione*, et a Polidorio in vita rebusque gestis Clementis XI. narrantur. Interea docti, piique sacerdotes, a sacra congregatione de Propaganda Fide in eam regionem mittebantur. Id ipsum dominicani philippinenses, aliique ordines curabant. Benedicto XIII. pontifice maximo, Ludovicus Maggius de itinere ad Sinas instituendo cogitare coepit. De quo viro haec a nobis, ante annos paucos, scripta, vicarii generalis congregationis s. Marci nomine, ad praedicatores romanae provinciae epistola fuit. « Etsi Ludovici » Maggii episcopi barianensis viri apostolici felix, et pretiosa mors » fuerit, quod hac ille certum, ut mihi facile persuadeo, ac de-

» finitum locum consequutus in caelo sit, in quo beatus gloria
» sempiterna fruatur; cum primum tamen accepi, eum fuisse no-
» bis creptum, qui diu nobiscum vixisset, fuissetque deinde la-
» bore, opera, suaeque vitae periculo utilis christianae reipubli-
» cae, tuli equidem graviter eius eventum, et minus expectato
» nuncio vehementer sum perturbatus. Extorsit autem dolor ut
» moercrem, non quod metuerem, ne cum illo, cui expeditus ad
» sanctorum patriam aditus optime, sed quod incommodius no-
» biscum actum esse cognoscerem, qui hominem amisissemus, qui
» singularem nostrae congregationi gloriam, illustre ordini decus,
» magnamque attulit christianae religioni utilitatem. Nam cum
» Sextini, quod oppidum in ea Romandiolae parte est, quae ma-
» gno Etruriae duci paret, antiqua, et illustri eo loco familia na-
» tus, pieque educatus esset a Francisco Maggio patre, atque pro-
» pterea cordi suam, aliorumque salutem haberet, nostrum insti-
» tutum an. 1715. amplexus est, quod id unum ad ea consilia,
» quae animo conceperat, perficienda aptum esse arbitraretur.
» Iam usque autem ab eo tempore, quo nobis iure societatis con-
» iunctus fuit, tanta virtute esse coepit, ut quamvis adversa sae-
» pe valetudine conflictaretur, studeret tamen, ut nulla eorum,
» quae ad nos pertinent, officiorum ab sese fieret intermissio.
» Quare ne corporis quidem aegritudo obstabat, quo minus par-
» ce, ac duriter vitam ageret. Cum enim incredibili christianae
» religionis propagandae desiderio arderet, idque perspiceret ob-
» tineri ab eo non posse, cui commodum, lautum, et quietum
» vitae genus placeret; nihil sibi solatii concedendum putabat es-
» se, ut, quid suae vires valerent, experiretur. Benedicto XIII.
» pont. max., an. circiter 1726. Romam venit, cumque in coe-
» nobio ss. Rosarii, quod est in Mario monte ageret, summis pre-
» cibus ab optimo pontifice, qui eo se quandoque animi caussa
» conferebat, petiit, ut sibi ad sinenses evangelium praedicatum
» contendere liceret. Iussus, ut bono animo esset, utque aliquamdiu
» expectaret, quoad sacra congregatio eius uti opera constituisset,
» dedidit sese maiore studio exercitationi virtutis, et pietatis, ut
» ieiunio, vigiliis, pedibusque actis itineribus ad tantum opus se
» compararet, ne temere, dum tempus fuisset, ei se subiiceret
» oneri, cui ferendo impar esse videretur. Interea accidit, ut qui

» tunc erat congregationis nostrae generalis vicarius ad oppidum
» s. Miniatis, quod Florentia vigintiquinque millia passuum di-
» stat, novitios vellet mittere. Is quoniam ab recta adolescentium
» institutione disciplinam monasticam pendere intelligebat, cogno-
» scebatque nullum Maggio reperiri magistrum meliorem posse,
» ad hunc scripsit, ut ad miniatense coenobium abire ne cun-
» ctaretur. Maggius nihil haesitans paruit. Triennio fere munus
» illud obierat, cum acceptae ab ordinis magistro anno 1730.
» xiii. kal. nomine sacrae congregationis de Propaganda Fide lit-
» terae fuerunt, quibus Maggio ad sinenses proficiscendi facultas
» concedebatur. Id ubi enunciatum est, quam potuit cito para-
» vit sè Maggius, atque in Gallias ad Ludovici portum conten-
» dit. Inde nactus navem, atque opportunum ad navigandum tem-
» pus, eodem anno v. idus decembres solvit, et i. idus sextiles
» an. 1731. Cantonum appulit. Mirabile visum est, quod cum
» ille, quamdiu versatus in Europa est, continenter fere male se
» haberet, tum itinere tam longo, totque adversis rebus, quae
» contigerunt, ne dolore quidem capitis laborarit. Ut Cantonum
» pervenit, decreta illi succuamensis provincia est, quo episcopo
» Molinerio auxilio esse posset. Februario mense an. 1732. Can-
» tono discessit, Petri Eiu sinensis christiani coquum agens, ut
» habitu adeo abiecto suspicari ethnici nequirent, ipsum esse ex
» Europa, vitaretque hoc pacto supplicium. Post menses duos
» episcopum in Hu-Kuango provincia reperit, iussusque fuit, ut
» Kin-ceu-fu, quae urbs est succuamensis provinciae, proficisce-
» retur. Ubi eo pervenit, in sacello, quod a Molinerio ex can-
» na, et palca constructum fuerat, quin ei prodire in conspectum
» hominum liceret, constitit menses tres, ut linguam sinensem
» disceret. Cum vero tantum in eo sermone facultatis consequutus
» esset, quantum satis erat, ut incolarum christianorum *confessiones*
» exciperet, dedit operam, ut talis esset, qualem sacra congregatio
» futurum cognoverat. Ergo quo primum die praedicare coepit,
» sinenses plus triginta baptismo sacramento initiavit. Eodem fere
» tempore nunciatnm Maggio est, Molinerium gravi morbo esse
» correptum. Itaque in Hu-Kuangum magnis itineribus venit, qua
» in provincia nullum remisit tempus. Nam in administrandis
» mysteriis baptismi, et poenitentiae, atque in habendis catechis-

» mis noctes integras consumebat. Convaluit interea Molinerius,
» atque inde abiit succuamensem provinciam visitatum, relicto
» Maggio in Hu-Kuango, qui interdiu quidem iter per loca prae-
» rupta, vallesque abditas ad triginta plerumqne, interdum au-
» tem ad quadraginta millia passuum pedester producere, quam-
» quam illi pedes, ac tybiae intumescerent, et fame, atque siti
» laboraret, quod divertere ad ethnicos nollet, ne cognosceretur :
» noctu vero baptizare, erudire imperitos, primaque luce rem
» divinam facere solebat. Non est otium innummerabilia pericu-
» la, persecutiones, labores, incommoda, quibus sex annorum in-
» tervallo subactus fuit, commemorare. Horum omnium cum sa-
» cra congregatio cardinalium certior esset facta, dignum esse
» Maggium censuit, quem episcopum deligeret, ut Molinerio vi-
» vo adiutor, eique deinde mortuo successor esset. Anno 1738.
» mense octobri scriptae ad eum et a sacra congregatione, et a
» magistro ordinis litterae fuerunt, quibus ea quidem iubebat,
» hic vero adhortabatur hominem, ut sese episcopum consecrari
» sineret. Incredibile dietu est, quam ille acerbe, graviterque tu-
» lerit, ubi tantum sibi onus fuisse impositum cognovit. Morem
» tamen, ut par erat, gessit, annoque 1740. creatus est episco-
» pus barianensium. Igitur cum se ad amplissimam dignitatem
» perductum vidisset, collegit continuo sese, statuitque non esse
» sibi minuendum laborem, sed augendum. Quamobrem non vi-
» giliis, non periculis, non aerumnis, non fame, non siti, non
» naufragiis, a quibus saepe fuit, ut pie licet credere, divinitus
» liberatus, impediri potuit, quo minus quotidie ethnicos ad ve-
» ritatis cognitionem traducere eniteretur. Multis hominum mil-
» libus a superstitione ad christianam religionem conversis, fun-
» ctus vir optimus tot laboribus, quot ne numerare quidem pos-
» sum, quadragesimo quinto aetatis anno, qui aerae christia-
» nae 1744. fuit, quasi praesagiret impendere sibi supremum
» diem, vocavit ad se vicarium apostolicum praefectum Inn-Anensi
» provinciae, multisque verbis cum eo habitis de sua ecclesia,
» de populis, qui sibi commissi fuerant, deque dilatandis finibus
» orthodoxae reipublicae christianorum, eum tandem, ut ne se
» desereret, obsecravit. Sed Iun-Anensis reverti in suam provin-
» ciam statuit. Restitit Maggius, opusque se tunc maxime illius

» opera habere dixit. Interea cum infirma valetudine esset, *con-*
» *fessiones* audiebat novorum christianorum. Sed cum vehemen-
» ter stomacho laboraret, intellexit, proximam sibi esse mortem;
» quare neglectis potionibus, reliquisque medicamentis, quae of-
» ferri sibi videbat, venisse iam tempus illud dixit, quo corpore
» laxatus, in caelum migraturus esset. Corpore Christi servatoris
» refectus, sacrisque extremae unctionis initiatus, XIII. kal. septem-
» bres an. 1744. prima luce tam placide expiravit, ut ne hi qui-
» dem, qui prope aderant, decessisse illum animadverterint. Fle-
» re continuo, qui adstabant, queri, lamentarique coeperunt, quod
» magistrum, pastorem, atque parentem sibi ereptum esse vide-
» rent etc. ».

Fuit id denique Maggio concessum, ut antequam e vita decederet, controversiae de ritibus a Benedicto XIV. P. M. finem impositum videret. Itaque ut ante confirmare in fide suos, hortarique eos, ut constitutioni, *Ex illa die*, quam Clemens XI. vulgarat, obtemperarent, etiam atque etiam solebat, quin ullum inveniret sinensem christianorum, qui admodum repugnaret; ita morti proximus, eisdem praecepit, ut quae tantus pontifex superstitionis damnasset, numquam usurpare auderent, nisi venire in extremum, perpetuumque cruciatum vellent.

Anno 1746. ethnici sinenses, cum in fokiena provincia dominicanos versari intellexissent, idque agere sedulo, ut incolae nostris sacris imbuerentur, ad praefectum retulerunt, quem esse cognorant hostem acerrimum christianorum. Is iratus, atque aegre ferens, omnes, quotquot reperiri possent, christianos comprehendi, cogique iussit, ut Christum detestarentur. Quaeri praeterea dominicanos, atque ubi inventi essent, ad se adduci imperavit. Petrus Martyr Sansius, de quo alio loco diximus (1), episcopus mauricastrensis, dignitate inter praedicatores eminebat, idque iam laborabat, ut ne fide (2), virtute, fortitudineque minor esse ceteris

(1) Tom. I. p. 475.

(2) Cum constitutionem *Ex quo*, a Benedicto XIV. pont. max. editam accepisset Sansius, hanc ad suos fokienses epistolam dedit. « Nos D. F. Petrus Sans Dei, et « apostolicae sedis gratia episcopus mauricastrensis, vic. « apost. provinciae Fo-kien, administratorque provin- « ciarum Che-Kiang-Sy, omnibus admodum rr. pp. mis- « sionariis in apostolicis ad nostram iurisdictionem per- « tinentibus salutem in Domino sempiternam. Postea- « quam in hac provincia fo-kiensi imperii Sinarum fuit « SS. D. N. Benedicti divina providentia papae XIV. « promulgata constitutio, quae incipit : *Ex quo singula-* « *ri Dei providentia etc. super ritibus, et ceremoniis sinen-* « *sibus*, mox quidem ex missionariis varia nobis propo-

videretur. Itaque adesse, quibus poterat, spiritusque addere conabatur. Sed cum quaeri se, sociosque ad necem accepisset, abde-

suara dubia, quibus partim respondimus, partim distulimus responsum, ut opportuno tempore faceremus satis. At non sine ingenti moerore dicere cogimur, quae omnino tacere vellemus. Decreta scilicet pontificia hoc in imperio Sinarum divulgata, ne ad optatum summi pontificis perveniant effectum, contingit illis id ipsum, quod pueris hebraeorum recens in Aegypto natis, qui ne ad aetatem virilem, ac perfectam advenirent, statim Pharaonis imperio de medio tollebantur. Ita fere hic obtingit, dum multi ex missionariis nostris cum quaesitis, vel potius querelis ac cavillationibus, omni conatu obtendentes, velint decreta pontificia, quae in lucem prodeant, communi luce privari. Sed nis forsan non venit in mentem a Domino esse definitum, portas inferi adversus ecclesiam, non posse praevalere. Quapropter Pharao, qui semper in circuitu, velut impius ambulavit, populum hebraeorum haud quaquam superare valuit, sed quasi ludens cum Moyse, in suo circulo vitioso de verbis ad signa, et de signis ad verba, tandem nec verbis ob duritiam cordis satis eruditus, nec plagis gravissimis emendatus, iusto Dei iudicio, et alieno periculo cuncti saperent, una cum magno exercitu aegyptiorum scelerum poenas expendit in mari rubro. Timeamus ergo, veritatique, ut par est, obtemperemus, ne si ecclesiae praelati dissentientes in Sinis viderint missionarios, exprobrent nis cum apostolo : *Semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes. Et quemadmodum Iannes, et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati.* Ideo magnopere formidanda est eminentissimi cardinalis Tournonii sententia, quam sanpenumero, non sine stupore, legimus, et audivimus, scilicet : *Missio destruetur, et error non emendabitur.* Nonne ecclesia Dei vivi est columna, et firmamentum veritatis? Columna revera ignea, quae nocte illuminat tenebras, et ad terram usque promissionis fideles ducit Israelitas. Haec utique est columna nubis, quae ab ardore solis nos protegit, immo contra passionum impetus nos defendit. Et ne doctrinis variis, et peregrinis abducamur, in columna nubis loquebatur ad eos, ut crederent Domino, et Moysi servo eius. In hac enim columna etiam hodie loquitur Dominus pontifici servo suo, et credamus Domino, et eius servo. Tantae igitur columnae nisibus totis innitamur, ut casum, et ruinam evitemus. Et, ne forte decipiamur, toto corde credamus veritati. Nam si summus pontifex Christi ministros perspexerit discordes, merito conquereretur dicens : *Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?* Plurimi fortasse respondebunt, severa nimis ac dura esse decreta pontificia. Idem iudaei de Christi doctrina dicebant : *Durus est hic sermo, et quis potest eum audire? ita ut multi abirent, et relinquerent Dominum.* At Iesus ait discipulis suis : *Numquid et vos vultis abire?* Ac si diceret, si vobis abire placet, patent portae, abite. Nihil tamen de doctrina sua Dominus temperavit. Immo potius ait per Matthaeum : *Intrate per angustam portam : quia lata porta, et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem, et multi sunt, qui intrant per eam. Quam angusta, et arcta via est, quae ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam.* Qui ad tantum tonitru non expergiscitur ; non dormit, sed mortuus est. Multum in admirationem rapit attente consideranti, quam alacriter, grandi omnium plausu, missionarios non paucos quasi exigiti unos fuisse alexandrini patriarchae permissionibus, quin animum ministri adverterent, tales permissiones constitutioni apostolicae, *Ex illa die*, plane esse contrarias. Cum vero praedictae permissiones a sanctissimo papa Benedicto XIV. merito damnentur, plures missionarii subito commoventur. Quaestiones undique rursum excitantur, totaque sinensis confunditur ecclesia, ita ut clamore magno inclamat validissime : *Filii matris meae pugnaverunt contra me.* Et cum vicarii apostolici opportunum velint opponere remedium, ubique contradicitur, gemebundique dicere coguntur : *Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris.* Nihilominus a nimis cavete quaeso, in constitutione apostolica apertissime fulminatis. Pariterque Paulus apostolus de gestis antiquorum patrum sermonem faciens, universis Christi fidelibus comminatur dicens : *Haec autem omnia in figura contigebant illis : scripta sunt autem ad correptionem nostram. Itaque, qui se existimat stare, videat ne cadat.* Quamobrem cuncto populo israelitico aiebat Moses : *Si difficile, et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram, et iudicum intra portas videris verba variari, surge, et ascende ad locum, quem elegerit dominus Deus tuus, venies que ad sacerdotes levitici generis, et ad iudicem, qui fuerit illo tempore, quaeresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem, et facies quodcumque dixerint, qui praesunt loco, quem elegerit Dominus, et docuerint te iuxta legem eius, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, neque ad sinistram. Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, et decreto iudicis, morietur homo ille, et auferes malum de Israel ; cunctusque populus audiens timebit, ut nullus deinceps intumescat superbia.* En quomodo ista scripta sunt ad correptionem nostram ? Utinam tantam poenam solvat nemo ! Sed constitutioni apostolicae omnino pareat, et in *captivitatem redigat intellectum in obsequium Christi, qui dilexit ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret mundans lavacro aquae in verbo vitae, ut exhiberet ipsam ecclesiam non habentem maculam, aut rugam.* Equidem foedata esset ecclesia sinensis, inutiles ceremonias, ac ritus vetitos peragendo. *Et quamvis lavaretur nitro, et multiplicaret sibi herbam Borith, maculata esset iniquitate sua coram Deo.* Quapropter contestor vos hodierna die,

re sese in aliquem locum constituit, ne quid temere aggressus esse existimaretur. At quod latere diu hostes nequivisset, ipse, sociique deinceps capti, ludibrioque habiti, raptique ad praefectum, atque alapis caesi fuerunt. Interim sinenses christiani multis, magnisque iniuriis afficiebantur. Viri, mulieres, pueri, puellaeque in ius vocatae maximo numero summa fortitudine ethnicorum vim sustinebant. Nam haud ita multi abduci a cultu religionis verae potuerunt, perterriti gravitate suppliciorum. Lata ab iudice sententia est, ut quae virginitatem Christo voverant, hae omnes nubere cogerentur. Sed frustra. Mori enim se malle responderunt, quam fidem Christo servatori fallere. In his puella tredecim circiter annorum erat. Hanc cum carnifex excruciaret, atque alacrem tormenta perferre cerneret, contumelia est insectatus, tum eam alloquens, an ignoras, inquit, eripi tibi a me vitam posse? Illa collum inclinans, en, inquit, facito quod minare. Nullam enim rem mihi efficere umquam poteritis gratiorem. Paucis post mensibus episcopus, qui coniectus in carcerem fuerat, capite plexus est, de qua re Benedictus XIV. pontifex maximus gravissimam habuit ad senatum S. R. E. cardinalium orationem (1). Serranus

,, *quia mundus sum a sanguine* omnium. Iam enim ecclesia per sua decreta pontificia omne consilium Dei annunciavit vobis. Itaque, ut nostro munere perfungamur, duo praecipimus, quae sequuntur. Primum: missionarii, qui in nostro districtu, et iurisdictione sacramenta fidelibus administrant, nisi, imperatum a sanctissimo papa Benedicto XIV., iuramentum antea praestiterint, concessas eis facultates per praesentes revocamus, ac revocatas esse decernimus. Secundum: si quis autem missionarius (quod Deus avertat) permiserit christifidelibus ea, quae iam a sanctissimis pontificibus sunt damnata, non solum facultates ei concessas revocamus, sed eum insuper poenae excommunicationis latae sententiae illico subiicimus. Postremo, omnibus evangelicis operariis ad nostram iurisdictionem pertinentibus, verba Ezechielis in memoriam revocamus, quae sunt tenoris sequentis: *Si speculator viderit gladium venientem, et non insonuerit buccina, et populus se non custodierit, veneritque gladius, et tulerit de eis animam: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram.* Datum Moyang. prov. fokien. *die* 22. *mensis iulii* 1745.

(1) Ea oratio inscripta est hoc modo: *Allocutio sanctissimi domini nostri Benedicti papae XIV. habita in consistorio secreto die* 16. *septembris* 1748., *de pretiosa morte Petri Martyris ex ordine praedicatorum, episcopi mauricastrensis, vicarii apostolici fo kiensis in regno sinensi.* Edita vero est primum Romae typis rev. cam. apostolicae, deinde congregationis de Propaganda Fide eodem anno 1748., postremo typis parisiensibus cum adnotationibus eruditissimi viri p. Touronii ord. praedicatorum separatim, et *tom.* VI. *virorum illustr. ord. s. Dominici p.* 785. *edit. an.* 1749. Sic autem de Petro scribit: ,, Notum facimus vobis accepisse ex litteris, quae nuper ex sinensi regno ad nos pervenerunt, episcopum mauricastrensem, vicarium apostolicum provinciae Fo-Kien, Petrum Martyrem nuncupatum ex ordine praedicatorum pro fidei christianae defensione vitam amisisse, qui propterea, si veteri ecclesiae vocabulo uti velimus, *martyr consummatus* appellari potest. Significatum est iisdem litteris, alium eiusdem ordinis virum religiosum, et eiusdem episcopi coadiutorem designatum, una cum tribus aliis ex ipsa eadem familia sancti Dominici, inclusum carceribus detineri, inustasque fronti singulorum sinenses notas, quibus rei mortis indicantur, qui sane omnes, pro vetusta ecclesiae loquendi ratione, *martyres designati* vocari possunt... Cum gravissima in provincia Fo Kien contra christianos tempestas excitata fuisset, ob quam territi perculsique plurimi a catholica fide misere desciverunt, mauricastrensis episcopus, qui vicarii apostolici munere illic fungebatur, latendum sibi censuit in privatis aedibus, ut a violento illo turbine paullulum declinandum. Sed imminentem sibi ruinam

deinde, qui episcopus dictus post Sansium est, Alcoberus, Diazius, et Royus (nam hi quatuor erant ex ordine praedicatorum socii episcopi Sausii) extremo sunt affecti supplicio, martyresque, ut quidem credere par est, obierunt. Atque ita sane, ut primi

pertimescente hospitii Domino, cum episcopum diutius tueri latebris domus sese recusaret, vix ipse in lucem prodiit, captus fuit, et in carcerem detrusus, ex quo tamen christianam fidem verbis, et exemplo, quod potuit, praedicabat. Quinimmo ante iudicem constitutus, ipsi libera voce denunciavit, futurum aliud in fine mundi iudicium, ubi vitae anteactae rationes exigentur, et pro meritorum conditione praemia, vel supplicia decernantur aeterna. Quamobrem conviciis, et iniuriis primum oneratus, deinde toto vultu ob iteratos colaphos contuso, ac livent1, tandem capitis reus iniqui iudicis sententia declaratur. Illam episcopus aequo animo libenter accepit, et sacramentis expiari magno studio postulavit. At licet quidam sacerdos, qui summa fide, et amore episcopum suum prosequebatur, nihil intentatum reliquerit, ut eucharistiae sacramentum ad ipsum deferret; vani tamen illius conatus, irritique cesserunt. Postremo cum dies illuxisset, qua capite plecti debebat episcopus, carcere eductus, et magna satellitum turba stipatus ad supplicii locum processit, quem gentilium multitudo, et non exiguus christianorum numerus sequebantur. Collo suspensam gerebat tabellam, cui mortis causa scripta erat, videlicet, quod manu carnificis caput illi obtruncandum esset, ut huiusmodi supplicio reliquis exemplo esset, eo quod suis mendaciis, uti ferebatur, plurimos decepisset. Incredibile est quam eximiam virtutem, animique magnitudinem praeseferret, cum ad mortem subeundam duceretur. Curis omnibus abiectis, assiduas in itinere preces Deo fundebat, et quo poterat maximo studio, seipsum commendabat. Cum pervenisset in locum supplicii, iussus a carnifice, ut in genua provolveretur, dicto paruit, et solum ob illo tantum temporis spatium exoravit, donec coeptas iam preces absolveret. Quibus peractis, carnificem ipsemet admonuit, ut rem suam perficeret, qui vibrato gladio, caput ab humeris ipsis praecidit. Gentiles ipsi virtutem tam singularem admirati sunt, cruentoque spectaculo se commotos ac perculsos magnopere ostenderunt; christiani vero mortem pastoris sui lacrymis, ac moerore prosecuti sunt, ita tamen, ut animum non desponderint, sed corpus decenter afferentes, eo quidem loco condiderint, quo rei hominum sepeliri consueverunt: sed paulo post in coemeterium fidelium idem corpus deferentes, suaeque dignitatis insignibus exornantes, decenti loco illud posuerunt. Cum id fieret, christiani pietate, ac religione ducti, particulas aliquas praesertim vestium, quae sanguine aspersae fuerant, sibi comparantes, in varias etiam partes miserunt, eo fortasse consilio, ac voluntate, ut publicae venerationi exponantur. Cum huiusmodi martyrii fama longe lateque pervagaretur, Pechini episcopus pro gratiarum actione, canticum *Te Deum* universis suae ditionis ecclesiis edixit. Eadem celebritas peracta fuit ab episcopo amacaunensi, cui episcopus eccrinensis vicarius apostolicus provinciae yunnanensis, gubernator lusitanus cum senatu, et multa regularium frequentia praesentes interfuerunt. Insuper tota civitas triduo sub vesperam funalibus accensis, hilaritatem suam tentata est. Si haec ita se habeant, quemadmodum litteris suis commendavit moerdim aecularis, vir probus atque honestus, qui non solum omnia, quae superius commemoravimus accurate, ac diligenter descripsit, sed plura ipse oculis suis perspexit ... si, inquam, res ita se habeant, prout nova, aliisque recenter acceptis monumentis confirmantur, martyrium, et causa martyrii, cum tempus postulaverit, facili negotio ostendentur. Nam facile constabit tyrannum adductum fuisse odio in catholicam religionem, ut episcopum reum mortis pronunciaret. Argumento est tabella, quae pendebat ipsius collo, et mortis causam inscriptam praeferebat; argumento est sententia mortis a tyranno prolata, in qua episcopus obtruncandus carnifici traditur, eo quod hominum multitudinem perversa religione seduxerit; argumento pariter erunt infelices illi, qui a fide catholica deficientes, ab omni discrimine immunes evaserunt. Postremo accedit, quod furente tempestate illa persecutionis, et alias quoque provincias pervadente, nempe aenseusem, et aensensem, quae portimensi episcopo vicario apostolico subiiciuntur, illud compertum, et exploratum nobis est, sacras christianorum aedes in illis locis dirutas, et solo aequatas fuisse, ita ut ipse episcopus, si fieri posset, Amacaum confugere cogitaverit. » *Et paulo post* « Vulgata, *inquit*, et communis omnium opinio huic mauricastrensi episcopo primi martyris sinensis gloriam impertitur. Nos tamen certis documentis adducimur ut contrarium omnino sentiamus. Etenim exploratum habemus duas alias martyrii causas apud sinenses peractas ad congregationem de Propaganda Fide superiori tempore fuisse delatas, quarum prima quatuor presbyteros complectitur, qui pro fide Christi supremum diem obierant, altera vero causa confecta est pro sacerdote Francisco de Capillas, qui catholicam religionem sanguine suo confirmavit. Causae vero huiusmodi iussu Urbani VIII. praedecessoris nostri traditae fuerant examinandae congregationi sa-

Sinarum martyres, ita postremi omnes, quod quidem constat (1), dominicani fuerunt; quibus quemadmodum vivis non in una provincia (2) fokiensi modo, sed in aliis etiam vexati christiani sunt, ita caussa religionis ab ethnicis sublatis, speramus fore, ut ecclesiae augeantur: cum experiundo constiterit, sanguinem martyrum semen esse verorum christianorum (3). Sed innumerabilia pene sunt, quae dominicani, franciscani, aliique a sacra congregatione de Propaganda Fide in sinensem regionem missi, praeclare pro religione tuenda, atque confirmanda gesserunt, quaeque brevitas operis impedit, quo minus a nobis copiose recenseri, atque explicari possint (4).

» eorum rituum, cuim etiam decreta nos ipsi perspeximus ad caussam Francisci de Capillas instituendam confecta. Alia quoque decreta non ignoramus, quae pro caussa eadem prosequenda edita fuerunt, cum Clemens IX. praedecessor noster summum pontificatum administraret. Haec veritatis amore dicta sunt, non vero ut nomen, et gloria episcopi mauricastrensis, aut ordinis sancti Dominici laudes imminuantur, cum praesertim venerabilis Dei famulus Franciscus de Capillas, et alii quatuor sacerdotes, quos paullo ante recensuimus, ex eadem sancti Dominici familia prodierint », Igitur qui hactenus perfuncti martyrio in sinensi regione sunt, his omnes, tanto pontifice teste, fuerunt dominicani.

(1) Vide notationem superiorem. Cocchii quoque socium a sinensibus fuisse religionis caussa interfectum, observet Lafonus *tom.* II. *septemb. ann. dominic. pag.* 331. *chronol. mission. ord. praed.* De Francisco de Capillas eide eumdem Lafonum *ibid. ad an.* 647. *p.* 254. *seqq.* De Dominico Coronado, qui in carcere, post multa tormenta, caussa religionis, perlata, decessit, confer *hist. provinc. philipp. dominicanor.* tom. II., et Lafonum *ibid. p.* 265., 277. et 278. *seq.*, quibus etiam in locis de rebus egregie a dominicanis in sinensi imperio gestis agitur.

(2) Vide supra allocut. Benedicti XIV. pont. max. pag. super.

(3) Idem maximus, eruditissimusque pontifex *ibid. pag.* 9. « Finem huic nostrae allocutioni imponimus, *inquit*, spem nostram declarantes, quae reposita est in sinu nostro. Quemadmodum singulari virtuti, et sanguini martyrum, quos modo recensuimus, et aliorum fortasse, quos ignoramus, tribui posse videtur, quod superiori tempore christiana religio tantopere apud sinenses floruerit, ita speramus futurum, ut sinensis eadem missio praesenti hac tempestate composita, ac depulsa, in pristinum gloriae statum restituatur ob virtutem, et sanguinem, quem episcopus vicarius apostolicus nuper effudit, cuius etiam exemplum, uti confidimus, quatuor alii sacerdotes ex eodem ordine, quos pro christiana fide captivos vobis antea memoravimus, pari animi magnitudine sequentur. Ita sane futurum speramus, docti auctoritate, et unanimi patrum ecclesiae sententia, qui scriptum nobis reliquerunt, tunc potissimum temporis catholicam religionem magis elevatam, et amplificatam fuisse, cum in illam tyranni maiori furore, et immanitate desaevirent, ita ut ex martyrum sanguine, velut ex foecundo semine, christiani in dies augerentur. Ita secundo saeculo sanctus Iustinus martyr testatus est (*in dialogo cum Tryphone iudaeo num.* 110.), *sed quanto magis magisque talia nobis infliguntur, tanto plures alii per nomen Iesu fideles, et pii fiunt; quemadmodum vitis, si quis partes illas amputet, quae fructus ferunt, ita proficit, ut alios florentes, et fructiferos palmites rursus proferat, idem quoque nobis evenit: plantata enim a Deo, et salvatore Christo vitis populus eius est.* Idem quoque Tertullianus initio tertii saeculi confirmavit (*in suo apologetico cap.* L.), *plures efficimur, quoties metimur a vobis, semen est sanguis christianorum.* In libro autem ad Scapulam, *nec tamen,* inquit, *deficiet haec secta* (nempe christiana religio), *quam tunc magis aedificari scias cum caedi videtur.* Idem Lactantius saeculo III. labente tradidit in lib. v. cap. XXIII. suarum institutionum: *Est et alia caussa cur adversus nos persecutiones fieri sinat, ut Dei populus augeatur;* quod fusius prosequitur, certisque rationibus declarat. Plura alia in hanc sententiam testimonia proferri possent, sed illud sancti Leonis magni praedecessoris nostri, qui saeculo quinto pontificatum gerebat, satis erit, et res plane comprobabitur. *Non minuitur* (inquit ipse in sermone de sanctis apostolis Petro ac Paulo), *non minuitur persecutionibus ecclesia, sed augetur, et semper dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana, quae singula cadunt, multiplicata nascuntur* ».

(4) Non abs re fuerit historicos, scriptoresque numerare, qui res sinenses persequuti sunt, sic tamen, ut eorum mentionem faciam solum, quorum commentarios legere potui. Kircherius, Coupletus, Renaudotius, Polidorius etc. quos supra memoravi, *locis indicatis*; Aduartus,

Tartariae magnae nomine ea orbis terrarum regio indicatur, quae a 75. gradu longitudinis ad 150. protenditur, contineturque gradibus tricesimo octavo, et secundo supra quinquagesimum latitudinis borealis. Divisa autem a diversis scriptoribus modo in

et Gonsalesius in *hist. provinc. philipp. insul.*, *Chinae*, *Iaponiae etc.* quam supra, cum de iaponicis insulis ageremus, laudavimus, Lafonos *loc. sup. indic.*, soc. I. scriptores qui haec ediderunt - avvisi particolari delle Indie, di Portogallo nuovamente avuti questo anno del 1555. dai rr. pp. della compagnia di Gesù, dove si ha informazione delle gran cose, che si fanno per aumento della santa fede, colle descrizione, e costumi delle genti del regno della China, e altri paesi incogniti nuovamente trovati, *Rom. an.* 1556. - avvisi del Giappone degli anni 1582, 83, 84. con alcuni altri della China dell' 83, 84. cavati dalle lettere della compagnia di Gesù, *Rom. an.* 1586. : litterae societatis Iesu e regno Sinarum annor. 1610. et 11. ad r. p. Claudium Aquavivam eiusd. societ. praepos. gener. auctore p. Nicolao Trigautio eiusdem societatis, *Augustae Vindelicor. an.* 1615., eaedem epistolae italicae, *Rom. an.* 1615.: relazione delle cose più notabili scritte negli anni 1619, 20, 21. dalla China al molto r. in Cristo p. Muzio Vitelleschi preposito generale della compagnia di Gesù, *Rom. an.* 1624. - lettere annue del Tibet del 1626., e della China del 1625. scritte al molto r. p. Muzio Vitelleschi etc. *Romae anno* 1628., Iohannes Adamus Schallus, hist. narrat. de initio et progressu missionis soc. I., et de progressu fidei christianae in regno chinensi, *Viennae Austr. an.* 1665. - breve, e compendiosa relazione de' viaggi di tre vescovi francesi, che dalla santa memoria di Alessandro VII. furono mandati vicarii apostolici ai regni della Cina, Cocincina, e Tunchino etc. *Rom. an.* 1669., Prosper Intorcetta soc. I., compendiosa narrazione dello stato della missione cinese cominciando dall'anno 1581. fino al 1669. offerta in Roma agli eminentissimi signori cardinali della sacra congregazione de Propaganda Fide etc. *Rom. an.* 1672., *auctor athlantis historici* gallice *tom. v. pag.* 146. *seq.*, Fr. Gonsalesius ord. praed. *relat. de la nouvelle persec. de la Chine* e scriptoribus soc. I. *des lettres édifiantes tom.* xiii. *p.* 53., ubi de persecutione an. 1694. a *Yam-Guam Sien* in christianos excitata, Daniel Papebrochius *in paralypom. ad conatum in catalogos pontificum tom. alt. maii p.* 131. *seqq.* De ritibus sinensibus eorum, qui politicos esse dicerent, quorum est a sancta sede proscripta sententia, haec scripta reperi: Danielis Papebrochii dissertatio de epikeia seu discretione in praedicando sinis, tartarisque evangelio tenenda *tom. alt. maii p.* 140. *seq.*: défense des nouveaux chrétiens, et des missionaires de la Chine, du Iapon, et des Indes, *second. edit. Paris. an.* 1688.: défense des nouveaux chrétiens, et des missionaires de la Chine, du Iapon, et des Indes, par le p. le Tellier de la comp. de Iesus, *Paris. an.* 1694. *vol.* 2.: istoria dell'editto dell'imperatore della Cina in favore della religione cristiana colla aggiunta di alcune notizie intorno agli onori, che i cinesi rendono a Confucio, e a' defonti, scritta in lingua francese dal p. Carlo de Gobien della comp. di Gesù, e trasportata nella italiana dal p. Carlo Giacinto Ferrero della medesima compagnia, *Taurini an.* 1690., idem opus ante gallice prodierat *Paris an.* 1698.: apologia pro decreto S. D. N. Alexandri VII., et praxi iesuitar. circa caeremonias, quibus Sinae Confucium, et progenitores mortuos colunt, ex pp. dominicanorum, et franciscanorum scriptis concinnata, *Lovan. an.* 1700.: de sinensium ritibus politicis acta; seu rev. p. Iac. le Faure etc. soc. I. etc., *Paris. an.* 1700.: discrepanze, o contradizioni intorno al fatto tra' moderni impugnatori de' riti cinesi, *Colon. an.* 1700.: protestation des iesuites à l'occasion du dernier decret sur les affaires de la Chine avec de reflexions sur la protestation de messieurs des missions étrangeres: *sine nota loci et temporis*: l'état présent de l'eglise de la Chine adressé a monseigneur l'évêque, *sine nota loci, et temporis*: lettre aux messieurs du Seminaire des missions étrangeres sur ce qu'ils accusent les iesuites de ne s'être pas soumis sincérement au nouveau decret touchant les affaires de la Chine, *sine nota loci, et temporis*: réflexions générales sur la lettre, qui paroit sous le nomme des messieurs du seminaire des missions étrangeres touchant les cérémonies chinoises, *an.* 1700.: lettere al serenissimo duce del Maine intorno alle cerimonie della Cina, scritta dal p. Luigi le Comte della compagnia di Gesù missionario cinese, *an.* 1700.: de sinensium ritibus politicis acta, seu reverendi patris Francisci Brancati soc. Iesu apud Sinas per annos 34. missionarii responsio apologetica ad reverendum p. Dominicum Navarrette ord. praed., *Paris. an.* 1700.: la verità, e la innocenza de' missionarii della compagnia di Gesù nella Cina difesa contro un libello intitolato, apologia delle risposte date dal procuratore del card. di Tournon a cinque memoriali del p. Provana contro le osservazioni di un autore anonimo, *sine nota loci*, et *temporis*: monumenta sinica in disquisitionibus criticis pro vera apologia iesuitarum contra falsam apologiam dominicanorum, et pro recto totius causae sinensis iudicio, auctore quodam societatis Iesu theologo, *an.* 1700.: expositio facti de sinensibus controversiis a pp. soc. Iesu oblata s. cong. s. Officii etc., *an.* 1700.: acta cantoniensia authentica, in quibus praxis missionarior. sinens. soc. Iesu circa ritus sin. approbata est communi consensu pp. dominicanor., et iesuitar., qui erant in China etc., *an.* 1700.: de ritibus sinensium erga Confucium philos. et progenit. mortuos Alex. papae VII. decreto permissis etc., *Leodii, et Venet. an.* 1700.: vera sinensium sententia de tabella Confucio, et progenitoribus inscripta etc. secundum pp. soc. Iesu,

plures, modo in pauciores partes fuit. Tribui autem hoc tempore solet in partes tres, quarum unam ad Caspium mare tartari, alteram, quae media est, calmucci, tertiam, quae ad mare, quod orientale vocant, pertinet, mungali incolunt. Hi ab apostolo Tho-

an. 1700.: istoria dell'editto dell'imperatore della China, *sine nota loci, et temporis*: r. p. Prosperi Intorcetta soc. I. miss. sinensis testimonium de cultu sinensi datum an. 1668. etc., *Paris. an.* 1700.: difesa de' missionarii cinesi della comp. di Gesù in risposta all'apologia de' pp. domenicani missionarii della Cina etc., *Colon.* an. 1701.: traité sur quelques points de la réligion des chinois par le r. p. Longobardi de la comp. de Iesus, *Paris.* an 1701.: ad virum nobilem de cultu Confucii philos. etc., *Leodii* an. 1700.: riflessioni sopra un trattato, che ha per titolo, conformità delle ceremonie cinesi colla idolatria greca, e romana del signor Amato Danio, *Panormi* an. 1701.: risposta di un religioso della comp. di Gesù alla lettera scritta da un religioso dell'ordine de' pp. ai pp. gesuiti del collegio di Pechino nella Cina, an. 1701.: aggiunte alla difesa de' missionarii cinesi della comp. di Gesù in risposta ad una piccola sua impugnazione, che va sotto il titolo di poscritto, *Coloniae an.* 1701.: esame dell'autorità, e vera intelligenza delle testimonianze degli scrittori gesuiti allegati in prova etc., an. 1701.: dimostrazione della giustizia de' gesuiti nella causa cinese, consistente in cento ragioni, *Colon.* an. 1701.: prière pour l'église de la Chine, et les raisons, qui ont engagé a donner présentement cette prière, an. 1702.: riflessioni sopra alcuni testi estratti da un libro intitolato, innocentia victrix, an. 1702. catalogo degli inganni principali contenuti nella prima parte del disinganno. L'inganno nascosto nel disinganno, e discoperto da un padre della comp. di Gesù etc., *Colon. an.* 1702.: raccolta di alcune decisioni, e istruzioni colle quali si dimostra qual sia stata la pratica della chiesa nel propagare la fede etc., opera di Daniele del Pico, an. 1702.: lettera 2. all'autore del disinganno, an. 1702.: voce della verità risvegliata dallo strepito delle calunnie a favore della innocenza etc., *sine nota loci, et temporis*: atti imperiali autentici di Pechino negli anni 1705, 1706: risposta cavalleresca e dodici quesiti fatti per occasione della scrittura pubblicata a' cavalieri, e agli uomini di onore per iscarico della imputazione di religione contaminata etc., an. 1710.: caduceus sinicus, modernorum decretorum explanatio theologica apostolicae sedis iudicio subiecta, *Colon. Agripp.* an. 1713. Contra pugnant pro sede apostolicae sententia Natalis Alexander, apologie des dominicains missionaires de la Chine, ou réponse au livre du pere le Tellier iesuite etc., *Colon.* an. 1699. Eadem italice *ibid.* an. 1699.: la lettera di risposta ad un amico del padre suo Auani, sopra la lettera concernente i riti della compagnia etc., *Colon.* an. 1700.: estratto del trattato composto dal reverendissimo padre Francesco Varo dell'ord. de' predicatori vicario apostolico delle missioni, e vescovo nominato di Canton etc., *Colon.* an. 1700.: memorie istoriche della controversia de' culti cinesi, lettera de' signori superiore, e direttori del seminario delle missioni straniere della China in italiano, e in francese etc., due pareri di cento venti dottori della università di Parigi etc., *Colon.* an. 1700.: lettere di un dottore di teologia dell'università di Parigi dell'ord. de' predicatori intorno alle idolatrie, e superstizioni della China, *Colon.* an. 1700. Iosephus Maria Taballini ord. praed. nel disinganno contrapposto alla difesa de' missionarii cinesi della comp. di Gesù, *Colon.* an. 1701. *vol.* 2. *in* 8.: Dupinius, défense de la censure de la faculté de theologie de Paris du 18. octobre 1700 etc., *Paris.* 1701.: lettera di una persona pia sopra una scrittura de' rr. pp. gesuiti contro la censura fatta dalla facoltà di Parigi etc., con una risposta dell'illustrissimo Navarrette arcivescovo di s. Domingo all'apologia de' pp. gesuiti della China, *Colon. sine nota temporis.*, Franciscus de Nicolais, resp. episcopi beritensis ad card. Marescottum super scriptur. Lud. le Comte soc. Iesu, *Colon.* 1701., Natalis Alexander, conformità delle ceremonie cinesi colla idolatria greca, e romana etc., *Colon.* 1701.: al molto rev. p. della comp. di Gesù autore della risposta alla lettera scritta da un religioso dell'ord. de' pred. a' pp. gesuiti del collegio di Pechino nella Cina, *Trident. an.* 1702.: acta causae rituum seu ceremoniarum sinensium complectentia, primo, mandatum seu edictum d. Caroli Maigrot etc., secundo, quaesita ex eodem mandato etc., tertio, responsa data iisdem quaesitis a congregatione s. Officii, quarto, decretum a sanctissimo D. N. Clem. XI., *Romae ex typogr. rev. Camerae apost. an.* 1704.: lettre de M. Martin Labbe nommé par le s. siege évêque de Tilopolis etc., *Antverp.* an. 1702.: mémoires pour Rome sur l'état de la relig. chrétienne dans la Chine avec le decret de N. S. P. le pape Clem. XI., et le mandement de M. le card. de Tournon., an. 1709.: considerazioni su la scrittura intitolata, riflessioni sopra la causa della Cina etc., an. 1709.: difesa del giudizio formato dalla s. sede apostolica nel dì 20. nov. 1704., e pubblicato in Nanchino dal card. di Tournon alli 7. febraio 1707. intorno a' riti e ceremonie cinesi etc., *Taurini an.* 1709., risposta de' signori delle missioni straniere alle protesta, e riflessioni de' pp. gesuiti pubblicata colle stampe in Francia li 5. luglio 1710., e tradotta in italiano in tutto il mese dell'agosto seguente: Iohannes Iacobus Fatinellus, apologia delle risposte date dal procuratore dell'eminentissimo signor card. de Tournon a' cinque memoriali del p. Provana etc., an. 1710.: contra imposte, o siano esami di tutte le scritture pubblicate da' protettori de' riti condannati

ma in christianorum doctrina instituti fuisse feruntur. Timotheus, qui ab an. 777. ad annum 820. patriarcha nestorianorum fuit, tabrestanos, gelas, dailamitas, aliosque populos, qui omnem ad mare *hircanum*, seu *caspium* regionem obtinebant, christianis sacris imbui curavit. Nam Subchaliesum insignem ea aetate Beth-Abensem monachum syriace, arabice, persiceque doctum episcopum consecravit, atque ad eas regiones evangelium incolis explicatum misit. Is Subchaliesus cum ad extremos usque orientis fines pervenisset, peragrassetque omnem fere Tartariam, Chataiam, atque Sinas lustrasset, multosque ad unius, verique Dei cultum adduxisset, et presbyteros constituisset, qui coetus moderarentur, templaque haud pauca extruxisset, iterque in Assyriam instituisset, ut Timotheum conveniret, eumque rerum omnium, quas gesserat, faceret certiorem; a barbaris captus, extremoque supplicio affectus est. Id ut est Timotheo nunciatum, propterea quod vereretur, ne, relictis christianis curae neophytorum, rursum in ethnicam superstitionem laberentur, *Kardagum*, *et Iaballahamum* coenobitas item Beth-Abenses episcopos ordinavit, eisque socios monachos quindecim adiunxit, iussitque ut in eas regiones, quas Subchaliesus obierat, proficiscerentur, remque christianam diligenter curare pergerent. In Tartariam cum venissent, duosque praesules impares tam magno, gravique oneri ferendo esse animadvertissent, de aliis episcopis instituendis cogitarunt, idque iam voluntate Timothei fecerunt. Igitur e monachis, de quibus dictum

della Cina : intorno ad un fatto accaduto in Scio nell'anno 1694., *Taurini, sine temporis nota*: la calunnia convinta, cioè risposta a un libello pubblicato de' difensori de' riti: écrits de messieurs des miss. étrang. sur l'affaire de la Chine, *an.* 1710.: mémoires pour Rome sur l'état de la religion chrétienne dans la Chine, *an.* 1710.: réponse de messieurs des missions étrangeres a la protestation des ies., 2. *edit. an.* 1711.: récueil des pieces touchant l'histoire de la compagnie de Iesus composé par le pere Ioseph Iouvenci iesuite, et supprimé par arrêt du parlement de Paris du 24. mars 1713., *Leodii an.* 1713.: rélation de la nouvelle pérsecution de la Chine iusqu'à la mort du card. de Tournon dressée par le *r.* p. François Gonzales de s. Pierre réligieux de l'ord. de s. Dominique, *an.* 1714., Carolus Meigrottus, ésamen des faussetés sur les cultes chinois avancées par le pere Ioseph Iouvenci iesuite, dans l'histoire de la compagnie de Iesus, traduit d'un écrit latin, composé par le *r.* p. Minorelli de l'ord. de s. Dominique, *an.* 1714.: Vianius, istoria delle cose operate nella China de monsignor Carlo Ambrogio Mezzabarba etc., *Mediol. et Lucae* -. Multa huiusmodi comparuerunt in lucem, non a dominicanis solum, sed etiam ab aliis scripta, atque ab eorum quoque nonnullis, qui dicerentur vel minus esse animo propenso in societatem, vel etiam suspecti iansenismi. Atque in primis numerant *Norbertum de Bar le Duc capuccinum, qui an.* 1742. *edidit, memor. util. et necess. rispetto alle miss. delle Ind. orient., duobus vol. in octavo, et an.* 1744. *Lucae duob. vol. in quarto.* In postremis non eos modo, qui *moral. pract. iesuitar.*, *et moral. iesuitar. etc.* ediderunt, sed collectorem etiam *des anecdotes sur l'état de la réligion dans la Chine*, cuius collectionis primum seqq. vol. publicari coeperunt *Paris. an.* 1733. *seqq.* Qui plures scriptores huiusmodi rerum desiderat, is consulat Raphaelem Savonarolam cl. regul. theatinum tom. II. *orb. terr. univ.* sub nomine *Alphonsi Lasor a Varea pag.* 510. *seq. edit. an.* 1713.

mox est, *Thomam*, *Zacchaeum*, *Semum*, *Ephraemum*, *Simeonem*, *Ananiam*, et *Davidem* episcopos crearunt, et primum quidem in *Indiam*, postremum in *Sinam*, ceteros alio, ut esse opportunum existimabant, miserunt. Iaballahamus multis laboribus perfunctus, cum semel, atque iterum ad Timotheum revertisset, tandem senex decessit, sed ubinam sedem ante ipse, Kardagusque constituerint, non constat. Timotheo vita functo, quid actum deinceps ad annum millesimum in Tartaria fuerit, a nullo est scriptorum, cui magna adiungenda sit auctoritas, memeriae commendatum. Initio autem saeculi XI. cum princeps ille tartarorum, quem *presbyterum Iohannem* nostri appellabant, religioni verae nomen dedisset, sic est in ea regione auctus numerus christianorum, ut magna eius ecclesiae apud Europae etiam incolas celebritas, et fama esset. Nam etsi fuerunt, qui dicerent, non in Asia, sed in Africa *presbyterum Iohannem* imperium obtinere, et non regem modo esse, sed etiam sacerdotio fungi; tamen lapsi errore manifesto fuerunt, ut qui de rebus incognitis, levissimis ducti coniecturis, iudicium tulerint. At saeculo XVII. ineunte, cum diligentius esset quaesitum, compertum est, nullum ei principi in Aethiopia imperium fuisse. Id quod Balthasar Tellezius (1), et Alphonsus Mendesius (2) lusitani, neglectis iis, quae prodita ante ab suis civibus fuerant, multis argumentis ostenderunt, auctoresque deinde plerisque fuerunt, ut eis assentirentur. Atque haec ipsa fuit antiquiorum scriptorum, qui a XII. ad XIV. saeculum floruerunt, sententia. Nam Otto frisingensis (3), Martinus polonus (4), Albericus (5), Vincentius bellovacensis (6), Marinus Sanutus (7), Iacobus de Vitriaco (8), Marcus Paulus venetus (9), aliique sic existimarunt, qui *Iohannem presbyterum* in Asia, quae spectabat ad orientem solem, regnasse, postque a Zingischano tartarorum

(1) Quae dicta a nobis hactenus sunt, ea quidem a Moshemio mutuati sumus *hist. tartar. cap. I. pag.* 1. *seq.* Ad Tellezium quod attinet, confer Kircherum *Chin. illustr. par.* II. *cap.* I. *p.* 51.

(2) *Epist. de rebus aethiopicis historiae aethiopicae a Tellezio editae praefixa.* De Mendesio agit Matthaeus Veissierus La Croze *hist. du christianism. d'Ethiop., et d'Armenie lib.* III. *p.* 299. *edit. an.* 1739.

(3) *Lib.* VII. *cap.* XXXIII. *p.* 157. *edit. an.* 1670.

(4) In Gerard. Mercator. ad an. 1093. p. 294. edit. an. 1569.

(5) In chron. ad an. 1165. et 1170. *edit. Leibnit. tom.* II. *access. historic. p.* 345. et 355.

(6) Specul. historial. *lib.* XXIX. *cap.* LXIX. *pag.* 1209. *tom.* IV. *par.* II. *app. edit. an.* 1624.

(7) Secret. fidel. crucis *lib.* III. *par.* XIII. *cap.* IV. *p.* 234. *edit. an.* 1611.

(8) Hist. hieros. *lib.* I. *cap.* LXXVI. *pag.* 1092. *edit. an.* 1611.

(9) De regionibus oriental. *lib.* I. *cap.* LI. *p.* 77. *edit. an.* 1585.

rege devictum, et regno, ac vita privatum fuisse, summa consensione scripserunt. Non moror autem Eusebium, Renaudotium virum alioqui eruditissimum, et orientalium rerum, litterarumque peritum (1), qui lusitanorum XIV. saeculi, quae iam fuerat explosa, non sequutus solum, sed etiam propugnare est aggressus opinionem. Nam quod ait, illustribus nos documentis, quibus dirimi hoc controversiae genus possit, carere, falsum est. Diligentissimi enim itinerum scriptores, quos Moshemius (2) numerat in eo libro, qui de historia ecclesiastica tartarorum inscribitur, in eisque Iohannes de Plano Carpini (3), et Guillelmus Rubruquius (4) disertis verbis presbyterum Iohannem in Asia imperasse, idque se multis argumentis deprehendisse testati sunt: atque ut de loco, ita etiam de nomine ortae inter scriptores dissensiones fuerunt, aliis quidem eum sacerdotem fuisse negantibus, aliis vero contra aientibus. Itaque Iobus Ludolphus (5) Prester-Chan, hoc est *adoratorum Chanum* fuisse a suis appellatum censuit, ut indicaretur, cum fuisse principem christianorum.

Alii vero saeculo XI. ab nestorianis adductum ad christiana sacra regem, qui tartaris regionem, quae ad orientem vergit, estque Sinis contigua, incolentibus imperaret, appellatumque Iohannem, atque presbyterum defendunt, fatenturque ignorare se, fuerit ne revera, an non fuerit sacerdos ab nestorianis episcopis ordinatus, quamquam id nomen, titulique genus posteris eius regis fuisse attributum addunt (6).

Sed missis nunc iis, quae sunt de nomine, quid de christianis tartaris scriptum ab Abulpharagio, ceterisque syris historicis fuerit, videamus. Is igitur Abulpharagius regem kelitensium tartarorum anno I. saeculi XI. prodigio fuisse ad Christum una cum ducentis fere millibus suorum conversum narrat (7). Sunt qui credant, hunc primum omnium fuisse, qui nostris presbyteri Iohannis nomine innotuerit (8). Anno 1046. magnus tartarorum numerus ad Imaum

(1) Hist. patriarch. alex. pag. 223. et 337. edit. an. 1713. Non discrepat Iosephus Franciscus Lafiton *hist. des découvertes des portugais* tom. I. pag. 45. seqq. edit. an. 1733, *et tom.* II. *p.* 73 *edit. eiusd.*

(2) Moshemius *hist. tart. eccles. cap.* III. §. IV. *p.* 129 *seq.*

(3) Relat. du voyag. *art.* 6. *pag.* 42. *edit. Bergeron. an.* 1634.

(4) Voyag. *cap.* XLIII. *p.* 37.

(5) Ad histor. aethiop. *lib.* II. *cap.* I. *n.* 3. *p.* 219. Sed de nomine presbyteri Iohannis agunt Iosephus Scaliger *de emend. tempor. lib.* VII. *p.* 679. *edit. an.* 1629., et Moshemius *ibid. cap.* I. *p.* 21. *seq.*

(6) Moshemius *ibid.*

(7) Chronic. syro apud Asseman. *bibl. or. clement. vatic. tom.* II. *p.* 444.

(8) Moshemius *ibid. p.* 24.

montem duce Nasaratho pervenit, indeque Chasgaram processit. Hunc Nasarathum Assemanus esse presbyterum Iohannem keritensium suspicatur (1). Saeculo XII. Iohannes presbyter, quem tertium dicere possumus persarum, medorumque regem, fratres bello est persequutus, iisque victis, Ecbatanam sedem regni eorum expugnavit. His rebus gestis, laborantibus in Palaestina christianis subsidio venire statuit, ob eamque rem ad Tigrim fluvium castra posuit, exercitumque transducere tentavit; sed ab suis revocatus, quod forsitan res haud tutae essent domi, a suscepto consilio desistendum, et redeundum in patriam putavit (2). Postremus eorum regum, qui presbyteri Iohannes sunt appellati, is fuit, quem ab Zingischano bello superatum, interfectumque fuisse demonstratum est (3). Huic erat *Togrulus*, sive *Tayrellus* nomen, ad quem, ut est imperium adeptus, imperator Sinarum legatos, ut ei gratularentur, misit, utque ipsum *Hun-Chanum*, vel *Haun-Chanum*, hoc est, *imperatorem*, seu *magnum Chanum* appellarent, iussit (4). Ad hunc ipsum ab Alexandro III. pontifice maximo litterae sunt datae, legatique missi, qui in orthodoxa religione tartaros, ipsumque principem instituerent (5). Quis autem eius legationis exitus fuerit, non constat. Zingischanus rege Iohanne, eiusque filio fugatis, atque occisis, eiusdem Iohannis filiam duxit, apud quam monachus Rabbanta plurimum valuisse dicitur auctoritate (6). Nam is cum astutus in primis esset, multaque coniectando praedicere soleret, quae saepe, ita ut ipse prospexerat, eveniebant; non reginam modo sibi devinxit, sed etiam tartaros permovit, ut eum singulari in honore haberent, utque hominem divinitus datum venerarentur (7).

Etsi in presbyterum Iohannem, eiusque filium, qui haeres ei imperii futurus erat, Zingischanus animadvertit, non tamen omnem eius familiam delendam existimavit. Igitur anno circiter 1270., cum Paulus venetus Tartariam lustraret, comperit in ea regione, in qua presbyter Iohannes principatum obtinuisset, regem viguis-

(1) Abulpharag. chron. syr. ad annum heg. 639. Asseman. *tom.* III. *par.* II, *cap.* IX. *bibl. or.* §. V. *p.* 485.

(2) Consule Ottonem frisingensem, qui meminit episcopi gabalensis, ac is huiusmodi rerum Eugenium III. fecerit certiorem *lib.* VII. *cap.* XXXIII. *p.* 157.

(3) Mosbemius *ibid. p.* 27. Vide supra *p.* 369.

(4) Petis de la Croix *hist. de Zenghiscan lib.* I. *cap.* IV. 30. Abulgasius *hist. gen. des tartars par.* II. *c.* XI. *p.* 117.

(5) Confer Baronium ad an. 1177. num. XXXIV. Sed labitur Baronius cum aethiopem hunc fuisse principem putat. Confer etiam Albericum *in chron. ad an.* 1170. *p.* 355. *edit. Leibnit.*

(6) Vincent. bellov. *specul. hist. lib.* XXIX. *cap.* LXI. *p.* 1602. *seq. tom.* IV. *opp. edit. an.* 1624.

(7) Vincentius bellov. *ibid.*

se, qui ex eodem Iohanne duxisse originem diceretur (1). Immo vero in provinciis Tenduch, India, et Chataia reges Un-Chanos natos, magnoque tartarorum imperatori subiectos ad annum 1300. imperasse memoriae traditum est (2).

Interea Zingischanus etsi neque muhamedanus, neque idolorum cultor, neque christianus erat; tamen omnibus, ut in suo regno manerent, integrum esse patiebatur. Eo mortuo, filius Ugadaius potitus imperio est, qui fratres Zagataium *Transoxanae*, sive *Mauaralnaharae*, Taulaium *Chorasanae*, Zuzium *Alaniae*, *Russiae*, atque *Bulgariae*, quas pater in potestatem redegerat, praefecit. Zagataius, qui institutus a nescio quibns fuerat, christianae religioni nomen dedisse perhibebatur, quod Samarkandae in Iohannis Baptistae honorem basilicam extrui, et christiano ritu consecrari, atque dedicari fecisset. Ipse Ugadaius Chanus, etsi nostris sacris, institutisque non erat imbutus, nihilosecius christianis, iisque in primis, qui nestorium consectabantur, potestatem in Tartaria consistendi, coetusque congregandi dabat. Medio fere saeculo XIII. Innocentio IV. pont. max. propterea quod tartaros in Europam invasisse, magnamqne ungaris, polonis, silesiis, moravisque attulisse videret partem incommodorum, de legatis ad Chanum, primosque tartaricae civitatis mittendis cogitavit, ut si fieri quidem posset, eius regionis incolas ad christianam religionem amplectendam impellerent. Igitur dominicanos quator, franciscanosque aliquot delegit, qui eam legationem obirent. Dominicanis *Ascelino*, *Alberico*, *Alexandro*, et *Simoni de Sancto Quintino*, ut Armeniam peterent, indeque in Persidem venirent, posteaque in Tartaria proficiscerentur, et duci exercitns, quem primum offendissent, exponerent, quamobrem tam longum iter susceperint, quidque pontifex ab tartaris vellet, iussit. At franciscanis ut Bohemiam, Silesiam, Poloniam lustrarent mandavit, qnidque ratio apud tam barbaram gentem valeret, experirentur. Anno 1247. ut in Persidem pervenerunt dominicani, et ad Baiothnoi ducis castra accesserunt, purpuratos aliquot cum interpretibus nacti sunt, qui cuiates essent, et quamobrem venirent, percuntarentur. Cum Ascelinus respondisset esse legatum pontificis se, cuius quidem pontificis praecipua dignitas, et auctoritas apud omnes christianos esset, illi quod anteponi

(1) De reg. oriental. *l.* 1. *c.* LXIV. *p.*55. *edit.an.*1585.

(2) Paulus venet. *ibid.* Moshemius *ibid* *p.* 35.

ab legatis Chamo pontificem intellexissent: quae ista est confidentia, sumserunt, ut pontifice omnium neminem putetis esse praestantiorem? An Chamum ille ignorat Deo esse prognatum, et principibus viris uti Baiothnoio, et Batuo, quorum quotidie nomen ubique terrarum celebretur? At nostri hoc scire pontificem dixerunt, tartarorum nimis saevam, atque crudelem nationem esse. Implesse illos omnia caedinm. Missos proinde se a pontifice esse, ut id contendant, idque laborent, ut tartari mites, mansuetique reddantur. Multis verbis ultro, citroque habitis, huc tandem barbari devenerunt, ut legatis adire principem dicerent licere, si ter genua flectere, eumque ut Dei filium colere vellent, sin minus haud licere. Coorta tum inter eos altercatio est, aliis quidem hoc cultus genus civile esse aientibus, aliis contra vehementer negantibus, propterea quod tartari affirmassent, adorari velut Dei filium principem oportere. Vicit tandem Ascelinus, purpuratisque responsum ab legatis est, impetrari a christianis numqnam posse, ut praeter Iesum Christnm, qui est revera, alium qnemquam tamquam Deo natum venerarentur. Quae res, ut nunciata Baiothnoio est, ita hominem commovit, nt nisi deterritus ab suis fuisset, gravissimum de Ascelino, sociisque supplicium snmsisset. Interim purpuratis ut ad legatos redeant, iubet, quaerantque ex illis, quem cultum duci adhibere constituissent. His, cum revertissent, fecissentque, quod iussi fuerant, responsum a nostris est, nndo capite se, ac paullulum incliuato convenire salutatnm Baiothnoium posse, aliter non posse. Non placuit conditio barbaris. Itaque legatos dimiseruut. Hoc addiderunt: Si adire ad Chamum, eiusque maiestatis testes esse averent, id eis a principe concedi. Ascelinus, sociique non ad Chamum, sed ad primum, quem invenissent, ducem exercitus tartarorum missos se a pontifice responderunt; quamobrem, si Baiothnoio litteras ab se in Asiam delatas reddere purpurati vellent, id legatis gratum futurum, sin recusarent, ad pontificem redituros, eique renunciaturos nihil ab tartaris sperari posse, quod utile esse populo christiano videatnr. Baiothnoins acceptis Innocentii litteris, superbe, ut mos est barbarorum, rescripsit, epistolamque legatis dedit, qui re infecta Lugdunum reverterunt. Minores cum Iohanne de Plano Carpini, qui sodalis olim sancti Francisci fuerat, in Bohemiam cum pervenissent, a rege comiter excepti, missique deinde ad Boleslaum

Silesiae ducem fuerunt, qui dux continuo curavit, ut ad Lantisciae principem Conradum deducerentur. Erat tunc hospes Conradi Wasilicus, qui cum de caussa adventus legatorum cognosset, eos rerum omnium, quae apud tartaros agerentur, certiores fecit, eoque genere pellium, vestiumque esse opus dixit, quibus ea natio magnopere delectaretur. His intellectis, legati distractis rebus, quas in Lantisciam importaverant, comparatisque iis, quas acceperant usui futuras, Kioviam, quae metropolis est Russiae, et ab tartaris tenebatur, petunt, indeque equos tartaricos nacti, ad imperatorem proficiscuntur. Iam Ugadaius decesserat, eoque tempore, quo in sedem imperii franciscani pervenerunt, Kaiukus filius regnare coeperat, manaveratque in vulgus fama, quae ferret, eum aliquando christianis sacris esse initiandum, propterea quod sacellum ante eius tentorium extructum esset, in quo rem divinam, qui ritu graecorum facerent, imperatoris pecunia alerentur. Igitur legati benigne a Kaiuko excepti, litteras pontificis dederunt. Ubi ille verti in sermonem tartaricum curavit, ac legit, epistolam ad Innocentium scripsit humanitatis, atque comitatis plenam, ex qua legati coniecerant fore, ut brevi, quam ab ipsis intellexerat, doctrinam amplecteretur. Quamquam autem incertum est, inductus ne ille umquam fuerit, nec ne, ut christianam religionem coleret; tamen hoc constat, non fuisse nostrorum hostem, ut qui non matre modo, sed etiam praefectis, ministrisque christianis uteretur. Nunciatum interea pontifici fuit, magnum esse in regione numerum nestorianorum, et iacobitarum, ad quorum patriarchas, si oratores doctos, bonisque moribus praeditos misisset, romanaeque ecclesiae conciliasset, perfacile fore, ut tartari quoque a nostris institutis minime abhorrerent. Missi igitur fuerunt, qui, re bene gesta, litteras ex patriarchis ad Innocentium attulerunt, quibus eos orthodoxos esse, primatumque sedis apostolicae confiteri significabatur. Paullo post Andream de Longiumello dominicanum s. Ludovicus rex e Cypro insula in Tartariam ad Erchaltayum ducem exercitus, quem christianum esse intellexerat, legavit. Sed is cum de Echaltayo nihil certi comperisset, et reginam Charmim, quae imperium mariti loco (nam Kaiukus paullo ante decesserat) obtinebat, allocutus, nihil, aut parum profecisset; Ptolemaida ad regem revertit, unaque cum sociis narravit, principem, nescio cuius tribus tartarorum, prodigio permotum ac-

cessisse ad christianam religionem, multisque fuisse auctorem, ut suum exemplum imitarentur. Kaiuko an. 1249. successit Mangus Zingis-Chani, e Thaulaio filio nepos. Hunc rex armeniorum hortatus est, ut christianus fieret. Imperator, qui avia usus fuerat christiana, assensus facile fuisse armenio dicitur. Quo fere tempore Sartachus etiam Bathi filius, qui Bathus natus ex Zuzo, de quo alio loco diximus, erat, mysteriis nostris initiatus fuisse ferebatur. Ad hunc Sartachum pont. max. litteras scripsit, quibus ei gratulatus est, quod Christo servatori nomen dedisset. Interim Mangu-Chanus exercitibus Halakum, et Coplaium praefecit, quorum neuter hostis christianorum erat. Immo vero Hala-Cus ut audivit, Christum esse Dei filium, idque iam tot argumentis effici cognovit, sequutus esse dicebatur partes christianorum. Mangu-Chano mortuo, Coplaius imperio potitus est. Ad quem cum frater Halakus esset profectus, Guibogam saracenum in Syria cum exercitu reliquit, eique imperavit, ut terram sanctam occuparet, et Christi sectatoribus restitueret. Sed quoniam sidonii quidam cives in saracenos concitati, impetum in eorum villas fecerant, et Guibogae nepotem, quod restitisset, occiderant, ita in Syria res nostrorum hominum perturbatae sunt, ut missi inde ad Europae principes fuerint, qui auxilium implorarent, testarenturque nisi praece, commendatione, opibus, subsidio venissent, christianum nomen in iis regionibus periturum. Sed Halakus matris Sarkutanae Beghi, quae Christum colebat, rogatu, ac monitis adductus, suis imperavit, ut ne qua usquam molestia nostros afficerent. Ac sunt etiam, qui ipsum imperatorem nostris sacris, disciplinaeque fuisse addictum ferant. Post Halakum, Habaka filius imperium suscepit, qui cum Mariam Palaeologam Michaëlis Augusti filiam spuriam haberet in matrimonio, amicus erat christianorum. Quin etiam nuncios ad Gregorium X. pontificem maximum Lugdunum, ubi concilium celebrabatur, misit, qui dicerent, imperatori tartarorum esse in animo, pulsis saracenis, qui potiebantur, Palaestinam in potestatem redigere; itaque christianos principes Gregorius hortaretur, ut ei subsidio venirent. Anno 1274. cum Lugdunum pervenissent, legatorum unus periit, alter cum duobus tartaris nobilibus mysteriis nostris initiatus est, multisque donis auctus, litteras a pontifice, quas ad imperatorem deferret, accepit, quibus ille pollicebatur, fore, ut antequam coacti exercitus fuissent,

legati a Gregorio ad Abakam mitterentur. Triennio post rursum Tartarus de re eadem viros nobiles in Europam legavit, quibus Iohannes vicesimus primus pontifex mandavit, ut Gallias, Britanniamque peterent, regesque earum nationum ad rem christianam in Palaestina curandam incendere studerent. Erant hi legati natione georgiani, qui christiani tunc aetatis tartaris parebant. Interim Iohannes an. 1277. decessit. Nicolaus III., qui post pontificatum obtinuit, aliquos e familia franciscanorum delegit, eisque praecepit, ut in Tartariam sese ad Abakam, et Coplaium imperatores conferrent, darentque operam, ut tartari, quorum iam aliquos ab aliis item franciscanis ad Christum fuisse adductos constabat, omnes a superstitione revocarentur. Hi ergo cum magnos progressus fecissent, a pontifice petierunt, ut episcopum ei populo daret. Id enim commodum christianae reipublicae futurum. Igitur Nicolaus episcopo firmano apostolicae sedis legato in mandatis dedit, ut virum doctum, virtuteque singulari ornatum inveniret, eumque consecraret episcopum tartarorum. Abakae an. 1282. vita functo Tangodorus frater successit, qui primum quidem res nostras magnopere iuvit, deinde muhamedanus est factus, itaque saevüt in christianos, ut eos aut eiurare Christum, aut abire exulatum, aut interire cogeret. Tangadoro Argonus suffectus est. Is quod nostris partibus studeret, aedes sacras restituit, exulibus redeundi in patriam facultatem fecit, legatosque de recuperanda Palaestina ad pontificem romanum misit, contenditque, ut res christiana in suae ditionis provinciis maxime floreret. Anno 1291. Argonus extremum obiit diem. Huius frater Kazerus homo impurissimis moribus dictus est imperator; quo anno 1295. e vivis sublato, Baidus potitus imperio est, qui princeps quod christianos ceteris anteponeret, commovit in se iram muhamedanorum. Hi namque cum plurimum opibus valerent, ad Gasanum Argoni filium, qui provinciam Chorasanam tenebat, adierunt, eique polliciti imperium sunt, modo Muhamedi sectam profiteretur. Ille regnum saluti sempiternae anteponendum putavit; quare imperator dictus, arma in Baidum tulit, eoque, mense imperii octavo, interfecto, incredibilem in modum christianos vexari fecit. Duce Neuruzo, qui auctor malorum fuerat, occiso, propterea quod accusatus fuisset perduellionis, anno imperii secundo, aequior esse nostris Gasanus coepit.

Haec ab Halaki successoribus in Tartaria, quae ad occidendentem solem spectabat, ad an. 1298. gesta sunt, quo anno Coplaius, qui in orientali imperium obtinuerat, regionesque *Cataiam* aquilonarem scilicet, *Mangiamque* deinde meridionalem Sinarum partem redegerat in potestatem, rebusque multis christianos iuverat, e vita migravit. Is iam ad romanum pontificem nobiles venetos duos, e paulinorum familia, legatos miserat, qui viros doctos peterent, quorum opera orthodoxa religio in Tartaria, Sinisque propagaretur. Sed cum anno 1269. Anconem appulissent, et Clementem IV. obiisse cognossent, expectandum putarunt, quoad eius loco pontifex eligeretur. Triennio post a Gregorio decimo, qui Clementi successerat, impetrarunt, ut sibi cum Nicolao, et Guillelmo tripolitano dominicanis ad Coplaium contendere liceret, secumque una Paulum venetum tunc temporis adolescentem, qui de regionibus orientalibus commentarios scripsit, duxerunt. Coplaium excepit Timurus, qui postremus in Sinis eorum imperatorum tartarorum fuit.

Gasano in occidentali Tartaria anno 1295. mortuo, filius Chodabenda successit, qui etsi matre christiana ortus, baptizatus, et Nicolaus appellatus fuerat, tamen a muhamedanis circumventus, non modo nostris infestus, sed imbutus etiam impiae sectae superstitione fuit.

Interim in Chataia, Iohannis de monte Corvino laboribus, christianorum numerus augebatur. Etsi enim nestoriani aegre ferebant, propterea quod ab homine et paupere, et qui gratia minus apud primos civitatum valeret, tot, tamque magnos progressus fieri viderent, atque eum opprimere enitebantur; tamen ille a suscepto consilio desistendum non putabat. His rebus intellectis, Clemens quintns pont. max. *Gerardum, Peregrinum, Andream de Perusio, Nicolaum de Bantra, Petrum de Castello, Andrutium de Assisio, et Guillelmum de Franchia* franciscanos ad sese accivit, eisque episcopis designatis, in mandatis, ut in Tartariam abirent, et Iohanni subsidio essent, dedit. Ipsum Iohannem archiepiscopum cambaliensem dixit. Iter praeterea in Tartariam plerique dominicani, atque franciscani hoc fere tempore instituerunt, multisque rebus pro religione gestis, magnam sibi gloriam, nomenque apud posteros compararunt. In his Odoricus de portu

Naonis, qui anno 1330. redux in patriam sui tartarici, sinicique itineris historiam descripsit. Iam Chodabenda imperator, quem e christiano muhamedanum fuisse factum diximus, legatos ad pontificem de bello saracenis inferendo, et recuperanda Palaestina misit. Ei legationi pontifex respondit, laudari ab se Tartari studium, idque ut felices successus haberet curaturum. Sed is imperator anno 1317. e vivis excessit, et filium Abu-Saidum imperii haeredem dixit.

Sed quoniam Abu-Saidus duodecimum aetatis annum agebat, principes viri provincias tartarici populi moderabantur (1). Interea Usbekus Zingischano oriundus provinciae Daschte Kipzak praefectus muhamedanus, cum potentia plurimum valeret, christianis initio infestus fuit. Sed consilium deinde mutavit, nostrisque aliquanto aequior esse constituit, quod europaeorum principum auxiliis ab sese reprimi saracenos posse confideret. Itaque a Guillelmo Ada dominicano, qui e Perside venerat, certior est Iohannes XXII. factus earum rerum, quas Usbekus moliebatur, in eamque spem venit, ut Christo principem conciliari facile posse existimaret (2). Quamobrem litterae ad eum sunt a pontifice anno 1318. datae, quibus ab eodem etiam, atque etiam

(1) De iis, quae dicta hactenus de tartarorum rebus, deque christianis eius nationis, consulend. Haitho armenius *de tartaris, edit. an.* 1585., Abulpharagius *in chron. syro* apud Assem. *tom.* III. *bibl. oriental. par.* II. *cap.* II., Marcus Paulus venetus de *region. orien. edit. an.* 1585., Epist. Philippi ord. praed. ad Gregor. IX. apud Echard. *tom.* I. *scriptor. ord. praed. p.* 104., Vincentius bellovacensis *specul. histor. lib.* XXXI. *cap.* XL. *p.* 1299. *tom.* IV. *opp. edit. an.* 1264., s. Antoninus chronici *par.* III. *tit.* XIX. *cap.* V. §. III. *p.* 40. *edit. an.* 1527., Ascelinus in itinerario, in recueil des voyages en Asie *edit. Bergeroni tom.* I. *p.* 432. *seqq. edit. an.* 1634., Iohannes de plano Carpini in itinerario *eod. vol. p.* 313. *seq.*, Hermannus Cornerus, seu Cornelius *in chron. tom.* II. *corp. hist. medii aevi ab Ioh. Georg. Eccardo* conflati *p.* 818. *seq. edit. an.* 1723., Odon episcopus tusculanus epist. ad Innoc. IV. apud Acherium *tom.* III. *spicileg. p.* 624. *edit. an.* 1723., Bernardus Guido vit. Innoc. IV. apud Muratorium *tom.* III. *scriptor. rer. italicar. p.* 591., Nicolaus de Curbio vit. Innoc. IV. §. XXXIX. in miscellan. Steph. Baluzii *lib.* VII. *pag.* 397. *edit. an.* 1723., Abulgasi *hist. genealog. tartaror.*, Antonius Bremondus ord. praedicatorum magister *in bull. dom. tom.* I. *pag.* 226. 237. *edit. an.* 1729., et *tom.* II. *p.* 22. *edit. an.* 1730., et alibi saepe, Wadingus in annalibus minorum ad an. 1245. n. IV., et alibi seq. annis, Reynaldus ad an. 1241. n. I. XVIII. XIX., 1247. n. XXXII., 1248. n. XXXIV. XXXIX., 1253. XLII., 1259. n. XXXI., 1260. n. XXXIV., 1264. n. XLVIII., 1267. n. LXX. seqq., 1274. seqq., 1277. n. IV., 1278. n. XVII., 1288. n. XXXIII., 1289. n. LX., 1291. n. XXXIII., 1299. n. XLIV., Echardus script. ord. praed. *tom.* I. *pag.* 104, 122, 140, 604, 338., Baluzius in vitis papar. aven. *tom.* I. *p.* 242., Cangius *famil. aug. byzant. p.* 235. *edit. an.* 1680., f. Franciscus Pagius *breviar. regest. pontif. romanor. tom.* III. *p.* 404. *edit. an.* 1680., A. Toronus ord. praed. *hist. des hommes illustres de l'ordre de s. Dominique tom.* I. *lib.* II. *p.* 145. *seq.*, 163. *seq. edit. an.* 1743., Herbelotus *biblioth. orient. p.* 1726, 128, 178, 358, 684, 364. 267, 882, 888. *seq.*, Bergeron. *de tartar. edit. an.* 1634., Bollandiani *act.* SS. *tom.* I. *ianuar. ad d.* XIV. *p.* 986. *seq.*, Kircher *Chin. illustr. par.* II. *cap.* I. *p.* 51. *seq.*, Iosephus Simonius Assemanus *bibl. or. tom.* III. *par.* II. §. V. *p.* 102. *seq.*, *tom.* II. *p.* 248. *seq.* 337, 453. *seq.*, Renaudotius *in notis ad veter. lat. itiner. in Indiam* n. 319. Et ex protestantibus Matth. Vechierus la Croze *hist. de christ des Indes, edit. an.* 1724., Iohannes Laurentius Moshemius *hist. eccl. tartar. edit. an.* 1741., iique, quos numerat Fabricius *salut. lucs evang. cap.* XLI. *pag.* 687. et *seqq.*

(2) Moshemius *ibid. p.* 105. *seq.*

flagitabatur, ut edicta, quae in christianos publicarat, revocaret, susciperetque orthodoxam religionem. Eodem anno Francus perusinus dominicanus soltanensium in Perside archiepiscopus dictus (1) est, cui Iohannes pontifex suffraganeos episcopos attribuit sex, quibus ut in Tartariam proficiscerentur, et archiepiscopum adiuvarent, iussit, qui rem christianam praeclare in Perside, atque in Tartaria gessisset. Sed tempus me deficeret, si persequi omnia vellem, quae dominicani, atque franciscani in universo imperio tartarum, Iohannis vicesimi secundi, atque insequentium pontificum temporibus, pro re christiana augenda (2) fecerunt. Extremo saeculo decimo quarto Tamerlanus, victis (3) omnibus principibus tartarorum, eorumque provinciis in potestatem redactis, multarum cladium in Europa, et Asia auctor fuit, magnamque, ut plurimis quidem scriptoribus videtur, christianis attulit partem (4) incommodorum. Iam dominicanorum, et franciscanorum imminutae in Tartaria copiae fuerant, cum hi, quos secundo loco nominavi, a romano pontifice petierunt, ut in eam regionem, quae est ad Caspium mare praecones (5) evangelii mittere ne cunctaretur. Sed quis exitus eius fuerit legationis, non constat. Sixto IV. pont. max. anno 1482. a novo quo nescio presbytero Iohanne legati venerunt, qui avere magnopere suum principem christianum quidem, sed ignarum catholicae religionis, dixerunt, ut ad provincias suae ditionis ministri proficiscerentur (6), incolasque veritatem docerent. At in Tartaria etsi vehementer catholici laborabant, atque in dies eorum opes imminuebantur, vigebant res tamen (7) nestorianorum. Nunc in iis regionibus vix perpaucos reperire christianos licet. Nam qui rem sacram tartarorum, qui a muhamedismo abhorrent, curant, lamaeque appellantur, dediti sunt admodum superstitionibus, similes-

(1) Confer Echardum script. ord. praed. tom. I. p. 537., et Moshemium *ibid.* p. 106.

(2) Hoc etiam, velit nolit, fateatur necesse est Moshemius *ibid. seq.* Ceterum is, quod protestantium partibus studeret, iniquum est nostris, quasi ad romanum pontificem potius, quam ad Christum tartaros perducerent. Sed hominis inimici calumnias nihil moror.

(3) De *Tamerlano*, sive *Timurbeco*, nam hoc proprium erat eius imperatoris nomen, confer Herbelotum *bibl. orient.* p. 995., et scriptores ceteros, quos numerat *ibid.* Moshemius p. 122. *seqq.*

(4) Franciscus Catrou soc. I. non fuisse Tamerlanum inimicum christianorum putat *hist. gener. de l'empir du Mogol* tom. I. pag. 7. *edit. Paris. an.* 1715., muhamedanis contra partibus eum studuisse contendit Herbelotus p. 888. cui assentimur. Consule Moshemium *ibid.* p. 127. *et seqq.*

(5) Mosham. *ibid.* p. 131.

(6) At eos aethiopas, non asianos fuisse Moshemius censet *ibid.* p. 132., cuius quidem mihi videtur propensior ad veritatem sententia.

(7) Asseman. tom. III. *bibl. orient. par.* II. p. 503., *et par.* I. p. 590. 599., Moshem. *ibid.* p. 132.

que esse videntur sinensium (1) bonziorum. Neque enim (2) assentior iis, qui lamas e christianis esse profectos, sed doctrinam nostram vitiasse, contendunt. Horum enim nulla est ratione nixa (3) sententia. Intelligo (4) autem aliquos e societatis Iesu in Tartariam esse profectos, sed quos laborum fructus tulerint, mihi profecto non est exploratum (5).

CAPUT XXX.

DE ORTU, ET PROGRESSU CHRISTIANAE RELIGIONIS IN IMPÉRIO MAGNI MOGOLIS, BENGALA, MALABARIA, TONQUINO, COCHINCHINA, SIAMO, ET IN INSULIS ADIACENTIBUS.

Qui magni Mogolis imperio parent, sunt ab occasu persis, et tartaris, qua spectant ad septemtriones, finitimi. Fuisse autem eorum aliquos olim qui christianam religionem profiterentur, negari nullo modo potest. Nunc maximam partem ita sunt muhamedanae sectae addicti, ut idololatriae etiam superstitione implicari ferantur. Mogoles reges a Tamerlane tartarorum rege originem ducunt (6). Sunt autem in ea regione evangelii praecones, qui christianae religioni propagandae operam navant (7).

(1) Moshemius *ibid. p.* 129. *seq.*

(2) Ita quidem Gerbillonus *observ. hist. sur la gran Tartar. p.* 69., Regis *observ. géograph., et historiques sur la charte du Tibet p.* 663., Maturi. Voiserus la Croze *hist. du christianisme des indes edit. an.* 1724. *lib.* VI. *p.* 518.

(3) Consule Moshemium *ibid. p.* 132. *seq.*

(4) Lafonus *ann. domin. mens. sept. par.* II. *chronol. mission. ord. praed.* CCLXVII. *ad an.* 1657. „ Cette année „ nos missionaires, qui travailloient dans la Chine, „ souffrirent des peines étonnantes dans les guerres, „ que les tartares, qui étoient entrés dans cet empi„ re, faisoient aux chinois, où tout étoit en feu, et „ en sang „.

(5) De sede magni Lamae, populis qui ei parent, eorumque moribus, et institutis confer Du Haldum soc. I. *descript. de la Chine etc. p.*460. *seq. edit. an.*1735., *observ. sur la charte du Thibet contenan. les terres du grand Lama etc.* In regno Tibeti sunt qui tempore apostolorum fuisse evangelium praedicatum putant; idem *pag.* 469, sed non evincunt. Idem *pag.* 470. Iohannes Albertus Fabricius *salut. lux evangelii cap.* XLI. *pag.*690. laudat. „ Antonii Andradae soc. I. *de directionis novae* „ *magnae Cataiae, sive regnorum Tibeti, et fide christiana* „ *de novo illic* „ *an.* 1624. editum librum, quem nusquam vidimus. Tartariae sinicae descriptionem dedit eodem volumine eruditissimus Du Haldus, quod quidem volumen, ut primum, atque secundum legi potest, nam tertium solum proscriptum ab sede apostolica fuit. In Tartaria moscovitica, in primisque Casani magnum muhamedanorum, exque aliis sectis hominum numerum ad christianam religionem schismaticorum opera fuisse an. 1746. conversum didicimus ex *novelis litterar. florentinorum an.* 1748. *col.* 128. Scriptores rerum tartaricorum numerat etiam Fabricius *salut. lux. evang. cap.* XLI. *p.* 689. *seq.*

(6) Confer Catronum hist. general de l'émpire du Mogol. *tom.* I. *Paris. an.* 1715., Franciscum Bernierum histoire des états du grand Mogol. *tom.* I. *edit. an.* 1670.

(7) Cerrius de magnorum Mogolum imperio, quos Tamerlano esse prognatos constat, *loc. cit. p.*101. agens: „ Quanto alla religione, *inquit*, sono maomettani se„ guendo la esposizione dell'alcorano fatta da Aly, „ portando anche gran venerazione al sole. Arabei, „ che fu imperatore nel fine del secolo passato, par„ ve che avesse qualche lume della fede cattolica fa„ cendo grande stima delle sacre immagini, e de' no„ stri sacerdoti, che ne mandò a prendere uno sino „ a Bengala, perche lo istruisse: ma non bene inten-

In bengalense regnum, quod ad Gangis ostia situm est, ab lusitanis est invecta (1) christiana religio, atque ita deinceps dominicanorum (2), augustinianorum, iesuitarum etc. laboribus propagata, ut superiore saeculo permulti in eo christiani numerarentur.

Apud malabaros sunt, fueruntque olim christiani, qui maiores suos ab apostolo Thoma fuisse ad christiana sacra perductos arbitrarentur (3). Atque id quidem non paucis nostrorum hominum persuaserunt, qui saeculis superioribus in eam se regionem nunciandi evangelii caussa contulerunt (4). Verumtamen cum essent aliqui ita comparati, ut nisi illustribus monumentis fultam, nullam rem ab historico pro certa sumi oportere dicerent, hi sane existimarunt cohibendam esse assensionem (5). Contra alii ne

dendo i misteri della nostra fede, e non volendo lasciare la moltiplicità delle sue concubine, non potè essere convertito. Successe poi il figlio chiamato Corombo, che mentre era ribelle del padre essendo stato soggiogato coll'avviso de' portoghesi, quali avendo anco rifiutato prima di collegarsi seco, giurò pubblicamente al suo falso profeta, che se mai avesse regnato, avrebbe perseguitato tutti i cristiani, come successe colla distruzione di una città dei portoghesi. Nondimeno perchè nel tempo del padre vi furono fatte molte conversioni, vi era nel 1640. qualche speranza di migliorare le condizioni della nostra santa fede; onde fu scritto per inviarvi missionarii, ma fuori, che nel regno di Golgonda, ch'è tributario del gran Mogol, benchè ricchissimo per le miniere de' diamanti, dove solevano stare i teatini, scorrendo quelle città, non ve n'è altra. È anche questa missione de' teatini adesso è assai sminuita, stando tutti nell'ospizio di Lisbona, avendosi relazione, che un solo ve ne sia restato. I carmelitani scalzi stanno però in Tatta città molto grande, e popolata del regno del Sindi avendovi chiesa con qualche quantità di fedeli; sebbene dopo esserne stati scacciati i portoghesi sono assai diminuiti. Nel regno di Decari soggetto in parte al gran Mogol sta Saratte città marittima situata nel mar di Cambaia, è porto celebre, dove concorre ogni sorte di nazione pel traffico. Qui hanno residenza i cappuccini francesi, che sono di gran sollievo a' missionarii ne' loro passaggi alle Indie, e ritorni in Europa. Permette in somma il gran Mogol ne' suoi vastissimi regni la libertà di coscienza, e non impedisce a' suoi popoli l'abbracciare la fede di Cristo, il che dovrebbe invitare la santa sede a provvederle di operai, e mandarvi anche un vescovo per dilatarvi la religione cattolica, non bastando il solo vescovo di Hierapoli, al cui vicariato apostolico fu sottomesso il vasto impero ,,. Vide Cerron *loc. cit. p.* 123. *seq.*, 133. 155. *seq.*, 161. 165. 206. Sed mogolitas, posteaquam ante annos paucos subacti a Culichamo persarum rege, factique ei stipendiarii fuerunt, aequiore ne, an iniquiore in nostros sint animo, mihi certe non constat.

(1) Cerrius *ibid. p.* 106. ,, Il regno di Bengala paese vastissimo ... pochi anni sono fu in parte tolto dal gran Mogol al re d'Aracaro. Ivi stanno da 22000. cristiani divisi in undici parocchie, che hanno tutte il loro vicario, e parroco in tante città differenti assai distanti fra loro. Vi fu portata la fede da' portoghesi, comprando quantità di schiavi, che facevano istruire, e battezzare coi loro figliuoli, essendo peraltro assai difficile di trovare adulti, che sieno tirati alla nostra santa fede ,,.

(2) Consule Lefonum *loc. cit. pag.* 111. *seq.*, et *p.* 138. *hist. provinc. philipp. dominic. tom.* I. *p.*190. *seq.* Quod attinet ad augustinianos, et iesuitas Cerrius *ibid.* ,, Sta questo regno, *inquit*, nella diocesi del vescovo di Melispur ... E i pp. agostiniani della provincia di Goa sono ivi curati di quelle chiese, mandativi ogni tre anni dal capitolo provinciale, avendo un convento in Ughell, dove vanno prima ad apprendere la lingua del paese, e in questa città hanno casa anche i gesuiti. Sono però in questo regno, come in quello di Aracaro, e Pegù, amministrati pure da' pp. agostiniani, infiniti disordini ,,. Vide Iovencium *hist. soc. I. lib.* XVIII. *par.* V. *p.* 509. *seq. edit. an.* 1710.

(3) Cerrius *ibid. pag.* 103. Vide Vesserium la Croze *hist. du christianisme des Indes p.* 38. *seq. lib.* I. *edit. cit.* Nam ceteros recensere longum esset.

(4) Consule Thomam Malvendam *lib.* IV. *de antichristo cap.* I. *p.* 220. *edit. an.* 1647. ceterosque, quos laudat Ioh. Albertus Fabricius *salut. lux. evang. cap.* XXXIV. *p.* 626. *seq.*, et Raulinus *p.* 339.

(5) Vide la Croze *ibid.*

verisimile quidem esse iudicarunt, quod levissimis solum coniecturis nixum videretur (1). Postremo non defuerunt, qui statuendum putarent, Thomam, quo institutore malabari gloriabantur, non apostolum illum Christi, sed Manetis quemdam discipulum fuisse, qui incautos, atque imperitos rerum improba oratione ad impiae sectae cultum pertraxerit (2). Sexto, septimove saeculo, quod nestoriani, qui in Europa, atque Asia christiana multa incommoda accepissent, mittendos quocumque tandem possent, viros censuerunt, qui id laborarent, idque eniterentur, ut suorum numerum augerent. Horum deinde aliqui in Malabariam (3) pervenerunt, multisque ad christianam religionem, ita ut eorum haeresis flagitabat, perductis, ecclesias constituerunt, quibus libros rituales in coetu legendos tradiderunt, quos adhibere in synaxi nestoriani ceteri consuessent (4). Sextodecimo saeculo ineunte lusitani in eam regionem instituendi commercii caussa venerunt; cumque malabaros partim nestorianos, partim idololatras esse animadvertissent, de iis docendis, romanaeque sedi conciliandis cogitarunt. Vincentius Gouvea franciscanus, qui incredibili dilatandorum ecclesiae finium desiderio flagrabat, eo migravit, atque initium a nestorianis instituendis (5) cepit. Fuerat is Iohannis Albuquerquii primi goensium episcopi perinde franciscani socius

(1) Immo vero deceptos fuisse malabaros christianos similitudine nominis arbitrantur. Nam armenium quemdam, cui erat Thomas nomen, mercatorem, qui divitiis circumfluebat, institutorem fuisse christianorum malabarorum circa vi. saeculum ferunt. At nestorianusne ille, an iacobita fuerit, non constat. Confer la Croze *ibid. p.* 46., qui Gouveam historicum citat. At longe esse hoc armenio in Malabaria, et reliqua India asiatica christianismum antiquiorem, facile fortasse concedent. Nam etsi labi eos mihi facile persuadeo, qui bis a Pantaeno primum, deinde a Frumentio fuisse evangelium nunciatum censent, qua de re dicam alio loco opportune, ubi de aethiopibus, tamen anno 325. vixisse in India asiana episcopum Iohannem, constat ex actis synodi nicaenae *edit. Hardam. tom.* I. *concilior. col.* 316. *et* 423. ubi sic habetur: Ἰωάννης πέρσης τῆς ἐν Περσίδι πάσῃ, καὶ τῇ μεγάλῃ Ἰνδίᾳ Ioh. Perses ecclesiae, quae in Perside universa, et magna India est episcopus. Ac sexto etiam saeculo Cosmas, qui indopleustes est dictus, propterea quod in Indiam contendit, ecclesiam dicit fuisse sua aetate in Taprobana insula, in India interiore. At nescire se dicit, sitne ulla in Male, et in Calliana. Vide *tom.* II. *collect. veter. pp. edit. montfauconian. an.* 1706. *p.* 178. Malen a Malabaria, et Calliam a Calicut non discrepare putat la Croze *ibid. p.* 38. De indopleuste confer Iohannem Albertum Fabricium *tom.* II. *bibl. graecae p.* 612. *seqq.* Ac Iustiniani quidem aetate in Indis monachos vixisse, liquet ex Procopio, qui horum aliquos ex Serinda venisse, docuisseque romanos rationem conficiendi serici narrat *lib.* IV. *de bello gothico cap.* XVII. *p.* 613. *edit. an.* 1662. Cur autem verisimile esse negent, nescio. Nam testimonia quaedam veterum, et traditio meliaporensium, et reliquorum indorum, contra postulent. Confer Renaudotum *diss.* I. *et* II. *p.* 335. *seq.*

(2) Iacobus Tollius *insign. itiner. italici ad formulam receptionis manichaeorum pag.* 143. *not.* 63. *edit. an.* 1696. Cuius tamen longe distat a veritate sententia.

(3) Le Brun in *opere de ceremon. miss. gallice script. pag.* 369. *seqq. tom.* III. *edit. an.* 1726. La Croze *ibid. p.* 43. *seq.*

(4) *Idem ibid.* Consule epist. episcopi Meigroti ad dominum Charmotum *edit. an.* 1701. *p.* 58. *seq.*

(5) Vide Gouveam *iornada do arcebispo de Goa etc. edit. an.* 1606. *p.* 6.

itineris, atque laborum. Cranganorum ut venit, atque docendo aliquos progressus facere potuit, templnm more enropaeorum extrui curavit. Nam quae habent nestoriani, similia sunt pagodum brachmanicarum. Sed quoniam haereticorum permultos pertinacia desistere nolle videbat, ad lusitanum pro-regem Indiarum litteras scripsit, quibus eum maiorem in modum obtestabatur, ut eodem in oppido collegium adolescentulorum constitui iuberet. Hoc enim pacto adduci magnum eorum numerum posse putabat, ut, abiecto errore, veram Christi doctrinam amplecterentur. Malabaros quippe, qui invenes ex se natos, dnm per aetatem licuisset, ordinatos esse presbyteros cognossent, permoveri facile posse, ut iis decretis assentirentur, quae tametsi ante ab europaeis explicata neglexerant, doceri post nihilominus a filiis suis perspicerent. At incolarum non paucis, ubi snos ad latinorum partes transfugisse, sacerdotioque fungi intellexerunt, non solum non audiendos, sed etiam ab coetibns arcendos iudicarunt, ne cives in primisque propinquos a patriis erroribus, ac superstitione deterrerent. Id uti enunciatum est, iesuitae aliam esse ineundam rationem censuernnt, qua nestorianos malabaros apostolicae sedi obligarent. Itaque muniti privilegiis regis lusitanorum, viros in eam Asiae regionem syriace peritos miserunt, qui linguam adolescentulos docerent, quae magno usui incolis esset, qui graviter de suis presbyteris, propterea quod eam (1) minime callerent, conquerebantur. Igitur *Vaipicotae*, quo in oppido haud pauci agebant nestorianorum, pro-regis lusitanici ope, regisque cochinensis voluntate, collegio facto, quum docere incolas coepissent, ita eos sibi devinxerunt, ut eos non iam latinos, qualis erat Vincentius, sed popnlares suos esse praedicarent, frequentesque ad ipsos concurrerent, ut sermonem addiscerent, quo in divinis officiis uterentnr. Sed cognito deinceps quamobrem venissent, audientibus iesuitis, in aedibus collegii nestorianismum tueri, adversari nostris, omnia denique agere, quibus eos obfirmatos in errore manere intelligeretur. Mar-Iosephus tunc erat missus ab Ebed-Iesu patriarcha Musulis in Malabariam antistes nestorianorum. Hunc pro-rex, aliique europaei, si Romam ad pontificem ivisset, et schisma de-

(1) La Croze *ibid. p.* 53. *seq.* Sed is auctor, quod haereticorum partibus studeret, res optime pro religione gestas, rapit in peiorem partem, atque impudenter mentitur.

testatus esset, censuerunt, ubi revertisset, rem catholicam curaturum. At quo tempore is in Lusitaniam navigabat, nestoriani, qui aegre ferebant episcopi casum, litteras ad patriarcham dederunt, quibus orabant, ut quem vellet, ad ipsos praesulem mittere ne cunctaretur. Patriarcha, qui tolli sibi ab latinis eam ecclesiam nolebat, continuo morem malabaris gerendum existimavit. Itaque Mar-Abrahamo cuidam, quem episcopum consecrarat, iussit, ut magnis itineribus in eam regionem contenderet, daretque operam ne incolae latinorum oratione a nestorianismo abducerentur. Iam is clam venerat, coetusque cogere coeperat, atque omnium animos sibi devinxerat, cum Mar-Iosephus deceptis simulatione virtutis, ac religionis principibus lusitanis, facultatem redeundi, quin Romam proficisceretur, obtinuit, atque in Malabariam revertit. Qua re cognita, nestoriani divisi in factiones fuerunt; ita ut multi quidem Iosephi, alii Abrahami partes sequerentur, seseque invicem contumeliis proscinderent, et schismatis accusare non vererentur (1). Quamobrem Abrahamus navim conscendere, ut Romam navigaret, coactus est. Sed nactus opportunitatem, ad Musulis patriarcham Mar-Simeonem profugit. Inde quod minus fortasse aequo usus patriarcha fuisset, Romam venit, et proposita fidei professione, quam aliqui captiosam fuisse ferunt, cooptatus est in ordinem praesulum catholicorum. Scriptae deinde a Pio V. pontifice maximo litterae an. 1567. ad archiepiscopum goensem fuerunt, quibus ei pontifex in mandatis, ut in Mar-Iosephi doctrinam inquireret, dabat, praecipiebatque, ut si haereticum esse deprehendisset, Romam hominem transferri curaret. Archiepiscopus dicto audiens, Mar-Iosepho Cochinum abire, atque in Europam navigare iussit. In urbem deductus, cum ibi aliquamdiu constitisset, supremum obiit diem. Paullo post Mar-Abrahamus in Malabariam pervenit. Lusitani, qui litteras ipsum a pontifice detulisse intellexerant, eas ut produceret petierunt. Ubi legerunt, fraude nestoriani circumventos romanos fuisse dixerunt; quamobrem expectaret, quoad ipsi et rerum, quas molitus esset, et religionis Mar-Abrahami facerent pontificem certiorem. Interim apud goenses dominicanos manere ne gravaretur. Ille qui plane quorsum haec pertinerent perspiciebat, non enim

(1) Gouvea *ibid. cap.* III. *fol.* 61. *seq.*

culpa vacabat, inde elapsus, clam ad suos profugit, a quibus magnis gandii significationibus exceptus est, atque ordinare presbyteros, remque divinam ritu nestorianorum facere rursum coepit. Sed ut erat rei cuiusque simulator, ac dissimulator, ad pro-regem, praesulesque lusitanos scribebat, esse quidem se coniunctum romanae sedi non communione solum, sed etiam consensione decretorum religionis. Aberat autem aliquanto longius, quam ut cognoscere nostri possent, verum ne, an falsum diceret. Iam Gregorius XIII. summum pontificatum adeptus fuerat, ac de Mar-Abrahamo, quod orthodoxus esset, intellexerat. Quare epistolam suo nomine dari imperavit, qua ei praeciperetur, ut catholicam doctrinam in sua dioecesi explicari sineret, atque conciliis, quae Goae haberi solent, adesse ne recusaret. At ne sibi esse infestos lusitanos, adeoque vereri se, ne molestia afficeretur, obtenderet, addi pontifex iussit, facultatem Mar-Abrahamo Goam contendendi dari, caverique ne quis in eum animadvertere audeat catholicorum. Post Vincentius Fonseca archiepiscopus goensis cogitare de synodo celebranda coepit. Quapropter ad Mar-Abrahamum, ut veniret, utque ne metueret, scripsit. Idem pro-rex fecit lusitanorum. Cum nullus tergiversandi locus esset, paruit. Congregato concilio, Mar-Abrahamus proposuit fidei professionem, quae omnium consensu probata est. Pollicitus deinde se, quae constituta ab synodo essent, diligenter observaturum, ad suos rediit. Etsi autem fidem, quam dederat, et iuramento confirmarat, in rebus ceteris fefellit, tamen, quod attinebat ad ordinationes, fallere nequivit, propterea quod iesuitae duo syriace periti dati illi socii fuissent, qui certe quoniam aderant semper, non tacuissent, si quid ab eo peccari animadvertissent. Haec cum ita se haberent, vereri Mar-Abrahamus coepit, ne iram in se concitaret patriarchae nestorianorum. Igitur litteras ad eum de synodo dedit, obsecravitque sibi ut ignosceret, quod interfuerit; quum insistentibus lusitanis, qui potentia, auctoritateque plurimum valerent, fieri aliter non potuisset. Propositam vero ab se fuisse *fidei professionem*, quae probata fuisset summa omnium patrum consensione. His artibus se patriarchae, ac lusitanis satisfacturum arbitrabatur. Atque hae ipsae litterae in manus venerunt lusitanorum. Interim impostor quidam in Malabariam venit, qui Mar-

Simeon appellabatur, seseque episcopum iactabat. Divisis nestorianis in factiones duas, quarum una Mar-Simeoni, altera Mar-Abrahamo parebat, is, quem secundo loco nominavi, dissensionum pro-regem lusitanum certiorem fecit. Antistites lusitani, idemque pro-rex etsi Mar-Abrahami mores, subdolamque agendi rationem exploratam habebant, tamen committendum non putabant, ut ei Simeon anteponeretur, quod tuendas esse illius partes putarent, qui nostris iam rebus quodammodo assuesset, novoque beneficio conciliari ecclesiae romanae posse videretur. Simeon suis rebus diffidens, Romam proficiscitur. Sixtus V. pontifex tunc erat universae ecclesiae. Is nestorianum institui in decretis catholicae religionis praecepit, cavitque, ne ille rem divinam facere auderet. Huius rei caussa haec fuit. Scripserat Simeon, si verum Gouvea praedicat, ad patriarcham, se cum ad malabaros venisset, cognossetque potentia, artibusque lusitanorum ita esse in ea regione imminutas opes catholici nestoriani, ut oppressa iam secta esset, ac pene deleta videretur, rem gratam Deo, ipsique patriarchae haud inutilem facturum putasse, si nomen sibi, et auctoritatem episcopi sumsisset. Eiusmodi litteras, cum a nostris deprehensae fuissent, Simeoni magnum detrimentum attulerunt. Nam Ulyssiponem perductus, apud franciscanos mansit. Qua ex urbe epistolas scribere audebat, quae plenae essent errorum nestorianorum. Earum aliquae in manus Alexii Menezesii archiepiscopi an. 1599., dum suam dioecesin lustraret, venerunt. His lectis, Alexius nihil cunctatus, supremnm fidei apnd lusitanos inquisitorem monendum putavit. Inde quid actum in Simeonem fuerit, non constat. Mar-Abrahamns, quod Simeonem distineri in Lusitania sciret, resque suas confirmatas arbitraretur, obtemperare synodis recusabat. Id ubi elatum est, anno 1595. Clemens VIII. pont. max. Menezesio mandavit, ut in doctrinam, moresque eius inquireret. Qnod si lapsum iterum in errorem esse deprehendisset, processum, ut vocant, conscribi curaret, Romamque mitteret. Interim errantem detineret, eiusque loco virum syriace, si inveniri quidem posset, doctum ecclesiae malabaricae nestorianorum praeficeret, qui sustineret vicarii apostolici dignitatem. Caveret autem, ne quis, nescio romano pontifice, episcopus aliquis eodem mitteretnr. Menezesius, quod sibi *de processu* fuerat imperatum, fecit. Sed cum

accepisset, Mar-Abrahamum profugisse Angamalam, quo lusitanis accedere non licebat, deserendum pertinacem, atque in errore obfirmatum senem existimavit. Eo fere tempore malabari nestoriani, qui episcopum imparem oneri ferendo esse perspicerent, ad patriarcham de successore, qui interea subsidio seni esset, scripserunt. Id ut est Menezesio nunciatum, ormusensibus lusitanis praecepit, ne syrum quempiam episcopum, neve presbyterum in eam regionem penetrare sinerent. Ni dicto audientes essent, scirent se rebus sacris interdicendos. Quamobrem qui missus a patriarcha fuerat, cum aditus omnes interclusos, neque viam esse ullam, qua in Malabariam proficisceretur, redire in patriam decrevit. His rebus gestis, animum Menezesius ad Iacobum, quem Mar-Simeon, de quo paullo ante dictum est, suis praefecerat, reducendum convertit. Id ut facile consequi posset, hortatus hominem est, ut Mar-Abrahamo sese coniungeret. Ille quod magnam apud suos existimationem sanctitatis, et auctoritatem obtineret, metueretque, ne si Mar-Abrahamo paruisset, minore in pretio haberetur, nihili admonita praesulis goensis fecit. Dum haec Menezesius laborabat, Mar-Abrahamum, eiusque archidiaconum monebat, ut pertinacia desisterent, decretisque orthodoxae religionis assentirentur. Sed frustra. Anno 1597. Menezesio suam dioecesim perlustranti, redditae sunt a pro-rege Matthia Albuquerquio litterae, quibus significabatur, Mar-Abrahamum schismaticorum episcopum decessisse; idque ab eo non postulari modo, sed etiam flagitari, ut perficeret, quae sibi esse ex usu viderentur. Igitur ille ut Clementi VIII. pontifici morem gereret, vicarium apostolicum, et episcopatus moderatorem Franciscum Rozium iesuitam dixit, qui primus deinde e societate Iesu antistes in ea indorum dioecesi fuit. Is quum syriace, malabariceque doctus esset, statimque apud incolas eorum sermone concionari coepisset, multorum sibi animos devinxit. At lusitani, qui archidiaconum singulari virtutis semper apud cives suos opinione versatum fuisse, exque magna familia ortum scirent, intelligerentque ab eo, si perductus ad sacra catholicorum fuisset, maximum malabarorum numerum romanae ecclesiae conciliaturum; sin minus, facturum oratione auctoritateque sua, ut ne ii quidem in sententia manerent, qui Rozium consectarentur; Menezesii consilium reprobandum,

aliamque rationem ineundam iudicarunt. Igitur archiepiscopo Goam reverso, quae sibi in mentem venerant, exposuerunt. Orarunt, ut rem diligenter consideraret, ac ne tantam multitudinem hominum, praecipiti sententia, iret perditum. Menezesius, ut, quod illi dicerent, cognovit utile christianae reipublicae futurum, litras ad archidiaconum dedit, quibus eum *vicarium generalem* constituebat; modo *professionem fidei* orthodoxam ederet, et Francisco Rozio, rectoreque collegii vaipicotensis adiutoribus uteretur. Negavit archidiaconus sibi opus adiutore esse, *professionemque fidei* his conditionibus nullam se, dixit, eiusmodi, qualem archiepiscopus praescriberet, editurum. Cum nihil proficeret, aliud consilium capiundum Menezesius censuit. Scripsit archidiacono licere vicarium esse generalem ecclesiae malabarorum, si tamen catholicam fidem palam profiteri vellet. Accipere archidiaconus conditionem simulavit, promisitque se orthodoxam religionem feria quinta in coena Domini, qui dies sanctus haberetur, praedicaturum. Nam episcopum expectabat a patriarcha nestorianorum (ignorabat enim iter esse ab lusitanis praeclusum), itaque circuitione esse opus arbitrabatur. Sed ubi intellexit, id agere latinos, idque magnopere studere, ut ne aditus cuiquam syrorum in Malabariam pateret, illuxisseque constitutum diem vidit, negavit se promissa servare velle, ut qui eam religionem, quam a puero colere coepisset, deserendam numquam esse existimaret.

Idem nestoriani ceteri fecerunt. His rebus intellectis, Menezesius Angamalam petere, et archidiaconum in ordinem redigere decrevit. Id ubi Georgius (nam archidiacono id erat nomen) rescivit, diffidere suis rebus coepit. Collegit igitur sese, atque impediendum putavit, quo minus iter Menezesius aggrederetur. Cumque simulato esse opus existimaret, scribere de fidei *professione*, polliceri omnia, modo iesuitis nihil secum commune esset, diem ex die ducere. Erant lusitanorum nonnulli, qui, ad iesuitas quod attinebat, Georgio concedendum arbitrarentur. Sed Menezesius, qui fraude, doloque malo id fieri a subdolo illo, vafroque archidiacono suspicabatur (praeter iesuitas enim nullos reperiri existimabat, qui periti syriacae linguae essent, detegereque artes hominis valerent), negavit se a suscepto consilio discessurum. Cum diutius se duci Menezesius, multosque perire cerne-

ret, ne quid ab se peccatum esse videretur, Georgio permisit, ut Vaipinum ad franciscanos sese conferret, eamque fidei *formulam*, qui sibi proposita fuisset, iuraret se in posterum tempus defensurum. Ubi ea dies, quam ad rem perficiendam archiepiscopus constituerat, venit, Georgius adiit ad franciscanos, multisque adstantibus, eam se religionem colere deinceps, tuerique velle affirmavit, cuius formulam lusitanice sacerdos quidam laicus recitaverat. Erat archidiaconus imperitus sermonis lusitanorum. Itaque vacare se culpa existimabat, si probari ea ab sese dixisset, quorum nullam haberet notionem. Gratulari, qui aderant, archidiacono, laudare fortunas ecclesiae malabarorum, omnia denique bona dicere. At iesuitae, quos artes Georgii minime latebant, dolo actum clamabant, confirmabantque fore, ut id brevi, qui tum laudabant, confiterentur. Interim archidiaconus domum revertitur. Cives deinde ad se evocat. Narrat se lusitanis fidem, religionemque suam Vaipini probasse. Nescire se, quid sacerdos europaeus lusitanice recitaverit. Id unum ab se intellectum, pontificem romanum caput ecclesiarum esse. Non repugnasse quidem se, quod negari nullo modo possit, esse illum primatem latinorum. Harum rerum cum certior Menezesius factus ab iesuitis fuisset, constituit iter, quod ante paraverat, non esse in aliud tempus differendum. Igitur cum multa oppida peragrasset, Vaipicotam venit, et in consessu sacris interdixit eos, qui babyloniorum patriarcham pastorem esse catholicae ecclesiae affirmarent, et archidiaconum, suosque, ut subscriberent, permovit. Malabari nestoriani, ut enunciatum id est, ad aedes archidiaconi concurrerunt, questique de Menezesio, quod s. Thomae ecclesiam pervertere conaretur, petierunt a Georgio, ut sibi facultatem iniuriam repellendi daret. Haec tametsi cognita archiepiscopo erant, tamen nequicquam commovebatur. Nam his, qui periculum, in quod ille sese coniecerat, proponebant, quid timetis? inquit. *Caussa Dei est. Ipse eam defendet.* Post ipse archiepiscopus reliquas nestorianorum ecclesias lustratum migravit, et aliquando cum archidiacono instituit de religionis decretis disputationem.

Iam archidiaconus ad suos reverterat, repudiatisque iis, quae gesta a Menezesio fuissent, omnibus, ut patriarcham babyloniorum consectarentur, praeceperat; cum hortatu etiam civium in-

ductus est, ut sacris interdicendos statueret eos, qui goensi archipraesuli parere auderent. At archiepiscopus nihil praetermittebat, quod ad reducendos haereticos pertineret. Nam etsi multa perpessus incommoda fuerat, tamen modo animas errantium ad veritatis cultum adducere posset, nihil metuendum, nihilque aut incommodi, aut periculi declinandum arbitrabatur. Cum res anno 1599. ita sese haberent, redditae Menezesio litterae ab archidiacono fuerunt, quibus significabatur, veniam ab eo peti, optarique maxime, ut nostris societate communionis coniungeretur. Incredibile dictu est, quam hae iucundae, grataeque archiepiscopo fuerint litterae. Sed quoniam cuiusmodi essent ingenia haereticorum plane norat, cauto esse opus arbitratus, capita quaedam doctrinae Georgio proponenda putavit, quae si probasset, tum tandem omnibus persuasisset, esse illum orthodoxis merito numerandum. Igitur usus consilio theologorum, in primisque iesuitarum, quorum fidem, atque eruditionem cognitam habebat, ab archidiacono postulavit, primo, ut Nestorii, eiusque *sectatorum Diodori*, atque (1) *Theodori* haereses damnaret; secundo, ut unam esse legem Christi, quam omnes colere debeant, confiteretur; tertio, ut eam fidei professionem ederet, quae missa ad ipsum post Mar-Abrahami interitum fuerat; quarto, ut libros rituales, ceterosque nestorianorum proferret, quo vel emendarentur, si ratio quidem posceret, vel exurerentur; quinto, ut romanum pontificem omnium omnino ecclesiarum patrem, pastorem, magistrum, et caput esse profiteretur; sexto, ut babyloniorum patriarchae anathema diceret; septimo, ut nulli episcopo pareret, quem constaret non esse voluntate pontificis maximi in Malabariam missum; octavo, ut Menezesio ceu delegato sedis apostolicae obtemperaret; nono, ut litteras encyclicas de celebrando synodo mitteret, cui presbyteri nestoriani interessent, iisque omnibus, quae constituta essent, assentirentur; decimo, ut archiepiscopo socium itinerum se futurum promitteret, quin ullos secum armatos milites duceret. His ad archidiaconum datis, ut spatium intercedere posset, ne quid ab se ille temere actum aliquando caussaretur, ei Menezesius concessit, ut diem sibi ad deliberan-

(1) Gouvea *lib.* 1. *cap.* XIII. *fol.* 52.: Nestor et seus sequazes, Diodoro, et Theodoro. At erraruut theologi. Namque neuter horum Nestorii sectator fuit, immo ante Nestorium vixerunt.

dum sumeret. Sed caveret, ne ipsos viginti dies praetergrederetur. Interea archidiaconus auctoritate cochinensis regis fretus (nam is rex cum lusitanis promitteret, curaturum se, ut nestoriani nostris partibus sese addicerent, tum maxime schismaticos, ut in sententia persisterent, exhortabatur), tergiversari rursum coepit. Itaque Menezesius de celebranda diamperitana synodo cogitavit, ususque adiutore Rozio iesuita, viro syriace in primis docto, decreta scribere est aggressus, quae sanciri communi consensione, probarique deberent. Dies concilio constitutus est vicesimus iunii an. 1599. Archidiaconus, ut ne repugnare videretur, encyclicas ad suos misit, quibus, ut Diamperiam accederent, synodoque interessent, praecepit. Paucis ante diebus, quam synodus cogeretur, goensis antistes Georgium, et presbyteros ad se octo evocavit, iisque decreta, quae publicare statuerat, legit, ac si quid contra sentirent, eis ut proponerent, potestatem fecit. Horum oratione accepta, nonnulla, quae permitti poterant, immutavit; cetera, quae ad religionis dogmata, ritusque maioris momenti pertinerent, rata haberi, atque immota manere voluit. Ubi ea dies, quam constituerat, venit, prima est habita sessio. Sancitum est, ut nemini eorum, qui adessent, nescio archiepiscopo, eximere sese, aut abire, ante quam absolutum esset concilium, liceret; praescriptaeque preces fuerunt, quas adhibere eo tempore in celebranda liturgia presbyteri deberent. Cautum praeterea fuit, ut ne quis privatos conventus cogeret. Postero die ventum in eumdem locum, et celebrata altera sessio est. Recitavit goensis antistes fidei *professionem*. Eam in posterum religionem retenturos, archidiaconus, presbyterique malabari plerique omnes polliciti sunt, idque iureiurando sanxerunt. Non defuerunt tamen, qui concitato tumultu, rem feliciter coeptam interturbare niterentur. Sedato tumultu, legatus cochinensis ad Menezesium venit, quaesivitque ex eo, ecquid esset ea sessione constitutum. Intellexit archiepiscopus quorsum haec spectaret oratio. Itaque respondit, cum nestorianis nihil esse nisi de religione christiana, eiusque decretis actum. Quamobrem nunciaret regi, neque dereptum, neque eum esse se, qui deripi quidpiam de auctoritate regia patiatur. Iam presbyteri, et multi eorum, qui primas in civitatibus partes obtinebant, ad nostros serio accesserant,

remque catholicam, ita ut par erat, curabant, quae res magnam synodo afferebat utilitatem. Proposita tertia, insequentibusque sessionibus (novem autem sunt celebratae) recta de septem sacramentis sententia, atque probata, pluribusque rebus, quae ad ritus, ac disciplinam ecclesiasticam pertinerent, constitutis, ecclesiaque malabarensi romanae, ut quidem omnes sibi persuaserant, coniuncta, id est concilium dimissum. Qui nostris partibus studebant (nam erant nonnulli, qui se orthodoxos fingerent) singulari carmine labores, quibus erat perfunctus, resque omnes, quas praeclare Menezesius in synodo gesserat, persequuti sunt, atque illud manare in eas civitates curarunt, quas ille invisere constituerat, ut, cum venisset, a populo collaudaretur. Interim archiepiscopus, quibus rebus poterat, novos catholicos iuvabat, magnisque benevolentiae, ac liberalitatis significationibus dabat operam, ut quam doctrinam auctoritate sacrorum bibliorum, veterumque patrum nixam amplexi erant, indiciis etiam eiusmodi illecti profiteri peragerent, neque se a quoquam decipi paterentur. Eodem tempore Rozio iesuitae in mandatis dedit, ut rituales libros malabarorum christianorum corrigeret. Qui maiores libertate, quam ratio postularat, usus, non modo errores, et Nestorii, atque aliorum, qui suspecti eiusdem haereseos fuissent, nomina delevit, sed etiam e latinis codicibus haud pauca est mutuatus, liturgiamque dedit e latina, atque malabarica conflatam. Cum Menezesius ecclesiis malabaricis recte instituendis studeret, litterae a Clemente octavo pontifice maximo anno 1601. accepit, quibus ei potestas creandi episcopum christianorum sancti Thomae (sic enim malabari christianis sacris addicti vocabantur) Franciscum Rozium iesuitam dabatur. Fuit id Meuezesio gratissimum. Itaque eum ad se continuo accivit, atque antistitem consecravit angamalensem. Anno 1605. Pauli quinti pontificis maximi decreto in Cranganorum oppidum angamalensis idem praesul translatus est, et auctus archiepiscopi dignitate. Is Rozius cum comiter complecti incolas soleret, omnium fere sibi animos devinxit, neque passus est, ut rebus novis archidiaconus studeret.

In patriam tandem Menezesius (1) reversus, dictusque est

(1) Menezesium laudant Clemens VIII. pont. max. in litteris ad ipsum datis anno 1599. apud Raulinum, initio *hist. eccl. malabar.*, Antonius de Gouvea augustinianus in eo libro, qui inscribitur, *Iornada do arcebispo*

archiepiscopus bracharensium, quo in munere fungendo decessit. Anno 1617. Franciscus Rozius supremum (1) obiit diem. Is sibi successorem e sua societate delegerat. Atque ita quoque factum deinceps fuit, quod Franciscus Garzias archiepiscopatu est potitus cranganorensium. Malabari, qui aegre ferre se dicerent, de coniurando cogitarunt. Anno 1655. archidiaconum, qui illius, quem Menezesius reduxerat, propinquus erat, adierunt, ac iureiurando (2) constituerunt, se in posterum tempus numquam archiepiscopis usuros, qui iesuitae essent, ac romano pontifici parerent. Ad patriarchas deinde iacobitarum, nestorianorum, coptorumque (3) scripserunt, ut aliquem in Malabariam mitterent, qui sustineret archiepiscopi dignitatem. Missus a nestoriano Ahatallas (4) fuit, qui epistolas ab eodem patriarcha babyloniorum impetravit, quibus malabari monebantur, ut ei omnium rerum fidem adiungerent. Sed Ahatallas a lusitanis captus, et Goam perductus, quod haereticus esset, abducereque a recta sententia sancti Thomae christianos conaretur, extremo supplicio affectus est.

de Goa Dom Frey Aleyxo de Menezes etc. edit. Conimbrie, an. 1606., Iohannes Maria Camporens soc. I. *epist. Faipicatae an.* 1399. scripta apud Raulinum *ibid.*, Henricus Norisum augustinianum S. R. E. cardinalis eruditissimus *dissert. de v. synodo cap. xi. p.* 793. *edit. an.*1719.*tom.* I., Iosephum Simonium Assemanum *dissert. de syris nestorianis p.* 166., Petrus le Brun congregat. orat. presbyter *t. iii. des cérémon. de la messe p.* 404. *seq. edit. an.* 1726. multique alii, quorum ibidem seriem describit Raulinus, qui fuse copioseque historiam synodi diamperitanae persequitur.

(1) Confer Raulinum *hist. syn. diamper. dissert.* v. *p.* 409. *edit. an.*1745., Petrum le Brun. *ibid p.* 407., Michaelem Lequienium *tom.* II. *or. christ. col.* 1296., Philippum Alegambiam *biblioth. script. soc. I. p.* 249. *edit. an.* 1676., Iosephum Iuvencium *hist. soc. I. lib.* XVIII. *p.* 480. *seq. edit. an.* 1710. Post Rozium nominatus Hieronymus Xaverius soc. I. est, qui eodem an. 1617. decessit. Vide Raul. *ibid.*, Alegambiam *ibid. p.* 348., Iuvencium *ibid. seqq.* Xaverio successit Stephanus de Britto, qui decimo septimo episcopatus anno obiit. Lequien. *ibid.*, Raulinus *ibid. p.* 493., et *relat. stat. Malabar. edit. Rom. an.* 1645. Britto suffectus est Garzias, de quo diximus. Lequienim *ibid.*, et Raulinus *ibid.*

(2) Confer Vincentium a s. Catharina carmelitam excalceatum *viaggio all'Indie orientali, edit. Rom. an.* 1672. *lib.* II. *cap.* XIII. *p.* 153. *seq.*, *cap.* XV. *p.*177. *seq.*, et Raulinum *ibid. p.* 440. *seq.*

(3) Raulinus *ibid.* „ Clam itaque cassanarii vel a „ suo patriarcha, vel ut (etiam) ait Vincentius a s. Ma- „ ria (*ibid. cap.* VIII. *p.* 173.) a patriarcha coptorum, „ aut iacobitarum alium episcopum expostularunt, at- „ que ad eos misit ille syrum episcopum Ahatallam „ nomine arabico, graeco autem Theodorum, qui da- „ mascenis praefuerat „. Mirum fortasse videri cuiquam poterit, nestorianos ad monophysitam litteras de episcopo in Malabariam mittendo scripsisse. At vero rei simile exemplum refert septimi saeculi *hist. patr. alex. p.* 184. 188. Renaudotius. Quamquam placet mihi Iosephi Simonii doctissimi viri sententia, qui Ahatallam nestorianum fuisse pugnat *tom.* VI. *bibl. or. p.*402.

(4) De Ahatalla confer Vincentium a s. Catharina *lib.* II. *cap.* VIII. *p.* 153. *seq.*, et Raulinum *loc. cit.* qui sic habet: „ Homo hic sane discolus, cum Meliapurum appulisset, mancipatus lusitanorum studio, „ litteras dedit archidiacono, quibus certiorem reddebat illum de suo adventu, quodque mitteretur pa- „ triarcha a pontifice romano minime asserebat. Malabarenses conspiratione facta, ut episcopum Ahatallam libertate donarent, ingentes turbas ciere coeperunt, atque manu facta viginti quinque millia armatorum, archidiacono ductante copias, Garziam in „ obsidem libertatis Ahatallae capere conabantur Cochini. Indignatione vero penitus exarserunt, cum „ illis nunciatum est, Ahatallam Goam adductum fuisse, atque a tribunali inquisitorum saeculari brachio „ traditum esse flammisque absumptum „. Confer Vincentium a s. Maria *lib.* II. *cap.* VIII. *p.* 153. *seq.*

Id ut est malabaris nunciatum, vehementer perturbati sunt, statueruntqne quidvis perpeti potius, quam negotio desistere. Itaque archidiaconum episcopum nominant, quodque episcopi nulli adessent, contra atque instituta Christi postulabant, imponi eidem a duodecim presbyteris manns, ipsumque hoc pacto consecrari fecerunt. Diu se durissima pressos fuisse servitute dixerunt. Timendum esse, ne ab iesuitis, qui ritnm syriacnm delere contenderent, archidiaconus, ceterique presbyteri malabarorum, dignitate, bonisque ecclesiasticis privarentnr. Garziam superbe, crudeliterque imperare (1). Hunc si iterum sibi praefecissent, de iis, qui coniurassent, erant autem maximo numero, gravissimum supplicium sumturum. Itaque manendum in sententia omnino esse, neque committendum, ut quisquam suorum in extremum fortunarum, vitaeque periculum veniret. Crebri rumores Romam afferabantur, litterisque lusitanorum certior pontifex fiebat, rem catholicam in Malabaria laborare, metuendumque esse, ne rursum incolae christiani omnes in potestatem redigerentur nestorianorum. His nunciis, litterisque commotus Alexander VII. (2) pontifex, carmelitis aliquot mandavit, ut in eam regionem contenderent, utque amicos continere, transfugasque ad sanitatem reducere curarent. Carmelitae, quod iussi fuerant, facere non praetermiserunt. Sed malabari, qui specie quidem fictae simulationis iesuitas, re autem vera orthodoxam religionem (3) aversabantur, cum initio verba illis dedissent, tum demum induci nunquam se posse dixerunt, ut decretis romanae ecclesiae assentirentur. At carmelitae, qui despondendum non esse animum censebant, conventus habere, cum paroecis agere, omnia denique experiri, ne frustra tam longo se itineri commisisse, totque laboribus perfuncti fuisse viderentur. Cum aliquos sibi conciliassent, in eam spem venerunt, fore, ut si quisquam ex eorum coetu antistes esset creatus eorum christianorum, omnes pertinacia

(1) Conquestiones malabarorum describit Vincentius a s. Catharina *lib.* II. *cap.* XV. *pag.* 179., *cap.* VIII. *p.* 153. *seq.* Societatis Iesu sacerdotes latinos ritus introducere in malabarorum ecclesias curasse indicat etiam Daniel Bartholus in Asia *edit. an.* 1667. *p.* 432.

(2) Quatuor hi ministri evangelici carmelitae fuerunt, hoc est Hyacinthus a s. Vincentio, Marcellus de s. Yvo, Iosephus a s. Maria, et Vincentius Maria a s. Catharina senensi. Constat ex *lib.* I. operis mox indicati Vincentii a s. Catharina, quem consulere lector poterit *p.* 2.

(3) Iidem Vincentius a s. Catharina, et Iosephus a s. Maria in operibus supra indicatis, quid egerint, quaeque incommoda perpessi fuerint, describunt, quos lector, si volet, consulat.

desisterent, veramque religionem amplecterentur. Itaque uno demto Hyacintho a s. Vincentio, ceteri anno 1659. Romam reverterunt. Iosephus a s. Maria dictus, consecratusque hierapolitanus (1) episcopus est, vicariusque apostolicus constitutus, qui anno 1660. Roma profectus, anno 1661. extremo aprili mense in Indiam pervenit, intellexitque an. 1659. Garziam archiepiscopum, et an. 1660. Hyacinthum, de quo paullo ante diximus, e vita migrasse. Cochinum cum hieropolitanus praesul venisset, summa lusitanorum, et malabarorum, qui nostris partibus studerent, voluntate, laetitiaque exceptus est. Archidiaconus, qui rebus suis diffidebat, dolis, mendaciisque opus esse putavit. Igitur spargere in vulgus coepit, eum, qui se Hierapoleos antistitem iactaret, neque carmelitam, neque episcopum Roma missum in Malabariam (2), sed iesuitam esse, qui Goam christianos s. Thomae circumventum venisset. Hierapolitanus continuo ad paroecos quinquaginta duos scripsit, eisque dolum detexit. Conventum tandem est, ut cum archidiacono de reducendis haereticis ageretur. Ei rei dies est constitutus. Quo die tanta impudentia suam caussam defendere nestoriani coeperunt, totque fucis, dolis, calumniis usi sunt, ut ferendi non viderentur. Archidiaconus prospiciebat, nisi salutem fuga petiisset, Goam se deducendum, extremoque supplicio afficiendum, propterea quod orthodoxus cum fuisset, non solum ipse defecisset a nostris sacris, sed etiam suis, ut idem faceret, auctor fuisset, clam in locum, ubi tuto versaretur, profugit. Anno 1663. Cochinum in potestatem venit batavorum. Ea res magnum nostris attulit detrimentum. Nestoriani a batavis (3) impetrarunt, ut legem de sacerdotibus europaeis e regno pellendis ferrent. Episcopus, qui inde excedere cogebatur, invito archidiacono, Alexandrum e Campo malabarum ca-

(1) Vide Iosephum a s. Maria initio *della seconda spedizione*, et Raulinum *loc. cit. p.* 441.

(2) Idem Iosephus in eadem expedit. secunda *lib.* II. *cap.* VII. *pag.* 151. *seq.* „ È impossibile riferire „ distintamente quanto si patisse per un mese conti- „ nuo, non di negozii, ma d'insidie, calunnie, stra- „ tagemme, e invenzioni diaboliche de' scismatici per „ guadagnar la vittoria, e perder per sempre quella „ povera cristianità. Chi ha letti gli annali ecclesia- „ stici, vedrà epilogate in questo miserabile congres- „ so tutte le astuzie de' moderni, e antichi eresiarchi „ Arrio, Pelagio, Lutero, Calvino, e più sfacciate as- „ sai delle loro, avendo il favore de' principi idolatri „ fatti giudici della causa di Cristo ec. „. Consule quae sequuntur.

(3) Iosephus a s. Maria *ibid. p.* 76. *seq.*, Raulinus *ibid. p.* 441. „ Cum autem ab anno 1661. usque ad „ annum 1663. batavi Coulanum, Cranganorum, at- „ que Cochinum expugnassent, pulsis inde lusitanis, „ fugere coactus est Iosephus, qui tamen antequam „ inde discederet episcopum illorum christianorum „ inauguravit Alexandrum, et Goam venit, et inde „ Romam 6. maii an. 1665. „.

tholicum, cuius virtutem cognitam habebat, antistitem consecravit indorum (1) christianorum. Hic primus eius gentis praesulum, qui pontifici parerent, fuit. Batavi (2), quibus archidiaconi scelera, flagitiaque perspecta erant, megarensis antistitis Alexandri patrocinium susceperunt. Anno 1665. hierapolitanus episcopus Romam venit, et pontifici, sacraeque congregationi, quae gesserat, narravit. Cum Innocentius XI. pontifex maximus ecclesiam universam moderaretur, litterae e Malabaria acceptae sunt, quibus significabatur, archidiaconum periisse. Itaque missi carmelitae rursum in oras eius imperii fuerunt (3), qui circumspicerent, fieri ne ulli progressus ab nostris in Malabaria possent,

(1) Vide Paulinum *ibid. p.* 441. *seq.* Is Alexander anno 1676. decessit. Successorem habuit Raphaelem Tiguedrum indum. Paulinus *ibid. pag.* 442. „ Ex epistola exarata Vaipini in Malabaria an. 1676 a p. Bartholomaeo a Spiritu sancto carmelita discalceato, ac praefecto missionibus malabaricis, cuius apographum, uti et aliarum, de quibus infra, in orbe nobis hoc anno 1744. liberalissime exhibuere viri omni exceptione maiores, id inquam constat: Alexandrum de Campo petiisse a summo pontifice episcopum sibi coadiutorem, et successorem designari; cumque ipsius precibus pontifex benigne annuisset, quatuor carmelitas excalceatos in Indiam misit, ut quorum aptiorem deprehenderent, apostolica auctoritate episcopum, et successorem Alexandri designarent. Quum vero batavorum novissima expugnatio aditum non parum difficilem redderet, Caesaris interpositione missi, commeatum obtinuerunt a collegio amstelodamensi. Ut autem in Indiam appellentes eiusmodi litteras batavo commendatori Van-Redo inspiciendas porrexerunt, constanter ipse asseverare coepit, se nullam alterius electionem probaturum, quam Matthaei de Campo Alexandri de Campo nepotis. Quod ideo dicebat, quia verebatur, ne commissarii eligerent, ut ferebatur, D. Custodem episcopum hierapolitanum, natione indum, ac stirpe brachmanem. Pollicebatur etiam, si Matthaeum instituerent, expeditam adeundi Cochinum facultatem, tum batavorum gratiam, quaecumque demum ad victum necessaria; quod si secus facerent, se Matthaeum renunciaturum episcopum; christianos s. Thomae ad obedientiam illi praestandam coacturum; commissarios tandem in Persidem deportandos fore minitabatur, cuius etiam horae brevissimum tempus, ut decernerent, quid facto opus esset, designavit. Igitur carmelitae, qui se eum in episcopum, tuta conscientia, eligere non posse arbitrabantur, sub hac restrictione respondent, paratos nempe se esse, eum in episcopum designare, dum ea observarentur, quae sacri canones, et quae ipsis summus pontifex praescripserat, atque in mandatis dederat. Quo accepto responso Van-Redo, ut legitur in alia epistola scripta Varapoli 26. apr. an. 1676. (*hanc epist. subscribunt fr. Bartholomaeus a Spiritu sancto praefectus, fr. Angelus Franciscus a s. Theresia, et Bartholomaeus Anna clericus syrus patria aleppensis*) commissarios discedere iussit, ut factam a se electionem episcopo Alexandro, atque ipsi Matthaeo eius nepoti annunciaret. Immo invaluit rumor, commendatorem Van-Redo ex commissione romanae curiae, atque Mentelae societatis bataviсae, Matthaeum de Campo episcopum constituisse. Commissarii vero apostolici accedentes Mangatem, ex eo loco palam testati sunt, notumque cunctis fecerunt, rumorem illum falsissimum esse, atque pontificis iussibus parerent, illico in episcopum designarunt dom. Raphaelem de Tiguedro nobilem indigenam, canonicum olim, visitatorem, et vicarium generalem episcopatus cochinensis sede vacante. Haec nimis aegre ferebat Van-Redo, quia ipse, et Alexander pacto convenerant, de faciendo episcopo Matthaeo eius nepote ... Alexander vero rebus bene perpensis, electionem Raphaelis approbavit, immo ipsi expeditam viam ad montana malabarica praebuit, atque omnes illi christiani obedientiam ipsi praestiterant „

(2) Croзaeus christianismi des Indes *lib.* v. *p.* 416. *edit. an.* 1724.

(3) Cerrius *pag.* 103. « L'antichissima cristianità fondata ... nelle terre de' malavari, è sottoposta a 21. regoli, ne' stati de' quali si trova divisa e sparsa, essendo composta di 640. villaggi fra grandi e piccoli, ove sono 627. chiese co' loro sacerdoti, che le officiano al rito soriano, e il numero de' cristiani arriva a 200000., i quali sono molto divoti della santa croce, delle anime del purgatorio, e del santo digiuno, e benchè siano gente tolta de' boschi, e montagne, con tutto ciò riescono ottimi cattolici, e molto obbedienti alla chiesa romana, e tal

et si Alexander megarensis vita functus esset, eius loco quem esse aptum iudicassent, antististem dicerent, atque eius rei sacram congregationem facerent certiorem. Inde ab lusitanis praesules cranganorenses e societate Iesu nominabantur, qui consecrati ab archiepiscopis (1) curam aliquarum ecclesiarium eius gentis ge-

cristianità fra quei regoli è assai stimata, e gode molti privilegi. Nel tempo però passato caddero per mancanza di operai nello scisma di Nestorio, riconoscendo per loro patriarca quello di Babilonia, da cui ricevevano i vescovi, ed erano governati dispoticamente nello spirituale, onde essendo molti anni vissuti in questa eresia, Iddio li liberò ..... mentre essendo stato fatto arcivescovo di Goa fra Alessio Meneses dell'ord. di s. Agostino ... prelato molto zelante delle anime, e dell'onor di Dio, vi andò in persona, e con infiniti travagli, spese, e patimenti, alla fine purgò quei popoli dall'errore, in cui miseramente giacevano, e li restituì al grembo di santa madre chiesa ... Essendo dunque la suddetta cristianità ridotta totalmente alla obbedienza della chiesa romana, gli fu dato un arcivescovo proprio, e vi furono mandati molti padri della compagnia, i quali l'hanno possedute da 40. anni in circa, ma essendovi oltre la dignità archiepiscopale anco la seconda con titolo di arcidiacono, che ha l'uffizio di vicario generale, ed è sempre nazionale; l'ultimo molto ambizioso, ch'era sempre passato con poca corrispondenza col suo arcivescovo, padre della compagnia, essendo anche i cristiani disgustati di detti padri, non volle riconoscerlo per suo pastore, e lo fece discacciare insieme con tutti i gesuiti, per maggiormente autenticare questa risoluzione in pubblica chiesa ... li fece giurare sopra un crocefisso di non mai più riconoscerli in avvenire per loro pastori, e direttori, od eleggere per governatore, e capo il medesimo. Anzi la cecità di quei popoli arrivò a tanto oltre, che si congregarono di nuovo tutti, e dodici sacerdoti principali consagrarono vescovo il detto arcidiacono, e per tale fu sempre tenuto, stimato, e riverito; ordinando, dispensando, e amministrando tutti i sacramenti della chiesa invalidamente ... Onde i buoni sacerdoti, e cristiani obbedienti alla s. sede ne diedero parte a Roma, e le lettere arrivarono in tempo della s. memoria d'Alessandro VII., nelle quali instantemente, e in ispecie dimandavano i pp. carmelitani scalzi, che furono loro con molta prestezza mandati per più vie con ampie facoltà, e dopo molti travagli, e patimenti arrivarono a salvamento. Iddio restò molto servito, perchè riconosciuto il loro errore, la maggior parte della suddetta cristianità di nuovo si ridusse alla obbedienza di s. madre chiesa, conforme si può vedere ne' due libri stampati in Roma da monsig. Sebastiani (Iosepho a s. Maria), oggi vescovo di città di Castello, e nell'altro del p. Vincenzo Maria già procuratore generale de' carmelitani scalzi, che furono di persone in quelle parti; onde per far contrapposto al detto intruso, ch'era uno de' principali di quella nazione, vi fu eletto col beneplacito apostolico un vescovo nazionale con facoltà di vicario apostolico, che coll'aiuto di detti padri ha ivi fatti gran progressi; anzi ultimamente dalla congregazione ne sono stati mandati quattro con facoltà di poter sostituire al detto vescovo di Megara vicario apostolico il successore, per recidere ogni radice del pernicioso scisma, che dall'empio arcidiacono, che s'intruse in quella chiesa, fu suscitato. Si è avuta però pochi mesi sono certa notizia, che sia morto, onde si spera la unione di quei cattolici, ch'erano in grandissima dissensione, e discordia ».

(1) Raphaeli Tigrouda, de quo paullo ante diximus, successit Didacus ab Annunciatione congregationis s. Iohannis evangelistae, dictusque est archiepiscopus cranganorensis die 19. aprilis an. 1694. Raulinus *ibid.* *p.* 445. Anno 1701. cum dignitate se Didacus abdicasset, Iohannes Riberius soc. I., quem p. Tachardus epist. e Bengala an. 1711. scripta (*lettres édif. recueil.* XII. *p.* 383. *seq.*) memorat, antistes est eius ecclesiae renunciatus, in eisque regionibus functus munere suo fuit, expertusque est inimicos non batavos solum, sed etiam christianos, propterea quod ii carmelitam, non iesuitam episcopum optarent, ut ex eorum conventis constat, quae sic habent: « Conventio et iuramentum factum a christianis s. Thomae ob adventum archiepiscopi (Riberii): Anno a nativitate Christi 1704., et anno Collam 879. die 20. Iunii Carturti in ecclesia parva, nos omnes deputati ecclesiarum, quae sitae sunt a Puttotta versus meridiem, in unum congregati, coram domino archidiacono, statuimus, et scripsimus hoc negotium, nempe permanere ita, quousque nostrae querimoniae rationem audiens summus pontifex decernat, ac indulgeat, quod sicuti antiquis temporibus usque in praesens episcopus ex ordine carmelitarum, eiusdemque ordinis patres in nostris molestiis, et acerbitatibus consolati nos sunt, et nostrum promoverunt profectum, ita deinceps facere pergant ». Subdit Raulinus ubi haec retulit *p.* 447. *Deinde refractarios conventionis huius, et iuramenti excommunicando ita clausulam extremam imponunt.* « In cuius rei testem advocamus dominum nostrum Iesum Christum, beatissimam Virginem, ac apostolos XII. Subscribunt Abrahamus sacerdos, Georgius sac., Thomas sac., Georgius alter sacerd., Alexander sacerd., Iacobus sac., Iosephus sac. ». Addit Raulinus:

rebant. Anno 1714. Mar-Thomas (1) episcopus fuisse fertur christianorum, qui monophysismum profiterentur. Quo quidem tempore Mar-Gabriel e Syria missus, nestorianorum coetum moderabatur. Intelligo autem imminutas admodum deinceps huius sectae opes fuisse. Monophysitarum enim dolis maximam eorum partem in oppositum errorem declinasse intelligo. Sed his annis paucis, cum dictus a patriarcha iacobitarum antistes malabaro-

Nec minus invisus erat schismaticis archiepiscopus Riberius, quam camenariis catholicis; immo ab illis liberaliter plane habitus est, atque eodem anno 1704. una cum episcopo Thoma haeretico iacobita, libellum supplicem scripserunt ii schismatici summo pontifici in ecclesia s. Georgii martyris Rapolini congregati, in quo primum conqueruntur de paulistis (hoc nomine appellabant iesuitas a collegio d. Pauli) causantes, quod propter vexationes sibi ab ipsis allatas iampridem sub archiepiscopo Garsia, ab ecclesia romana discesserint; deinde gratulabantur papae de missione patrum carmelitarum, postulabant exinde, quod ritus, et consuetudines syriacas in tota Malabaria observari iuberet, exponebant demum fore, ut ecclesia illa non aliter optime gubernaretur, quam si Angelus episcopus una cum episcopo Thoma regiminis habenas moderandas susciperet. Subscribit deinde libellum *Thomas episcopus pauper, et humilis, porta totius Indiae*.... Quae subscriptionis forma in alia eiusdem Thomae epistola legitur, quam Assemanus ex archivio s. congregationis de Propaganda Fide syriace exaratam, et latine exscripsit *tom. IV. bibl. or. a pag.* 464. usque 467. scripta ab illo Pharaur Patona (Pharaor) anno 1720. Ignatio patriarchae Antiochiae, quae tamen hic paullulum immutata ita habet, *porta totius Indiae*. Post Thomam igitur subscribitur supplex libellus a praecipuis sacerdotibus duodecim, et novem supra viginti ecclesiae. Libellum deinde misit Angelus episcopus metropolitanus patri Augustino a s. Esaeria existenti Banderabasi die 19. decembris an. 1704., ut eum Romam patens summo pontifici offerret, simulque ei iniungit, ut ab eodem litteras apostolicas postulat, ut sacerdotibus Serrae malabaricae liceat indiscriminatim celebrare, sive in azymo, sive in fermentato; ita sibi spondere, quod dissidia mitescerent, et schismatici ad sinum ecclesiae romanae redirent... Alterum eiusdem fere argumenti libellum summo pontifici obtulerunt catholici laici; id tantum adiungunt, ope Alexandri episcopi ac patrum carmelitarum, post exortum schisma unam supra septuaginta extare ecclesias omni ex parte romanae ecclesiae addictas, ac praeterea decem et octo, easque media ex parte catholicis, ex altera autem media schismaticis constare, reliquas esse octo supra viginti omni ex partes schismaticas ... Id autem negotii plurimum facessebat Ribeiro, quod tumultuantibus adversus eum cum schismaticis, tum etiam catholicis, et ecclesiasticis, et saecularibus, auxilium opemque illis ferebant batavi. Itaque gubernator batavus coacto ministrorum batavorum consilio Cochimi, die nona iulii edictum conscripsit, quod post paucos dies, nimirum die 17. eiusdem mensis an. 1705., promulgatum fuit cum testificatione Danielis Giantis, qui erat consilio a secretis: *Adversus quemdam* (ita erat scriptum) *sacerdotem romanum in Lusitania natum ordinis paulistarum, Iohannem Reibeiro nominatum etc.* Constat autem posterioribus nunciis, quod Iohannem Ribeiro omnibus exantlatis molestiis illis, atque acerbitatibus, ecclesiam malabarensem usque ad an. 1720. moderatus fuerit, sive id tribuendum videatur huius viri prudentissimo zelo, et in rebus gerendis solertiae, sive eximio patrum carmelitarum studio in procurando pace ». Haec ille. Post Ribeirum episcopus est cranganorensis constitutus Antonius Pimentelus iesuita, qui etiamnum eam ecclesiam moderatur. Is sibi successorem elegit, cui non ita pridem a sacra congregatione de Propaganda Fide missae sunt litterae pontificiae, quibus rata eiusmodi electio habetur, facultasque datur, ut consecrari episcopus possit. Neque vero Cranganori solum, sed etiam Coccini antistes est e societate Iesu delectus, qui et nunc coetui christianorum praeest.

(1) Cum divisi malabari in factiones essent, parsque romanae sedi, pars vero Musulis patriarchae pareret, iacobitae opportunam nacti occasionem, e suo coetu primum circa annum 1663. Gregorium quemdam in eam regionem miserunt, qui multos ad monophysismum traduxit. Ei successit Basilius, huic Iohannes, et Iohanni Thomas, de quo agimus, qui iam episcopatu potiebatur an. 1704. Is scripsit ad Ignatium iacobitarum patriarcham an. 1709. et an. 1720. Confer Assemanum *tom. IV. bibl. or. p.* 446., et Raulinum *ibid. p.* 444. *seq.* De Gabriele nestoriano, qui an. 1714. seq. episcopus malabarorum eius factionis erat, adeundus Assemanus *ibid. p.* 447. *seq.* Ex clarissimo autem viro Nicolao Lercario sacrae congregationi de Propaganda Fide a secretis accepi, quod de malabaris haereticis ex nestorianismo ad eutichianismum traductis, et nunc iacobitae cuiusdam, qui iconoclasta est, scelere, permotis, ut ad sanctam sedem de catholica religione suscipienda scriberent, dixi. Sunt autem ii, qui una cum archidiacono catholicos se futuros pollicentur fere triginta hominum millia.

rum nescio qnis esset (qui circumventus fortasse a protestantibus, cultum sacrarum imaginum damnaret), atque in Malabariam appulisset, novamqne doctrinam explicare aggressus esset, adeo commovit animos incolarum, ut, archidiaconi voluntate, Romam carmelitas miserint, petierintque sibi a romano pontifice episcopum dari. Hi carmelitae anno superiore in urbem pervenerunt. Iidem, cum a sacra congregatione quaesissent, quamobrem liturgiam, quam, ut typis manderetur, Romam miserant, minime probasset, intellexissentque publicari liturgiam non oportere, quae partim latinum, partim syriacum ritum contineret, velle autem pontificem, ut ritus cuiusque ecclesiae, modo nihil complectantur, quod erroris suspectum esse possit, serventur; responderunt, obtinuisse eamdem liturgiam in Malabaria, ita ut non ab catholicis modo, sed etiam a nestorianis, et monophysitis adhibeatur. Atque haec de christianis malabaris dicta sunto (1).

Malabarorum, ac coromandelensium idololatrarum haud pauci christianam religionem amplexi sunt. Sed pars eorum ritus quosdam superstitiosos retinendos putarunt. Magnae inde sunt ortae contentiones. Cardinalis Tournonius eosdem ritus damnavit, cavitque ne a quoquam deinceps usurparentur. Ei controversiae Benedictus XIV. finem imposuit, vulgata constitutione, quam nos huc esse transferendam putavimus. « Ut multa praetereamus, » quae retroactis temporibus hac in re acciderunt, graviores, quas » innuimus, controversiae hoc ipso ineunte saeculo erupuerunt, » seu potius renovatae fuerunt, quum a felicis recordationis » praedecessore nostro Clemente pp. XI. missus, ad oram » Coromandeli appulit bonae memoriae Carolus Thomas, tunc » patriarcha antiochenus, cum potestate legati a latere in Indiis » orientalibus, commissarius, et visitator apostolicus, deinde huius » sanctae romanae ecclesiae cardinalis Tournonius nuncupatus. » Is enim eo cum appulisset, ad trutinam vocatis nonnullis ce-

(1) Quae hactenus de christianis malabaris disputata sunt, ea nos e Gouvea, libro inscripto *Iornada de Meneses edit. an.1606.*, Barrera soc. I. *relaz. delle miss. nella provincia del Malabar, edit. an.1645.*, Alegambio l. c., Iuvencio l. c., Assemanno l. c., Lequienio l. c., Paulino l.c., Iosepho Sebastiano, qui a s. Maria dicebatur, episcopo primum hierapolitano, inde bisignanensi, post tifernate l. c., Vincentio Maria a s. Catharina l. c., ex *relaz. dello stato del Malabar, supra cit.*, le Brunio l. c., Renaudotio l. c. mutuati sumus. Usus praeterea sum Crosaei animadversionibus, cuius tamen errata quaedam, quin illum nominarem, fretus illustribus monumentis, reieci, perplura alia tum oppugnaturus, cum tempus monuerit. Confer etiam, si placet, scriptores, quos laudat Fabricius *salut. luce evang. cap. XLII. p. 698.*

» remoniis, quae ab aliquibus missionariis permittebantur, ab
» aliis vero tamquam christianae pietatis spiritui minime confor-
» mes reiiciebantur; unde discordiarnm, et funestissimarum dis-
» sensionum semina; exploratis, ea, qua par erat, diligentia, fa-
» ctis, et circumstantiis, e re christiana esse, suique officii par-
» tes exigere iudicavit, plures eiusmodi ceremonias gravi inter-
» dicto proscribere, atque damnare, latoque edicto, certam mis-
» sionariis normam praescribere, quam in excolendo dominico
» illo agro cuncti servarent, ut divini verbi semen, praecisis lo-
» lio, et vepribns, altas agere radices, et felicissime posset pro-
» pagari. Quod quidem ab se editum decretum a missionum il
» larum provincialibus, et superioribus sub poena excommunica-
» tionis latae sententiae, a ceteris vero subditis missionariis sub
» poena suspensionis a divinis ipso facto incurrendae inviobili-
» ter observari, et executioni mandari praecepit, donec aliter apo-
» stolica sedes provideret: *Carolus Thomas Maillard de Tour-*
» *non etc. Inter graviores, quibus premimur, curas pro apostoli-*
» *ci visitatoris munere nobis iniuncto, ea sane est praecipua, cum*
» *nos huc missos esse consideramus ad expurgandum dominicum*
» *agrum etc. ... Et quidem merito inter primas nostrae sollici-*
» *tudinis occurrerunt novae Domini vineae in regnis madurensi,*
» *et Mayssur, recentiusque carnatensi iisdem fere legibus, pari-*
» *que labore ab evangelicis societatis Iesu operariis lusitanis, et*
» *gallis plantatae, ubi inter ethnicorum, atque gentilium perse-*
» *cutiones, ac inter tot vitae asperitates, viventes germinant*
» *evangelii palmites, assiduis missionariorum sudoribus irrigati;*
» *illuc sane fuissemus, non minus laboris, quam gaudii in Chri-*
» *sto Iesu participes esse vehementer cupientes, nisi hoc nobis*
» *diuturna infirmitas prohibuisset. Quod autem per nos ipsos*
» *immediate obtinere non licuit, exhibitum erga nos, et sedem*
» *apostolicam obsequium a patribus Venantio Bouchet carnaten-*
» *sis missionis superiore, et Carolo Michaele Bartholdo madu-*
» *rense missionario, viris doctrina, et propagandae fidei zelo*
» *praestantibus, opportune suppeditavit. Enim vero cum ab illis*
» *in moribus, lingua, et religione istarum regionum ex longa in*
» *his vitae consuetudine apprime versatis plura certius cognove-*
» *rimus, quae eosdem palmites enerves reddant, et fructus va-*

» *cuos, utpote qui gentilium vanitatibus magis inhaereant, quam* » *viti, quae est Christus; in multo experimento tribulationis* » *abundantia gaudii nostri fuit* ». Statuit mox Tournonius: 1. Ut in administrando baptismo non omittantur sacramentalia. 2. Ut baptizato imponatur nomen alicuius sancti. 3. Ut generaliter nomina rerum sacrarum non depraventur. 4. Ut collatio baptismi infantibus non protrahatur. 5. Ut matrimonia non contrahantur ante pubertatem. 6. Ut ne mulieres utantur tally (praesefert id imaginem *Pyllaiaris* idoli) ad instar gentilium, nec funiculo 108. filorum. 7. Ut nuptiarum ritus ab omni superstitione expurgentur. 8. Ut ne fructus vulgo *cocco* frangatur ad capicuda auspicia. 9. Ut ne mulieres arceantur a sacramentis caussa menstruae expurgationis. 10. Ut ne fiat festiva gratulatio super prima purgatione puellis contingente. 11. Ut pareis (hoc est infimae conditionis hominibus) omne praestetur spirituale subsidium etiam in ipsorum domibus. 12. Ut ne christiani tibicines, aliique artis musicae professores operam in idolorum pagodis praestent. 13. Ut comprehendi etiam missionarii intelligantur constitutione Gregorii XV. circa lavacra, et ablutiones. 14. Ut ne quisquam cineribus utatur praeter modum, et tempus ab ecclesia receptum, atque ut omnia superstitiosa signa reprobentur. 15. Ut nemo Christi fidelium eius loci libros ethnicorum legat etc. Addit mox Benedictus XIV. pontifex: « Quoniam au- » tem de re maxima, eaque gravissima agebatur, idem antioche- » nus patriarcha litteris suis totam rei gestae seriem apostolicae » sedi exactissime renunciavit, latumque ab se decretum supre- » mo illius iudicio subiecit; quibus ad urbem allatis litteris, » idem praedecessor noster Clemens papa XI. supradictum vi- » carii apostolici decretum rite perpensum, atque etiam in con- » gregatione s. Officii diligenti examini subiectum, in omnibus » servandum, et exequendum esse statuit, ea tamen addita clau- » sula: *Donec a s. sede apostolica provisum fuerit, postquam* » *eos audierit, si qui erunt, qui aliquid adversus contenta in* » *huiusmodi decreto afferendum habuerint* .... Verum hanc pro- » videntiam, uberesque, quos inde spes erat proventuros fructus » frustratus est falsus rumor, qui paucos post annos per Indias » increbuit, ipsum nempe Clementem XI. praedecessorem et re-

» latum patriarchae decretum revocavisse, et nonnullas ex eis » ceremonias approbasse, quas ille tamquam superstitiosas, minimeque ferendas proscripserat. Cui falso rumori cursum intercepturus laudatus pontifex Clemens XI., utque omnibus manifesta redderet animi sui sensa .... die prima septemb. an. 1712. » extrahi tabulariis mandavit authenticum exemplum decreti, » quod praedicta die 7. ianuarii 1706. emanaverat .... illudque » episcopo meliapurensi transmitti .... Ac ne ullo modo pontificiae mentis oraculum in dubium posset revocari, decreti exemplo iungendas, alligandasque voluit litteras apostolicas in forma brevis, ut sequitur – *Venerabilis frater etc.* ». Sunt praeterea litterae a s. congregatione de Propaganda Fide ad claudiopolitanum episcopum in eamdem sententiam datae. Sed cum rituum quorumdam patroni instarent, pontifex rem omnem, ut aiunt, a capite repetendam putavit. Controversiam ut breviter complecteretur, Prospero Lambertino viro doctissimo, tum quidem s. universalis Inquisitionis consultori, nunc Benedicto XIV. pontifice maximo in mandatis dedit. Iam muneri suo Lambertinus, ut est magno ingenio, atque incredibili non peritia maxima huiusmodi rerum modo, sed etiam diligentia, satisfecerat, cum Clemens XI. e vita migravit. Successit Innocentius XIII. Is viros aliquot doctos congregari, communicatisque consiliis, quid facto esset opus, dicere iussit. At paullo ante, quam res esset perfecta, idem pontifex obiit. Eius loco Benedictus XIII. ordinis praedicatorum decus, et ornamentum electus est, qui controversiae finem imposuit. Apostolicas litteras *in forma brevis an.* 1727. exeunte ad universos *episcopos, et missionarios regnorum madurensis, mayssurensis, et carnatensis dedit, quibus Caroli cardinalis Tournonii decretum confirmavit, observandumque praecepit* (1). Mortuo Benedicto, rituum defensores ad Clementem XII. confugerunt. Nihil sibi legitime de litteris Benedicti denunciatum dixerunt. Itaque orarunt, ut s. Officii congregationi mandaret, ut in caussam inquireret, statueretque quid factu esset opportunum. Annuit pontifex. Ei congregationi constitutus est dies. Patres in aedes praedicatorum ad Minervae convenerunt. Maiorem partem decretorum Tournonii omnino servandam, nonnulla

(1) Benedictus XIV. *in cad. const.*

explicanda censuerunt. Horum quidem sunt confirmatae auctoritate Clementis sententiae. Qui ante restiterant, paullulum acquiescendum existimarunt. Igitur litterae pontificis publicatae sunt. Etsi viri apostolici consenserunt; tamen fuerunt, qui post contra facere auderent. Rursum Clemens an. 1739. die 13. maii ad episcopos, et missionarios litteras misit; utque inreiurando omnes sese obtemperaturos pollicerentur, praecepit, et formam, qua esset iurandum praescripsit, cavitque, ne quis munere apostolico fungeretur eorum, qui eo iuramenti genere sese obstringere recusasset. Scripsit praeterea ad episcopos. Vehementer de exitu incerto priorum litterarum conquestus est, rerumque omnium, ut se certiorem facerent, imperavit. Praepositis deinde generalibus ordinum religiosorum edixit, ut suos ad parendum compellerent, recusantes in Europam revocarent. Omnes imperata fecerunt. Igitnr certis documentis intellectum fuit, episcopos, missionariosqne obtemperasse. Interim Prosper cardinalis Lambertinus, ne cogitans quidem, mortno Clemente, pontifex renunciatus est. Huic documenta, quibus omnes sanctae sedi satisfecisse constabat, redduntur. Dici vix potest, qnantum inde laetitiae optimus, maximusque pontifex coeperit. Animum mox ad reliquas dubitationes tollendas convertit. Erant nonnulli, qui iurisiurandi religionem, censurasque graves sibi esse dicereut, peterentque, ut *dispensationem* de omittendis *sacramentalibus* in baptismo prorogare, explicareque articulum de rebus sacris pareis administrandis pontifex ne gravaretur. Si enim ad abiectissimum illud hominum genus adire, eique sacramenta adhibere universi evangelii praecones pergerent, verendum esse, aiebant, ne ethuici nobiles a christiana religione suscipienda in posterum tempus deterrerentur. Itaque eam inenndam rationem, quam voce Clemens XII. adhiberi dixisset, posse. His igitur ut pontifex satisfaceret, respondit: nihil einsmodi a Clemente fuisse constitutum. Iusiurandum *missionario* nemini praetermittere licere. Mirari se quid sit, quod tot annorum intervallo institnti ita catechumeni in his regionibus non sint, ut satius esse adhibere salivam, insuflationesque in administrando baptismo, ut sacramentale qnodpiam, putent. Permitti tamen ab se ad decennium eius *dispensationis* prorogationem. Quibus autem modis uti ea *missionarii* deberent, do-

cuit. Quodsi qui essent malabari, qui ineptam esse, aut minus decentem sacramentalis ritus materiam salivam, insuflationesque censerent, hos baptismo initiari non oportere. Interim ut catechumeni recte instituerentur, iussit. Neque enim sperarent *missionarii* se post decennium esse similem quidpiam concessurum. Decretum Tournonii de *pareis* omnino *iustum*, necessariumque esse dixit, idque iam scripturarum, patrumque auctoritate demonstrari posse. Quamobrem grave se, acerbeque ferre, esse aliquos, qui repugnent, quo minus servetur. Iesuitas, qui convertendis madurensibus etc. operam darent, id proponere, ut aliqui *ad praecipuam parearum curam deputentur*. Id pontifici consilium, quoniam ita tempus moneret, probari, modo amore erga pareas eodem, atque erga nobiles ferantur. *Deputari* igitur *sufficientem numerum missionariorum*, *qui pareis adsistant*, horumque loco, si inde migrassent, aut e vita decessissent, *alios subrogari* praecepit. Haec nisi *intra quinquennium*, *superius autem intra decennium impletum* resciverit, novos se viros apostolicos in ea regna missurum, ipsosque, qui repugnassent parere, ut in Europam redeant, coacturum. Superstitiones *gestandi taly*, *frangendi cocci*, impediendique, quo minus *menstruatae* in ecclesias ingrediantur, damnari oportere. Observanda esse, quae sancta sedes praescripsit. Nemini aliter, quae sancita sint, interpretari fas esse. Eum qui contra haec omnia quidquam agere non vereatur, in indignationem omnipotentis Dei, sanctorumque apostolorum Petri, et Pauli incursurum (1). Interea in ora coromandeliensi episcopi meliapurenses vigebant, ut hoc etiam tempore vi-

(1) Vulgata haec constitutio fuit an. 1744. die 7. octobris. Non est otium de huiusmodi rebus agere, historiamque rerum ob ritus malabaricos a viris apostolicis gestarum copiose describere. Qui plura volet, consulat gravissimi viri Aloysii Lucinii ord. praed., qui cum scriberet commissarius s. et universalis Inquisitionis Romae, post vero sanctae romanae ecclesiae cardinalis fuit, praeclarum opus inscriptum. *Esame, e difesa del decreto pubblicato in Pundicheri da monsignor Carlo Tommaso di Tournon patriarca di Antiochia commissario, e visitatore apostolico con potestà di legato a latere delle Indie orientali, impero della Cina, e isole adiacenti, dipoi cardinale della santa romana chiesa, approvato, e confermato con breve dal sommo pontefice Benedetto XIII, presentata alla medesima santità sua etc. ... Edizione seconda rivista dall'autore*. Romae an. 1729., et opus *de vita, et rebus gestis Clementis XI. pont. max.* scripta a Polidorio τῷ μακαρίτῃ editaque eminentissimi Annibalis cardinalis Albani auspiciis Urbini *an.* 1727. *lib.* *ii. p.* 125. Nam ceteros praetermitto, quorum libelli furtim, contra Tournonii decretum, eiusque defensores vulgati, merito sanctae sedis praescripta reiecti, damnatique fuerunt. Immo vero praetermittenda etiam censeo Norberti de Bar le Duc capuccini opera, quorum primum *Memorie utili, e necessarie, afflittive, e consolanti rispetto alle missioni delle Indie orientali etc. Lucae an.* 1742. una cum *oraison funèbre de M. de Visdelou iesuite évêque de Claudiopolis etc. A Cadix* 1742., et alterum maius opus, quod est distributum in tomos duos, atque inscribitur, *mémoires historiques etc. edit. Lucae in* 4. *an.* 1744., et Fabri eiusdem Norberti amici, qui apud helvetios similis argumenti scripta edidit.

gent, quorum sunt catalogi a viris eruditis diligenter descripti (1). et modo segnius, modo, ut par erat, sedulo rem catholicam, adiutoribus viris apostolicis, curabant (2).

Tonquinum regnum proximum est Sinarum imperio qua ad orientem, et septemtriones spectat, attingit a meridie Cochinchinam, et ab occasu laiorum, et bramarum fines. Hoc regnum provinciam olim sinensis imperii fuisse ferunt (3). Igitur cum olim in Sinis christiani versarentur, veri esse simile cuiquam videbitur, in Tonquino etiam religionis homines saltem aliquot floruisse, qui primis temporibus rectam sententiam, post vero ab haereticis circumventi nestorianismum consectarentur. Sed quoniam vetus nullum extat monumentum, quo haec statui, confirmarique opinio possit, ad apostolicos viros descendam necesse est, qui in illud regnum xvii. ecclesiae saeculo venerunt, contenderuntque, ut nostra eodem religio introduceretur. Igitur dominicani (4), et iesuitae (5), qui gentes barbaras, efferatisque moribus viventes mansuetas reddere, Christoque conciliare studebant, cum in Tonquino regno superstitionem invaluisse cognossent, quae ab ea non admodum discreparet, quam sinenses colere solerent, in illud viros apostolicos mittere, dareque operam incolis a cultu idolorum ad veram religionem convertendis decrerunt. Hi magnos laborum fructus reportarunt, plurimisque persuaserunt, eum, qui decreta christianae *fidei* ignoraret, perpetuo periturum. Quae res cum diu celari non potuisset, propositum (6) an. 1664. die 24. ianuarii edictum est, quo prae-

(1) Vide Raulinum l. c. pag. 449., qui seriem texit eorum episcoporum,

(2) De dominicanis, qui an. 1504. seqq. in India orientali, atque in ipsis malabaricis regnis evangelium praedicarunt, magnosque laborum fructus tulerunt, adeundi Lafonus *loc. cit. p.* 41. *seq.*, at Petrus Moffeius *hist. indic. lib.* II. *p.* 37. *edit. an.* 1589.

(3) Urbanus Cerrius *ibid. p.* 113., et Alexander de Rhodes soc. I. *relazione de' felici successi della santa fede predicata da' padri della compagnia di Gesù nel regno del Tunchino alla santità di nostro signore papa Innocenzo X. edit. an.* 1650. *lib.* I. *cap.* I. *pag.* 1. *seq.*

(4) Confer Lafonum *hist. chron. des miss. des frères prêcheurs pag.* 138., *et hist. provinc. philipp. ord. praed.*

(5) Vide Alex. de Rhodes *ibid. lib.* II. *cap.* I. *p.* 123. *seq.*, et Iosephum Tissanerum soc. I. rélat. du voyage depuis la France, iusque au royaume de Tonquin, *edit. Paris. an.* 1663. *cap.* XXIII. *seq. p.* 97. *seq.*

(6) Edictum refert d. Pallù episcopus heliopolitanus, *relaz. de' viaggi di tre vescovi francesi, che dalla santa memoria di papa Alessandro VII. furono mandati vicarii apostolici ai regni della Cina, Cocincina, e Tonchino etc. p.* 20. quod sic habet. « Noi abbiamo scacciato, e « scacciamo perpetuamente fuori del nostro regno i pa« dri, i quali essendo forestieri dalle loro terre, sono « venuti a insegnare a' popoli grossolani, agl' ignoranti, « a alle donne una legge, ch'è senza fondamento, e tan« to più perniciosa, e ridicola, quantochè insegna, che « non bisogna render culto alcuno nè allo spirito, nè al « demonio; una legge, che vuole, che le mogli abban« donino i loro mariti, e i mariti le mogli ec. E perciò « noi ordiniamo, che i capi de' nostri officiali, che risie« dono appresso di noi nella nostra corte, e quelli che « comandano nelle Aldee (che sono le loro città, e ca« stelli) usino ogni possibile diligenza per radunare insie« me tutti i libri di orazioni, e dove si contiene la dot-

cones evangelii inde excedere iubebantur. Antequam ea lex esset publicata, cum rex ab suis intellexisset, viros apostolicos circiter decem omnes fere regni provincias peragrare, idque agere sedulo, ut tonquinenses patrios ritus, religionemque desererent, eis ut ad se ad constitutum, quod iam indicarat, tempus venirent, praecepit, quin rationem, quamobrem eos vocaret, exposuisset (1). Illi ignari rerum omnium, quas inimicorum christiani nominis consulto rex paravisset, continuo atque ad eius aedes accesserunt, comprehensi, atque navim conscendere adacti, Macaum trasducti sunt, uno iesuitarum rectore excepto, quem in metropoli cum socio detinendum existimavit, cuique ne coetus cogeret, neu quidquam, quod ad amplificandam ecclesiam spectaret, moliretur iussit. Hoc statu cum triennio fere in Tonquino res nostrae fuissent, nunciatum regi est, iesuitam, nescio quem, contra atque ipse imperasset, in regno versari, auctoremque incolis esse, ut, numinibus patriis neglectis, novam religionem amplecterentur. Quapropter non hi solum, sed duo illi etiam, de quibus modo demonstratum est, iussi sunt abire exulatum, coactique in navim ingredi, atque in Bataviam transduci, ne ipsi, christianique ceteri furorem in se ethnicorum concitarent, ecclesiasque tot laboribus constitutas imprudentes perderent. Paullo post edictum, cuius supra meminimus, publicatum fuit. Quo circiter tempore tres episcopi galli in Cochinchinam, et Tonquinum *vicarii apostolici* ab Alexandro VII. pontifice maximo missi, in orientalem (2) Indiam pervenerunt. Franciscus heliopolitanus, qui eorum antistitum unus, praefectusque tonquinensibus erat, cum certior esset factus, aditus in illud regnum omnes interclusos esse, neque eo cuiquam nostrorum sacerdotum contendere licere, dici vix potest, quam moleste, atque acerbe tulerit. Sed cum collegisset sese, considerassetque etiam, atque etiam quid facto esse opus videretur, nihil veritus pericula, in quae seipsum coniiciebat, Tonquinum petere, et fortunam, quaecumque accideret, experiri constituit. Interea ad tonquinenses christianos scripsit, eosque hortatus maiorem in modum fuit,

» trine, che questi padri hanno seminate per lo regno, » e li facciano abbruciare, acciocchè niente rimanga di » legge così malvagia. Comandiamo ad ognuno, che » avrà notizia de' catechisti, o de' predicatori di questa » religione di rivelarli, promettendo ricompensa ec. ».

(1) *Ibid. p.* 22. *seq.*

(2) *Erant hi Cambertus, Cotolendyus, et Pallus. Ibid. cap.* I. *p.* 8. *seqq.*

ut ne se vinci paterentur. Nam tormenta, aerumnasque, quibus premebantur, eis gloriae, et ecclesiae commodo, atque utilitati futuras. Circumspiciebat porro episcopus, via ne ulla reperiri posset, qua iter in Tonquinum institueretur. Cum nulla sese offerret, D. Muttae Camberti berytensis episcopi (nam is alter erat eorum de quibus dictum mox est) consilio permotus, Siami manere, plebemque ibidem instituere decrevit, quoad opportunitatem nactus esset eo penetrandi, quo pontifex praecepisset. Post multas ob caussas heliopolites Siamo proficisci, atque in Europam redire voluit. Ubi inde discessit (1), litterae ad ipsum ab catechiste quodam tonquinensi redditae berytensi fuerunt, quibus significabatur, lectam fuisse in coetu epistolam, quam ille cum Siami ageret, ad christianos miserat, eamque iam maximam omnibus attulisse alacritatem. Propositum quidem fuisse edictum adversus sacerdotes, et catechistas haud diu post, quam a Tonquino pulsi iesuitae fuerunt; sed nihil ex eo nostros accepisse calamitatis (2). Itaque libere christianis in regno, tutoque degere licere. Quod si viri apostolici revertissent, id regi, qui interdum rogitaret, num redierint, gratum futurum. Praeterea esse aliquos, qui censeant, regis voluntate scriptum ab ethnicis tonquinensibus ad visitatorem macaensium iesuitarum fuisse, ut suorum aliquos in regnum mitteret. Quamobrem confidere se fore, ut iesuitae revertantur, episcopusque praefici incolis (3) christianis possit. His lectis litteris, berytensis antistes Deyderum sacerdotem e suis quemdam tonquinensis linguae peritum anno 1665. delegit, cui in mandatis, ut in eam regionem proficisceretur, et christianos consolaretur, atque adiuvaret, dedit. Multos is quidem progressus fecerat, cum an. 1671. berytensis ipse, ut Deysdero maiores spiritus adderet, Tonquinum petiit. Inde iesuitae rursum amplificare fines tonquinensium ecclesiarum coeperunt, quae studiis superiorum evangelii praeconum, sanguineque tot martyrum institutae (4) fuerant. Hoc idem sacerdotes, quos deinde vicarii apo-

(1) *Idem ibid. p.* 23. *seqq.*

(2) *Ibid. p.* 47. *seq.*

(3) *Idem ibid. p.* 51. *seq., et relat. an.* 1670. *gallice edita.*

(4) Cerrius *ibid. p.* 113. „ Per una fiera persecu„ zione furono forzati (*i missionarii ad abbandonare i* „ *tunchinesi*) sicchè del 1666., quando vi arrivarono i „ missionarii mandati dal vescovo di Berito, era sotto „ gravissime pene proibita la religione cattolica; ma „ contuttociò hanno colla loro attenzione, e virtù operato maraviglie nelle conversioni de' soggetti qualificatissimi della corte, e infinità d'idolatri, e benchè „ le persecuzioni sieno ritornate più fiere, che mai, „ con tormenti, e morti de' fedeli, nondimeno con-

stolici miserunt, faciebant. Sed ortae (1) inter *missionarios* contentiones sunt, quod eorum aliqui primos se omnium rerum, sacerdotesque a vicariis apostolicis missos, ipsosque vicarios ianseniana haeresi imbutos esse iactarent, impedirentque, ne quis ab eis sacramenta susciperet, defenderentque litteras a pontifice datas, quae relatae in acta ab lusitanis non essent, irritas censeri oportere, quoad privilegia regi ab sede apostolica concessa viguissent. Harum rerum ubi Clemens X. pontifex certior est factus, cum plane perspiceret, eorum hominum temeritate, malisque artibus magnum afferri tonquinensibus detrimentum, rursum ad vicarios litteras, quibus eis dignitatem, auctoritatemque confirmabat, scripsit. Addidit (2) vicarium quartum, qui sinensis cum esset, tum ob linguae facultatem, prodesse christianae reipublicae poterat. At repugnantes obfirmati in sententia manere, praefecto ordini obsistere, omnia denique miscere, modo ne vicariis parere cogerentur. Itaque mortuo Clemente decimo, Urbanus Cerrius, qui congregationi de Propaganda Fide a secretis erat, Innocentium XI., qui Clementi successerat, oravit, atque obsecravit, ut ne quid praetermitteret, quod ad reprimendos dissensionum auctores spectare videretur (3).

,, forme l'antica chiesa col sangue de' martiri si è moltiplicata sempre più la fede di Cristo; sicchè si può dire adesso, che la maggiore, e miglior parte del Tonchino sia cattolica. E se a quel re si scrivesse da vostra santità con invitarlo a ricevere la nostra santa religione, mandandogli qualche dono secondo l'uso dell'oriente (che dimostra stima, ed affetto) sarebbe facil cosa, che dal *Bua*, o dal *Cina* fosse abbracciata ,,.

(1) *Ibid. pag. ead.* ,, È noto alla congregazione quali, e quante contraddizioni abbiano sempre avuta da (certuni), che come primi nell'Indie mal volentieri tollerano di vedersi soggetti a' vicarii apostolici; parendo loro di aver perduta in buona parte la stima, e di non essere come il passato arbitri delle inclinazioni di quei popoli, che ben conobbero risplendere vantaggiosamente la bontà, e disinteresse de' vicarii; onde ..... cominciarono in pubbliche adunanze, e nelle chiese a screditarli, e suscitando un rigido, e dannabile scisma, hanno con lettere circolari insinuato a que' fedeli, che non riconoscano, nè prestino obbedienza alcuna, dando loro a credere con argute invenzioni, che sono vescovi intrusi, ed eretici, e tutti i sacramenti amministrati da' loro sacerdoti nulli e sacrileghi; onde con tal supposto fanno loro continuamente rinnovare, e predicando ch'è meglio morire senza sacramenti, che prenderli da loro, e perciò perseguitati, e screditati da (*costoro*) altri furono trasportati alla inquisizione di Goa, e altri barbaramente scacciati da' medesimi principi gentili ,,. Confer quae sequuntur.

(2) *Idem ibid.* ,, Arrivate quà queste giustissime lamentazioni, furono dalla s. m. di Clemente X. a supplicazione della congregazione spediti nuovi brevi, che convalidavano i primi già conceduti a favore de' detti vicarii, accrescendo non meno le loro giurisdizione, che il numero di essi con creare per quarto vicario apostolico nella China un padre domenicano chinese, ch'essendo nazionale, più facilmente potesse introdurre la religione in quel grande impero ... seguiterono (*nientedimeno gli oppositori*) più che mai a perseguitarli, attraversando ogni loro operazione con disprezzo della santa sede; a' di cui brevi, e bolle viene impedita l'esecuzione con detestabile supposto, che non possa togliere i diritti della corona di Portogallo. Spedirono perciò detti vicarii apostolici nuovo agente con replicate istanze, che si desse rimedio a queste ostinate opposizioni .... oppure, che la santa sede li richiamasse, giacchè le loro operazioni zelanti ... servivano solamente per farli restare vilipesi etc. ,,. Erat ei episcopo dominicano sinensi Gregorius Lopesius nomen. *Hist. philip. prov. dominic. tom.* II. *p.* 279. *seq.*

(3) Cerrius *ibid.*

Ei pontifex respondit, sibi curae rem adeo gravem futuram. Cura, diligentiaque romanorum pontificum sedati aliquanto tumultus deinceps fuerunt, dataque vicariis apostolicis facultas tonquinenses instituendi, agendique, ut qui christianis partibus sese addixerant, in fide, officioque confirmarentur (1). Interea viri apostolici palam de religione quidquam praedicare non audebant, propterea quod revocata edicta non fuissent, quibus ut in nostro ethnici inquirerent, renunciarentque, quae deprehendissent, regi iubebantur. Anno 1705. a transfuga, nescio quo, vicarii apostolici, *missionariique* accusati fuerunt, quod leges a regibus latas contemnere, christianisque sacris imbuere incolas conarentur. Anno 1706. gubernatori cuidam datum in mandatis ab rege fuit, ut investigaret, vera ne essent, quae ille ipse transfuga dixerat. Is cum cognosset ab civitatibus, vicisque aliquot comiter exceptos vicarios, praeconesque aliquos evangelii fuisse, christianos pecunia multavit, quin ullum religionem, quam amplexus esset, eiurare coegerit (2). Sed ne cognosci in posterum tempus, rursumque accusari possent, eis, ut coetus clam haberent, utque cruces, imaginesque sanctorum, quas princeps retineri a quoquam vetuisset, absconderent, praecepit. Ea res magnopere impediebat, quo minus res ecclesiarum tonquinensium amplificarentur. Nam etsi erant permulti, qui christianismum colere optarent, quoniam tamen paupertate premebantur, impetrare id quidem a se ipsis non poterant, quod, si coacti fuissent pecuniam numerare, ne in extremam miseriam inciderent, verentur. At viri apostolici nullam ab se fieri patiebantur officii intermissionem. Peragrare oppida, vicosve, audire poenitentes, rem divinam facere, omnia denique exsequi, quae ad incolarum salutem pertinerent. Quo tempore aliqui, quod res diligenter celata non fuisset, capti, atque ad iudices adducti, pulsi tandem in exilium fuerunt (3). Auctus deinde, dominicanorum, iesuitarum, aliorumque opera, in regno est numerus christianorum (4). Nunc vi-

(1) Vide epistolam patris Roveri soc. I. an. 1707. die 15. decemb. scriptam, tom. 2. lettr. édif. etc. p.129. seq.

(2) *Idem ibid. p.* 430. *seq.*

(3) *Idem ibid. p.* 438. „ Un de nos péres, ayant été „ pris, il n'y a que peu de temps, fut livré au gouver- „ neur, et par ordre du roy chassé du royaume. Un pére „ de s. Dominique eut l'anée passée le même sort „.

(4) Hilarius a Iesu in *racconto istorico della cattura, prigionia, e morte gloriosa de' servi di Dio i pp. Francesco Gil de Federich, e Matteo Alonso Leziniana missionarli spagnuoli dell'ord. de' pred., decollati nel regno del Tunchino per la cattolica fede li 22. di gennaio dell'anno 1745., scritto dall'illustrissimo, e reverendissimo monsignore fr. Ilario di Gesù agostiniano scalzo vescovo coricense, e vicario apostolico nel Tunchino, Rom. an.* 1746. *pag.* 7. De Gillo agens: „ Ivi giunto, *inquit*, si applicò subito allo studio della „ lingua, e avendola in cinque mesi mediocremente ap- „ presa, fu destinato ad esercitare l'uffizio di missiona-

carius est ibidem apostolicus Hilarius a Iesu augustinianus *excalceatus* (1) episcopus coricensium. Hoc episcopo quatuor iesuitae fortissimi viri an. 1737. religionis christianae caussa capite plexi sunt. Quo anno cum Franciscus Gilius Federicus Dertosensis ord. praed. in oppido Luctuy ageret, ac futurum aliquem, qui se accusaret, ne suspicaretur quidem, noctu magno numero ethnici una cum sacrificulo Thaytino homine scelesto, atque hoste nefario christianae religionis, eodem concurrerunt, dumque summo mane Franciscus rem divinam faceret, aedes, ut ne elabi posset, obsederunt, captumque, ct funibus deligatum, secum in navim transtulerunt, atque in aliud oppidum ad sacrificuli aedes abduxernnt, qui fore confidebat, ut sibi, cum nostris Gilium restituisset, a christianis pecunia numeraretur. Id ubi enunciatum praefecto est, Franciscum ad se adduci imperavit. Sacrificulus, qui rebus suis diffidebat (nam contra leges in aedes suas sacerdotem christianum transtulerat), in metropolim ad regem, quae evenerant, nunciaturus contendit. Quae res in caussa fuit, cur optimo viro libero abire minime liceret. Nam praefectus, qui dimittere hominem constituerat, metuens, ne poenas violatae legis lueret, ad regem adiit, et sacrificulum accusavit, Giliumque in potestatem permisit ethnicorum. Igitur in carcerem coniectus vir fortissimus, ctsi febri saepe agitaretur, multisque incommodis a cupidis pecuniae custodibus carcerum premi soleret, ludibrioque puerorum exponeretur ; tamen omnia aequo animo ferebat, curabatque, ut non modo nostri in fide manerent, sed ethnici etiam ad cultum religionis verae converterentur. Atque haec quidem ille ad exitum anni 1743. solus erat perpessus, cum intellectum est, Matthaeum Aloysium Lezinianam perinde domincanum iisdem in aedibus, eademque hora, qua ipse an. 1737. in potestatem ethnicorum venerat, comprehensum esse, atque in urbem regni principem transferri oportere, ut eodem Gilio socius gloriae, ac felicitatis esset. Anno 1744. tertio kalendas iunias adductus ad regem, huiusque voluntate traditus iisdem carcerum custodibus est, quibus asservandi Gilii impositum onus fuerat. Anno 1745. XII. kal. ianuarias certior Franciscus est

„ rio ne' territori di Giro Thuy-Chan Dinco, et Vo-tien „ della provincia meridionale, e aver cura di quaranta „ cristianità in circa, che ivi trovansi assegnate al suo „ ordine etc. „„

(1) Huius antecessor *in vicariatu* fuerat p. Thomas de *Sestri* domininicanus e congregatione s. Sabinae.

factus, se postero die esse gladio, ob res pro religione christiana gestas, percutiendum. Id cum gratum Francisco esset, ut qui nihil magis in vita optaverat, tum grave, atque melestum Matthaeo erat, quod metueret, ne si dimissus aliquando fuisset, martyrii gloria, cuius desiderio flagrabat, privaretur. XI. kal. aprilis summo mane rem divinam uterque fecit, et posteaquam Franciscus primo carcerum custodi gratias, quas potuit, maximas habuit, milites accesserunt, qui eum ad supplicii locum ducerent. Matthaeus, qui seiungi ab amico, socioque poenarum non poterat, impetravit, ut sibi eum comitari permitteretur. Cum ille alacer, hic moestus incederent, nuncii accurrerunt, qui dicerent, iussisse regem, ut Matthaeus etiam eodem supplicii genere afficeretur. Igitur pleni gaudii ad destinatum locum venerunt, atque ubi se christianorum precibus commendarunt, capite diminuti, martyres obierunt (1). Optimis, fortissimisque viris sublatis, minus esse crudeles in christianos ethnici coeperunt. Itaque viris apostolicis maiores, uberioresque fructus referre hac nostra aetate licet. Atque utinam sacrae congregationis de Propaganda Fide auctoritate, si quae sint inter missionarios vicariumque apostolicum dissensiones funditus tollantur! Speramus autem fore, ut brevi tolli possint, dum cuique, quod suum esse constiterit, restituatur. Ita vero fict, ut alacriores animum omnes ad propugnandam christianam religionem conferant. Sed de Tonquino satis dictum esto (2).

Tonquino finitima est Cochinchina. Sunt autem huius regni incolae acutis ingeniis, propensique ad amplectendam christianam religionem. Ac nisi saepe regiis edictis deterriti fuissent, perpau-

(1) Consule Hilarium a Iesu *loco mox indicato.*

(2) Eorum, qui de rebus tonquinensibus scripserunt, consulat lector Alexandrum de Rhodes, aliosque, quos paullo ante memoravi, Danielem Bartholum soc. I. hist. *dell'Asia soc. I. par.* III. *edit. Rom. an.* 1661., Iohannem Philippum Marinum genuensem soc. I. *delle miss. de' pp. della comp. di Gesù ec. Rom. an.* 1665., anonym. *hist. des royaumes de Tunquin, et de Lao a Paris. an.* 1666. *rélat. des missions des évêques françois ab an.* 1666, 1670, 1671. *Paris. an.* 1674., *hist. prov. philipp. dominic. vol.* I. et II., Cornelium Hazart soc. I. *christianism. cathol. per universum orbem terrar. propagatus saeculo in primis* XV. et XVI. *belgice, Amst.*, et *cum auctario interpretis Matthiae Soutermani soc. I. germanice, Viennae in Austria an.* 1684. *fol. vol. duob.*, *quorum priore agitur de missionibus in Iaponiam pag.* 1., *Chinam p.* 259. *seqq.*, *Tartariam pag.* 352. *seq.*, *Cochinchinam p.* 551., *regnum tunquinense pag.* 570., *siamense p.* 581., *macassarense*, et *camboianum p.* 583., *Indiam, sive regnum magni Mogolis p.* 587., *et bismagerense p.* 627. Hunc nominat Iohannes Albertus Fabricius *salutar. luce evangelii etc. cap.* XXXIII. *p.* 552., *voyage d'un missionaire de la compagnie de Iesus en Tunquin, en Perse, en Armenie, en Arabie, et en Barbarie ab an.* 1688. *ad* 1709. *Paris. an.* 1730., et epistolas aliquot ad eam rem attinentes, quas collegerunt Carolus Gobienus, et Duhaldus variisque voluminibus ediderunt, inscripseruntque *lettres édifiantes, et curieuses etc.*

ci cochinchinenses a nostris sacris institutisque alieni reperirentur. Nihilosecius fuerunt superiore saeculo, suntque in eo, proximoque regno, quod Champà vocatur, et cochinchinensis regi paret, permulti, qui nostris se legibus obstrinxerint, inducti dominicanorum, iesuitarum, aliorumque virorum religiosorum oratione, qui eo se introducendae, dilatandaeque verae religionis caussa contulerunt (1).

In siamense imperium (2) perinde est a nostris primum, tum a vicariis apostolicis laboratum, ut nostra religio inveheretur, latiusque in dies manaret. Etsi enim reges falsorum numi-

(1) De missionibus in Cochinchinam confer Francisci Eugenii litteras inde scriptas an. 1617., Gasparis Luisii an. 1621., Pallu *breve, e compendiosa relazione dei viaggi di tre vescovi francesi, che dalla s. m. di papa Alessandro VII. furono mandati vicarii apostolici ai regni della Cina, Cocincina, e Tonchino, edit. Rom. an.* 1669. *p.* 800. *seq.*, Cerrius *ibid. p.* 111. » Riescono (i cocincinesi) molto propensi al cristianesimo, che se non fossero le » persecuzioni, e gli editti regii, facilmente in breve » tempo si convertirebbero ... Sta questo regno sot- » to la cura pastorale del vescovo di Berito, uno dei » vicarii apostolici, e altri missionarii, e vi hanno fat- » to grandissimo frutto, come anche nel regno di » Champà soggetto al re della Cocincina ». Vide praeterea Christophorum Borrium *relaz. della miss. nel regno della Cocincina an.* 1631., Iacobum Lambertum soc. I. *de regno cocincin. in edit. an.* 1632., Iacobum de Machault *de regno cochinch. gallice edit. an.* 1632. Mitto ceteros, ne sim longior, quam oportet. Nunc temporis viri apostolici religioni in eo regno dilatandae operam felici successu navant. In his est Iosephus Maccionius ord. praed. florentinus.

(2) De propensione regum siamensium erga christianos agit Pallu loc. cit. Cerrius *ibid. p.* 111. qui „ È » situato, *inquit*, questo regno nella parte meridiona- » le dell' Indie passato il golfo di Bengala, ed è divi- » so in undici provincie, ch'erano una volta undici » regni, delle quali la principale è Siam, così nomi- » nata dalla città metropoli posta sul mare, porto co- » modissimo, e sede reale. Si permette in questa cit- » tà, e in tutto il regno, benchè il re sia idolatra, » l'esercizio libero di ogni religione, onde i vicarii apo- » stolici col consenso della s. sede hanno ivi fermata » la residenza di uno di loro, essendosi aperta chiesa, » e fondato un seminario, dove istruiscono i naturali » per ordinarli sacerdoti ... Il maggiore impedimen- » to, che per la propagazione della fede sia in detto » regno, è il credito, e la potenza, che hanno i mao- » mettani, quali non mancano di usare ogni arte per » introdurvi la loro pessima setta; anzi non è gran » tempo, che il re fu invitato ad abbracciarla con so- » lenne ambasceria della regina di Achem, che go- » verna il più considerabil regno della isola di Su- » matra, e anche dal re di Golgonda ambidue mao- » mettani. Contuttociò vi si sono fatti grandissimi pro- » gressi da' missionarii, non solo in Siam, ma nelle » altre provincie, particolarmente in Tenerim, battez- » zando anche molte persone principali di quelle cor- » te ». Anno 1688. rex gallorum Ludovicus XIV. legato, quem in Siamum miserat, in mandatis dedit, ut de pertrahendo ad christiana sacra siamensium rege ageret. Id ille cum in eam regionem pervenisset, contendit. Sed frustra. *Voyage de Siam des pères iesuites envoyés par le roy aux Indes, et à la Chine tom.* 1. *pag.* 187. 262. *seq. edit. an.* 1687. Idem iesuitae curarunt, et regi persuaserunt, ut XII. mathematicos a praeposito generali peteret. Horum enim opera confidebant fore, ut rex ad sanitatem reverteretur *p.* 238. *seq.* Anno 1687. crebris rumoribus Ludovicus rex intelligebat, esse siamensem bene in christianos animatum. Igitur missionarios eodem mitti curavit. Sed rebus immutatis, viri apostolici Pondichoriam, quae sita est in ora coromandeliensi, se contulerunt. *Mémoir du Comte de Forbin. p.* 99. *seq. edit. an.* 1730., *rélat. des revol. arrivées à Siam an.* 1688. *edit. an.* 1691. P. d'Orleans soc. I. *dans la vie de Costance Phaulcon premier ministre du roy de Siam edit. Paris. an.* 1690. Anno 1688. iesuitae e Siamo pulsi, in coromandeliensem oram appulerant, unaque cum capuccinis dilatandae christianae religioni Pondicheriae operam dederunt. Norbert de *Bar le Duc.* Capuccinus *mémoir util. etc. edit. an.* 1742. *p.* 31. Sed de statu religionis in siamensi regno adeundi Lonbere *descript. du royaume de Siam edit. Paris. an.* 1691., ceterique, quos I. A. Fabricius numerat *salutar. luce evang. cap.* XL. *p.* 955. Iam inde autem ab anno 1566. dominicani de reducendis siamensibus cogitaverant, idque, ut assequerentur, Hieronymum a Cruce, cum socio in regnum miserant. Ethnici autem commoti Hieronymum interfecerunt. Constat ex litteris Ferdinandi a s. Maria, quas Malaca ad magistrum ordinis Romam misit, adeo Lafonus *l. c. pag.* 121.

num superstitione detinebantur, tamen liberam nostris concedebant praedicandi evangelii potestatem. Ac nisi muhamedani, quorum ibidem haud exigua est auctoritas, restitissent; longe maior in Siamo, proximisque regnis fuisset numerus christianorum. In Camboiae quoque regno viri apostolici (1), sanctaeque sedis vicarii haud exiguos fructus reportarunt. Goae, proximisque in oppidis, christiana religio viget (2).

In Iava, aliisque insulis, quas ante lusitani obtinebant, deindeque in potestatem venerunt batavorum, saeculo XVI. felices successus res nostrae initio habuerunt; sed immutata ratio est saeculo superiore, dum viris apostolicis, in primisque iesuitis inter-

(1) Proximum est siamensi comboianum regnum. Anno circiter 1596. dominicani, et franciscani regis Prauncari voluntate praedicare ibidem evangelium coeperunt. *Hist. prov. philipp. ord. praed. edit. an.* 1693. *pag.* 240. *seq. tom.* 1. Anno 1628. eodem rursum viros apostolicos dominicani transferri curarunt, *ibid. p.*583. *seq.* Vicarii apostolici, quos ab Alexandro VII. missos in orientales Indias diximus, aliquos in eo ipso regno progressus fecerunt. *Cerrius ibid. p.* 112. Vide lib. inscript. *rélation des missions des évêques françois aux royaumes de Siam, de la Cochinchine, de Camboy, et du Tonchin, depuis* 1666. *iusque* 1671. *Paris.* 1674., *suite de la rélation des années* 1674. *iusqu'en* 1675. *Paris. an.* 1680.

(2) Cerrius *ibid. pag.* 107. « Goa solamente città « bella, e popolata con Ciaul, Barrino, Damana, e Di« ri piccoli contadi assai vicini colla isola di Macao, « sono rimasi sotto il dominio già vasto di Portogallo. « Sta in Goa l'arcivescovo con gran capitolo, e cle« ro ec. » Ioh. Alb. Fabricius *l. c. cap.* XLII. *p.* 698. « Caput ditionem iuris lusitanici in Asia est Goa, ex« pugnata ab Albukerkio a 1508., et ab an. 1540. se« des archiepiscopi metropolitani. Praeter summum « vicarium episcopum Goae versantem, quatuor suffra« ganeos sub se habet episcopos cochinensem, melia« poreusem, malacensem, et macaitanum (quintus « enim nangasachiensis in insulis Iaponiae, post lusi« tanos Iaponia eiectos, esse desiit), angamalensem « praeterea archiepiscopum etc. ». Haec ille. Episcoporum meliaporensium seriem describit Raulinus *diss.* v. *in hist. syn. diamper. p.* 449., et Antonius Caietanus de Sousa initio *commentariorum acad. reg. olyssip. an.* 1722., qui eodem etiam volumine seriem texit cochinensium, et macaensium. Sed de laboribus ordinum religiosorum in Indiis orientalibus, in primisque sanctissimi viri Francisci Xaverii, adeundi Petrus Maffeius bergomas *historiar. indicar. lib.* 1. *seq. edit. an.* 1589., Franciscus Xaverius ipse in epistolis apud Maffeium in extremo eodem volumine, et apud Tursellinum in fine volum.^{ni} de vita, et rebus gestis Francisci Xaverii *edit. an.* 1596., *hist. philipp. prov. dominic.*, Petrus Iarricus soc. I. hist. des choses les plus mémorables avenues tant en Indes orientales qu'aux autres pays de la decouverte des Portugais etc. *edit. an.* 1610., Ludovicus Gusmanus soc. I. hist. de las misiones que han hecho los religiosos de la compania de Iesus en la India oriental etc. *edit. an.* 1601., Christianus Suaresius de Figueroa, relat. de las cosas, que hizieron los padres de la compania por las partes de orient, *edit. an.* 1614., Marcellus Ribadeneira franciscanus, hist. de las islas, de la gran China, Tartaria, Cochinchina, Siam, Camboxa, y Iapon, y de lo succedido en ellos a los religiosos descalços de la orden del seraphico padre s. Francisco de la prov. de s. Gregorio de las philippinas *edit. an.* 1601., epistolae Cosmi Turriani soc. I. an. 1551. de rebus indicis, et Gasparis Vilelae soc. I. an. 1554., Hanuardi de Gameren, epistolarum iaponicorum collectio, de multorum in variis insulis gentilium ad Christi fidem conversione, adiunctis epistolis asiaticis de tartarorum imperio, religione, et moribus an. 1569., Martinus Ignatius franciscanus *itiner. in Ind. occid. et orient. an.* 1584., Iohannes Baptista Perusinus soc. I. *historica narrat. de rege Mogol., et regnor. Iap. convers. an.* 1597., Nicolaus Pimenta soc. I. *de rebus gestis in India orient. a pp. soc. I. an.* 1598., *et* 1599. *edit. an.* 1601., Iohannes de Lucena *hist. et vit. Franc. Xaver., et de rebus gest. alior. religiosor. soc. I. edit. an.* 1613., Emanuel Faria de Sousa *Asia portuguesa, edit. an.* 1666., Iohannes de Barros *decadib. de Asia vol.* 3. *edit. an.* 1628., Didacus de Cuto *decadib. de Asia edit. an.* 1619., Iohannes Vayus soc. I. *collect. epist. de rebus iaponicis, indicis etc. edit. Antuerp. an.* 1605. Mitto ceteros, quos numerat Fabricius in lib. qui *de salut. evangelii luce* inscribitur. Iohannes Baptista Machatus soc. I. *gesta a pp. soc. I. in regno Tibet, et Siam edit. parisien.*, Michael Angelus Lualdus *l'India orientale soggetta al vangelo, edit. Rom. an.* 1653. Utinam a s. congregatione de Propaganda Fide negotium cuiquam conscribendae historiae missionum daretur. Quot inde commoda pararet respublica populi christiani! Id fortasse aliquando fiet. Sed tempore.

dictus in eam insulam ab hollandis aditus (1) fuerit, cautumque, ne quis nostrum, cui potestas ab ipsis non esset facta, eodem appellere auderet. Atque ut in Iava insula, ita in Malaca regno Indiae extra Gangem (2), Ceylano, quae vetus Taprobana (3) a plerisque creditur, maldivisque (4) insulis haud paucis

(1) De Iavis insulis consule praeter scriptores lusitanos, Petrum Maffeium soc. I. *historiar. indicar. lib.* v. *p.* 82. *seq. edit. an.* 1589., *et lib.* x. *pag.* 171. *seqq.*, ubi quid actum in iis a praeconibus religiosis fuerit, narrat. Quae vero gesta deinde a batavis sint, ostendit Cerrim *loc. cit. p.* 106. « Avendo, *inquit*, preso piede la compagnia in Olanda nella Iava maggiore, ed ivi fondata la città, e fortezza di Batavia, ... facendosi anche signora delle isole Molucche, acquistò nel 1632. la città di Malaca, e poi le isole di Ceilan, quindi scorrendo alla costa di Coromandel, soggiogò molti altri luoghi ne' regni di Bisnaga, e Maliapor, tutto togliendo alla corona di Portogallo, anzi accostandosi a Goa del 1672. s'impadronì del capo di Comorino della costa di Travancor, di Crangenor, Polporto, Cavaron, e della famosa città di Coccino, facendosi in somma padrona quasi assoluta di tutta la India orientale con tanto potere, ricchezza, e vascelli, che si rende impossibile il toglierle questo possesso, se non si soggioga tutta la Olanda. È però vero, che il re di Danimarca ha nella detta costa di Coromandel una fortezza chiamata Tringabar, e il re d'Inghilterra ve ne possiede un'altra nominata Madraspatan, dove stanno i cappuccini francesi assai ben veduti dal governatore ... Da queste gran perdite de' portoghesi, ne seguitò lo stato miserabile di quella christianità, avendovi gli olandesi distrutte, e profanate le chiese, convertiti in usi mondani i sacri vasi, e vilipese le s. imagini, e le reliquie, discacciando con bandi rigorosi tutti i sacerdoti, e particolarmente i gesuiti; onde senza il consenso loro è impossibile mantenere, non che propagare la fede cattolica in questi vasti paesi, dove al tempo de' portoghesi si professava con ogni libertà ». Pulsis nostris, protestantes conati sunt, insulanos ad suam *reformationem* pertrahere, idque iam multis partibus obtinuerunt. Nam ita est a Iacobo Vischero scriptum *tom.* III. *bibl. hist. theol. bremens. p.* 954. *seq.*, et *t.* v. *p.* 756. De statu insulae agunt Franciscus Michael Ianiçon dans l'état présent de la rép. des provinces unies. *Hagae Comit. edit. an.* 1729., et auctores itinerariorum in récueil des voyages, qui ont servi à l'établissement, et au progrès de la compagnie des Indes orientales *edit. Amstel. an.* 1712.

(2) Ab Urbano VIII. in bulla canoniz. s. Franc. Xaverii *tom.* v. *edit. an.* 1672. *bull. pag.* 15., sanctus idem appellatur « novus Indiarum apostolus ... qui effecerit, ut multa centena hominum millia, qui in tenebris ... ambulabant, ad agnitionem verae lucis perducti, generationis lavacro mundarentur. Nam praeter indos, brachmanes, et malabares ... ipse primus paravis, malais, iais, acenis, mindanais, malecensibus, et iaponibus evangelium Christi annunciaverat, multique illarum regionum reges, et magni principes ingenti cum fidei nostrae emolumento suavi Christi iugo colla subdiderant ». Confer Tursellinum in vita Francisci Xaverii *p.* 53. *seq. edit. an.* 1594. Negari tamen non potest, quin diu ante s. Xaverium, et iesuitas, dominicani, atque franciscani, christianismum in insulas asiaticas, Indiamque pene universam intulerint. Adeundus Hieronymus Platus soc. I. *par.* II. *de bono status relig. cap.* XXX. *p.* 457. *edit. an.* 1644., et apud Lafonum *pag.* 42., ubi innumerabiles pene hominum indos, arabas, persas a dominicanis fuisse circa an. 1504. ad nostra sacra perductos scribit. Viros apostolicos, qui una cum Dominico Sousa functi his laboribus fuerunt, recenset Lafonus *ibid. p.* 42. Illi quidem in Malabaria, et ora coromandeliensi, aliisque in regnis Indiae evangelium promulgarunt, ecclesiasque constituerunt, ut pag. 44. seq. ex lusitanis scriptoribus ostendit, idem Lafonus. Confer illum ad an. 1519. p. 56. Malacae, quae an. 1515. in potestatem venit lusitanorum, primus omnium idem ipse Sousa Christum incolis annunciavit. Vide Gasparem Corream *iornada dos Albuquerques cap.* XV. VIII. XIX. XXII. Atque est vere, opportuneque observatum a Lafono *ibid. pag.* 45., primos fuisse omnium fratres praedicatores, qui post appulsum lusitanorum in Indias, episcopos goanis dederint, templaque in iis locis extruxerint. Praemia autem haec fuisse laborum, quos maiores nostri in Mogolia, atque Tartaria, Indicisque insulis subierunt. De dominicanis, et aliis ordinum religiosorum alumnis, qui Malacae agebant, religionemque propagare conabantur, quo tempore capta urbs a batavis fuit, deque adversis rebus quae iisdem contigerunt, vide *hist. insul. philipp. prov. domin. tom.* II. *p.* 412. *seq.*

(3) Ceylanum insulam cum occupassent lusitani, christianam fieri curarunt. Vide Iohannem Barrium *dec.* III. *lib.* II. *cap.* V. *p.* 14. *edit. an.* 1628., et Iohannem Ribeyrum *comment. de ead. insul.*, et Fabric. locomox indicando. Anno 1656. vitiari incolae christiani a batavis coeperunt. Confer, si licet, Ioh. Albertum Fabricium *salut. lucis evang. cap.* XLIV. *p.* 695. A Cosma Indopleusta *pag.* 137. 336. *tom.* II. *collect. veter. scriptor. edit. Montfauc. an.* 1706. Selediva nomine eam insulam appellari novi quidam scriptores censent. Immo vero nondum alii atque veterum Taprobanam esse existimant. ConferCeller. *tom.* II. *geogr. ant. pag.* 748. *edit. an.* 1732.

(4) De maldivis consule Maffeium *ibid. lib.*

nunciatum a viris apostolicis, quos eo lusitani transduxerant, saeculo XVI. evangelium est, ac late longeque propagatnm. Imminutae tamen opes catholicorum ibidem, atque in multis pene deletae a batavis, britannisque fuerunt. Moluccas (1) insulas non diu ante annum 1511. detectas, ab anno 1529. lusitani, hispani vero ab anno 1580. obtinuernnt, quoad magnam eorum partem anno 1600. batavi in suam redegerunt potestatem. In has Galvanus praefectus cum venisset, magnam ecclesiae catholicae, conversione multorum ad christiana sacra, attulerat utilitatem. Super Moluccas septemtriones versus sunt Philippinae, quarum est maximus numerus. Nam aliqui 1200., alii aliquanto esse plures contendunt. Harum multas obtinent hispani. Praecipua est Luzonia, seu Manila archiepiscopi sedes. Incredibile dictu est quantam in his vim quantamque copiam hominum dominicani, franciscani, augustiniani, carmelitae, capuccini, iesuitae (2) etc. ad veram religionem amplectendam induxerint. Cum enim suas provincias instituerint, in quibus severitas legum vigeret, studiaque litterarum colerentur, ita exemplo, doctrinaque valuerunt, ut non modo insulanos, in quos inciderant, eosque, quos recens in-

*p.*114. *seq.* Veteres relationes editas ab Renaudotio *p.* 1. *seq.*, et Renaudotium ipsum in *not. p.* 126. Regi eas mubamedano parere scribit Pyrardus *itiner. gallice edito par.* 1. *cap.* 2. *seq. edit. an.* 1679. Pauci ibidem christiani versantur, atque ii quidem non religionis propagandae, sed mercaturae exercendae causa.

(1) Confer I. Petrum Maffeium *lib.* XI. *indic. p.*187. *seq. edit. an.* 1589., et Lafon. *chronol. des miss. tom.* II., *an. domin. mens. sept. p.* 166., *et p.* 193.

(2) Iam inde ab eo tempore, quo detectae sunt ipsae insulae fuerunt, dominicani, franciscani, iique ex aliis ordinibus religiosi viri, quorum supra facta mentio est, introducere in eas, ibique propagare christianam religionem cooperunt. Confer *hist. prov. philipp. ord. praed. lib.* 1. *p.* 1. *seq., et p.* 28. *seq.* Quos deinde progressus fecerint, ex seqq. libris cognosci potest. Urbanus Cerrius l. c. pag. 108. de statu religionis in Philippinis, ut erat circa an.1678., scribens: « Nelle isole stanno sparsi più « di 500. religiosi di varie religioni, agostiniani, do« menicani, francescani, gesuiti, e agostiniani scalzi, « ivi chiamati recolletti, risedendo in diverse chiese, « dove non con nome di parochi, ma di dottrinarii « insegnano la dottrina christiana, e vi hanno fatto « numerose conversioni quasi di due millioni di ani« me, attendendo con ogni diligenza alla propagazione « della fede. La principale di queste isole è Luzon, « nella quale sta Manila arcivescovato, e città assai po« polata piena di chiese, conventi, collegi, ospedali, « e altri luoghi pii. Ne' suoi borghi dimorano circa « dieci mila chinesi, che per opera dei detti religiosi « ne passano continuamente alla fede cattolica, essen« do gente assai ingegnosa, dove gli altri abitanti so« no assai rozzi, e pigri. Nella medesima isola stanno « due altri vescovati, uno della nuova Cazeres, oltre « quello detto del nome di Gesù, che ha la residen« za in un'altra isola chiamata Sebù. Sono dalle dette « isole usciti in altri tempi diligentissimi operai per « le missioni del Giappone, e adesso passano molti « domenicani, e francescani anche nella China ... Le « isole de' Ladroni ... formano una linea retta dal « Giappone fino alla nuova Guinea ... Da dieci anni « in qua un gesuita, chiamato il p. S. Vittores, operò « tanto colla regina, co' ministri, e con i suoi supe« riori, che vi fondò una missione della sua religione, « quale in brevissimo tempo vi fece grandissimo frut« to; ma egli vi restò ultimamente martirizzato con « due suoi compagni, onde vi furono l'anno passato « mandati sei altri padri in soccorso della missione ». Dominicani, et franciscani, augustiniani, iesuitae, et carmelitae id vehementer laborant, ut eos insulanos, qui nondum de Christo cognorunt, ad veram religionem adducant.

venerunt (1) ignaros religionis verae, reduxerint ad sanitatem; sed etiam ministros evangelii in Indiam orientalem fere universam miserint, quorum plerique omnes magnos retulerunt laborum fructus, permulti autem martyres (2) obierunt. In Formosam (3) religionem orthodoxam intulere dominicani, franciscani, aliique ecclesiastici viri. Sed batavorum deinde in catholicos odio, imminutae res nostrae in insula, ac pene deletae fuerunt (4).

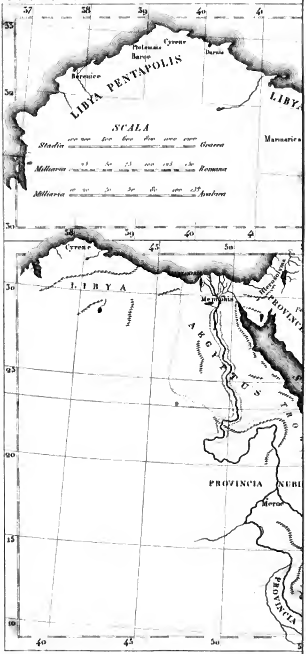
(1) Ante annos paucos novam provinciam dominicani detexerunt, in easque nunciatum evangelium contulerunt. Cum eorum, qui primi iter essent aggressi, maximam partem, ob ingentes labores, et gravissima incommoda, interiissent, suffecti alii sunt, qui non modo insulanos, ac potissimum paniquenses ad christiana sacra colenda permoverunt, verum etiam ad parendum hispanorum regi. In capitulo generali Bononiae a patribus ord. praed. celebrato an. 1748., quo quidem in capitulo electus cunctis suffragiis Antonius Bremondus massiliensis (vir summa et morum integritate, et prudentia, et doctrina, atque eruditione) magister ordinis fuit, decretum est, ut haec *in acta p. 47. seq.* referrentur. " Denunciamus, *fratres* nostros sanctissimi Rosarii Philippinarum, post instauratas in nova Segovia quinque missiones, aliamque erectam in provincia Pangasinan, ad insulas, quas vocant de Batan, barbarorum coloniis frequentissimas appulisse, sedemque in ea fixisse, quae Calayan appellatur, ubi rudem, ac superstitiosam gentem christianae religionis mysteriis feliciter imbuendam suscepere, pluribus etiam apostatis ibidem latitantibus in ecclesiae sinum reductis ... Nova iisdem messis oblata est an. 1739. plurimarum scilicet, variarumque gentium, quibus in centro insulae Lasoniae inaccessorum montium asperitate circumseptis nullum evangelii lumen affulserat. Intentatas aliis, patuit non sine divino numine missionariis nostris ad eas accessus per incredibilem aliarum labores, per gravissima aestus, et gelu, famis, et sitis incommoda, per multa demum vitae pericula, quibus tres eorum unius anni spatio confecti, et desiderati sunt. Ceteri autem spe contra spem zelo fidei agentes, susceptae expeditionis fructum tulerunt, in barbaram illam, incultamque nationem penetrantes, ubi nove instituta missio, cui titulus s. Crucis impositus, facili, et expedito posterius tefacto itinere a provincia de Cagayan in provinciam Pangasinam commercio in primis utili, atque animabus Christo lucrifaciendis aptissimo ... Ipsam gentem exlegem, atque efferatam praedicatoribus usque ad mortis minas ante obsistentem, summa industria, lenitate ac patientia ad rationalem, politicamque vitae rationem institutam, mox fidei rudimentis imbutam, ad eam amplectendam ita allexerunt, ut descendentibus quotidie e vicinis montibus gentilium catervis, evangelii praedicationem avidissime excepturis, iam plurimi eorum religionis catholicae iugo colla submiserint, spem certissimam facientes, innumerabilem nationem per octoginta, et amplius populos diffusam, divina gratia coeptum opus perficiente, in unum Christi gregem coalituram ,,. Huius provinciae patribus, cum rebus omnibus, quibus poterant, cardinalem Tournonium iuvissent, Clemens XI. pont. max. litteras in *forma brevis* dedit, quibus eis gratias egit, promisitque fore ut quam gratum sedi apostolicae fecissent, aliquando cognoscerent. Confer *bullarium ord. praed. tom. vi. p. 494. edit. an.* 1734. Vide p. Fabri soc. I. *epist. t. x. lettres édif. p. 52. seqq.*

(2) Vide quae diximus de martyribus dominicanis in Sinis, Tonquino, atque in Iaponia. Namque ii omnes profecti sunt a provincia philippinarum.

(3) De laboribus dominicanorum in insula Formosa adeundus Lafonus *ibid. pag. 170. seq., et hist. prov. philipp. ord. praed.* passim.

(4) Confer Fabricium *salut. luce evang. cap.* xlii. *pag.* 698.

Tab. IX. T.º II.

Cyrene
Ptolemais
Barce
Darnis
Berenice
LIBYA PENTAPOLIS
LIBYA
Marmarica
SCALA
Stadia
Graeca
Milliaria
Romana
Milliaria
Cyrene
LIBYA
Memphis
Hierosolyma
AEGYPTUS
PROVINCIA
NUBI
Meroe
PROVINCIA

CAPUT XXXI.

DE ORTU, ET PROGRESSU CHRISTIANAE RELIGIONIS IN AEGYPTO, LIBYA, ABESSINIA, CONGO, MONOPOTAPA, GUINEA ETC.

Aegyptios, ante Marci evangelistae in provinciam adventum, audisse de Christo, huiusque se legibus addixisse, tam esse verum scriptores aliqui putant, ut revocari nullo modo in controversiam posse arbitrentur (1). Sed Marci (2) deinceps, successorumque (3) opera, atque laboribus sic auctae opes christianae ibidem, atque in Libya (4) fuerunt, ut nostrorum iam plurimi extremo priore saeculo, multoque magis secundo, ac tertio (5) in eis provinciis numerarentur. Nam cum ethnici saevie-

(1) Nam verisimile esse, aiunt, eos hebraeos aegyptios, qui die Pentecostes, cum Spiritus sanctus in apostolos descendit, Hierosolymis agebant, miratique virtutem Christi sunt, et quorum fit a Luca in actis apostolicis *cap.* II. *v.* 9. commemoratio, in patriam revertisse, dedisseque operam ut sui christianis institutis, ac legibus assuescerent. At quod nullibi traditum id e maioribus fuerit, sunt qui ne verisimile quidem esse putent. Immo vero Eusebii testimonium iis repugnare censent, qui ante Marcum quemquam in Aegypto praedicasse evangelium inficiantur. Vide locum mox afferendum.

(2) Eusebius *hist. eccl. lib.* II. *cap.* XVI. *pag.* 65. *edit. Cantabr.* Μάρκον, inquit, πρῶτον, φασὶν, ἐπὶ γῆς Αἰγύπτου στειλάμενον τὸ εὐαγγέλιον, ὃ δὴ καὶ συνεγράψατο, κηρύξαι. *Marcum primum, aiunt, in terram Aegypti missum, evangelium quod ipse conscripserat, praedicasse.* Hieronymus Eusebium sequutus, de Marco in catalogo virorum illustrium agens *tom.* IV. *opp. p.* 105. *edit. Martianaei*: *Primus,* inquit, *Alexandriae Christum annuncians etc.* Iam vero conscripserat evangelium Marcus, auctore Eusebio, antequam in Aegyptum venisset. At illud nonnisi post Petri mortem scriptum narrat Irenaeus *lib.* III. *contra haereses cap.* I. *pag.* 174. *edit. Paris. an.* 1710. μετὰ τὴν τούτων ἔξοδον *post horum* (Petri nempe, et Pauli) *mortem.* Petrum autem ante an. 65. aerae vulgaris non fuisse cruci affixum constat. Fit igitur, ut ante an. 65. Marcus in Aegyptum non venerit, si Irenaeo, et Eusebio antiquis scriptoribus adiungenda est auctoritas, iisque adimenda, qui longe post tertium, quartumve saeculum floruerunt. Quid enim chronicon orientale morer, quod *p.* 109. *edit. an.* 1651. narrat in Libyam venisse an. 49. Marcum, indeque anno 60. aerae vulgaris, qui septimus Neronis fuit, contendisse Alexandriam, contra veterum Irenaei, atque aliorum fidem? Quinetiam auctoris chronici paschalis, qui *p.* 230. *edit. an.* 1688. in annum 3. Caligulae adventum Marci in Aegyptum refert, magno in errore, ut equidem arbitror, sententia est. Neque Valesio assentior, qui Eutychium alexandrinum patriarcham, et novum, et minus accuratum auctorem sectatus, in annum Claudii nonum adventum Marci Alexandriam coniiciendum putavit. *In not. ad lib. indic. Euseb. p.* 56. *edit. Cantabr.* Multoque minus probare possum, quod Bollandiani ad *tom. ult. iun. pag.* 3. statuunt, Tiberio imperatore, Marcum in Aegyptum contendisse. Namque ut nullo vetere monumento, ita ne satis quidem gravi coniectura eorum est nixa sententia. Quid? Si Tillemontius *tom.* II. *mem. hist. eccl. p.* 549. *edit. Paris.*, Bailletus *vies des saintes tom.* I. *mens. apr. p.* 327. *edit. Paris. an.* 1704., Dupinius *bibl. tom.* I. *p.* 69. *edit. an.* 1643., aliique auctorem orientalis chronici sequuti, iisdem, quibus ille, in erratis versentur? Atque Irenaeo quidem accedendum existimat Dodwellus *de success. rom. pont. pag.* 53. *seq. edit. an.* 1688., Caveus Irenaeo simul, et Eusebio *de script. eccl. tom.* I. *pag.* 11. *edit. an.* 1693., cui sane etsi saepe repugnem, in hac re tamen esse assensionem adhibendam puto.

(3) Confer Lequienium *tom.* III *orientis christ. pag.* 331. *seqq.*, et Bollandianos *tom. ult. iunii p.* 3. *seq.*

(4) Viris apostolis aliquot evangelii praecones in Cyrenaica nati florebant. *Act. apost. cap.* XI. *v.* 20. *cap.* XIII. *v.* 1.

(5) Consule Eusebium *lib.* III. *cap.* XIV. *p.* 107., *hist. eccl. cap.* XXI. *p.* 111. *lib.* IV., *cap.* I. *pag.* 141., *cap.* IV. *p.* 143., *cap.* XIX. *p.* 161., *lib.* V. *cap.* IX. *p.* 223. *seqq.*, *lib.* VI. *cap.* I. *p.* 257. *seq.*, *lib.* VI. *cap.* XV. *p.* 275. *seq.*, *cap.* XXV. *p.* 292., *cap.* XXX. *p.* 294., *cap.* XXXV. *p.* 295.,

bant, tum maxime florebat (1) ecclesia, sanguineque martyrum ita amplificabatur, ut non plebei modo, sed etiam nobiles per-

cap. xxxix. *pag.* 301., *cap.* xl. *pag.* 302. *seqq.*, *cap.* xli. *pag.* 304. *seq.*, *cap.* xlv. *pag.* 316. *seq.*, *lib.* vii. *cap.* iv. *p.* 323. *seq.*, *cap.* xi. *p.* 334. *seq.*, *cap.* xxi. *p.* 334. *seq.*, *cap.* xxiv. *p.* 349. *seq.*, *cap.* xxvi. *p.* 356. *seq.*, *cap.* xxxii. *p.* 367. *seq.*, *lib.* viii. *cap.* viii. *p.* 395., *cap.* ix. *p. ead. seq.* Hadriani aetate multos fuisse in Aegypto, qui christianismum profiterentur, liquet ex eius epistola. Vide *lib.* i. *huius operis cap.* iii. *p.* 145. In Libya Pentapoli floruisse etiam olim christianos certum est. Vide Euseb. *lib.* v. *cap.* xxi. *p.* 306. Saeculo iii. eorum ecclesias infestare Sabellius coepit, novo haereseos dogmate excogitato, quod deinde maiores nostri multis refellendum existimarunt, ne serperet, latiusque manare posset.

(1) Vide Eusebium *ibid. lib.* vi. *seqq. cap.* i. *seqq. p.* 257. *seq.*, *et loc. indic. not. superiore.* Neque vero doctrina solum, et exemplis nostrorum hominum, sed etiam sanguine sanctorum martyrum effectum est, ut opes ecclesiarum Aegypti, in primisque urbis Alexandriae adeo creverint, ut tertio, quartoque saeculo magna vis ibidem, magnaque copia christianorum floreret. Atque Eusebius de martyre Potamiaena *lib.* vi. *cap.* v. *p.*263., quae tempore Severi decessit, agens, satis ostendit, quid martyria ad propagandam religionem possint, καὶ ἄλλοι πλείους, inquit, τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν, ἀθρόως τῷ Χριστοῦ λόγῳ προσελθεῖν κατὰ τοὺς δεδηλωμένους ἱστοροῦνται. ὡς δὴ καθ' ὕπνους τῆς Ποταμιαίνης ἐπιφανείσης, καὶ ἐπὶ τὸν θεῖον λόγον προσκεκλημένης αὐτούς. „ Plures „ quoque alii alexandrinorum civium (*eodem tempore*) ad „ fidem Christi subito, post eos, de quibus diximus, trans„ isse memorantur, quos scilicet Potamiaena in somnis „ apparens ad id faciendum provocaverat „. Atque exundationem martyrum fontium in Aegypto meminit quoque Clemens alexandrinus *lib.* ii. *strom. pag.* 494. *edit. oxon.* Neque discrepat Origenes *lib.* ii. *contra Celsum p.* 434. *tom.* ii. *opp. edit. an.* 1604. Sed omnes eos martyres numerare non potuerunt. Itaque mirum non est, si eorum nomina interciderint. Nam Dodwellus, qui omnia fere universorum martyrum, qui ubique terrarum passi sunt, nomina fuisse descripta, quod pauci essent, putat, oppugnatus a nobis multis exemplis est huiusce libri parte superiore. Atque iis quidem exemplis adiungi illa monumenta possunt, quae anno superiore in thermis diocletianeis detecta sunt. Erat ibidem olim sacellum, in quod translatae reliquiae sanctorum conditaeque sub altari fuerant. Insculptae autem marmori inscriptiones sunt, quas nobis communicari iussit eminentissimus vir Silvius S. R. E. cardinalis de Valentibus patronus litteratorum. Sic vero habent:

SANCTIS . MARTYRIBVS
PAPRO . ET . MAVROLEONI
DOMNIS . VOTVM . REDD. ☧
CAMASIVS . QVI . ET . ASCLEPIVS . ET . VICTORINA
NAT. H̄. IIIX. KAL. OCTOB.
PVERI . QVI . VOT. H̄. VITALIS . MARANVS
ABVNDANTIVS . TELESFOR.

Sanctis martyribus Papro, et Mauroleoni domnis votum reddiderunt Camasius, qui et Asclepius, et Victorina natali habito die xiii. (nam error in numeris huius inscriptionis est, ut ex eo, quam mox afferam, consequitur) *kal. octob. pueri, qui votum habuerunt Vitalis, Maranus, Abundantius, Telesphorus.*

DOMNIS . SANCTIS
PAPRO . ET . MAVROLEONI
☧ MARTYRIBVS
CAMASIVS . QVI . ET . ASCLEPIVS . ET . VICTORINA . VOT. REDD.
NAT. HAB. DIE . XIII. KAL. OCTOB.
. . . . . . ARANE . VITALIS ☧
. . . TI ♁ TELES. POS. ♁

multi (1) cooptarentur in ordinem christianorum. Atque crudelitas ethnicorum in caussa fuit, cur primum in Aegypto oriretur anachoretarum (2) institutum, itaque deinde propagaretur, ut lapsu temporum deserta loca plena hominum eorum essent, qui huiusmodi vitae genus profiterentur. Alexandrina ecclesia a Marco fundata, et episcopis deinceps in Libya constitutis (3), curatum a maioribus est, ut scholae (4) etiam in ipsa metropoli Aegypti vigerent, in quibus a viris doctissimis adolescentes erudirentur, ut doctrinam Christi argumentis confirmare, defendereque a calumniis sophistarum possent. Quarum scilicet scholarum praesidio, Athenagoraeque in primis, Pantaeni, Clementis, Heraclae, (5) Origenis, aliorumque studiis, qui easdem sunt aliquando moderati, incredibile dictu est, quae commoda, quaeque utilitates in ecclesiam universam manaverint. Hinc enim Alexander, et Athanasius, multique aegyptii episcopi, qui arianam haeresim oppugnarunt (6); Cyrillus, qui nestorianam (7) sectam disiecit, aliique orthodoxae religionis illustres propugnatores prodierunt. Quibus sane Athanasii, ac Cyrilli temporibus innumerabilia propemodum erant in iisdem provinciis coenobia (8) monachorum. At post Dioscorum, nefarium eutychianae factionis patronum, et aliqui vixerunt, qui eos reprimere conarentur (9),

Domnis sanctis Papro, et Mauroleoni martyribus Camasius, qui et Asclepius, et Victorinus votum reddiderunt natali habito die XIII. kal. octob. Marane, Vitalis, Abundantius, Telesphorus posuerunt. Sed quid sit votum habere, quid reddere ostendam alio loco, ubi de *natalitiis* sanctorum martyrum disseram. Tum enim operam hisce inscriptionibus explicandis diligentem dabo. Atque horum martyrum nomine in ullo, quod siderim, vidi autem plurimos, libro kalendariorum, ac martyrologiorum reperi. Quare horum memoria intercedisset, nisi repertae inscriptiones huiusmodi fuissent.

(1) Ambrosius Origenis amicus, et christianae Alexandriae a nobili familia ortus erat. Nam ut ait Epiphanius haeresi LXIV. *pag.* 526. *edit. an.* 1622. erat τῶν διαφανῶν ἐν αὐλαῖς βασιλικαῖς, *quia ex iis, qui clarebant in aulis regiis.* Vivebat circa an. CCXXX. Consule Tillemontium *tom.* III. *mon. hist. eccl. p.* 515. *seqq. edit. paris.* Alios praeterea nobiles, qui magistratus Alexandriae Decii tempore obtinerent, christianismum coluisse, coniici sane potest ex Eusebii *lib.* VI. *cap.* XLI. *hist. eccl. p.* 305. *seq.*

(2) De anachoretis, eorumque origine agam in IV. huiusce operis libro.

(3) Confer Lequienium *tom.* II. *p.* 336. *seq.*

(4) De schola Alexandrina disseram eo libro, qui erit de catechistis, et cathecumenis. Interea confer Eusebium *lib.* V. *cap.* X. *hist. eccl. p.* 222. *seq. edit. cantabrig.*, et Philippum Sidetem apud Dodwellum *dissert. in Irenaeum p.* 388. *seq. edit. an.* 1689.

(5) Euseb. *ibid.*, et Philipp. Sidetem *ibid.*

(6) Confer Athanasium apolog. *tom.* I. *opp. p.* 119. *seq. edit. Montfaucon.*

(7) Celebre est nomen Cyrilli alexandrini. Huius opera etiamnum permulta extant. In ephesino concilio an. 431. caussam catholicorum contra Nestorium egregie defendit. De eo scriptores omnes, qui historiam quarti saeculi illustrarunt.

(8) De coenobiis in Aegypto agam IV. huiusce operis libro.

(9) Dioscorus in synodo chalcedonensi an. 451. damnatus est. At post ipsum aliqui catholici alexandrinam ecclesiam moderati sunt, in his s. Proterius, et Iohannes Talaias, aliique fuerunt. Confer Lequienium *tom.* II. *or. christ. pag.* 411. *seq.*, et Bollandianos *tom.* V. *iun. p.* 53. *seq.*, et *tom.* III. *febr. p.* 729.

qui novis rebus studerent, permulti tamen monophysitarum (1) partes sequebantur, ecclesiamque in sectas lacerabant, quoad Aegyptus in potestatem muhamedanorum venit. Tunc enim afflictae, ac pene funditus sublatae opes catholicorum sunt, quod maxima pars incolarum (2) Muhamedi, ceteri aut Dioscori, aut graecorum sententias consectarentur. Nunc alumni quidam collegii de Propaganda Fide, franciscani, et iesuitae in Aegypto rem romanam (3) curant, atque haud exiguos progressus faciunt.

Est autem credibile, in *Libya*, iam inde a priore saeculo, christianos saltem aliquos floruisse. Neque enim alexandrini episcopi, qui aethiopum salutem quaererent, *libyensium*, qui propius aberant, neglexissent (4) felicitatem. Tertio tamen quartoque saeculo ecclesiae in *Libya*, *Pentapoli*, *et Marmarica* celebrabantur, episcoposque habebant, qui curam earum gererent (5).

Aethiopas abessinos (6) ab eunucho Candacis reginae, cuius fit in actis apostolicis mentio, ut etiam Arabiae felicis incolas, ad christiana sacra perductos ferunt. Hoc ipsum aliqui de Matthaeo (7), et Matthia, et Bartholomaeo apostolis tradiderunt. Ne-

(1) Confer eumdem *ibid. p.* 414. *seq.*, et Bollandianos *tom. ult. ian. p.* 53. *seq.*

(2) Vide quae diximus supra *p.* 50. *seq. huiusce vol.*, Herbelotum *ad vocem Mesr*, Abulpharag. *hist. dynast. p.* 112. *seq. edit. an.* 1663., *chronic. orient. editam inter script. byzantinae hist. ab Echellensi*, Iohann. Michaelem Vanslebium ord. praed. *hist. eccl. alex. edit. an.* 1677. *p.*322., Eusebium Renaudotium *hist. patr. alexand. pag.* 156. *edit. an.* 1713. Capta Alexandria ab Amro saracenorum duce an. 641. fuit. Vide Abulpharagium *hist. dynastiar. p.* 112. *edit. an.* 1677.

(3) Cerries *ibid. p.* 119. „ L'Egitto ora è abitato „ oltre i turchi, e arabi, da' greci, e cofti, per la „ conversione de' quali è necessaria la lingua arabica. „ La missione di questa provincia, che è de' rifor- „ mati provvisionati dalla congregazione, ha residen- „ za nel Cairo, di dove riesce comodo a detti padri „ l'andare nel porto di Sues a consolare i poveri schia- „ vi cattolici, che stanno nelle galere del turco ..... „ Il numero de' cattolici in tutto l'Egitto non saran- „ no 2000., tra quali molti mercanti di diverse na- „ zioni, massime francesi, e veneziani (nunc multo „ plures esse intelligo). I cofti ascendono al numero „ di 40000., e si ridurrebbero facilmente alla fede „ cattolica, se vi fossero missionarii, che sovvemente „ l'illuminassero ... I templi de' cattolici nel Cairo „ vecchio sono sei, o sette ornati d'immagini ... Nel „ Cairo teneva altre volte la congregazione un vesco- „ vo ... Oltre i suddetti missionarii riformati, vi stan- „ no minori osservanti, e cappuccini ..... I greci in „ quelle parti ubbidiscono al patriarca d'Alessandria „. De iesuitis vide *tom.* v. *sylloges inscriptae: Nouveaux mémoires des missions de la compagnie de Iesus dans le Levant, edit. Paris. an.* 1725., *et tom.* II. *par.* II. *p.* 4. *seq.*, *et tom.* VI. *p.* 279. *an.* 1727. Anno 1562. missos ad coptos a Paulo IV. fuit Rodericus iesuita. Confer Sacchinum *t.* v. *hist. soc. I. p.* 135. *seq. edit. an.*1620., Bolland. *tom.* v. *ian. p.* 12., *et* 107. *seq.*, qui de synodo sub Greg. XIII. et de coptis.

(4) Lequien. *ibid. p.* 618. *seq.*

(5) Ibid. *p.* 631. *seq.*

(6) Eusebius *lib.* II. *hist. cap.* I. *edit. cantabrig. p.* 46. „ Quemdam ex proceribus aethiopum reginae, „ *inquit*, in Iudaeam adduxit (divina providentia) „ quippe moris est etiamnum illis gentibus mulieri „ imperio gubernari. Qui cum a Philippo caelesti vi- „ sione admonito primus ex gentibus (at fuit hic pro- „ selytus iustitiae) divini verbi mysteria percepisset, „ totius orbis fidelium primitiae factus, inde in patriam reversus, Dei notitiam, et Servatoris nostri „ salutarem in terras adventum primus praedicasse „ fertur „. Confer Bollandianos *tom.* I. *iunii p.* 618. *seq.*, Tillemontium *tom.* II. *mem. hist. eccl. p.* 72. *seq.*, 531. *seq. edit. an.* 1694., et Iobum Ludolphum *lib.* III. *hist. Aethiop. cap.* IV. *edit. an.* 1681.

(7) De ss. Matthaeo, et Matthia apostolis adeundi Florentinius in *martyrolog. pag.* 176. *seq.*, *et* 158. *seqq. edit. an.* 1668., et Tillemontius *tom.* I. *mem. hist. eccl.*

que desunt, qui nobienses aethiopas institutos ab Thoma (1) contendant. Secundo saeculo Pantaenus (2) philosophus christianus in Indiam, quo quidem nomine Aethiopia intelligitor, abiit, pluresque Christo conciliavit. Medio fere quarto saeculo Frumentius (3) non modo multos incolarum, sed ipsum etiam regem, primosque civitatis ad christiana sacra perduxit, et episcopus est ab Athanasio creatus auxumitarum. Hinc factum est, ut ab alexandrioo catholici ordinentur abessinorum, in eaque regione vices patriarchae agaot. Iam vero ut alexandrini coptici ritus monophysismum, ac moothelismum, ita easdem haereses consectantur christiani, quos abessinos vocant (4). Sed ut ad Frumentium redeam, Constautius imperator (5), cum arianis partibus studeret, ad Aezanam, et Sazanam principes, vivo Frumentio, litteras plenas arrogantiae dedit, quibus eis, ut haeresim amplecterentur, imperabat. Rursum quod tum impetrare inbendo non potuit, post dolis arianorum consequutus est, cum aliqui horum in Abessiniam penetraverint, et episcopi dignitate sibi arrogata, a recta institutiooe auxumitas abducere tentarint. Cum igitur quarto saeculo christianae religioni nomen auxumitae dederint, adhibenda fides Nicephoro non est, qui Iustiniauo (6) imperatore auxumitarum regem ab idolorum superstitione ad veri Dei cultum fuisse de-

p. 304. *et* 833. *edit, Paris.*, Eusebium caesariensis *lib.* vi *cap.* x. *hist. eccl. pag.* 223. *edit. cantabrig.* de Pantaeno agens: „ Tantum, *inquit*, autini ardorem erga verbum „ Dei idem vir ostendisse perhibetur, ut orientis na- „ tionibus evangelii Christi praedicator extiterit, ad „ ipsam usque Indiam progressus. Quippe complures „ erant etiam tum evangelistae sermonis Dei, qui di- „ vina quadam emulatione succensi, apostolorum „ exemplo studium suum conferre ad aedificationem „ fidei, et ad incrementum verbi divini properabant. „ Ex quorum numero Pantaenus ad indos usque pe- „ netrasse dicitur, ibique evangelium Matthaei, quod „ adventum ipsius iam praevenerat, apud quosdam „ Christi notitia imbutos reperisse. Quibus scilicet Bar- „ tholomaeus unus ex duodecim apostolis olim, ut fama „ est, praedicaverat, et evangelium Matthaei haebrai- „ cis conscriptum litteris reliquerat, quod quidem ad „ praedicta usque tempora servatum esse memoratur „. *Vide Socr. lib.* i. *cap.* xix. *p.* 49.

(1) De Thoma nubiensium apostolo sic censet Haytonus armenius *cap.* lviii. *p.* 402. *edit. an.* 1671.

(2) Vide modo recitatum Eusebii locum.

(3) Vide Athanasium *apolog. ad Constantium tom.* i. *opp. par.* ii. *pag.* 315. *edit. montfauconianae*, Rufinum *lib.* i. *hist. eccl. cap.* ix. *pag.* 224. *edit. frobenianae an.* 1523., Theodoritum *lib.* i. *cap.* xxiii. *p.* 54. *edit. cantabrig.*, Socratem *lib.* i. *cap.* xix. *p.* 49., et Sozomenum *lib.* ii. *cap.* xxiv. *p.* 75. *seq. edit. cantabrig.*, martyrologium romanum ad d. xxvii. octob., et menea graecor. ad d. xxx. nov. Confer praeterea, si placet, e novis Henricum Valesium ad Socr. loc. mox indicatum, Iobum Ludolphum *lib.* iii. *hist. aethiop. cap.* vii. *num.* 17., *et comment. in eand. histor. p.* 280., Tillemontium *tom.* vii. *p.* 284. *edit. Paris. an.* 1706., *et tom.* viii. *pag.* 13. *edit. an.* 1707., Godefridum Hermantium *in Athanas. vita lib.* iii. *cap.* ix. *pag.* 204. *edit. an.* 1671., et Montfauconium *in vita Athan. p.* 15. *tom.* i. *opp. eiusdem sancti edit. an.* 1698.

(4) De monophysitis aethiopibus consulendi Lequenius *tom.* ii. *or. christ. p.* 647. *seq.*, Bollandiani *tom.* v. *iun. p.* 407. *seq.* Matto la Croze, qui multa de monophysismo aethiopum partim vera, partim falsa turbat *dans l'histoire du christianisme d'Ethiopie, et d'Armenie*, *edit. Hagae Comit. an.* 1739., et Iobum Ludolphum *hist. aethiopicae lib.* iii. *cap.* viii. *n.* 48.

(5) Consule Athanasium loco mox indicato p. 315.

(6) Niceph. *lib.* xviii. *cap.* xxxiv. *pag.* 757. *edit. an.* 1630.

ductum narrat. Vixisse tamen aethiopum regem quemdam sub Iustiniano, qui idololatria neglecta solidam colere coeperit pietatem, proditum a Procopio (1) est gravi historico, et aequali temporum illorum. Saeculo XVI. aethiopum rex legatos ad Clementem VII. pontificem maximum (2) misit. Inde apostolici viri in eas se regiones contulerunt, egeruntque sedulo, ut incolae errorem desererent, unamque amplecterentur, ac (3) defenderent veritatem. Sequntae deinceps aliae legationes (4) sunt, episcopique a pontificibus romanis eodem contendere iussi, non tamen adeo insigni emolumento reipublicae catholicorum, ut nostri sperabant, et polliceri tempora (5) videbantur.

Congi, finitimarumque provinciarum incolae, quorum pars christianismum profitebatur, iam usque ab extremo saeculo XV. assuescere nostris rebus, et religionem catholicam profiteri coeperunt. A Clemente VIII. datus illi episcopus (6) orthodoxis fuit. Anno 1641. s. congregatio de Propaganda Fide capuccinos (7) in eas regiones mitti curavit, qui egregie suo munere funguntur.

(1) Procopius *lib.* I. *de bello persico cap.* XX. *pag.* 60. *edit. an.* 1662.

(2) Christophorus Colambes *de aethiopicis insulis nuper inventis, et de legatione regis aethiopum ad Clementem VII. pag.* 1265. *seq. edit. an.* 1603. *tom.* II. *Hisp. illustr. scriptor.*

(3) Has missiones omnes numerat Crossaeus *ibid. p.* 94. *seq.* sequutus Tellesium aliosque. Sed is Crossaeus vehementer plerumque labitur, ut opportune aliis in locis, dum ratio postulaverit, demonstrabo. Confer etiam Cerrium, cuius verba mox afferam.

(4) Crossaeus *ibid. seq.*

(5) Etsi tum apud aethiopes praeclare interdum actum a nostris fuerit, tamen post multis calamitatibus affecti orthodoxi schismaticorum scelere fuerunt. Sed de missionibus, et historia aethiopum, seu abassinorum consule Emanuelis Almeidae soc. I. epistolas ex Aethiopia *edit. Rom. an.* 1629., Verdadera informaçam das terras do Preste Ioan. a Franc. Alvaresio *edit. Ulissip. an.* 1540., *legat. magni indor. imperat. presbyt. Iohannis ad Emmanuelem lusit. regem, interpr. Damiano a Goes, edit. Antverp. an.* 1532., Thomae de Barrhos *annuas litt. ex Aethiop. an.* 1622., Abrahami Bzovii *annal. ad an.* 1514. 1521. 1524., Adami Conzenii *hist. Abass. regni an.* 1628., Aloysii Dulcebenii soc. I. *litteras annuas sinenses, et aethiop. an.* 1622. *seq.*, Nicolai Godigni soc. I. *de abassinorum rebus, deque Aethiopiae patriarchis* (latinis) *Lugd. an.* 1615., I. B. Machalti soc. I. *de reb. a patrib. soc. I. gestis in Aethiop. an.* 1624. *seq. edit. Paris.*, Marmolii *Africae lib.* X. *tom.* III. *pag.* 81. *seq. edit. an.* 1599., Michaelis de Pace *annuas litteras ex Aethiop. an.* 1619., Gasparis Paez *ann. epist. ex Aethiop. an.* 1624. *seq.*, Eusebii Renaudotii *apolog. pour l'histoire des patr. alex. edit. Paris. an.* 1717. *p.* 162. *seq.*, *et hist. patr. alex.*, Balthasaris Tellezii *gener. hist. Aethiop. edit. Conimbr. an.* 1660. lusitanice, Francisci Titelmanni ord. minor. *de relig. morib. et cerem. aethiop. edit. Antverp. an.* 1534., *hist. eccl. polit. natural, y moral de los reynos de la Aethiop.* auctore *Lud.* Urreta ord. praed. *edit. Valent. an.* 1610., *eiusdem hist. de la sagrada orden de predicadores en los remotos reynos de la Aethiop. edit. an.* 1611. Sed praeter Godignum, et Ludolphum, alii quoque haud pauci Urretam oppugnant. Hos aliosque recenset Fabricius *salut. lux. evang. cap.* XLV. *p.* 711. *seq.* Confer etiam Lefonum *hist. chron. mission. ord. praed. p.* 52. *seq. tom.* II. *mens. sept. p.* 41. *seqq.*, et Bullar. Clem. XI. pont max. p. 301. 631. Vide *not.* 7. *huius et seq. pag.*

(6) Urb. Cerrius pag. 132. « Il regno del Congo » è posto nella costa dell'Affrica dalla parte di ponen» te ... si divide in sei provincie abitate da' cristiani, » e gentili ... Fu convertito questo regno alla fede » da' portoghesi circa l'anno del Signore 1490., e gli » fu concesso un vescovo da Clemente VIII., erigendo » in cattedrale la città metropoli di quel regno detta » dalla chiesa principale s. Salvatore, e sottoponendo» la all'arcivescovo di Lisbona ». De Angola vide Cerrium *ibid.*

(7) *Id. ibid.* « Questa missione è stata, ed è di » grandissimo frutto in quei regni per la gran con» versione fatta di quei popoli, quali più volte hanno

Monomotapae regem saeculo superiore ad christiana (1) sacra dominicani perduxerunt, multisque auctores fuerunt, ut eius exemplum imitarentur. Eorumdem monomotapensium iesuitae (2), aliique religiosi viri salutem curarunt.

In Guinea quoque dominicani (3), iesuitae, aliique evangelium promulgarunt. Augustiniani (4), et carmelitae in Madagascar magnum numerum insulanorum induxerunt, ut doctrinam Christi amplecterentur. Multo maiorem deinde presbyteri, quos *missionum* (5) vocant, quique s. Vincentio a Paulo institutore merito gloriantur.

fatto istanza, che dalla s. sede gli si mandassero vescovi ... Onde la congregazione v'istituì una missione de' pp. cappuccini, sotto la quale comprende, oltre il detto regno del Congo, anche quello di Angola ec. ». Vide Marci de Guadalaxara hist. pontifical y catholica *tom.* v. *p.* 477. *seq.* Quo in statu Innocentii XI. tempore congensis ecclesia esset, explicat ibidem Cerrius pag. 133. De dominicanis in Congo iam usque ab an. 1490. eorumque laboribus, et progressu vide et Iohannem de Bairros *decad.* 1. *lib.* III. *cap.* IX., et Petrum Maffeium soc. I. *hist. Ind. lib.* I. *p.* 6. *edit. an.* 1589., et Lafonum *loc. cit. pag.* 35. *seqq.* De Aethiopia idem Cerrius pag. 122. „ Gregorio XIII., *inquit*, spedì al re Sarzadinghel un gentiluomo di cappa corta, detto Gian Battista Britti, a invitarlo alla unione della chiesa, e alla debita obbedienza. Vi fu poi stabilito per patriarca latino Alfonso Mendez gesuita, che del 1636. fu discacciato con tutti i pp. della compagnia per sospetto, che si fossero ingeriti in trattati politici di far occupare una fortezza marittima, onde restò quella cristianità affatto destitute di sacerdoti cattolici, e volendovi entrare i riformati, e cappuccini, furono in Suachen, e altrove fatti morire. Anzi il vescovo di Crisopoli, che vi fu destinato per vicario apostolico, non potè passare più avanti del Cairo. Capitò poi nel 1665. in Gerusalemme un maronita, che stato 30. anni in Etiopia, ragguagliò, che il padre, il quale perseguitava la nostra fede, era già morto, e che il presente si mostrava assai inclinato, permettendone pubblicamente l'esercizio; onde in una provincia di Etiopia vi erano sopra 30000. cattolici, e nella città, dov'egli abitava colla sua famiglia, ne stavano da 6000., quali possedevano la lingua portoghese ... L'anno 1666. fu decretato (dalla congregazione) si rimettesse in piedi la missione, e si mandasse per vicario apostolico un tal Antonio Andrade nativo di Etiopia ... Arrivati al porto di Suam diedero parte l'anno 1669., che la persecuzione ancora durava, ma non col fervore di prima. Nondimeno nel 1671. si ebbe avviso, che i detti missionarii, e vescovo erano stati uccisi per odio della fede, onde restò quella missione destituta ... Il cardinale s. Onofrio fondò un alunnato nel collegio Urbano „. Atque acciti quidem aliqui hoc etiam saeculo fuerunt ex Aethiopia. Eorum unus, qui in eodem collegio sub Clem. XII. pont. max. fuit, Romae etiamnum agit, ac de reditu in patriam cogitat.

(1) Cerrius *ibid. p.* 135. „ L'anno 1630. fu riferita la conversione dell'imperatore di Monomotapa, fatta dal p. Aloisio dello Spirito santo domenicano, quale fece istanza alla congregazione di operai; onde ne fu scritto al collettore di Portogallo, acciò s'informasse delle qualità di alcuni religiosi, e nel 1632. ne furono mandati dieci dallo stesso re di Portogallo, poi non se n'è saputo altro „.

(2) Id testatum reliquit Hazartus *tom.* II. *christianismi cathol. p.* 178. *seq.*

(3) Dominicani iam inde ab an. fere 1487. in Guinea praedicare evangelium coeperunt, praeconesque deinceps religionis christianae eodem miserunt. Vide etiam *rélat. du voyage du royaume d'Issing. côte d'or pays de Guinée en Afrique par Godefroy Loyer, préfect apostolique des miss. des frères prêcheurs aux côtes de Guinée, edit. Paris. an.* 1714. De capuccinis Cerrius *ibid. p.* 128. « Vi fu dall'anno 1674. fondata una missione di cappuccini a istanza di un provinciale di Bertagna, che riferì aver detti suoi religiosi, capitati con alcuni mercanti in quelle parti, trovati que' popoli assai docili, e senza quasi niuna religione: onde arrivati i missionarii nel regno di Borne in detta Guinèa, furono ben accolti dal re, e da tutti quei negri, concedendo loro subito un luogo da erigere l'altare, dove alla sua presenza celebrarono. Vanno ivi i detti padri facendo gran frutto » *p.* 135.

(4) De augustinianis, et carmelitis in ea insula Cerrius *ibid.*

(5) Cerrius *ibid. p.* 134. « Dal fondatore della missione Vincenzo de Paolis furono mandati con facoltà della congregazione otto missionarii, che in poco tempo ne convertirono 5000. alla fede. Fece l'anno 1660. istanza il maresciallo Migliaie, che vi si sta-

ΠΑΡΕΡΓΟΝ

FLORUERINT NE MULTI PRIMIS ECCLESIAE SAECULIS CHRISTIANI NOBILES, ATQUE ERUDITI, AN OMNES EX INFIMA PLEBE, ATQUE IMPERITI FUERINT?

Quoniam dictum paullo ante est, vixisse primis ecclesiae saeculis in Aegypto christianos, qui orti ex illustribus familiis fuissent; idque est periude interdum animadversum, cum de religionis nostrae in aliquot aliis regionibus primordiis ageremus; erit fortasse, qui ex nobis quaerendum arbitretur, quorum tandem, quamque insignium monumentorum auctoritate permoti in eam sententiam adducti simus: cum fuisse olim, esseque etiam hoc tempore homines ita comparatos constet, ut hoc idem aut negandum, aut in dubium revocandum (1) putent. Atque ei sane, qui sic rogitet, nulla est caussa, cur non esse satisfaciendum arbitrer; cum et investigatores veritatis, qui haec ex nobis amice percunténtur, docendi sint, et qui viros doctos (2) per summam calumniam lacerent, repellendi. Atque sic equidem statuo, primo saeculo aliquos, altero multo plures, tertio autem plurimos in ecclesia floruisse, qui nobilitate familiarum, dignitate,

» bilisse un vescovo, ambendosi di esegnere entrate » sufficiente ... Vi erano stati agostiniani, e carmeli» tani scalzi, e poi n'erano partiti „. Multis in aliis regionibus cum Africae, tum Asiae dominicani, franciscani, carmelitae, augustiniani, iesuitae, capuccini etc., religionem christianam nunciarunt, quorum res gestas historici eorumdem ordinum complexi sunt, quos omnes recensere velle, longa res scilicet, atque molestiae plena esset.

(1) Veteres ethnici id quidem nostris hominibus exprobrabant. Confer Celsum apud Origenem *lib.* III. *num.* IV. *tom.* I. *opp. edit. Paris. monachor. s. Mauri*, Minucium Felicem in *Octavio*, qui Caecilium sic inducit contra Christi asseclas disserentem: *Qui de ultima faece collectis imperitioribus, et mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus, plebem profanae coniurationis instituunt.* Hoc idem innuit Lucianus *dialog. de morte peregrini n.* 12. *p.* 335. *tom.* III. *opp. edit. Amstel. an.* 1743., dum viduas tantum, anus, et orphanos ad carcerem peregrini concursum facere consueuisse scribit. Non discrepat auctor dialogi inscripti *philopatris*, *inter opera Luciani tom.* III. *p.* 606. *seq.*, quo loco christianos irridens, *male vestitum* quemdam nominat, qui Chlevocharmo nescio quid ostenderit. Tyrannus praeterea Romanum martyrem alloquens apud Prudentium *carm.* X. περὶ στεφάνων *v.* 75. *p.* 214. *edit. an.* 1687., inquit,

„ Infame monstrum, vilis, intestabilis
„ Tu ventilator urbis, et vulgi levis
„ Procella, mentes inquietas mobiles,
„ Ne se imperita turba dedat legibus.

Iohannes Hornbeekius batavus in eo libro, qui de *conversione indorum, et gentilium* inscribitur *lib.* II. *pag.* 184., quin ullam temporum rationem habuerit, non modo apostolorum aetate, sed etiam secundo, tertioque exeunte saeculo, ad Lactantii nempe tempora, christianos passim viles fuisse contendit.

(2) Antonius Pecchiolus florentinus vir neque magno ingenio, neque singulari eruditione, Iohanni Lamio homini doctissimo vitio dat, quod non tantum dixerit fuisse primo saeculo nobilium multitudinem quantam fabulae de principe Magdali oppidi Mariae Magdalena, de rege Polymio armenio, de primo aethio-

opibusque valerent. Namque Iosephum (1) arimathensem, ut ab iudaeis initium capiam, nonnullosque alios, quorum fit in evangeliis mentio, quis neget ortos nobili genere (2) fuisse? Eos autem christianis partibus studuisse, tam est constans, atque testatum, ut ne in controversiam quidem revocari posse videatur. Iam vero, venio enim ad ethnicos, Sergium Paulum proconsulem, quem Paulus ad christiana sacra traduxit, an est quisquam tam absurdo ingenio, qui minus fuisse (3) nobilem arbitretur? Quid? Illine omnes, qui in aedibus Caesaris, ut est a Paulo apostolo memoriae commendatum, agebant, aut servi, aut liberti erant, quin nullus in eis homo et prosapia, et dignitate illustris numeraretur, qui, cognita veritate, Christum colendum (4) existimaret? Age vero: Titi, et Domitiani temporibus annon Flavius Clemens (5), et Flavia Domitilla, et Glabrio, qui cum Traiano magistratum gesserat, nobiles in primis, et christiani fuerunt, malueruntque dignitate, opibus, vita denique privari, quam assentiri his, qui ipsos, ut Christum eiurarent, adhortarentur? Atque, ut verisimilia praetermittam, quae de (6) Thecla, deque Pomponia Graecina (7) Plautii uxore feruntur, Nazarium (8) martyrem, qui Nerone imperatore, christianae religionis caussa, est interfectus, nemo, opinor, contra atque traditum a vetere scriptore sit, excludere e censu virorum nobilium audebit. Nihil de (9) Abgaro, qui in edessonorum civitate principatum, vivis apostolis, obtinebat, dico, quod iam dixisse me parte superiore memine-

piae civitatis a Matthaeo ad christiana sacra perducto postulant. Nam Pecchiolus has omnes non probat modo, sed magni etiam argumenti loco adversus Lamium habet. Nec, hi hostes indigni sunt, ad quos vir ille eruditissimus repellendos animum adiungat. Vide Pecchiol. *lib. inscrip. de genere, et eruditione primor. christianor. cap.* III. *p.* 65. *et seqq.*

(1) Marcus *cap.* XV. *evang. v.* 43.

(2) Quales erant Nicodemus, confer Iohan. *cap.* III. *evang. v.* 1., et Gamalielus, vide *act. apost. cap.* V. *v.* 34. Quod si proselytos fortasse iustitiae, eosque etiam, qui proselyti portae appellabant, persequi velim, iam eunuchus Candacis reginae, de quo supra p. 420. huius vol. diximus, et Cornelius centurio italicae cohortis, inter illustres viros, qui religioni christianae nomen dederint, numerandi sunt. Vide Luc. *act. apost. cap.* V.

(3) *Act. apost. cap.* XIII. *v.* 7. *seq.*

(4) Vide *epist.* I. *ad corinth. cap.* V. Non nego minus esse hoc genus argumenti solidum, quam historica *demonstratio* flagitet. At esse tamen alicuius ponderis non negaverit.

(5) Confer vol. I. huius operis p. 354. De Dionysio areopagita consule *act.* XVII. *v.* 34.

(6) Consule acta martyr. apud Grabium *tom.* I. *spicileg. p.* 107. *edit. an.* 1714., quae nobilem fuisse Theclam indicant. Est autem id verisimile, sed non certum, quod scriptor multa de Thecla commentus sit.

(7) Tacitus *lib.* XIII. *annalium p.* 463. *edit. an.* 1574. „ Pomponia, *inquit*, Graecina insignis femina Plautio, „ qui ovans se de britannia retulit, nupta, ac super„ stitionis externae rea, mariti iudicio permissa „. Hinc viri eruditi aliquot concludunt, Pomponiam fuisse christianam.

(8) De s. Nazario confer auctorem sermonis XIV. nunc. LV. *inter opp. Ambros. pag.* 465. *tom.* II. *append. edit. an.* 1690., et Tillemontium *tom.* II. *mem. hist. eccl. p.* 93. *edit. an.* 1695.

(9) De Abgaro vide quae diximus *tom.* I. *p.* 300. *seq.*

rim, cum de illius ad Christum legatione dissererem. Hoc addam, non eos modo, quos numeravi, sed alios etiam, quorum memoria interciderit, imbutos sacris fuisse christianorum. Nam incredibile videtur, exitu primi saeculi, cum late, longeque propagata religio nostra esset, ita nobiles fuisse superstitione implicatos, ut praeter hos paucos, nullus existeret, qni veritatem colendam arbitraretur. Neque enim necesse erat, ut omnium nomina in commentarios ab antiquis scriptoribus referrentur. Etenim si illustrium secundo, tertiove saeculo virorum ab historicis praetermissa mentio est, quorum sane memoria periisset, nisi reperta monumenta in cryptis nrbis fuissent; quid est, quod, nisi productis veteribus documentis, nullos, his paucis exceptis, quisquam primo saeculo viguisse nobiles christianos (1) defendat?

Saecnlo secundo multo plures ad Christum nobiles accessisse, cum Nerva, Traianus, Hadrianus, et Antonini minus esse iniqui nostris coepissent, latiusque christiana institntio manasset, negari nullo modo potest. Itaque eo tempore duces militum, senatores, illustresque matronae memorantur, quarum non solum dignitas, sed etiam in perferendis pro Christo tormentis, morteque obeunda constantia insignis fuit. Nam et Felicitas (2) illustris femina, Antonino imperatore, cum filiis septem occisa, et Marius (3) dux militum ad supplicium raptus, et Vetius Epagathus (4) interfectus est, quod christianam religionem profiterentur. Sed ne longior sim, quam postulare ratio videatur, hoc satis erit, quod Tertullianus in apologetico (5) scribit, plena fuis-

(1) Confer Eusebium *lib.* III. *cap.* XVIII. *p.* 109. *edit. cantabr.*, et *lib.* I. *demonstr. evang. cap.* VI. *p.* 21. Non admodum magno numero tamen, viris apostolis, nobiles christianos fuisse, elicitur ex epistola Pauli ad corinth. I. cap. I. ubi „ Non multi, *inquit*, sapientes se„ cundum carnem, non multi nobiles, sed quae stulta „ sunt mundi elegit Deus „. Quem locum sic, ut volumus, est interpretatus Iohannes Chrysost. *hom.* V. *in eamdem epist. tom.* X. *opp. p.* 34. *edit. montfauc.* Confer doctissimum Iohannem Lamium *lib. de erud. apostol. cap.* I. *p.* 100. *edit. an.* 1738.

(2) In actis apud Ruinartium *p.* 22. *edit. veron.* I. Felicitas *illustris femina* appellatur. Obiit martyrium circa an. 150. Hinc verisimile quisquam esse iudicabit, eam fuisse nobilem. Ut ut est, hoc quidem certum est, multo plures ut christianos tunc temporis, sic etiam nobiles, dignitateque illustres viros, feminasque viguisse, ut mox ostendam. De Apollonio senatore sub Commodo, vide Euseb. *lib.* V. *cap.* XXI. *p.* 240., et Hieron. *de script. eccl. cap.* XLII. *p.* 114. *tom.* IV. *opp.*, et notas varior. in eumdem Euseb. locum pag. 240.

(3) Vide inscriptionem, quam attuli *tom.* I. *p.* 428.

(4) Eusebius *hist. eccl. lib.* V. *cap.* I. *pag.* 130. *edit. Cantabrig.* Vetium Epagathum ἐπίσημον vocat, hoc est *clarum*, vel *nobilem*. Hinc Gregorius turonensis *lib.* I. *hist. eccl. cap.* XXXI. *edit. Paris.* Ruinart. „ Leucadium quem„ dam primum Galliarum senatorem, *inquit*, qui de „ stirpe Vetii Epagathi fuit, quem Lugduno pro Christi „ nomine superius memoravimus, repererunt „. Vide notationes Valesii in locum Eusebii mox indicatum pag. 122.

(5) Tertull. in *apolog. cap.* XXXVII. *p.* 310. *seq. edit. an.* 1718. „ Hesterni sumus, et vestra omnia implevi„ mus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, „ castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, fo„ rum. Sola vobis reliquimus templa „.

se omnia christianorum. In castris namque, in palatio, in senatu versari plures nostrorum hominum extremo secundo saeculo consuesse. At fieri quidem repente non potuit, ut tam multi tanta dignitate christiani orirentur. Sensim igitur occupare nostri curiam, palatium, senatum coeperunt, quoad maiorem in modum aucti numero sunt, cum Severus, qui initio nobis infestus non erat, imperium populi romani obtinuisset.

Iam tertio saeculo satis constat, Septimii Severi (1), deinde Alexandri Severi (2), tum Philipporum (3), postremo Diocletiani (4) imperatorum temporibus maximum floruisse in palatio, in castris, atque in senatu numerum excellentium christianorum. Hi enim cum vel initio principatus, vel dum vixerunt, semper liberam nostris colendae religionis, quam profiteri coeperant, potesta-

(1) Tertullianus ad Scapulam *cap.* IV. *pag.* 71. *edit. venetae opp. an.* 1754. „ Haec omnia, *inquit*, tibi et de „ officio suggeri possunt, et ab eisdem advocatis, qui „ ipsi beneficia habent christianorum, licet acclament, „ quae volunt ... Et quanti honesti viri, de vulgari- „ bus enim non dicimus, aut a daemoniis, aut vale- „ tudinibus remediati sunt? Ipse etiam Severus pater „ Antonini christianorum memor fuit. Nam et Procu- „ lum christianum, qui Torpacion cognominabatur, „ Evhodiae procuratorem, qui eum per oleum ali- „ quando curaverat, requisivit, et in palatio suo ha- „ buit usque ad mortem eius, quem et Antoninus „ optime noverat, lacte christiano educatus. *Sed et cla-* „ *rissimas feminas, et clarissimos viros* Severus sciens hu- „ ius sectae esse, non modo non laesit, verum et te- „ stimonio exornavit, et populo furenti in nos palam „ restitit ... „ Quin etiam sub Antonino Caracalla fuisse homines christianos dignitate, nobilitateque illustres ostendit. Nam haec Antonino eodem imperatore Tertullianus scribebat ad Scapulam: „ Quid facies „ de tantis millibus hominum, tot viris, ac feminis „ omnis sexus, omnis aetatis, omnis dignitatis offeren- „ tibus se tibi? Quid ipsa Carthago passura est deci- „ manda a te, cum propinquos, cum contubernales „ suos, illic unusquisque cognoverit, cum viderit illic „ fortasse et *tui ordinis viros, et matronas, et principales* „ quasque personas, et amicorum tuorum vel propin- „ quos, vel amicos? „ De Ambrosio nobili viro alexandrino sub Antonino Caracalla, vide Eusebium *lib.* VI. *cap.* XVIII. *hist. eccl. pag.* 278. *seq.*

(2) Euseb. *lib.* VI. *cap.* XXVIII. *p.* 293. „ Caeso Alexandro (an. 235.), qui tredecim annis regnaverat, in eius locum succedit Maximinus, qui gravi odio succensus adversus τοῦ Ἀλεξάνδρου οἶκον ἐκ πλειόνων πιστῶν συνεστῶτα, *Alexandri domum ex pluribus christianis constantem*, persecutionem excitavit „.

(3) Circa annum 244. Philippum rebus nostris non fuisse adversarium, immo vero favisse christianis, legimus apud Eusebium *lib.* VI. *hist. cap.* XXXIV. *pag.* 298. Post Philippum proinde a Decio, qui successit, commota in nostros homines tempestas fuit. Euseb. *ibid. cap.* XXXIX. *p.* 301. Alexandriae autem sub Decio nobiles christianos floruisse, colligitur ex Eusebio *ibid. p.* 305. *seq. cap.* XLI. Mitto acta ss. mm., epistolasque aliquot Cypriani, quae idipsum efficiunt. *De nobilibus*, et dignitate conspicuis viris a Decio ad Diocletianum vide Eusebium *lib.* VII. *hist. eccl. cap.* XV. *pag.* 341., et *lib.* VIII. *cap.* I. *p.* 375.

(4) Eusebius loco mox indicato „ Qualem, quan- „ tamque, *inquit*, gloriam simul, ac libertatem doctri- „ nae verae erga supremum Deum pietatis, a Christo „ primum hominibus annunciatae, apud omnes grae- „ cos pariter, et barbaros ante persecutionem (*diocle-* „ *tianeam*) consequuta sit, nos certe pro merito expli- „ care non possumus. Argumento esse posset impera- „ torum benignitas erga nostros, quibus regendas etiam „ provincias committebant ... Quid opus est dicere „ de his, qui in imperatorum palatiis versabantur, „ quid de imperatoribus ipsis, qui domesticis suis, eo- „ rumque uxoribus, liberis, ac servis ea, quae religio- „ nis suae erant, tam verbis, quam factis libere eloe- „ quendi coram semetipsis potestatem dederunt „. Consule praeterea *cap.* IV. *p.* 380., VI. 381. *seq.*, Lucium Caecilium lib. de mortibus persecutorum, inter opera Lactantii *tom.* II. *novae edit. Paris. cap.* XIII. *seq. p.* 199. *seq.* Sed non est otium monumenta omnia vetera memorare, quibus haec eadem res demonstrari plane potest. Neque est necesse, cum testimonia Eusebii, et Caecilii gravissimorum hominum, et aequalium temporum illorum satis esse ad efficiendum, quod volumus, videantur.

tem fecissent; propinquos interdum, saepe autem senatores, primosque ceteros civitatum videbant, contemtis simulacris, uni Deo christianorum cultus, honores, precesque adhibere. Quae omnia cum perspicua esse exploratum sit, copiosore oratione non egent.

Non moror autem eos, qui Celsi, qui Caecilii, qui Luciani, qui Iudicis, ut est apud Prudentium, qui reliquorum ethnicorum, si quae extant, loca opponunt, ut secundo, tertioque saeculis christianos ex infima fuisse plebe demonstrent.

Inimicorum enim contumelias, atque calumnias, quis ferat haberi a christianis posse loco gravissimorum argumentorum? Celsum deinde mendacii arguit Origenes Adamantius (1), qui tertio saeculo contra ethnicos defendit veritatem christianae religionis. Quod si lapsus manifesto errore Celsus fuit, est cur mentitum quoque fuisse Iudicem contendam, qui romanum, quasi plebem, infimosque civitatis seduceret, obiurgavit. Caecilius denique, si quis umquam fuit (novi enim morem dialogorum), is certe post Tertullianum vixerit necesse est. At plurimos fuisse Tertulliani aetate illustres christianos, ne hi quidem, si libros huius auctoris, qui sunt adversus ethnicos perscripti, legissent, negare ausi fuissent, qui hostes se nostros esse (2) profitebantur. Est illud praeterea animadvertendum, quod nobiles, cum longe semper minore numero plebeiis sint, tum multo etiam pauciores apud christianos inferioris conditionis hominibus essent; quoniam divites, nobilesque, qui iussu principum vexari ubique nostros, nulla habita dignitatis ratione, eorumque bona publicari cernerent, etsi propensi ad nostra sacra erant, tamen magnam partem his caducis rebus implicati (4), metu aerumnarum, mor-

(1) *Origenes lib.* III, *contra Celsum tom.* I, *opp. edit. monach. s. Mauri num.* 2 II. „ Falsum est, *inquit*, et „ istud falsum, *ignobiles*, stupidos, mancipia, mulier- „ culas, parvulos hos omnes solos esse, quos divinae „ doctrinae praecones sibi comparare vel nt. Hos enim „ nostra doctrina vocat quidem, ut meliores reddat; „ sed vocat et alios ab illis longe diversos „. Confer quae sequuntur. Euseb. *Caesar. lib.* I, *cap.* VI, *pag.* 21. „ Tam feminae, quam viri, tam pauperes, quam di- „ vites, tam vulgares, et ignari, quam docti etiam, et „ pueri ... in loca certa conveniunt, ut supremam il- „ lam philosophiam ediscant „.

(2) Vide loca modo producta Tertulliani.

(3) Lactantius *lib.* VII, *divinar. instit. cap.* I. *p.* 517. *edit. Paris. an.* 1748. „ Eo fit, ut pauperes, ut humi- „ les Deo credant facilius quod sunt expediti, quam „ divites, qui sunt impedimentis plurimis implicati, „ immo catenati et compediti serviunt ad nutum do- „ minae cupiditatis, quae illos onerat cabibus vincu- „ lis irretitis, nec possunt in caelum aspicere, quo- „ niam mens eorum in terram prona, humique de- „ fixa est „. Quae eo dixit, non quod nulli essent, cum haec scriberet nobiles, divitesque christiani, nam erant permulti, ut paullo ante ex Eusebio, Lucioque Caecilio constitit, sed quod plurimi essent alii, quos cupiditas caducarum rerum impediebat, quominus veritatem profiterentur, et colerent.

tisque ab iis suscipiendis deterrebantur. Igitur inimici nostri, qui tantam esse perspiciebant plebeiorum in ecclesiis multitudinem, ut comparatione nobilium, innumerabiles pene esse viderentur; rem etiam, ita ut fieri ab hostibus solet, exaggerabant, solisque plebeiis, infimaeque conditionis hominibus constare mentiebantur coetus christianorum. Quinetiam erat id apud ethnicos consuetum, ut mulierculis, pueris, miserisque hominibus faciles ad philosophos aditus non essent, propterea quod indignum hoc ipsum gravitate doctrinae, atque instituti arbitrarentur. Quia igitur antistites nostros, doctoresque profiteri paupertatem, complectique cuiusvis conditionis homines, quorum perplures plebeii erant, intuebantur, contemnendos existimabant, et nostram philosophandi rationem aptam ignobilibus instituendis esse, atque eruditis, nobilibusque accomodari nullo modo posse calumniabantur.

At scriptores christiani, dicet quispiam, primorum temporum hoc idem confitentur, ut Tertullianus (1), ut Minucius Felix (2), ut Arnobius (3), ut Lactantius (4), ut Eusebius (5), ut Theodoritus (6), ut alii etiam, qui adversus ethnicos nostram caussam defenderunt.

Fateor. Sed illi pauperes nostros, ignobilesque appellabant, vel quod sponte (7) paupertatem colerent, plurimique eiusmodi essent, quorum comparatione, divites, nobilesque perpauci viderentur; vel quod permittendum putarent esse, id quod omnino erat negandum, ut temeritatem philosophorum reprimerent, qui plebem in summa rerum divinarum (8) ignoratione versari pa-

(1) Tertullianus apolog. *cap.* III. *p.* 88. *edit. Havere.* an. 1718. calumniari consuesse ethnicos, ait, propterea quod nomen christianae religioni dare cernerent eos, *quos retro, ante hoc nomen, vagos, viles, improbos noverant.*

(2) Non enim negat vera esse, quae Caecilius nostris obiecerat, quaeque nos descripsimus supra p. 180. n. *a.*

(3) *Lib.* I. *contra gentes p.* 30. *edit.* an. 1651.

(4) Concludi id potest ex loco mox producto Lactantii, et ex *lib.* V. *cap.* XIII, *p.* 420. *et seq.*

(5) *Lib.* III. *demonstr. evang. cap.* V. *pag.* 110. *edit.* an. 1628.

(6) Sermone VIII. *de curandis graecor. affect. p.* 591. *edit.* Sirmondi *Paris.* an. 1624. *tom.* IV. christianos ait fuisse, ,, fabros ferrarios ... servos, mendicos, et agricolas, lignatores ,,

(7) Hinc Minucius Felix in *Octav. pag.* 311. *edit.* an. 1672. ,, Nec de ultima statim plebe consistimus, si ,, honores vestros, et purpuras recusamus,,. Recusabant igitur, quod voluntate paupertatem profiterentur. Confer et pag. 335. et 343.

(8) Idem ibid. pag. 122. « Et quoniam meus fra« ter erupit aegre se ferre, stomachari, indignari, do« lere, illitteratos, pauperes, imperitos de rebus caele« stibus disputare ». Nempe hoc ethnici non ferebant, ut infimae conditionis homines de Deo, rebusque ceteris agerent, quas illi proprias esse censerent philosophorum. Quare ad haec Octavius, seu potius Minucius respondet: « Sciat omnes homines sine dele« ctu aetatis, sexus, dignitatis, rationis, et sensus, ca« paces, et habiles procreatos, nec fortuna nactos, sed « natura insitos esse sapientiam. Quin ipsos etiam phi« losophos, vel si qui alii artium repertores in memo« riam exierunt, priusquam solertia mentis parerent, « nominis claritatem, habitos esse plebeiios, indoctos, « seminudos. At vero divites facultatibus suis illigatos « magis aurum suscipere consuesse, quam caelum. No-

terentur, quam plebem christiani doceri oportere statuerent, vel quod de primis Christi discipulis agerent; non autem quod nobiles, et quidem plures sua aetate christianos vixisse ignorarent. Alioqui secum ipsi pugnassent, qui aliis in locis dixissent, magnum fuisse illustrium hominum numerum, qui secundo, tertioque praesertim saeculis christianam religionem (1) profiterentur. Quamvis cum ita loquerentur, nullam cum plebe instituerent comparationem. Atque de hoc quaestionis genere satis dictum est.

Nunc alterum illud disquirendum esset, fuerint ne ulli primo, secundo, tertioque saeculis christiani, qui eruditionis, philosophiaeque laude florerent. Namque hanc etiam me promiseram diremturum hac libri secundi parte disputationem (2). Sed quoniam alibi de scholis veterum christianorum agendum est, ad quem sane locum universa haec pertinet oratio, ferent, opinor, lectores nostri, ut paucis eam extremo hoc capite comprehendam, ceteraque in eum librum reiiciam, qui de catechistis, et catechumenis perscribetur.

Omnis igitur in eo genere duplex est quaestio. Altera est de doctrina, quam divinitus apostoli acceperunt; altera de eruditione, quae complectitur decreta graecorum philosophorum. Atque apostolos quidem, eorumque discipulos, primorumque temporum christianos singulari divinitus acceptae doctrinae cognitione excelluisse, qui negaret, nostrorum hominum, existimo, fuisse neminem: verumtamen christianorum (3) qui tertio, secundoque

» stratos pauperes, et commentos esse prudentiam, et » tradidisse ceteris disciplinam. Unde apparet ingenium non dari facultatibus, nec studio parari, sed » cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque » indignandum, vel dolendum, si quicumque de divinis quaerat, sentiat, proferat, cum non disputantis » auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur.

(1) Vide Tertulliani, Origenis, et aliorum loca, quae supra prolata sunt, ut nobiles, divitesque olim christianos viguisse ostenderemus. Quinetiam ab hebraeis christiani primo saeculo *ebionaei* appellabantur, quod eorum lingua tunc *ebion pauperem* indicaret. Confer Origenem *lib. II. contra Celsum n. 1. tom. I. opp. edit. monach. s. Mauri*, Lamium *lib. de erud. apostol. cap. III. p. 49.*, et Io. Laurentium Moshemium virum de secta lutheranorum *dissert., qua ostenditur certo hodie, et explorate constitui non posse, utrum Ebion quidam novae sectae auctor extiterit olim inter christianos, nec ne, p.556. collect. dissert. ad h. e. pertinentium edit. an. 1733.* At illi quidem norant iudaei, aliquos suorum civium nobiles, dignitateque illustres nostris se sacris devovisse. Itaque comparate loquuti sunt, quamquam interdum etiam odio rem exaggerarent. Sed de ecclesia primi saeculi, quae ut plurimum pauperibus constaret, vide Lamium *ibid. p. 47.* Neque enim Pecchiolum moror, qui ut minus erat in Lamium propensus, eius verba rapere interdum est ausus in peiorem partem. Quod vero ad secundum, tertiumque saeculum attinet, sic omnino Lamius statuit, ut a nobis est constitutum. Pag. enim 104. « Et in Hadriano quidem gradum sistam, » quum ab eius aetate viri dignitate, et ortu clari » christianos ritus amplexi crebrius inveniantur ».

(2) *Tom. I. p. 156. num. 1.*

(3) Floruerunt enim secundo saeculo Quadratus, Aristides, Iustinus, Melito, Athenagoras, Pantaenus, aliique: tertio autem Clemens alexandrinus, Tertullianus, Origenes, Heraclas, Dionysius, Minucius Felix, aliique, quos opportuno loco, ut dixi, numerabimus.

saeculis, plures; qui autem primo vix paucos (1); qui apostolorum denique aetate vixerint, fere nullos fuisse (2) censeo, qui in doctrinis, decretisque philosophorum versati essent. Quod sane insigne est veritatis religionis (3) christianae argumentum. Nam sine peculiari divini numinis ope, ac providentia, quis credat, potuisse aliquos, eosque iam infimae conditionis homines, rudes, atque imperitos disciplinarum philosophicarum, vastissimas regiones peragrare, et repugnantibus philosophis, regibus, uno verbo omnibus, qui virtutis existimatione, auctoritateque valerent, introducere eam religionem, atque institutionem vitae, quae malis animorum cupiditatibus adversaretur? Sed haec, ut aiebam, alias. Atque is quidem secundi libri huiusce operis finis esto.

(1) Periti quidem rerum iudaicarum fuerunt Gamaliel, et Paulus apostolus, sed minime graecarum. At Apollo alexandrinus vir doctus, atque disertus fuisse dicitur. Sunt etiam, qui Dionysium areopagiten, quem Paulus ad christiana sacra traduxit, fuisse in philosophicis versatum, ac nobilem arbitrentur. Sed de his alias. Confer interea Lamium *ibid. p.* 101.

(2) Iustinus martyr *apologia* I. *n.* XXXIX. *p.* 68. *edit. opp. venet. an.* 1747. Ἀπὸ γὰρ Ἱερουσαλὴμ ἄνδρες δεκαδύο τὸν ἀριθμὸν ἐξῆλθον εἰς τὸν κόσμον. καὶ οὗτοι ἰδιῶται, λαλεῖν μὴ δυνάμενοι. *Ex Hierusalem viri duodecim egressi sunt in mundum, et hi idiotae, et loqui non valentes. Orig. lib.* I. *contra Celsum num.* 62. *p.* 376. *seq. edit. monach. s. Mauri Paris.* « Non eis, *inquit*, secundum artes graecorum dialecticas, aut rhetoricas dicendi facultas, et disserendi ratio inerat, qua auditores sibi conciliarent. Atque etiam si Iesus elegisset et doctrinae suae ministros adhibuisset eos, qui multorum opinione sapientes habentur, et aut cogitandi subtilitate, aut sermonis facundia multitudinis plausus captare possunt, iusta meo quidem iudicio suspicio fuisset; simili eum ratione, atque via usum fuisse, qua philosophi sectae cuiuspiam auctores usi sunt, neque, quod promissum est de doctrinae eius divinitate, videretur adimpletum ... Nunc autem ecquis est, qui quum videat piscatores, et publicanos, vel *primorum elementorum imperitos* „ μηδὲ τὰ πρῶτα γράμματα μεμαθηκότας ... confidenter de fide Iesu adiungenda, non modo apud iudaeos disputare, sed etiam apud reliquas gentes prospere Iesum enunciare, non quaesierit unde illis inesset persuadendi facultas? Neque enim erat vulgaris etc. ». Eadem fere repetit *lib.* III. *num.* 39. *p.* 473. Arnobius *lib.* I. *p.* 30. *eiusd. edit.* « Piscatores, opifices, rusticanos, atque id genus delegit imperitorum, qui per varias gentes missi cuncta illa miracula sine ullis fucis, atque adminiculis perpetrarent..» « Neque quidquam est ab illo gestum per admirationem stupentibus cunctis, quod non omne donaverit faciundum *parvulis illis, et rusticis*, et eorum subiecerit potestati ». Consule quae mox adducam ex Eusebio, Hieronymum *epist. ad Paulinum* XLIX. *pag.* 563. *tom.* IV. *opp. par.* II. *edit. Martian.*, Augustinum *lib.* XXII. *de civit. Dei cap.* V. *pag.* 659. *tom.* VII. *opp. edit. Paris. mon. s. Mauri, lib.* XVIII. *cap.* XLIX. *p.* 532., Iohannem Chrysostomum *homil.* III. *in* I. *epist. ad corinth. cap.* I. *p.* 13. *seq. tom.* X. *opp. edit. Paris. Monfauc.*, et loca cetera, quae indicat Lamius *p.* 125. *seq.*, Isidorum Pelusiotem *lib.* II. *epist.* IV. *p.* 129. *edit. an.* 1638., *lib.* IV. *epist* CXVII. *pag.* 434., *epist.* CCV. *pag.* 533., Theodoritum *serm.* VIII. *de curand. affect. graecor. tom.* IV. *pag.* 591. *edit. Sirmon.*, et e novis eum, qui hoc copiose persequutus est argumentum, Iohannem Lamium virum doctissimum *cap.* VIII. *de erud. apost. p.* 120. *seq. edit. an.* 1738.

(3) Eusebius caesariensis *lib.* III. *demonstr. evang. cap.* V. *p.* 118. *edit. an.* 1628. « Quis mentis sanitate praeditus, non ab illis ipsis protinus argumentans omni fide dignos illos iudicaverit? Viros absque controversia ignobiles, litterarumque ignaros, loquendique imperitos, et in sanctae philosophiae doctrinae amorem progressos, et strenuam, laboriosamque vitam amplexos? etc. ». Legendum omnino universum hoc *lib.* III. caput est, et consulenda, quae eodem, sequentibusque capitibus, et oratione *de laudibus Constant. p.* 764. 767. *seq.* 171. *seq.*, quibus in locis admirabilem christianae religionis per apostolos propagationem ostendit, persequutus est. Confer etiam quae supra ex Iustino, et Origene protuli.

FINIS TOMI SECUNDI.

INDEX

RERUM

A

B

C.

D

E

F

G

Q

R

V

Z